JOH. GOTTL.

HEINECCII,

JURISCONSULTI CELEBERRIMI,
Potentiſſimi REGIS PRUSSIÆ *quondam*
à ſanctioribus Conſiliis, *&* *Anteceſſoris*
HALENSIS,

ELEMENTA PHILOSOPHIAE
RATIONALIS & MORALIS,

Ex Principiis admodum evidentibus juſto ordine adornata.

PRAEMISSA EST

HISTORIA PHILOSOPHICA.

EDITIO QUINTA ACCURATISSIMA.

GENEVÆ,
Sumpt. Hær. CRAMER & Fratr. PHILIBERT.
MDCCXLIV.

Digitized by Google

LECTORI CANDIDO

S. P. D.

JO. GOTTL. HEINECCIUS, JC.

QUamvis & ab adoleſcentia diſciplinis illis, quae partem hominis praeſtantiſſimam perficiunt, veramque rerum divinarum ac humanarum notitiam ex ipſa recta ratione derivant, magnopere me delectari meminerim, & poſtea ita Deo viſum fuerit, ut publicum earum tradendarum munus in illuſtri Fridericiana mihi longe clementiſſime demandaretur: non tamen praeſagivit umquam animus, fore, ut poſt tot eximios philoſophos aliquid hujus generis in lucem emitterem, aut compendiorum, quorum ipſa fere copia inopes reddimur, numerum a me amplificandum exiſtimarem. Cum aliae enim rationes, tum vel maxime ea de re cogitare me vetuit partim juris docendi dicundique perpetuus labor, qui extremis annis, dum Halae vixi, me ſibi totum vindicavit, partim munus Anteceſſoris, in illuſtri Franequerana ab illuſtriſſimis Friſiae Ordinibus mihi praeter omnem ſpem

atque exſpectationem conditionibus ſatis ſplendidis liberaliter decretum, in quo de priſcis illis amoribus meis, id eſt, de philoſophia, paullo minus, quam antehac, ſollicitus, tempus fere omne, quod a publicis privatiſque lectionibus vacuum habui illuſtrandae juris prudentiae, variiſque libellis juridicis ſcribendis conſecravi. Quin ut fatear, quod res eſt, numquam fortaſſis me ad priſtina illa philoſophiae ſtudia ita totum retuliſſem, ut aliis viam, qua ad ſapientiam itur, docendo ſcribendoque monſtrare conſtituerem, ſi meo res actae eſſent arbitrio. Noveram ſane, quam periculoſum hoc ſaeculo ſit, vacare philoſophiae, & quid rectae rationi conveniat repugnetve, libero a praejudicatis opinionibus animo inveſtigare. Non ignorabam, quantis plerumque odiis, quot conviciis, quin & ſtructis inſidiis non numquam, res geratur, ubi quis ab alterius opinione ſuam ſejungit ſententiam. Denique ipſa me docuerat experientia, ſi in ullo diſciplinarum genere, in philoſophiae ſane ſtudio, ubi minime oportebat, quam maxime regnare auctoritatis humanae praejudicium, & ſtudioſam juventutem magis plerumque, qua itur, quam, qua eundum eſt, ire. Habent fere ſaecula ſingula certam philoſophandi methodum, quae aliquamdiu ſola publici ſaporis eſſe ſolet, adoleſcentibuſque tantiſper ad palatum eſt, dum alius quidam philoſophus non ſine ſtrepitu in ſcenam prodeat. Fuit, quando homines furfure ſcholaſtico paſcebantur, ſibique videbantur in coelo verſari, ſi de haecceitatibus, quidditatibus, futuritionibus, individuationibus, & mille nugis metaphyſicis, multa, nec ſibi nec aliis intellecta, proferre, ſyllogiſmos in qualibet figura & modo tornare, eoſdem ad primam reducere, regulas ex locorum dialecticorum armario depromptas, tamquam tela, vibrare, ſophiſmatibus puerilibus etiam in re ſeria ludere, ludenteſque his crepundiis formaliter in ruborem dare didiciſſent. Fuit, quando evileſcere haec ſacra, & ſapientiae ſtudioſi rebus aliis, puta, illis primi, ſecundi, tertii elementi particulis, illis coeli vorticibus, impreſſa illa mentibus mortalium entis perfectiſſimi idea, ſolibus denique in planetas degenerantibus, & mechanicis rerum omnium cauſſis unice delectari, & haec ſimiliaque

adeo

adeo pro Sibyllae foliis habere coeperunt, ut non philoſophus, ſed rerum omnium ignarus, videretur, qui mentem in glandula pineali deliteſcere, Carteſiumque ſolum ſapere, negare auſus eſſet. Mirabatur tum orbis litterarius, ſe ex Ariſtotelico tam cito factum eſſe Carteſianum: ſed multo magis paullo poſt mirabatur, quum alibi philoſophiam corpuſcularem & atomiſticam, alibi novum genus philoſophandi ex Kabbalae, ſcholae Pythagoricae & Platoniſmi principiis conflatum, invaleſcere animadverteret. Quo obſcurior, magiſque a ſenſu communi remota erat haec philoſophia, quo plura, eaque horribilia myſteria promittere videbatur: eo magis aliquamdiu placebat ingeniis novaturientibus, donec alii occuparent cathedras, qui vel in nullius verba magiſtri jurantes genus philoſophandi ἐκλεκτικὸν commendarent, vel juvenes a pulvere & radio excitatos ad profundiorem metaphyſicam & philoſophiam mathematicam revocarent, & non niſi ſublimiores iſtas ſpeculationes, quas LEIBNITIO, NEWTONO, aliiſque magnis ingeniis debemus, philoſophematum nomine dignas arbitrarentur. Ita ſemper evenit philoſophiae, ſcientiarum pulcherrimae, quod ſolet formae veſtimentorum, quae ſingulis non dicam ſaeculis, ſed luſtris immutatur. Quemadmodum enim jam longiores tunicae placent, jam breviores: modo anguſtiores manicae, mox prolixiores oculis blandiuntur, nihil ut nobis magis ridiculum videatur effigie, hominem pro ſuperioris ſaeculi genio quam ſplendidiſſime veſtitum oculis noſtris ſubjiciente: ita & philoſophia alio tempore alia ad palatum eſt, ut viro, philoſophorum recentiſſimorum imbuto principiis, non minus ridiculae videantur veterum meditationes, quam nobis majorum noſtrorum habitus videtur. Et erit tamen, niſi fallimur, tempus, quando & horum luminibus officient alii, non multo poſt μετὰ πολλῆς φαντασίας in hoc theatrum prodituri. Rerum enim omnium, heus, quaedam viciſſitudo eſt, nec ita profecto ſe habent ſtudia mortalium, ut una eademque res diu admodum placere poſſit. Quod adoleſcens ex praeceptore me audire memini, veteranis philoſophis idem plerumque fatum incumbere, quod ſartoribus, noviſſimae veſtimentorum formae ignaris:

 id

id verum eſſe plerique cum taedio ac dolore experti ſunt. Haec itaque omnia quo ſaepius mecum, adhibita in conſilium ratione, agitavi, Lector candide, eo beatiores ſemper illos credidi, qui, alio honeſto vitae genere delecto, Deo reique publicae ſerviunt, & naufragia iſta ex littore ſpectantes, ſibi, non aliis, philoſophantur. Ac proinde ex eo tempore, quo docere juris prudentiam, & negotioſum iſtud de jure reſpondendi munus pro virili ſtudui ornare, eam mihi ipſe legem dixeram, ut mihi philoſopharer, nec tam aliorum, quam meis uſibus, meditationes meas deſtinarem, tantoque magis hoc inſtituto meo delectatum fateor, quanto jucundius erat, extra horrida iſta, nulloſque triumphos habitura, philoſophorum bella, ac veluti extra teli jactum poſitum, ſolida tamen, quae ex ſapientiae ſtudio, percipitur, voluptate quotidie perfrui.

Enimvero philoſophantem ita, & ſecum habitantem in cathedram philoſophicam me iterum retraxit rerum omnium arbiter, Deus, voluitque, ut, quemadmodum olim Halae; ita jam in hac illuſtri Viadrina, haſce diſciplinas una cum juris prudentia traderem, & eas quidem potiſſimum, quae intellectum ad inveſtigandam dijudicandamque veritatem; voluntatem ad virtutem atque honeſtatem inſtituunt, & quas omnium primas ac praecipuas olim judicabat Socrates, dum & diſſerendo homines ad comprehendendam veritatem perducere conabatur, & philoſophiam ipſam, a monſtris & ocioſis ſpeculationibus perpurgatam, devocabat e coelo, collocabat in urbibus, & in domos etiam introducebat, jubebatque de bonis & malis, juſtis injuſtiſque, quaerere. Quamvis autem huc evocatus neſcio qua futuri praeſenſione ominarer, non aeque omnibus gratam fore hanc muneris utriuſque conjunctionem, idque augurium me non per omnia feſelliſſe videatur: divinae tamen voluntati parere nihilo minus decrevi, nec animum, invidiam veritus, deſpondi, ſed novam mihi hanc palaeſtram fore ſtatui, in qua, quantum in philoſophia profecerim, quantum invidia & bile flaveſcentium hominum voculas contemnere, ferociſſimum quemque humanitate, modeſtia, officiis, emollire, amicos

cos veros fide atque obſequio retinere, moreſque pro virili omnibus probare bona fide didicerim, periculum fieri oporteat. Hinc divino fretus auxilio, quod mihi a tot annis numquam defuit, praelectiones meas, non juridicas tantum, ſed & philoſophicas, non ſine quadam fiducia auſpicatus, luculenter intellexi, me ſpe mea non eſſe deceptum. Vidi enim, quod praefiſcini dixerim, erectioris indolis juvenes, qui antea philoſophiam tamquam infructuoſum & inamoenum ſtudium adſpernabantur, catervatim ad has acroaſes confluere, & jam perſentiſcere paullatim, quam praeclarum ſit, rectam rationem perficere, & in inveſtiganda dijudicandaque veritate exercere ingenium. Ne autem ſtudioſae juventutis utilitati ulla in re deeſſe viderer, eſſentque, quae in praelectionibus meis ob oculos haberent: ELEMENTA haec PHILOSOPHIAE RATIONALIS & MORALIS typis exſcribi paſſus ſum, in quibus, quid praeſtiterim, paucis, ſi operam dederis, monebo.

In PHILOSOPHIA RATIONALI, ſeu logica, id egi, ut praecepta omnia ad finem, quem in invenienda, dijudicanda, communicandaque cum aliis veritate conſiſtere, omnes omnino fatentur, unice referrem. Itaque non ſolam artem ſyllogiſticam, non ſolam diſſerendi diſputandique facultatem, ad quam plerique libelli logicorum comparati ſunt, mihi tradendam credidi, ſed praecipue, quo ordine, quaque methodo progrediendum ſit omnibus, qui veritatem reperire, eamque a falſo diſcernere cupiunt, perſpicue monſtravi. Hinc, explicatis intellectus operationibus, perutilem de ideis doctrinam accurate expoſui, oſtendique, quomodo quilibet, comparatis ſibi claris, diſtinctis, atque adaequatis ideis, definitiones ac diviſiones rite formare, ex earum comparatione varias propoſitiones, axiomata, poſtulata, theoremata, problemata, corollaria elicere, ratiocinationes ſine erroris periculo nectere, experiendo denique, meditando, legendo, diſputando, docendoque veritatem tum reperire, tum cum aliis communicare quam facillime poſſit. Non diſplicebunt, uti opinor, quae de his omnibus, nec non de veritatis certae ac probabilis diſcrimine, de variis veriſimilitudinis gradibus, de ordine in meditatione, lectione librorum, & diſpu-

Digitized by Google

diſputationibus obſervando, de interpretatione porro, aliiſque capitibus ſcitu neceſſariis, non minus, quam jucundis, paſſim diſſerui. Quos aliquando duces ſequutus ſim, (neque enim me puduit, ab aliis bene animadverſa in ſyſtema meum recipere,) ingenue faſſus ſum in ſcholiis, quae paragraphis pleriſque ſubjunxi. In iiſdem praecepta ipſa non paucis, iiſque perſpicuis, & petitis ex univerſa philoſophia exemplis illuſtravi. Quid enim abſurdius aut taedioſius eſt, quam perpetuo ingeminare illa vulgaria: *Petrus currit*, *homo eſt animal*, & ſimilia, ſine quibus haec ſacra ſibi non conſtare, exiſtimarunt veteres?

In PHILOSOPHIA MORALI mentis humanae naturam, hominum mores ac vitia, horumque ſigna & characteres, naturam item boni, tum generatim, tum in ſpecie ſummi illius ac praeſtantiſſimi, cujus in poſſeſſione vera poſita eſt felicitas, itemque ejus effecta, in quibus virtus & tranquillitas animi eminent, denique cognitionem ſui ipſius, & reliqua, quae recta ratio commonſtrat, media ad veram beatitudinem adſpirandi, ita explicavimus, ut, quod quidem hanc diſciplinam pulcherrimam imbibituro neceſſarium ſit, nihil omnino praetermiſiſſe nobis videamur. Fatemur, nobis doctrinas plures communes eſſe cum aliis, inprimis etiam cum theologo venerabili, JO. FRANC. BUDDEO, cujus olim philoſophica praecepta Halae vice plus ſimplici interpretati ſumus. Neque tamen ullius ſcrinia expilavimus, & pleraque ejus generis praecepta vel ex principiis noſtris ſua ſponte fluunt, vel plane aliis ſuperſtruuntur fundamentis. *Hujus modi voces non eſt, quod hujus vel illius eſſe judices: publicae ſunt. Quod fieri in ſenatu ſolet, faciundum ego in philoſophia quoque exiſtimo, quum cenſuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere ſententiam, & ſequor*, inquit SENECA *Epiſt.* XXI. Ex quibus principiis ſingulas concluſiones hauſerim, ſtatim iis incurret in oculos, quos citatas in parentheſibus paragraphos evolvere haud piguerit. Operam enim in utraque diſciplina dedimus, ut doctrinas, quoad ejus fieri poſſet, accurate inter ſe connecteremus. In ſcholiis ſaepe demonſtrationem propoſitionum uberiorem; aliquando explicationem earum perſpicuam;

non

non raro etiam veterum ac recentiorum teſtimonia reperies. Nolim vero exiſtimes, ideo me haec ex adverſariis huc tranſtuliſſe, quaſi illa aliquid probare credam, (obſervabis enim, niſi me animus fallit, me alia plane demonſtrandi ratione uſum,) ſed adjeci haec, ut doctrinas noſtras ne veteribus quidem, rectam rationem ſequutis, ignotas fuiſſe, intelligeres. Veritas tantum una eſt, eaque hominem, qui rectam rationem in conſilium adhibet, non magis poteſt fugere, quam ſolis ſplendor oculum bene adfectum. Quemadmodum itaque animalia quaedam oculis conniventibus, alia apertis, incomparabile illud orbis lumen intuentur, & omnia tamen, modo caecitate non laborent, aut intra terrae viſcera delitescant, ſolem vident: ita qui illam mentis aciem, quam rationem adpellamus, umquam intenderunt, ii ſane veritatem perſpexiſſe videntur, quamvis alii eam veluti per nebulam, alii multo accuratius viderint. Quam jucundum vero eſt videre illum conſenſum in doctrinis plerisque, & iis quidem quam maxime ſublimibus? Quam ad excitandum virtutis ſtudium utile, audire philoſophos, quantumlibet verae Dei cognitionis ignaros, tam multa pie ac ſapienter de virtute aliiſque rebus moralibus diſſerentes? Quam praeclarum denique, horum dictorum elegantiam atque acumen expendere? Accedit, quod hac mundi ſeneſcentis ac paene deſipientis aetate plerique eo philoſophandi genere delectantur, quod aliquid profani, vel ſaltim παράδοξόν τι ſapit, & quale vel Spinozam & Tolandum, vel Hobbeſium, Baelium, ac illos praecipue, quos novorum vocabulorum architecti *eſprits forts* ſalutant, excoluiſſe conſtat. Si quis ergo hodie ſeſe ab his ſejungit, ſi philoſophiam ſobriam, & cum Dei, entis perfectiſſimi, cognitione conjunctam, ſectatur: non deſunt omnino, qui vel nimis, uti aiunt, theologica, vel vulgaria, vel plus juſto ad pietatem, quae tam pravis ingeniis pro ſuperſtitione eſt, compoſita illius praecepta clament. At opinione ſua illos falli, non melius conſtabit, quam ſi talia ab ipſis paganis, duce recta ratione, agnita eſſe oſtenderimus. Id igitur

igitur voluimus praeſtare, ubicumque ejuſmodi doctrinas proponi animadvertimus, quae profanis ingeniis theologica magis, quam philoſophica, ſolent videri. Quemadmodum vero jucundum pariter ac utile putavimus, harmoniam doctrinarum noſtrarum cum aliorum philoſophorum placitis oſtendiſſe: ita non minus nos delectatos fatemur, quoties ex principiis noſtris ejuſmodi doctrinas fluere vidimus, quae concordiam rationis & revelationis, quam EUSEBIUS in *Praeparatione evangelica*, CLEMENS ALEXANDRINUS in *Stromatibus*, DANIEL HUETIUS in *Quaeſtionibus Alnetanis*, aliique viri docti juſtis voluminibus oſtendere annifi ſunt, evidenter demonſtrarent. Quid enim religioni noſtrae honorificentius, quid ad agnoſcendam ſcripturarum divinitatem magis idoneum eſt, quam quod in tanta myſteriorum & doctrinarum ſublimitate nullam doctrinam moralem, rectae rationi adverſam, inculcet, nihilque praecipiat, quod non & ipſa ratio ſanctum, honeſtum, Deoque agnoſcat digniſſimum? Et hinc eſt, quod in iiſdem ſcholiis & ſcripturae ſacrae teſtimonia, quae doctrinis meis ſuffragantur, addidi, cum tamen adhibens modum, ut non temere notarem, quae jam tum ſatis nota, ſeque ſua ſponte omnibus quam facillime oblatura videbantur.

Tametſi autem id praecipue conſilium cepiſſem, ut *philoſophiae rationalis* ac *moralis* prima elementa adornarem: praemittendam tamen putavi epitomen HISTORIAE PHILOSOPHICAE breviſſimam, quia illius plane ignaros eſſe non debere cenſeo, qui philoſophiae ſe dare conſtituerint. Et qui fieri quaeſo poſſet, ut quis methodo philoſophandi eclectica recte utatur, qui, quid a philoſophis inventum praeceptumque ſit, prorſus ignorat? Et quo pacto is doctrinas philoſophorum cum rectae rationis principiis contendet, qui, quid illi ſtatuerint, & cur eas ſententias adoptarint, ſcit juxta cum ignariſſimis? Ut jam non dicam, quam admirabilis utilitas ex hujus hiſtoriae intelligentia cum ad alias diſciplinas, tum ad juris prudentiam, quae ex Stoicorum principiis paene tota conflata eſt, redundet? Quantumvis autem in adornanda hac hiſtoria

Digitized by Google

ria brevitati ſtuduerim: non tamen reliqui quidquam putavi faciendum, ut, quae in ea tradidi, omnia ex genuinis fontibus probarem, ipſoſque auctorum libros, eorumque capita diligenter adſcriberem. Ceterum INDEX, quem opuſculo ſubjunctum vides, doctrinas, quas tradidimus, omnes, earumque ſedem facile tibi indicabit. Ejus conficiendi curam in ſe ſuſcepit amicus quidam conſultiſſimus, quem omnem adhibuiſſe diligentiam, eo minus dubito, quo magis mihi comperta eſt illius induſtria.

Unum addo, me, quamvis doctrinas, in hoc opuſculo explicatas, non niſi matura praevia cogitatione animo conceperim, non tamen iis elaborandis tantum vel temporis, vel diligentiae, impendere potuiſſe, quantum vel optabam ego, vel res ipſa a me flagitabat. Quum enim haec elementa praelectionibus meis ſervire vellem, contigit ſaepe numero, ut vix quaedam in ſchedulas conjecerim, quum ea ſibi ſtatim ſubmittenda eſſe urgerent operae, ceu fieri ſolet in vita hac negotioſa, quam in academiis vivimus. Elegantiora itaque atque uberiora omnia haberes, ſi limam adhibere, & ſingula ſemel iterumque expolire licuiſſet. Sed id quidem mihi jam non licuit per temporis anguſtiam, molemque occupationum, quae haec ſcribenti quotidie incubuit. Si quid igitur accuratius dicendum fuiſſe judicaveris: facile me tibi adſentientem habebis, at ages tamen, quod aequitate tua erit digniſſimum, ſi in opuſculo paene extemporario non omnia ad vivum reſecaris. Non haec ſcripſi, ut ulli mortalium inferrem injuriam. Neminem, quod quidem ſciam, momordi, nemini bellum indixi, cum nullo omnino viro docto contendi immodeſtius, etiam ubi me diſſentire ipſa veritas coëgit. Quare nullam virtutis atque aequitatis rationem habuiſſe videretur, quiſquis mecum in arenam deſcendere, & de doctrinis meis mecum digladiari vellet. Si cui tantum ocii fuerit, ut calamum ſtringat: at mihi non erit, ut reſpondeam iis, qui in muſtaceo laureolam quaerunt, aliorumque famam arrodendo ſibi famam comparare ſtudent. Non horum hominum judicio ſtat caditque exiſtimatio boni viri, nec multum gloriae ſibi

parare ſolent, qui maledicendo docent, ſe nec ſentire bene, nec dicere didiciſſe. Tu vale, lector candide, &, ſi tibi hoc ſtudium meum non plane diſplicuerit, alteram quoque horum philoſophematum partem, quae JUS NATURALE & PRUDENTIAM CIVILEM complectetur, a me exſpecta. *Francofurti juxta Viadrum, ipſis Idib. Mart.* CIƆ IƆCC XXVIII.

JOH.

Digitized by Google

JO. GOTTL. HEINECCII, J.C.

HISTORIA PHILOSOPHICA.

CAPUT I.

DE PHILOSOPHIA GENERATIM.

§. I.

PHILOSOPHIA, cujus praecipuas partes veluti in nucleo exhibere conſtituimus, eſt *cognitio* (*) *veri & boni, ex recta ratione derivata, & ad veram hominis felicitatem comparata.* Quid philoſophia?

(*) Quum vero *ſcire* vel *cognoſcere*, quod recte animadvertit ARISTOT. *Poſter. analyt. l.* 2, 1. ſit *cauſſam, propter quam res eſt, eamdem eſſe rei cauſſam, nec poſſe eam aliter ſe habere, cognoſcere;* facile patet, non hic intelligi ſcientiam *vulgarem*, ſed *ἀποδεικτικὴν* & *ſolidam.*

§. II.

Recta ratio nobis eſt *facultas ratiocinandi*, id eſt, *veritates aliás ex aliis per neceſſariam concludendi rationem* (*) *eliciendi.* Quid recta ratio?

(*) Quamvis autem ſemper bene ratiocinetur recta ratio, niſi praejudicatae opiniones ipſi veluti tenebras offundant: non tamen ſemper ratiocinatur

cinatur ex principiis certis atque evidentibus, ſed ſaepius hypotheſin adſumere cogitur. Quia itaque *principium* certae atque apodicticae; *hypotheſis* probabilis cognitionis fundamentum eſt: utriuſque cognitionis ſpecies in philoſophia occurrere omnino oportet.]

§. III.

Philoſophia eſt dogmatica, non ſceptica.

Ex quo facile patet, philoſophiam SCEPTICAM, quia nihil cognoſci poſſe profitetur, philoſophiae nomen haud mereri, (§. I.) ſed DOGMATICAM.

§. IV.

Nec traditionaria, ſcripturaria, ſectaria.

Nec obſcurum eſt, id vocabulum attribuendum non eſſe ſcientiae veri & boni, quam vel à majoribus per manus traditam accepimus, vel ex ſcriptura ſacra hauſimus, vel ex docti cujuſdam praeceptis repetimus. Unde exſulat philoſophia TRADITIONARIA, SCRIPTURARIA, SECTARIA, quum nulla harum ex recta ratione derivetur. (§. II.) (*)

(*) Omnium enim harum principium cognoſcendi eſt *auctoritas* vel *majorum*, qua praecipue barbari nitebantur, vel *ſcripturae ſacrae*, ex qua JO. AMOS COMENIUS aliique recentioris aevi ſcriptores philoſophari coeperunt, vel *unius hominis*, quae ſectariis pro oraculo eſt.

§. V.

Falſae philoſophiae diviſiones.

Hinc diviſiones philoſophiae, quas vulgo adferunt, pleraeque abſonae ſunt ac minus accuratae. Quamvis enim aliam dicant VERAM, aliam FALSAM; aliam SCEPTICAM, aliam DOGMATICAM; aliam denique ECLECTICAM, aliam SECTARIAM: falſam tamen nec non ſcepticam & ſectariam non magis accurate dixeris philoſophiam, quam ſtatuam hominem (§. III. IV.)

§. VI.

Finis philoſophiae.

Quum porro ad veram hominis felicitatem comparata ſit philoſophia, (§. I.) taliſque ſit finis, qualia ſunt media: conſequens eſt, (1) ut ultra peram philoſophentur, qui de ſempiterna felicitate conſequenda praecepta, ex recta ratione deprompta, pollicentur. (2) Ut ſubtiliores ſpeculationes tanto minus ad ſapientiae ſtudium pertineant, quanto minus conjunctae ſunt cum vera hominis felicitate. (*)

(*) Hinc merito cordatioribus vapulant ſcholaſtici doctores ob ſpeculationes de rebus, quae vel humana ratione indagari nequeunt, vel ſaltim nihil faciunt ad generis humani felicitatem: Vid. AD. TRIBBECHOV. *de Doctor. ſcholaſt. Cap. IV. p. 65. ſequ.*

§. VII.

Diviſio in inſtrumentalem, theo-

Quia denique philoſophia in veri & boni cognitione conſiſtit: (§. I.) ea philoſophiae pars, quæ mentem *ad veri cognitionem praeparat*, INSTRUMENTALIS; quae eamdem *cognitione illa imbuit*,

THE-

THEORETICA, quæ denique illam *ad verum bonum perducit*, PRACTICA ſolet adpellari. (*) reticam; & practicam.

(*) Primam veteres λογικὴν, alteram φυσικὴν, tertiam ἠθικὴν vel πολιτικὴν adpellabant, vocibus his in latiore ſignificatione acceptis.

§. VIII.

THEORETICA, quum mentem cognitione veri imbuat, (§. VII.) aut in veritates *de Deo*, *ſpiritibus*, *&* *ente* inquirit, aut, quid circa *rerum naturalium cauſſas* verum ſit, indagat. Priore caſu METAPHYSICES, poſteriore PHYSICES nomine venit. Theoreticae partes.

§. IX.

Denique quum PRACTICA viam ad bonum oſtendat: ea, vel quid generatim *bonum*, vel in ſpecie, quid *juſtum*, *honeſtum*, *decorum*, vel *utile* ſit, docet. De *bono* in genere ETHICA; de *juſto*, *honeſto*, *&* *decoro* JUS NATURALE; de *utili* POLITICA & OECONOMICA agunt. Nec non practicae.

§. X.

Quemadmodum igitur tam praeclara eſt illa cognitio, ut homines eam fere ab ipſis orbis terrarum incunabulis incredili ſtudio excoluerint: ita operae pretium fuerit, reliquis philoſophiae partibus præmittere HISTORIAM PHILOSOPHICAM, ſed veluti in nucleum, quoad ejus fieri poteſt, compactam. Cur hiſtoria philoſophica præmittenda?

CAPUT II.

DE PHILOSOPHIA TRADITIONARIA.

§. XI.

PHiloſophia antiqua vulgo in BARBARICAM & GRÆCANICAM diſpeſcitur. Nam antequam Græci alicujus nominis eſſe cœperant, barbaros ſibi jam pridem laudem ſapientiæ incredibilem peperiſſe legimus. (*) Philoſophia barbarica antiquiſſima.

(*) Negat hoc DIOGENES LAERT. *I*, 1, ſed argumentis ſubleſtis, & paene puerilibus, ut facile adpareat, eum patriae amore nimio inſaniviſſe.

§. XII.

Vocabant veteres *barbaros*, quicumque Græcæ non erant originis, adeoque & Hebraei eo nomine notabantur. Nobis autem tota philoſophia barbarica TRADITIONARIA dici poſſe videtur, quum barbari omnes, reliquias ſapientiæ, a majoribus acceptas, ſancte cuſtodierint, eaſque rurſus commendarint poſteris. Ejus indoles.

Digitized by Google

§. XIII.

An barbari eruditi?

Quod quum naturae philoſophiae manifeſto adverſetur: facile patet, ſimplicem tantum & vulgarem fuiſſe barbarorum ſapientiam, nec parum decipi, qui ſibi inter illos viros ſubtilitatum ſtudioſos & veluti polyhiſtores fingunt.

§. XIV.

Sapientia Hebraeorum.

Sapientiæ ſtudioſiſſima fuit gens HEBRAEA, inque ea Adamus, Noachus, Moſes, Davides, Salomon, alii. Sed eorum tamen ſapientia magis in vera Dei notitia & ſcientia morum, quam in ſpeculationibus phyſicis conſtitiſſe videtur (*).

(*) Id quod obſervandum contra KIRCHERUM, JOANNEM DE PINEDA, & alios, qui patriarchis eximiam in omni genere eruditionem tribuunt. Multoque magis cavendi, qui ſuas ſententias Moſi aliiſque Hebraeis adfingunt, quod fecere EDM. DICKINSONIUS in *Phyſica vetere & vera*, *Lond.* CIƆIƆCCII. 4. *Auctor Moſis Copernizantis*, & alii.

§. XV.

An ab iis profecerint Pythagoras & Plato?

Quumque Judæi ab aliis gentibus alto fere ſupercilio deſpicerentur: parum ſane veroſimilis eſt eorum ſententia, qui Pythagoram & Platonem Judæorum ſcrinia expilaſſe, quin cum TERTULLIANO *Apol. cap. XXVII.* nullum fuiſſe philoſophum exiſtimant, quin de prophetarum fonte potarit (*).

(*) Conferendi hic JO. CLERIC. *Epiſt. crit. VII.* JO. ALB. FABRIC. *Bibl. Graecae Libr. II. Cap. XII. §. II. p.* 450. *Libr. III. Cap. I. p.* 40. NIC. HIER. GUNDLING. *Hiſt. philoſ. mor. Cap. VII. I. §. p.* 74. *ſequ.* qui ad oculum oſtenderunt, haec omnia nullo idoneo fundamento niti.

§. XVI.

Sectae Pharisaeorum, Sadducaeorum & Eſſenorum.

Manſit ea gentis ſimplicitas, quoad templum prius ſtetit. Reverſi autem ab exſilio Babylonico graeciſſare coeperunt Hebraei, & philoſophiæ Græcanicæ principia cum antiqua patrum ſapientia miſcere. Inde natæ PHARISÆORUM, SADDUCÆORUM, & ESSENORUM ſectæ (*), quas ipſe JOSEPH *Bell. Jud. Libr. II. Cap. VIII.* ad philoſophiam referre videtur.

(*) Et Phariſaeorum quidem ſectam παραπλήσιος τῇ παρ' Ἕλλησι Στωϊκῇ λεγομένῃ, *ſimillimam eſſe ſectae Stoicorum Graecanicae*, obſervat JOSEPH *de vita ſua*, *Tom. II. Opp. p.* 2. Sadducaeos Epicuri; Eſſenos Pythagorae principia adoptaſſe, res ipſa evincit. Et ſane, quum Eſſeni demum poſt exſilium Babylonicum innotuerint: omnino mirandum eſt, GOODWINUM *de Rit. Hebr. Libr. I. Cap. XII.* & GROTIUM *Part. I. Epiſt. DLII.* non obſervaſſe, facilius Eſſenos a Pythagoraeis, quam Pythagoram ab Eſſenis proficere potuiſſe.

§. XVII.

Unde Cabbala.

Quae mixtura philoſophiae Pythagoricae cum Hebraica adhuc in CABBALA ſupereſt; de qua quamvis magnifice permulta pra-

Digitized by Google

prædicent Hebraei: ipſum tamen ſyſtema Cabbaliſtarum plane non Hebraicum, ſed vere Pythagorico-Platonicum eſſe, omnes intelligunt, quos non Hebraeum nomen & rerum obſcuriſſimarum admiratio in tranſverſum rapit.

§. XVIII.

Hodierna Judaicae philoſophiae facies.

Hodierni Judaei aut ſolis vacant ſtudiis Talmudicis, aut, ſi philoſophantur, vel Ariſtotelis (*), vel Kabbaliſtarum placita ſequuntur.

(*) Neque enim ulla eſt temere pars Ariſtotelicae philoſophiæ, quam non Arabum exemplo Hebraea veſte induerint Judaeorum magiſtri. Specimen ejus rei pereruditum dedit JUL. STRUV. in *Diatr. de logica Hebraeorum.*

§. XIX.

Sapientia Aegyptiorum.

Hebraeis ſubjungimus AEGYPTIOS, quos tamquam illorum magiſtros perperam nobis ſiſtunt JO. MARSHAMUS & JO. SPENCERUS. Eos quidem ſapientiae jam ante Moſis tempora operam dediſſe, ex *Act. VII.* 22. patet: ſed ab hac Aegyptiorum ſapientia quam diverſa fuerit illa Hebraeorum, facile animadvertet, quicumque Moſis & Prophetarum fontes cum HERMETIS (*), HERAPOLLINIS, & JAMBLICHI lacunis contenderit.

(*) Sunt hæc præcipua Aegyptiacae doctrinae monimenta. Quamvis enim HERMES TRISMEGISTUS procul dubio nullus unquam exſtiterit, & Hermetica, quæ tanto numero exſtant, manifeſto multa ſubleſta, quin & Chriſtiana quaedam complectantur: in iis tamen & Ἑρμαϊκὰς δόξας, ſeu Aegyptiacae philoſophiae reliquias ſupereſſe, recte obſervant viri docti, BORRICH. *de Herm. Aegypt. ſap. p.* 83.

§. XX.

Quas illi disciplinas excoluerint?

Id conſtat, eos operam dediſſe *geometriae*, aliiſque matheſeos, tum purae, tum adplicatae, partibus, id quod vel tot obeliſci, pyramides, aliaeque moles ſtupendae, ſatis evincunt. *Theologiam* eorum ac *philoſophiam moralem* Pythagoricæ fuiſſe ſimillimam, ex JAMBLICHO diſcimus. Habuere & multas *de rebus naturalibus* traditiones, quas maximo ſtudio occultabant, quarumque reliquias quaſdam ſervat HERAPOLLO in *Hieroglyphicis* a DAVIDE HOESCHELIO editis *Aug. Vind.* CIↃIↃLXXXXV. 4.

§. XXI.

Sapientia Chaldaeorum.

CHALDAEOS per omnem vitam philoſophari, ait DIOD. SIC. *Libr. III. Cap. XXIX.* Originem ſapientiae ſuæ referebant ad ZOROASTREM, de quo incerta omnia. Oracula ejus, quae exſtant a GEMISTIO PLETHONE, MICH. PSELLO & FRANC. PATRICIO collecta, non quidem genuina eſſe, at plura tamen philoſophiæ Chaldaicae λείψανα complecti, non abs re cenſet JO. ALB. FABRIC. *Bibl. Graec. Libr. I. Cap. XXVI. §. X.*

Digitized by Google

§. XXII.

Eorum ſententia de rerum origine.

Ex iis oraculis patet, Chaldaeos diverſas rerum emanationes, Deorumque & intelligentiarum ordines ſtatuiſſe, inter quos & ἄγγελοι occurrunt. A Deo aeterno ex eorum ſententia emanavit ignis, ſeu lumen ſupramundanum infinitum, inde alii ordines rerum ac ſubſtantiarum triades variae, quales & Platonici poſtea ſomniarunt. (*)

(*) Quare nihil admirandum aut Chriſtianum continet oraculum ZOROASTRIS. v. 5.

Παντὶ γὰρ ἐν κόσμῳ λάμπει τριὰς, ἧς μονὰς ἀρχή.

In toto mundo lucet trinitas, cujus unitas initium eſt.

Nec non rerum emanationibus adverſatur, quod ſcribit DIOD. SIC. *Libr. II.* Chaldaeos mundi naturam aeternam, ac initii expertem ſtatuiſſe, itemque illud PHILONIS in libro, *Quis rerum caeleſtium heres, p. 386.* Chaldaeos docuiſſe, mundum non Dei opus, ſed Deum eſſe.

§. XXIII.

Artes divinatrices.

Parum quoque ſapientiae minantur ſomnia eorum aſtrologica, artes divinatrices, magicae, theurgicae, de quibus fuſe STANLEIUS *in Hiſt. philoſ. Orient. Sect. II. Cap. XVII. ſeqq.* & initiatus his myſteriis MARCUS, monachus Meſopotamenus, cujus *de daemonibus enarrationes* a MICH. PSELLO editas novimus.

§. XXIV.

Perſicae philoſophiae auctor.

PERSARUM *Zoroaſter* Chaldaico illo ætate inferior, & Dario Hyſtaſpis σύγχρονος, gentem, non ignaram veritatum praeſtantiorum, multis praeſtigiis ad amplectendam novam & a ſe inventam philoſophiam pellexit, ſi vera ſunt, quae ſcripſit THOM. HYDE *de Rel. vet. Perſar.*

§. XXV.

Magi qui?

Philoſophiae ſtudio æque ac ſacris apud eos praeerant MAGI, de quorum compoſitis moribus, ſcientia aſtrologica, potentia aulica, multa exſtant veterum teſtimonia, quae collegit BARN. BRISS. *de Regno Perſ. Libr. II. §. LII. ſeqq.*

§. XXVI.

Eorum ſententia de Deo.

De Deo male ſentiebant Perſae, duo ſtatuentes principia contraria, *Horomazen* & *Arimanem*, & inter hos veluti medium, & neutrarum partium, *Mithran.* Quae principia etiam in pluribus aliis ſyſtematibus pellucent, (*) & ſaeculo Chriſtiano tertio *Manichaeiſmum* pepererunt. (**)

(*) Solide hoc demonſtravit V. S. R. IO. CHRISTOPH. WOLFIUS, in *Manichaiſmo ante Manichaeos*, BAELIUS in *Dict. Hiſt. Crit.* voce *Manichéens.*

(**) Vide THEODORET. *Haeret. fab. Libr. I. Cap. XIX.* EPIPHAN. *Haer. LXVI.*

§. XXVII.

§. XXVII.

Quin hodienum in Perſia ſuperſunt, qui veterem illam magorum philoſophiam ſequuntur, & a Mahumedanis *Gerrorum* nomine traducuntur. Magorum reliquiae.

§. XXVIII.

Fuere & ARABIBUS, & in primis SABBAEIS, ſui *Magi*, quorum meminit PLIN. *Hiſt. nat. Libr. XXX. Cap. I.* Quumque Arabia ab Hebraeis ſubinde vocetur *Oriens*: *Gen. X*, 30. *XXV*, 6. 18. *Job. I*, 3. *Judic. VI.* 3. veroſimile admodum eſt, Arabes fuiſſe τοὺς μάγους ἀπ' ἀνατολῶν, *Matth. II*, 1. Arabum magi.

§. XXIX.

Quamvis ergo vix videatur dubitandum, quin veteres Arabes verae ſapientiae non fuerint expertes, idque cum exemplum JOBI, (*) tum locus *I. Reg. X*, 1. ſatis oſtendat: poſtea tamen in meram ſuperſtitionem abiit illa Sabbaeorum philoſophia. Eorum philoſophiae indoles,

(*) Addatur FRIDER. SPANH. *Hiſtoria Jobi, edita Ludg. Bat.* CIƆIƆCLXXII, 8.

§. XXX.

Praeterquam quod de quaeſtione: *cur bonis mala eveniant, quum ſit providentia?* male philoſophentur Jobi amici, *Job. IV.* 11-15. *XXIII*, 15. *ſeqq.* quos viri docti Sabbaeorum ſectae addictos non abs re ſuſpicantur, non fuit gens corporum caeleſtium cultui, & ſi Arabes & MAIMONIDEM audimus, ritibus divinae legi magis adverſis dedita, quam illa Sabbaeorum. (*). Et deteſtanda ſuperſtitio.

(*) Sed quum haec ſola Arabum & Rabbinorum auctoritate nitantur, ut recte obſervavit JO. CLERIC. *in Indice philol. ad* STANLEII *Hiſtor. philoſ. Orient.* voce *Sabbaei*: facile patet, quam audax ſit hypotheſis SPENCERI *Libr. II. de Leg. ritual.* & STANLEII *Hiſt. phil. Or. Libr. III. Cap. V.* rationes legum ritualium divinarum a ritibus Sabbaeorum repetentium.

§. XXXI.

Vicini Perſis ex altera parte erant INDI, apud quos *Brachmanes* & *Germanes* philoſophos celebrat STRABO *Libr. XVI. p.* 351. Et Brachmanes ſub vocabulo *Braminen* etiamnum in India occurrunt, de quibus praeter PALLADIUM, AMBROSIUM, & ANONYMUM (*) legendi JO. ALB. FABRICIUS in *Diſſert. de Brachmanibus, Hamb.* CIƆIƆCCIII, BAELIUS *Dict. hiſt. & crit.* voce *Brachmanes*, & M. V. LA CROZE *in der Abbildung des Indianiſchen Chriſten-ſtaats, p.* 576. Indorum philoſophi.

(*) Conjunctim hos ſcriptores de Brachmanibus edidit EDUARD. BISSAEUS CIƆIƆCLXV, 4.

§. XXXII.

Ex Deo hi omnia emanaſſe, mundumque nihil aliud, quam Deum... Eorum

philoſophia. Deum extenſum eſſe cenſent, quo in Deum retracto, extremum diem adfuturum exiſtimant. Nihil ergo vere & actu exſiſtere, ſapientemque ab omnibus adfectibus vacuum nihil cogitare, nihil ſentire debere, profitentur (*).

(*) Egregie hoc ſyſtema expoſuerunt CAROLUS LE GOBIEN *dans la preface de l'hiſtoire de l'Edit de l'Empereur de la Chine*, & FRANÇ. BERNIER *dans la ſuite de ſes Mémoires ſur l'Empire du Grand Mogol*, p. 202.

§. XXXIII.

Et ἀπαθεῖς. Ex quo ſimul facile colligas, cur tot dolores intolerabiles virtutis cauſſa ferant ſine gemitu, etiam olim mortem nihili feciſſe dicantur CLEMENTI ALEXANDRINO *Strom. Libr. III.* Nec ignotum exemplum Calani, Indi, ſe ipſum ritu ſollemni comburentis apud ARRIAN. *Expedit. Alex. Libr. VII. p. 276. ſequ. edit. Gronov.*

§. XXXIV.

Sinenſium philoſophia. Simile fere jam ab antiquiſſimis temporibus fuit SINENSIUM ſyſtema. Quamvis enim ea gens ſe ſolam ſapere, reliquas volitare velut umbras exiſtimet, neque negandum ſit, illam componendis moribus multum operae impendere; (vid. LEIBN. *Noviſſ. Sin. in praef.*) vere tamen Spinoziſmum redolet arcanior Sinenſium philoſophia, nec ab illa ἀπαθείᾳ Indorum alieni ſunt ſtolidi Confucii ſectatores (*).

(*) Notum eſt COUPLETIUM *Confucium Sinarum philoſophum*, ſive *ſcientiam Sinenſem* Latine edidiſſe *Pariſ.* CIↃIↃCLXXXVII, *fol.* In eo an tam horribilia ſapientiae myſteria latitent, nuper adhuc inter viros doctos diſputatum.

§. XXXV.

Nec non aliorum barbarorum. Celebrantur etiam PHOENICUM Sanchuniathon & Moſchus: (*) laudantur GALLORUM, GERMANORUMQUE Druides & Bardi, THRACUM Orpheus. Sed ut illorum obſcura eſt philoſophandi ratio: ita hujus praeterea, quae ad teleſtica ſacra pertinent, tantum phyſica quaedam doctrinae, ſed pauciſſimae, ſuperſunt, de ſyſtemate plurium mundorum habitabilium, de generatione rerum omnium ex ovo, & ſimiles, de quibus PLUTARCH. *Plac. philoſ. Libr. II. Cap. XIII.* & ESCHENBACH. *in Epigene, p. 95. ſequ.* & *p.* III. *ſequ.*

(*) SANCHUNIATHON ſive Berytius, ſive Tyrius ſcripſit Φοινικικά, in quibus multa ad κοσμογονίαν pertinentia, ceu patet ex fragmento apud EUSEB. *Libr. I. Praep. Evang. p. 31.* Ea ſe accepiſſe ait Sanchuniathon a *Hierombal, ſacerdote Dei Ievo*, quem Gedeonem eſſe, praeter HUETIUM credit BOCHARTUS *in Chanaan Libr. II. Cap. XVII.* qui & totum apud EUSEBIUM fragmentum erudite, uti ſolet, explicat. At quae de Sanchuniathone circumferuntur, omnia pro impoſturis venditant JO. HENR. URSIN. *de Zoroaſtre, Hermete & Sanchuniathone*,

Digitized by Google

niathone; & HENRIC. DODWELLUS *in Meth. ſtud. theol.* Vide *Act. erud. Lipſ. Suppl. Tom. II. p.* 512. De Moſcho quoque omnia incertiſſima, ut nihil agant, qui cum Huetio Moſen cum Moſcho confundunt.

CAPUT III.

DE PHILOSOPHIA GRAECANICA.

§. XXXVI.

Philoſophiae Graecanicae indoles.

MAjorem philoſophiae ſtudio ſtrepitum dederunt Graeci, qui, quamvis quaedam a barbaris acceperint, hanc tamen laudem ſibi habent propriam, quod accuratiore philoſophandi ratione uſi, ſolam rectam rationem ducem vel ſequuti ſint, vel ſequi ſaltim voluerint.

§. XXXVII.

Ejus diverſae familiae.

Ceterum Graecorum philoſophorum quaedam veluti familiae ſunt. Alia enim eſt philoſophia POETICA, alia ITALICA, alia IONICA, alia ELEATICA. Sed ab his *dogmaticis* merito ſegregandi SCEPTICI vel APORETICI, quemadmodum a *ſectariis* ECLECTICI, de quibus GOTTFR. OLEAR. *Diſſ. ſing. de philoſ. eclect.* ſubjuncta STANLEII *Hiſt. philoſ. p.* 1205. *ſeqq.*

§. XXXVIII.

Philoſophia poetica.

POETAS, antiquiſſimum ſapientum genus, primos omnium philoſophatos eſſe, conſtans opinio eſt, CIC. *Tuſc. I. quaeſt. Libr. I. Cap. I.* Enim vero, quemadmodum plerique traditiones de rerum ortu *Θεογονίαις* ſuis; praecepta moralia fabulis includebant: ita obſcura hodie eſt hujus philoſophiae interpretatio, de qua ne inter ipſos quidem veteres ſatis conſtitiſſe arbitror. (*) Vid. PLUTARCH. *de aud. poet. Tom. II. Opp. p.* 14. *ſequ.*

(*) Hinc variae fabulas interpretandi methodi. Alii mera hic deprehendunt myſteria phyſica, chemica, metaphyſica; alii meras hiſtorias ſive ſacras, ſive Phoenicias: alii hiſtoriolas nullius momenti, mirabilibus circumſtantiis veſtitas, alii mere moralia ſibi videre videntur. Primi generis interpretationes dabant Platonici, ſecundi ſpecimen non unum exhibuere BOCHARTUS, HUETIUS, & IO. CLERICUS, tertium pracipue placuit PALAEPHATO, aliiſque ſcriptoribus *περὶ ἀπίστων*, de quibus FABRIC. *Biblioth. Graec. Libr. I. Cap. XXI. ſequ.*

§. XXXIX.

Philoſ. Italicae auctor.

ITALICI philoſophi originem debent Pythagorae, Samio, quem inter Olymp. XLIII, 4. & LII, 4. natum, erudite docuerunt GUIL. LLOYDIUS, RICH. BENTLEIUS, & HENR. DODWEL-

Digitized by Google

LUS. Hic magnus naturae verique auctor, collecta ſibi in variis mundi partibus magna doctrinae copia demum circa Olymp. LXVII. 1. in Italiam ſeceſſit, & Crotone ſcholam vel κοινόβιον aperuit, ex quo maxima diſcipulorum cohors prodiit, quorum elenchum alphabeticum FABRIC. *ibid. Libr. II. Cap. XIII.* pertexuit (*).

(*) Inter hos tamen non omnes Πυθαγορικοὶ, id eſt, Pythagorae diſcipuli, ſed plures etiam Πυθαγορεῖοι, ſeu Pythagorae ſectatores. De qua diſtinctione quid ſentiendum, diſquirit DODWELL. *de aet. Pythag. p. 193.* Praecipui ex Pythagoraeis ſunt *Archytas Tarentinus, Ocellus Lucanus, Epicharmus, Hipparchus, Philolaus, Timaeus Locrus*, alii.

§. XL.

Libri praecipui ad hanc philoſophiam pertinentes.

Vita Pythagorae ex *PORPHYRIO*, *IAMBLICHO* & *Anonymo* apud PHOTIUM, quos LUDOLPHUS KUSTERUS eleganter recuſos dedit (*); hiſtoria philoſophiae ex *JO. SCHEFFERI* libello egregio de *Philoſophia Italica*; ipſa dogmata Pythagorica ex *Fragmentis Pythagoraeorum*, à *THOMA GALE* editis, nec non ex ſymbolis Pythagoricis, & *Aureis PYTHAGORAE carminibus* (**), eorumque interprete, *HIEROCLE*, petenda eſt.

(*) Sed permulta in his vitis ficta videntur, ut ſint viri doctiſſimi, qui vitas philoſophorum a Porphyrio, Iamblicho, Eunapio, Philoſtrato, non alio fine ſcriptas exiſtiment, quam ut heroas ſuos Servatori noſtro opponerent, FABRIC. *Bibl. Graec. Libr. IV. Cap. XXIV. p. 45.*

(**) Nec tamen a PYTHAGORA ſcripta eſſe haec carmina, inter omnes conſtat, ſed ut STANLEIO *in Pythag. cap. XXI, p. 699.* viſum, ab EPICHARMO, vel, uti laudatus FABRICIUS erudite ſuſpicatus eſt, ab EMPEDOCLE. Vid. *Bibl. Graec. Libr. II. Cap. XII. §. VI.*

§. XLI.

Pythagorae diſciplina & inventa.

Quamvis autem Pythagoras, imitatus Aegyptios, in occulto haberet ſapientiam ſuam, IAMBL. *ſegm. CCXLV.* & ne ipſos quidem diſcipulos ad acroaſes promiſcue admitteret: (*) ſatis tamen conſtat, eum primum geometriam, arithmeticam, muſicam, praecipuo ſtudio excoluiſſe, eaſque ſcientias non uno invento locupletaſſe, inter quae praeter monochordum eſt nobile illud & dignum hecatombe theorema de poteſtate hypothenuſae in angulo orthogonio, LAERT. *VIII*, 12. VITRUV. *Archit. IX.*, 2.

(*) Alii erant *eſoterici*, alii *exoterici*: alii *mathematici*, alii *acuſmatici*, de quibus IAMBL. *Vit. Pyth. ſegm.* 81. & PORPHYR. *p. 196.*

§. XLII.

Eius doctrinae de philoſophia in

Philoſophiam; cujus ipſe primum nomen invenerat; IAMBL. *Vit. Pythag. Cap. XXIX.* definiebat, quod ſit *ſcientia entium quatenus exſiſtunt*, quam definitionem eruditiſſime explicat JAC. THO-

THOMAS. *Orig. philoſoph.* Dividebat illam in THEORETICAM & PRACTICAM, ejuſque finem eſſe dicebat, nihil admirari, PLUTARCH. *de audiendo*, *T. II.* p. 44. hujus mentem ex vinculis corporis eruere, atque in libertatem vindicare, PORPHYR. *Vit. Pyth. p.* 201. Illius partes erant INTELLIGIBILIA, de Deo & Diis, & NATURALIA, de rebus corporeis. Animum per univerſas mundi partes omnemque naturam diffuſum vocabat Deum, eumque unicum inſenſibilem & intelligibilem, luci & veritati ſimillimum, quin ſolum ſapientem, ſtatuebat, LACTANT. *I.* 5. PORPHYR. *Vit. Pyth. p.* 198. Et ſubjiciebat Deos, daemonas & heroas, *Aur. Carm. v.* 1. *ſequ.* de quorum natura, operationibus, cultu ſubtiliter philoſophabatur. Vid. HIEROCL. *in Comment. ad Aur. Carm. v.* 1. *ſeqq.* Quae ſupra lunam ſunt, providentia; res ſublunares partim fato, partim fortuna, partim providentia, partim conſilio regi ſtatuebat. Quod exemplo illuſtrat *Anonym.* apud PHOT. *Cod.* 259.

genere; itemque de Deo.

§. XLIII.

Mundum, quem non tempore, ſed cogitatione ortum, nec interiturum, dicebat, (STOB. *Ecl. Phyſ. Libr. I. cap.* 25. PLUT. *de plac. philoſ. II.* 4. & 14. ipſe primus κόσμον vocabat, STOB. *ibid.* Ejus ſyſtema Copernicano plerique ſimile fuiſſe exiſtimant, (*) STANL. *de doctr. Pythag. Cap. I. p.* 745. *ſeq.* Quae autem de harmonia orbium caeleſtium, & ſuavi iſtorum concentu ſomniavit, legi poſſunt apud CIC. *in Scip.* & CENSORIN. *de Die nat. Cap. XIII.*

Nec non de mundo.

(*) Terram ſane immotam non eſſe, ſtatuit PLUT. *in Numa p.* 67. *Ion. I.* ARIST. *de caelo Libr. II. Cap. XIII.* medium autem in mundo locum igni tribuit, quem & Veſtam vocabat. Sed rem tamen argumentis haud poenitendis in dubium vocat Ez. SPANHEMIUS *de Veſta & Pritanib. Graec. apud* GRAEV. *Theſaur. Ant. Rom. Tom. V. p.* 688. Sane mundum mediam terram continere adſeverabant Pythagoraei. Vid. LAERT. *Libr. XIII. ſegm.* 27. eorumque ſyſtema Ptolemaico haud abſimile tradit *Anon.* apud PHOT. *Cod. CCLIX.* Quin quum primus omnium Philolaus motum telluris inculcaſſe dicatur DIOG. LAERTIO *Libr. VIII. ſegm.* 85. non video, quomodo id tribui poſſit Pythagorae. De antichthone Pythagorica quid ſentiendum ſit, jam a JAC. THOMASIO oſtenſum eſt.

§. XLIV.

Immaterialia ſola vere entia ſtatuebat, adeoque & hominis eſſentiam in ſola mente exiſtimabat poſitam, quae quum divinae eſſentiae particula videretur Pythagorae, veram felicitatem in eo ponebat, ut mens ex impedimentis vinculiſque ſuis eximatur, & in libertatem vindicetur (*), PORPHYR. *Vit. Pythag. p.* 201. quo ad illam ὁμοίωσιν τοῦ θεοῦ, in qua vera conſiſtat felicitas, adſpiret.

Itemque de anima & rebus moralibus.

ſpiret. Unde gradus illi purgationis, adſcenſus mentis, quin deificationis, quibus prope ſimiles myſticos poſtea reperiſſe, novimus. Quum autem haec omnia ſine corporis oppreſſione fieri non poſſe crederet: varios commendavit βασάνȣς, varios modos in corpus animadvertendi, de quibus peraccurate JO. FR. BUDD. in *Diſſ. de ἀσκήσει philoſ.* §. *VII. X. XVIII.*

(*) Corpus enim, in quod mentem illabi putabat per vices, non pro parte hominis eſſentiali, ſed pro carcere mentis habebat. Unde illa μετεμψύχωσις Pythagorica, de qua LAERT. *Libr. VIII. ſegm.* 14.

§. XLV.

Pythagorae fanaticiſmus.

Enimvero multa ſunt in vita Pythagorae, ex quibus, eum a fanaticiſmo haud alienum fuiſſe, patet. Eo enim merito referas femur aureum, LAERT. *VIII*, 11. PORPHYR. p. 193. IAMBL. *Vit. Pyth. cap. XXVIII.* reminiſcentiam animae Pythagoricae, IAMBLICH. *ibid. cap. XIV.* confabulationes cum brutis, IAMBLICH. *ibid. cap. XIII.* quin cum fluviis, PORPHYR. *p.* 192. divinationes denique, quas jactavit, ſuperſtitioſiſſimas, per thus, auguria, ſomnia, numeros, aſtra, aquam, de quibus fuſe STANL. *Part. III. Sect. III. Cap. IV. p.* 764.

§. XLVI.

Scholae Ionicae auctor Thales Mileſius.

In eamdem fere aetatem incidit philoſophiae IONICAE origo. THALES enim MILESIUS, a quo eam repetere ſolent, eumdem Pherecydem Syrium audiviſſe dicitur, a quo profecerat Pythagoras (*). Hic quoque Thales, poſtquam ſapientiae cauſſa magnam vitae partem peregrinando exegerat, Mileti in patria privatus & caelebs conſenuit, LAERT. *I.* 25. & tum civium, tum Biantis, Pittaci, Solonis, Cleobuli, Myſonis & Chilonis ſuffragiis primum veluti locum inter Graeciae ſapientes obtinuit, LAERT. *I.* 28. VAL. MAX. *IV*, 1.

(*) Alium Pherecydem a Pythagora, alium a Thalete auditum, veteres quidam tradiderunt, LAERT. *l.* 119. Sed temporum ratio, unum eumdemque ab utroque auditum, ſatis evincit.

§. XLVII.

Succeſſio philoſophorum uſque ad Socratem.

Succeſſiſſe Thaleti in ſchola Ionica dicitur ANAXIMANDER Mileſius, horoſcopiorum, ſphaerae, gnomonis, ſciotheris, tabulae geographicae, obliquitatis Zodiaci, & aequinoctiorum inventor obſervatorque. DIOG. LAERT. *II*, 1. STRABO *Geogr. Libr. I. p.* 7. PLIN. *Hiſt. nat. II.*, 6. huic ANAXIMENES, de quo LAERT. II, 3. huic porro ANAXAGORAS Clazomenius, qui, ubi ſapientiae ſtudio *Mens* vocari meruerat, Athenis exſulare juſſus, Lampſaci deceſſit, LAERT. *II*, 14. Anaxagoram denique AR-

ARCHELAUS, ſolo Socrate diſcipulo, nobilis excepit. LAERT. *II*, 16. a quo SOCRATE nova ordienda eſt ſcholae Ionicae periodus.

§. XLVIII.

Nimirum praeter apophthegmata quaedam & ſententias acutiores, quas ſeptem Graeciae ſapientibus tribuunt (*), nihil exſtat admodum, ex quo hos philoſophos philoſophiae practicae adpuliſſe animum, colligere poſſis. An philoſophiae practicae ſtuduerint?

(*) Commendandae de his dictis IO. FRANC. BUDDEI plenae bonae frugis *Commentationes*, quae junctim *Halae* prodiere.

§. XLIX.

Contra phyſicae tanto ſe ſtudio tradebant, ut hinc κατ' ἐξοχὴν nomen *phyſicorum* apud veteres tulerint. Circa principium rerum omnium (*) haec ſchola quam maxime variabat, Thalete omnia derivante ex aqua, PLUT. *Plac. philoſ. I*, 3. Anaximandro ab infinitate naturae, CIC. *Acad. quaeſt. IV*, 37. Anaximene & Archelao ex aëre; PLUTARCH. *ibid.* STOB. *Ecl. phyſ. Cap. I. p.* 2. Anaxagora autem principium rerum omnium ſtatuente homoeomerian, id eſt unum & multiplex, partes infinitas, ſimilares, contrarias, tactu continuas, ſe mutuo ſuſtinentes, neque alio contentas, LUCRET. *Libr. I. v.* 830. *ſeqq.* Eorum ſtudium phyſicum.

(*) Neque tamen ideo pro Atheis habendi. Materiae enim huic eos νοῦν, mundi effectorem, junxiſſe, id eſt Deum, ex CIC. *de Nat. Deor. I*, 11. & 20. LACTANT. *Inſt. div. I.* 5. diſcimus. Ergo Deus & his erat anima mundi, LAERT. *I*, 27.

§. L.

In primis notari meretur, quod hi philoſophi daemonibus omnia repleverint, STOB. *Ecl. phyſ. I. p.* 2. quod mentis immortalitatem agnoverint, LAERT. I, 24. CIC. *Tuſc. quaeſt. I.* 16. quod theoremata ac problemata quaedam geometrica repererint, accurate recenſita a STANLEIO *Hiſt. phil. Part. I. Cap. VII. p.* 15. quod de phaenomenis aſtrorum, meteoris, aliiſque, quae in rerum natura contingunt, quaedam ſollerti ingenio inveſtigarint, quaedam parum callide conjecerint (*). Unde & *aſtrologi* nomen Thaleti tribuit POMP. MELA *Libr. I. Cap. XVII.* Quaedam eorum doctrinae & inventa.

(*) Ejus generis ſunt hae doctrinae Thaletis: Nili exundationem oriri a ventis eteſiis, LAERT. I. 37. Anaximandri: ſtellas fixas inferiores eſſe luna, STOB. *Libr. I. Cap. XXV. p.* 53. deficere ſolem & lunam ea parte ſolis & lunae, qua ignis effulget, obturata. PLUTARCH. *de plac. phil. II*, 24. & ſimiles ipſius Anaxagorae, qui quum reliquis doctior fuiſſe dicatur, multa ſtatuit, quae hodie tiro philoſophorum rideret. Vid. LAERT. *II*. 9.

§. LI.

Sed maximum haec philoſophia incrementum debet SOCRA- Socratis ...

TI, qui natus Athenis Olymp. LVII, 4. patre Sophroniſco lapidario, matre Phaenareta, obſtetrice, primum patris artificium addiſcere, poſtea philoſophari inſtituit, auditoque Archelao, non quidem ſcholam aperuit, ſed cum amicis domi foriſque colloquutus, eos variis interrogationibus convincere, melioreſque reddere conatus eſt, nihil ſe ſcire aut ſimulans, aut exiſtimans ſerio. Vid. STANLEII *Hiſtor. philoſ. in Socrate Cap. IV. p.* 113. *ſeq.* Demum ab Anyto & Melitone accuſatus atheiſmi & corruptae juventutis, cicutam bibit, non ſine magno Athenienſium dedecore. Vid. LAERT. II. 40. PLATONIS & LIBANII *Apologiam Socrat.* XENOPHONT. *Memorab. Socrat.* CARPENTARII *Vit. Socrat.* & libellos ſimiles.

§. LII.

Quid in philoſophia emendarit?

Philoſophiam profeſſus, primum ſophiſtis, magna promittentibus, & corvos deludentibus hiantes bellum indixit, LIBAN. *Apol. Tom. I. p.* 642. Deinde philoſophiam a larvis, fabulis & ſuperſtitioſis Deorum cultibus, quibus eam contaminarant Pythagoras & Empedocles, purgare ſtuduit (*), PLUTARCH. *de Gen. Socr. p.* 580. Denique, quum phyſicae illae ſpeculationes, quibus Ionici unice vacaverant, & incertae, & parum utiles illi viderentur, ſtolidoſque eos crederet, qui illa remota adfectantes, humana negligant: XENOPH. *Memorab. Socr. Libr. I. Cap. I.* primus philoſophiam a rebus occultis avocavit, & ad vitam communem traduxit, CIC. *Acad. queſt. I.* 5.

(*) Alienus ergo Socrates a fanaticiſmo Pythagorae: (§. XLV.) quamvis, quae de genio ſuo jactare ſolebat, impoſturam ſapere videantur, quidquid in contrarium diſputarit GOTTFRID. OLEAR. in *Diſſ. de Genio Socr. Lipſ.* CIↃIↃCCII. 4. Neſcio, an ubique ſui ſimilis fuerit Socrates. Sane quoties de hoc genio paullo accuratius cogito, non mirari admodum ſoleo illa Timonis apud LAERT. *II*, 19.

Fluxit ab his legumque loquax, lapidumque politor,
Graecorum vates, impoſturaeque magiſter,
Deriſor, rhetorque ſubatticus, & ſimulator.

§. LIII.

Ejus doctrinae metaphyſicae.

Praeclare Socrates philoſophabatur de Deo, rerum omnium auctore, XENOPH. *Libr. Memorab. Socrat. p.* 725. de providentia divina, *id.* p. 711. & *Libr. IV. p.* 800. & de mentis immortalitate, PLAT. *in Phaedr: p.* 245. At dum apud eumdem PLATONEM *in Phaedone p.* 72. *ſequ.* mentem praeexiſtere, & in corpus, tamquam carcerem, illabi credidit, eum in Pythagorae caſtra ſeceſſiſſe, facile patet.

§. LIV.

Digitized by Google

§. LIV.

Philoſophia ejus moralis.

In primis philoſophiam moralem excolebat Socrates, de virtutibuſque & vitiis diſputabat praeclare, quamvis has doceri poſſe, negaret AESCHIN. *Dialog.* I. Quin & oeconomicam ac civilem prudentiam eum inſuper non habuiſſe, ex XENOPHONTIS *Oeconomico*, & ejuſdem *Memorabilibus Socratis* ſatis adparet.

§. LV.

Unde illa petenda?

Nihil ſcripſiſſe Socratem, conſtans eſt veterum opinio. (*) Quidquid ergo de ejus philoſophia novimus, illud omne Xenophonti & Aeſchini, genuinis ejus diſcipulis, acceptum ferimus. Plato enim Socrati in dialogis ſuis quam plurima tribuit, quae illi fortaſſis in mentem numquam venerant. Id ipſe Socrates de Platone conqueritur apud LAERT. III, 35.

(*) Conferenda hic praeceptoris optime de me meriti, GOTTFRIDI OLEARII *Schediaſma de ſcriptis Socr. contr. Leon. Allat.* quod habetur in STANLEII *Hiſt. philoſ. Part. III. Cap. XVIII.* p. 198.

§. LVI.

Sectae novae ex ſchola Socratis ortae.

Praecipui tamen ex ejus diſcipulis, qui ipſi novas veluti familias condiderant, ſunt *Ariſtippus*, ſectae CYRENAICAE; *Phaedo*, ELIACAE; *Euclides*, MEGARICAE; *Plato*, ACADEMICAE; *Antiſthenes* denique CYNICAE auctores atque anteſignani.

§. LVII.

Cyrenaicae origo & hiſtoria.

CYRENAICAM ſectam condidit ARISTIPPUS Cyrenaeus, Socratis diſcipulus, ſed magiſtro minus probatus, LAERT. *II.* 65. 80. XENOPH. *Memorab. Socr. Libr. II. init.* Ad voluptatem enim omnia referens, hoc principium & doctrina & vita expreſſit. Manſit tamen ſchola *Cyrenaica*, vel *Hedonica*, in qua ei ſucceſſit ARETE filia, huic ARISTIPPUS Aretes filius, qui & μητροδίδακτος dictus, LAERT. *II.* 85. & ANTIPATER. Illum THEODORUS atheus, hunc EPITEMIDES ſequutus. Quemadmodum vero ille multa innovans, originem dedit ſectae THEODORIAE, in qua ei BION ſucceſſit: LAERT. *IV*, 46. *ſequ.* ita & EPITEMIDES quidem Ariſtippi dogmata ad PARAEBATAM tranſmiſit: hujus autem diſcipuli, HEGESIAS, πεισιθάνατος dictus, & ANNICERIS, itidem ſectas HEGESIACAM & ANNICERIAM condiderunt, LAERT. *II*, 86.

§. LVIII.

Ejus doctrina.

Ceterum nihil hac philoſophia deteſtabilius. Senſus ſtatuebant fallaces, &, quidquam certo percipi, negabant, niſi ſenſu interiore, puta voluptate & dolore, LAERT. *II*, 92. 95. CIC. *Quaeſt. acad.*

acad. IV. 7. eoque ſenſu rejiciebant indolentiam Epicuri, LAERT. *Libr. II. ſegm.* 89. Hinc philoſophiam naturalem plane rejiciebant, LAERT. *II*, 92. In morali ſummam hominis felicitatem in voluptate corporis, & praeſenti ea quidem, non praeterita aut futura, poſitam eſſe, docebant, LAERT. *II*, 87. ATHEN. *Libr. XII. p.* 544. corporis facultates facultatibus animi praeferebant, LAERT. *II*, 90. virtutemque non alio nomine, quam quod voluptatem adferat, laudandam, in ſe autem & ſua natura nec juſtum honeſtumve quidquam eſſe, nec injuſtum & turpe, credebant, CIC. *de Offic. III.* 33. LAERT. *II.* 93. 99.

§. LIX.

Ejus diſcipulorum ſtultitia.

Huic moroſophiae novas lacinias adſuerunt ſucceſſores. THEODORIANI enim atheiſmum liberrime profeſſi ſunt, LAERT. *II*, 101, 102, 104. HEGESIAS ſcripto libro ἀποκαρτερῶν voluntariam mortem tanta eloquentia commendavit, ut multi ſe ſponte in mare praecipites dederint, CIC. *Tuſc. quaeſt. I*, 34. VALER. MAX. *VIII*, 9.

§. LX.

Sectae Eliacae origo.

ELIACAE ſectae nomen dedit PHAEDO Elienſis, qui nobili ortus familia, quum in piratarum manus incidiſſet, & ab his lenoni venditus eſſet ab Alcibiade & Platone, ſuaſu Socratis, redemtus eſt, LAERT. *II*, 105. Socrati ergo ac Platoni unice carus, illo mortuo, novam ſectam inſtituit, in qua Pliſtanum, Menedemum (*), Aſclepiadem ſucceſſores habuit.

(*) Ab hoc ſchola ERETRIACA dici coepit, LAERT. *II.* 125.

§. LXI.

Eliacorum philoſophia.

Quamvis vero nullum ingenii monimentum exſtet, quod ab his philoſophis profectum ſit: videntur tamen Socratem preſſius imitati. Sane ejus exemplo ubivis differebant de rebus philoſophicis, LAERT. *II*, 130. & unum eſſe bonum putabant, virtutem, eamque unicam, LAERT. *II*, 129.

§. LXII.

Ut a patria Phaedonis Eliaca, ita a Megara MEGARICA ſchola nomen tulit. Inde enim oriundus erat EUCLIDES, cui haec ſecta natales debet. Socratem audivit tam cupide, ut edicto prohibitus, ſtolam muliebrem ſumeret, quo perſonato Athenas ſibi commeare liceret, GELL. *Noct. Attic. VI*, 10. Magiſtro privatus, ſcholam ipſe inſtituit, in eaque ſucceſſores habuit *Eubulidem*, *Alexinum*, *Euphantum*, *Apollonium Cronum*, *Diodorum Cronum*, *Stilponem*, & alios, de quibus LAERT. *II*, 108. *ſequ.*

§. LXIII.

Digitized by Google

§. LXIII.

Megaricorum philoſophia.

Operam praecipue dabant logicae, & hinc philoſophorum omnium pugnaciſſimi videbantur, qui & nova argumentorum genera repererant, LAERT. *II*, 108. inter quae & *Sorites*, & ψευδόμενος, quorum mentio fit in *L.* 177. *D. de verb. ſign.* & *L.* 88. *pr. D. ad L. Falcid.* Quamobrem & DIALECTICI, ERISTICI, ELENXINI dicti. Quid? quod Diogenes ſcholam Megaricam non σχολὴν *ſcholam*, ſed χολὴν, *merum fel* eſſe, dicebat, LAERT. *II*, 24. In reliquis diſciplinis quid ſtatuerint, fere ignoramus. (*)

(*) Id tamen patet, a ſcepticiſmo & atheiſmo non fuiſſe immunes. Hinc curioſitatis Diis exoſae eſſe dicebant, quaerere, an Deus exſiſtat? ANTON. & MAXIM. *Serm. XXXVII.* malum aliquod in rerum natura exſiſtere, negabant, LAERT. *II*, 106. quin & motum omnem tollebant, adeoque & ortum rerum & earum interitum, SEXT. EMPIR. *Pyrr. Hyp. III*, 8. Fuere etiam inter eos, qui adfectus exſtirpandos penitus exiſtimabant; in eaque ἀπαθείᾳ ſummum bonum poſitum eſſe, exiſtimabant, ſi credimus SENECAE *Epiſt. IX.*

§. LXIV.

Scholae Platonicae origo.

At reliquorum luminibus facile offecit PLATO, ſectae PLATONICAE vel ACADEMICAE auctor, qui Athenis genere nobili ortus, & facundia inſignis, philoſophiae demum animum adplicuit, auditoque Socrate, & itinere ad Aegyptios ſuſcepto, quin & Heracliti ac Pythagorae deguſtatis dogmatibus, in *Academiae* primum gymnaſio, (cujus liminibus inſcripſerat: *nemo geometriae ignarus ingreditor*,) ſcholam novam aperuit, ac deinde in hortum *Coloneum* migravit, LAERT. *III*, 5. Relictis operibus quam plurimis, quorum editionem optimam *Pariſ.* CIↃIↃLXXVIII. *Tomis III.* excuſam, JO. SERRANO debemus, ſenex deceſſit, Olymp. *CVIII*, 1.

§. LXV.

Platonis doctrina de criteriis veritatis.

Genus philoſophandi eclecticum (*) ſequutus, philoſophiam ſolutionem animae a corpore & converſionem quamdam ad ea, quae revera ſunt, & intellectu videntur, definivit. (**) In ea primarium eſſe contemplationem; actionem autem ex ea conſequi, artem denique diſſerendi utrique neceſſariam credidit. Diſcere item putavit ac reminiſci, idque pro criterio veritatis habuit, ſi memoria cum recente ſenſu congruat, quod quum raro certum ſit, a Socratica σκέψει non admodum fuit alienus, CIC. *Libr. I. Acad. quaeſt. Cap. VIII.*

(*) Hinc LAERT. *III*, 8. Platonem in his, quae ad intelligentiam pertinent, Pythagoram; in iis, quae ſenſibus obnoxia, Heraclitum; in moralibus Socratem ſequutum ait.

(**) Haec & ſequentia ex ALCINOI libello *de doctrina Platonica* excerpſimus.

§. LXVI.

Ejuſdem metaphyſica.

Praeexiſtere ſtatuit materiam primam, cujus proprium ſit rerum omnium ortus ſuſcipere, & forma omni carere. Huic materiae praefecit Deum, primam rerum cauſſam, quippe qui ſecundum ideas, id eſt, eorum, quæ ſecundum naturam fiunt, aeterna exemplaria omnia condiderit. Eum dicit ens aeternum, bonum, verum, ineffabile, incorporeum, quod materiam ab aeterno confuſam, in ordinem redegerit, numeriſque decentibus, figuris & menſura ita exornarit, ut ignis ſupremum, terra infimum, aer & aqua intermedium locum occuparent. Mundo addidit animam, a Deo non factam, ſed aeternam, quae omnia moderetur ſecundum Dei providentiam.

§. LXVII.

Speciatim de Diis & mente.

Præter Deum, illum mundi opificem, & daemones & Deos juniores ex eo emanantes finxit, quibus commiſſa ſit hominis formatio. Corpus humanum animae, id eſt, partis coeleſtis, receptaculum credidit, hancque ab aeterno praeexſtitiſſe, & immortalem eſſe eatenus, ut per varia corpora circumacta, & ita veluti purgata, ad Deum redeat (*).

(*) Habes hic purgatorium Platonicum, ex quo Patres, qui plerumque Platoni adhaerebant, in primis Auguſtinum, purgatorium ſuum hauſiſſe, a pontificiis demum variis fabellis auctum, jam pridem a CHEMNITIO *in Examin: Concilii Tridentini* obſervatum eſt.

§. LXVIII.

Ejus philoſophia moralis.

Beatitudo ſumma ipſi itidem erat ὁμοίωσις τοῦ θεοῦ, (§. XLIV.) ad quam fugiendum quam citiſſime putabat. Quod ut fieret, virtutes commendabat, *prudentiam*, *juſtitiam*, *fortitudinem*, *temperantiam*, quas Platonici in *phyſicas*, *ethicas*, *politicas*, *purgatorias*, *purgati animi*, *theoreticas*, *theurgicas*, *divinas* dividebant (*). De quibus praeclare JO. ALB. FABRIC. *in Prolegom. ad Marini vitam Procli*, editam *Hamb.* CIϽIϽCC, 4.

(*) Ad virtutes *phyſicas* & *prudentiam* quidem, referebant bonum habitum ſenſuum, ad *fortitudinem* corporis robur, ad *temperantiam* pulcritudinem, ad *juſtitiam* ſanitatem. Simulacra virtutis, quæ etiam ab animo nondum emendato proficiſci ſolent, virtutes *ethicas*, & ſi ad reip. bonum comparatae eſſent, *politicas* adpellabant. Porro ſi has virtutes mens corporis affectiones effugiens exerceat, eas *purgatorias*, & ſi jam ſcopum ſuum adſequuta ſit, *purgati animi* dicebant. Supremi gradus erant *theoreticae*, *theurgicae* & *divinae virtutes*, quarum hae ad deificationem, illae ad θαυματουργίαν, ſeu portentorum editionem, iſtae ad enthuſiaſmum pertinebant. Vid. SIMPLIC. *ad* EPICTET. *Enchirid.* p. 4.

§. LXIX.

Tres

Succeſſio Platonicorum tripertita eſt (*). PRIMA academia a

Platone

Platone ad *Cratetem*; ALTERA ab *Arceſilao* ad *Egeſinum*; TERTIA a *Carneade* ad *Clitomachum* porrigitur. In vetere floruere *Speuſippus*, Platonis ex ſorore nepos, *Xenocrates*, *Polemo*, *Crates*, & *Crantor*. In media *Arceſilaus*, *Lacydes* Cyrenaeus, *Evander*, *Egeſinus*. In nova *Carneades* & *Clitomachus*, *ſeu Haſdrubal*, Carthaginienſis. Academiae.

(*) SEXT. EMP. *Pyrrh. Hyp. I*, 33. etiam *quartam* & *quintam* addit academias, quarum illam *Philo* Lariſſaeus, hanc *Antiochus* Aſcalonita auſpicatus ſit. Sed id nec ipſi hi philoſophi agnovere, teſte CICER. *Acad. qu. I*, 4.

§. LXX.

Divortium inter has academias maximum conſtituit doctrina de cognitionis humanae certitudine. *Plato*, quum rerum alias ſenſu, alias intellectu percipi ſciret, hunc ſcientiam gignere ſtatuit, illos, quippe hebetes & tardos, ſolius opinionis cauſſam eſſe, CIC. *Acad. qu. I*, 8. *IV*, 32. *Arceſilaus* plane nihil ſcire poſſe, docuit, quia ipſa rerum natura ſcientiam non admittat, *Id. ibid. I*, 1. Denique *Carneades* in rebus ipſis veritatem agnovit, at eam ab homine cognoſci poſſe, negavit, *Idem ibid. IV*, EUSEB. *Praep. ev. XIV*, 8. In qua re diſcreparint.

§. LXXI.

Academiarum iſtarum digladiationes a Chriſto nato veluti conticuerant. Multi tamen ex eo tempore ſequuti ſunt Platonem, ex Judaeis *Philo*; ex Chriſtianis patres complures (*), in primis *Juſtinus Martyr*, *Clemens Alex. Ammonius Saccay*, *Origenes*; ex gentilibus Graecis *Plotinus*, *Amelius*, *Porphyrius*, *Syrianus*, *Proclus*, *Marinus*, *Iſidorus*, (quamvis hos potius eclecticos fuiſſe, arbitremur,) & ex Latinis *Apuleius* & *Chalcidius*. Platonici recentiores.

(*) Patres a Platoniſmi ſuſpicione abſolvere conatur P. BALTUS *dans la Défenſe des SS. Péres accuſés de Platoniſme*, *Pariſ.* CIƆIƆCCXI, 4. & *dans le Jugement des S. Péres ſur la Morale de la Philoſophie payenne*, *Arg.* CIƆIƆCCXIX. 4. Sed Aethiopem illum lavaſſe, res ipſa docet. Nec aliunde, quam ex hac mixtura, eſt theologia myſtica.

§. LXXII.

Inter Platonis diſcipulos & ARISTOTELES Stagyrita fuit vir ſubtiliſſimus, & Alexandri M. magiſter, qui, quum jam vivo cum Platone ſimultates habuiſſet, ac Lyceum occupaſſet, AEL. *Var. hiſt. III*, 19. LAERT. V, 2. eo mortuo, ibi ſcholam aperuit, quae, quod ibi deambulando doceret, PERIPATETICA dici coepit, in qua ei THEOPHRASTUS Ereſius, STRATO Lampſacenus, LYCON Troadenſis, ARISTO Ceus, CRITOLAUS, DIODORUS ſucceſſere. Quin ubique multis ſaeculis in Chriſtianos Scholae peripateticae origo.

tianorum academiis regnaſſe Ariſtotelem, in vulgus notum eſt. Vide JO. LAUNOII *librum de varia Ariſt. fortuna*, *Pariſ.* CIↃIↃCLIII. 8. & ELSWICHII ſimilis argumenti *diatribas de varia Ariſt. fortuna in ſcholis proteſtantium.*

§. LXXIII.

Philoſophia peripatetica qualis?

Ariſtotelis doctrinas & ſyſtema hic tradere nihil opus eſt, quum non modo ejus opera in omnium fere manibus ſint, ſed & tot Ariſtotelicae philoſophiae compendia ubique occurrant. Id moneo, mirifice vapulare hodie Ariſtotelem, at ab iis quam maxime, qui illum non intelligunt. Ridicula eſt ejus phyſica, mediocris ethica: logica, quidquid aliis videatur, accurata, politica autem & libellus de arte poetica, rhetorica item, & fragmenta de hiſtoria philoſophorum & de rebus publicis numquam ſua laude defraudanda ſunt.

§. LXXIV.

Peripatetici recentiores.

Multum Ariſtoteli nocuit ſtudium, quod medio aevo ei impenderunt Arabes, & ſcholaſtici, a renatis litteris *Andreas Caeſalpinus*, *Piccolomineus*, *Berigardus*, *Caeſar Cremoninus*, *Pomponatius*, alii. Sicuti enim illi multis ſubtilitatibus inquinarunt doctrinam Ariſtotelis: ita hi ad atheiſmum aliaſque doctrinas profanas fuere procliviores.

§. LXXV.

Cynicorum origo.

Sequuntur CYNICI, quorum ſectam inſtituit ANTISTHENES Athenienſis, qui, quamvis & ipſe Socrati operam dediſſet, ob adfectationem vitae durioris non ſemel eſſet objurgatus, AELIAN. *Var. hiſt.* IX. 36. ſectam tamen inſtituit, occupatoque *Cynoſarge* gymnaſio, perpetuum ſuis Cynicorum cognomen reliquit, eo facilius admiſſum, quo propius ad caninam impudentiam quidam ejus ſectatorum accederent, (*) LAER. VI. 13. SUID. *in voce κυνοσαργ.*

(*) Unde facile conciliaveris diverſas veterum ſententias de origine nominis *Cynicorum.* Antiſthenes ſane ἁπλοκύων, dictus ob mores parum decoros. LAERT. *VI.* 13.

§. LXXVI.

Philoſophi Cynici praecipui.

Quamvis vero publici ſaporis non eſſet haec Cynicorum philoſophia, neque elegantioribus ingeniis placere poſſent pallium duplicatum, nuditas, pera, lupini, baculus, & reliqua Cynicorum ſupellex: ſectatores tamen reperit celeberrimos, DIOGENEM Sinopenſem furentem illum Socratem, MONIMUM, ONESICRITUM, CRATETEM, ejuſque uxorem HIPPARCHIAM, METROCLEM, MENIPPUM, MENEDEMUM, & alios;

& alios, quorum elenchum copioſum dedit JO. ALB. FABRIC. *Biblioth. Graec.* II. 13. *p.* 360.

(*) Ab Antonini Philoſophi temporibus non magni amplius fiebant Cynici: nec tamen ideo defecit ſecta, ſed diutiſſime in Africa manſit, AUGUSTIN. *contra Academ. III.* 18. & *de Civit. Dei Libr. XIV. Cap. XX.*

§. LXXVII.

Ceterum Cynici, rejecta philoſophia rationali & theoretica, ſolam excolebant moralem. Finem ſibi ſtatuebant independentiam, vel, ut ipſi loquebantur, *libertatem*, LAERT. *VI.* 71. Quum vero libertati illi intrinſecus obſtare viderentur vitia, extrinſecus leges civiles, ſtatuum diſcrimen, & juſſa tyrannorum: vitia capitalia debellanda putabant coenis Cynicis, nuditate, paupertate voluntaria, & patientia injuriarum; leges civiles ſtatu extraſociali; (*) ſtatuum diſcrimen ſublato decoro; juſſa tyrannorum pertinacia, & ſi res ad reſtim rediret, morte voluntaria eludenda putabant. Eorum principia.

(*) Hinc illa argumentatio DIOGENIS: *Sine legibus haud ordinatur reſpublica. Sine rep. non ullus eſt uſus rei civilis. Res civilis eſt civitas. Sine civitate uſus nullus eſt legis. Lex igitur eſt res civitatis*, LAERT. *VI.* 72.

§. LXXVIII.

At quamvis haec procul dubio ſublimia quibuſdam viderentur, & Cynici ſe Herculis ſectatores, & Jovis ſpeculatores eſſe crederent: diſplicuit tamen Cynicorum illa impudentia ZENONI Cittiaeo, Cratetis primum Cynici, poſteaque Stilponis Megarici, hinc Xenocratis & Diodori Croni, poſtremo Polemonis auditori, qui emendata philoſophia Cynica in *porticu varia* (ποικίλη ϛοα) philoſophiam docuit, originemque dedit ſectae STOICORUM, LAERT. *VII.* 2. 3. 4. 6. 35. Ex Cynica ſecta nata eſt Stoica.

§. LXXIX.

Ei ſectae dici non poteſt quantum pretii ſtatuerint veteres, non Graeci tantum, ſed & Romanorum praeſtantiſſimi, ac in primis juriſconſulti, quorum pleroſque Stoicos ſectari ſolitos demonſtrarunt EM. MERILL. *Obſerv. Libr. I. Cap. VIII. ſeqq.* & EVERARD. OTTO in *Orat. de philoſophia Stoica veterum JCtorum.* In ſchola ZENONI ſucceſſit CLEANTES, huic CHRYSIPPUS, huic ZENO Tarſenſis, nec ignoti DIOGENES, ANTIPATER, PANAETIUS, POSIDONIUS, aliique quorum elenchum copioſum contexuit JO. ALB. FABRIC. *in Bibl. Graec. III.* 15. *p.* 386. Ejus incrementa.

§. LXXX.

Philoſophiam Stoicam illuſtrare coeperunt JUST. LIPSIUS & Stoicorum

Digitized by Google

rum logica. CASP. SCIOPPIUS (*). Eam in *rationalem*, *naturalem & moralem* dividebant, LAERT. *VII*, 39. PLUTARCH. *de placit. phil. I*, 1. Et *logicam* quidem ad ſuperſtitionem uſque colebant, ejuſque praecepta Zenoniana, ſi cui illa cognoſcere volupe eſt, reperiuntur apud STANLEIUM *Part. VII. in Zenone p.* 556. *ſeqq.*

(*) LIPSII *Manuductio ad philoſ. Stoicam*, & *Phyſiologia Stoica* inter ejus *Opera* habentur. SCIOPPII *Elementa philoſophiae Stoicae*, *Mog.* CIƆIƆCVIII. 8. prodierunt, & ſaepe fallunt doctos, ignaros, eſſe hanc particulam majoris operis ubivis obvii. Vid. MORHOFII *Polyhiſt. Part. II. Libr. I. Cap. IV.* §. 2.

§. LXXXI.

Eorumdem phyſica. In *phyſica* primum de *corporibus*, deinde de *principiis*, hinc de *elementis*, tum *de Diis*, ac demum de *loco* & *vacuo* agebant, LAERT. *VII.* 132. Omnia, quae exſiſtunt, iis corpora videbantur, adeo ut & animam, diem, noctem, vocem, virtutes haberent pro corporibus, PLUT. *contra Stoic. p.* 1884. LAERT. *VII.* 55. Corpus autem definiebant, *quod vel facit aliquid*, *vel patitur.* Corporibus originem dederunt principale, agens alterum, *Deus*, alterum patiens, *materia*, LAERT. *VII*, 134. Haec principia vero uno vocabulo vocant *naturam*, quae ipſis eſt *Deus* mundo permixtus (*), LACTANT. *Div. Inſt. VII*, 3. extra quem *vacuum infinitum*, quale in mundo non detur, concipiebant, LAERT. *VII.* 140. JO. STOB. *Ecl. phyſ. p.* 38. *Elementa* quatuor ipſis erant, *ignis*, e quo ſidera quoque profecta, CIC. *Acad. qu. II*, 15. *aër*, de cujus regionibus, affectionibus, meteoris parum accurate philoſophabantur, LAERT. *VII*, 151. *ſeqq. terra & aqua*, ex quarum mixtura mundum genitum dicebant.

(*) Hinc alii Stoicis Spinoziſmum, alii Manichaeiſmum tribuunt. Vid. BUDDEI *Diſſ. de Spinoziſmo ante Spinozam*, & JO. CHRISTOPH. WOLFII *Manichaeiſmum ante Manichaeos.*

§. LXXXII.

Et theologia. *Deum* primum eſſe docebant, CIC. *de Nat. Deor. II*, 6. 16. 17. deinde eum eſſe animal immortale, ratione praeditum, perfectum, credebant, LAERT. *VII*, 147. & quidem naturae igneae, & omnes ſeminales formas in ſe continentis, PLUT. *de plac. phil. I*, 7. Et hinc de Dei providentia pulchre diſſerebant. At dum mundum & Deum aperte confundunt, CIC. *de Nat. Deor. II*, 8. 14. & utrumque ſubjiciunt fato fatuo: quis non videt eos σαιναζιζειν?

§. LXXXIII.

Nec non philoſophia moralis. Finem philoſophiae *moralis* putabant naturae convenienter vivere, LAERT. *VII*, 80. id eſt vivere ſecundum adpetitiones naturales, CLEM. ALEX. *Strom. Lib. II. p.* 416. Appetitum naturalem ferri

ferri aiebant primum in ſui conſervationem, LAERT. *VII*, 85. deinde in bonum. *Bonum* vero eſſe ſolam virtutem, *malum* ſolum vitium, ceteras res *indifferentes*, quamvis *eligibiles* aliae, aliae *rejectaneae*, aliae *perfecte indifferentes* videantur, LAERT. *VII*, 102. Hinc quum virtus ſola expetenda, & materia tamen mali origo videretur: perturbationes omnes ſupprimendas, corpus parce & duriter habendum, quin aliquando, carcerem animae perfringendum, cenſebant. Ceterum virtutem conſequutos ſolos liberos, ſapientes, reges principes eſſe, id eſt omnia ex officio facere, (*) arbitrabantur, LAERT. *VII*, 117. *ſeqq.* CIC. *paradox. Stoic.* LIPS. *Manud. III*, 13.

(*) Hinc Stoicorum doctrina de officiis, quam ex eorum mente optime expoſuit CICERO *in libris de Officiis.*

§. LXXXIV.

Hactenus de philoſophia *Ionica*: ſequitur ELEATICA, quae ab *Elea* vel *Velia*, magnae Graeciae vel Italiae urbe nomen repetit. Inde enim prodiere ZENO Eleates, praeceptorum logicorum inventor, PARMENIDES, LEUCIPPUS, quamvis hi omnes a XENOPHANE Colophonio profecerint. At celeberrimi in hac ſchola DEMOCRITUS & HERACLITUS (*), ille Abderita, hic Epheſius, qui, quamvis ingenio diverſiſſimo fuiſſe dicantur, omnes tamen corpuſcularem ſequuti ſunt philoſophiam, quam poſtremo ad ἀκμὴν perduxit EPICURUS. De Democriti vita & philoſophia conſulendi praeter BAELIUM, NIC. HILL. *in Philoſophia Epicurea, Democritea & Theophraſtica* & JOAN. CHRYSOST. MAGNENUS *in Democrito reviviſcente.*

Scholae Eleaticae origo.

(*) Heracliticam ſectam diverſam a Ionica, Pythagorica, Eleatica quidam ſtatuunt. Sed corpuſculari philoſophiae eum dediſſe operam, erudite oſtendit GOTTFRID. OLEAR. *Diſſ. II.* §. *I. ſeqq. de principio rer. natural. ex mente Heracliti.*

§. LXXXV.

Et EPICURUS quidem, domo Athenienſis, e pago Gargettio, qui magis ex Democriti libris, quam a praeceptoribus videtur profeciſſe, ſcholam in horto peramoeno, quem coëmerat, inſtituit, ibique cum amicis communem vitam egit, ſuaviter vivens, at frugaliter tamen, ſuoſque voce non minus, quam ſcriptis libris, quorum quamplurimos reliquerat, inſtituit, deceſſitque ſenex, ac tam carus ſectatoribus, ut natalem ejus feſtum quotannis haberent, LAERT. *X*, 19. PLIN. *Hiſt. nat. XXXV*, 2. Vitam ejus praeter PETR. GASSENDUM accurate contexuere BAELIUS *in Dictionar. hiſtoric. & crit. T. II.* & JACOB. RONDELLUS *de vita & mori-*

Ejus reformatio per Epicurum.

Digitized by Google

moribus Epicuri, *Amſtel.* CIƆIƆCLXXXXIV. 12.

§. LXXXVI.

Epicuri ſucceſſores.

Scholam Epicuri in eodem hortulo, quem diſcipulis in hunc uſum cum bibliotheca legaverat, rexere poſt illum HERMACHUS, POLYSTRATUS, DIONYSIUS, BASILIDES. Reliquorum Epicureorum elenchum copioſum ſatis habes apud FABRIC. *Bibl. Gr. III*, 33. *p.* 808.

§. LXXXVII.

Ejus logica.

Quantumvis autem plerïſque vapulet.. Epicurus, mores tamen probavit ſuo tempore omnibus. Philoſophiam ejus GASSENDUS reſtituere conatus eſt. (*) Et in *rationali* quidem, quam Epicurus *Canonicam* vocabat, tria ſtatuebat veritatis criteria, *ſenſionem*, *anticipationem*, *&* *paſſionem*. De *ſenſione* docebat, eam numquam fallere, omneſque phantaſiae perceptiones eſſe veras, opinionem autem, quae inde naſcitur, vel veram, vel falſam eſſe, prout illi vel ſuffragetur vel refragetur ſenſus evidentia. *Anticipatio* ipſa eſt rei notio ſeu definitio, ex eaque, ſi evidens eſt, inevidentis rei demonſtrationem ſumendam putabat. Denique *de paſſione* proponebat canones: *voluptatem*, *quae nullam habeat annexam moleſtiam*, *amplectendam*; *moleſtiam*, *quae ſine voluptate ſit*, *fugiendam*, *minorem tamen voluptatem propter majorem negligendam*, *minorem moleſtiam ad avertendam majorem amplectendam eſſe*, LAERT. *X.* 32. *ſeqq.*

(*) Ex veteribus DIOG. LAERTIUS in deſcribenda Epicuri philoſophia tam eſt copioſus, ut ipſe huic ſectae deditus fuiſſe videatur. Cum eo conjungendi T. LUCRETII CARI *libri de rerum natura*, quos luculento commentario illuſtravit CRECHIUS, fato ſuo Lucretio ſimilis.

§. LXXXVIII.

Phyſica.

Univerſum ipſi erat ſyſtema ex corpore & vacuo compoſitum. *Corpus* definiebat, quod tangi poſſit & tangere; *vacuum*, quod natura tangi nequeat, LAERT. *X*, 39. *ſeqq.* cujus exiſtentiam inde probabat, quod, ſi vacuum non daretur, corpora neque haberent ubi eſſent, neque ubi moverentur, LUCRET. *Libr. I. v.* 336. 427. *ſeqq.* *Univerſum* ſibi concipiebat, tamquam infinitum, & immobile, quia extra illud nullus locus ſit, in quo moveatur, ac immutabile, quippe quod ab aeterno tale fuerit, LAERT. *X*, 14. *ſeqq.* Deos exſiſtere, ex anticipatione (§. LXXXVII.) demonſtrabat, CIC. *de Nat. Deor. I*, 17. & eos quidem beatos, immortales, ſempiternos, at otioſos, ſpecie humana praeditos, corporeos, eſſe ſibi perſuadebat, tertii generis naturaeque rem, praeter *corpus & inane* mente concipi poſſe negans, LAERT. *X*, 39.

59. *ſeqq.* LUCRET. *Libr. I, v.* 420. CIC. *ibid. I,* 18. *ſeqq.*

§. LXXXIX.

Ejus principia de rerum ortu & attributis.

Quum vero in rerum natura multa quotidie generentur, & ex nihilo nihil fiat: omnem materiam primam ſibi concipiebat, tamquam atomos, LAERT. *X.* 38. 56. *ſequ.* quas *magnitudine*, *figura*, *& pondere*, non *colore*, *calore*, *frigore*, aliiſque proprietatibus differre, PLUT. *de plac. phil. I.* 4. LUCRET. *II. v.* 729. *ſequ.* & duplici motu, nempe *gravitatis* & *reflexionis* ferri, & ex quarum concretione omnia generari, ex earumdem diſſolutione omnia corrumpi, denique ex earum proprietatibus omnia rerum naturalium phaenomena derivari, tradidit, LUCRET. *I. v.* 1020. *ſequ.*

§. XC.

Ejus philoſophia moralis.

In philoſophia morali *finem* omnis vitae tacito hominum conſenſu eſſe docebat *felicitatem*, SEN. *de Vit. beat. Cap. I.* non *ſummam* illam quidem, & cui nihil deſit, ſed *ſubalternam*, LAERT. *X.* 128. *ſeqq.* Eam conſiſtere in *voluptate*, LAERT. *X.* 1288. *ſequ.* hanc in *indolentia & tranquillitate animi*, LAERT. *X.* 136. ac temperantia aliiſque virtutibus parari tradebat, CIC. *de Fin. I.* 14. Enimvero dum mentis immortalitatem, Dei providentiam, ipſumque numinis metum e philoſophia ſua proſcripſit, eum maxima ad virtutem incitamenta ſimul ſuſtuliſſe, facile patet (*).

(*) Et hinc non mirum, quod Epicurei non omnes ſobrietatem & temperantiam magiſtri expreſſerint, ſed plerique vitam ſatis diſſolutam vixerint.

§. XCI.

Philoſophi eclectici.

Hi ſunt, qui certae cuidam *ſectae* nomen dederant, philoſophi. Fuere etiam, qui in nullius verba magiſtri jurare auſi, ECLECTICUM philoſophandi genus praeferendum exiſtimarent, quamvis hi ſectariis philoſophorum nomine vix digni judicarentur. (*) Vid. IS. CASAUBONI *Diatrib. I. in Dion. Chryſoſt.*

(*) VOSS. *de Sect. philoſ. Cap. ult.* & MENAG. *ad Diog. Laërt. Prooem. ſegm.* 1. exiſtimant, eclecticos philoſophos a ſectariis *Miſcellionum* vocabulo traductos eſſe. Enimvero locus FESTI *in voce Miſcelliones*, cui haec conjectura ſuperſtruitur, de philoſophis plane non agit, ceu obſervavit GOTTFR. OLEARIUS *de Eclect. philoſ. Cap. II.*

§. XCII.

Eclectici antiquiſſimi.

Quamvis vero omnes fere ſectarum auctores, veluti *Pythagoras*, *Socrates*, *Zeno*, *Democritus*, *Epicurus*, *Plato*, quin & ipſe *Ariſtoteles* eclectici fuerint (*), & ideo plerique tot itinera ſuſceperint, ut quod verum ac ſcitu dignum occurreret, undique conquirerent: praecipuus tamen eclecticæ philoſophiae auctor fuiſſe traditur POTAMON. Vid. FABRIC. *Bibl. Gr. Libr. III. Cap. XXXIII. §. VIII. p.* 824.

(*) Non ergo ipſi ſectas inſtituerunt, (ſi paucos exceperis,) ſed diſcipuli, qui nefas credebant doctorum ſuorum opiniones deſerere. ARISTOTELIS ipſius ea de re ſententiam habemus *Libr. I. Ethic. Cap. IV.*

§. XCIII.

Potamon quis?

Fuit iſte POTAMON gente Aegyptius, domo Alexandrinus, & paullo ante Diogenis Laërtii aetatem, LAERT. *in proem. ſegm.* 21. immo ante Auguſtum, & poſt eumdem, ſi SUIDAE *in voce* Ποταμὼν credimus (*), floruit, & praeter στοιχειώσιν, ſeu *prima philoſophiae elementa*, etiam *Commentarium in Platonis opus de Republica* reliquiſſe fertur. Vid. LAERT. *ibid.*

(*) Diogenis tamen Laërtii ſententiam alteri Suidae praeferendam eſſe, jam obſervavit GOTTFR. OLEAR. *de Philoſ. eclect. Cap. I.*

§. XCIV.

Qui ejus methodum ſequuti?

Potamonis illius ſectatores quaerere abſonum foret, (ita enim non eſſent *eclectici*) at id certum, quum ille eclecticorum anteſignanus Alexandrinus fuerit, ejus methodum ſe præcipue Alexandrinis philoſophis, eorumque diſcipulis, Chriſtianis aeque ac paganis, probaſſe, OLEAR. *ibid. Cap. I. p.* 1205.

§. XCV.

Ex paganis.

Hinc praecipui, qui eam philoſophiam coluere ſunt Ammonius Saccas, Chriſtianus, ejuſque diſcipuli pagani Plotinus, Herennius, Origenes, Porphyrius, (*rabidus ille adverſus Chriſtum canis*, HIERONYM. *in prooem. Catal. ſcript. eccleſ.*) Jamblichus, Sopater Syrus, Aedeſius, Chryſanthius, & reliqui, qui vulgo *recentiorum Platonicorum* nomine veniunt, veluti Syrianus, Olympiodorus, Proclus, Marinus, Hegias, Iſidorus, Damaſcius, aliique plures, de quibus OLEAR. *ibid. Cap. III. p.* 1209. *ſequ.*

§. XCVI.

Ex Chriſtianis.

Inter eos, qui Chriſto nomen dederunt, eclecticae illi philoſophiae ſtuduerunt poſt Ammonium Saccam (§. XCV.) Clemens Alexandrinus, Origenes Adamantius, Gregorius Thaumaturgus, quos ideo ſingulare quid prae aliis patribus eccleſiae habere, jam pridem obſervarunt theologi. Vid. THOM. ITTIG. *Bibl. patr. apoſt. Tom.* II. *in prolegom.*

§. XCVII.

An hi omnes veri eclectici?

Enimvero, ſi dicendum quod res eſt, prudens quidem his omnibus placuit ἐκλογὴ, at ita tamen placuit, ut inter reliquos omnes philoſophos Platonem potiſſimum admirarentur (*). Unde & plerique, quos hactenus eclecticis adnumeravimus, inter Platonicos quoque locum ſibi vindicant. (§. LXXI.)

(*) Hoc de ipſo *Potamone* verum eſt, quem ideo Platonis *libros de Republica* commentario illuſtraſſe (§. XCIII.) arbitror. Vid. OLEAR. *ibid. Cap. II. p.* 1207.

§. XCVII.

Digitized by Google

§. XCVII.

Ne fabula morionibus careat, *dogmaticis* hiſce philoſophis ſub- Philoſophiae ſcepticae origo.
jungimus SCEPTICOS, qui & APORETICI a perpetua dubitatione, &, quia nihil omnino concipi poſſe exiſtimabant, ACATALEPTICI vocabantur (*). Natales hujus philoſophiae a PYRRHONE Eleaeo repetunt, Ariſtoteli aequali, qui quum, lectis Democriti libris & variis auditis philoſophis, in primis Anaxarcho, nihil certi ſibi reperire videretur, etiam nihil quidquam comprehendi poſſe, ſtatuit, aut ſaltim id ſe ſtatuere, prae ſe tulit.

(*) Immo & *Pyrrhonici* a Pyrrhone, *ephectici* ἀπὸ τοῦ ἐπέχειν, & quia ſemper ſuſpendebant judicium, & *Zetetici* ἀπὸ τοῦ ζητεῖν, quia veritatem ſemper quaerebant, nunquam inveniebant, LAERT. IX. 70.

§. XCVIII.

Quamvis ergo nihil ſit hac philoſophia abſurdius, quippe cu- Ejus ſectatores.
jus non alia erat doctrina, quam quod nihil ſciri poſſit: quamvis etiam *ſceptici* toto vitae genere turpiter ſe darent, riſumque vulgi provocarent: LAERT. IX, 62. *ſeqq.* eam tamen ſequuti ſunt non pauci, veluti *Timon*, *Hecataeus* Abderites, *Eurylochus*, *Nauſiphanes*, & ſcepticorum acerrimus doctiſſimuſque *Sextus Empiricus*, cujus ſcripta ipſa, quibus nihil ſcire poſſe contendit, oſtendunt, eum permultum ſciviſſe. Vid. FABRIC. *Bibl. Gr. Libr.* III. *Cap. XXXIII.* §. V. *p.* 817. *ſeqq.*

CAPUT IV.

DE PHILOSOPHIA MEDII AEVI ET NOVA.

§. XCIX.

ITa philoſophia in ſectas quam plurimas diſtracta eſt in *Graecia.* Philoſophiae ſcholaſticae origo.
MEDIO AEVO cathedras academicas omnes occupaverat philoſophia Ariſtotelica. Sed quum primum *Arabes* eam in ſcholas ſuas recepiſſent, & Ariſtotelis opera in ſuam linguam tranſlata, & commentariis AVERRHOIS & AVICENNAE illuſtrata jam pridem praelegiſſent in ſcholis Aegyptiacis, Africanis, Hiſpanicis: ſequuti hos Chriſtiani ex illo ſyſtemate *Ariſtotelico* & *Arabico* formarunt novum chaos philoſophiae SCHOLASTICAE. (*)

(*) Ex Arabicis illis lacunis derivandas eſſe illas ſcholaſticorum ſordes, jampridem obſervarunt JOS. SCALIG. *Epiſt.* CCCLXII. SELDEN. *in Not. ad* EUTYCH. *Orig. p.* 155.

§. C.

Hujus ſectae anteſignani, PETR. ABAELARDUS, PETR. Praecipui
LOM-

Scholaſtici. LOMBARDUS, ALEXANDER AB HALES, ALBERTUS MAGNUS, THOMAS AQUINAS, JO. DUNS Scotus, DURANDUS à S. PORCIANO, GUIL. OCCAM & GABR. BIEL non modo faſtu ſcholaſtico, (*) & maleſana curioſitate, (§. VI.) ſed & abſona dicendi docendique ratione cordatioribus hodie riſum excitant merito.

(*) Hinc cognomina ridicula, dum HALESIUS magiſter *irrefragabilis*, RICHARDUS DE MEDIA VILLA *auctoratus*, SCOTUS *ſubtilis*, BONAVENTURA *ſeraphicus*, THOMAS AQUINAS, *cherubicus*, alii aliter vocati. Vid. TRIBBECH. *de doct. ſcholaſt. Cap. VI. p.* 152.

§. CI.

Eorum doctrinae. Et tamen hi doctores *angelici*, *cherubici*, *ſeraphici*, non modo univerſam philoſophiam ac theologiam erroribus quamplurimis inquinarunt: verum etiam in philoſophiam moralem invexere ſacerrima iſta principia *probabiliſmi*, *methodi dirigendi intentionem*, *reſervationis mentalis*, *peccati philoſophici*, (*) quibus Jeſuitae etiamnum mirifice delectantur.

(*) Conferri hic oportet LUD. MONTALTII *Epiſtolas ad quemdam ex provincia*, cum iis quae inter ſe diſputarunt WENDROCKIUS & STUBROCKIUS, ANT. ARNALDI *Denunciationes haereſeos de peccato philoſophico*, THYRSI GONZALEZ *tractatum theologicum de recto uſu opinionum probabilium*, *Antv.* CIƆIƆCLXXXXIV. 4. & JO. FRANC. BUDD. *Hiſt. jur. nat.* §. *XIII. ſeqq.*

§. CII.

Ariſtotelis doctrina etiam in ſcholis proteſtantium radices egit. Et quamvis LUTHERUS, ut illis ſcholaſticorum ſordibus eccleſia purgaretur, nihil fecerit reliqui: SECKEND. *Hiſt. Luth. Libr. I. Sect. VIII. n.* 10. *& Addit. VII. Sect. XIII. n.* 2. 4. *Sect. XXVI. n.* 2. *Sect. LXX. n.* 3. *Sect. LXXII. n.* 3. tantum tamen abeſt, ut ex voto ei res ſucceſſerit, ut nihilominus etiam in academiis proteſtantium radices egerit Ariſtotelica philoſophia, alibi mere ſcholaſtica, alibi vel a MELANCHTONE, vel ab aliis perpurgata, (*) ibique diutiſſime floruerit.

(*) Et MELANCHTONI quidem praecipue debetur conſervatio philoſophiae Ariſtotelicae in Academiis proteſtantium, BAELIUS *dans le Dictionaire hiſtorique & critique*, *ſub voce* Melanchthon. *litt. X. p.* 1965. *Tomo III.* Scripſit is compendia plerarumque diſciplinarum philoſophiae Ariſtotelicae, quae in academiis diu regnarunt. Helmſtadii tamen & Altorffi ipſum Ariſtotelem interpretabantur, & interpretes ejus Graecos praeferebant Latinis.

§. CIII.

Philoſophi novi qui Ariſtotelem impugnarunt. Non defuere quidem varii conatus, Ariſtotelem e throno deturbandi. Hinc cum in ipſa Italia impugnarunt *Laur Valla*, *Marius Nizolius*, *Hadrianus Cardinalis*, *Franc. Patricius*; in Gallia *Petr. Ramus*, & majore impetu PETRUS GASSENDUS; in Germania

Dan.

Digitized by Google

Dan. Hoffmannus: (*) ſed ad rei ſummam parum profecerunt.

(*) LAUR. VALLA fere ubique ex inſtituto exagitat Ariſtotelem, BAELIUS Dictionaire; *hiſt. & Crit. voce* Valla *litt. H. p.* 2792. *Tom. IV.* MAR. NIZOLIUS potiſſimum in *Antibarbaro*, quem cum docta praefatione recuſum dedit illuſtr. LEIBNITIUS. HADRIANI CARDINALIS *de vera philoſophia* liber editus eſt *Colon.* CIƆIƆXXXXVIII. FRANCISCI vero PATRICII *Diſcuſſiones peripateticae*, *Venet.* CIƆIƆLXXI. 4. De PETRI RAMI *Theſibus inauguralibus*, quibus, *nihil omnino*, *quod Ariſtoteles ſcripſerit*, *verum eſſe*, contendit, legendus FREIG. *in Vita Rami*, *p.* 9. *ſequ.* de ejuſdem *Animadverſion. Ariſtotelicis* BAELIUS *in Diction. Hiſt. Crit. voce* Ramus *litt. D. p.* 2425. *Tom. III.* PETRI GASSENDI *Exercitationes paradoxae adverſus Ariſtotelicos*, *Tomo III.* ejus operum occurrunt. Denique de controverſia DAN. HOFFMANNI cum philoſophis Helmſtadienſibus conſulendi ſunt BAELIUS in *Dictionario voce Dan.* Hoffmann. *Tom. II. p.* 1486. & ARNOLD. in *Hiſt. Eccl. & haereſ.*

§. CIV.

Qui aliquam ex ſectis veteribus revocarunt?

Nec magis philoſophiae conſuluerunt, qui aliquam ex ſectis veteribus ſuſcitare voluerunt. Nam quamvis FRANC. GEORGIUS, & ante eum JO. PICUS MIRANDULA *Pythagoream*; BESSARION Cardinalis & MARSILIUS FICINUS *Platonicam*; JUSTUS LIPSIUS & CASP. SCIOPPIUS *Stoicam*; PETR. GASSENDUS *Epicuream*; BERNARDINUS TELESIUS *Parmenidis* Eleatae philoſophiam inſtaurare conati ſint: (*) tamen & horum labor paene irritus fuit; omneſque plauſum non adeo magnum retulerunt.

(*) Pertinent huc JO. PICI MIRANDULANI *Theſes* ſeu *concluſiones XC.* Romae non ſine invidia propoſitae, in quibus tamen philoſophiam Pythagoricam cum Cabbaliſtica conjunxit, quod & fecerunt REUCHLINUS & HENR. MORUS. Vid. BUDD. *Hiſt. philoſ. Hebr. p.* 116. De FRANCISCI GEORGII VENETI *philoſophia* fuſe actum in *Obſerv. Halenſibus.* BESSARION gente Graecus, & MARSIL. FICINUS adeo pro Platone contendebant, ut paene Chriſtianiſmum dediſcerent. Hujus *Opera* prodierunt *Baſil.* CIƆIƆLXI. *fol. Tomis II.* Et forte in ſcholas pro Ariſtotelica recepta fuiſſet *philoſophia Platonica*, niſi Clementem Papam VIII. monuiſſet Rob. Bellarminus, tanto magis cavendam eſſe philoſophiam Platonicam, quanto propius ad Theologiae Chriſtianae placita accedere videretur, LAUNOI. *de Var. Ariſt. fort. Cap. XVII.* De JUSTI LIPSII, SCIOPPII, GASSENDI conatibus omnia nota. De BERN. TELESII philoſophia, quam *Libris IX. de Rerum natura Neap.* CIƆIƆLXXXVI. & *Lugd.* CIƆIƆLXXXXVIII. *fol.* expoſuit, & ex PLUTARCHI libello περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ *Tomo II. p.* 945. maximam partem deſumſit, videndus FRANC. BACO DE VERULAM. *de philoſophia Parmenidis*, *Teleſii & Democriti.*

§. CV.

Qui nova ſyſtemata, ſed minus celebria,

Majorem ſtrepitum dederunt nova philoſophorum ſyſtemata, quae non modo medio aevo, ſed & a reſtitutarum litterarum ſaeculo excogitarunt RAIM. LULLUS, FRANC. PATRICIUS, (*) PETRUS RAMUS (**), HIERON. CARDANUS (***), THO-

excogitarunt.

THOMAS CAMPANELLA, (****) quamvis & hi omnes pauciores ſectatores repererint.

(*) FR. PATRICII *Nova de univerſis philoſophia* prodiit *Ven.* CIↃIↃLXXXXIII. *fol.* Sed quamvis eam dedicaſſet Gregorio Papae XIV. Inquiſitorum tamen cenſuram incurrit auctor, THUAN. *Libr. XCIX. p.*817. adeoque & philoſophia ejus parum ſe probavit.

(**) PETRUS RAMUS fere *dialecticam* tantum excoluit. De ejus vita legendus FREIGIUS. De ejuſdem fatis & controverſiis LAUNOI. *de var. Ariſt. fort. Cap. XIII.* BAELIUS *in Dict. hiſt. & Crit.* voce Ramus p. 2424. *ſequ.* Logica *Ramiſtica* in Anglia, Scotia, Germania diu floruit, & JCtis præcipue placuit, KECKERM. *in Praecogn. log. Tract. II. Cap. IV.* & etiamnum aliquo in pretio eſt Helvetiis, BAELIUS, *ibid. p.* 2430.

(***) Vitam ſuam ipſe deſcribit CARDANUS. Ejus *Opera*, in quibus fanaticiſmum pleraque redolent, quae de daemonibus, ſomniis, divinationibus diſſerit, prodierunt *Lugd.* CIↃIↃCLXIII. *fol. Tomis X.*

(****) THOMAE CAMPANELLAE vitam dedit JAN. NIC. ERYTHRAEUS. Ejus philoſophiam ex Cardani & Teleſii principiis conflatam deſcripſit ERN. SAL. CYPRIANUS *in programmate de philoſophia Tho. Campanellae.*

§. CVI.

Qui experimentis operam dederunt.

Plurimum contra philoſophia debet viris doctiſſimis, qui experimentis inſtitutis, eam novis ſubinde inventis atque obſervationibus locupletarunt. Sic *circulationem ſanguinis* GUIL. HARVAEUS (*), *Venas lacteas* CASP. ASELLIUS, *microſcopiorum* uſum CORN. DREBBELIUS, ANT. LEEUWENHOEKIUS, ROB. HOOCKIUS, PETR. BORELLUS, *tubos opticos & circumjoviales* GALIL. A GALILAEIS, *Satellites Saturni* CASSINUS & HUYGENIUS, *maculas ſolares* CHRISTOPHORUS SCHEINERUS, *ſpecula cauſtica* TSCHIRNHAUSIUS, *barometra* TORRICELLUS, *thermometra* CORN. DREBBELIUS, *antliam pneumaticam* OTTO DE GUERICKE, Conſul Magdeburgenſis, ROB. BOYLE, & alii, *chemiam* THEOPHRASTUS PARACELSUS, DANIEL SENNERTUS, ROB. BOYLE, *anatomiam plantarum* JO. RAIUS & MARCELLUS MALPIGHIUS, alia hujus generis alii invenerunt, aut inventa ab aliis perfecerunt.

(*) Sed his omnibus fere alii palmam dubiam reddunt. *Circulationem* enim *ſanguinis* perſpectam habuiſſe dicuntur PAULUS SARPIUS & ANDR. CAESALPINUS, *microſcopia* LUDOVICUS SEPTALIUS, *circumjoviales* SIMON MARIUS, *maculas ſolares* LEO ALLATIUS, *barometra* VALERIUS MAGNUS, Capucinus, *thermometra* ROB. FLUDD, *chemiam* veteres Aegyptii & ex Graecis DEMOCRITUS, ZOSIMUS, & alii, *ſpecula cauſtica* ARCHIMEDES & PROCLUS, *tubos opticos* JO. BAPT. PORTA, JO. LIPPERSHEIMIUS, JO. METIUS, ZACH. JOHNSON ſciviſſe dicuntur. Et fieri ſane poteſt, ut plures eandem rem inveniant, quamvis ſibi invicem parum noti.

§. CVII.

Laus Franc.

Nec parum ad incrementa philoſophiae contuliſſe FRANC. BACONEM *de* VERULAMIO, fatendum eſt, cujus exemplum cum

Digitized by Google

Baconis de Verulamio.

cum alii, tum ſocii celeberrimarum ſocietatum ſcientiarum, *Anglicanae*, *Pariſienſis*, *Naturae curioſorum*, & *Berolinenſis* ſunt ſequuti.

§. CVIII.

Carteſii hiſtoria.

At celeberrima recentioribus ſunt ſyſtemata CARTESIANUM, MYSTICO-CHYMICUM, & quod LEIBNITIUS, NEWTONUS & alii excolere coeperunt, METAPHYSICO-MATHEMATICUM. Et CARTESIANI quidem auctor RENATUS CARTESIUS (*des Cartes*,) domo Haga-Tunenſis, gente Gallus, qui audita apud Jeſuitas philoſophia, vitaque vaga aliquamdiu acta, demum ad philoſophiam animum adplicuit, & in variis Belgii urbibus & ſurburbiis latitans, demum ſcripta ſua non ſine magno eruditorum plauſu edidit, obiitque Holmiae Suecorum anno CIↃIↃCL. Id. Febr. Vid. HADR. BAILLET *Vit. Carteſii*.

§. CIX.

Ejus ſectatores.

Sectatores habuit quamplurimos, quorum praecipui *Henricus de Roy*, *Dan. Lipſtorpius*, *Hadr. Heereboord*, *Jo. Claubergius*, *Ant. le Grand*, *Lud. de la Forge*, quorum ſtudio eo res rediit, ut quamvis huic ſectae initio acriter ſe opponerent Theologi & philoſophi Belgae; in academiis tamen eorum hodie vix alia, quam Carteſiana, principia inculcentur (*). Enimvero totum hoc ſectae ſtudium ipſius magiſtri principiis repugnare, jam ab aliis obſervatum eſt. Vid. FABRIC. *Bibl. Gr. Libr. III. Cap. VI*, *p.* 183.

(*) Incrementum ibi haec philoſophia praecipue debet magni Coccei diſcipulis, maxime CHRISTOPH. WITTICHIO. Vid BAELIUS *Tom. IV. p.* 1879. quibus prudentia quaedam ſuaſit, ut ſe Carteſianis adſociarent. Sed quum quidam Carteſianiſmum paullatim ad ſua principia detorſerint, nata eſt inter ipſos Carteſianos quaeſtio de *genuinis & pſeudocarteſianis*, unoquoque eorum prius illud nomen adfectante.

§. CX.

Ejus principia logica.

Ceterum Carteſius, quod ad *logicam* attinet, de omnibus exiſtimabat dubitandum. Ne autem in ſcepticiſmum degeneraret illa dubitatio, unum admittebat principium: *ego cogito*, *ergo ſum*. Quumque de eo ideo dubitare non liceat, quia id clare & evidenter percipiamus, claram illam & evidentem perceptionem pro unico veritatis criterio habuit. Qua vero via ad claram illam ac evidentem perceptionem pervenire liceat, diſcipuli ejus, & in primis ANT. LE GRAND & CLAUBERGIUS ſcriptis libellis logicis oſtendere conati ſunt.

§. CXI.

Metaphyſica.

Exſiſtentiam Dei Carteſiani probant ex idea entis perfectiſſimi, quae concipi non poſſit ſine exſiſtentia aeterna. Quod argumentum

Digitized by Google

tum tanti nonnulli faciunt, ut eam demonſtrationem a priore vocare non dubitent, RUARD. ANDALA *Theol. nat. Part. I. Cap.* II. Spiritus illis eſt ſubſtantia cogitans, quemadmodum corpus ſubſtantia extenſa. At, dum ipſam ſpirituum eſſentiam quidam in cogitatione conſiſtere ſerio autumarunt, non potuit non occaſio ſubnaſci ſyſtematis occaſionalis, & ipſius Bekkerianiſmi (*).

(*) Dicendum hic de ſyſtemate occaſionali & MALEBRANCHIO, nec non de BALT. BEKKERI *Mundo faſcinato*, ejuſque libri fatis. Argumentum Carteſii pro exiſtentia Dei jam ab ANSELMO, archiepiſcopo Cantuarienſi, qui anno CIϽCIX. deceſſit, inventum eſſe, obſervarunt HUET. *in Cenſura philoſ. Carteſ. p.* 204. BAILLET *in Vit. Carteſ. Tom. II. p.* 536. *ſeq.*

§. CXII.

Phyſica. In *phyſicis* trium generum elementa ponit, quae in infinitum extenſa diverſos vortices conſtituant, & ex parte in ſoles & planetas innumeros coaluerint, qui omnes vorticibus ſuis innatent. Syſtema mundi ipſi placet Copernicanum: ceterarum rerum naturalium adfectiones, motus, cauſſas ex rationibus mechanicis explicat, idque aliquando tanta ſollertia, ut omnino laudem mereatur. Nec tamen omnibus probavit ſententiam, quod animalia omnia praeter hominem, ſenſu careant meraeque ſint machinae, directore interno deſtitutae.

§. CXIII.

Moralia. *Moralem philoſophiam* vix attigit Carteſius, quamvis in libello *de paſſionibus animi* quaedam ſuppeditaverit principia, quibus deinde diſcipuli (*) etiam ſyſtema morale ſuperſtruxerunt. Sed dum adfectus intellectum adficere exiſtimant, dum ſummam felicitatem in recto tantum facultatum mentis uſu ponunt, dum virtutem parum commode deſcribunt: procul abeſſe videntur ab illa cognitione ſui ipſius, a quo omnem ſapientiam proficiſci oportet.

(*) Maxime a quibuſdam laudantur ARNOLDI GEULINX & PHILARETI *Ethicae*. Sed priorem non adeo procul abeſſe a Spinoziſmo, jam obſervavit THOMAS. in *Cautel. circa praecogn. jur. Cap. XIV.* §. *XXXIII. lit. y. p.* 225. *ſequ.*

§. CXIV.

Laus Carteſii. Itaque laude praecipua dignus eſt Carteſius, qui quamvis non ubique rem acu tetigerit, jugum tamen ſervitutis philoſophicae excuſſit, multaſque egregias obſervationes reliquit poſteris. Sed quemadmodum ipſe a ſectae ſtudio alieniſſimus fuit: ita, quod diſcipuli in ejus verba jurant, ei non magis imputandum eſt; (§. CIX.) quam quod quidam his principiis abuſi in varia opinionum portenta vel ſaltim in ſpeculationes oppido inanes inciderunt.

§. CXV.

An Spi- Nec calumnia caret, quod BENEDICTUM SPINOZAM ex Carteſii

Digitized by Google

[illegible]mus ex philoſophia Carteſiana ortus ſit?

ſii ſchola prodiiſſe exiſtimant. Quamvis enim ille Carteſii principia methodo mathematicâ demonſtrata dederit: pantheiſmum tamen ille non ex Carteſio didicit, ſed domi habuit, quos ſequeretur. (*)

(*) Oſtendit hoc WAECHT. libello: *Spinoziſmus in Judaiſmo*, quamvis poſtea a ſe ipſo quodammodo diſſenſerit in *Elucid. Cabb. Cap. ult.*

§. CXVI.

Philoſophi myſtico-chemici.

MYSTICO-CHEMICI philoſophi in plures quidem familias abeunt. Nam THEOPHRASTUS PARACELSUS, *Fratres roſeae crucis, Rob. Fludd, Helmontii, Poiretus, Jac. Boehmius, Quir. Kuhlmannus* & alii, qui inter *theoſophos* nomina profitentur, quod ad concluſiones attinet, inter ſe parum conſentiunt. Vid. GODFR. ARNOLDI *Hiſt. theol. myſt.*

§. CXVII.

Eorum principia.

Quandoquidem vero id commune habent plerique, quod ex Deo omnia emanaſſe, & in Deum reditura credunt, quod mentem divinae eſſentiae particulam crepant, quod denique ad adflatus extraordinarios ſunt procliviores, & inſinuata myſteria, quin & ipſam χρυσοποιΐαν & medicinam univerſalem, jactant: non eſſe hanc philoſophiam publici ſaporis, nemo facile mirabitur. (*)

(*) Accedit, quod plerique, huic philoſophandi methodo adſueti, demum principia quaedam ſocietati humanae parum utilia adoptare ſolent, & univerſalem ſtatuum omnium emendationem non ſine bile adfectant.

§. CXVIII.

Emendatores juris naturae.

Fuere etiam ex philoſophis novis, qui de ſcientiis *practicis* perpoliendis cum cura cogitarunt. Et JURI quidem NATURAE permultum operae impendiſſe triumviros, HUGONEM GROTIUM, THOM. HOBBESIUM & SAM. PUFENDORFFIUM, (*) nemo ignorat. Eos & alii, at non eodem omnes ſucceſſu, imitati ſunt, veluti *Jo. Seldenus*, *Lamb. Velthuyſius*, *Chriſt. Thomaſius*, aliique plurimi.

(*) GROTIUS, HOBBESIUS & PUFENDORFFIUS jus naturale derivant ex principio ſocialitatis. In eo autem diſcrepant, quod quiſque horum ſuo utitur medio termino. Primus enim ſocialiter vivendum putat, quia id congruat ſanctitati divinae, HOBBESIUS, ne oriatur bellum omnium in omnes, PUFENDORFFIUS, quia id exigat voluntas divina.

§. CXIX.

Nec non politicos.

Sic & POLITICAM alii excoluere, praecipue HERM. CONRINGIUS, JO. HENR. BOECLERUS, & reliqui, in primis Itali, ad excolendam hanc ſcientiam veluti a natura facti. Sed quum alii monarchiae nimium deferrent, alii eamdem odio plus

Digitized by Google

quam Vatiniano proſequerentur, nata inde ſunt monſtra peſtilentiſſima, MACHIAVELLISMUS & MONARCHOMACHISMUS.

§. CXX.

Praecipui machiavelliſtae & monarchomachi.

Et illi quidem praeter NIC. MACHIAVELLUM Florentinum favent THOM. HOBBESIUS & ex Anglis quidam, qui ibi *Highfliers* vocantur, & obedientiam paſſivam, quam vocant, urgent; huic FRANC. HOTOMANUS, STEPH. JUN. BRUTUS, JO. MILTON, JO. ALTHUSIUS, RATBODUS, SCHELIUS, & ex Anglis tantumnon omnes, qui ibi *Républicains* adpellantur.

§. CXXI.

Utriuſque ſectae principia.

Quemadmodum autem *Machiavelliſtae* principi omnia indulgent, eique vix ullam obligationem erga cives imponunt: ita *monarchomachi* realem majeſtatem vindicant populo, principem autem, tanquam populi adminiſtrum, civium judicio, quin & poenis & ſuppliciis, temerario auſu ſubjiciunt.

§. CXXII.

Concluſio hiſtoriae philoſophicae.

Tam numeroſa eſt philoſophorum familia, tamque varia inter eos ſunt ſententiarum divortia. Quumque multi homines, paene ſtolidi & veritatis parum amantes, quin & variis cooperti flagitiis, ſapientiam profeſſi ſint, ſeque ipſos circumtulerint inutilis diſciplinae exempla, non mirum profecto eſt, jam olim dixiſſe non neminem: *vix aegrotum ſomniare quidquam tam nefandum, quod non aliquis dixerit philoſophus.*

Digitized by Google

ELEMENTA
PHILOSOPHIÆ RATIONALIS
Seu
LOGICAE.

CAPUT I.
DE LOGICAE NATURA ET CONSTITUTIONE.

§. I.

Quum philoſophia ſit cognitio veri: (H. §. I.) & ad illam cognitionem intellectum praeparet LOGICA : (H. §. VII.) definiri ea poteſt quam optime, quod ſit *ſcientia de invenienda proponendaque veritate* (*). Quid logica.

[*] Veritatem autem reperimus vel *meditando*, vel aliorum ſcripta *legendo*. Ita inventam veritatem eo modo *proponere* docendo ſcribendoque, ut auditor lectorque de ea convincatur, non adeo proclive eſt. Verum id quoque docet logica.

§. II.

Quamvis enim omnes homines, niſi morbo impediantur, *recta ratione*, id eſt, facultate ratiocinandi, vel veritates alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi, polleant, (H. §. II. (*) & hinc negari non poſſit, dari logicam NATURALEM: inde tamen non ſequitur, ut ARTIFICIALIS ſit negligenda: quia ars naturam perficit, & intellectus non ſolum *facultate*, ſed & *promptitudine* ratiocinandi, quin & *methodo* veras falſaſque ratiocinationes *diſcernendi* inſtructus eſſe debet. Eſt vel naturalis, vel artificialis.

[*] Nam & facultate *numerandi* natura gaudet homo, & potentia *ſaltandi*, *canendi*, *loquendi*, *perſuadendi*: nec quiſquam tamen dubitat, quin *arithmetica*, *ars* commode *ſaltandi*, *muſica*, *grammatica*, *rhetorica*, ſint neceſſariae.

§. III.

Ejus finis inventio veritatis demonſtrativae & probabilis.

Quum itaque verum invenire ac proponere doceat logica, (§. I.) veritas autem vel *certa* ſit, vel probabilis: (H. §. II.) de utraque ſollicitum eſſe oportet logicum (*).

(*) Nec tamen ideo opus eſt, ut cum Ariſtotelicis duas diſtinctas diſciplinas, puta *dialecticam* & *analyticam*, fingamus. Vid. SCHERBII *Diſſ. de different. analyt. & dialect.*

§. IV.

Logicae utilitas.

Utilitas ergo hujus diſciplinae in omni genere eruditionis plane admiranda eſt. Quem enim alium ſtudiorum omnium finem nobis proponimus, quam ut veritatem inveniamus ac inventam communicemus cum aliis? (*)

[*] Reprehendendi itaque, & procul dubio a poſteritate infamia notandi, qui, ut juventutem, olim logicae Ariſtotelicae tricis juſto diutius inhaerentem, ad utiliora revocarent, logicam prorſus inutilem eſſe clamarunt, eique hoc inſtrumentum neceſſarium plane excuſſerunt e manibus. Sic

Stulti, dum fugiunt vitia, in contraria currunt.

Eam ſtoliditatem ex inſtituto refellit JAC. MARTINI *in dem Vernunfft-ſpiegel.*

§. V.

Ejus inventores.

Hinc illam magna cura olim excoluerunt *Zeno Eleates*, ad quem originem hujus ſcientiae vulgo referunt, (H. §. LXXXIV. (*) DIOG. LAERT. *in prooem. Segm.* XVIII. & XIX. 25. *Megarici*, (H. §. LXIII.) *Ariſtoteles*, (H. §. LXXIII.) *Stoici*, (H. §. LXXX.) *Epicurei* (H. §. LXXXVII.) Sed dum plerique horum non tam inveniendae veritatis, quam differendi diſputandique methodum oſtenderunt: poſt tantam meſſem magnum recentioribus ſpicilegium ſuperfuit (*).

[*] Hinc logicae novae, quas tamen parum commendant principia *de dubitatione*, [H. §. CX.] de fallacibus ſenſibus & ſimilia. Add. THOMAS. *Cautel. circa praecogn. jur. Cap. X.* §. *VII. ſequ.* Dicendum quoque *de Arte cogitandi*, *Medicina mentis*, *Specimine ratiocinandi Kuffleriano*, *Logica* CLERICI, & libellis ſimilibus.

§. VI.

Conſilium noſtrum.

Nos id operam dabimus, ut optima quaevis praecepta, quae vel experiundo didicimus, vel ab aliis tradita accepimus, eo ordine proponamus, qui naturae hujus diſciplinae nobis videtur quam convenientiſſimus (*).

[*] Quam commodiſſimum autem videtur, primo conſiderare *naturam* INTELLECTUS humani, deinde *naturam* VERITATIS, ac demum, *quomodo* ea INVENIENDA PROPONENDAque ſit, diſquirere.

Digitized by Google

CAPUT II.

DE NATURA INTELLECTUS HUMANI.

* * *

Sect. I.

DE INTELLECTUS OPERATIONIBUS.

§. VII.

Cur hic de intellectu agendum ſit?

CIrca veritatem INTELLECTUS, circa bonum *voluntas* magis occupata eſt. Quum ergo logica tradat rationem inveniendi proponendique veritatem; (§. I.) facile patet, eam doceri non poſſe, niſi vires intellectûs humani ejuſque operationes probe perſpectas habeamus.

§. VIII.

An dentur ideae innatae?

Experientia docet, nos cognitionis omnis expertes in hoc mundi theatrum prodire, (*) & poſtea nobis adquirere ſenſim rerum variarum materialium *ideas*, a quibus deinde & conceptus rerum immaterialium *abſtrahimus*.

[*] Quid enim de Platonicorum, Carteſianorum aliorumque *ideis innatis* ſentiendum ſit, infra in philoſophia morali (§. XXIV.) exponemus. Qui eas ideas innatas in ſe tam clare & evidenter ſentiunt, exponant mihi velim, cur earum ſibi conſcii non ſint, qui inter feras educati, vel ſurdi ac muti natura, poſtea cum hominibus loqui, ſuaſque priſtinas cogitationes, ſi quas habuerint, cum aliis communicare didicerunt. Exempla hujuſmodi ex BERN. CONNOR *Evangelio medici* & *Hiſtoria academiae ſcientiarum anni* cIↃ IↃcc *III.* deprompta habes in *Act. Erudit. Lipſ.* cIↃIↃccvII. *p.* 507.

§. IX.

Idearum comparatio.

Eadem experientia nos convincit, infantes, ubi paullatim adoleſcunt, binas harum idearum, ſibi ſenſione vel abſtractione adquiſitarum, inter ſe comparare, ac paullatim eo pervenire, ut & inter tres ideas inſtituta comparatione, novas veritates reperiant. (*).

(*) Sic intellectus ſe habet, tamquam *arithmeticus*. Quemadmodum enim hac diſciplina imbuendus primum numeros ſimplices comprehendere & eloqui diſcit per *numerationem*, deinde quo modo bini numeri inter ſe comparandi ſint, per *additionem*, *ſubtractionem* ac *diviſionem*, docetur, ac demum eo pervenit, ut per *regulam de tribus* tres numeros inter ſe comparare, & ex quantitate nota aliam ignotam elicere ſciat: ita intellectus primum ideas ſimplices percipit, e. g. ideam *lunae*, ideam *lucis*, ideam *ſolis*, ideam *corporum viſibilium*, cet.

deinde binas inter ſe comparat, e. g. *hæc corpora reddit viſibilia, ſol lucet*, cet. denique & tribus inter ſe comparatis ideis diſcit, *lucem corpora reddere viſibilia*, adeoque *ſolem vel lunam*, quae idem faciant, *lucem eſſe*. Id vide THOM. HOBB. *in libell. de corpore, Part. I. ab init.*

§. X.

Tres intellectûs operationes.

Quando *ideas ſimplices* adquirit intellectus, PERCIPERE; quoties *binas* inter ſe comparat, JUDICARE; denique, dum *tres* inter ſe confert, συλλογίζεσθαι ſeu RATIOCINARI dicitur. Unde *tres*, nec plures, ſunt *intellectûs operationes* (*), a quibus recte definitur, quod ſit *facultas mentis, quae percipit, judicat, ratiocinatur.*

[*] Nec otioſa haec eſt quæſtio, ſed utiliſſima, immo totius logices fundamentum.

§. XI.

Earum definitio.

PERCEPTIO itaque eſt adquiſitio idearum ſimplicium: JUDICIUM idearum binarum; RATIOCINATIO trium comparatio.

§. XII.

Quid imaginatio?

Neque tamen omnes ideae ad intellectum referuntur, ſed quoties mens ideam objecti materialis abſentis contemplatur, id per IMAGINATIONEM fieri dicitur.

§. XIII.

Quid judicium, ingenium, memoria?

Ea imaginatione ideas varias componimus, diſcernimus, revocamus, retinemus. Unde modo INGENII, modo JUDICII, modo REMINISCENTIAE vel MEMORIAE nomine venit (*).

[*] Quæ facultates quatenus diverſo gradu in homine mixtae ſunt, non unam dant hominum INDOLEM, quae praedominante judicio *erudita*; ingenio, *aulica* & *militaris*; memoria, *vulgaris* non incommode a nonnullis vocari ſolet.

§. XIV.

An omnia quae concipimus, exſiſtant?

Et ea quidem, quae componit *ingenium*, non ſemper re ipſa exſiſtunt. Poſſem enim facile in mente conjungere ideas *auri* & *montis*, & mihi formare imaginem *montis aurei*, qui tamen extra cogitationem non exſiſtit. Ejuſmodi ideae vocantur CHIMAERICAE vel ENTIA RATIONIS.

§. XV.

Quae ſint non entia.

Ex quo tamen patet, haec *entia rationis* non confundenda eſſe cum NON ENTIBUS, quae plane non ſunt objecta mentis, de quibus quippe nihil cogitari poteſt. Sic *circulus quadratus* eſt non ens, quia de eo ne cogitari quidem quidquam poteſt.

§. XVI.

Quae optima indoles

Quum itaque, quae componit ingenium, non ſemper vere exſiſtant: (§. XIV.) *judicio* opus eſt, quod rem ab umbra, chimaeram

Digitized by Google

maeram ab ipſa re, & attributum ab attributo accurate ſecernat. Hinc quo rectius eſt hominis judicium, eo magis ad veritatem inveniendam aeque proponendam idoneus erit (*).

ſit philoſophi?

[*] Hinc patet, cur *indoles erudita* dicatur, ſicubi praedominatur judicium [§. XIII. *] Et cur non temere fallant axiomata: *magna ingenia habent aliquid admixtum ſtultitiae.* Item: *memoria nimis capax raro eſt cum judicio accurato conjuncta.* Sunt tamen, qui omnibus facultatibus pollent in gradu eminentiore, quibus veteres *ingenia heroica* tribuebant.

§. XVII.

Cur intellectus non ſemper veritatem adſequatur.

Quamvis itaque intellectus permultis, iiſque egregiis polleat facultatibus ac operationibus, id eſt, ratione: (H. §. II.) negari tamen nequit, eum non ſemper reperire veritatem, cujus rei cauſſa ſane non in intellectu, ſed in voluntate quaerenda eſt.

§. XVIII.

Praejudicia cauſſae errorum.

Quum enim raro velit homo res, de quibus cogitat, accuratius contemplari: ſed vel aliorum auctoritate totus nitatur, vel vaga & ſuperficiaria meditatione contentus ſit: aciem intellectus praeſtringunt *praejudicia* AUCTORITATIS & PRAECIPITANTIAE, quae rectae rationi veluti tenebras offundunt. (H. §. II).

§. XIX.

Quid ſint?

Praejudicium AUCTORITATIS eſt falſa opinio, qua unius ſententiam, quamvis numquam expenſam, ob perſonae qualitates recipimus, alterius rejicimus (*). Præjudicium PRAECIPITANTIAE eſt falſa opinio, qua ſententiam nec accurate, nec ordine a nobis expenſam, tamquam veram adſumimus rejicimusve (**).

[*] Praecipue huc pertinet praejudicium *religionis*, *antiquitatis*, *novitatis*, *honoris*, *famae*, *probitatis*, quibus plerumque a puero imbuimur.

** Huc referas etiam præjudicium *receptae hypotheſeos*, *veritatis quaſi poſſeſſae*, quo maxime pontificii turgent, *ſpiritus contradictionis*, cet.

§. XX.

Quomodo animis evellenda?

Haec autem praejudicia non temere quiſquam evellet animo, niſi ordine inſtituat meditationem, idque agat praecipue, ut claras, diſtinctas, adaequatas rerum ideas ſibi formet. Quod quo pacto fiat, paullo accuratius erit conſiderandum.

Digitized by Google

SECT. II.

DE PERCEPTIONE, VEL IDEIS.

§. XXI.

Ideae quid?

IDEA eſt objecti cujuſvis genuina imago, quam mens immediate contemplatur, vel, eſt quaelibet de re quavis cogitatio.

§. XXII.

Quotuplices?

Quum autem res ſint vel *materiales* vel *immateriales*: illarum ideas SENSIONE; has ABSTRACTIONE, & CONSCIENTIA adquirimus (*).

[*] Sic e. g. ſi quis viſo tactoque adamante, qui in Magni Hetruriae Ducis tiara fulget, imaginem iſtius adamantis mente circumfert, ideam iſtam adquiſivit *ſenſione*, ſi deinde ex illo cogitationem format de adamantum figura, magnitudine, ſplendore, duritie, vel de adamante generatim, jam ideam hanc formaſſe ſibi dicetur per *abſtractionem*. Contra ubi quis aliquando ſentit triſtitiam, ex eaque ſenſione interna ſibi ideam iſtius adfectus format, hanc *conſcientia* adquiſiviſſe dicetur.

§. XXIII.

Quid experientia?

Incipit ergo cognitio omnis a ſenſione, qua rerum modos, attributaque addiſcimus, ac diſcernimus accurate. Ea ubi ſaepe & ſub diverſis circumſtantiis eſt repetita, EXPERIENTIA vocatur, quae nihil aliud eſt, quam *ſenſionum ſemper ſibi ſimilium memoria* (*).

[*] Itaque experientia non demonſtratur, ſed ſenſione conſtat, at ſi quis ex hac experientia aliquid concludit, probare tenebitur, ſe recte eſſe ratiocinatum. Ita e. g. *ſolem aliquando maculis obduci*, probare non teneor, ſed caſum tantum narrare, quo hoc obſervatum ſit. At ſi quis inde colligeret, *ſolem eſſe metallum aliquod liquidum, cujus ſcoriae aliquando emergentes has maculas in ſuperficie efficiant*, demonſtratio illi incumberet, ſe recte eſſe ratiocinatum.

§. XXIV.

An ſenſus ſint fallaces?

Ne ergo fallat experientia, ea adhibenda eſt cautio; ut ſenſoria organa ſana ſint, ut quod medium eſt inter organum & objectum, recte ſe habeat, ut attenta ſit mens, & rem in juſta diſtantia vel adhibitis idoneis inſtrumentis exploret. Quibus obſervatis, tenenda regula: *ſenſus, poſitis omnibus ad ſentiendum requiſitis, non fallunt* (*).

[*] Sua itaque opinione falluntur qui ita inferunt: *Senſus aliquando fallunt, ergo ſemper fallunt.* Prona enim ad ſcepticiſmum via eſt perſuaſio, qood ſenſibus decipiamur.

§. XXV.

Quoni-

Ex hac itaque experientia formamus nobis ideas, quae vel CLA-

Digitized by Google

CLARAE vel OBSCURAE ſunt. *Clarae*, quando ita rem concepi, ut quoties ea mihi iterum occurrit, eam ſtatim agnoſcam, & ab aliis diſcernam facillime. *Obſcurae*, quoties ideae meae non ita comparatae ſunt, ut res iterum occurrentes ſtatim agnoſcere & diſtinguere ab aliis poſſim (*).

plices ideae? Quaenam clarae & obſcurae?

[*] Ita lunae *claram ideam* unuſquiſque etiam ex plebe habet, non item *Jovis*, *Veneris*, *Martis*, *Saturni*, quas ſtellas plebeius facile cum ſtellis fixis confundet. Ergo hanc ideam obſcuram admodum eſſe, facile patet.

§. XXVI.

Clarae ideae iterum vel DISTINCTAE ſunt, vel CONFUSAE. *Diſtinctae*, quoties res ita concepi, ut certa indicia vel certas notas, quibus illas occurrentes diſtinguere ab aliis poſſim, in numerato habeam. *Confuſae*, ſi res occurrentes diſtinguere, at indicia, vel notas, quibus diſtinguam, oſtendere ac enumerare non poſſum (*).

Quae diſtinctae, quae confuſae?

[*] E. g. quum ſciam, triangulum ab aliis figuris numero linearum, quibus incluſum eſt, diſtingui poſſe: ejus non modo *claram*, ſed & *diſtinctam* habere ideam dicor. At colorem flavum a nigro ſatis quidem poſſum diſtinguere, non autem oſtendere indicium, per quod diſtinguam. Itaque haec idea *clara* quidem, ſed *confuſa* eſt.

§. XXVII.

Denique *diſtinctae* ideae ADAEQUATAE dicuntur, quoties non modo rem ejuſque notas in numerato habeo, ſed & harum ipſarum notarum, quae illam diſtinctam notionem ingrediuntur, ideam diſtinctam habeo. Quod ubi ſecus ſe habet, idea *diſtincta* quidem, ſed INADAEQUATA eſt (*).

Quae adaequatae, quae inadaequatae?

[*] Sic e. g. notae, quibus ignem ab aliis materiis diſcerno, ſunt lux, calor, potentia incendendi, ſolvendi, cet. Harum rerum omnium ſi quis habet ideam diſtinctam, notionem ignis *adaequatam* habebit: ſin minus, *inadaequatam*. Debemus hanc doctrinam LEIBNITIO, qui eam propoſuit in *Actis erud. Lipſ. ann. MDCLXXXIV. p. 537. ſeqq.* eamque deinde ſequutus eſt illuſtr. WOLFIUS *Logic. Cap. I. §. IX. ſeqq.*

§. XXVIII.

Deinde ideae vel SIMPLICES ſunt, in quibus nihil mente dividere poſſumus, quales fere omnes perceptiones colorum, ſonorum, odorum, cet. vel COMPOSITAE, in quibus varia ſeparare & dividere licet per abſtractionem mentis, (§. XXII.) e. g. in idea adamantis ſeparatim conſiderare poſſum figuram, duritiem, magnitudinem, ſplendorem, quantitatem, cet.

Quae ſimplices? quae compoſitae?

§. XXIX.

Quum itaque in ideis ſimplicibus mente dividere nihil poſſimus; (§. XXVIII.) conſequens eſt, I. ut nec notas, quibus

Earum natura.

agnoſci, & ab aliis rebus diſtingui poſſint, enumerare liceat, adeoque 2. illae ideae clarae quidem, ſed non diſtinctae ſint. (§. XXVI.) 3. Ut haec omnia ſecus ſe habeant in ideis compoſitis.

§. XXX.

Quid ideae ſubſtantiarum, modorum, relationum?

Praeterea ideae vel ſunt SUBSTANTIARUM, vel MODORUM, vel RELATIONUM. *Subſtantiae* ſunt, quae per ſe & ſeorſum ſubſiſtunt (*): *modi*, adfectiones & attributa, quae in ſubſtantia occurrunt, & ex iis mente abſtrahuntur. *Relationes*, ideae, quarum una ad alteram ſe refert, ut altera ſine altera intelligi nequeat, vel, ut unius conſideratio conſiderationem alterius involvat.

[*] Peſſime ergo BENED. SPINOZA ſubſtantiam definit *a ſe ſubſiſtentem*. Unde totum pantheiſmi ſyſtema, uni huic falſae definitioni inaedificatum, ſua mole ruit.

§. XXXI.

Earum ſubdiviſiones.

Subſtantiae cogitantes dicuntur SPIRITUS: *non cogitantes* CORPORA. Deinde *modi*, ſi in ipſa ſubſtantia occurrunt, INTERNI, ſin in hominis mente ſunt, & ſubſtantiae tamen tribuuntur, EXTERNI vocantur (*). *Relationum* denique tot ſunt ſpecies, ut vel earum numerum inire ſit difficillimum (**).

[*] Sic quando linea vocatur recta, rectitudo ineſt lineae, tamquam modus *internus*. At ubi virtus magni aeſtimata dicitur: ea aeſtimatio non ineſt virtuti ſed menti ejus, qui tantum virtuti pretium ſtatuit.

[**] Ex inſtituto ea de re agit IO. CLERIC. *in Logica Part. I. Cap. IV. §. II. ſeqq. & in Art. crit. Part. II. Sect. II. Cap. IV.* Praecipue relationes elucent in quantitatibus. Unde vanae plerumque diſputationes de *magnitudine*, *multitudine*, *diuturnitate*, *gravitate*, *pulcritudine*, cet. niſi de fundamento relationis, id eſt, de menſura, ad quam iſtae ideae exiguntur, ſatis conſtet.

§. XXXII.

Et natura.

Ex his inferimus, 1. nos ſubſtantias ipſas non cognoſcere. 2. Quo plures in ſubſtantia modos novimus, eo magis nos rei naturam intelligere. 3. Haud parum errare, qui de idea relativa aliquid abſolute adfirmant vel negant, nec fundamentum relationis rite expendunt (§. XXXI.) (*).

[*] Quae obſervatio quantae utilitatis ſit ad evitandas λογομαχίας, quin & adfectus triſtiores ſedandos, dici non poteſt. Sic multi ſe pauperes eſſe dolent, quum nulla re neceſſaria indigeant. Et cur vero, niſi quod fundamentum relationis ponunt homines admodum divites, quibuſcum comparati, ſibi pauperrimi videntur? Eleganter SENECA in *Troad. v. 1016.*

Ferre, quam ſortem patiuntur omnes;
Nemo recuſat,
Nemo ſe credit miſerum, licet ſit.
Tolle felices, removeto multo
Divites auro, removeto, centum
Rura qui ſcindunt opulenta bubus:
Pauperi ſurgent animi jacentes.
Eſt miſer nemo, niſi COMPARATUS.

§. XXXIII.

§. XXXIII.

Porro ideae aliae nobis rem ipſam ſiſtunt, in *individuo*, e. g. *Alexandrum:* aliae, quod res cum aliis *quibuſdam commune* habet, e. g. *regiam ejus dignitatem :* aliae, quod res cum *omnibus* ejuſdem naturae *commune* habet, e. g. *humanitatem*. Primi generis ideae SINGULARES; ſecundi, PARTICULARES; tertii UNIVERSALES adpellantur.

Quid ideae ſingulares, particulares, univerſales?

§. XXXIV.

Univerſalis idea, quae varias ſub ſe particulares complectitur, vocatur GENUS : particulares, quae ſub univerſali comprehenduntur, & innumera ſub ſe habent individua, SPECIES; idea univerſalis, quae primario ad eſſentiam rei pertinet, & qua res a re diſtinguitur, DIFFERENTIA (*); quae ſecundario, PROPRIUM; quae rei quidem ineſt, ſed ita ut ad ejus eſſentiam nihil faciat, eaque ſalva vel adeſſe vel abeſſe poſſit, ACCIDENS dici ſolet.

Quae univerſalia ſeu praedicabilia?

[*] Quae differentia genus a genere diſcernit, GENERICA; quae ſpeciem a ſpecie, SPECIFICA; quae individuum ab individuo NUMERICA audit.

SECT. III.

DE DEFINITIONIBUS ET DIVISIONIBUS.

§. XXXV.

QUi ſibi ideas rerum, diſtinctas & adaequatas adquiſivit, ei jam facile erit, res non modo *deſcribere*, ſed & *definire*, & *dividere*. Quibus ſane inſtrumentis carere non poteſt, qui veritatis inveſtigandae ſtudio tenetur. (†) Et DEFINITIO quidem eſt *propoſitio rem ita determinans, ut ab aliis omnibus ſemper diſtingui poſſit.*

Quid definitio?

[*] Si enim *diſtinctam* habemus ideam, rem DEFINIRE poſſumus, [§. XXVI] Si *adaequatam*, nihil facilius erit, quam eam DIVIDERE [§. XXVII.]

§. XXXVI.

DESCRIPTIO a definitione ita differt, quod licet utraque vera ſit, illa tamen rei non niſi *certis ſub circumſtantiis*; haec *ſemper* competat. (†)

Quid deſcriptio?

[*] E. g. ſi dico, *horologium* eſſe machinam argenteam, quae jam ex catenula in pariete muſei mei ſub ſpeculo pendeat: illud tantum *deſcribo*. Sin dico, eſſe machinam ad horas vel ſono vel ſtilo indicandas comparatam, illud *definio*.

definio. Quod enim ex catenula pendet horologium in pariete, *aliquando*; quod ad horas indicandas comparatum eſt, *ſemper* ei competit, quamdiu manet horologium.

§. XXXVII.

Definitionis partes. Quum ergo DEFINITIO ſemper competere debeat rei: (§. XXXVI.) conſequens eſt, ut primo id, quo cum aliis ejus naturae rebus convenit, ac deinde ideam, quae ad eſſentiam rei primario pertinet, & quâ a reliquis omnibus diſtinguitur, comprehendere debeat, adeoque conſtare ex GENERE & DIFFERENTIA SPECIFICA (§. XXXIV.) e. g. *triangulum eſt figura tribus lineis circumſcripta.*

§. XXXVIII.

Quid definitio nominalis? Quod ſi itaque differentiam illam ſpecificam deſumo a nota aliqua, qua rem mihi obviam ab aliis omnibus ſemper diſcernere poſſim, definitio illa dicetur NOMINALIS, e. g. *circulus eſt figura, cujus peripheria a centro ubique aequaliter diſtat.*

§. XXXIX.

Quid realis? Sin differentiam in eo pono, ut oſtendam modum, quomodo illa res oriatur, vel quomodo poſſibilis ſit, definitio REALIS emerget, e. g. *circulus eſt figura, quae radio circa punctum circumacto deſcribitur.*

§. XL.

Definitionis bonae virtutes. Ex quibus facile patet, 1. definitionem non debere eſſe negativam, quia ita res a re non diſtinguitur per ideam, quae ad eſſentiam pertinet. (§. XXXVII.) 2. Eamdem nec latiorem, nec anguſtiorem eſſe oportere ſuo definito, ſed cum illo reciprocari debere, (*) quia alias rem non determinaret. (§. XXXV.) 3. Eamdem conſtare debere verbis propriis, perſpicuis, aut certe jam antea definitis.

(*) Hinc ſi quis circulum definiret *figuram lineae curvae incluſam*, procul dubio vitio inſigni laboraret haec definitio, quia reciprocando dici nequit, figuram lineae curvae incluſam eſſe circulum, ſiquidem & ovalem figuram aliaſque complectitur.

§. XLI.

Quomodo definitiones reperiantur? Ceterum definitiones aut *experiendo* reperimus, ſi in re quavis juſta attentione conſideremus, quid cum aliis commune, quidve proprium habeat, vel per *abſtractionem*, circumſtantias quaſdam *omittendo*, vel eaſdem *mutando*, vel novas quaſdam *addendo.* (*)

(*) E. g. dum video, duos homines emtionem venditionem inire, ſatis experior, hunc contractum id commune habere cum aliis, quod contrahentes convenire vel conſentire debeant, id vero proprium, quod conſentiant in rem, quae in commercio eſt, pro certo pretio in pecunia numerata conſiſtente tranſ-

Digitized by Google

transferendam. EXPERIUNDO ergo inveni definitionem: emtionem venditionem *eſſe conventionem de re, quae in commercio eſt, pro certa pecunia transferenda.* Jam ſi OMITTAM circumſtantiam pecuniae, habebo definitionem *contractus* in genere, quod ſit *conventio de re, quae eſt in commercio, transferenda.* Si MUTO circumſtantiam pecuniae & fingo rem gratis transferri, habeo definitionem *donationis*, cet. Si denique circumſtantias aliquas ADDO, veluti quod res transferatur ea lege, ut elapſo certo tempore refuſoque pretio reſtituatur, emerget definitio *retrovenditionis.*

§. XLII.

An ſemper, quod definimus, exſtet.

Quando definitio *experiundo* reperitur, vel ab ejuſmodi definitione hoc modo repetta *abſtrahitur*: rem definitam exſiſtere, negari nequit: at quotieſcumque definitio *mutando addendove* circumſtantias inventa eſt, demonſtrandum eſt, rem exſiſtere, quia & entia rationis hoc modo poſſunt definiri (*).

(*) Hinc e. g. quia experiundo didici, *montem eſſe partem terrae exſtantiorem particulis heterogeneis compoſitam*: certiſſimus eſſe poſſum de montium exſiſtentia. At ſi *mutem* circumſtantiam, & mihi concipiam *partem terrae exſtantiorem ex meris particulis aureis compoſitam*, habeo quidem definitionem montis aurei, qui tamen fortaſſis non extat in rerum natura.

§. XLIII.

Quando definitiones ſint fundamentum demonſtrationis.

Ex quo inferimus 1. definitiones prioris generis vere eſſe fundamentum demonſtrationis veritatiſque reperiendae: 2. definitiones poſterioris generis tale fundamentum non praebere, niſi prius definiti exſiſtentia demonſtrata ſit [*].

(*) Recte hoc vidit illuſtr. WOLFIUS in *Commentatione de method. mathem.* §. *XXI. ſeqq.* Et ex eo patet, quid ſentiendum ſit de demonſtratione exſiſtentiae Dei ex idea entis perfectiſſimi.

§. XLIV.

Quid diviſio?

Quum vero ad inveſtigandam veritatem praecipue utile ſit, ideas habere *adaequatas*, [§. XX.] eas autem adquirere nequeam, niſi & notarum omnium, quae illas ingrediuntur, diſtinctas ideas habeam: [§. XXVII.] ad eas viam expeditiſſimam munit DIVISIO, quae eſt *ideae univerſalis in plures particulares ſolutio.*

§. XLV.

Quomodo dividendum ſit?

1. TOTUM ergo dividitur in *partes*; 2. GENUS in *ſpecies* ſubordinatas; 3. SUBJECTUM in ſua *accidentia* ſeu *modos*; 4. ACCIDENS per ſua *ſubjecta*; 5. EFFECTUS per ſuas *cauſſas*, 6. CAUSSA per ſuos *effectus*, 7. QUALITAS per ſua *objecta* [*].

(*) PRIMAE exemplum eſto: templum Hieroſolymitanum dividitur in *atrium, ſanctum, & ſanctum ſanctorum.* SECUNDAE: animal eſt vel *homo*, vel *brutum*. TERTIAE: homines vel *docti*, vel *indocti*. QUARTAE: bonum eſt vel *animi*, vel *corporis*. QUINTAE: ſcriptura ſacra vel *prophetica* eſt, vel *apoſtolica*,

ſtolica, SEXTAE: verbum Dei aliud peccata arguit, ut *lex*, aliud peccatores erigit, ut *evangelium*. Denique SEPTIMAE: amor eſt vel *Dei*, vel *ſui ipſius*; vel *proximi*.

§. XLVI.

Membra diviſa iterum definienda.

Non ſolum autem res dividendae, ſed & membrorum diſcrimen per *novas definitiones*, eaſque oppoſitas oſtendendum eſt [*]. Unde hic etiam negativae definitiones ferendae, quae alias in vitio ponuntur. *(§. XL. 1.)*

(*) E. g. JCti res dividunt in *corporales* & *incorporales*. Recte. Illas definiunt, *quae tangi poſſunt*; has, *quae tangi non poſſunt*. Id quoque recte. Nam ſic oppoſitae definitiones differentiam ſtatim oſtendunt. At ſi res *corporales* deſcriberem, *quae tangi poſſunt: incorporales* autem; *quae in jure conſiſtunt*, vera quidem eſſet definitio, ſed non oppoſita definitioni rerum corporalium, adeoque nec perſpicuam redderet diviſionem.

§. XLVII.

Regulae bonae diviſionis.

Ex qua diviſionis natura ac indole ſequitur, 1. ut membra diviſionis debeant exhaurire totum diviſum: 2. Ut membra eſſe oporteat disjuncta, nec unum in altero contineri: 3. Ut in tot membra dirimenda ſit idea, quot ipſa natura ſuppeditat: *(*)* 4. Ut ante diviſionem idea dividenda ab ambiguitate liberanda ſit: 5. Ut non *diviſio*, ſed *diſtinctio* dicenda ſit, quae non rem in ſuas partes dividit, ſed tantum vocabuli diverſas ſignificationes diſcernit.

[*] Hinc facile patet, quam vana ſit Ramiſtarum regula de *Dichotomiis*. Quaſi enim anatomici male dividant corpus humanum in tres ventres, *ſummum*, *medium* & *infimum*, & rectius duos fingant, quum ipſa natura tres conſtituerit.

§. XLVIII.

Quid de ſubdiviſionibus ſentiendum?

Quae de diviſione monuimus, eadem & de *ſubdiviſionibus* intelligenda, quamvis danda ſit opera, ne ſubdiviſiones praeter neceſſitatem multiplicemus. Quo magis enim magnum ſaxum in pulverem ſecatur, eo minus ejus magnitudinem animo comprehendimus *(*)*.

[*] Recte SENECA *Epiſt.* LXXXIX. *Dividi illam, non concidi, utile eſt. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile eſt. Deſcribitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quidquid in majus crevit, facilius agnoſcitur, ſi diſceſſit in partes: quas, ut dixi, innumerabiles eſſe & parvas non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla diviſio. Simile confuſo eſt, quidquid vſque in pulverem ſectum eſt.*

SECT.

Sect. IV.

DE JUDICIIS ET PROPOSITIONIBUS.

§. XLIX.

Quid judicium? quid propoſitio?

QUando mens binas ideas, accurate perceptas, inter ſe comparat, eaſque vel componit, vel divellit: naſcitur inde JUDICIUM (§. XI.). Judicium autem verbis expreſſum PROPOSITIO vel ENUNCIATIO adpellatur.

§. L.

Propoſitionis partes ſeu termini.

Quum itaque judicium binas ideas inter ſe comparet: (§. XLIX.) conſequens eſt, ut omnis propoſitio conſtet SUBJECTO & PRAEDICATO, quos terminos inter ſe jungit COPULA, *eſt*, quamvis haec aeque, ac ſubjectum, ſaepe in praedicato latitet, adeoque tota propoſitio uno vel binis vocabulis conſtet, e. g. *terra movetur*, *perii*, *ningit*, *pluit*.

§. LI.

Quid ſubjectum? praedicatum? copula?

SUBJECTUM eſt, de quo aliquid enunciatur, PRAEDICATUM, quod de illo enunciatur, COPULA, quae relationem inter ſubjectum & praedicatum, ſeu, quomodo ſe invicem habeant, indicat.

§. LII.

Propoſitio vel affirmativa vel negativa.

Qui ideas duas inter ſe comparat, eas aut *conjungi* poſſe judicat, aut eaſdem *ſeparandas* exiſtimat. (§. XLIX.) Priore caſu propoſitio dicitur ADFIRMATIVA; poſteriore ſenſu NEGATIVA, cujus ſignum eſt negatio NON, ad copulam referenda (*).

(*) Si enim negatio NON ad ſubjectum vel praedicatum referenda, propoſitio non eſt *negativa*, ſed *infinita*, quae vere adfirmativa eſt. e. g. *non attente res conſiderans decipitur. Judaei ſunt Loammi, i. e. non populus meus.*

§. LIII.

Item vel univerſalis, vel particularis, vel ſingularis.

Quemadmodum porro judicantes facile animadvertunt, praedicatum aut ſemper huic ſubjecto convenire, vel diſconvenire, aut aliquando tantum & ſub certis circumſtantiis: ita priore caſu propoſitiones UNIVERSALES; poſteriore PARTICULARES emergunt. SINGULARES enim, quae aliquid de individuo enunciant, loco univerſalium ſunt, quoties de forma quaeritur (*).

(*) Aliquando enim ratione materiae imitari ſolent propoſitiones *particulares*, quoties nimirum praedicatum non toti individuo, ſed ejus parti convenit. Sic univerſali ſimilis eſt propoſitio: *Socrates vixit*; particulari, *Socrates fuit ſapiens*, *Socrates cicutam bibit.*

§. LIV.

§. LIV.

Propoſitiones modales.

Aliquando non modo judicamus, praedicatum ſubjecto convenire, vel non convenire: ſed & modum, quo vel conveniat, vel non conveniat, definimus. Et tunc propoſitiones dicuntur MODALES, quales modi ſunt quatuor: *neceſſe eſt*, *contingit*, *poſſibile eſt*, *impoſſibile eſt.* (*).

(*) E. g. *neceſſe eſt, oculum, poſitis ad videndum requiſitis, videre. Contingit, ut oculus bene affectus non videat. Poſſibile eſt, circulum quadrari. Impoſſibile eſt, ut duo ſint entia infinita.* De his tenendae regulae: 1. Propoſitiones neceſſariae fundamentum ſunt demonſtrationis firmiſſimae & directae. 2. Impoſſibiles dant demonſtrationem indirectam, quam & mathematici aliquando non negligunt. 3. Reliquae propoſitiones, ſi de demonſtratione quaeritur, raro aliam, quam probabilem veritatem ſuppeditant, quia non ſtatim, quod contingit, aut poſſibile eſt, etiam actu eſt.

§. LV.

Item exponibiles.

Addunt etiam propoſitiones EXPONIBILES, quarum alias EXCLUSIVAS vocant, veluti: *ſola fides juſtificat:* alias EXCEPTIVAS, e. g. *omnis poſſeſſio, praeter virtutem, eſt incerta:* alias RESTRICTIVAS e. g. *Epiſcopus, qua princeps, gaudet jure gladii:* alias denique COMPARATIVAS, e. g. *mens eſt corpore praeſtantior.*

§. LVI.

Cur ita vocentur?

Exponibiles vocantur ideo, 1. quod ſenſus earum non intelligatur, niſi in duas reſolvantur propoſitiones: 2. quod ſaepe ſint virtualiter negativae, quamvis affirmativae videantur.

§. LVII.

Quae propoſitiones univerſaliter verae ſint?

Univerſalem, an *particularem* eſſe oporteat propoſitionem, facile intelligitur, ſi attendas ad *hypotheſin* & *theſin*, quae vere omni propoſitioni inſunt. THESIS eſt ipſa enunciatio, HYPOTHESIS conditio, ſub qua haec enunciatio vera eſt. Jam obſerva regulam: *quoties hypotheſis ſeu conditio, ſub qua propoſitio vera eſt, latet in ipſa ſubjecti natura, toties propoſitio univerſalis eſt. Si ea extra ſubjecti naturam quaerenda: non poteſt non particularis eſſe* (*).

(*) Hinc recte dico: *omnis aer gravis eſt.* Conditio enim hic non alia ſupponenda, quam aëris ipſius natura, ex qua gravitas manifeſto fluit. At dicere non poſſum: *omnis aer eſt rarefactus.* Si enim rarefieri debet, conditio ponenda eſt alia extra aëris naturam, e. g. calor. Ergo dicendum: *quidam aer eſt rarefactus.*

§. LVIII.

Quid axiomata & poſtulata?

Mathematici, & qui hos imitantur, philoſophi, ſingulis propoſitionibus ſingula vocabula tribuunt. Quae enim immediate ex definitione fluunt, propoſitiones, ſi theoreticae ſunt, AXIOMATA; ſin practicae, POSTULATA vocantur (*). (*) E. g.

(*) E. g. eſto definitio: *circulus eſt figura, cujus peripheria a centro ubique diſtat aequaliter.* Si inde colligam: *omnes radii a centro circuli ad peripheriam ſunt aequales*, habeo axioma. Sin inferam: *poteſt deſcribi circulus, ſi filum vel linea circa punctum moveatur*: habeo poſtulatum.

§. LIX.

An axiomata & poſtulata probatione indigeant?

Et hinc facile patet, quo ſenſu axiomata & poſtulata probatione non indigeant. Si enim ipſa definitio vera eſt, non poteſt non & propoſitio, quae immediate inde fluit, vera eſſe. Quando autem certa ſit definitio, quando ipſa demonſtratione indigeat, ſupra dictum. (§. XLII.)

§. LX.

Quid theoremata & problemata?

Propoſitiones, quae ex plurium definitionum comparatione naſcuntur, ſi theoreticae ſunt, THEOREMATA; ſin practicae, PROBLEMATA vocantur (*).

(*) E. g. ex definitionibus polorum, aequatoris & horizontis inter ſe comparatis manifeſto fluit propoſitio: *ſub polis arctico & antarctico dies aeque ac nox ſunt ſex menſium.* En *theorema.* Sic & comparatis inter ſe definitionibus lineae meridionalis & plagarum mundi, *problema* reperio: *linea meridionali per lineam perpendicularem diviſa, reperiri poſſunt quatuor plagae mundi cardinales.*

§. LXI.

Ea ſemper demonſtranda.

Theorematum & problematum veritas non ita incurrit in oculos, ac axiomatum & poſtulatorum [*]. Hinc utraque ſunt demonſtranda.

(*) Naſcuntur enim ex comparatione diverſarum definitionum. Quas autem ego habeam definitiones, quas inter ſe compararim, quomodo ratiocinatus ſim, non unusquiſque intelligit. Ergo id oſtendere, i. e. demonſtrationem ſubnectere teneor.

§. LXII.

Quid corollarium?

Si quid novi ex *axiomate*, *poſtulato*, *theoremate* vel *problemate* colligimus, ea propoſitio vocatur COROLLARIUM vel CONSECTARIUM, E. g. ex theoremate illo (§. LX. *) recte infero: *ſub polis diem & noctem ſemper eſſe aequales:* ex problemate: *angulis ſingulis aequaliter diviſis, reperiri poſſe quatuor plagas ſecundarias.* En CONSECTARIA.

§. LXIII.

Quid ſcholion?

Quoties propoſitio aliqua illuſtratur, e. g. per exemplum, vel ex hiſtoria, vel aliud quid notatu dignum adjicitur, toties id vocatur SCHOLION.

§. LXIV.

Uſus hujus diviſionis propoſitionum.

Quamvis autem rarius philoſophi vocabula haec addant ſingulis propoſitionibus, (quod accurate plerumque faciunt mathematici:) utile tamen eſt, ſcire, quales ſint propoſitiones ſingulae. Ita enim & ſtatim intelligimus, an & quali demonſtratione indigeant.

 §. LXV.

§. LXV.

quotuplici modo propoſitio una ex altera fluat?

Quum ergo, ceu hactenus oſtenſum, (§. LVIII. *ſequ.*) ex una propoſitione aliae fluant: ſciendum, id fieri vel per CONVERSIONEM, vel per OPPOSITIONEM, vel per SYLLOGISMUM (*).

(*) E. g. ſi ſcio: *omnem filiumfamilias eſſe alieno juri ſubjectum*: per regulas de converſione ſcio etiam, *quoſdam, at non omnes, alieno juri ſubjectos, eſſe filiosfamilias*, & per regulas, de oppoſitione, falſam eſſe propoſitionem: *quemdam filiumfamilias alieno juri ſubjectum non eſſe*. De ſyllogiſmo infra ſuo loco dicemus.

§. LXVI.

Quid converſio.

CONVERSIO eſt tranſpoſitio ſubjecti in locum praedicati, & hujus in locum ſubjecti, ita inſtituta, ut utraque propoſitio vera maneat (*).

(*) E. g. ſi propoſitionem hanc: *omnis filiusfamilias eſt alieno juri ſubjectus*, ita invertam: *omnis alieno juri ſubjectus eſt filiusfamilias*, tranſpoſiti quidem ſunt termini, ſed altera tamen propoſitio eſt falſa. Non rite ergo facta eſt converſio. (§. LXVI.)

§. LXVII.

Regulae de illa.

Quum itaque ſic convertenda ſit propoſitio, ut utraque vera ſit, (§ LXVI.) nec ſemper tamen vera ſit, quae tranſpoſitis terminis emergit: (§. LXVI. *) conſequens eſt, ut certae obſervandae ſint regulae, quae ita ſe habent: I. Propoſitiones *univerſalis negans* & *particularis adfirmans* recte convertuntur ſimpliciter. II. *Univerſaliter adfirmans* ita convertenda, ut altera propoſitio fiat particularis. III. *Particulariter negans* ſimpliciter convertitur, quamvis negativa non amplius ad copulam, ſed ad ſubjectum pertineat, & ſic fiat adfirmativa (*). (§. LII.)

[*] Primam converſionem vocant *ſimplicem*, alteram *per accidens*, tertiam *per contrapoſitionem*, & doctrinam utilem obſcuriſſimis involvunt vocabulis, regulis, verſiculis. Nobis non vacat in re ſeria nugas agere. En exempla: ſi verum eſt *nullum corpus eſſe infinitum*, vel *quoddam corpus eſſe penetrabile*, veriſſimum quoque erit, *nullum infinitum eſſe corpus*, & *quoddam penetrabile eſſe corpus* [per *reg.* 1. §. LXVII.] Si verum eſt, *omnes probos eſſe mortales*, verum etiam eſt, *quoſdam mortales eſſe probos*. [per *reg.* 2. §. LXVII.] Denique ſi verum eſt, *quoſdam homines non morituros*, verum erit profecto, *quoſdam non morituros eſſe homines*, [per *reg.* 3. §. LXVII].

§. LXVIII.

An non & univerſaliter affirmantes ſi-

Itaque univerſaliter adfirmantes propoſitiones omnes converti poſſunt, ſi altera fiat particularis. (§. LXVII, 2.) At non omnes converti poſſunt ſimpliciter, ſed illae tantum, ubi vel 1. praedicatum continet ſubjecti definitionem (§. XL, 2.) vel 2. alter terminus

nus alterius cauſſam proximam comprehendit, vel 3. differentiam, vel 4. proprium tale, quod omni ſoli & ſemper competere cenſetur (*). quando converti poſſint ſimpliciter?

[*] Sic recte ſimpliciter converto propoſitiones: *omnis ſpiritus eſt ſubſtantia cogitans*, [ob. *rat.* 1. §. LXVIII.] *Omnes qui credunt ſalvantur*, [ob *rat.* 2. *ibid.*] *Omnis linea recta procedit via breviſſima*, [ob *rat.* 3. *ibid.*]. *Omne grave tendit deorſum*, [ob *rat.* 4. *ibid.*]

§. LXIX.

Deinde & novas propoſitiones ex aliis elicimus, earumque falſitatem cognoſcimus per regulas de OPPOSITIONE, quae eſt duarum inter ſe vel vere vel in ſpeciem pugnantium propoſitionum comparatio. Quid oppoſitio?

§. LXX.

Quando ergo comparantur inter ſe propoſitiones *univerſaliter affirmantes & particulariter negantes*, vel *univerſaliter negantes & particulariter adfirmantes:* oppoſitio haec vocatur CONTRADICTORIA, ſin *univerſaliter affirmans* comparatur cum *univerſaliter negante*, CONTRARIA: ſi denique *particularis* opponitur *particulari*, SUBCONTRARIA (*). Quotuplex?

[*] Contradictoriae exemplum eſto: *omne bonum eſt jucundum. Quoddam bonum non eſt jucundum.* Contrariae: *omne bonum eſt ſempiternum: nullum bonum ſempiternum eſt.* Subcontrariae denique: *Quoddam bonum ad mentem pertinet: quoddam bonum ad mentem non pertinet:*

§. LXXI.

De CONTRADICTORIIS tenenda regula: *contradictoriarum propoſitionum altera ſemper vera, altera falſa eſt.* De CONTRARIIS: *contrariarum utraque falſa eſſe poteſt, at nunquam utraque vera.* De SUBCONTRARIIS denique: *ſubcontrariae propoſitiones ambae verae, at non ambae falſae, eſſe poſſunt.* De ſingulis regulae.

§. LXXII.

Quae regulae in inveſtiganda veritate, in inſtituendis diſputationibus, in dijudicandis controverſiis, ac detegendis λογομαχίαις incredibilem adferunt utilitatem (*). Earum uſus.

[*] Quum enim ad inveſtigationem veritatis pertineat etiam ſcire, quid falſum ſit: cognita veritate, vi oppoſitionis contradictoriae certiſſime cognoſco, quid falſum ſit. Deinde quia in controverſiis & diſputationibus propoſitiones contradictoriae defendi debent: ſane, ſi id non fit, tota controverſia vel diſputatio aut in λογομαχίαν deſinat, aut neuter diſputantium rem acu tetigerit, oportet.

SECT. V.

DE RATIOCINATIONE VEL SYLLOGISMO.

§. LXXIII.

Connexio.

VIdimus, quomodo duas inter ſe ideas comparet intellectus. Si tres inter ſe confert, *συλλογίζεσθαι* ſeu *ratiocinari* dicitur, (§. X.) adeoque jam proximum eſt, ut de RATIOCINATIONE vel SYLLOGISMO dicamus.

§. LXXIV.

Quomodo mens in ratiocinando procedat?

Quum vero in adornandis ſyllogiſmis intellectus ſe habeat, tamquam arithmeticus, qui *regula de tribus* utitur, (§. IX.*) idque ipſum etiam vocabulum innuat: conſequens eſt, ut quemadmodum arithmeticus ex datis duabus quantitatibus cognitis tertiam incognitam elicit: ita intellectus, quoties ratiocinatur, ex comparatione duarum idearum cum tertia colligat, componendae illae ſint, an ſejungendae (*).

[*] Ita ex comparatione *mentis* cum *corpore* & *cogitatione*, ſatis intelligo, mentem & corpus jungi non poſſe. Ex comparatione *mentis* cum *ſpiritu* & *cogitatione*, ſtatim diſco, mentem & ſpiritum jungi poſſe, adeoque mentem eſſe non corpoream, ſed ſpiritualem ſubſtantiam.

§. LXXV.

Quid ratiocinatio vel ſyllogiſmus?

Itaque RATIOCINATIO vel SYLLOGISMUS eſt operatio intellectûs, qua ille inſtitutâ duarum idearum comparatione cum tertia, jungendaene iſtae ſint, an ſeparandae, cognoſcit.

§. LXXVI.

Ejus non poſſunt eſſe quatuor termini.

Quum itaque tres ſint ideae hic inter ſe comparandae: (§. LXXV.) conſequens eſt, ut ſimul ac quatuor ideas in unum ſyllogiſmum compingimus, vitioſa emergat ratiocinatio (*).

[*] Quod pleruſnque fit, ubi vocabulum aliquod aequivocatione laborat. Hinc male quis ratiocinaretur: *ſpiritus eſt ſubſtantia cogitans. Ergo & ſpiritus vini eſt talis ſubſtantia.* Vocabulum enim *ſpiritus* diverſimode hic accipitur, adeoque quatuor ideae in unum ſyllogiſmum compinguntur.

§. LXXVII.

Quis terminus major, minor, medius?

Tres iſtae ideae, ſi verbis exprimuntur, TERMINI vocantur. Et is quidem, de quo aliquid quaeritur, MINOR, quod de eo quaeritur, MAJOR; & is, quocum hi duo termini comparantur, MEDIUS adpellari ſolet (*).

[*] Si e. g. ſcire velim, an *aer* ſit *gravis*, & hinc has ideas comparem cum *preſſione corporum*: *aer* erit terminus MINOR, quia de eo aliquid quaeritur, *gravis* terminus MAJOR, quia hoc ipſum eſt, quod de aëre quaeritur, *preſſio corporum* erit terminus MEDIUS, quia cum hac idea duae reliquae comparantur.

§. LXXVIII.

§. LXXVIII.

Quot ſyllogiſmi propoſitiones.

Quumque tres [illegible] vel tres termini aliter comparari non poſſint, quam ut ſinguli [illegible] cum ſingulis contendantur: omnem quoque ſyllogiſmum [illegible] conſtare oportet tribus PROPOSITIONIBUS, quarum illa, quae ex majori & medio termino componitur, MAJOR; quae ex minore & medio, MINOR; quae ex minore & majore, CONCLUSIO adpellatur (*).

[*] Sic ſi ſyllogiſmum conſtruam ex terminis paullo ante propoſitis: [§. LXXVII *].

Quod premit corpora inferiora, eſt grave,
Aer premit corpora inferiora,
Eſt ergo aer gravis.

prima propoſitio erit *major*, altera *minor*, poſtrema *concluſio*.

§. LXXIX.

Quae ratiocinandi fundamenta.

Ceterum, quum actus ratiocinandi ſimilis ſit arithmeticae operationi: (§. LXXIV.) eadem quoque fundamenta oportet eſſe ſyllogiſmi, quae arithmetices. Ea autem ſunt axiomata ſequentia: I. *Quae conveniunt in uno tertio, ea conveniunt inter ſe.* II. *Quae diſcrepant in uno tertio, ea inter ſe diſcrepant* (*). III. *Quae adfirmantur vel negantur de ſubjecto univerſaliter, eadem adfirmantur vel negantur de ſingulis, quae ſub illo continentur.*

[*] Sic recte ratiocinor:

B *non eſt* = C   4 † 3 *non eſt* = $\frac{12}{2}$
A *eſt* = C   6 *eſt* = $\frac{12}{2}$
A *non eſt* = B   6 *non eſt* = 4 † 3.

Jam vocabula ſubſtitue, & conſtrue ſyllogiſmum,

Materia non cogitat,
Mens cogitat,
Ergo mens non eſt materia.

Perinde erit, ac ſi diceres: *mens* & *materia* diſcrepant in illo tertio, quod *illa cogitet*, haec *non cogitet*, ergo diſcrepant inter ſe, id eſt, *mens non eſt materia.*

§. LXXX.

Quot inde figurae naſcantur?

Si ergo termini ita diſponuntur, ut *medius* ſit ſubjectum *majoris* & praedicatum *minoris* propoſitionis, ſyllogiſmus PRIMAE; ſi medius terminus bis loco praedicati eſt, SECUNDAE, ſi bis loco ſubjecti; TERTIAE FIGURAE eſſe dicitur (*).

[*] Sic ſyllogiſmus *primae* figurae eſt:

Quod cogitat, eſt ſpiritus,
Mens cogitat,
Mens ergo eſt ſpiritus.

Secunda contra:

Corpus non cogitat,
Mens cogitat,
Mens ergo non eſt corpus.

Tertiae denique:

Quidquid cogitat, eſt ſpiritus,
Aliquid, quod cogitat, in homine eſt,
Spiritus ergo aliquis in homine eſt.

§. LXXXI.

Earum differentia.

Prima ſemper ab eo, quod univerſaliter rei competit, ad id, quod ſub iſta re continetur (*). (§. LXXX, 3. *ſecunda* a contrario (**) (§. LXXX, 2.) *tertia* a convenientia rei cum altera in uno tertio concludit. (***) (§. LXXX, 1.)

(*) Vocant.

Digitized by Google

[*] Vocant id logici *dictum de omni* & *nullo*, quod in hac regula conſiſtit: *quidquid adfirmatur vel negatur de ſubjecto univerſaliter, id & adfirmari negative poteſt de ſingulis, quae ſub illo ſubjecto continentur.*

Hinc recte colligo:

Figura omnis incluſa eſt ſuis lineis,
Quadratum eſt figura,
Quadratum ergo incluſum eſt ſuis lineis.

Quod enim in univerſum de omni figura adfirmatur, non poteſt non & de quadrato adfirmari, quia hoc ſub genere figurae continetur.

[**] Ita quia *mens cogitat, materia* autem *non cogitat*, colligo ſecundum figuram ſecundam, *mentem non eſſe materiam. Contrariorum* enim *contraria praedicata ſunt.* [§. LXXIX. 2.]

[***] Sic quia, *quod cogitat, ſpiritus eſt, & aliquid cogitans in homine eſt*, adeoque id, quod in homine eſt, cum ſpiritu eatenus convenit, quod cogitet, recte colligo, *ſpiritum aliquem eſſe in homine.* [§. LXXIX. 1.]

§. LXXXII.

Regulae de his figuris.

Ex quo facile patet, 1. in prima figura majorem propoſitionem ſemper univerſalem, minorem adfirmativam eſſe debere. 2. In ſecunda quoque majorem univerſalem, & alterutram ex praemiſſis aeque, ac concluſionem, negativam eſſe debere. 3. In tertia figura minorem adfirmativam, concluſionem autem particularem eſſe debere (*).

[*] Et hae ſunt regulae ſpeciales, quas licet hodie vilipendere ſoleant qui a ſolidiore doctrina abhorrent, utiliſſimas tamen quotidie experiuntur quicumque veritatis inveſtigandae ſtudio tenentur. Quomodo enim veritatem quis inveſtigabit, niſi ratiocinando? Et quis ſe recte ratiocinatum, perſuaſus eſſe poteſt, niſi regulas bonae ratiocinationis perſpectas habeat? Solida ergo haec ſunt, uti pleraque, quae hodie vulgo diſplicent.

§. LXXXIII.

Regulae de ſyllogiſmis generales.

Nec minus jam patet ratio, 1. cur in ſyllogiſmo non eſſe poſſint, niſi tres termini (§. LXXVI.) 2. Cur nec ex puris particularibus, nec 3. ex meris negativis propoſitionibus quidquam ſequatur, (*) & cur denique 4. concluſio imitetur partem debiliorem.

[*] In ſyllogiſmo ex mere particularibus propoſitionibus compoſito ita colligo: *quae diſcrepant in uno tertio, ea conveniunt inter ſe.* In ſyllogiſmo ex meris negativis conflato ratiocinor: *quae diſcrepant a tertio ad rem non pertinente, illa diſcrepant inter ſe.* Utraque regula abſurda eſt: [§. LXXIX.] ergo ſyllogiſmi ex mere particularibus & negativis conflati abſurdi ſunt, e. gr.

Quidam homines ſunt pulcri,
Quidam homines ſunt deformes,
Deformes ergo quidam ſunt pulcri.

Nulla materia cogitat:
Nullus ſpiritus materia eſt,
Nullus ergo ſpiritus cogitat.

§. LXXXIV.

Quid de ſyllogiſ-

Quae de ſyllogiſmorum modis, reductione, expoſitione tradunt logici, non abſurda quidem ſunt, ceu vulgus ſibi perſuadet;

Digitized by Google

det: nec tamen, ſi quae hactenus diximus, recte intelligas, admodum neceſſaria.

morum modis, expoſitione, reductione ſentiendum? Enthymema.

§. LXXXV.

Id potius hic obſervandum, ſaepe contingere, ut alterutra praemiſſarum, quippe menti ſatis obvia, omittatur. Quo caſu ex ſyllogiſmo fit ENTHYMEMA *(*)*.

[*] E. g. Si dicam: *mens cogitat, ergo mens eſt ſpiritus*, vel: *quidquid cogitat, eſt ſpiritus, ergo mens eſt ſpiritus*: enthymemata habebis, quorum propoſitiones omiſſas mens ſua ſponte facile ſupplebit.

§. LXXXVI.

Sorites.

Si plurium ſyllogiſmorum propoſitiones una ſerie ita connectuntur, ut prioris praedicatum ſemper ſit poſterioris ſubjectum: *(*)* naſcitur SORITES. Qui ratiocinandi modus ſicuti eſt ad demonſtrandum quam maxime idoneus: ita facile in ſophiſma aut paralogiſmum degenerabit, ſi vel una immiſceatur propoſitio, quae non neceſſario vera eſt *(**)*, vel ſi merae negativae ſint propoſitiones in ſoritem compactae.

[*] Vere ergo hic ſyllogiſmus eſt coarcervatio plurium ſyllogiſmorum, & hinc, ſi in enthymemata reſolvatur, multo clarior eſſe ſolet. E. g. ſorites eſto ſequens:

Mens eſt ſubſtantia cogitans,
Subſtantia cogitans eſt ſpiritus,
Spiritus non eſt extenſum,
Quod non extenſum eſt, non habet partes extra partes,
Quod non habet partes extra partes, eſt indiſſolubile,
Quod eſt indiſſolubile, eſt immortale,
Mens ergo eſt immortalis.

Sane clarior ille erit, ſi ita reſolvatur in ſua enthymemata. *Mens eſt ſubſtantia cogitans-Subſtantia cogitans eſt ſpiritus, ergo mens eſt ſpiritus. Spiritus non eſt extenſum quid, ergo mens non eſt extenſa. Quod non eſt extenſum, non habet partes extra partes, ergo mens non habet partes extra partes. Quod non habet partes extra partes, non poteſt diſſolvi, ergo mens non poteſt diſſolvi. Quod diſſolvi non poteſt, eſt immortale, mens ergo eſt immortalis.*

(**) Hinc facile patet, ubi latitet vitium ſoritis ſequentis: *mens eſt in corpore, ergo eſt in loco. Quod eſt in loco eſt coextenſum loco, ergo mens eſt coextenſa. Quod coextenſum eſt, eſt extenſum, mens ergo eſt extenſa. Quod eſt extenſum, eſt corporeum, mens ergo corporea eſt.* Nec enim vera eſt propoſitio: *quidquid eſt in loco, id coextenſum loco eſt.*

§. LXXXVII.

Syllogiſmus compoſitus.

Aliquando propoſitio major in ſyllogiſmo eſt compoſita, & quidem vel CONDITIONALIS, e. g. *ſi aer corpora ſubjecta premit, gravis eſt*; vel DISJUNCTIVA, e. g. *aut bene loquutus ſum, aut male*; vel COPULATIVA, e. g. *nemo poteſt ſimul & Deo ſervire, & Mammoni.* Et tunc ſyllogiſmi hi COMPOSITI vocantur.

§. LXXXVIII.

Conditionalis.

Et CONDITIONALES quidem recte ſe habent, 1. ſi conſequen-

ſequentia majoris vera eſt: 2. ſi a poſitione antecedentis ad poſitionem conſequentis, vel 3. a remotione conſequentis ad remotionem antecedentis concluditur *(*)*.

(*) Hinc rectae ſunt ratiocinationes: 1. *Si aer corpora ſubjecta premit, gravis eſt. At prius verum eſt: ergo & poſterius.* Item: 2. *Si mens non eſt ſpiritus, eam extenſam eſſe oportet. At poſterius non eſt verum: ergo nec prius.* Contra male procedunt argumentationes: 1. *Si Petrus Romae fuit, fuit ibi epiſcopus. Prius verum eſt: ergo & poſterius.* 2. *Si Judaei Mahumedani eſſent, eſſent infideles. At prius non eſt: ergo nec poſterius.* 3. *Si Judaei Mahumedani ſunt, ſunt infideles. At poſterius verum eſt: ergo & prius.* Primus enim ſyllogiſmus contra primam, ſecundus contra ſecundam, tertius contra ultimam regulam peccat.

§. LXXXIX.

Disjunctivus.

DISJUNCTIVUS quoque ſyllogiſmus concludit recte 1. ſi membra majoris propoſitionis vere disjuncta ſint: 2. ſi ea propoſitio omnia membra oppoſita comprehendat, & 3. a remotione reliquorum procedatur ad poſitionem unius, vel contra *(*)*.

(*) Hinc recte ſe habet ratiocinatio: *aut mens eſt corporea, aut ſpiritualis. At corporea non eſt: ergo eſt ſpiritualis:* vel: *at eſt ſpiritualis: non ergo corporea.* Male contra procedunt ſyllogiſmi: 1. *Mahumedani aut blaſphemiis proſcindunt Chriſtum, aut in eum credunt. At prius non faciunt: ergo in Chriſtum credunt.* 2. *Si inter tutorem & pupillum infantem quaſi contractus intercedit, conſenſit aut tacite pupillus, aut expreſſe. At expreſſe non conſenſit: ergo tacite.* 3. *Aut mens eſt ſpiritus, aut corpus. At corpus non eſt: ergo nec ſpiritus.* Primus enim ſyllogiſmus primae; alter ſecundae, tertius poſtremae regulae adverſatur.

§. XC.

Copula.

Denique & COPULATIVUS ſyllogiſmus rite conſtructus firmiter concludere videtur, 1. ſi major ſit negativa, & 2. a poſitione unius ad remotionem alterius membri procedamus, vel contra (*).

[*] Bene ergo concludit Servator: *nemo poteſt & Deo ſervire & Mammoni. Avari Mammoni ſerviunt. Non ergo ſervire poſſunt Deo.* At male ſe habet ſyllogiſmus: *poteſt homo Chriſtum profiteri, & improbe vivere. At Judaei quidam improbe vivunt; ergo Chriſtum profitentur.* Eum enim in utramque regulam impingere, facile unuſquiſque intelligit.

§. XCI.

Dilemma.

Si ex ſingulis membris propoſitionis disjunctivae, vel ex conditionali & disjunctiva mixtae, nova eliciantur conſectaria: ſyllogiſmus naſcetur elegans, qui DILEMMA adpellatur. Quod quemadmodum maxime idoneum eſt ad oſtendendam theſeos abſurditatem: ita facile in ſophiſma degenerabit, ſi vel 1. membra non ſint oppoſita, vel 2. quædam omiſſa, aut 3. conſectaria

ria ex ſingulis membris non fluant neceſſario, (*) aut 4. non ſint ejuſdem ponderis.

[*] Bene ergo ratiocinatur Servator: *aut bene ſum loquutus, aut male. Si male, cur, non probas? ſi bene, quid me verberas?* At regulas dilemmatis paene omnes violatas eſſe deprehendes in illo Biontis dilemmate: *ſi duxeris uxorem, aut formoſam duces, aut deformem. Si formoſam, habebis κοινὴν, ſin deformem; habebis ποινήν. Ergo, ſi ſapis, plane non duces uxorem.* Nec non in altero: *ſi juſtitiam adminiſtras, aut bene, aut male adminiſtras. Si bene; offendes homines; ſin male, offendes Deum. Ergo plane non adminiſtrabis.*

§. XCII.

De ſyllogiſmis MODALIBUS & EXPONIBILIBUS non eſt, quod multa dicamus, quum qui naturam *propoſitionum modalium* atque *exponibilium* ſupra explicatam (§. LIII. *ſeqq.*) recte intelligit, non poſſit non & naturam horum ſyllogiſmorum perſpectam habere. Modales & exponibiles.

CAPUT III.

DE VERITATE, EIQUE OPPOSITO FALSO.

SECT. I.

DE VERITATE GENERATIM.

§. XCIII.

SI quis hiſce intellectus operationibus recte utitur: bene ſane utitur ratione. Quumque recta ratio ſit facultas, veritates alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi (H. §. II.) conſequens eſt, ut hoc modo procedens inveniat VERITATEM, de qua jam agendum paullo accuratius. Ratio connexionis.

§. XCIV.

VERITAS eſt vel METAPHYSICA, vel MORALIS, vel LOGICA. *Metaphyſicis* verum dicitur, quidquid habet eſſentiam ſibi convenientem. Hoc ſenſu v. g. Chriſtus dicitur *verus Deus,* & *verus homo. Ethicis* veritas eſt convenientia verborum ſignorumque externorum cum cogitationibus mentis. Hinc qui, quod ſentit, eloquitur, *verum*; qui aliud ſentit, aliud loquitur, *falſum* dicere perhibetur. At nos jam hic de veritate *logica* loquimur. Veritas quotuplex.

§. XCV.

Ea eſt *convenientia idearum noſtrarum cum objectis* (*). Hinc Quid logicis ve-

Digitized by Google

ritas & falſum? ſi mihi e. g. concipio turrim, vel aliquid rotundum, & ea vere talia ſunt, veritatem dicor adſequutus. Conveniunt enim ideae cum objecto. Contra FALSUM eſt *diſconvenientia idearum cum objecto.*

[*] Veritas ergo eſt in *re*, tamquam in fundamento, in *intellectu*, tamquam in ſubjecto, & *in verbis*, quibus ſenſa animi eloquimur, tamquam in ſigno, JO. ANDR. SCHMIEDT. *Metaph. P. III.* §. *IV. p.* 50.

§. XCVI.

Veritas ideae, judicii, ratiocinationis. Itaque veritas aeque ac falſitas aut eſt in IDEA ſimplici, ſi ita rem concipio, uti eſt, vel non: (*) eſt aut in JUDICIO, quando jungenda jungo, disjungenda disjungo, vel contra: aut denique in RATIOCINATIONE, quoties in forma & materia recte ratiocinor, vel contra.

[*] Quamvis enim ſint, qui veritatem in una idea conſiſtere poſſe negent: quia tamen falſa idea dicitur, quae ab objecto diſcrepat, quidni *veram* dicamus, quae cum eo convenit? Quidni ergo & ideae verum falſumve ineſſe fateamur.

§. XCVII.

Quando verum dicatur judicium? Veritas JUDICII requirit, (1) ut ideae jungendae jungantur, disjungendae disjungantur, e. g. *ignis eſt calidus, ignis non eſt frigidus* (2). Ut ita jungantur vel disjungantur ideae, ne quae univerſalia ſunt, particulariter; quae particularia, univerſaliter efferantur, e. g. *omnes figurae incluſae ſunt lineis. Quaedam figurae ſunt regulares.*

§. XCVIII.

Falſum quotupliciter dicatur judicium? Ex quo per ſe patet, falſum vel in propoſitionum QUALITATE, id eſt, in affirmatione & negatione; vel in earumdem QUANTITATE, id eſt, in univerſalitate vel particularitate propoſitionum latitare (*).

[*] Sic ſi dicam: *ignis frigidus eſt, ignis non eſt calidus*, falſum latet in qualitate propoſitionum, quia adfirmo, quod negandum, nego, quod adfirmandum erat. Contra, dum dico: *omnes figurae ſunt regulares. Quaedam figurae incluſae ſunt lineis*, falſum in quantitate latitat, dum omnibus figuris tribuitur, quod quibuſdam; quibuſdam, quod omnibus competit.

§. XCIX.

Quando vera ratiocinatio? Quumque ad veritatem ratiocinationum pertineat, ut ſyllogiſmus in FORMA aeque ac MATERIA recte ſe habeat: (§. XCVI.) falſa erit ratiocinatio, quoties vel in forma non obſervantur regulae ſyllogiſticae, (§. LXXXIII. *ſeq.*) vel, quod ad *materiam* attinet, alterutra praemiſſarum non eſt vera (*).

[*] Ex veris enim praemiſſis, poteſt fluere falſa concluſio, ſi forma vel conſequentia male ſe habet, e. g. *nullus martyr Chriſtianorum fuit Judaeus. Nullus Judaeus*

Iudaeus eſt Chriſtianus. Nullus ergo martyr Chriſtianorum fuit Chriſtianus. Ex falſis quoque praemiſſis poteſt vera concluſio fluere per accidens. e. g. *qui credit creationem mundi, eſt Chriſtianus, Auguſtinus credidit creationem mundi: Auguſtinus ergo fuit Chriſtianus.* At ſi forma & materia recte ſe habent: tunc veriſſimum eſt, ex veris praemiſſis non poſſe, niſi veram concluſionem naſci.

§. C.

Quid paralogiſmus?

Et hujuſmodi quidem falſae ratiocinationes ſunt PARALOGISMI & SOPHISMATA, quorum illi ſunt ſyllogiſmi, qui vel ex vero vel falſo principio falſam concluſionem eliciunt, adeoque fallunt ſub ſpecie demonſtrationis (*).

[*] Talis fuit ille ſupra propoſitus: *anima eſt in corpore: ergo in loco. Quod eſt in loco, coextenſum eſt. Quod coextenſum eſt, eſt extenſum: anima ergo eſt extenſa.* Hic ſub ſpecie demonſtrationis ex principio falſiſſimo, *quod, quae in loco ſunt, loco coextenſa ſint*, elicitur falſa concluſio, quod anima ſit extenſa. Contra, ſi quis ratiocinaretur: *omne grave premit corpora. Quod premit corpora, eadem, ſi infirmiora ſint, comprimit vel frangit. At aer corpora humana, quamvis infirmiora ſint, nec comprimit, nec frangit: ergo non eſt gravis*: idem committeret paralogiſmum, quia ex principio vero *quod gravia premant corpora*, elicit concluſionem falſam: *aerem non eſſe gravem.*

§. CI.

Quid ſophiſma?

SOPHISMATA contra ſunt ratiocinationes, quibus decipiuntur homines ſub ſpecie probabilitatis. Unde & FALLACIAE ſolent adpellari *(*)*.

[*] Quis enim crederet, demonſtrationis ſpeciem prae ſe ferre hominem, ita ratiocinantem: *quod quis non amiſit, habet. Cornua tu non amiſiſti. Cornua ergo habes?* Sponte is & data opera decipit, ut acutior aliis videatur. Et hinc ejuſmodi ſyllogiſmi dicuntur *ſophiſmata*. Quum enim initio σοφοὶ dicerentur omnes, qui ſapientiam profitebantur, poſtea a tempore Socratis ob inſignem ſophiſtarum tunc viventium ſtultitiam viléſcere hoc nomen coepit, & tantum pſeudophiloſophis dari. Eorum characteres expreſſerunt PLATO *in Sophiſta*, THEMISTIUS *Orat. IV.* quibuſcum jungenda *Exerc. noſtr. III. de verae falſaeque ſapientiae characteribus, in Syllog. opuſc.* Saeculo Chriſtiano ſecundo & ſequentibus honorifica iterum eſſe coepit *ſophiſtarum* denominatio, quum ita dicerentur, quicum philoſophia ſtudium eloquentiae conjunxerant. Argumento eſſe poſſunt PHILOSTRATI & EUNAPII *Vitae Sophiſtarum.*

§. CII.

Quotuplicia ſophiſmata?

Latitat fallacia vel in DICTIONE, vel in REBUS ipſis. *Illa* ſophiſmata puerilia ſunt, & non niſi ſtupidiſſimum quemque decipiunt. *Haec* paullo magis ſpecioſa.

§. CIII.

Fallaciae dictionis.

In DICTIONE latitat fallacia, quoties vel 1. in ſimplici voce eſt AMBIGUITAS, vel 2. in phraſi AMPHIBOLIA, vel 3. FIGURA dictionis diverſa, vel 4. ſenſus COMPOSITUS & DIVISUS permiſcentur *(*)*. Et his quidem caſibus om-

omnibus vitium quatuor terminorum (§. LXXXIII.) in oculos incurrit.

[*] Ita ſophiſma Romanorum, quo adverſus Antiochum Regem uſi, *ambiguitate* laborat: *qui dimidium navium ſe daturum promiſit, ejus naves diſſecandae. Promiſit hoc Antiochus: ergo ejus naves ſunt diſſecandae.* Per *amphiboliam* decipiunt Romanenſes, dum argumentantur: *cui dictum: paſce oves meas, is eſt caput viſibile eccleſiae. Id dictum Petro. Petrus ergo fuit caput viſibile eccleſiae.* Denique *figura dictionis* diverſa eſt in illo argumento ſtolido: *populus ex terra creſcit. Multitudo hominum eſt populus. Multitudo ergo hominum ex terra creſcit.* Ad has ſpecies & pleraque *oracula* ambigua facile retuleris. Denique *compoſitione* & diviſione ludebat filius, qui patri ruſtico, non tria ova in patina eſſe, ſed quinque, hoc argumento perſuadebat: *ubi ſunt tria ova, ibi & duo ſunt. Tria & duo ſunt quinque. Ergo haec tria ova ſunt quinque.*

§. CIV.

Fallaciae in rebus. Earum prima claſſis.

In REBUS ipſis fallacia latitat, quoties vel 5. plures *interrogationes* in unam compinguntur, vel 6. ſtatus quaeſtionis mutatur. Quarum priorem πολυζήτησιν, ſeu fallaciam PLURIUM INTERROGATIONUM; poſteriorem ἑτεροζήτησιν, ſeu IGNORATIONEM ELENCHI adpellitant (*).

[*] Πολυζήτησιν, ſeu *plurium interrogationum* ſophiſma involvit argumentum: *qui furari non deſiit, furatur, Cato furari non deſiit. Cato ergo furatur.* Quaeſtio enim alia eſt, an Cato unquam furatus ſit, & ſic deſierit furari? alia an ideo furari non deſierit, quia numquam furtum facere coeperit? Quod genus ſophiſmatis praecipue ad veterem modum diſputandi Socraticum, qui per interrogationes inſtituebatur, pertinebat. Contra ad ἑτεροζήτησιν, vel *ignorationem elenchi* pertinet ſophiſma: *quod Chriſtus dicit, verum eſt. Dicit vero: tu es Petrus, & ſuper hanc petram aedificabo eccleſiam meam. Itaque hoc verum eſt.* Quaſi enim dubitet quiſquam, an id, quod Chriſtus dicit, verum ſit, ac non potius quaeſtio ſit, quomodo illa Servatoris verba ſint intelligenda.

§. CV.

Et altera.

In rebus quoque fallacia eſt, ubi 7. vel demonſtratur aliquid ex eo, quod adhuc in quaeſtione eſt, vel 8. concluſio ex praemiſſis, praemiſſae ex concluſione probantur, vel 9. conſequentia non procedit, vel 10. ab eo, quod certo reſpectu verum eſt, argumentum ducitur ad id, quod abſolute verum ſit. *Septimum* illud genus PETITIO PRINCIPII; *octavum* CIRCULUS, *nonum* fallacia CONSEQUENTIS; *decimum* fallacia A DICTO SECUNDUM QUID AD DICTUM SIMPLICITER adpellatur (*).

[*] PETITIO PRINCIPII eſt illa Romanenſium: *extra eccleſiam non eſt ſpes ſalutis. Proteſtantes extra eccleſiam ſunt. Nulla ergo Proteſtantibus ſpes ſalutis eſt.* CIRCULUM iidem committunt, dum eccleſiae ſuae veritatem probant teſtimonio ſcripturae, divinitatem teſtimonio eccleſiae. CONSEQUENTIS ſophiſma eſt: *quod oritur, etiam moritur. Mens oritur, ergo & moritur.*

A

A DICTO SECUNDUM QUID AD DICTUM SIMPLICITER inferunt, qui ita ratiocinantur: *homo moritur. Ad hominem & anima pertinet. Anima ergo moritur.*

§. CVI.

Nec minus fallunt, qui 11. ab eo, quod fit per ACCIDENS, abſolute aliquid colligunt, vel 12. id, quod CAUSSA NON EST, pro cauſa venditant (*). Itemque tertia.

(*) Stolida itaque argumentatio eſt: *unde quis furit, id malum eſt: qui bibit, inde furit. Bibere ergo malum eſt.* Nec magis ferenda illa ratiocinatio paganorum adverſus Chriſtianos. Dum *Chriſtianiſmus in mundo fuit, mille calamitates orbem Romanum oppreſſerunt. Chriſtianiſmus ergo omnium calamitatum cauſſa fuit.* Quod ſophiſma eleganter ſolvit TERTULLIAN. *in Apologet. Cap. XL. & XLVII. & ad Nat. Libr. Cap. IX.* Quin eo conſilio AUGUSTINUM *libros de Civitate Dei;* OROSIUM *Ormeſtam*, quam vocat, ſcripſiſſe, nemo ignorat.

§. CVII.

Alia deinde veritas eſt CERTA, alia PROBABILIS. *Certa* eſt, quae vel indubia ſenſione, vel certo ac evidenti principio nititur. *Probabilis*, quae hypotheſi, tamquam fundamento, ſuperſtruitur (*). Veritas certa & probabilis.

(*) An veritas quaedam nitatur certo ac evidenti principio, tum demum adparet, quando mihi nexus ejus cum tali principio clare ob oculos ponitur. Id vero fit per DEMONSTRATIONEM. Contra an veritas ſenſione indubia nitatur, non poteſt clarum fieri, niſi per OSTENSIONEM & EXPERIENTIAM. Praeterea quoties aliquid ideo verum puto, quod illud HYPOTHESI conveniat, hypotheſin autem ideo tanquam veram adſumo, quia phaenomena inde commode poſſunt explicari: *probabilis* naſcitur veritas. Sic per *oſtenſionem & experientiam* probo, dari colorem rubrum, ignem eſſe calidum, cet. Per *demonſtrationem*, duos angulos rectos aequales eſſe ſemicirculo. Ex *hypotheſi*, vitrum ideo eſſe pellucidum, quia meros habeat poros rectilineares.

§. CVIII.

PROBABILIS veritas minus convincit intellectum, quam *certa*. Non minus tamen, quam haec, in vita civili utilis eſſe poteſt (*). Quin aliquando probabilitas, quia ſuos gradus habet, ita comparata eſt, ut a veritate certa non multum differat. An probabilis alicujus pretii ſit?

(*) Itaque in errores pernicioſiſſimos incidunt, qui, rejectis veritatibus probabilibus, meras, certas ac demonſtrativas exigunt. In vita enim civili pleraque negotia ad probabiles tantum veritates pertinere, nemo ignorat.

§. CIX.

Sic & FALSUM vel eſt CERTUM, vel PROBABILE. *Certum*, quando vel ſenſioni, vel principio evidenti manifeſto repugnat, adeoque involvit contradictionem. *Probabile*, quando repugnat hypotheſi probabili (*). Falſum quotuplex?

Digitized by Google

[*] Ita CERTO FALSUM eſt, *ignem eſſe frigidum, dari figuram duabus lineis incluſam*, at PROBABILITER FALSUM videtur, *in planetis non eſſe animalia viva, mentem noſtram ante corpus exſtitiſſe, omnes morbos oriri ex vermiculis.*

§. CX.

Ejus variis gradus.

Hinc & falſi certi gradus ſunt. *Alias* enim propoſitiones falſas eſſe, demonſtrari non poteſt, quamvis intellectus noſtri adſenſum vix impetrent. *Aliarum* falſitas demonſtratur, vel facilius, vel operoſius. In *aliis* falſitas ita incurrit in oculos, ut demonſtratione plane non opus ſit *(*)*.

(*) Ita quamvis demonſtrari non poſſit, *daemonem ſagis non apparere*: tamen ſapiens vix a ſe impetrabit, ut id credat. *Duos angulos trianguli aequales eſſe ſemicirculo*, falſiſſimum eſt: neque tamen id ſtatim agnoſcit intellectus, niſi demonſtratione convincatur. Denique *lapidem eſſe corpus fluidum*, tam falſum eſt, ut qui eam propoſitionem ſibi demonſtrari petit, non homo, ſed lapis videatur.

§. CXI.

An idem omnibus certum, probabile, verum, falſum?

Ex quibus patet 1. nobis quaſdam res eſſe poſſe certo veras, quae aliis ſint tantum probabiles, & contra. Sic *me triſtem eſſe*, certo ſcio, alter id probabiliter judicabit ex geſtibus meis. 2. Nobis aliquid certo falſum eſſe poſſe, quod aliis vel verum, vel probabiliter falſum ſit, e. g. *non dari antipodes*, nobis certo falſum eſt: at patres tamen eccleſiae plerique eam propoſitionem vel pro certa vel ſaltim probabiliter vera habuerunt. 3. Probabiliter verum vel falſum aliquando certo tale fieri poſſe, e. g. majoribus probabiliter verum viſum, *ſanguinis circulationem quamdam eſſe*; probabiliter falſum, *ultra mare Atlanticum non occurrere terram continentem*: at nobis de utroque certiſſime conſtat.

§. CXII.

Tranſitio ad alteram ſectionem.

Quare de eo, quod *certo* verum falſumve eſt, & quod *probabiliter* tale eſſe diximus, paullo diſtinctius erit agendum.

SECT. II.

DE EO, QUOD CERTO VERUM FALSUMVE EST.

§. CXIII.

Quid certa veritas?

CERTA VERITAS nobis eſt, quae vel indubia *ſenſione*, vel certo ac indubio *principio* nititur. (§. CVII.) CERTO FALSUM, quod indubiae *ſenſioni*, vel certo *principio* repugnat. (§. CX.)

§. CXIV.

Digitized by Google

§. CXIV.

*) Itaque certitudinis iſtius duo ſunt *criteria* certiſſima: SENSIO & RATIO. Quum enim res omnes, ſive quod ad modos, ſive quod ad effectus, ſenſibus percipiamus, eorumque ope claras, diſtinctas atque adaequatas ideas adquiramus: (§. XXIII. *ſeqq.*) conſequens eſt, ut aut nulla ſit veritas, quod abſonum, aut ſenſus, poſitis omnibus ad ſentiendum requiſitis, numquam fallant.

Ejus duplex criterium: alterum *ſenſuum certitudo.*

[*] Nimirum SENSIO & IDEAE ita differunt, ut in illa intellectus *paſſive*; in his *active* ſe habeat. Illa percipimus res *ſingulares*: hae ſunt *univerſales*. Illa *praecedit*, hae *ſequuntur*. Vid. THOMASII *Logic. Cap. VI.* §. *XXII. ſeqq.*

§. CXV.

Senſio ponit organa ſenſoria. Quumque haec apud alios bene, apud alios male ſe habeant, & hoc quidem caſu illa officio ſuo fungi non poſſint: oportet ſane 1. organa ſenſoria ita comparata eſſe, ut nullo vitio vel morbo laborent 2. Is vero, cui ſenſus paullo hebetiores obtigerunt, ei defectui aliis modis mederi debet (*).

Quid circa organa ſenſoria obſervandum?

[*] Ita myopes & presbytae ſatis norunt, quam probe ab oculo diſtare debeat objectum, quod attentius contemplari velint. Vid. JO. CHRIST. STURMII *Diſſ. de myopibus & presbytis.*

§. CXVI.

Quumque ſenſus ad cerebrum propagetur, & ibi mens veluti contempletur iſtas perceptiones, atque inde ideas formet: (M. §. XXV.) conſequens eſt, 3. ut, qui ſenſibus recte uti vult, ſana mente praeditus eſſe, ac 4. rem juſta attentione contemplari, & 5. pluribus in conſilium adhibitis ſenſibus rei proprietates inveſtigare debeat (*).

Qualem eſſe oporteat mentem, ſi ſenſus fallere non debeant?

[*] Ita *oculis* non tam facile diſtingues ſaccharum & alumen: at facile illa diſtingues *guſtu*. Aurum & argentum inauratum difficilius diſcernent *oculi*, nec ullum aurium, ac reliquorum organorum ſenſoriorum hac de re erit judicium competens; at *tactu*, & quod illo exploratur, *pondere* ſtatim res ſe prodet.

§. CXVII.

Quum porro vires & potentiae organorum ſenſoriorum non ſint infinitae: ſequitur, 6. ut juſtam diſtantiam eſſe oporteat organorum & objectorum. 7. Ut, ſi vel objecta nimis remota ſint, vel ob inſignem ſubtilitatem ſenſus fugiant, inſtrumenta, quae induſtria humana eam in rem invenit, adhibenda ſint. 8. Ut medium inter objectum & organa recte ſe habere debeat (*).

Qualis ſitus diſtantiaque objecti eſſe debeat?

[*] *Diſtantia* qualis eſſe debeat inter oculos aureſve & objecta ipſi oculi & aures judicant. In reliquis ſenſibus objecta organum contingant eive proxima ſint,

Digitized by Google

ſint, oportet. *Inſtrumenta*, quibus res remotiores contemplamur, ſunt *tubi optici & teleſcopia*, quibus res minutiores, *microſcopia*. *Medium* in viſione debet eſſe lucidum, limpidum; non duplex. Nec ignotum, quam multa viſionis ludibria detegat Optica.

§. CXVIII.

Res ſenſu exploranda ſub diverſis circumſtantiis.

Denique quum res fere omnes ſint compoſitae: earum naturam ſenſione non aliter perſpiciemus, quam ſi 9. rem conſideremus ſub diverſis circumſtantiis, & 10. ejus partes ſingulas ſeorſim contemplemur (*).

(*) Sic *an aer elaſticus ſit*, non melius experiri poſſum, quam ſi aërem veſicae ſuillae incluſum primum frigori exponam, deinde admoveam igni. Naturam *pulveris pyrii* non rectius perſpiciam, quam ſi primum in naturam & effectus ſulphuris, dein nitri, ac denique carbonum deminutorum inquiram, deinde binas harum rerum miſceam, & ſic quoque earum effectus explorem.

§. CXIX.

Alterum criterium veritatis certae *ratio*, unde demonſtratio.

Ita *ſenſione* ad veritatem mihi viam munio. Altera via eſt RATIO, (§. CXIV.) quae quum ſit facultas ratiocinandi, id eſt, veritates alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi: (II. §. II.) ſequitur, ut, an propoſitio quaedam ex principio aliquo certo fluat, ad liquidum perduci aliter non poſſit, quam per DEMONSTRATIONEM.

§. CXX.

Quid demonſtratio?

DEMONSTRATIO eſt modus ratiocinandi, quo concluſionem cum indubio quodam principio ita connecto, ut de ejus veritate dubitare non poſſis (*).

[*] Et hinc mathematici, quia meris demonſtrationibus utuntur, diſciplinas ſuas ad eum certitudinis gradum provexerunt, ut ab EUCLIDIS temporibus de *Elementorum* ejus veritate dubitare nemo potuerit, qui ea intelligit.

§. CXXI.

Quotuplex?

Ceterum aut effectum ex ſua cauſſa demonſtramus, aut cauſſam ex ſuo effectu. Quarum prior demonſtratio A PRIORE & *κατ' ἐξοχὴν demonſtratio*; poſterior demonſtratio A POSTERIORE dicitur (*).

[*] Sic e. g. ſi rotunditatem telluris demonſtro ex umbra ejus in eclipſibus lunaribus: demonſtro cauſſam ex effectu, adeoque ea demonſtratio erit *a poſteriore*. Contra ubi mentis immortalitatem ex ejus immaterialitate, hanc ex cogitatione demonſtro, demonſtratio erit *a priore*.

§. CXXII.

Demonſtrationis a priore requiſita.

Quum itaque demonſtratio A PRIORE a cauſſa ad effectum procedat: conſequens eſt, 1. ut omnes praemiſſae debeant non modo notiores, ſed & priores concluſione, & vere ejus cauſſae eſſe (*).

(*) E. g.

Digitized by Google

[*] E. g. *qui quindecim gradibus magis ad orientem habitant, quam nos, ii meridiem una hora citius habent, quam nos. Ergo, qui ad orientem navigant, quoties, quindecim graduum iter abſolverunt, meridiem habebunt una hora citius. Jam circa terram gradus quindeni ſunt vicies & quater. Ergo qui totam terram orientem verſus circum navigant, 24. horis citius habent meridiem, adeoque domum reverſi diem unum different a civibus ſuis.* Hic omnes propoſitiones praemiſſae ſunt concluſionibus priores, notiores, ac vere earum cauſſae, adeoque recte ſe habet demonſtratio. tum primum.

§. CXXIII.

Quumque ex falſo principio verum fluere non poſſit: (§. XCIX.) merito inferimus, 2. omnes praemiſſas in demonſtratione neceſſario veras eſſe debere (*). Secundum.

[*] *Neceſſario* autem *verum* dicitur, quod non poteſt non ita ſe habere. Hinc ſi fieri non poteſt, quin ex cauſſa aliqua hic effectus ſequatur: propoſitio erit neceſſario vera. Sin cauſſa plures effectus producit, vel unius effectus plures cauſſae eſſe poſſunt, ejuſmodi propoſitio non erit ad demonſtrationem idonea. E. g. neceſſario vera eſt propoſitio: *quia luna eſt corpus opacum, non poteſt non lumen ſolis intercipere, ubi inter ſolem & oculum noſtrum interpoſita eſt.* Opacum enim corpus neceſſario hunc effectum producit. At minus neceſſario verae ſunt propoſitiones: *qui laetus eſt, ridet. Qui ridet, laetus eſt.* Nam nec laetitia ſemper riſum excitat, & riſus illius plures eſſe poſſunt cauſſae.

§. CXXIV.

Quum porro demonſtratio nexum cum ſuo principio oſtendere debeat: (§. CXX.) conſequens eſt, 3. ut ſingulas propoſitiones immediate connexas eſſe oporteat (*). Tertium:

[*] Si enim immediate non cohaererent, nova demonſtratione eſſet opus, quod cohaereant, adeoque an concluſio mea ex principio illo fluat, ignorarem, & ita non data eſſet demonſtratio, e. g. ſi dicerem: *ſi quis ſub polo eſt, vivit in ſphaera parallela, ergo ſtellas nec orientes nec occidentes videt*; nondum effectus hic ex ſua cauſſa demonſtratus eſſet. Nam nondum video, immediate cohaerere ſphaeram parallelam & effectum illum. At ſi ita ratiociner: ſi *quis ſub polo eſt, aequator & horizon ibi ſunt paralleli. Ubi hi ſunt paralleli, ibi & ſtellae moventur in ſitu parallelo cum horizonte. Ergo ſemper in eadem diſtantia ab horizonte ſunt, adeoque nec oriuntur nec occidunt.* Jam omnia immediate cohaerent, & hinc recte ſe habet demonſtratio.

§. CXXV.

Nec minus inde colligas, 4. in demonſtratione eo uſque progrediendum eſſe, donec pervenerimus ad principium aliquod vel in ſe notum, vel antea demonſtratum (*). Nam niſi id fieret, denuo opus eſſet demonſtratione demonſtrationis. Quartum

[*] Sic e. g. demonſtratio, quam modo dedimus, omnino ſufficeret ei, qui ex geographia didicit, quid ſit ſphaera parallela. Non autem ea ſufficeret, ſi mihi res eſſet cum homine, ejus diſciplinae ignaro. Huic enim primum per definitionem oſtendendum eſſet, *quid ſit ſphaera parallela, horizon, aequator*,

ſitur parallelus, deinde probandum, *ſub polis ſphaeram talem eſſe*, ac denique, *in tali ſphaera horizontem ac aequatorem parallelos eſſe.*

§. CXXVI.

Qualis demonſtratio a poſteriore.

Porro A POSTERIORE aliquid demonſtratur, quoties cauſſa ex ſuo effectu oſtenditur. Ubi tamen ea adhibenda cautio, ne alios effectus in ratiocinationem admittamus, quam qui neceſſario, & ex illa ſola cauſſa proficiſcuntur (*).

[*] Ubi ergo unius rei plures cauſſae eſſe poſſunt, non procedit demonſtratio. Hinc male ex ruina aedium colligo, ventum vehementem fuiſſe. At recte infero: *eclipſis lunaris oritur ex umbra terrae inter ſolem & lunam interpoſitae. Umbra illa eſt rotunda, ergo & corpus telluris, unde projicitur, eſt rotundum.*

§. CXXVII.

Nec non demonſtratio indirecta?

Praeterea alia DIRECTA, alia INDIRECTA eſt demonſtratio. *Illa* eſt, quam hactenus deſcripſimus: *haec*, propoſitionem veram eſſe, inde oſtendit, quia ex oppoſita vel abſurdum, vel impoſſibile, vel, quod teſte experientia, falſum eſt, ſequitur. Quae ſane firmior eſt, quam vulgo videtur. Nam quum duo contradictoria ſimul vera eſſe nequeant, (§. LXXII.) & ex vera propoſitione, ſi in forma aut conſequentia non pecces, falſa concluſio elici non poſſit: (§. XCIX.)(*) vera ſane erit propoſitio, cujus ex oppoſita abſurdum vel impoſſibile quid neceſſario fluit (*).

[*] Sic *lunam eſſe corpus opacum*, recte inde demonſtro, quia, *ſi tale non eſſet, lumen ſolare tranſmitteret, & ſic nulla unquam exſiſteret eclipſis lunaris. Quod quum falſum ſit, falſum etiam eſſe oportet, lunam eſſe corpus pellucidum. Eſt ergo corpus opacum.* Q. E. D.

§. CXXVIII.

Quid in ea obſervandum?

In ea demonſtratione id tantum providendum, 1. ut abſurdum, impoſſibile, falſum neceſſario ex propoſitione oppoſita fluat. 2. Ut propoſitio, ex qua tale quid elicimus, vere ſit concluſioni noſtrae oppoſita. Niſi enim id obſervetur, in calumniam abibit indirecta illa demonſtratio (*).

[*] Hinc, ſi quis ita demonſtrationem ſuam inſtitueret: *Si ſola fides juſtificaret, impios etiam ac impoenitentes juſtificari oporteret. Atqui hoc abſurdum eſt. Abſurdum ergo etiam eſt, ſolam fidem juſtificare.* In manifeſtam calumniam abiret haec demonſtratio, quia ex hac doctrina haec conſequentia non fluit. Nec magis ferenda eſſet ratiocinatio: *ſi ſola fides juſtificaret, conſequeretur, ut opera bona Deo diſpliceant. Id vero abſurdum. Ergo & abſurdum, fidem ſolam juſtificare.* Nam propoſitio: *ſola fides juſtificat*, alteri illi: *bona opera ſunt facienda*, non eſt oppoſita. Nec ſequitur, ut, quod non juſtificat, Deo ideo prorſus diſpliceat.

§. CXXIX.

An alicui conſe-

Contra ſi quis theſin defendit, ex qua abſurdae concluſiones manifeſto & neceſſario fluunt: ineptus eſt, dum concluſiones negat,

gat, & proteſtatur, ſe has non agnoſcere, quum theſin tamen, ex qua illae neceſſario fluunt, agnoſcat (*).

quentiae omnes, quae ex doctrina fluunt, tribuendae?

[*] Quam abſurde enim quis defenderet, ſe quidem ſtatuere, *bis quatuor eſſe ſeptem*, at ideo non agnoſcere, *bis quatuor & unum eſſe octo*.

SECT. III.

DE VERITATE PROBABILI.

§. CXXX.

Sufficiant haec de veritate *certa* ac *demonſtrativa:* proximum eſt, ut de PROBABILI agamus. Ut vero illius fundamentum diximus eſſe *principium:* ita haec ſola HYPOTHESI nititur. (§. CVII.)

Fundamentum veritatis probabilis hypotheſis.

§. CXXXI.

Eſt autem HYPOTHESIS propoſitio, quam ideo pro vera adſumimus, quia proprietates & effectus rei inde commode explicantur (*).

Quid hypotheſis?

[*] E. g. ſi adſumam, terrae motus ex materia ſubterranea, inflammabili, maxime nitroſa & ſulphurea, id quidem ita ſe habere, aliter demonſtrare non poſſum, quam quia omnia phaenomena, quae in terrae motu obſervantur, inde ſatis commode poſſunt explicari. Eſt ergo *hypotheſis*, quam jure pro falſa habere non poſſum, quamdiu verior & certior non profertur.

§. CXXXII.

Aut vero pro hypotheſi adſumo *verborum* ſignificationem, poſitum, connexionem, cum fine auctoris conſpirantem; aut *teſtis* cujuſdam auctoritatem, aut *eventum* actionum, vel inclinationum ſigna, aut *phaenomenorum* ex cauſſa aliqua explicationem commodam. Si primum, fit probabilitas illa HERMENEUTICA: ſi ſecundum; HISTORICA, quae ſpeciatim FIDES dicitur: ſi tertium; MORALIS & POLITICA: ſi poſtremum denique; PHYSICA adpellabitur.

Quotuplex probabilitas?

§. CXXXIII.

Fundamentum itaque probabilitatis HERMENEUTICAE eſt: 1. *Quod cum verborum ſignificatione, poſitu, connexione, itemque cum auctoris fine & affectu convenit: id probabiliter pro ſenſu auctoris habendum.*

Fundamentum probabilitatis hermeneuticae.

(*) Dicemus ea de re infra (*Cap. IV. Sect. II.*) ubi *de interpretatione* erit agendum. Eſt enim hoc genuinum verae interpretationis fundamentum.

§. CXXXIV.

Probabilitatis HISTORICAE, ſeu FIDEI, fundamentum eſt

Itemque hiſtoricae.

regula : 2. *Quod verum eſſe teſtatur homo fide dignus, id probabiliter verum eſt* (*).

(*) Ita credimus POLYBIO, quae de bellis Punicis; JOSEPHO quae de excidio gentis Judaicae refert. Nemo autem ſanus credet, quae COCHLAEUS de Lutheri rebus geſtis nequiſſime calamo effudit.

§. CXXXV.

Teſtium non eadem auctoritas.

Quod traditur nobis ab hominibus, id 1. aut a *praeſentibus* vel *coaevis* traditur, aut ab *abſentibus*, & *recentioribus* : 2. Teſtes vel *plures* ſunt, vel *unus* : itemque 3. vel *oculis* rem perceperunt, vel ab aliis *narrari* audiverunt, quin & 4. vel *ſcientiae ſuae rationes* reddunt, vel non, & vel rem in ſe *poſſibilem* referunt, vel *mirabilem* vel plane *impoſſibilem.* Denique 6. vel *noti*, vel *ignoti* ſunt, 7. vel *neutrarum partium*, vel *uni parti* magis obnoxii, 8. vel *prudentes*, vel *vaecordes*, 9. vel *probi*, vel *improbi* & *mendaces.*

§. CXXXVI.

Axiomata de gradibus fidei humanae.

Ex quibus diviſionibus facile intelliguntur axiomata, ex quibus de gradibus fidei humanae poteſt judicari : I. *Quo magis certus ſum, auctorem nec voluiſſe, nec potuiſſe me decipere, eo majorem ei fidem habere teneor* (*). II. *An quis me vel voluerit, vel potuerit decipere, ſaepe ex ipſis narrationis circumſtantiis judicandum eſt* (**).

(*) Quum enim fides pro hypotheſi habeat *auctoritatem*, (§. CXXXII.) auctori as nitatur teſtimonio fide digno, (§. CCXXXIV.) fide dignus autem ſit, qui nec vult, nec poteſt me decipere : quo magis de hoc certus ſum, eo probabilius ejus teſtimonium eſſe oportere, facile patet.

(**) Quum enim res ad teſtimonia redeat, teſtimonium autem verum ſibi ipſi contradicere, aut ſui diſſimile eſſe non poſſit : ubi circumſtantiae ejus contradictoriae vel diſſimiles ſunt, ibi teſtem vel voluiſſe vel potuiſſe decipere, ſuſpectumque eſſe ejus teſtimonium, facile apparet.

§. CXXXVII.

Regulae de numero & qualitate teſtium, ſi rem mirabilem narrent.

Certiſſimum ita eſt, 1. uni teſti, rem mirabilem narranti, parum fidei haberi, etiamſi alias non adeo ſuſpectus ſit, maxime ubi res ita comparata eſt, ut teſtis facile decipi imaginatione potuerit. 2. At majorem eſſe probabilitatis gradum, ſi rem, ut ut mirabilem, non impoſſibilem tamen, plures teſtes, licet non per omnia eodem modo, iiſdemque circumſtantiis, referant. 3. Multo probabilius eſſe, quod plures fide digni iiſdem circumſtantiis referunt : eamque probabilitatem 4. haud parum augeri, ſi teſtes ſint oculati, ſi perſonae publicae, ſi jurati.

§. CXXXVIII.

De narratione rei minus mirabilis.

Si res, quae refertur, poſſibilis & minus mirabilis eſt : 1. fama ſine certo auctore minus facit probabilitatis; aliquanto plus 2. ſi unus vir prudens & probus ſe rei interfuiſſe dicat : multo plus, 3. unus

ſi rem plures eodem modo, iiſdemque circumſtantiis, & maxime; 4. ſi jurati referant.

§. CXXXIX.

De narratione rerum antiquarum.

In factis antiquis 1. recentiori ſcriptori, alterutri parti obnoxio, nullumque narrationis fundamentum alleganti parum creditur, maxime ſi alii alteri parti addicti contradicant. 2. Aliquanto plus, ſi neutrarum partium, & vir prudens & probus ſit: ejuſque narrationi 3. multo majus pondus accedit, ſi rem certis indubiiſque documentis confirmet. 4. Probabilius multo eſt unius coaevi, viri probi, prudentis, & qui rei interfuit, teſtimonium, quam plurium recentiorum. 5. Idque plane ſummum gradum obtinet probabilitatis, ſi plures ejuſmodi teſtes, non ex compacto, factum eodem modo iiſdemque circumſtantiis narrant.

§. CXL.

De modo narrandi.

Ita porro res ipſa & circumſtantiae docent, 1. minimum probabilitatis gradum obtinere, quae *poëtice*; 2. paullo majorem, quae *oratorie*; multo maximum, quae *hiſtorice* narrantur, circumſtantiis non exaggeratis, ſed ſimpliciter recenſitis.

§. CXLI.

De teſtimonio divino.

Denique teſtimonium divinum, ſi de eo certo conſtet, ſummum gradum fidei attingere, ipſique demonſtrationi, ſeu argumento ἀποδεικτικῷ aequipollere, veracitas ac bonitas Dei, falli ac fallere neſcii, unumquemque convincit (*).

(*) Unde hic non quaeritur, ſitne res ita comparata, ut mirabilis unicuique videri debeat? ſed an adſit *evidentia teſtimonii*? id eſt, 1. an divinum hoc ſit teſtimonium? & 2. ſi divinum eſt, an hoc modo neceſſario intelligendum ſit? Quae poſterior quaeſtio ex fundamentis probabilitatis hermeneuticae dijudicanda eſt. (§. CXXXIII.)

§. CXLII.

Fundamentum probabilitatis moralis & politicae.

Proxima eſt probabilitas MORALIS & POLITICA, quae quum eventu actionum & inclinationum ſignis nitatur: (§. CXXXII.) & ab una ſaepe cauſſa vel actionis circumſtantia, per Dei providentiam mutata, totus conſilii eventus pendeat, ac praeterea homines ſaepe ſimulent diſſimulentque: conſequens eſt, ut ſive a conſiliis ad eventus futuros (*), ſive ab eventibus ad cauſſas & conſilia, ſive denique a ſignis morum & propenſionum ad ipſas propenſiones argumentum ducamus, iſta illatio ſemper futura ſit probabilis tantum, & quidem gradu non ſummo ſemper, ſed aliquando mediocri.

(*) Eſt haec illa *divinatio politica*, qua freti viri rerum civilium peritiores futura cecinerunt, tamquam vates. Ciceroni hanc facultatem tribuit CORN. NEP.

in vit. Attici, Cap. XVI. Quin & ipſe de ſe id narrat in *Philipp. VI. Cap. III.* & *Libr. VI. ad Fam. Epiſt. VI.* Plura ejus generis exempla collegit JUST. LIPS. *Libr. II. Monit. polit. Cap. IX. monito 3.* Quin & Joſephi Judaei vaticinium de Veſpaſiani imperio, de quo praeter ipſum Joſephum Suetonius & Dio Caſſius narrant, εὐστοχίᾳ cuidam ſeu divinationi politicae tribuit GOTFR. OLEAR. in *Diſſert. de vaticinio Joſephi* edita *Lipſ.* CIↃIↃCXCIX.

§. CXLIII.

Ac denique phyſicae.

Denique PHYSICAE probabilitatis fundamentum eſt hypotheſis, ex qua phaenomena omnia facile explicantur, (§. CXXXII.)

§. CXLIV.

Ejus gradus infimus.

Ex quo facile patet, 1. ſi vel unum phaenomenon ex hypotheſi explicari non poſſit, eam probabilem non videri, vel ſaltim vix minimum probabilitatis gradum obtinere.

§. CXLV.

Gradus ſecundus.

Nec minus inde ſequitur, 2. ut quo minus ſubtilis & coacta eſt ratiocinatio, per quam phaenomena ex aliqua hypotheſi explicantur, eo probabilior futura ſit hypotheſis.

§. CXLVI.

Supremus.

Denique 3. ſi hypotheſis ita comparata eſt, ut poſitis iiſdem cauſſis idem effectus ſequatur, vel eadem phaenomena per artem exhiberi poſſint, ea ſummum probabilitatis gradum procul dubio attingit (*).

[*] Sic hypotheſis Carteſiana de iride paene eſt ἀποδεικτική, quia ejus imitatione iris poteſt repraeſentari. Ventum oriri; ſi aër craſſior & compreſſus in regionem aëris tenuioris incidat, paene certum eſt, quia ventus hoc modo produci poteſt per Aeoli pilam, cet.

§. CXLVII.

An phyſica phaenomena ex hypotheſibus metaphyſicis explicanda?

At cavendum, ne phaenomena phyſica explicemus ex hypotheſibus *metaphyſicis*, niſi quid realitatis illis inſit.

§. CXLVIII.

Differentia hypotheſeos, poſſibilitatis, fictionis.

Multoque magis providendum, ne HYPOTHESIS confundatur cum POSSIBILITATE & FICTIONE. Sane Epicuri hypotheſis de motu atomorum mera eſt fictio; hypotheſis Honorati Fabri de materia planetarum mera poſſibilitas.

§. CXLIX.

Quid fictio? quid poſſibilitas?

Si nimirum exſiſtentia rei, per hypotheſin aſſumtae, nullo modo probari poteſt, ea eſt FICTIO: ſin exſiſtentia rei, quam ſupponimus, probari poteſt, at phaenomena aeque ex hac, ac ex alia cauſſa, explicari poſſunt; POSSIBILITAS tantum inde oritur.

§. CL.

Quid de

Haec ſunt vera ac genuina veritatis probabilis fundamenta. Quibus recte intellectis, facile carebimus LOCIS illis DIALECTICIS,

Digitized by Google

CIS, quos & *topicos* barbare adpellitant. Regulae enim illae ſeu canones, quos inde petunt, ita comparati ſunt, ut ex quibuſdam aeque demonſtratio ac probabilitas, ex aliis ne probabilitas quidem peti poſſit. locis dialecticis ſentiendum?

§. CLI.

Ceterum veritatis probabilis cognitio OPINIO: & haec, ſi ex ſignis communibus procedit, PRAESUMTIO; ſin ex propriis, CONJECTURA (*) adpellatur. Quid opinio, praeſumtio, conjectura?

[*] *Praeſumtio* aeque ac *conjectura* pro diverſis circumſtantiis alias aliaſque denominationes ſortitur. Illa enim ubi in deteriorem partem inclinat, SUSPICIO; haec ſi ad res futuras pertinet, DIVINATIO adpellatur, cujus pleraque ſigna, praeter phyſica, medica & politica, (§. CXLIII.) vix probabilia ſunt.

§. CLII.

Ubi probabilitas cum probabilitate colliditur, naſcitur DUBITATIO, quae nihil aliud eſt, quam ſuſpenſio judicii, vel adſenſus in alterutram partem cohibitio. Quid dubitatio?

§. CLIII.

Ex quo facile patet, 1. uni rem dubiam videri poſſe, de qua alter ſit certiſſimus. 2. Dubitationem non confundendam eſſe cum negatione, quia, qui dubitat, nec adfirmat, nec negat: adeoque 3. eum, qui de myſterio aliquando dubitat, non ideo ſtatim *atheum* aut *profanum*, ſed *infirmum fide* eſſe. 4. Maxime differre dubitationem a σκέψει, quae eſt dubitatio ſine ratione juſta ac idonea, id eſt, ſine colliſione probabilitatum. Quid circa illam obſervandum?

§. CLIV.

Aliquando contingit, ut res vel demonſtrativa vel probabilis ſit, & tamen nobis oboriatur difficultas, quam ipſi ſuperare non poſſumus. Tunc magis SCRUPULUS, quam *dubitatio*, oritur. Quid ſcrupulus?

§. CLV.

Unde colligimus, 1. ſcrupulum non ſuſpendere adſenſum circa totam rem (*). 2. Non eſſe hoc acuti ingenii ſignum, ſi quis ſcrupulos plures ſibi aliiſque movere, quam eximere, poſſit. 3. Male actum iri cum veritate, ſi ei non prius accommodetur adſenſus, quam ſcrupulis omnibus exemtis. An is adſenſum omnem ſuſpendat?

[*] Ita ſexcenti ſunt homines pii, qui toti Scripturae fidem habent indubiam, quamvis innumeros ſcrupulos, qui in quaeſtionibus geographicis, chronologicis, genealogicis, quin & philologicis, oriuntur, animo evellere non poſſint.

§. CLVI.

Denique aliquando rem, quae nobis ipſis probabilis non eſt, aliis Argumentum

ad hominem. aliis poſſumus probabilem reddere, ſi ratiocinatio dicitur ARGUMENTUM *κατ' ἄνθρωπον*, ſeu AD HOMINEM (*).

[*] E. g. quemquam hominum poſſe nova biblia condere, nemini noſtrum probabile erit. At, qui credunt, eſſe hominem, qui poſſit novos fidei articulos condere, iis non poterit non probabilis videri ratiocinatio: *qui novos articulos fidei condere poteſt, poteſt etiam eos exponere in libro, qui in poſterum pro norma fidei ſit habendus. Liber, qui in poſterum pro norma fidei habendus eſt, erunt nova biblia. Qui ergo novos fidei articulos condere, & eos in libro exponere poteſt, poteſt & condere nova biblia.* En argumentum ad hominem.

§. CLVII.

Ejus effectus. Ea argumentatione *κατ' ἄνθρωπον* utimur vel ad *convincendos alios* de veritate theſium noſtrarum, vel ad *hypotheſin* adverſariorum deſtruendam. Si prius, naſcetur inde *opinio* de *veritate* theſeos noſtrae: (*) ſin poſterius, *opinio de falſitate* antitheſeos, adeoque haec argumentatio poſteriore caſu in probabilitate idem praeſtabit, quod in demonſtratione deductio ad impoſſibile vel abſurdum.

[*] Non convictio. Simul ac enim alter de veritate hypotheſeos ſuae ipſe dubitare incipit: argumentatio haec vim ſuam ac robur amittet. E. g. Romanenſium hypotheſis eſt, *infantes haereticorum baptizatos morientes non damnari.* Si inde colligam, *ergo & extra eccleſiam Romanam ſalutem eſſe*, argumentatus ſum *κατ' ἄνθρωπον*. At ſimul ac illi rejecerint priorem hypotheſin, etiam haec concluſio amittet vires ſuas.

§. CLVIII.

Probabilitas ſaepe demonſtrationis inſtar eſt. Sic variae ratiocinationes gignunt veritatem probabilem. Harum ratiocinationum ſi plures concurrant: tam firma ſaepe haec eſt probabilitas, ut a veritate demonſtrativa parum diſcrepet.

CA-

CAPUT IV.

DE MEDIIS VERITATEM INVENIENDI COMMUNICANDIQUE CUM ALIIS.

* * *

SECT. I.

DE MODO VERITATEM MEDITATIONE INVENIENDI.

§. CLIX.

Connexio.

QUum hactenus de operationibus intellectus humani, ipſaque natura veritatis ſatis pro inſtituti ratione actum ſit: proximum eſt, ut, quomodo his intellectus operationibus ad *inveſtigandam proponendamque* veritatem utendum ſit, dicamus paullo accuratius (§. VI. *).

§. CLX.

Quotuplici modo veritas inveſtigetur & proponatur?

Veritas INVESTIGATUR vel per MEDITATIONEM, vel per LECTIONEM ſcriptorum alienorum, vel per DISPUTATIONEM, ſeu comparationem binarum theſium ſibi oppoſitarum. Ita inventa autem PROPONITUR vel SCRIBENDO, vel viva voce DOCENDO. In quibus omnibus, quid obſervandum ſit, in ſequentibus erit diſpiciendum.

§. CLXI.

Quid meditatio?

Primum MEDITATIONE inveſtigatur veritas, (§. CLX.) per quam nihil aliud intelligo, quam *cogitationes, ita ad leges & juſto ordine inſtitutas, ut novae ſemper veritates ex veritatibus ſemel cognitis emergant.*

§. CLXII.

Methodus ſynthetica vel geometrica.

Ordo iſte, quem intellectus in cogitando obſervat, quoties in veritatem certam inquirit, vocatur METHODUS SYNTHETICA (*). Et quia illa a geometris potiſſimum, quin omnibus mathematicis, ſtricte obſervatur, GEOMETRICA etiam dici ſolet.

[*] Vulgo equidem *methodum* inquirendi veritatem dividunt in *ſyntheticam & analyticam*, quarum *illa* a principiis ad concluſiones, *haec* a concluſione ad principia procedit. Sed ubi concluſiones notae ſunt, veritas magis *adplica-*

Digitized by Google

adplicatur & *dijudicatur*, quam *quaeritur*. capita ſequentia pertinebit.

Igitur methodus analytica magis ad

§. CLXIII.

Quomodo praeparatus quis ad meditandum accedere debeat?

Hanc adhibiturus primo omnium det operam, ut ATTENTIONEM juſtam adferat, deinde, ut mentem a PRAEJUDICATIS OPINIONIBUS vacuam ad meditationem adplicet.

§. CLXIV.

Attentio quomodo excitanda?

Attentionem excitabimus, 1. ſi, quam praeclara res ſit veritas, ſaepius cogitemus (*), 2. ſi ab aliis cogitationibus atque occupationibus vacui, & animo tranquillo, ad meditationem accedamus, 3. ſi feſtinemus lente, (**) 4. ſi ea, quae meditamur, in chartam conjiciamus. Multum quoque attentionem provehunt 5. ſolitudo, 6. ſilentium, 7. tempus matutinum, & inprimis 8. diuturnum ſtudium earum diſciplinarum, in quibus facultas bene ratiocinandi perpetuo exercetur, quales praecipue ſunt mathematicae.

(*) Sincerum veritatis inveſtigandae ſtudium vel ſolum attentionem noſtram excitabit. Quis enim non attente contemplatur, quod amat? Cur ſomnus non facile obrepit iis, qui ſpectant comoedias?

(*) Aliud eſt rem *obiter* contemplari, aliud *attente*. *Illud* fit a feſtinantibus, *hoc* ab iis, qui omnem aciem ad rem ita convertunt, ut eam ſecundum omnes qualitates, modos, relationes, effecta, contemplentur. An id fieri poſſet a feſtinantibus?

§. CLXV.

Quomodo praejudicia debellanda per dubitationem?

Quumque praejudicia AUCTORITATIS & PRAECIPITANTIAE veluti tenebras intellectui offundant, (§. XVIII.) & hinc ſequatur, ut, qui ſe meditationi accingunt, ab illis vacuos eſſe oporteat: (§. CLXIII.) per ſe patet, utiliſſimam fore dubitationem, dummodo 1. ea non ſit ſceptica, (§. CLIII, 4.) & 2. dubitetur non de criteriis veritatis, ſed de nexu propoſitionum cum principio, nec 3. praefracte negetur id, de quo dubitatur (§. CLIII. 2.)

§. CLXVI.

In primis praejudicium auctoritatis.

Dubitatio haec, tam accurate ſuis circumſcripta limitibus, contra opiniones quamplurimas, etiam vulgo receptas, ſcrupulos injiciet, teque facile docebit, 1. *&* *parentes*, *&* *praeceptores* tuos, *&* *viros magnos*, *&* *celebres*, *&* *probos*, *&* *canitie venerabiles*, aliquando & erraſſe, & errare poſſe: contra, 2. nonnumquam & *aliterem eſſe quaedam opportuna loquutum*, adeoque 3. te nullius auctoritati, tamquam claudum pilae, inhaerere debere.

§. CLXVII.

Et praejudicium

Nec minus inde perſpicies, 4. mentem minus attentam facile opi-

opinionem receptam, quamvis abſonam, pro veritate, id eſt, nubem pro Junone, amplecti. 5. Veritatem non ita omnibus obviam, ac prope in medio poſitam eſſe, ut veluti ſe ſponte offerat, etiam minus diligentibus, adeoque, 6. ceu peſtem fugiendum eſſe praejudicium praecipitantiae, & 7. ea etiam, quae nobis penitus perſpecta habere videmur, quaſi ignota accuratius inveſtiganda eſſe. praecipitantiae.

§. CLXVIII.

Ita praeparatus ac veluti praemunitus facile animadvertes, quid tibi, meditationi te accingenti, primo omnium faciundum ſit. Quum enim cognitio noſtra a ſenſione incipiat, ſenſio autem, ſub diverſis circumſtantiis ſaepe repetita EXPERIENTIAM gignat, (§. XXIII.) ex hac denique nobis ideas *claras*, *diſtinctas*, *adaequatas* formemus: (§. XXV.) primum EXPERIUNDUM erit tam diu, donec nobis, quoad licet, *claram, diſtinctam*, atque *adaequatam* ideam rei adquiſiverimus (*). Ordo in meditatione obſervandus.

(*) Id non modo in rebus naturalibus faciendum, ſed & in moralibus & civilibus. Quemadmodum enim fruſtra meditari conaberis de parheliis, niſi in promptu ſint tuae aliorumve phyſicorum atque aſtronomorum obſervationes atque experientiae: ita non magis cum ſucceſſu aliquo meditaberis de virtute, vitiis, adfectibus, quin & de republica, juribus, ſimilibuſque, niſi, quae harum rerum omnium adfectiones, relationes, fines, effecta ſint, experiundo accurate didiceris.

§. CLXIX.

Ne autem fallat experientia: res ipſa te docebit, 1. regulas, quas de ſenſione & experientia non uno loco dedimus, (§. XXIII. *ſeq.* §. CXV. *ſeqq.*) diligenter eſſe obſervandas. 2. in conſilium etiam adhibendas eſſe aliorum obſervationes, eaſque, 3. ſi fieri poſſit, (*) repetendas, ut, an recte ſe habeant, tanto certius ſcias. Primum experiundum.

(*) Alia enim experimenta inſtituere facile eſt, alia vel difficilius, vel plane non poſſunt inſtitui. Sic e. g. quae alii de natura aëris, de ebullitione certorum oleorum, inter ſe mixtorum, ſimilibuſque phaenomenis obſervarunt, facile repetendo explorare poſſumus: at difficilius aliorum obſervationes de parheliis, paraſelenis, cometis, tranſitu Mercurii per Solem, & ſimiles, hoc modo examinabimus, quia partim nec quotidiana, nec ubivis conſpicua ſunt haec phaenomena, partim, ſi quando contingunt, non ſine magno inſtrumentorum adparatu obſervantur.

§. CLXX.

Quo plures in promptu ſunt obſervationes hujuſmodi certae, & accurate collectae, eo proniorem nobis viam munivimus ad veritatem. Jam enim nihil erit facilius, quam ex illa obſervationum ſilva conſtruere DEFINITIONES tot (*), quot opus eſt Deinde definiendum.

ad claram, diſtinctam, atque adaequatam objecti ideam adquirendam.

[*] E. g. qui aërem definit duce experientia, quod ſit *corpus fluidum*, *tellurem intra certam altitudinem ambiens*, *& ſpatia in & ſupra eam*, *ab aliis corporibus relicta*, *occupans*, *niſi ab alio quodam impediatur*, ei etiam definiendum, *quid ſit corpus*, quid *fluidum*, quid *atmoſphaera*, quid *altitudo aeris*, quid *ſpatium*, quid *vacuum*, quid *occupare ſpatium? cet.* Et quamvis deinde in veritate cum aliis communicanda omnibus his definitionibus forte non opus futurum ſit: eae tamen non ſunt ſupervacuae in veritate invenienda.

§. CLXXI.

An abſciſſe requirantur definitiones reales?

Definitiones *reales* non ſemper initio ſtatim inveniri poſſunt, & tunc ſufficiunt *nominales*, modo illae ad amuſſim factae ſint (*) (§. XXXVIII. *ſequ.*)

(*) Egregie enim falluntur, qui definitiones nominales ad inveniendam veritatem inutiles exiſtimant. Continent ſane certas notas, quibus res ſemper ab omnibus aliis diſtinguitur, (§. XXXVIII). Eae notae ſunt proprietates eſſentiales, & hinc non poſſunt non novas ſuppeditare veritates.

§. CLXXII.

Hinc porro dividendum.

Nec minus utile erit, res definitas, ſi fieri poſſit, ſecundum regulas, ſupra expoſitas, DIVIDERE, & ſingulorum membrorum novas condere definitiones (§. XLIV. *ſeqq.*), Quo plures enim nanciſcimur definitiones: eo plures nobis ſunt fontes inveniendae veritatis, modo obſervemus, quae ſupra de exploranda definitionum veritate dicta ſunt. (§. LXIII.)

§. CLXXIII.

Poſtea reperienda axiomata.

Singulae definitionum partes ſingulas dabunt praemiſſas, (*) ex quibus, addita nova idea, per regulas ratiocinandi facile elicies AXIOMATA, quae baſes ſunt reliquarum concluſionum inde derivandarum (*).

(*) E. g. eſto definitio: *totum eſt, quod ex omnibus ſui partibus conſtat.* Habes praemiſſam: *totum ex omnibus ſui partibus conſtat.* Eam compara cum ideis *majus vel minus eſſe*, habebis alteram etiam praemiſſam. Ratiocinaberis ergo: *quod ex omnibus ſui partibus conſtat, eſt majus unaquaque ſui parte. Totum ex omnibus ſui partibus conſtat. Eſt ergo totum majus unaquaque ſui parte.* Quae concluſio axioma eſt.

§. CLXXIV.

Unde fluent corollaria?

Ubi ejus generis plura axiomata in promptu fuerint: per regulas converſionis, (§. LXI. *ſeqq.*) oppoſitionis, (§. LXX. *ſeqq.*) collatiſque novis ideis, facile reperies COROLLARIA (*) quamplurima, ex quibus tamen ea potiſſimum, quae vel maximi, vel alicujus momenti erunt, ſeliges.

(*) Eſto definitio, *Commodatum eſt contractus re initus, quo rem alteri gratis ad ſer-*

Digitized by Google

certum uſum ita concedimus, ut eadem in ſpecie reſtituatur. Habebis inter alia hoc axioma: *commodata res non eſt abutenda*, alias enim non in ſpecie reſtitui poſſet. Ex eo fluent corollaria per *converſionem: quotieſcumque nobis res datur ita ut abutamur*, (veluti in mutuo,) *toties non eſt commodatum. In re ergo fungibili non eſt commodatum.* Per oppoſitionem: *falſum ergo eſt, commodatam rem abſumi poſſe*, adeoque *& falſum, mutuum & commodatum non differre*, quamvis Germanis *geliehen* dicatur & mutuum, & commodatum. Per ratiocinationem denique: *ſi res commodata non abutenda eſt, commodatarii erit, eam diligentiſſime cuſtodire*: adeoque, *ſi ea illius culpa vel periit, vel deterior reddita eſt, damnum reſarcire, nec commodans obſtrictus erit, ſi res exſtat, pro ea accipere aeſtimationem, cet.* Sic unum axioma plura dabit corollaria, ſi meditationem continuaveris.

§. CLXXV.

Quomodo inveniri poſſint theoremata & problemata?

Si plures definitiones inter ſe contenderis: facile reperies THEOREMATA & PROBLEMATA (*). Id modo obſervandum, comparandas eſſe definitiones, quae aliquid inter ſe commune habent: alias enim comparabis diſparata, nec illis quidquam invenies, praeter propoſitiones negativas, quas & pueri jam ſciunt.

(*) Sic, comparatis *mutui & commodati* definitionibus, habebis theorema: *in mutuo, non in commodato, transfertur dominium.* Si contenderis definitiones *commodati & rerum fungibilium*, ſolves problema: *an in pecuniae commodatum conſiſtere poſſit?* Poſſe enim, facile intelliges, ſi pecunia non ſit uſualis, ſed ex numiſmatibus rarioribus, quae & ſine abuſu utilitatem praeſtant, conſtet.

§. CLXXVI.

An hae inventae propoſitiones egeant demonſtratione?

Et *axiomata* quidem, & *corollaria*, raro aliam demonſtrationem requirunt, quam ipſam definitionem. At *theoremata* & *problemata* ex corollariis, axiomatibus, definitionibus, demonſtranda ſunt, ſi vere convicti eſſe velimus.

§. CLXXVII.

Quomodo continuanda meditatio?

Denique nullum eſt corollarium, nullum theorema, nullum problema denique, ex quo comparato cum aliis ideis novae veritates non fluant, ſi aciem meditationis intenderis.

§. CLXXVIII.

Quomodo reperiendae veritates probabiles?

Ita veritates *certae* per meditationem inveniuntur. *Probabiles* non aliter reperies, quam ſi 1. omnia rei phaenomena, quoad fieri poteſt, experiundo inveſtiges, iiſque inter ſe comparatis, 2. de invenienda hypotheſi labores, ex qua illa explicari poſſint. Id enim quoties fieri poteſt, hypotheſis illa erit probabilis, & pro vera tamdiu habebitur, donec meliorem alius oſtenderit.

§. CLXXIX.

Sive hiſtoricae, ſive aliae.

Idemque obſervandum erit, ſive de *probabilitate hiſtorica*, ſive de *phyſica*, ſive de *politica* vel *morali*, ſis ſollicitus. In *hiſtorica* enim

Digitized by Google

enim conferendae erunt regulae de auctoritate, ejuſque gradibus: (§. CXXXVI. *ſeqq.*) in *morali* vel *politica* conſilia & rei circumſtantiae comparanda, & pro hypotheſi ponendum, poſitis hujuſmodi conſiliis & circumſtantiis, talem ſequi ſolere eventum. (§. CXLII.)

§. CLXXX.

Cur alii in veritatibus certis, alii in probabilibus inveniendis feliciores ſint?

Vel maxime tamen in invenienda veritate probabili, *ingenio*; quemadmodum in reperienda certa, *judicio* opus eſt. Et hinc non mirum eſt, alios in veritatibus probabilibus, alios in certis inveniendis eſſe feliciores.

Sect. II.

DE MODO, VERITATEM PER INTERPRETATIONEM INVESTIGANDI.

§. CLXXXI.

An legendi ſint libri?

Non modo autem meditando reperitur veritas, verum eadem etiam ex aliorum libris eruitur (§. CLX.) Equidem ſi ita ageretur cum humano genere, ut rerum omnium cauſſas & naturam ipſi inveſtigare poſſemus: magna librorum mole aequo animo careremus. Jam quum nec occaſio ſit, omnia experiundi, & vitae brevitas vetet nos ſpes inchoare longas: in ſubſidium omnino adhibenda, quae ab aliis de rebus ad varias ſcientias pertinentibus ſcripta ſunt (*).

(*) Hinc facile patet, quid ſentiendum de iis, qui vel omnem librorum lectionem adſpernati commendarunt bibliothecam περιβιβλον, libros puta *naturae*, *ſcripturae*, & *conſcientiae*, vel pauciſſima tantum legenda eſſe, monuerunt.

§. CLXXXII.

Qui libri legendi?

Quum itaque legendi ſint libri de rebus ad varias ſcientias pertinentibus, ſcripti: (§. CLXXXI.) conſequens eſt, ut abſtinendum ſit a libris, qui 1. vel ad vitia irritanda comparati, (M. §. CCLXXX.) vel 2. ad augendam ſcientiam noſtram minus idonei ſunt. 3. Ut ne libros quidem, mentem honeſta voluptate demulcentes, alio fine evolvere debeamus, quam ut verum inde fructum capiamus (*).

(*) Hoc conſilio legendi ſunt *libri hiſtorici*, *comoediae*, *ſatyrici poetae*, *libelli eriſtici*, *ephemerides eruditorum*, & ſimiles. Non cortici hic inhaerendum, ſed nucleus quaerendus, alioquin in vanam curioſitatem, id eſt, in voluptatem, evadet hoc legentis ſtudium. Praeclara quaedam hanc in rem monita dedit PLUTARCH. *in libello de audiendis poetis Tom. II. Opp.*

§. CLXXXIII.

Digitized by Google

§. CLXXXIII.

Quum deinde ſcientiae cauſſa legendi ſint libri: (§. CLXXXIII.) 2. conſequens eſt, 3. ut & media, librum cum fructu legendi, adhibenda ſint, qualia omnino ſunt 4. notitia vitae, doctrinae, ſectae auctoris, 5. ejuſdem inſtitutum, quod vel ex praefatione vel ex hiſtoria litteraria diſcimus, 6. accurata libri partitio, 7. doctrinarum principalium ab illuſtrantibus diſcrimen, 8. ſubſidiorum, quae ad explicanda difficiliora loca faciunt, uſus, & 9. quod praecipuum eſt, meditatio de qualitate & veritate doctrinarum accuratior (*). Quomodo?

(*) Niſi enim haec lectioni adjungatur, multae quidem lectionis homo fortaſſis dici poterit, at non parum occupabitur praejudicatis opinionibus. Quin adſueſiet homo centonibus conſuendis, nec facile ad bonam frugem perveniet. Confuſionem enim parit lectio promiſcua, cui meditatio non accedit. Vide SENECA *Epiſt. II.*

§. CLXXXIV.

Quumque memoria ſit labilis, vel ſaltim cum aetate decreſcat (*), omnino 10. conſultum eſt, ea, quae meditando bona deprehendiſti, in adverſaria referre, & futuris uſibus ſeponere. An excerpendum?

(*) Equidem *memoria* ſenibus tribuitur: ſed rerum, quae antea contigerunt. (*M.* §. LXV). Quod ad cetera attinet, oblivioſi ſunt, & eorum maxime, quae legerunt, audiverunt, dixerunt, parum memores.

§. CLXXXV.

Quaeris tu, qua potiſſimum excerpendi methodo utendum ſit? Ego vero te ea de re nolim ſollicitum eſſe. Nemo ſane ſollicitus eſt de certa methodo, opes & theſauros commode reponendi. Ratio ipſa tibi dictitabit, optimam eſſe excerpendi methodum, quae nec nimis operoſa eſt, & res excerptas, quaerenti illas, facile exhibet. Perinde ergo erit, ſive res notatu digniores ſub certos titulos referas, eorumque conficias indicem, ſive eas margini alicujus ſyſtematis adſcribas (*). Quomodo?

(*) Ea excerpendi methodus vel ideo commodiſſima eſt, quia ſic & res, ad diverſas diſciplinas pertinentes, ſeparantur, & non opus eſt novo indice, quum vel index ipſi ſyſtemati ſubjunctus, locum, ad quem adſcripſiſti obſervationes ſingulas, facile oſtenſurus ſit.

§. CLXXXVI.

Ceterum ipſa ſuadebit prudentia, loca auctorum, unde ſingula delibaſti, diligenter notanda eſſe. Si libros ipſe poſſides, & loca ſunt prolixiora, recte facies, ſi eorum tantum ſententiam breviter expreſſeris. Sin breviora ſunt, & ea vel ex codice aliquo MSCto, vel ex libro rariore, & non ubivis obvio depromſiſti, integra omnino deſcribenda erunt, ſi facere volueris operae pretium. Quaedam circa adverſaria obſervanda.

§. CLXXXVII.

§. CLXXXVII.

Libros legentibus opus eſt regulis hermeneuticis.

Quum denique libros cum fructu lecturus praecipue adhibere debeat ſubſidia, quibus ad intelligenda loca difficiliora opus eſt: (§. CLXXXIII, 8). eo in primis pertinent regulae de probabilitate HERMENEUTICA, quarum genuinum fundamentum jam ſupra attigimus. (§. CXXXIII.)

§. CLXXXVIII.

Quid interpretatio.

Eſt enim interpretatio eorum, quae ab auctore vel brevius, vel obſcurius, vel negligentius dicta ſunt, probabilis & veroſimilis explicatio.

§. CLXXXIX.

Ejus finis.

Itaque finis interpretationis eſt, ſenſum auctoris divinando adſequi, quem ipſe verbis non ſatis expreſſit. Quum enim ſigna cogitationum ſint verba, ſive ore prolata, ſive ſcripta: contingere poteſt, ut ſigna haec non ſufficiant rei deſignandae, ſive obſcuritas ſit 1. in ſcripturae forma deformi, ſive 2. in adbreviationibus vulgo minus notis, ſive 3. in ſphalmatibus ſcribarum vel typographorum, ſive 4. in defectu vel vitio interpunctionum, ſive 5. in verbis obſoletis, novis, peregrinis, aequivocis, abruptis, ſuperfluis, perplexis, ſive 6. in ſententiis contradictoriis, & quae paullo difficilius in concordiam revocantur (*).

(*) Singulas has obſcuritatis cauſſas accurate, ut ſolet, recenſuit, atque exemplis illuſtravit THOMAS. *in Praxi Log. Cap. III. §. XXXVI - LV.* quem & in ſequentibus paſſim non ſine ratione ſequemur.

§. CXC.

Regula I. de adfectu & fine ſcribentis.

Quum itaque hic in ſignis explicandis verſemur, (§. CLXXXIX.) ſigna autem ad auctorum adſectum & finem comparata eſſe oporteat: (§. CXXXIII.) conſequens eſt, 1. ut verba interpretanda ſint, ſecundum ſtatum, adſectum, hypotheſes auctoris, qui ſcripſit. Ut enim duo, quum faciunt idem, non eſt idem, ita duo, quando idem loquuntur, non idem ſemper ſentiunt. (*)

(*) Ita nemo dubitat, immortalitatem animae aliud ſignificare *Pythagoreis* & *Platonicis*, aliud *Stoicis*, aliud *Chriſtianis*. Nec negandum, quamvis BEN. SPINOZA quaedam de attributis Dei non male dixiſſe videatur, ea tamen aliter omnino accipienda eſſe, ac ſi a Chriſtianis ſcriptoribus prolata eſſent.

§. CXCI.

Regula II. de propoſitionibus.

Quumque, qui loquitur, animi ſui ſententiam explicare conetur, idque fieri non poſſit ſine propoſitionibus, ſequitur ſane; 2. ut ipſum ſaepe praedicatum ſignificationem ſubjecti; ſubjectum notionem praedicati indicet (*).

(*) *Talia enim ſunt ſubjecta, qualia permittuntur eſſe a ſuis praedicatis; talia praedicata, qualia eſſe permittuntur a ſuis ſubjectis.* Hinc ſi *cancro* quis mortuus dicitur

citur

citur, plane aliud erit cancer ille, quam quem Titius ſumma cum voluptate comediſſe dicitur.

§. CXCII.

Et de ἅπαξ λεγομένοις.

Id quod etiam in vocabulis obſoletis, rarioribus ἅπαξ λεγομένοις interpretandis uſum egregium praeſtat (*).

(*) Ita BOCHARTUS, JOB. LUDOLPHUS & alii ex praedicatis quae *Leviathani* & *Behemotho* tribuuntur a Jobo, collegerunt, per illum *crocodilum*, per hunc *hippopotamum* intelligi.

§. CXCIII.

Regula III. de antecedentibus & conſequentibus.

Quum vero ſubjectum ſaepe in antecedentibus latitet, praedicatum in ſubſequentibus accuratius explicetur: conſequens eſt, 3. ut interpres antecedentia & conſequentia ſemper in conſilium adhibere, nec unquam textum, ſi fieri poteſt, extra contextum conſiderare debeat.

(*) Hinc vel maxime commendare JCti ſolent comparationem textuum unius ejuſdemque veteris juriſconſulti, ex eodem libro depromptorum, ex quorum nexu ſaepe perſpicuus fit locus, in ſe obſcuriſſimus. Vid. HENRICI BRENKMANNI, & BERN. HENR. REINOLDI *Diſſ. & Orat. de legum Inſcriptionibus*, nec non JAC. LABITTI *Uſum indicis Pandect.* ubi rem exemplis illuſtravit. Id quod & JAC. CUJACIUS, JAC. GOTHOFREDUS, & hic quidem cum in aliis opuſculis ſuis, tum in luculento *Commentario in regulas juris & Commentariis in Codicem Theodoſianum* praeclare praeſtiterunt. In exegeſi ſacra uſum hujus regulae erudite oſtendit WOLFG. FRANZIUS *de Interpretatione.*

§. CXCIV.

Regula IV. de locis parallelis.

Aliquando auctor doctrinam in aliis quoque locis expoſuit, & tunc ſaepe, quod uno loco obſcurius dixit, altero multo dilucidius expreſſit. Ex quo patet, 4. loca auctorum parallela, quae vocant, diligenter eſſe conferenda, ex iiſque genuinam eorum ſententiam etuendam, modo iſta loca ſibi non manifeſto contradicant. (*)

[*] Id quod vel ſtudio & data opera facit auctor, ubi ſententiam ſuam curis ſecundis emendat, cujus rei exemplum praebent AUGUSTINI *libri Retractationum*, vel ex imprudentia, & inadvertentia animi. Quales ſane contradictiones frequentius occurrunt paſſim quam credas.

§. CXCV.

Reg. V. & VI. de diverſis unius auctoris ſententiis.

Si conſtet, data opera ſententiam mutaſſe ſcriptorem, tunc 5. poſterior ſententia anteferenda eſt priori, id quod tamen 6. in pactis vel ideo non ſemper obtinet, quia homini non ſemper libera conſilii mutandi facultas eſt (*).

[*] Aut ergo pactum poſterius *inter eaſdem perſonas* initum eſt, aut *cum diverſis*. Si *inter eaſdem:* poſterius omnino tollit prius, quia potuere paciſcentes ſententiam mutare. Sin *cum diverſis*: prius pactum excludit poſterius, quia priori paciſcenti jus quaeſitum per novum pactum adimi non potuit. Exem-

Digitized by Google

plo eſſe poſſunt *ſponſalia bina* cum diverſis feminis inita, item *litterae inveſiturae* veteres & novae inter ſe diſcrepantes.

§. CXCVI.

Et de contradictione auctoris.

Sin inconſulto & ex inadvertentia auctor in contradictionem incidiſſe videatur, (quod tamen, ſi ulla conciliandi ratio superſit, credere nos non patitur ſpes, de hominum diligentia concepta, ceſſat interpretis officium, ac potius, utra ſententia rectae rationis principiis magis conſentanea ſit, ſecundum regulas logices diſpiciendum eſt (*).

[*] Unde facile patet, quid ſentiendum ſit de quaeſtionibus: *an in jure dentur antinomiae? quomodo illae conciliandae? An injuria fiat juris collectoribus, ſi illis humani quid accidiſſe dicas?* & ſimilibus. Longa enim haec fabula eſt.

§. CXCVII.

Reg. VII. & VIII. de effectu.

Nonnunquam tamen conciliandi aliqua ratio ſupereſt. Et tunc inſignem utilitatem praeſtabunt regulae: 7. in dubio is ſenſus eligendus, qui vel nihil abſurditatis habet, vel 8. efficit, ut res aliquem effectum ſortiatur (*).

[*] Non enim probabile eſt, quidquam dicturum ſcripturumve hominem ideo, ut ſermo vel ſcriptura effectum non habeat, niſi perſpicue adpareat, loquentem aut ſcribentem vel data opera jocatum, vel emotae mentis fuiſſe. Hinc quum a militibus praeſidiariis Euboeae deditio ea lege fieret, ut capita ipſis ſalva eſſent, perabſurda erat Turcarum cavillatio, dum dedititios medios diſſecabant, ſic capita ſalva fore, in re ſeria nugantes.

§. CXCVIII.

Reg. IX. & X. de abſurdo vitando & ſyſtemate auctoris.

Quando itaque eum ſenſum eligendum eſſe dicimus, ex quo nihil abſurdi ſequatur: (§. CXCVII, 7.) illud non modo intelligendum eſt de abſurditate *abſolute*, ſed & *ex hypotheſi* tali (*). Ex quo ſequitur, 9. ut verba ita interpretanda ſint, ne qui ſanae mentis fuit, aliquid contra ſenſum communem dixiſſe videatur. 10. Ut interpretationem conſentaneam eſſe oporteat ſyſtemati auctoris (**).

[*] Saepe tamen, ubi temeritas & dolus acceſſit, verba abſurda in poenam, vel tamquam abſurda accipiuntur, donec contrarium probatum ſit, vel pro non ſcriptis habentur. Prioris exempla paſſim occurrunt in delictis injuriarum & blaſphemiae. Vid. BEYERI *Delin. jur. crimin. ad Art. CVI.* §. *XXIV.* p. 172. *edit. nov.* Poſterius praecipue ſit in conditionibus impoſſibilibus, turpibus, perplexis, quae ultimis voluntatibus adjectae deprehenduntur. *L. 1. L. 14. L. 20. pr. L. 27. D. de cond. inſt. L. 45. D. de hered. inſt.*

(**) Ita pleraque SPINOZAE dicta aliud quid ſonare, ſi ſeparatim audiantur, aliud, ſi cum toto ejus ſyſtemate comparentur, jam ſupra obſervavimus. Et haec eſt illa *analogia fidei*, quam Theologi in interpretandis libris ſacris; *analogia juris*, quam JCti in interpretandis legibus commendant. Alia exempla dedit THOMAS. *Prax. log. Cap. III.* §. LXXXII.

§. CXCIX.

Reg. I.

Ita procedendum omnino, ſi contradictio quaedam legentes tor-

torqueat. (§. CXXV. * *ſeqq.*) Sin ejuſmodi contradictio non obſervetur, & verba tamen paullo obſcuria appareant: primum firmiter tenendum, 11. verba tamdiu in genuina & propria notione accipienda eſſe, quamdiu inde diſcedendi nulla neceſſitas eſt (*). Si autem ſic obſcuritas tolli nequeat, 12. ad *conjecturas* confugiendum eſſe, in quibus inveniendis permultum facit ἡ εὐστοχία ſeu ingenii felicitas.

de ſignificatione verborum, & XII. de conjecturis.

(*) Id eſt, quamdiu inde vel abſurdum non ſequitur, vel repugnantia cum ſyſtemate & analogia auctoris manifeſto non obſervatur. Hinc facile patet, & eos errare, qui miracula fingunt, ubi id textus non urget, e. g. qui praefracte contendunt, Chriſtum a daemone Matth. IV, 8. per aëra raptum: & eos, qui omnia miracula, vel tamquam phaenomena naturalia, vel tamquam ſomnia & viſiones, vel per allegorias interpretanda eſſe contendunt. Syſtemati enim ſacro & analogiae fidei non repugnare miracula, ſatis adparet ex *Act. II*, 22. *IV*, 30. & locis quamplurimis.

§. CC.

Conjecturae petuntur aut ex SUBSTRATA MATERIA, & tunc obſervanda ea, quae ſupra (§. CXCI.) diximus, aut ex CONJUNCTIS, veluti antecedentibus, conſequentibus, & parallelis, de quibus itidem jam ſupra (CXCIII. *ſeq.*) actum, aut ex FINE, qui auctori ob oculos verſatus eſt.

Unde conjecturae petendae?

§. CCI.

Finis hic in *legibus* & *pactis* vocatur RATIO LEGIS vel PACTI, & hinc adeo praetermitti non poteſt, ut recte potius dicere ſoleant JCti, 13. *rationem legis animam ejus eſſe.* Id quod etiam de pactorum interpretatione veriſſimum eſt (*).

Reg. XIII de inveſtiganda ratione legis, vel pacti.

(*) Ratio enim eſt finis. Fini conſentanea debent eſſe media. Ergo ex fine omnino judicandum, qualia media eſſe oporteat. Defendimus hoc JCtorum axioma in *Praefatione*, *Elementis juris ſecundum ordinem Pandectarum* praemiſſa, adverſus PAGANINUM GAUDENTIUM. Hinc *in univerſum ceſſante fine, media etiam ceſſare oportet.* In legibus id manifeſtum. Nam ſi legiſlator ob peſtis vel alterius luis periculum peregrinos admitti vetat: nemo dubitat, quin ceſſante illo infectionis periculo, peregrini rurſus admittendi ſint. At diximus: *fine in univerſum ceſſante.* Nam ſi ceſſat uno alterove caſu, lex ideo non exoleſcit, quia fertur de eo, quod ut plurimum in rebus humanis contingit. *L.* 3. *L.* 4. *ſeqq. D. de legib.* Hinc e. g. quamvis aliquando impubes ante pilos ſapiat: non ideo magis tamen is teſtari poterit, quam reliqui ejuſdem aetatis adoleſcentes. Vid. HUBER. *Poſit. ad Pand. Libr. I. Tit. III.* §. *XIV.*

§. CCII.

Quum itaque ratio legum vel pactorum eorundem veluti anima ſit: (§. CCI.) conſequens eſt, 14. ut interpretatio eorum in DECLARATIVAM, RESTRICTIVAM & EXTENSIVAM recte diſpeſcatur.

XIV. Reg. de interpretatione reſtrictiva, declarativa,

 §. CCIII.

extenſiva.

§. CCIII.

Quomodo haec differant?

Ubi enim ratio verbis patet latius, ibi EXTENSIVAM; ubi verba ratione latiora ſunt, RESTRICTIVAM; denique, ubi verba & ratio pari paſſu ambulant, DECLARATIVAM interpretationem adhibendam eſſe, facile patet.

(*) Eo pertinet regula, quae tam frequenter jactatur: *ubi eadem ratio, ibi eadem juris diſpoſitio eſt.* Sed ea ad jus tantum commune pertinet, non ad privilegia, de quibus conſtat, quod ad exemplum non trahantur, *L. 1. §. 2. D. de conſtit. princip.*

§. CCIV.

Reg. XV. de aequitate.

Quumque, ubi verba pactorum vel legum ratione latius patent, *reſtrictivae* interpretationi locus ſit: (§. CCIII.) facile patet, 15. in dubio ſemper propenſiores non eſſe oportere in partem rectae rationi, virtuti, benignitati, humanitati vel maxime convenientem. Quae ipſa eſt AEQUITAS illa, quam omnes in ore habent, pauci norunt (*).

[*] Aequitas eſt *virtus correctrix ejus, in quo lex propter univerſalitatem deficit*, GROT. *de aequ. indulg. & facilit. Cap. I.* §. III. Fundamenta hujus correctionis ſunt *recta ratio, virtus, benignitas, humanitas*, quae quales ſint, ex principiis genuinae philoſophiae, & maxime moralis, ſatis notum eſt. Si quis ergo nubem pro Junone, id eſt, *ſtupiditatem* pro recta ratione; *vitium* pro virtute; nimiam *indulgentiam* & *conniventiam* pro benignitate & humanitate amplectitur, hisque falſis principiis interpretationem ſuam attemperat: naſcitur inde AEQUITAS CEREBRINA, de qua etiam fuſe diſſeruit THOMAS. *in Diſſ. de aequitate cerebrina L. 2. C. de reſcindenda vendit. Cap. I.*

§. CCV.

Reg. XVI de ſenſu benigniore praeferendo.

Quum ergo in benignitatem propenſior ſit aequitas: (§. CCIV.) facile patet, 16. in dubio eligendum eſſe ſenſum legis benigniorem, eoque referri poſſe pleraque, quae de interpretatione ODIOSORUM & FAVORABILIUM monuerunt GROTIUS, PUFENDORFFIUS, & JCti tantum non omnes (*).

[*] Nemo ignorat, eam regulam impugnaſſe primum THOMASIUM *in Praxi log. Cap. III. §. CXVI. ſeqq.* quumque vir doctus VINC. PLACCIUS ejus patrocinium ſuſcepiſſet, exarſiſſe illud certamen, cujus hiſtoriam ex ipſis ſcriptis amoebaeis, *Inſtitutionibus Jurisprudentiae divinae* poſt *Librum II. p. m. 372. ſeqq.* inſertis, facile intelliges. Nimirum dari non poſſe definitiones *favorabilium* & *odioſorum* accuratas, vel inde patet, quod quae odioſa aliis ſunt, aliis favorabilia videntur. Sed vix opus eſt regula hac, adplicatu certe difficillima, ſi regulam, hoc aphoriſmo datam, rite intelligamus.

§. CCVI.

Regulae de interpretatio-

Sunt hae praecipuae de interpretatione regulae, quibus ad eruendum genuinum auctoris ſenſum utimur. De interpretatione MYSTICA non eſt, quod multa addamus. Nimirum 1. certos nos

eſſe

eſſe oportet, auctorem id intendiſſe, ut arcanius quid his verbis exprimeret (*). 2. Certo conſtare debet, phyſicumne, an hiſtoricum, an morale, an propheticum iſtud ſit myſterium, quod ſub littera latitat (**). Tunc, 3. qui myſterium iſtud divinando ita invenit, ut illud litterae per omnia accurate quadret, is probabiliter (***) ſenſum auctoris myſticum cenſebitur adſequutus. ne myſtica.

(*) Sic e. g. in caſſum laborant, qui diſputant acriter, quid arcani in Homeri Iliade & Odyſſea latitet, niſi prius liquidum ſit, arcani quid ſub iſtis poëmatibus occultari.

(**) Hinc fruſtra de explicatione myſtica poëmatum Homeri, metamorphoſeon Ovidii, cenotaphii notiſſimi Aeliae Laeliae Criſpidis, ſimiliumque laborabis, niſi exploratum prius ſit, phyſica, hiſtorica an moralia myſteria in iis quaerenda ſint.

(***) *Probabiliter* dicimus. Res enim plerumque ad conjecturas, quin aliquando ad ingenii luſus redit, niſi pruritum ejuſmodi interpretationes venandi prudenter intra rationis limites cohibeamus. Cenotaphium Aeliae Laeliae Criſpidis paullo ante memoratum exemplo eſſe poteſt luculentiſſimo. Utinam autem in his ludicris & nihili rebus ſubſiſteret ingenium humanum! Utinam non ſacra etiam temeraret, fingeretque myſteria, quorum veſtigia in ſacris libris non exſtant?

§. CCVII.

Sed haec de interpretatione *logica* ſufficiant. *Grammatica* enim aliis nititur fundamentis, & ab aliis jam ſatis accurate tradita eſt, ut quidquam hic addere minus neceſſarium eſſe videatur (*). De interpretatione grammatica.

(*) In primis hic multa obſervavit IO. CLERICUS *in Arte critica*, quamvis & ſint in libro, quibus non ſubſcripſerim. Diſſentire in his licet, quemadmodum idem licuit citato auctori. *Hanc libertatem petimuſque damuſque viciſſim.*

SECT. III.

DE RATIONE, VERITATEM PER DISPUTATIONEM INVESTIGANDI.

§. CCVIII.

AD inveſtigandam veritatem comparatae etiam ſunt DISPUTATIONES, quamvis ſaepe, non tam rei, quam hominum, vitio contingat, ut veritas diſputando amittatur (*). An diſputationibus veritas inveniatur?

[*] Tribuendum id partim diſputantium adfectibus, φιλονεικίᾳ, cavillandi ſtudio, pertinaciae, partim neglectae methodo. Quemadmodum enim ob illa vitia diſputationes in rixas & digladiationes ſophiſticas; ita ob neglectum ordinem in vagos ſermones, vel declamationes potius ineptas, id eſt, in calcem ſine arena, & Andabatarum pugnas degenerant.

 §. CCIX.

Digitized by Google

§. CCIX.

Quid diſputatio, & quis ejus finis?

DISPUTATIO eſt duarum ſententiarum, contradictorie ſibi oppoſitarum (*), id eſt, theſeos & antitheſeos, accurata & per juſtas ratiocinationes facta comparatio. Ex qua definitione ſtatim patet, finem diſputantium eſſe non oportere vanum gloriolae cujuſdam aucupium, ſed veritatis inveſtigationem.

(*) Cur contradictorias propoſitiones defendere debeant diſputantes: non obſcurum eſt. Niſi enim hoc fiet, contingere poterit, ut vel uterque defendat theſes omnino veriſſimas, adeoque Andabatarum more pugnet. [§. LXXII.]

§. CCX.

In ea quid cavendum?

Quum itaque diſputatio ad inveſtigandam veritatem comparata eſſe debeat (§. CCIX.): facile patet, 1. ex illa exſulare oportere odia, fraudes, ſtratagemata, convicia, ſophiſmata, & ſcurriles invectivas, quibus alter alterum ludibrio exponere ſtudet. Qui enim his armis inſtructi in arenam prodeunt, dum ſe invicem petunt, ipſam veritatem confodiunt, & inter manus veluti ſtrangulant.

§. CCXI.

Status controverſiae formatio.

Deinde, quum diſputatio theſin & antitheſin inter ſe comparet, & quidem contradictorie oppoſitas: (§. CCIX.) conſequens eſt, 2. ut RESPONDENTIS ſit, theſin proponere, quae examini ſubjicienda ſit, OPPONENTIUM autem, eidem opponere antitheſin contradictoriam. 3. Ut, ſi quid obſcuritatis inſit theſi, ea a *reſpondente* alterius rogatu explicanda, & ne in *λογομαχίαν* incidant diſputantes, ambiguitas hoc modo candide tollenda ſit. 4. Ut *opponentis* ſit, non modo theſin indicare, quam impugnare decreverit, ſed & ſi paullo prolixior illa videatur, accurate definire, quid in illa impugnare velit. Et haec eſt illa STATUS QUAESTIONIS FORMATIO, quae primam diſputationis partem merito conſtituit (*).

[*] Sine ea nihil fructuoſum e diſputatione expectandum. Semper enim diſputantes a chorda aberrabunt, & alteruter eorum, ubi alia via evadere non poteſt, dilabetur ad id, de quo non eſt quaeſtio. Sane, quod in lite forenſi bene inſtructa eſt *litis conteſtatio ſpecialis*, ſeu reſponſio ad partes libelli ſingulas categorica; id in diſputatione eſt *ſtatus quaeſtionis*, *ſeu controverſiae formatio*. Ex utraque enim, qua de re diſputatio ſit futura, ſtatim elucet.

§. CCXII.

Ea quomodo fiat?

Status quaeſtionis ita formatur, ut diſtincte oſtendat opponens, de quibus propoſitionibus non futura controverſia, & quae demum illa ſit, de qua quaeſtio inter diſputantes agitanda ſit in poſterum (*).

(*) E. g.

Digitized by Google

[*] E. g. fingamus, theſin a reſpondente propoſitam: *pignus eſt contractus re initus, bonae fidei, quo res a debitore creditori in ſecuritatem crediti traditur, ſoluto debito in ſpecie reſtituenda.* Una quidem haec theſis eſt, quippe definitio: ſed plures alias propoſitiones complexa. Quamobrem, qui eam impugnaturus eſt, oſtendere debebit, de quibus propoſitionibus non futura ſit controverſia, & quam in ſpecie ipſe ſub incudem revocaturus ſit, e. g. ſe 1. *non negare, pignus eſſe contractum,* multo minus, 2. *eum contractum eſſe bonae fidei.* Concedere ſe etiam, 3. *pignus tradi poſſe,* & 4. ſi tradatur, *id fieri in ſecuritatem crediti.* Denique 5. extra litem eſſe, *pignus traditum ſoluto debito reſtituendum eſſe.* Unam ſupereſſe quaeſtionem, de qua jam agendum ſit, nempe *an pignus omni ſit contractus re initus?* Adfirmari hoc a reſpondente in theſi, ſibi vero veriorem videri antitheſin: *quoddam pignus non eſſe contractum re initum.* Jam unuſquiſque videt, hic Rhodum, hic ſaltandum eſſe.

§. CCXIII.

Jam, quum porro diſputatio ſit comparatio theſeos & antitheſeos accurata, & per juſtas ratiocinationes facta: (§. CCIX.) conſequens eſt, 5. ut jam *opponentis* officium ſit, theſin reſpondentis tali ſyllogiſmo (*) impugnare, cujus concluſio ſit ipſa antitheſis in formatione ſtatus controverſiae propoſita (**). Quale argumentum opponendum?

[*] Magis alii commendant methodum Socraticam, quae per quaeſtiones procedebat, (*H.* §. XLIX.) Sed praeterquam quod illa jam pridem obſolevit, & non paucioribus ſophiſtarum abuſibus patet, quam methodus hodierna: odium artis ſyllogiſticae redolet hoc conſilium, quum tamen illa non tam ars, quam mentis operatio ſit, (§. LXXV.) Et quid, quaeſo, intereſt, ſive Socratice quaeras, ſive ſyllogiſtice ratiocineris? Et quum hoc brevius, expeditius, quin & magis perſpicue fieri poſſit, cur non hoc potius faceres? Exemplum cape hanc diſputationem de theſi: *mens eſt ſpiritus.* Finge, SAPIENTEM interrogare, reſpondere AUDITOREM. S. *An concedes, obſecro, mentem cogitare?* A. *Quidni, o vir ſapientiſſime.* S. *An putas, id, quod cogitat, ſimile eſſe lapidi, ligno, auro, argento, an alii cuidam materiae?* A. *Immo nulli.* S. *Sed vide, ne erres. Num tu fieri non poſſe exiſtimas, ut materia quaedam cogitet? Multa efficit materia magnetis, pulveris pyrii, phoſphori, quae itidem fortaſſis fieri poſſe negares, niſi te ſenſus convincerent. Quid ergo eſt, cur magis impoſſibile putes, materiam cogitare, quam magnetem attrahere ferrum, pulverem pyrium ſaxa rumpere, phoſphorum in tenebris lucere?* A. *Id video, magis impoſſibile eſſe, cogitare materiam, quam illa fieri, quae in magnete, pulvere pyrio, phoſphoro obſervamus, quamvis, me rationem non videre, fatear.* S. *Periculum, age, faciamus, an ita rem ad liquidum perducere liceat. Quae effecta in materia miramur, an non ex certa diſpoſitione, forma & quantitate materiae explicari poſſe intelligis?* A. *Intelligo.* S. *Nonne ergo magnetem putas attrahere ferrum, quia ejus atmoſphaera ferrum ambit, & illud tanquam vortice ſuo ad magnetem rapit, vel ex alia ſimili cauſſa? Nonne manifeſto vides, pulveris pyrii particulas inflammatas ita ſe expandere, ut globum cum fragore protrudant? Nonne intelligis, phoſphori quoque lucem non aliunde, quam ex ejus materiae diſpoſitione, explicari poſſe?* A. *Ita videtur.* S. *An vero cenſes etiam, materiam diſponi poſſe, ut cogitet? Finge in hoc lignum quamcumque quantitatem, figuram, duritiem, mollitiem, gravitatem, levitatem, quin qualitatem quamlibet, introduci, an cogitabit unquam?* A. *Immo nunquam vero.*

S. *Vi-*

S. *Vides itaque, materiam non cogitare?* A. *Immo video.* S. *Quid ergo cogitat, ſi id non agit materia?* A. *Id quod materia non eſt, quodque ſpiritum vocare ſolet humanum genus.* S. *Quid ergo ſupereſt, quam ut mentem noſtram dicamus ſpiritum?* A. *Immo, talem eſſe mentem, jam non opinari, ſed ſcire mihi videor.* En diſputationem Socraticam. Sed quam paucis ſyllogiſmis comprehendi poſſunt illae interrogatiunculae?

(**) Et hinc pueriles ſunt illae concluſiones, ad quas, tamquam ad ſacram anchoram, confugiunt opponentes parum exercitati: *qui hoc ſtatuit, is male agit, is peccat contra analogiam juris, is abſurde ſentit, cet.* Potius ſi opponens velit impugnare theſin ſupra (§. CCXII *) propoſitam, formato ſtatu controverſiae, ita ratiocinabitur:

Qui contractus obligat ex ſolo conſenſu, is non eſt contractus re initus.
Quidam contractus pignoris obligat ex ſolo conſenſu,
Quidam ergo contractus pignoris non eſt contractus re initus.

Hic concluſio ipſam continet antitheſin, theſi contradictoriam.

§. CCXIV.

Argumentum adſumendum.

Ex eodem ſequitur, ut 6. *reſpondentem* jam oporteat opponentis argumentum adſumere vel repetere, (*) quod ut facilius fiat, non decet opponentem condere ſyllogiſmos prolixos, & quos vel robuſtiſſimus agricola; vix ſine laterum dolore recitare poſſit. Quo breviora ſunt tela, eo fortius iis pugnatur cominus.

(*) Quod non oſtentandae memoriae cauſſa repertum, ſed ut adpareat, reſpondentem opponentis argumentum ſatis intellexiſſe. Et ſane, qui id intellexit, is admodum infans eſſet, niſi illud vel iiſdem, vel aliis verbis idem ſignificantibus poſſet repetere.

§. CCXV.

Ejus forma examinanda.

Jam *reſpondens* 7. in primis diſpicere debet, num forte ſyllogiſmi *forma* vitio quodam laboret, quamvis diſputantes ea in re hodie plerumque ſint negligentiſſimi. Et tamen neglecto formae vitio ad materiam reſpondere velle, eſt laterem lavare, & magno conatu maximas nugas agere (*).

(*) Multis exemplis ſolide id demonſtravit philoſophus accuratus, CORNEL. MARTINI *Analyſ. logic. Part. I. Cap. V. ſeqq.* Hinc veteres male ſolverunt argumentum MELISSI: *ſi ens generatur, habet principium. Sed non generatur, non ergo habet principium.* Quum enim reſpondere debuiſſent ad formam, ex regulis ſupra propoſitis: [§. LXXXVIII, 3] ipſi in materia fruſtra haeſerunt.

§. CCXVI.

Quae propoſitio neganda?

Ubi nihil in forma vitii haeret, in alterutra praemiſſarum latitabit aliquid, quod falſum ſit, ſi falſus eſt opponentis ſyllogiſmus. Et hinc 8. *reſpondens* negare debebit eam propoſitionem, vel, ſi nondum, quo tendat opponens, intelligit, ejus probationem exigere.

§. CCXVII.

Quomodo ea ab-

Hic verò jam in vagam declamationem exſpatiari ſolet opponens;

Digitized by Google

nens, vel plerumque idem per idem μετὰ πολλῆς φαντασίας probare nititur. Sed male agit *reſpondens*, ſi in ea re adquieſcat. Potius jure quodam ſuo urgebit, 9. ut *opponens* propoſitionem negatam formaliter probet (*).

opponente probanda?

(*) E. g. in ſyllogiſmo ſupra [§. CCXIII.] propoſito neganda eſſet minor. Jam male ageret opponens, ſi loco probationis in locum communem excurreret, & prolixe doceret, promiſſa omnia jure naturae eſſe ſervanda, diſtinctionem inter contractus reales, verbales, litterales, conſenſuales, ad ſubtilitates juris Romani pertinere, idque a viris doctis jam pridem eſſe demonſtratum. Rectius minorem ſuam ita breviter probabit: *in quo contractu ex ſolo promiſſo actio datur ad rem tradendam, in eo obligatio ex ſolo conſenſu naſcitur. In quodam contractu pignoris actio ex ſolo promiſſo datur ad rem tradendam. Quidam ergo contractus pignoris ex ſolo conſenſu naſcetur.*

§. CCXVIII.

Si ne ſic quidem in proſyllogiſmo omnia recte ſe habent: vel 10. vitium ſtatim indicandum, vel 11. nova probatio alterutrius praemiſſae exigenda, idque 12. tamdiu faciendum erit, donec jam ad fundamentum perveneris, quod opponens ſententiae ſuae ſubſtravit (*).

An probatio & quouſque perſequenda?

(*) Sic in praecedente proſyllogiſmo [§. CCXVII.] reſpondens minorem denuo jure negabit. Et hinc opponens eam probabit e. g. ex *L. 1. pr. §. 1. D. de pignoratit. act.* Et inde argumentabitur: 1. *Si pignus contrahitur nuda conventione citra traditionem, actio dabitur ex ſolo promiſſo ad rem tradendam. At contrahitur nuda conventione citra traditionem per L. 1. pr. D. de pignorat. act. Actio ergo tunc dabitur ex ſolo promiſſo.* 2. *Si qui aurum oſtendens aes creditori dedit, ad aurum tradendum conveniri poteſt, ſequitur, ut ex ſolo promiſſo citra traditionem naſcatur actio illa pignoratitia. At prius verum eſt per L. 1. §. 1. D. eod. Ergo & poſterius.* Ita ſane jam perventum eo, ut reſpondens totum opponentis fundamentum perſpicue intelligat, adeoque nihil ſupereſt, quam ut reſponſione ſua argumentum ſolvat.

§. CCXIX.

Ubi fundamentum opponentis per probationes ejus in aprico eſt: jam ad *reſpondentem* res redit, cujus jam officium erit, 13. argumentum ſolvere, & propoſitionem aliquam ſive in proſyllogiſmis (*), ſive in argumento primario negare.

Ad quid reſpondendum?

[*] Proſyllogiſmi enim continent fundamenta, quibus opponentis argumentum innititur. [§. CCXVIII.] Subrutis fundamentis, omne, quod iis ſuperſtructum, corruat, neceſſe eſt.

§. CCXX.

Reſpondendum autem formaliter, idque fit vel 14. per CONCESSIONEM, ſi jam adparet, opponentis argumentum non eſſe contra theſin, vel 15. per INSTANTIAM, ſi adducto caſu con-

Quomodo reſpondendum?

tur per conceſſionem, inſtantiam, inverſionem?

trario oſtenditur, propoſitionem aliquam non eſſe univerſaliter veram (*), vel 16. per INVERSIONEM, ſi oſtenditur, ex illa propoſitione plane theſin ſuam fluere (**), vel 17. per DISTINCTIONEM & limitationem.

[*] E. g. ſi opponens uſus eſſet argumento inepto: *nullus contractus realis eſt bonae fidei. Contractus pignoris eſt bonae fidei*, [per definitionem]. *Nullus ergo contractus pignoris eſt realis*: res ipſa docet, reſpondendum eſſe, negando majorem, eam enim non eſſe univerſalem. Facile id doceri poſſe *per inſtantiam. Commodatum* enim & *depoſitum* eſſe contractus reales, & tamen bonae fidei. Ita inter omnes conſtare, contractus innominatos re iniri. Et tamen b. f. eſſe permutationem & contractum aeſtimatorium, §. 28. *Inſt. de act. L.* 2. *D. de permut.*

[**] Finge hoc argumento uſum opponentem: *quod leges ipſae contractibus conſenſualibus accenſent, id ad contractus conſenſuales omnino referendum eſt. Pignus leges contractibus conſenſualibus accenſent*, [L. 1. *pr. D. de pignorat.*]. *Eſt ergo pignus ad contractus conſenſuales referendum.* Reſponderi poterit per *inverſionem* vel *retorſionem*: quod leges ipſae contractibus realibus accenſent: id ad contractus reales referendum eſt. Pignus leges ipſae contractibus realibus accenſent, [§. 4. *Inſt. quib. mod. re contr. obl.*]. Eſt ergo ad contractus reales referendum.

§. CCXXI.

Quomodo diſtinguendo & limitando?

Ubi *diſtinctione* utitur reſpondens, 18. ea breviter explicanda; adplicandaque erit, eoque facto limitandum ex ea argumentum, quod iſta diſtinctione infringere cupit (*).

[*] Sic e. g. ad minorem proſyllogiſmi primi [§. CCXVIII. *] reſpondendum erit *diſtinguendo* inter pignus, *latius & ſtricte* acceptum. *Late* acceptum ſignificat omne jus, creditori in re debitoris conſtitutum, adeoque & hypothecam comprehendit, quae a pignore hoc ſenſu tantum nominis ſenſu differre dicitur, *L.* 5. §. 1. *D. de pign.* At *ſtricte* pignus eſt, jus in re, ab hypotheca diverſum, & quod per traditionem demum naſcitur, *L.* 238. §. 2. *D. de verb. ſign.* Jam verum quidem eſt, pignus priore ſenſu etiam contrahi nuda conventione, puta per pactum hypothecae. At poſteriore ſenſu, qui hic obtinet, nuda conventio non ſufficit, ſed requiritur traditio. Hinc limitandus erit opponentis proſyllogiſmus: *Si pignus* [ſtricte dictum, quatenus hypothecae opponitur,] *nuda conventione citra traditionem conſtituitur, actio dabitur ex ſolo promiſſo. At pignus* [ſtricte dictum, & quatenus hypothecae opponitur,] *nuda conventione conſtituitur.* Sic nego minorem.

§. CCXXII.

Nec reſpondendum vaga declamatione, vel probatione theſeos.

Nihil ergo agunt reſpondentes, qui non uno horum modorum reſpondendi utuntur, ſed vel vaga declamatione ſatisfacere conantur opponenti, vel loco reſponſionis in probationem theſeos ſuae excurrunt. Quare quemadmodum illi opponentem, extra oleas vagantem; & ſermoni vago laxantem habenas, ſuo jure monere poſſunt, ut formaliter opponat: ita & ipſi declamaturi recte urgentur, ut reſpondeant formaliter (*).

(*) Unde

Digitized by Google

[*] Unde omnino utiles ſunt opponentis interrogationes: *ad quam propoſitionem reſpondes? Concediſne illam, an negas? an diſtinguis? cet.*

§. CCXXIII.

Et huc uſque alter diſputandi actus pertingit. Jam in tertio 19. opponens replicat, ſi quid habet, quo reſpondentis ſolutionem infringere poſſit.

Replicando opponentis.

§. CCXXIV.

Et quidem 20. ſi *reſpondens* totum argumentum *conceſſit*, oſtendendum erit, argumentum omnino vel mediate, vel immediate, theſi contradicere. Sin 21. per *inſtantiam* reſponſum: probandum erit, vel caſus in contrarium adductos ad propoſitionem ſuam non pertinere, vel loco inſtantiae ipſum τὸ κρινόμενον ſibi obtrudi.

Quomodo id fiat, ſi reſponſum concedendo vel per inſtantiam?

§. CCXXV.

Similiter, ſi per *inverſionem* reſponſum 22. opponentis erit oſtendere, ex propoſitione ſua theſin reſpondentis minime fluere. Ac denique 23. ſi ille *diſtinctione* uſus fuerit, probare, vel fundamento deſtitui illam diſtinctionem, vel eam argumento ſuo adplicari non poſſe.

Quomodo, ſi per inverſionem, vel diſtinctionem?

§. CCXXVI.

Replicationem hanc jam 24. iterum formaliter ſolvit reſpondens, idque 25. tamdiu fit, donec alteruter, quod cum ratione (*) obvertat, non habeat.

Duplicatio reſpondentis.

[*] Cum ratione, dico. Nam qui φιλονεικίας ſtudio diſputant, ſemper habere ſe ſimulant, quod obverti poſſit, quamvis auditores, neutrarum partium, facile animadvertant, utri diſputantium aqua haereat, vel uter plane ad incitas redactus ſit.

§. CCXXVII.

Ubi hae leges diſputandi utrimque accurate obſervantur, fieri profecto non poteſt, quin vel opponens demum in probatione deficiat, vel reſpondens ad concedenda contradictoria, vel abſurda etiam, invitus adigatur (*). Quo facto, non amplius obſcurum erit, ex utra parte ſtet veritas.

Unde de eventu diſputationis judicandum?

[*] Exempla inſignia praebent colloquia bina, unum *Ratisbonenſe* inter Hungerum, Tannerum, Gretſerum ex una: & Hunnium ejuſque ſocios ex altera parte habitum: alterum Hemelſchenburgenſe inter theologum incomparabilem, Ge. Calixtum & Jeſuitam Hildeſienſem inſtitutum. In *priore* enim Jeſuitae eo adacti ſunt, ut implicarent ſe contradictoriis: *pontifex ſummus, quando ex cathedra definiendo ſententiam fert, numquam poteſt errare, &: ſummus pontifex aliquando, ex cathedra definiendo ſententiam ferens, erravit*, Item: *Caiphas fuit ſummus pontifex illius anni, quo Chriſtum condemnavit, &: Caiphas illius anni pontifex ſummus non fuit.* Vid. CORN. MARTIN. *Analyſ. log. part. II. Cap. III. p. 239. ſeqq.* In poſteriore Calixtus formaliter opponendo ita in anguſtias redegit Jeſuitam, ut contraria ſimul vera eſſe, non obſcure prae ſe ferret.

§. CCXXVIII.

Cur de praeſidis officio nihil dictum?

De PRAESIDIS officio nihil adhuc diximus. Eſt enim haec perſona acceſſoria, cujus officium eſt, feroces juvenes, & extra orbitam evagantes, in viam revocare. Oportet ergo illum virum accurate doctum ac prudentem eſſe. Si talis non eſt, fruſtra illi praeſcribentur regulae, quas, ſi vel maxime vellet, obſervare non poſſet.

§. CCXXIX.

Methodus analytica.

Et haec ipſa eſt vera METHODUS ANALYTICA, cui in dijudicanda veritate locum eſſe diximus (§. CLXII.*) Eſt enim illa *meditatio, qua concluſiones ad ſua principia, vel phaenomena ad ſuas hypotheſes, tamquam ad Lydium lapidem, examinamus.*

§. CCXXX.

Qualis ſit analyſis demonſtrationis?

Ergo quod ad demonſtrationem dijudicandam attinet, in eo vertitur tota analyſis, ut propoſitiones in ſua ſubjecta & praedicata ſolvamus, ratiocinationes ſecundum formam & materiam; definitiones ſecundum ſenſiones, ſenſiones per experientiam examinemus. Ita enim facile adparebit, an tota demonſtrationis ſeries ſe recte habeat, & ſi male demonſtratum, in qua parte iſtius catenae latitet vitium.

§. CCXXXI.

Analyſis hypotheſeos.

Eodem modo, in dijudicanda veritate probabili, diſpiciendum erit, primum an omnia phaenomena adducta ſint, deinde an illa omnia ex hypotheſi data commode poſſint explicari, ac denique, an non alia in promptu ſit hypotheſis commodior, ex qua illa phaenomena minore negotio fluere videantur?

SECT. IV.

DE RATIONE, VERITATEM PERSPICUE PROPONENDI.

§. CCXXXII.

Connexio.

Denique eum quoque fructum nos ex logica capere oportet; ut veritatem inventam cum aliis eo ordine eaque methodo communicemus, ut hi de ea ſe convictos eſſe fateantur. (§. CLX.)

§. CCXXXIII.

Quibus modis veritas cum aliis com-

Id fit vel DOCENDO viva voce, vel SCRIBENDO. Utrumque pulcrum, & viro ſapiente dignum eſt. Sed, qui ipſi nondum veritatem adſequuti ſunt, nec quomodo cum ſuis principiis connectenda ſit, perſpexerunt, ii rectius ſibi aliiſque conſulerent, ſi

illi

Digitized by Google

illi docendi ſcribendique pruritum tantiſper cohiberent, dum aetas, diuturna meditatio, & uſus, cruda ſtudia ad juſtam maturitatem provexiſſent. municetur?

§. CCXXXIV.

Docentium officium.

DOCENTIBUS duo potiſſimum incumbunt, 1. ut auditoribus non ſolum doctrinas ſuas, ſed & earum nexum inter ſe perſpicue ob oculos ponant, 2. ut eoſdem de illarum veritate ita convincant, ne de iis cum ratione dubitare poſſint.

§. CCXXXV.

Quomodo doctrinae perſpicue proponendae?

Quum itaque doctrinae perſpicue ſint explicandae: (§. CCXXXIV.) id commodiſſime obtinebit docens, ſi 1. accuratas rerum definitiones dederit, & quo pacto per illas res ab aliis diſcernendae ſint, oſtenderit, 2. ſi vocabula τεχνικὰ accurate explicaverit (*), & 3. quaecumque tradit, exemplis aptiſſimis, jucundis & perſpicuis illuſtrarit, denique, 4. an auditores omnia ſatis perceperint, data occaſione, inſtituto examine, explorarit.

[*] Quum enim haec vocabula auditoribus plerumque incognita ſint, & hinc vel maxime confuſio oriatur, ſi ea aliter, ac docens velit, accipiant; omnino docentis erit, eam confuſionem pro virili evitare. Hoc pleroſque docentes fugit, aut ii ſaltim infra dignitatem ſuam fore putant, ſi in his minimis verſentur. Sed minima putanda non ſunt, ſine quibus majora non conſtant. Non puduit magnos theologos, fateri, *theologiam magna ex parte eſſe grammaticam:* & quo quaeſo cum fructu docebit JCtus, niſi vocabula artis, e. g. *ſatisdatio*, *conſtitutum*, *uſusfructus*, *uſus*, *habitatio*, *moram purgare*, & ſexcenta alia tironibus cum cura explicarit?

§. CCXXXVI.

Quae perſpicuitatem hanc impediant?

Ex eo perſpicue adparet, 5. male docere, qui dictando in calamum auditores defatigant, qui 6. ad ſingulas doctrinas totas auctorum turmas conſcribunt (*), quorum vix nomina recte excipiunt tirones, tantum abeſt, ut eos evolvere, vel illorum placita dijudicare poſſint, qui denique 7. variis digreſſionibus, doctis illis quidem, at parum ad rem facientibus, auditorum animos demulcent, & ita corvos deludunt hiantes.

[*] Quamvis provectioribus haud parum utilitatis adferat optimorum librorum notitia: dici tamen non poteſt, quantum detrimenti tirones ſentiant ex hoc teſtes citandi cacoëthe. Ita enim fit, 1. ut auditores rem ipſam non teneant, ſed 2. ſe ſatis tamen eruditos exiſtiment, ſi tantam ſibi ſcriptorum notitiam adquiſiverint. Praeterea 3. ſaepe hi ſcriptores pugnantia tradunt, adeoque 4. tiro, diſciplinae ipſius ignarus, centones conſuere, omniaque ſine judicio corradere paullatim adſueſcet. Denique 5. ita non ipſae diſciplinae docentur, ſed hiſtoria litteraria, quae ſane omnem eruditionis ambitum non abſolvit. Sed tale eſt ſaeculum, ut & maxime rudes his phaleris ſuperbiant, & hoc apparatu, aliis ſublecto, magnum dent ſtrepitum.

§. CCXXXVII.

Quomodo doctrinarum nexus oſtendi poſſit?

Quumque earumdem doctrinarum nexus a docentibus perſpicue ſit oſtendendus: (§. CCXXXIV.) conſequens eſt, 8. ut tale eligendum ſit compendium, in quo doctrinae omnes, poſitionibus breviſſimis comprehenſae ad ſua principia revocantur. 9. Ut ſemper inculcandum ſit auditoribus, quomodo ſingulae doctrinae vel cum axiomate, vel cum definitione cohaereant. 10. Ut danda docenti ſit opera, ne ex diverſis principiis doceat (*).

[*] Hoc iis contingere ſolet, qui, ubi ſe praelectionibus praeparant, modo hoc, modo illud ſyſtema evolvunt, ſuaque arva ex his lacunis irrigant, parum ſolliciti, eademne ſint illorum auctorum principia, an diverſa & pugnantia.

§. CCXXXVIII.

Quomodo auditores convincendi?

Quia porro docentis eſt, auditores doctrinarum ſuarum veritate convincere: (§. CCXXXIV.) per ſe patet, 11. docentem non auctoritate (*), ſed rationibus niti, adeoque 12. doctrinas, quas inculcat, aut accurate demonſtrare, aut, 13. ſi in probabili veritate verſetur, eam ex hypotheſi perſpicua explicare debere.

[*] Dubitari quidem non poteſt, quin quaedam diſciplinae auctoritatibus nitantur, veluti *hiſtoria*: ſed non deſunt ſexcenta compendia, in quibus illae jam adductae ſunt. Itaque hiſtoria ipſa docenda, & ſicubi auctores coaevi vel recentiores in circumſtantiis diſcrepant, in veritatem ſecundum fundamenta probabilitatis hiſtoricae [§. CXXXIV. *ſeqq.*] inquirendum. De citatione legum in docenda juriſprudentia ſententiam noſtram aperuimus in *praefatione Elementorum juris ſecundum ord. Pandect.*

§. CCXXXIX.

An & aliorum ſententiae refellendae?

Si quis ex me quaereret, 14. an docens aliorum diſſentientium ſententias examinare debeat? diſtinguerem ego inter *tirones* & *provectiores*. Illos controverſiis difficilioribus fatigare abſonum eſt. His ſcrupuli etiam, ab aliis injecti, omnino eximendi ſunt. Id quod fiet cum fructu auditorum, ſi primum ſententiam diſſentientium candide expoſueris, deinde eorum argumenta recenſueris ſine fuco, ac demum ea ex principiis tuis (*) perſpicue ſolveris.

[*] Ex tuis dico. Eſt enim hoc argumentum veritatis eximium, ſi non modo tuae doctrinae firmiſſimo nexu cohaerent, ſed & aliorum dubia ex iis dextre ſolvuntur. Qui in arithmetica arte periculum faciunt, an recte ſubtraxerint, illi id per additionem explorant: Qui, an bene multiplicarint, ſcire cupiunt, diviſione utuntur. Ita veritatis ſignum luculentum eſt, ſi falſitas inde refelli poteſt perſpicue.

§. CCXL.

Virtutes docentis.

Ceterum ipſe docentis finis ſuadet, 15. omnem adhibendam eſſe fidem. 16. vitandam prolixitatem nimiam, 17. audito[illegible], qui ſcrupulos

Digitized by Google

pulos ſibi eximi petunt, amanter eſſe audiendos, 18. eoſdem a voluptate & petulantia, quantum fieri poteſt, ad virtutem revocandos.

§. CCXLI.

An & novaturire docentem deceat?

Sunt, qui & ſaeculo ſerviendum, & nova quammaxime docenda eſſe ſuadent (*). Sed quemadmodum non ſemper antiqua novis praeferenda: ita nec nova ſemper antiquis meliora ſunt. Quum ergo vitae, non ſcholae, diſcendum ſit: conſequens eſt 19. ut nihil innovandum ſit, ubi id veritatis ſtudium non exigit. 20. Ut nec innovandum aliquid temere, ubi ex nova doctrina non major, quam ex vetere, utilitas adſulget, multo minus, 21. ubi non ſperandum, novam doctrinam in praxi aliquid emolumenti eſſe adlaturam.

[*] Eſt hoc aucupium, quo novelli doctores juvenes alliciunt, ſimiles illis rhetoribus apud PETRON. *in Satyr.* qui jam pridem eorum arcanum evulgavit: *adoleſcens, quoniam ſermonem habes non publici ſaporis, &, quod rariſſimum eſt, amas bonam mentem: non fraudabo te arte ſecreta. Nimirum in his exercitationibus doctores peccant, qui neceſſe habent, cum inſanientibus furere. Nam niſi dixerint, quae adoleſcentuli probent, ut ait Cicero; ſoli in ſcholis relinquentur. Sicuti ficti adulatores, cum coenas ditium captant, nihil prius meditantur, quam quod putant gratiſſimum auditoribus fore, [nec enim aliter impetrabunt, quod petunt, niſi quaſdam inſidias auribus fecerint,] ſic magiſter, niſi tanquam piſcator eam impoſuerit hamis eſcam, quam ſcierit appetituros eſſe piſciculos, ſine ſpe praedae moratur in ſcopulo.*

§. CCXLII.

An antiquos errores defendere?

Id quod tamen non in eam partem accipiendum eſt, ac ſi inveteratos errores indicare & refellere, nefas eſſet: ſed quod omnia ſine neceſſitate innovantes promiſcue, parum conſulant diſcentibus.

§. CCXLIII.

Dotes docentis.

Multum docendi onus ſublevabunt 22. ordo non interruptus, 23. eloquentia nativa, a loquacitate probe diſcernenda, & 25. ſtilus perſpicuus, amoenus, & philoſophicus magis, quam declamatorius (*).

[*] Quia enim diverſi ſunt docentium & declamantium fines, illique audientes *convincere;* hi vel aliquid *perſuadere*, vel eloquentiae *famam captare*, vel denique auditorium *oblectare* cupiunt: nihil minus docentes decet, quam concionari, declamare & aures magis demulcere, quam intellectum inſtruere.

§. CCXLIV.

Cur ad ſingulas diſciplinas deſcendere non liceat?

Haec generalia docendi praecepta ſunt. Quae ſpeciatim in ſingulis diſciplinis obſervari oporteat, eos, qui ipſi eam diſciplinam probe didicerunt, facile docebit uſus & illa judicandi facultas, quae in doctore primum, ſecundum, ultimum eſt.

§. CCXLV.

Digitized by Google

§. CCXLV.

Libros ſcribendi praecepta tradere difficile.

De SCRIBENDIS libris praecepta plurima accumulare ſuperuacuum foret, partim, quia methodus arbitraria eſt, partim quia ſingulae fere diſciplinae aliquid ſingulare habent. Quum itaque ad ſpecialia deſcendere infiniti res laboris eſſet: generalia tantum conſectabimur.

§. CCXLVI.

Praecipua ſcriptionum genera.

Qui aliquid, quod ad veritatis cognitionem pertinet, ſcribunt; ii aut HISTORICE quid *referunt*; aut DISCIPLINAM ejuſque partem *proponunt*, aut aliquid EXPLICANT, aut denique aliorum ERRORES REFUTARE conantur (*).

[*] Hinc non curamus hic libellos *ſatyricos*, *poemata*, *comoedias*, *tragoedias*, *fabulas Romanenſes*, & hujus generis alia, quorum praecepta alibi quaerenda.

§. CCXLVII.

Hiſtoria quotupliciter ſcribi poſſit?

HISTORIAS qui ſcribunt, eas vel ad certa *ſumma capita* referunt, vel totam ejus ſeriem *ordine chronologico* connectunt. Poſterius & utilius, & ordini naturali convenientius eſſe, unuſquiſque videt, maxime quum ita facilius conſiliorum & eventuum nexus in oculos incurrat, & ſic hiſtoria vere fiat pragmatica, ac ab illis *λεπτολογίαις*, queis vulgus hiſtoricorum delectatur, perpurgata. Sed prior methodus eo frequentior, quo pauciores hiſtorici in chronologica arte ultra SCHRADERI *tabellas* ſapiunt.

§. CCXLVIII.

Regulae in ſcribenda hiſtoria obſervandae.

Nihil vero ab hiſtorici officio alienius eſt, quam fingere, quae nemo memoriae prodidit, judicia interponere, perſonarum characteres magis ex ſuo ingenio, quam ſecundum rei veritatem, inſerere, orationes nunquam habitas comminiſci, adfectus movere; res denique mediocres exaggerare pro lubitu. Sunt ſcilicet hae egregiae artes, quibus VARILLASIUS, MAIMBURGIUS & alii hujus furfuris ſcriptores ludibrio humani generis ſe expoſuerunt (*).

[*] Conferenda hic omnino, quae de ſtilo hiſtorico commentati ſumus in *Fundamentis ſtili cultioris*, *Part. I. Cap. II. §. LVII.*

§. CCXLIX.

Quomodo veritates certae proponendae dogmatice?

Qui vel DISCIPLINAM vel ejus partem, veluti doctrinam aliquam ſpecialem, vel veritatem demonſtrabilem, proponere cupiunt, quam optime procedent, ſi exorſi a principiis, iiſque probe munitis, ad concluſiones eo ordine progredientur, ut poſteriora ex prioribus & lucem & robur accipiant. Unde reliquis omnibus praeferenda *methodus mathematica*, vel quae ad illam quam proxime accedit (*).

(*) Neq

Digitized by Google

[*] Nec tamen opus eſt, ut ſemper more mathematicorum ſingulas propoſitiones ſuis nominibus adpelles, niſi id tua ſponte facere velis. Sufficit, ſi ipſum ordinem, quantum licet, accurate obſerves.

§. CCL.

Quomodo veritates probabiles?

Si veritates probabiles fuerint proponendae, recte initium capies ab hiſtoria phaenomenorum, iiſque recenſitis, addes aliorum hypotheſes, ac his denique expenſis, indicatiſque, quae illas premunt, difficultatibus, tuam propones, eamque phaenomenis omnibus ſatisfacere, oſtendes.

§. CCLI.

Methodi ſcholaſtica, cauſſarum, erotematica, miſcella.

Non ergo elegantioribus placere poterunt methodi, quibus olim magnopere delectabantur homines, veluti SCHOLASTICA, quae *ſyllogiſtice & formaliter* omnia proponit, methodus CAUSSARUM, quam Ramiſtae potiſſimum probabant, EROTEMATICA, quae pueris magis & tironibus, quam doctis, prodeſt, ac denique MISCELLA, quae omnia ſine ordine, prout calamum ſubeunt, effundit (*).

[*] Quid vero de *dialogiſtica methodo* ſentiendum, qua veteres philoſophi, Plato, Xenophon, Aeſchines, Cicero, mirifice delectabantur? Eam aliquando prudenter adhiberi, jam in *Fundamentis ſtili cultioris*, *Part. II. Cap. III.* §. *I.* monuimus.

§. CCLII.

Quomodo exegetica ſcribenda?

EXEGETICA ubi tractare accurate volueris, *ſcopus* textus ex occaſione illi ſcribendo data, & hiſtoria, nec non ex antecedentibus & conſequentibus accurate eruendus, *textus ipſe*, an recte ſe habeat, ſecundum regulas critices diſpiciendum, tum porro in partes ſuas *ſolvendus*, parteſque ſingulae ſecundum regulas de probabilitate hermeneutica (§. CCXLI. *ſequ.*) *interpretandae*, ac denique *poriſmata* ſeu *conſectaria*, dogmatica aeque ac elenchtica, inde eruenda erunt.

§. CCLIII.

Quomodo elenchtica?

Qui denique aliorum ſcripta refellere conantur, iis primo omnium incumbit, ut, propoſita theſi & antitheſi, & utriuſque oſtenſo diſcrimine, πρῶτον ψεῦδος, ſeu principium illud falſum, quod auctori illuſit, profligent (*). Eo enim profligato, concluſiones illi ſuperſtructas brevibus ſtricturis confodere licebit, & oſtendere, illas vel cum ipſo auctoris principio connecti non poſſe, vel ex πρώτῳ ψεύδει fluere, vel aliis veritatibus, ab ipſo auctore agnitis, repugnare.

[*] Illud plerumque latet in definitionibus & axiomatibus inde male deductis, & hinc iſtae quam accuratiſſime cum ſenſionibus comparandae & expendenda-

pendendae ſunt. Quid ſi auctor non niſi diſſolutas vendat? Tunc vero nihil ſupereſt, quam ut ratiocinationes illius ſecundum regulas logicas examinemus; earumque abſurditatem in lucem protrahamus.

§. CCLIV.

An hoc ſcribendi genere utendum?

Ad hujus generis ſcripta non temere ſe accingent homines ſapientes, & tranquillitatis ſuae ſtudioſi, niſi vel officii ratio, vel eorum fama, vel veritatis ſtudium id exigat. Nec, ſi quid hujus generis ſcribendum, ruent in convicia, ſcommata, & calumnias, ſed veritatem gravi oratione defendent, aliorum ſcommata, calumnias, aut contemnent, aut ſolide refutabunt, denique nimium petulantes, aut convictos ignorantiae in ruborem dant, aut plus ſaltem ſalis, quam fellis, iis adſpergunt.

§. CCLV.

Quo ſtilo ſcribendum?

In omnibus his ſcriptis qualem ſtilum adhiberi oporteat, alibi docuimus (*). Jam addimus, textum ineptis & minus neceſſariis auctorum citationibus non eſſe interrumpendum, digreſſiones, ad rem non pertinentes, quam maxime fugiendas, adeoque nec ſectandum genus ſcribendi per aphoriſmos, quorum vocabulis ſingulis magna adnotationum farrago ſubjicitur, quamvis haec in compendiis ſcribendis laudem mereantur, ſi talia ſint ſcholia, qualia illa eſſe oportere, ſupra monuimus, (§. LXIV.)

[*] Conferenda & hic *Fundamenta ſtili cultioris, Part. I. Cap. II.* §. *LVI.*

§. CCLVI.

Concluſio logices.

Et haec quidem in praeſenti ſufficiant. Pauca ſunt quae diximus: at quae pro ſaeculi genio pleriſque jam nimis multa videbuntur. Nobis hanc operam navare viſum eſt diſciplinae pulcherrimae, quam neglectum ſui per omnem vitam ſeveriſſime vindicare, res ipſa docet, & magiſtra rerum, experientia.

ΑΛΗΘΕΥΕΙΝ ΕΝ ΑΓΑΠΗ.

ELE-

Digitized by Google

ELEMENTA
PHILOSOPHIÆ MORALIS.

CAPUT I.

DE PHILOSOPHIÆ MORALIS NATURA ET CONSTITUTIONE.

§. I.

Ethica pars philoſophiae practicae.

QUum philoſophia ſit cognitio non *veri* tantum, ſed & *boni*, (H. §. I.) eaque illius pars, quae circa poſterius verſatur, *practica* adpelletur, (H. §. VII.) haec denique in *ethicam*, *politicam* & *oeconomicam* dividatur: (H. §. IX.) jam de ETHICA aliquid praecipere juvabit.

§. II.

Quid ſit?

Verſatur haec circa *bonum*, ejuſque fruitionem generatim (H. §. IX.) adeoque definiri poteſt, quod ſit *cognitio boni*, *vel ſcientia*, *oſtendens rationem*, *ad ſummum bonum ejuſque fruitionem perveniendi.*

§. III.

An certa ſit ſcientia?

Quum itaque ſit cognitio boni, (§. II.) cognitio autem, quae certis principiis nititur, ſcientiam certam generet: (H. §. II. *) & talia certa principia in ethica paſſim occurrant: conſequens eſt, ut & moralia cadant ſub demonſtrationem (*).

[*] Negant Ariſtotelici, & ipſe GROT. *de Jure belli & pac.* II. 23. §. 1. ſed ei jam CONRINGIUS, PUFENDORFIUS, LOCKIUS ſatisfecerunt.

§. IV.

Methodus eam docendi dogmat-

Quemadmodum autem circa *verum* intellectus; circa *bonum* voluntas magis occupata eſt: ita facile patet, philoſophiae moralis eſſe, voluntatem movere ac flectere ad bonum adpetendum. Quia

Google

ca, paraenetica, paradigmatica, & characteriſtica.

autem voluntas movetur vel veris boni notionibus, vel argumentis, vel exemplis: hinc ethicam in DOGMATICAM, PARAENETICAM, PARADIGMATICAM & CHARACTERISTICAM (*) dividunt.

[*] *Dogmatica* ergo doctrinas de bono & malo connectit, atque in juſtum ſyſtema redigit: *paraenetica* adpetitum boni excitat ſententiis, admonitionibus, argumentis. *Illa* magis intellectum inſtruit; *haec* voluntatem fortius movet. *Exemplis* meliores reddere nos conatur *paradigmatica*, iiſdem homines diſcernere docet *characteriſtica*, & illa quidem *ſpecialibus*, haec *generalibus*, exempla unius generis ad certos characteres reducendo.

§. V.

Aliae methodi.

Addunt alii methodum MYTHOLOGICAM, qua uſus Aeſopus, & AENIGMATICAM, HIEROGLYPHICAM & SYMBOLICAM, quarum hanc Pythagoras, illam Aegyptii, iſtam Orientales, & ipſi Hebraei in deliciis habuere (*). Sed hi docendi modi ideo reperti, quod homines non omnes veritatem libenter audiant ab hominibus paullo vilioris conditionis. Nota ſunt illa PHAEDRI ex *praef. Libr. III. v. 35.*

— *Servitus obnoxia,*
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas tranſtulit,
Calumniamque fictis eluſit jocis.

[*] Adde de *hieroglyphica* methodo PIERII VALERIANI *Hieroglyphica*, de *ſymbolica* PAULLI PATRIS, *Arcana moralia ex Pythagorae ſymbolis*, de *aenigmatica* THOM. BURNETII *Archaeol. philoſ. p. 339.* de *mythologica* denique SALLUST. philoſophum *de Diis & mundo, Cap. IV. p. 247. ſequ. edit. Thom. Gale*, & MACROB. *in Somn. Scip. Libr. I. Cap. II.*

§. VI.

Ethicae differentia a jure naturae.

Quandoquidem porro ethica viam munit ad ſummum bonum, & conjunctam cum eo veram felicitatem: (§. II.) nemo amplius diſciplinam hanc cum JURE NATURAE, quod *bonum*, quatenus, *juſtum*, *honeſtum*, *decorum* eſt, conſiderat, confundet (*).

[*] Et eam tamen confuſionem veteres, veluti ARISTOTELES in *Ethica*, & CICERO in *libris de officiis* vix evitarunt.

§. VII.

Nec non a politica & oeconomica.

Nec minus facile erit, ab ethica diſcernere POLITICAM & OECONOMICAM, quae, quid utile ſit vel *publice* vel *privatim*, diſquirunt.

§. VIII.

Quo ordine tradenda ethica?

Ex eadem definitione etiam patebit, quo ordine tradenda ſit philoſophia moralis. Quamvis enim ea de re ſollicite admodum diſputarint veteres (*): res ipſa tamen docet, totam rem explicari poſſe quam commodiſſime, ea methodo, ut *primum*, qualis ſit NATURA

Digitized by Google

TURA HOMINIS ſummo bono nondum potiti, conſideremus: *deinde* de BONO, ad quod contendit, agamus: ac *denique* MEDIA, quibus ad illud conſequendum opus ſit, diſſeramus paullo accuratius.

[*] Veteres hic ſtricte inhaeſerunt methodo analyticae, quam, quum primus deſeruiſſet FRANC. PICCOLOMINEUS, a JAC. ZABARELLA ceu novator traductus eſt. Quod occaſionem dedit libello apologetico, qui *Comes politicus* inſcribitur. Vid. HORNEI *Philoſ. mor. Libr. I. Cap. II.* §. *VII.* VINC. PLACCIUS philoſophiam moralem *methodo medicorum* tractandam ſtatuit, quem ſequutus JO. FRANC. BUDDEUS in *Philoſophia practica*, ubi ethicae veluti *phyſiologiam*, *pathologiam*, *hygienam*, *ſemioticam* & *therapeuticam*; juri naturae & prudentiae ſtatus veluti partem *diaeteticam* hujus medicinae mentis vindicat. Sed methodus arbitraria eſt, eaque optima, quae ſimpliciſſima, & naturae diſciplinae quam maxime videtur conſentanea.

§. IX.

Denique, quam utilis ſit philoſophia moralis in vita civili & Chriſtiana (*), ex hac ipſa definitione facile colligitur. Ejus utilitas.

[*] Neque enim omnino nihili eſt, quod dictum a veteribus, in primis CLEM. ALEXANDR. *Strom. Libr. I. p.* 282. προπαρασκευάζειν τὴν φιλοσοφίαν προοδοποιοῦσαν τὸν ὑπὸ Χριστοῦ τελειούμενον, *praeparare philoſophiam, ei dum viam muniat, qui a Chriſto perficiatur.* Demonſtravimus hoc in *Syllog. opuſc. noſtr. Exerc. V. de philoſoph. ſemichriſtianis* §. I. & ante nos idem fecere VINC. PLACCIUS in libello *de praecipuo philoſophiae moralis fructu*, JO. FRANC. BUDD. in *Elem. philoſ. mor. Cap. VI.* §. *LIV. ſequ.*

CAPUT II.

DE NATURA HOMINIS MORALI.

* * *

SECT. I.

DE MENTE.

§. X.

HOmo, qui ad veram felicitatem perducendus eſt, non modo CORPUS circumfert, in longum, latum & profundum extenſum, ſed in ſe quoque ſentit aliquid, quod cogitet, & non modo res extra ſe poſitas per organa ſenſuum percipiat, & ab aliis diſtinguat, verum etiam ideas abſtractas ſibi formet, ſuarumque perceptionum ſibi conſcium ſit, eas inter ſe comparet, quin &, una Homo ſibi conſcius eſt ſubſtantiae in ſe cogitantis.

 cogni-

cognita veritate, alias inde eliciat, ac denique, quod bonum ſibi fore judicavit, ſive materiale illud, ſive immateriale ac incorporeum ſit, appetat, quod malum, averſetur.

§. XI.

Ejus partes eſſentiales. Quae experientia ſatis nos convincit, hominem conſtare ex MENTE & CORPORE, id eſt, ex ſubſtantia cogitante, & altera in longum, latum, profundum extenſa. Quumque ſe invicem tamquam amicis utantur: utramque eſſe oportet partem eſſentialem, nec corpus habendum pro mentis ergaſtulo (*).

[*] Notandum hoc contra barbaros, Pythagoraeos, Socratem, Stoicos, qui vel corpus carcerem mentis eſſe ſomniabant, vel cauſſam ſaltim mali omnem imputabant corpori, [*H.* §. *XXXIII*]. mentem ſolam hominis eſſentiam ingredi exiſtimantes. Quis vero carcerem amat? quis eo tamquam inſtrumento utitur?

§. XII.

Mentis immaterialitas. Quumque *mens* cogitet, (§. XI.) cogitare autem ſit res percipere, ſuarumque perceptionum conſcientiam habere, ea vero adfectio in nullum corpus quantumvis ſubtile, cadat (*): eam ſane IMMATERIALEM, adeoque SPIRITUM, id eſt, ens ſimplex eſſe, recte colligimus.

[*] Quum enim corpus ſit ſubſtantia extenſa: omnes ejus adfectiones a partium figura, diſpoſitione, motu pendent. At quocumque modo tibi concipias vel figuram, vel diſpoſitionem, vel motum partium corporis, numquam concipies cogitationem, ergo corpus non cogitare, merito colligimus. Add. BAELII *Dictionaire hiſtorique & critique*, ſub voce *Lucrece*.

§. XIII.

Et immortalitas. Quia autem mens eſt ſpiritus, ſpiritus ens ſimplex, & ex nullis elementis compoſitum: (§. XII.) illa quoque diſſolvi ſua natura (*) non poteſt, ſed ſemper manet ſubſtantia cogitans, & ſuarum perceptionum ſibi conſcia, (§. XI.) & hinc merito INDESTRUCTIBILIS & IMMORTALIS judicatur, quantumvis corpus diſſolvatur in ſuas partes.

[*] Deum autem velle mentem deſtruere vel in nihilum redigere, nullo nobis argumento innoteſcit.

§. XIV.

Dignitas mentis prae corpore. Si porro mens immortalis eſt, corpus mortale, (§. XIII.) & utrumque tamen ad hominis eſſentiam pertinet: (§. XI.) multo praeſtantiorem mentem corpore, adeoque de vera ejus felicitate magis, quam de hujus conditione, cogitandum, nec tamen in hoc ſaeviendum eſſe, facile patet (*).

[*] Quare errant, qui cum Pythagoraeis, Socrate, Stoicis, corpus nimis depri-

Digitized by Google

deprimunt. [§. XI. *] nec minus tamen errant, qui illud cum Ariſtippo ipſi menti putant praeferendum, [*H.* §. *LVI.*] LAERT. II, 90.

§. XV.

Mens autem & res varias cognoſcit, & cognitas appetit vel averſatur. Eam ergo facultatem, qua res immateriales & abſtractas percipit, dijudicatque, & de iis ratiocinatur, vocamus INTELLECTUM; qua vero ideas rerum materialium olim perceptas retinet, revocat, componit, diſcernit, IMAGINATIONEM.

Ejuſdem facultates, ut intellectus & imaginatio.

§. XVI.

Eodem modo facultas mentis, quae bonum materiae expers appetit, malum averſatur, VOLUNTAS, quae in res materiales, quas bonas judicat, fertur, vel ab iis refugit, APPETITUS SENSITIVUS dicitur.

Item voluntas & adpetitus ſenſitivus.

§. XVII.

Quum *intellectus* percipiat, judicet, ratiocinetur, & quidem de rebus immaterialibus & abſtractis, *imaginatio* de materialibus, hae autem ſenſus diverſimode adficere poſſint: conſequens eſt, ut *intellectus* apud omnes idem, *imaginatio* hominum diverſorum ſaepe diverſiſſima ſit (*).

Intellectus & imaginationis diverſa natura.

[*] Hinc omnes homines, modo ſana ratione utantur, concipiunt, figuram includi non poſſe duabus lineis, virtutem eſſe honeſtam, corpus conſtare partibus: at non omnes judicant, hanc muſicam eſſe ſuavem, faciem illam eſſe formoſam, cibum iſtum eſſe ſaporis eximii.

§. XVIII.

Quoties mens ratiocinatur de actionibus propriis, &, utrum legi conveniant nec ne, diſquirit (*), haec intellectus operatio adpellatur CONSCIENTIA.

Quid conſcientia?

[*] Eſt ergo conſcientia vere ſyllogiſmus, cujus in *majore* propoſitione *lex*, in *minore factum*, in concluſione *ſententia* occurrit. Hinc quo reſpectu *norma actionum*, *accuſatrix*, *teſtis*, *judex* vocari ſoleat, facile patet. Nec magis dubitari poterit, quin errorem ridiculum committant, qui cum TOLANDO & aliis conſcientiam pro terriculamento, plebi a clericis objecto, venditant.

§. XIX.

Quum ergo vel de *factis praeteritis* vel *de futuris* ratiocinemur: illo caſu conſcientia CONSEQUENS; hoc ANTECEDENS vocatur. Haec ſapientibus propria; illa ſapientibus cum ſtultis communis eſt.

Ea vel antecedens, vel conſequens.

§. XX.

Si quis deinde ita ratiocinatur, ut rem ad liquidum perducat, conſcientia CERTA; ſi ex hypotheſi aliquid infert, PROBABILIS;

Item vel certa, vel

probabilis, vel dubia. BILIS; ſi denique vel in majore, vel minore propoſitione, aliquid dubii ſupereſt, DUBIA vel SCRUPULOSA audit, *contra quam nihil eſſe faciendum*, recte omnino monent ſapientes (*).

[*] Diſſentit hic vir acutiſſimus, GOTTL. GER. TITIUS *Obſerv. XIX. ad* PUFENDORFII *Libr. I. Cap. I. §. VI. de Offic. hom. & civ. pag. 59.* Sed ejus argumentum inde facile diſſolvitur, quod is cui, dum aliquid agit, perinde eſt, ſive id a Deo permiſſum, ſive prohibitum ſit, aperte Deo inſultat, ejuſque legem pro nihilo reputat.

§. XXI.

Nec non vel recta, vel erronea: vel bona vel mala. Sic &, prout quis vel recte, vel perperam de actionibus ſuis ratiocinatur, eatenus conſcientia vel RECTA dicetur, vel ERRONEA, quemadmodum & illa, quatenus concluſio vel abſolutoria, vel condemnatoria ex ratiocinatione emergit, (§. XVIII.*) modo BONA, modo MALA vocari ſolet (*).

[*] Cave ergo confundas conſcientiam RECTAM & BONAM. Poteſt enim aliquis *recte* ratiocinari, qui tamen *bona* conſcientia non gaudet, veluti Davides, Judas, Cainus. Nec etiam pro eadem habenda conſcientia BONA & TRANQUILLA, item MALA & MORSUS CONSCIENTIAE, quia & per erroneam conſcientiam, licet illa in ſe non mala ſit, tranquillitas illa turbari poteſt.

§. XXII.

Memoria, reminiſcentia, ingenium, judicium. Quod ad IMAGINATIONEM attinet, quum illa ideas rerum materialium retineat, revocet, diſcernat, componat: (§. XV.) facultas quae illas retinet, nobis eſt MEMORIA; quae eaſdem revocat, REMINISCENTIA (*); quae diſcernit, JUDICIUM; quae denique componit, INGENIUM.

[*] Quum vero *reminiſcentia* aeque ac reliquae facultates, ex perceptionibus cerebro impreſſis oriatur, ceu paullo poſt (§. XXIV. *ſequ.*) demonſtrabimus; una revocata idea, & altera, cum hac conjuncta, ſolet recurrere; quae eſt illa ADSOCIATIO IDEARUM, ex qua varia phaenomena, quae in imaginatione humana obſervamus, explicari poſſunt.

§. XXIII.

Unde diverſa hominum indoles? Et quamvis non temere reperiatur quiſquam, quin aliquam harum virtutum particulam a Deo optimo maximo acceperit: tamen quia diverſo gradu permixtae ſunt, & in aliis judicium, in aliis ingenium praedominatur: hinc diverſas quoque eſſe hominum INDOLES, nemo non animadvertit.

§. XXIV.

Unde cognitio oriatur? Ceterum ex eo, quod imaginatio circa res *materiales*; intellectus circa *immateriales* verſatur, facile patet, *imaginationem* immediate; *intellectum* mediante abſtractione, ex SENSU oriri, & eatenus

tenus verum eſſe, quod veteres aiunt: *nihil eſſe in intellectu, quod non prius fuerit in ſenſu* (*).

(*) Quae ergo *de ideis innatis* diſputant Platonici, Carteſiani, & alii philoſophi, experientiae repugnant, eaſque, ſi quid video, accurate profligavit JO. LOCKIUS *de Intell. hum. Libr. I. Cap. II. III. IV.*

§. XXV.

Quid ſenſus?

SENSUS eſt corporum & affectionum; quae extra organum ſenſorium ſunt, perceptio, in organis ſenſoriis orta, & per nervos ad cerebrum, inde ad mentem derivata.

§. XXVI.

Quot ſenſus ſint?

Quumque ſenſio iſta fiat ope organorum ſenſoriorum, & eorum quinque reperiamus in corpore noſtro: totidem quoque erunt ſenſiones rerum externarum, GUSTUS, OLFACTUS, AUDITUS, VISUS, TACTUS. Quae tametſi non fallant, ſi requiſita ad ſentiendum omnia adſint: mens tamen parum attenta, & illis requiſitis deſtituta, facile fallitur.

§. XXVII.

Morbi imaginationis.

Et hinc imaginatio facile incidit in morbos varios, veluti FATUITATEM, STULTITIAM, INSANIAM, FUROREM, ENTHUSIASMUM: quemadmodum & ſenſibus ſomno ſopitis, imaginationi varia SOMNIA illudunt.

§. XXVIII.

Voluntatis definitio.

Haec de *intellectu* & *imaginatione*. VOLUNTAS eſt, qua bonum materiae expers appetimus, malum averſamur. (§. XVI.) Qualis facultatis quum nobis conſcii ſimus: contra ſenſum communem philoſophantur, qui eam exſtare praefracte negant (*).

(*) Fecit id BENED. SPINOZA *Epiſt. II. ad Oldemburg. pag. 399.* cujus πρῶτον ψεῦδος ex ejus ſyſtemate facile perſpicitur.

§. XXIX.

Ejuſdem libertas.

Ex quo ſimul inferimus, voluntatem in ſe eſſe liberam, eatenus, ut ſi in re quadam particulari cognovit boni & mali quiddam mixtum eſſe, ſe vel ad adpetendam illam, vel averſandam poſſit determinare (*). At in univerſum voluntas neceſſario appetit bonum, malumque averſatur. Plerumque illa etiam ſervit imaginationi, nec non pravis inclinationibus & adfectibus, niſi virtute vindice, ex iſta ſervitute eluctetur.

[*] Non ergo hic nobis quaeſtio eſt de libertate arbitrii, vel viribus naturae humanae in rebus ſpiritualibus, quippe quae ad cathedram theologicam pertinet.

Digitized by Google

§. XXX.

Et actus varii. Actus voluntatis ſunt varii. Aliquando enim illi in voluntate ſubſiſtunt, veluti VOLITIO, INTENTIO, ELECTIO, CONSENSUS, USUS, FRUITIO, qui vocantur actus ELICITI. Aliquando extra voluntatem tranſeunt in alias animi vel corporis facultates, & tunc IMPERATI adpellantur (*).

[*] Non alias autem facultates voluntatis imperio ſubjecit Deus, quam quibus dirigendis eſt idonea. Hinc voluntas poteſt imperare intellectui, ut rem accuratius contempletur, non autem, ut circulum ſibi concipiat quadratum. Ita & voluntas poteſt imperare brachio, ut ſe extendat, non autem ſanguini, ne circulum ſuum abſolvat, nec ſtomacho, ut concoquat cibum. Ex quo ſane Dei providentia inprimis elucet.

§. XXXI.

Nec non differentia ab adpetitu ſenſitivo. Quemadmodum vero *voluntas* in bonis & malis, quae omnis materiae expertia ſunt, verſatur: ita ADPETITUS adpetit vel averſatur res materiales, prout illae ſe imaginationi vel tamquam bonae, vel tamquam malae repraeſentant.

§. XXXII.

Quid adfectus? Prout ergo vel voluntas, vel adpetitus a rebus externis diverſimode adficitur, diverſi quoque inde naſcuntur ADFECTUS; per quos intelligimus commotiones voluntatis vel adpetitus, ex repraeſentatione boni vel mali ortas, & cum motu ſanguinis & fluoris nervoſi extraordinario conjunctas (*).

[*] Quod enim ſanguis extra ordinem moveatur, ex coloris repentina mutatione; quod fluor nervoſus; ex geſtibus, motu, robore membrorum, cum adfectu quolibet conjunctis, adparet.

§. XXXIII.

Eorum gradus. Quum itaque adfectus ſint commotiones: (§. XXXII.) ſequitur, ut ſuos habeant gradus, quos non male *propenſionem*, *conſenſum* & *impetum* vocaveris. In priore mens fere *paſſive*; in poſterioribus *active* ſe habet, adeoque his facilius, quam illis, reſiſtitur.

§. XXXIV.

Quomodo mens iis moveatur? Et quia adfectus ex repraeſentatione boni & mali oriuntur; (XXXII.) voluntas autem naturaliter bonum adpetit, malumque averſatur: (§. XXIX.) dubitari ſane non poteſt, quin in adfectu mens ſemper a *malo* ad *bonum* moveatur, idque ſive verum, ſive adparens. Ita recte BUDDEUS in *Elem. philoſ. pract. II.* 2. §. *XXXV. ſeqq.*

§. XXXV.

Eorum CAUSSA itaque adfectuum eſt repraeſentatio boni vel mali: EFFEC-

Digitized by Google

EFFECTUS autem commotio ſanguinis & ſpirituum animalium extraordinaria, (§. XXXII.) In quo ſtatu conſtitutus homo, nec intellectu ſatis utitur, nec imaginatione, (*) & ipſum corpus colore, geſtu, (**) membrorum poſitu, adfectum prodit. cauſſa & effectus.

[*] Unde non male veterum non nemo ſuaſit irato, ne quid ageret, prius quam alphabetum Graecum recitarit. Mora ſcilicet interponenda, nec temere quidquam agendum eſt, fervente adhuc adfectu.

[**] Quos geſtus LE BRUN, Gallus, iconibus chalcographicis eleganter expreſſit.

§. XXXVI.

Nec tamen ideo pro malis habendi ſunt adfectus, nec funditus exſtirpandi, quod Stoicis placuiſſe, novimus, (H. §. LXXXIII.) Quum enim nihil peccati habeat appetere bonum, & averſari malum: ſane nec adfectus, qui ex repraeſentatione boni vel mali oriuntur, (§. XXXII.) in ſe mali eſſe poſſunt. An adfectus in ſe mali?

§. XXXVII.

Ex eodem facile patet, quinam adfectus ſint primarii. *Appetitio* enim *boni* dicitur AMOR, *averſatio mali* ODIUM. Eorum claſſis prima.

§. XXXVIII.

Aut vero bonum illud vel malum *praeteritum* eſt, aut *praeſens*, aut *futurum*. Appetitio *boni praeteriti* vocatur DESIDERIUM; *praeſentis*, LAETITIA; *futuri*, SPES. Averſatio *mali praeteriti*, POENITENTIA; *praeſentis*, TRISTITIA; *futuri*, METUS dicitur. Secunda.

§. XXXIX.

Quumque qui bonum adpetit, de *mediis* illud conſequendi, retinendique; qui malum averſatur, de mediis illud a ſe amoliendi laboret: conſequens eſt, ut ſi *media bonum conſequendi retinendique facilia* cui videantur, FIDUCIA; ſi *difficilia*, DIFFIDENTIA; itemque, ſi *media averruncandi malum* ſe tanquam *facilia* repraeſentent, AUDACIA; ſin tanquam *difficilia* vel *impoſſibilia* plane, DESPERATIO inde naſcatur. Tertia.

§. XL.

BONUM omne verum, quamvis ſimul *jucundum*, ſimul *honeſtum*, ac *decorum*, ſimul *utile* ſit: plerumque tamen unus reſpectus prae altero magis adficit animum. Quod ſi ergo imminet bonum apparenter *jucundum*, VOLUPTAS (*) oritur: ſi bonum apparenter *honeſtum* vel *decorum*, AMBITIO; ſi denique, quod *utile* videtur, AVARITIA. Rurſus, quoties malum *honeſto* repugnare videtur, IRA; ſi *decoro*, PUDOR; ſi *jucundo* TAEDIUM; ſi denique *utilitati*, INVIDIA emergit. Quinta.

O 2 (*) Ea

[*] Ea ſi in Venerem tendit, LASCIVIA: ſi in variarum rerum parum utilium cognitionem, CURIOSITAS; ſi denique in gulam, LUXURIA dici ſolet.

§. XLI.

Quinta. Sunt & adfectus, qui e *bono maloque alteri contingente* exſiſtunt. Ex bono enim amici praeſente vel praeterito CONGRATULATIO; ex futuro FAVOR; ex malo amici praeſente praeterito vel futuro COMMISERATIO; ex bono porro, quod inimico obvenit, iterum INVIDIA; ex malo ei imminente IRRISIO vel ἐπιχαιρεκακία naſcitur.

§. XLII.

Sexta. Nec raro plures adfectus inter ſe colliduntur aut jungunt phalanges. Sic ſi *amor* & *metus* concurrunt, ZELOTYPIA; ſin *invidia* & *ambitio*, AEMULATIO inde oritur.

§. XLIII.

Quando adfectus in mores abeant? Qui adfectus omnes, ſaepius repetiti, facile in animo radices tam altas agunt, ut in habitum degenerent, quo caſu adfectus, qui olim veluti per vices recurrebant, in MORES degenerare ſolent.

Sect. II.

DE CORPORE.

§. XLIV.

Mentis & corporis nexus. MEns non modo pure operatur, ſed & CORPORE, tamquam organo & inſtrumento, utitur, (§. XI.) & viciſſim a corpore varie adficitur. Id quod in imaginatione & adpetitu ſenſitivo docet experientia. Modum, quomodo mens, id eſt, ſubſtantia immaterialis, in corpus agat, & rurſus a corpore agi poſſit in mentem, ignoramus, (*) quamvis de effectu conſtet quam certiſſime.

(*) Hoc fateri non pudet. Novi, quae ſit Ariſtotelicorum ſententia de *ſyſtemate influxus phyſici*: non ignoro MALEBRANCHII aliorumque de *ſyſtemate cauſſarum occaſionalium*: denique & *ſyſtema harmoniae praeſtabilitae*, quod adhuc tantum ſtrepitum dedit, expendi. Sed hypotheſes video, quibus adſumtis, demonſtrari poſſunt phaenomena, an vero illae hypotheſes verae ſint, ſemper manebit incertum. Philoſophandum hic eſt, ſed paucis. Nam omnino non placet.

§. XLV.

Corporis partes Quamvis autem corpus variis conſtet partibus, *ſolidis* aeque ac *fluidis*; hae tamen praecipue huc pertinent: quia & ad vitam hominis

minis plurimum conferunt, & mentem adficiunt maxime, & ſolidarum veluti ſeminarium ſunt perpetuum. quotuplices?

§. XLVI.

Circulatio ſanguinis.

Nimirum ſanguis, generatus ex cibo & potu, quem quotidie adſumimus, perpetuum obſervat circulum, per venam cavam in dextrum cordis ventriculum, ex eoque per arteriam pulmonarem in pulmones, ex his per venam pulmonarem in ſiniſtrum ventriculum cordis, & ex hoc denique per aortam in reliquas corporis partes progrediens, ſemperque priorem circulum repetens (*). Quod quamdiu fit, *vita* hominis *vegetativa* ſalva eſt.

(*) Inventae obſervataeque hujus circulationis laudem vulgo tribuunt GUIL. HARVAEO. Sed conſtat tamen, ante eum & PAULUM SARPIUM, & ANDR. CAESALPINUM hunc ſanguinis circulum non ignoraſſe. Vid. BAELII *Dict. hiſt. crit.* voce *Caeſalpinus.* Quin & HIPPOCRATEM hic aliquid vidiſſe, probant ex ejus *Libr. II. de Diaeta* §. *XLV. Libro de flatibus* §. *XXI. Libro de Alim.* §. *IV. Libro de Locis in hom.* §. *VI.*

§. XLVII.

Fluor nervoſus.

Ejuſdem ſanguinis, tranſitu per vaſculoſam pulmonum ſubſtantiam probe comminuti & ſubacti, pars fere tertia ex ſiniſtro cordis ventriculo per carotides & vertebrales arterias ad cerebrum defertur, ubi liquidum ſubtiliſſimum ſecernitur, quod in medulla oblongata collectum, nervos ſubit, (*) & ad organa ſenſoria reliquaſque partes delatum, ſenſum & motum efficit. Qui fluor nervoſus, quam diu in nervis rite procedit, *vitam ſenſitivam* conſervat.

(*) Eos, qui nervis liquidum ineſſe negant, erudite refellit collega conjunctiſſimus JO. FR. HOFFMANNUS *in Meditation. Tom. I. p.* 467.

§. XLVIII.

Ejus officia.

Quemadmodum ergo ad efficiendum motum mens utitur muſculis, id eſt faſciculis ex fibris cylindricis mollioribus collectis: ita eadem & organa ſenſoria ad ſenſiones adhibet. Utrobique autem nervorum ampliſſimus uſus eſt, qui & muſculos extendunt vel comprimunt, & ipſarum perceptionum genuina ſedes ſunt (*).

(*) Ita *viſus* objecta ſe repraeſentant in membrana nervi optici expanſa, quae alias tunica retina vocatur. *Sonus* incidit in membranam interiorem nervi acuſtici, quae internas aurium partes inveſtit. Ita & *olfactus* fit mediante membrana nervea, quae internas narium partes obducit: *ſapor* in extremitatibus nerveis & pyramidalibus linguae; *tactus* denique in nerveis fibrillis & papillulis cutis peragitur. Per omnes hos nervos perceptio ad cerebrum, & per hoc ad mentem propagatur.

§. XLIX.

Sanguinis partes diſſimilares.

Sanguinis porro maſſa ex variis quidem conſtat particulis diſſimilaribus, *phlegmate* puta, *oleo*, *ſale & terra fixa*, quae operatione chymica facile eliciuntur: (*) at has tamen partes non apud omnes eadem proportione mixtas eſſe, facile eadem operatione deprehenditur.

(*) Sanguinem enim exſiccatum & chymico igne tractatum primum *phlegma*, deinde, *oleum ſubtile*, poſtea *craſſius*, fundum petens & empyreumaticum cum *ſale volatili*, ac poſtremo *terram fixam* elargiri, teſtis locupletiſſimus eſt laudatus HOFFMANNUS *Tom. I. Med. rat. p. 93.*

§. L.

Pulſus & vaſorum diverſitas.

Deinde nec pulſum omnibus hominibus eumdem, nec ejuſdem capacitatis vaſa eſſe, ipſa experientia ſatis evincit.

§. LI.

Unde temperamenta?

Quum ergo ſanguinis circulus ſit vitae vegetativae fundamentum, (§. XLVI.) & ſanguis tamen ex variis conſtet partibus diſſimilaribus, in diverſis hominibus diverſimode mixtis, (§. XLIX.) diverſi denique ſint diverſorum hominum pulſus, & vaſa diverſiſſima: (§. L.) conſequens eſt, ut diverſa quoque ſit habitudo partium ſolidarum & fluidarum ad circulationem ſanguinis perficiendam, adeoque diverſa dentur hominum TEMPERAMENTA.

§. LII.

Temperamentum cholericum.

Nimirum, ubi *fibrae* ſunt tenuiores, & admodum tenſae, anguſtiora *vaſa*, *pulſus* celerior & vehementior, & copioſior *materia oleaginoſa* vel *ſulphurea* ſanguinem impraegnat: temperamentum vocatur CHOLERICUM.

§. LIII.

Melancholicum.

Quoties *fibrae* ſunt duriores, *vaſa* capacia, *pulſus* magnus quidem ſed tardior, *ſanguis* denique, *materia terreſtri* copioſiore praeditus: toties naſcitur temperamentum MELANCHOLICUM.

§. LIV.

Sanguineum.

Quando *fibrae* nec laxae nimis ſunt, nec juſto ſtrictiores, *vaſa* mediocria, *pulſus* non vehemens, at ſufficiens tamen, *ſalinae* denique *particulae* quam copioſiſſimae *ſanguini* innatant: temperamentum hoc vocabitur SANGUINEUM.

§. LV.

Phlegmaticum.

Denique, ſi cui ſunt *fibrae* ſpongioſae & laxae, *vaſa* tenuiora; *pulſus* parum vehemens, *ſanguis* denique multo *phlegmate* inundatus: ei temperamentum PHLEGMATICUM tribuimus (*).

(*) Sa-

Digitized by Google

(*) Satis antiqua eſt doctrina de temperamentis hominum, ceu JO. FRANC. BUDDEUS ſingulari *Diſſertatione de hiſt. doctrinae de temperam. homin.* HAL. CIↃIↃCCIV, 4. demonſtravit. Sed nemo tamen veterum eam explicavit accurate, & recentiores, dum particulis ſanguinis ſolis inhaerent, nec fibrarum, vaſorum, pulſuum ullam fere rationem habendam putant, praecipua ejus capita negligunt.

§. LVI.

Cur mores animi temperaturam corporis ſequantur?

Quum autem tam arctum ſit mentis corporiſque commercium, ut altera pars alteram diverſimode adficiat, (§. XLIV.) mens autem operationes pleraſque mediante fluore nervoſo peragat, (§. XLVIII.) hic denique e ſubtiliore parte ſanguinis in cerebro ſecernatur: (§. XLVII.) facile patet ratio, cur mores animi temperaturam corporis ſequantur (*).

[*] Exſtat ea de re CLAUDII GALENI liber ſingularis, ὅτι τὰ ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται, *quod mores animi temperamento corporis obſequantur*, *Tom. V. p. 444. edit. Pariſ.* ſed imperfecta tamen adhuc eſt illa GALENI obſervatio.

§. LVII.

Praecipuae inclinationes, cum temperamentis conjunctae.

Et quidem, quum motus ſanguinis in CHOLERICIS ſit expeditiſſimus: mens quoque *ſe effert*, & ſpe plena ſibi ipſi placet, tamquam domicilio egregio inſtructa. Mens SANGUINEI ob placidum ſanguinis motum ſemper *hilaris* eſt: mens MELANCHOLICI, veluti ruinoſum habitans domicilium, tum omnia *timet*. Denique PHLEGMATICI animus, veluti anguſto incluſus tugurio, ad omnia *tardus* ac *languidus* eſt (*).

[*] Tantum ergo abeſt, ut mens ipſa ſibi corpus formet, ut corpus eam ad varios mores *determinet*. Id quod contra SENNERTUM alioſque notandum.

§. LVIII.

Character cholericorum.

Itaque CHOLERICORUM character eſt *ſpes*, *ambitio*, *gravitas* in moribus, *proclivitas* ad *iram*, *diligentia* in quolibet vitae genere, ac denique *judicium* acre ac rectum (*).

[*] Quia enim *ſpe* plena eſt mens: [§. LVII.] hinc facile majora adpetit, & hinc *ambitio* oritur. Et quia *ambitioſus* honoris ſui ſtudioſiſſimus; hinc facile *iraſcitur*. Quum porro ex ſanguine ſubtiliores quoque ſpiritus ſecernantur: fieri non poteſt, quin *judicio* polleat. Qui autem *honores* & praerogativam adfectat, ſimulque pollet judicio, procuIdubio & mediis utetur, quibus ad hunc finem opus eſt, & hinc *diligentia* & *gravitas morum*.

§. LIX.

Sanguineorum.

Quumque mens SANGUINEORUM ſit *hilaris*: (§. LVII.) hinc eorum character eſt *ſecuritas*, *voluptas*, *petulantia*, *prodigalitas*, *praecipitantia*, *ſpes*, *metus*, proclivitas ad *otium*, *ingenium* denique fertile potius, quam bonum (*).

(*) Hila-

Digitized by Google

[*] Hilares delectantur rebus jucundis: inde *voluptas.* Huic repugnant gravitas morum, parſimonia, labor; hinc *petulantia*, *prodigalitas*, proclivitas ad *otium.* Ubi plus ſanguinis, ibi ſpiritus copioſi & agiles: hinc *ingenium.* Quod quando cum judicio non conjunctum eſt, *ſecuritatem* & *praecipitantiam* inde naſci oportet.

§. LX.

Melancholicorum.

Quum porro MELANCHOLICORUM animus omnia *timeat*: (§. LVII.) conſequens eſt, ut eorum character ſit *triſtitia*, *avaritia*, *mores ruſtici* & *indecori*, *invidia*, *laborioſitas*, *memoria* denique tenaciſſima (*).

(*) Qui enim *timet*, *triſtis* eſt. Qui *timet*, ſemper quoque ſibi aliud deeſſe judicat, hinc *avaritia*. *Avarus* ſibi omnia adpetit, adeoque alterius rebus marceſcit opimis: hinc *invidia*. Idem facile ſentit, ſine labore rem haud parari, hinc *laborioſitas*. Homo *avarus* & *laborioſus* parum curat, an aliis placeat, & *invidus* neminem vere amat: inde *ruſticitas* & *neglectus decori*.

§. LXI.

Phlegmaticorum.

Denique, quum PHLEGMATICORUM animus ſit *tardus* & *languidus*: (§. LVII.) facile patet, eos *pigritiae* deditos, *ſomnolentos*, & nec *virtutum*, nec *vitiorum* eminentium, nec *adfectuum* vehementiorum capaces, nec ulla *intellectus* ac *imaginationis* facultate prae aliis praeditos eſſe.

§. LXII.

Mixtura temperamentorum.

Sed quum porro ſanguis ex partibus diſſimilaribus conſtet: (§. XLIX.) nemo poteſt hominum reperiri, qui uno, eoque ſolo, temperamento ſit praeditus, quamvis ex pluribus, quae recenſuimus, unum plerumque praedominetur (*).

[*] Quia tamen quae praedominantur, reliqua impotentiora fere ſupprimunt, phlegmaticum quoque reliqua temperamenta magis impedit, quam ut ad ſingularem propenſionem determinet: hinc tantum duorum praedominantium temperamentorum ratio habetur, nec temere de aliorum, quam trium priorum, mixtura quaeri ſolet.

§. LXIII.

Ejus exempla.

Hinc CHOLERICO-SANGUINEI homines magnam virtutis ſpeciem prae ſe ferunt, paullo minorem SANGUINEO-CHOLERICI: CHOLERICO-MELANCHOLICI, & MELANCHOLICO-CHOLERICI crudeles, & perfidi, ſed magis tamen hi, quam illi. Denique MELANCHOLICO-SANGUINEI & SANGUINEO-MELANCHOLICI ad incondita quaevis & ridicula ruunt, in omni vitae genere inconſtantes ac varii.

§. LXIV.

Unde mores aetatum.

Quandoquidem autem in temperamentis, praeter vaſa & pulſum, etiam ſanguinis conſtitutio & fibrarum qualitas in cenſum veniunt;

Digitized by Google

veniunt; (§. LII. *ſeqq.*) per ſe patet, temperamenta paullatim mutari (*). Atque inde eſt, quod in PUERITIA *phlegmaticum*; in JUVENTUTE *ſanguineum*; in AETATE VIRILI *cholericum*; ac denique in SENECTUTE *melancholicum* ſe prae reliquis exſerat.

[*] Eatenus nimirum, ut quod antea infirmius erat, jam potentius adpareat, & quod antea ſe exſerebat quam maxime, id jam minus pelluceat.

§. LXV.

Hinc PUERI *ſocordes*, *ſomnolenti*, *adfectuum minus capaces*, & freno & calcaribus indigent. JUVENES *voluptati otioque* dediti, *prodigi* aeris, *petulantes*, in amicitiis contrahendis & toto vitae genere *praecipites*; qui VIRILEM AETATEM attigerunt, *honorum* cupidi, *ambitioſi*, *graves*, *diligentes* adparent. SENECTUTEM, *meticuloſam*, *avaram*, *invidam*, *moroſam*, ac rerum, quae antea contigerunt, admodum *memorem*, alioquin valde *obliviosam* eſſe, ipſa experientia docet. Qui deſcribuntur.

(*) Commendandus hic merito HORATIUS FLACCUS, qui in *Arte poet. v.* 158. *ſeqq.* characteres *puerorum; v.* 161. *ſeqq.* mores *juvenum; v.* 166. *ſeqq.* ſtudia *virorum; v.* 169. *ſeqq. ſenum* adfectus & propenſiones egregie deſcribit.

§. LXVI.

Quumque ad mores permultum conferat ſanguinis temperies, (§. LI.) ſanguinem autem praecipue alteret aëris & coeli conſtitutio: non mirum profecto eſt, nationum integrarum diverſa eſſe temperamenta, quae, ubi educatio ac conſuetudo accedit, facile in mores tranſeunt (*). Nationum integrarum diverſi mores.

[*] Hinc mores *Hiſpanorum*, *Gallorum*, *Germanorum*, *Italorum*, *Anglorum*, *Scotorum*, *Hibernorum* diverſiſſimi. Hinc toto vitae genere differunt *Sinenſis*, *Aethiops*, & *Americanus*. Commendandus BARCLAIUS, qui in *Icone animorum*, hic quaedam praeclare obſervavit.

§. LXVII.

Reliquae res extra hominem poſitae quomodo aliquid ad mores conferant, alio loco commodius oſtendemus. Concluſio ſectionis ſecundae.

SECT. III.

DE VARIIS HOMINUM MORIBUS ET VITIIS.

§. LXVIII.

QUamvis mens humana non modo *intellectu*, ſed & *voluntate* inſtructa ſit: (§. XV. XVI.) voluntas autem ſemper adpe- Connexio.

tat bonum, malumque averſetur: (§. XXIX.) tamen, quum bona ſint plura, hominesque aliquando mala etiam pro bonis, veluti nubem pro Junone amplectantur: MORES quoque diverſos inde naſci oportet.

§. LXIX.

Mores quid? MORES enim nobis ſunt adfectus (§. XLIII.) & propenſiones, ex temperamento ortae, (§. LVII. *ſeqq.*) diuturnaque conſuetudine, ſeu actibus ſaepe iteratis, confirmatae (*).

[*] Quod ubi factum, mores veluti alteram naturam conſtituunt, ut recte dixerit HORATIUS *Libr. I. Epiſt. X: v.* 24. *NATURAM expellas furcâ, tamen uſque recurret.*

§. LXX.

Quotuplices? Sunt ergo *mores* duorum generum. Si enim voluntas in *verum* bonum fertur, mores erunt BONI (*): ſin in *adparens*, MALI. Priores VIRTUTEM, poſteriores VITIA adpellamus.

[*] Itaque mores bonos hic non accipimus in ſenſu *vulgari*, pro moribus ad regulas decori compoſitis, ſed in ſenſu *philoſophico*, pro inclinationibus voluntatis per veram virtutem emendatae.

§. LXXI.

An virtus homini naturâ inſit? Enimvero quum voluntas ordinarie ſerviat imaginationi & pravis inclinationibus & adfectibus, (§. XXIX.) & ex voluntatis inclinationibus mores naſcantur: (§. LXIX.) facile patet, VIRTUTEM homini naturâ non ineſſe. Itaque dum hic in natura hominis morali deſcribenda verſamur, de VITIIS tantum erit agendum.

§. LXXII.

Vitium quid? Quandoquidem ergo VITIA ſunt inclinationes voluntatis, quae in bonum adparens feruntur, (§. LXX.) & diuturna conſuetudine firmantur: (§. LXIX.) hinc ea non poſſunt non multiplicia eſſe. At conſtat tamen hodie inter omnes tria potiſſimum eſſe *vitia capitalia.*

§. LXXIII.

Cur tria vitia capitalia? Bonum enim adparens, in quod mens nondum emendata ruit, nobis illudit, vel ſub ſpecie HONESTATIS, vel ſub ſpecie JUCUNDI, vel ſub ſpecie UTILITATIS (*).

[*] De vero bono morali recte ſtatuebant Stoici, illud ſimul *honeſtum*, *utile*, *jucundum* eſſe. Vid. CICERONEM *de Offic. Libr. II. Cap. III.* At ubi hi reſpectus disjunguntur, & *utile* vel *jucundum*, ſine *honeſto*, concipitur, vel *honeſtum* a vera *jucunditate* & *utilitate* ſejungitur: bonum tantum erit adparens.

§. LXXIV.

Quaenam illa ſint? Quando mens in bona adparentia fertur, quae ſpecie *honeſti* fallunt,

fallunt, naſcitur AMBITIO; quoties in ea, quae ſpeciem *boni jucundi* induunt, VOLUPTAS; denique ubi mens meris *utilibus* capitur, AVARITIA emergit. Quae ipſa ſunt tria vitia capitalia, (*) ac veluti triceps ille Cerberus, qui homines ad orcum rapit.

[*] Ea agnovit etiam JOANNES apoſtolus in *I. Epiſt. cap. II. 16.*

§. LXXV.

AMBITIO eſt vitium, quod ad honorem & praerogativam omnia refert. Quumque alii praerogativam ſibi vindicent ob res *nihili* & *indifferentes*; alii ob actiones *turpes*; alii ob ſingulares *corporis* vel *animi dotes*, hinc iſta ambitio STULTA, illa BRUTA & THRASONICA, haec SPECIOSA vocari poteſt. Haec porro, ſi in perſuaſione prudentiae conſiſtit, AULICA; ſi in perſuaſione doctrinae ac eruditionis, ERUDITA; ſi in perſuaſione fortitudinis, MILITARIS; ſi denique in perſuaſione virtutis ac ſanctimoniae, PHARISAICA a quibuſdam non inepte adpellatur (*). Quid ambitio, & quotuplex?

[*] Sunt qui ſibi placent ob *pulcritudinem*: [nam *faſtus ineſt pulcris, ſequiturque ſuperbia formam*,] ſunt, quos *opes*; ſunt denique, quos *potentia* inflat. Sed quum hae res in ſe *indifferentes* ſint, nec hominem meliorem reddant: omnia haec vitia ad ambitionem *ſtultam* recte referuntur.

§. LXXVI.

Quum ergo ambitio omnia referat ad honorem & praerogativam: (§. LXXV.) conſequens eſt, 1. ut ambitioſi vel parem, vel ſaltim ſuperiorem non facile ferant. 2. Ut opes adpetant, tamquam inſtrumentum potentiae. 3. Ut a voluptatibus & petulantia ſint alieni, quoad propenſioni ſuae obſequuntur. Ambitioſorum characteres generales?

§. LXXVII.

Ex eodem principio ſequitur, 4. ut, quod ad RELIGIONEM attinet, ambitioſus ſingularium opinionum ac doctrinarum ſit amantiſſimus, & hinc vel in *atheiſmum*, vel in *haereſin*, vel in *hypocriſin* craſſiſſimam incidat (*). Circa officia erga Deum.

[*] In *atheiſmum* ambitioſus naturâ proclivior eſt; *haereſin* adfectat, ſi plauſum ſectatorum praevidet; *ſpeciem pietatis*, quoties id ſua intereſſe exiſtimat, prae ſe ferre non dubitat. Memorabile P. Cornelii Scipionis exemplum eſt apud LIVIUM *Libr. XXVI. Cap. XIX.*

§. LXXVIII.

Porro inde conſequitur, 5. ut ambitioſi ALIOS non ament, niſi quatenus illos ſibi utiles futuros exiſtimant, adeoque 6. amicitias attemperent ſuis commodis. 7. Ut ſuperiores, ſi eos ſibi favere credunt, colant, inſidiantibus inſidientur, pares porro ſibi coen- Erga alios.

conentur ſubjicere, inferiores denique vel auctoritate & metu; vel vi ac crudelitate in officio continere ſtudeant.

§. LXXIX.

Erga ſe ipſos.

Praeterea quum ad praerogativam omnia referant: (§. LXXV.) facile patet, 8. eos eſſe laborioſos, ac diligentes, ac 9. iis potiſſimum ſtudiis deditos, quae ad finem eorum praecipue pertinent. Quae 10. eo felicius excolunt, quo acriore plerumque pollent judicio.

§. LXXX.

Circa decorum.

Denique ex eodem axiomate ſua ſponte fluit, 11. ambitioſos in tota vita decori eſſe ſtudioſiſſimos, & 12. gravitatem ſermone, geſtu, inceſſu, veſtitu teſtari, atque 13. verborum tamen, quam pecuniae, eſſe parciores. (§. LXXVI, 2.)

§. LXXXI.

Quid voluptas, & quotuplex?

VOLUPTAS eſt vitium, quod in immoderata rerum jucundarum cupiditate conſiſtit. (§. LXXIV.) Quumque alii jucundiſſimum exiſtiment, quod *gulam* irritat; alii quod *laſciviam* quam maxime provocat; alii, quod *animum* oblectat in ſpeciem: hinc *voluptas* vel BACCHICA, vel VENEREA vel AMICA (*) eſſe dicitur.

[*] Hujus ſpecies eſt CURIOSITAS, quae eſt voluptas, quae in rerum quamplurium jucundarum magis, quam utilium, ſcientia ponitur. Characterem hujus vitii eleganter expreſſit PLUTARCH. *in libello περὶ πολυπραγμοσύνης ſeu de curioſitate*, *Tom. II. p. 5.*

§. LXXXII.

Voluptuoſorum characteres generales.

Ex ea definitione patet, 1. voluptuoſos maxime paſci iis omnibus, quae vel ſenſus, vel imaginationem oblectant. 2. Eoſdem abhorrere ab omni labore, dolore, periculo, & ſi quid aliud parum jucundum videtur. 3. Pecuniam iis non ob aliam cauſam cordi eſſe, quam quatenus eſt inſtrumentum voluptatis, adeoque 4. eos ad prodigalitatem potius, quam πλεονεξίαν, proclives, 5. honorumque nec cupidos, nec admodum capaces eſſe (*).

[*] Hinc voluptuoſiſſimos principes magiſtratu ſe abdicaſſe legimus, ut voluptatibus eo indulgerent liberius. GOTFR. OLEARII *Diſſ. de principe, magiſtratu ſe abdicante*, §. *VII.*

§. LXXXIII.

Circa officia erga Deum.

Nec minus inde colligas, 5. eos in RELIGIONE eſſe tepidos, & 6. ad *ſcepticiſmum* procliviores, nec 7. cultum divinum magnopere curare, niſi quatenus ſenſus & imaginationem oblectat (*).

[*] Non

[*] Non ergo difficile intelligitur, cur orientales gentes, tamquam voluptuoſiſſimae, ſacra tanto caerimoniarum adparatu faciant, & cur ſimplicior multo fuerit populorum ſeptentrionalium cultus, quum adhuc pago eſſent dediti.

§. LXXXIV.

Erga alios.

Porro inde inferas, 8. eos in amandis ALIIS faciles, at inconſtantes eſſe, adeoque 9. amicitias & temere inire, & facile abrumpere, 10. erga ſuperiores eos adulatorio, erga pares facili, at inconſtanti, erga inferiores indulgente nimis ingenio eſſe.

§. LXXXV.

Erga ſe ipſos.

Nec magis dubium, 11. quin ab omni labore, qui ſenſibus parum jucundus videtur, abhorreant quam maxime, & 12. hinc iis ſtudiis ſe totos mancipent, quae vel ſenſus, vel imaginationem adficiunt, in quibus etiam eo magis plerumque proficiunt, quo fecundiore pollere ſolent ingenio.

§. LXXXVI.

Circa decorum.

Denique inde fluit, 13. voluptuoſos in omni vitae genere varios, ac 14. gravitatis parum amantes, 15. veſtitu, inceſſu, ac geſtibus aut molle quid, aut diſſolutum prodere, praecipue autem 16. eos ad garrulitatem, (*) mendacia, calumnias, perjuria eſſe proclives quam maxime.

[*] Vitium voluptuoſis proprium, & quod ſtatim in oculos incurrit. Ejus characteres habes apud THEOPHRAST. *in Charact. mor. Cap. IV. p. m.* 574. & PLUTARCH. περὶ ἀδολεσχίας, ſeu *de garrulitate, Tomo II. p.* 502.

§. LXXXVII.

Avaritia quid, & quomplex?

AVARITIA eſt vitium, quod in rerum utilium inexplebili cupiditate conſiſtit, (§. LXXIV.) *Utile* autem videtur avaris, quidquid in commercio eſt, & pretium admittit. Quamvis ergo omnes res, quae ſunt in commercio, objectum avaritiae eſſe poſſint: praecipue tamen avari vel ſuppellectilis ſplendidioris, vel praediorum & opum, vel nummorum poſſeſſione ſibi placent. Unde non incommode avaritia in SPLENDIDAM, RUSTICAM & MERCATORIAM dividitur (*).

[*] Ad SPLENDIDAM proni ſunt, quibus ſimul multum *ſanguinis*; ad MERCATORIAM, quibus haud parum cholerae; ad RUSTICAM, quibus plurimum μελαγχολίας eſt.

§. LXXXVIII.

Avarorum characteres generales?

Hinc 1. ſunt parci, & citius ex manu Herculis clavam, quam ex his nummum extorſeris (*): 2. voluptatum contemptores, quas pecunia conſtare norunt: 3. honorum denique non ob eorum praeſtantiam, ſed ob lucrum tantum cum iis conjunctum, adpetentes.

 [*] Quae

[*] Quae tenacitas, ubi ſupremum attigit gradum, in SORDES evadit, quarum characterem in Euclione eleganter exprimit PLAUTUS *in Aulularia.*

§. LXXXIX.

Circa officia erga Deum. Quum itaque rerum utilium poſſeſſione delectetur avarus: (§. LXXXVII.) facile profecto reddideris rationem, 4. cur non alium in finem Deum colat, quam, ut eo in accumulandis opibus adjutore utatur, & hinc 5. cultu externo totam religionem metiatur, adeoque 9. ad *ſuperſtitionem* ſit quam maxime proclivis.

[*] Quemadmodum *atheiſmus* in profana Dei negatione; ita *ſuperſtitio* in perverſo Dei conceptu & metu numinis ſervili conſiſtit. Quum autem characteres ſuperſtitionis ſint abominandi, veluti crudelitas adverſus diſſentientes, idololatria, hypocriſis: non obſcurum eſſe poteſt, cur fuerint, qui ſuperſtitionem atheiſmo multo eſſe deteriorem, exiſtimarent. Vid. PLUTARC. *περὶ δεισιδαιμονίας*, ſeu *de ſuperſtitione*, & BAELII *Cogitat. de Comet.* & *Quaeſtion. ad provincial.*

§. XC.

Erga alios. Nec minus inde perſpicuum eſt, 7. avaros eſſe invidos, & hinc 8. moroſos, 9. & *μισανθρώπους*, 10. qui nec amicitiam colere, nec amici eſſe norint, ſed 11. ob metum perpetuamque, qua anguntur, ſuſpicionem ab omnibus abhorreant, niſi quos ſibi plane putent obnoxios: eoſdem denique, 12. quum injuſti, 13. litigioſi, & 14. omnium officiorum humanitatis negligentiſſimi ſint: 15. ſuperiores odio habere, paribus invidere, inferiores injuſtitia & crudelitate a ſe alienare quam maxime.

(*) Eleganter THEOPHR. *in Charact. Cap. XI. p.* 587. *Οὐκ ἂν ἐάσαι οὔτε συκοτραγῆσαι ἐκ τοῦ αὑτοῦ κήπου, οὔτε διὰ τοῦ αὑτοῦ ἀγροῦ πορευθῆναι, οὔτε ἐλαίαν ἢ φοίνικα τῶν χαμαὶ πεπτωκότων ἀνελέσθαι. ficum de ſuo horto neminem guſtare ſiverit: neminem per fundum ſuum tranſire, aut ullam cadivam olivam palmulamve auferre.* Nota quoque illa PLUTARCHI: *ὅτι παρὰ νεκροῦ ὁμιλίαν, ὅτι παρὰ φιλαργύρου χάριν δεῖ ἐπιζητεῖν: neque a mortuo colloquium, neque ab avaro beneficium exſpectandum eſſe.*

§. XCI.

Erga ſeipſos. Quin tantum abeſt, ut aliis faveant, ut 16. ſuum quoque genium defraudent, 17. laboribus ſe ultra modum excrucient, nec 18. alia ſtudia cordi habeant, quam quae ad rem faciendam videntur pertinere, & ad quae excolenda ſufficit *memoria*, qua in primis pollere avaros, ſupra diximus.

§. XCII.

Circa decorum. Denique odioſiſſimos reddit 19. vita ab omni elegantia & decoro remota, 20. taciturnitas intempeſtiva, 21. ſermo de rebus nihili, 22. inceſſus incompoſitus, 23. veſtitus parum conveniens (*),

24. ſe-

Digitized by Google

24. geſtus denique, ex quibus ſtatim anxietas animi & habendi cupiditas elucent.

(*) De hoc quoque egregia quaedam habet THEOPHRAST. *ibid. p.* 588.

§. XCIII.

Quod horum vitiorum peſſimum.

Tot vitiis comitatae incedunt *ambitio*, *voluptas*, *avaritia*, quarum quidem nulla reliquis melior, avaritia tamen abſurdiſſima eſt. Unde & avarorum character minime omnium ſocietati humanae convenit (*).

(*) Hinc elegans ARISTOTELIS narratio de octo latronibus, qui quum de ſpoliis contenderent, primum ad quatuor, deinde ad binos, poſtea ad unum numero redacti ſunt. Ex qua narratione colligit, ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ τὴν τοῦ πλεονεκτεῖν ὁρμὴν ζῶσιν οὐδὲν οὔτε βέβαιον, οὔτε ὅσιόν ἐστι, *hominibus, quorum ſtudia ad avaritiam referuntur, nihil quidquam aut firmum, aut ſanctum videri.*

§. XCIV.

Cauſſa vitiorum primaria.

Cauſſa tot vitiorum in ipſa quidem mente vel innata omnibus mortalibus prava φιλαυτία ſeu IMMODICO SUI AMORE, quaerenda eſt: nec tamen negari poteſt, mentem a *temperamentis corporis* ad hoc vel illud vitium capitale praecipue determinari. (§. LVI.)

§. XCV.

Unde vitiorum mixtura?

Ex quo ſequitur, 1. ut quemadmodum non ſingulis hominibus ſingula temperamenta ſunt, ſed ea diverſimode miſcentur: (§. LXII.) ita & vitia illa omnia, diverſo licet gradu, in omnibus hominibus reperiantur. 2. Ut haec ipſa mixtura impediat, quo minus characteres omnes illorum vitiorum tam palam ſe ſemper exſerant. 3. Ut, ſi aequali gradu permixta ſint, facile ſpecie virtutis illudant imperitioribus (*).

(*) Ita ſane mixta voluptati ambitio ſaepe virtutis larvam induit, ambitione voluptatem, voluptate ambitionem ad mediocritatem revocante.

§. XCVI.

Cauſſae vitiorum ſecundariae.

Praeterea ad haec vitia hominem facile abripiunt perverſa EDUCATIO, CONSUETUDO, CONVERSATIO cum aliis hominibus vitioſis, immo & STATUS diverſi.

§. XCVII.

Quomodo & ſtatus diverſi diverſa vitia producant?

Quum enim in ſingulis ſtatibus quaedam bona adparentia ſe repraeſentent, & repraeſentatio ejuſmodi adfectus excitet, (§. XXXII.) adfectus ſaepe iterati ac diuturna firmati conſuetudine in mores evadant: (§. LXIX.) facile explicari poſſunt mores diverſi *imperantium*, *ſubditorum*, *optimatium*, *plebis*, *divitum*, *pauperum*, *ſacerdotum*, *eruditorum*, *militum*, *mercatorum*, *opificum*, *agricolarum*.

§. XCVIII.

Digitized by Google

§. XCVIII.

An felicitas in vitioſos cadat?

Quemadmodum autem philoſophiae moralis eſt, hominem perducere ad veram felicitatem, haec autem in fruitione ſummi boni conſiſtit: (§. II.) ita facile patet, vitiis obrutos, & bonis adparentibus inhiantes, (§. LXX.) quantumvis ſibi beati videantur, vere tamen infeliciſſimos eſſe.

§. XCIX.

Vitiorum effectus circa intellectum.

Primo enim, quum *ambitioſi opinionum ſingularium*, quam veritatis, ſint ſtudioſiores (§. LXXVII.) *avari* autem ad *ſuperſtitionem* (§. LXXXIX.) & *voluptuoſi* denique ad *ſcepticiſmum* ſint proniores: (§. LXXXIII.) quam male ſe habeant hominum vitiis deditorum *intellectus* & IMAGINATIO, facile unuſquiſque animadvertit (*).

(*) Hinc *ambitio* & *voluptas* hominem facile ad *furorem* & *inſaniam*; avaritia ad *enthuſiaſmum*, *metum ſpectrorum*, & *magiae* abſurdiſſimae ſtudium adigunt.

§. C.

Circa conſcientiam.

Quumque deinde *conſcientia* ſit ratiocinatio de actionibus propriis, (§. XVIII.) vitiis autem cooperti homines, actiones ſuas legi & rationi adverſari, ſemper ſibi conſcii ſint: quis non videt, quantis conſcientiae morſibus vexentur, quoties mens eorum in ſe ipſam convertitur? Quaenam vero felicitas adeſt, ubi nos ipſi condemnamus?

§. CI.

Circa voluntatem.

Praeterea quum mens adpetat bonum, & deſiderium mentis immortalis non poſſit non infinitum eſſe: (§. XIII.) qui fieri poteſt, ut ſitis illa rebus fluxis, id eſt, opibus, honore, ſenſuumque titillationibus, reſtinguatur? An vero felices dixeris, quorum adpetitus vel numquam exſatiatur (*), vel in taedium & faſtidium deſinit?

(*) Felicem eſſe eſt perfrui bono: perfrui bono eſt illo exſatiari. Qui ergo ſemper adpetunt, numquam exſatiantur, non magis felices dici poſſunt, quam Tantalus, cujus ſempiternos cruciatus poëtae in perpetua fame ac ſiti inter delicias conſiſtere fingebant.

§. CII.

Circa adfectus.

Quum porro vitioſis perpetuo ſe repraeſentent bona adparentia, (§. LXX.) & ex repraeſentatione boni ADFECTUS oriantur: (§. XXXII.) ambitioſi ſane mentem perpetuo agitabit *ira*; (§. LVIII.) voluptuoſi *ſpes*, *metus*, (§. LIX.) *amor*, *odium*, *zelotypia*; avari *invidia*, (§. LX.) *metus*, *deſperatio*. Inter hos fluctus quae tranquillitas eſſe poteſt? quae felicitas?

§. CIII.

§. CIII.

Circa corpus.

Quumque CORPORIS quoque habenda ſit ratio; [§. XIV.] quid certius, quam pleroſque *morbos*, *dolores*, *ſenſuum ac motuum hebetudines* ex vitiis oriri? Immo quis *mortem* iis accelerari ignorat [*]?

(*) Diſſeratur hic de Luciani *μακροβίοις*, & cur patriarchae ad tantam ſenectutem pervenerint, poſtea autem vita hominum ſemper decreverit? Cur item in ultimo ſeptentrione & ruri diutius vivant, aut integriore ſaltim valetudine utantur homines, quam in urbibus? Add. THOMASII *Diſſert. de iure circa pharmacopolia civitatum*, §. *XXV.*

§. CIV.

Circa calamitates.

Et quaenam porro CALAMITATES, non ex vitiis proficiſcuntur? Unde quaeſo *infamia*, *contemtus*, *carceres*, *ſupplicia*, *paupertas*, *aes alienum*, *inimicitiae*, niſi ex vitiis?

§. CV.

Vitioſi ſolatii omnis expertes.

Quibus omnibus quum mens quam maxime percellatur: [§. XXXII.] illud tamen eſt longe triſtiſſimum, quod omni vero ſolatio deſtitutos ſe intelligunt, quicumque flagitiis ſuis indulgent. Neque enim conſcientia eos ſolatur, [§. C.] neque immortalitas mentis, quae, quum ſemper ſui conſcia maneat, [§. XIII.] non poteſt non & vitiis ſuis perpetuo cruciari, neque providentia Dei, quem vel non exſiſtere credunt, [§. LXXVII. LXXXIII.] vel ſibi parum favere, conſcientia judice, facile intelligunt [*]. [§. C.]

(*) Commendandus itaque hic in primis eſt libellus PLUTARCHI elegantiſſimus, *ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον*: *quod non ſuaviter vivi poſſit ſecundum decreta Epicuri*, *Tom. II. p.* 1086.

§. CVI.

Circa mortem.

Haec plerumque parum expendunt homines, dum adhuc vitiis ſuis indulgent, nec facile ſibi perſuaderi patiuntur, ſe tam infelices eſſe. Sed hoc non credere, ſed ſentire incipiunt, ubi MORS imminet, quae eos ab objectis, quae maximi fecerant, in perpetuum ſejungit (*).

(*) Quum enim mens & indeſtructibilis & immortalis ſit, & hinc maneat ſubſtantia cogitans, & ſuarum perceptionum ſibi conſcia: (§. XIII.) quid infelicius mente, quae a bonis apparentibus ſejuncta, non habet jam, quod amet, praeter Deum, quum hunc tamen nec amare, nec ab eo amari poſſit. Ubi nihil eſt, quod amemus, ibi nec ſperare quidquam licet: ubi ſpes abeſt, adeſt deſperatio. Itaque moriens homo pravus, & deſperationem & triſtitiam ſempiternam ſibi iminere & praevidet, & reipſa ſentit, ſi aliquo conditionis ſuae ſenſu tangitur.

SECT. IV.

DE SIGNIS ET CHARACTERIBUS MORUM ET ADFECTUUM.

§. CVII.

Signa adfectuum & morum.

Alia ſunt ADFECTUUM SIGNA: alia MORUM ac PROPENSIONUM. *Illa* enim cum adfectu evaneſcunt, ſed non facile diſſimulantur: *haec* fere perpetuo haerent, & non facile mutantur (*), ſed diſſimulantur tamen facilius.

(*) Si in ratione itaque conqueritur Medea apud EURIPID. in *Med. v.* 516,

Ὦ Ζεῦ, τί δὴ χρυσοῦ μὲν, ὃς κίβδηλος,
Τεκμήρι' ἀνθρώποισιν ὤπασας σαφῆ,
Ἀνδρῶν δ' ὅτῳ χρὴ τὸν κακὸν διειδέναι,
Οὐδεὶς χαρακτὴρ ἐμπέφυκε σώματι.

O Jupiter, quare auri quidem, quod ſit adulterinum,
Clara ſigna hominibus dediſti,
Sed quo oporteat diſcerni malum virum,
Nullum ſignum inditum eſt corpori?

§. CVIII.

Adfectuum ſigna qualia?

ADFECTUUM praecipuorum ſigna in oculos quam maxime incurrunt, & COLORE, GESTIBUS, INTELLECTU, ipſiſque ACTIONIBUS ſe facile produnt (*).

(*) Quum enim adfectus moveant ſanguinem & ſpiritus animales, ſeu fluorem nervoſum: [§. XXXII.] non poſſunt non color & geſtus mutari. Et quia adfectus etiam intellectum & imaginationem turbant; [§. XXXV.] & adpetitum vel averſationem extraordinariam operantur: in his quoque adfectus ſe prodant, neceſſe eſt.

§. CIX.

Signa amoris.

Ita AMORIS ſigna ſunt rubor, agitatio ſpirituum animalium vehementior, oculi inſigne deſiderium indicantes, & in unum objectum defixi, ſuſpiria frequentiora, pediloquia, judicia de objecto amato abſurdiſſima, querelae de fortunae injuriis perpetuae, ſuperſtitioſa perſonae amatae veneratio, epiſtolae ridiculae, ſuſpiciones denique, lacrymae, irae, pax rurſum (*).

(*) Poſtremos *characteres* eleganter expreſſit TERENTIUS *Eun. Act. I. Scen. I.* 14.

In amore haec omnia inſunt vitia:
injuriae,
Suſpiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rurſum.

§. CX.

Odii.

ODIUM ſe prodit colore pallido, oculis ab objecto averſis, ſilentio, quoties quis de exoſo objecto bene; loquacitate, ubi male

le loquitur, judicia ſiniſtriora, evitatio colloquiorum, neglectus decori, ſuſpiciones, irae ac lites perpetuae.

§. CXI.

LAETITIAM riſus, exſultatio, converſatio ſponte quaeſita, narratio ſuae felicitatis, promiſſa ſplendida, liberalitas (*); TRISTITIAM pallor, oculi dejecti, lacrymae, caput brachio innixum, ſolitudo, conſolantium amicorum & omnis voluptatis averſatio, perpetua denique ſui ipſius accuſatio indicant (**). Laetitiae & triſtitiae.

[*] Laetitiae characteres in Chaerea praeclare expreſſit TERENT. *Eunuch. Act. III. Scen. V.*

[**] Expreſſit triſtitiae characterem IDEM in *Heautont. Act. I. Scen. I.*

§. CXII.

Ita & SPE pleni alacres, audaces, aliorum contemtores; METICULOSI pallidi, tremuli, corpore contractiore, animo demiſſo, cauti & ſuſpicaces eſſe ſolent. DESPERATI vario colore, oculis furorem praeferentibus, verbis ſui aliorumque odium exprimentibus, robore corporis inuſitato, ac audacia incredibili, temeritate denique in adeundis periculis maximâ adfectum indicant. Spei, metus, deſperationis.

§. CXIII.

AMBITIOSOS ſupercilium, ſtatus corporis ad oſtentationem compoſitus, inceſſus gravis, ſimulatio, decori ſtudium; AVAROS oris habitus, ex quo curae elucent, triſtitia, ſolitudo, querelae de temporum hominumque injuriis, eorum, qui blandius ſalutant, omniumque voluptatum averſatio, diſſimulatio divitiarum, rerum minimarum cura, lites de meo & tuo, facundia de rebus oeconomicis, in aliis mera infantia, ſuperſtitio, invidia denique & decori omnis neglectus (*); VOLUPTUOSOS facies hilarior, joci & dicteria acutiora, adfectatum elegantiae ac varietatis ſtudium, miſericordia, & liberalitas, ac praecipue proclivitas ad otium, & fuga laboris latitare non patiuntur. Ambitionis, avaritiae, voluptatis.

[*] Eos, quorum habendi cupiditas plane in ſordes degeneravit, graphice in *Euclione* ſuo expreſſit PLAUT. *in Aul. Act. I. Scen. I. II. Act. II. Scen. II. VIII. Act. III. Scen. II. III. IV. V. VI. Act. IV. Scen. II. III. IV. VI. IX. X.*

§. CXIV.

Nullius ferme adfectus characteres magis in oculos incurrunt, quam IRAE. *Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exaeſtuante ab imis praecordiis ſanguine (*). Labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridens, articulorum ſe ipſum torquentium ſonus, gemitus, mugituſque, & parum explanatis vocibus ſermo praeruptus, & comploſae ſaepius* Irae.

manus,

Digitized by Google

manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaſque minas agens. Foeda viſu & horrenda facies, depravantium ſe atque intumeſcentium. Neſcias, utrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Ita SENECA *de Ira, Libr. I. Cap. I.*

[*] Atqui iracundi aliquando palleſcunt. Reſponſum cape. Ira vel *velox* eſt, quam EXCANDESCENTIAM vocant, vel *ardtior*, & *tenacior*, quam appellamus IRACUNDIAM, vel denique *lenta*, & *ſempiterna*, quam RANCOREM vel AMARITUDINEM dicere juvat. Haec *melancholicis*; illa *cholericis*: iſta *ſanguineis* magis propria eſt. Iſta ruborem extraordinarium, illa medioerem, hæc pallorem excitat.

§. CXV.

Invidiae. Nec minus INVIDIA pallore, oculis torvis & veluti faſcini quid ſpirantibus, macie corporis, calumniis, ſolitudine adfectata, & fuga ejus, cui parum quis favet, in ſenſus incurrit.

§. CXVI.

Pudoris. Nec dubitari poteſt de PUDORE, ubi ſuffuſus in facie rubor cum oculis conniventibus & dejectis, averſo corporis ſtatu & fuga praeſentium conjunctus eſt.

§. CXVII.

Zelotypiae. Ridiculi ſunt ZELOTYPIAE characteres, quam mille ſuſpiria, metus, ſuſpiciones, oculi emiſſitii in congreſſibus amicorum, aliquandò & deſperatio, ſemper autem aliquid ſtultitiae comitantur.

§. CXVIII.

Tranſitio ad ſigna morum. Habent & reliqui adfectus ſua ſigna, quae tamen non aeque incurrunt in oculos. Nos jam ad alia ſigna propenſionum progredimur (*).

[*] Scripſit DE LA CHAMBRE libellum ſub titulo: *Les charactéres des paſſions*, editum Pariſiis CIƆIƆCLIII, II, ubi in praefatione artem cognoſcendi homines ad quinque capita reducit, & *primum* quidem ad characteres adfectuum virtutum & vitiorum, *ſecundum* ad ſimilitudinem hominum & beſtiarum, *tertium* ad ſimilitudinem ſexuum, *quartum* ad ſimilitudinem gentium ſub diverſis climatibus habitantium, *quintum*, quod *ſyllogiſticum* vocat, ad ſermonem, inceſſum, aliaque ſigna particularia pertinere ait. De ſimilitudine faciei humanae cum ore beſtiarum egit etiam JO. BAPTISTA PORTA *in Phyſiognomonicis*, ubi & lineamenta vultuum humanorum beſtiis certis ſimilium depinxit. Sed certiora tamen ſunt ſigna, quae ad capita primum & ultimum pertinent.

§. CXIX.

Ea vel phyſiognomonica vel moralia. Ea recte diſtinxeris in PHYSIOGNOMONICA & MORALIA. *Illa* ſua certitudine haud deſtitui, fatis patet. Quum enim habitus & motus corporis humani a fluore nervoſo pendeant (§. XLVIII.) hic ex ſanguine ſecernatur, (§ XLVII.) ſanguinis temperamenta diver-

Digitized by Google

diverſa ſint, (§. LI.) eaque ad diverſos mores hominis determinent; (§. LVI.) negari vix poterit, dari ſigna phyſiognomonica morum ac propenſionum humanarum (*).

[*] EURIPID. *in Ione v. 239. ſeq.*

Γνοίη δ' ἂν ὡς τὰ πολλά γ' ἀνθρώπου πέρι,
Τὸ σχῆμ' ἰδών τις, εἰ πέφυκεν εὐγενής.

De homine plerumque quis judicaverit,
Figuram ejus conſpicatus, an ſit generoſae indolis.

§. CXX.

Signa temperamentorum.

Hinc rubor in facie, agilitas membrorum, habitus corporis ſucculentus, temperamentum SANGUINEUM; color vividus, motus agilis, at cum gravitate conjunctus, habitus corporis non inelegans, at aridior & ſiccior, CHOLERICUM; color fuſcus & lividus, motus tardior & moleſtior, corpus compactum, & oſſa grandiora MELANCHOLICUM; color pallidus, motus tardiores, corpus obeſum & mollius, PHLEGMATICUM arguunt.

§. CXXI.

Signa ex inceſſu generalium.

Et inde facile etiam intelliguntur regulae de inceſſu, quas alibi prolixius demonſtratas meminimus (*). Ex iis enim, quae modo (§. CXX.) de motu ſanguineorum, cholericorum, melancholicorum, phlegmaticorum diximus, regulae illae prono alveo fluunt.

[*] In *Sylloge opuſcul. noſtr. Exerc. IV. de inceſſu animi indice, Cap. I. §. VII. ſequ.*

§. CXXII.

In ſpecie ex inceſſu ambitioſorum.

Nam ratio & experientia confirmant, 1. inceſſum cum adfectatione quadam & moleſtia tardum, greſſus Hiſpanicos, habitum corporis ad pompam compoſitum, cervicem obſtipam & vultum adſeveratum, ſignum eſſe AMBITIONIS *ridiculae*. 2. Inceſſum tardum & interruptum, cum motu corporis erecto, geſticulatione gladiatoria, cervice exſerta, vultuque truce & ad terrorem incutiendum compoſito conjunctum, ſignum eſſe AMBITIONIS *Thraſonicae*. 3. Inceſſum tardum, altum, conſtantem, gravem, cum motu corporis reciproco & manuum decoro conjunctam, ſignum eſſe AMBITIONIS *tum aulicae, tum militaris* (*). 4. Greſſum tardum, habitum corporis veluti in ſe contractum, caput demiſſum, oculos dejectos, & ſubinde ad coelum ſublatos, vultum torvum, ſuſpiria altius & frequentius ducta, ceteris paribus, indicare AMBITIONEM *phariſaicam*.

[*] Alioquin ſi accedit cervix rigida & obſtipa, vultus adductus, taciturnitas, vel ſermo rarior, & cum molli quadam digitorum geſticulatione conjunctus, arrogantiae hoc & crudelitatis indicium cenſetur. Ita inceſſum Tiberii deſcribit SUETON. *in vit. Tiber. Cap. LXVIII.*

§. CXXIII.

Voluptuoſorum.

Nec minus facile intelligitur, 5. inceſſum agilem, mollem, & ad ſcenicam levitatem formatum, nec non oculos inter ambulandum procaciter circumactos, VOLUPTATIS *Venereae* (*); 6. inceſſum agilem, & compoſitum tamen, cum motu corporis decoro conjunctum, nec tamen inimicum, vultum denique ſerenum & hilarem, VOLUPTATIS *amicae*; 7. inceſſum levem, remiſſum, diſſolutum, ab omni decoro alienum, pedes infirmos ac inſtabiles, VOLUPTATIS *Bacchicae* praebere indicium.

[*] Pertinet huc inprimis locus apud PETRON. ARB. *Satyr. Vides me? nec auguria novi, nec mathematicorum caelum curare ſoleo; ex vultibus tamen hominum mores, colligo, & quum ſpatiantem vidi, quid cogites, ſcio. Quo enim inceſſus arte compoſitus, & ne veſtigia quidem pedum extra menſuram aberrantia, niſi quod formam proſtituis, ut vendas?*

§. CXXIV.

Avarorum, levium, & vaecordium.

Denique non male inde inferimus, 8. inceſſum difficilem, & cum moleſtia quadam velocem, incompoſitum, interruptum (*), & cum anhelitu & ſtatu motuque corporis indecoro conjunctum AVARITIAM, ſeu opum & divitiarum cupiditatem, prodere. 9. Inceſſum varium, modo tardum, modo concitatum, cum vultu feroce & oculis vagis conjunctum, ſummae LEVITATIS ac VAECORDIAE (**); 10. inceſſum denique cum violento humerorum motu, oculis ſtupentibus, & ore diſtorto conjunctum, ingenii DOLOSI, INVIDI & NULLI mortalium FIDI argumenta eſſe.

[*] THEOPHRAST. *in Charact.* p. 7. *Καὶ ἐπ' ἄλλῳ μὲν μήτε θαυμάζειν, μήτε ἐκπλήττεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς. ὅταν δὲ ἴδῃ βοῦν, ἢ τράγον, ἑστηκὼς θεωρεῖν: in via aliorum quidem nihil admiratur, neque ulla re percellitur: At ſi bovem viderit, aut hircum, ibi homo gradum ſiſtere & contemplari.*

[**] Ita inceſſum Catilinae deſcribit SALLUSTIUS *de Bello Catil. Cap. XV.*

§. CXXV.

Signa moralia quotuplicia?

Sunt & alia ſigna phyſiognomonica, quae ex rugis ac lineamentis frontis, ex voce, geſtibus, ſimilibuſque petuntur. Sed certiora ſunt MORALIA, id eſt SERMO & ACTIONES. Effectum enim de cauſſa teſtari, nemo temere negaverit (*).

[*] Hinc ipſe Servator haec ſigna morum tamquam certiſſima commendat, Matth. XII, 33-35. Luc. VI. 43-45. PLUTARCH. *in Vita Alex.* p. 664. Tom. I. Opp. *οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δήλωσις ἀρετῆς καὶ κακίας. ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα, καὶ παιδιά τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον, ἢ μάχαι μυριόνεκροι, καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται, πολιορκίαι πόλεων: non ſemper clariſſimae quaeque res virtutes & vitia repraeſentant, ſed exiguum ſubinde factum dictumque & jocus aliquis citius ſpecimen edit morum, quam praelia funeſtiſſima, maximae acies, urbiumque expugnationes.*

§. CXXVI.

Digitized by Google

§. CXXVI.

SERMO eſt ſonus articulatus, quo cogitationes noſtras cum aliis communicamus. Quum itaque ex cogitationibus proficiſcatur, cogitationes autem plerumque cum affectu, propenſione & inclinatione hominis conveniant; conſequens eſt, ut recte obſervavit DIOGENES CYNICUS, mentem hominis ex ſermone, non minus ac ollae materiam ac integritatem ex tinnitu, dignoſci (*). *Sermo an mentis indicium praebeat?*

[*] Idem etiam de verbis *ſcriptis*, ſeu in litteras redactis, exiſtimandum. Quamvis enim ſtilus facilius ſimulet diſſimuletque, quam lingua: plerumque tamen & in ſcriptis ingenium humanum, tamquam in ſpeculo quodam, conſpicitur. Vere ac eleganter DEMETRIUS PHALERAEUS, vel quiſquis libelli *de eloquutione* auctor eſt: Σχεδὸν γὰρ εἰκόνα ἕκαστος τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς γράφει τὴν ἐπιστολήν. Καὶ ἔστι μὲν καὶ ἐξ ἄλλου λόγου παντὸς ἰδεῖν τὸ ἦθος τοῦ γράφοντος, ἐξ οὐδενὸς δὲ οὕτως, ὡς ἐπιστολῆς. *Fere enim animi ſui ſimulacrum quiſque & imaginem epiſtolam ſcribit. Et eſt quidem ex omni alia oratione videre ac noſcere mores ſcriptoris: ex nulla tamen aeque, ac ex epiſtola.*

§. CXXVII.

In ſermone & FORMA ſpectatur, & MATERIA. *Forma* eſt ipſe ſtilus ejuſque character; *materia* ipſa ſententia, quam verbis complectimur. Quum itaque ſtilus ab ingenio, judicio, memoria vel maxime pendeat: hae vero facultates nexu inſeparabili cum propenſionibus hominum conjungantur: ex *ſtilo* etiam de hominis moribus non inepte judicamus (*). *Quotuplicia haec ſigna ſint?*

[*] Ex ſanguinis enim temperatura & motu temperamentum corporis oritur. [§. LI]. Prout ſanguis ſe habeat, eatenus & ſpiritus animales vel fluor nervoſus vel ſubtilior agiliorque vel craſſior & minus agilis ſecernitur. [§. XLVII.] Ex fluoris iſtius diverſa conſtitutione diverſa indoles naſcitur. [§. XLVIII.] Ex indole ſtili characteres modificantur. [§. CXXVII.] Ergo ex ſtilo de temperamentis, conjunctaque cum iis propenſione judicatur.

§. CXXVIII.

Quia ergo AMBITIOSI & CHOLERICI judicio acri & recto polleant (§. LVIII.): conſequens eſt, ut genus dicendi ament Atticum vel Rhodium, emphaticum, ſublime, grande, concitatum, & ex quo vis quaedam dicendi elucet (*). *Stilus ambitioſorum.*

[*] Quomodo differant iſtae ideae ſtili vel characteres, de quibus hoc & ſequentibus paragraphis agimus, regulis & exemplis luculenter expoſuimus in *Fundam. ſtili cult. Part. I. Cap. II. §. XXXVII. LXIII.*

§. CXXIX.

Quumque SANGUINEI & VOLUPTUOSI ingenio valeant: (§. LIX.) non mirum eſt, eos aptiores eſſe ad genus dicendi Aſiaticum, jocoſum, perſpicuum, elegans, moratum, argutum & poëticum. *Voluptuoſorum.*

§. CXXX.

§. CXXX.

Avarorum.

Denique quum MELANCHOLICI & HABENDI CUPIDI memoria potius, quam judicio & ingenio excellant: facile incidunt in ſermonem verboſum, circumductum, obſcurum, frigidum, inaequalem & ſententiis parum acutis refertum (*).

[*] Tantum enim abeſt, ut ſententiae nimis frequentes ſapientiam quamdam eximiam arguant, ut vulgus magis, quam ſapientiſſimi quilibet, uti ſoleant ſententiis. Oſtendimus hoc in *Fundam. ſtili cultior. Part. I. Cap. II. §. XXXV.*

§. CXXXI.

Quid hic temperamentorum mixtura efficiat?

Ex quo ſtili peritiores facile colligent, qualis morum & temperamentorum mixtura ad ſtilum vere elegantem & nativa ſua pulcritudine adſurgentem quam maxime ſit idonea.

§. CXXXII.

Sermones ambitioſorum.

Ita ex *forma* ſermonis, ſeu ſtilo, de hominum ingenio judicatur. Quod ad ejuſdem MATERIAM attinet, experientia ipſa nos ſatis convincit, eos, quos vana vexat *ambitio*, de rebus magnis, & ſuis maxime, itemque de rebus moralibus & politicis, libentiſſime loqui, nullumque acroama audire lubentius, quam de laudibus ſuis (*).

[*] Hinc colligas, Ciceronem immodica laboraſſe laudis ac honorum cupiditate, eaque in re ipſum Caeſarem multo modeſtiorem fuiſſe. Nec dubium eſt, quin facundiſſimus iſte Romuli nepotum idem, quod Caeſar, auſurus fuiſſet, ſi tam facile putaſſet, eloquentia civitatis libertatem opprimere, quam armis. Veritatem hujus obſervationis deprehendent, quicunque Caeſaris *Commentarios de bello Gallico & civili* cum Ciceronis *orationibus Catilinariis*, iisque, quas poſt reditum habuit, nec non cum *Philippicis*, contulerit.

§. CXXXIII.

Voluptuoſorum.

Nec minus res ipſa docet, *voluptati deditos ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας* libenter diſſerere de rebus ad voluptatem pertinentibus, jucundis, curioſis; magiſque quaeſtionibus phyſicis, quam moralibus, politiciſque, quin & obſcenis & ludicris magis, quam ſeriis delectari. Ubi diſſimulant, tanto abſurdius in voluptates invehuntur, quanto magis ad eas natura proclives ſunt.

§. CXXXIV.

Avarorum.

Denique *avari* aut nihil loquuntur, aliis ſermocinantibus, aut de lucro captando, rebus oeconomicis, frugalitate, temporum hominumque injuriis, & litibus ſuis, quin & de magia, cultu externo & benedictione, quam vocant, divina, longos ac parum ſuaves ſermones inſtituunt.

§. CXXXV.

Digitized by Google

§. CXXXV.

An ſimulatio certitudinem horum ſignorum tollat?

Locus hic eſt ſimulationi, ſed non ita, ut non occaſio, vinum, familiaritas, larvam aliquando detrahant. Quin quo magis ſimulationi ac diſſimulationi ſtudet homo vitiis deditus, eo minus propenſionem ſuam diſſimulat (*).

[*] Hinc quamvis Tiberius eſſet ſimulator maximus, non fefellit tamen pleroſque cautiores, qui diuturno uſu didicerant, *iubere eum ſpecie recuſantis recuſare ſpecie cupientis.* Illuſtrabit hanc obſervationem TACITUS *Annal. Libr. I. Cap. III.*

§. CXXXVI.

Signa ex hominum actionibus petenda.

Superſunt ACTIONES, quas quales eſſe oporteat *ambitioſorum*, *voluptuoſorum*, *avarorum*, facile unuſquiſque animadvertit. Id modo obſervandum, non ex una alterave actione judicandum eſſe de propenſione hominis, ſed ex longa earum ſerie. Sic verum eſſe deprehendet, quae toties inculcat Servator noſter, *qualis ſit arbor, tales eam fructus laturam* (*).

[*] Quare peſtilentiſſimi ſunt homines, & ad omne ſcelus profligati, in quos cadit elogium CORNELII NEP. *in Alcib. Cap. I. Conſtat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuiſſe excellentius vel in virtute, vel in vitiis.* Adde Timaei & Theopompi de eo teſtimonia apud eumdem, *Cap. XI.*

CAPUT III.

DE SUMMA FELICITATE, AD QUAM HOMO CONTENDIT.

SECT. I.

DE BONO ET MALO GENERATIM.

§. CXXXVII.

Connexio.

EXpenſa natura hominis morali, proximum eſt, ut veram illam felicitatem, ad quam ille perducendus eſt, paullo accuratius conſideremus. [§. VIII.]

§. CXXXVIII.

Hominis inclinatio naturalis ad felicitatem.

Et eum quidem finem homini vel ipſa natura oſtendit, ut ad ſummam, ad quam adſpirare poteſt, felicitatem contendat. Voluntas enim ſemper bonum adpetit, [§. XXIX.] vera autem felicitas in veri boni fruitione malique abſentia manifeſto conſiſtit,

ſeu, ut CICERO *Tuſc. quaeſt. Libr. V. Cap. X.* loquitur, felicitas eſt *ſecretis malis omnibus cumulata bonorum complexio.*

§. CXXXIX.

Ea quotuplex?

Quum itaque *felicem eſſe* ſit bono vero frui: [§. CXXXVIII.] & multi tamen qui bonis variis, & iis quidem veris, praediti ſunt, ideo felices non videantur: conſequens eſt, ut felices dicendi ſint (*), aut qui omnibus bonis fruuntur, aut qui poſſident bonum ſummum & praeſtantiſſimum, quod facile reliquorum omnium pretium aut exſuperet, aut ſaltim exaequet.

[*] Ita ſummam felicitatem definivit PLATO apud CICERONEM *Quaeſt. acad. Libr. I. Cap. VI.* ubi ait: *In una quidem virtute poſitam beatam vitam, non tamen beatiſſimam, niſi adiungerentur & corporis bona, & cetera ad virtutis uſum idonea.*

§. CXL.

Conſiſtit in fruitione boni praeſtantiſſimi.

Quia autem omnibus bonis ſe fruiturum, homo naturae ſuae ſibi conſcius ſperare vix poteſt: ſufficere ei ad veram felicitatem debet poſſeſſio boni ſummi & praeſtantiſſimi, quod reliqua omnia aut ſuperat, aut exaequat (*).

[*] Quemadmodum enim, ubi ſorte res agitur, & in medio poſitae ſunt diverſae ſummae pecuniae, veluti 10000, 1000, 500, 100, 50, 20, 10, 5, 1. florenorum, unuſquiſque optat ſibi copiam dari ſummae maximae, ſi omnes conjunctim ſperare non liceat: ita & homini eo enitendum, ut quando omnibus bonis abſolute perfrui nequit, ſummo ſaltim et perfectiſſimo potiatur. Ipſe Servator Luc. X. 42. *Unum,* inquit, *neceſſarium eſt, Maria τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, optimam portionem elegit.*

§. CXLI.

Ergo de bono generatim agendum.

Ut autem ex tot bonis, quae omnis boni dator, Deus, humano generi dedit, maximum & praeſtantiſſimum eligatur: de natura BONI & MALI paullo accuratius erit agendum.

§. CXLII.

Quid bonum? quid malum?

BONUM adpellamus, quidquid rem conſervat ac perficit, adeoque, ſi id ad hominem refertur, bonum illi erit, quidquid hominem conſervat ac perficit; MALUM, quod eumdem deſtruit ac deteriorem reddit (*).

(*) Si ergo malum repugnat naturae noſtrae & eſſentiae, adeoque deſtruit τὸ *eſſe*, vocatur PHYSICUM: ſin repugnat voluntati Dei & deſtruit τὸ *bene eſſe*, MORALE dicitur. Quae diviſio etiam ad bonum pertinet.

§. CXLIII.

Bonum verum & adparens.

Quum igitur quaedam hominis naturam credantur conſervare & perficere, quae eam re vera deſtruunt; quaedam eamdem deſtruere aut deteriorem reddere videantur, quae vere conſervant ac perfi-

Digitized by Google

perficiunt: *bonum* aeque ac *malum* vulgo in VERUM & ADPARENS dividunt, quamvis bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum, adeoque tota diviſio inepta ſit (*).

(*) Eſt ergo potius diſtinctio, per quam vocabulum BONUM ab aequivocatione liberatur. Ariſtotelicis tamen ea genuina diviſio viſa eſt, quia bonum ipſis erat *congruentia cum aliquo adpetitu.* ARISTOT. *Eth. ad Nicom. Libr. I. Cap. I.*

§. CXLIV.

Deinde, quemadmodum res aliqua ita nos conſervat ac perficit, ut ejus fruitio non poſſit detrimentum adferre: alia (*), prout bene vel male ea utimur, nos vel conſervat vel deſtruit: ita facile intelligitur diviſio nova, quod aliud bonum ſit SIMPLICITER & ABSOLUTE tale, aliud certo RESPECTU, vel SECUNDUM QUID (**). Abſolutum & reſpectivum.

(*) Quum vero detrimentum nobis adferatur, aut dum τὸ *eſſe* deſtruitur, aut dum τὸ *bene eſſe* privamur: [§. CXLII. *] neutrum cadit in bonum abſolutum: & hinc illud & *utile*, & *honeſtum*, & *jucundum* eſſe oportet, e. g. virtus.

[**] Et hoc etiam dicitur *ἀδιάφορον*, ſeu *indifferens*, quod vere nec bonum nec malum ſit, ſed tale fiat, ſi certis uſibus adhibeatur.

§. CXLV.

Porro quum homo vel *agendo* aliquid ſe perficiat & conſervet, vel *patiendo*, ſeu *recipiendo*: priore caſu bonum ACTIVUM; poſteriore PASSIVUM adpellatur. Activum & paſſivum.

§. CXLVI.

Per ſe quoque patet bonum vel ideo nos perficere, quia conſervat, i. e. mali quid a nobis avertit, vel, quia perficit, & utilitatis quid adfert. Hinc illo caſu bonum PRIVATIVUM; hoc POSITIVUM dicitur (*). Privativum & poſitivum.

[*] Hinc facile patet, ubi bonum ſimul *privativum*, ſimul *poſitivum* eſt, illud κατ' ἐξοχὴν bonum eſſe. Sic dum Servator nos non ſolum ab aeternis cruciatibus redemit, ſed & ſempiternam beatitudinem ſua obedientia meruit, dubitari non poteſt, quin hoc beneficium ſit inaeſtimabile.

§. CXLVII.

Eſt etiam bonum, quod nos in *ſtatu naturali* conſervat. Eſt aliud, quod in *ſtatu praeternaturali* deſtructionem a nobis avertit. Illud ORDINARIUM; hoc EXTRAORDINARIUM vocamus (*). Ordinarium & extraordinarium.

[*] Sic cibus, potus, motus, ſunt bona hominis *ordinaria*; medicamenta, venae ſectiones, cauteria, ſectiones, *extraordinaria*.

§. CXLVIII.

Corporis & animis.

Denique, quae immediate ad corporis conſervationem ac perfectionem comparata ſunt, bona CORPORIS; quae mentem perficiunt ac conſervant, bona ANIMI nuncupantur. Quae diviſio cum altera, quae bona quaedam ad vitam *vegetativam*, quaedam ad *ſenſitivam*, quaedam ad *rationalem* pertinere dicuntur, facile poterit conciliari (*).

[*] Quae enim vitam *vegetativam* vel *ſenſitivam* perficiunt, immediate proſunt *corpori*; quae *rationalem*, animo.

§. CXLIX.

Axiomata de bono primum & ſecundum.

Quum itaque homini bonum ſit, quidquid eum conſervat, ac perficit: [§. CXLII.] conſequens eſt, 1. ut quo magis res ad conſervationem ac perfectionem noſtram facit, eo melior, & 2. quo magis imperfectos nos reddit, aut deſtruit, eo pejor habenda ſit.

§. CL.

Tertium, quartum, quintum.

Deinde quum mens noſtra corpore ſit praeſtantior: [§. XIV.] facile intelligitur, 3. bonum, quod mentem perficit, bonis corporis eſſe praeferendum, nec tamen, 4. quae corpori proſunt, plane pro malis vel indifferentibus eſſe habenda (*). 5. Bonum, quod & mentem & corpus perficit vel conſervat, multo praeſtantiſſimum eſſe.

[*] Hinc abſurde Cyrenaici vitam pro *malo*, mortem pro *bono* quodam venditabant, [H. §. LVII.] Nec minus errabant Stoici, qui ſolam *virtutem bonam*, ſolum *vitium malum*, reliquas res omnes nec bonas nec malas eſſe cenſebant, [H. §. LXXXI.] Quum enim bonum homini ſit, quod eum; id eſt, ejus eſſentiam, conſervat, & perficit, [§. CXLII.] ad eſſentiam autem hominis non modo mens, ſed & corpus pertineat: [§. XI.] ea quoque, quae corpus conſervant & perficiunt, bona eſſe oportet. Q. E. D.

§. CLI.

Sextum, ſeptimum & octavum.

Quum porro, qui non eſt, nec felix eſſe poſſit: [L. §. XV.] conſequens eſt, 6. ut conſervari magis expediat, quam perfectiorem fieri, adeoque 7. bonum *privativum poſitivo* ſit praeſtantius, 8. praeſtantiſſimum autem, quod ſimul privativum, ſimul poſitivum eſt, [§. CXLVI.] (*)

[*] Erravit ergo Epicurus, & quicumque illum ſequuti ſummum hominis bonum in *ἀναλγησίᾳ* ſeu *indolentia* poſitum exiſtimant, [H. §. LXXXVIII.] Eſt enim hoc bonum privativum, quod poſitivo comparate praeſtantius, at non praeſtantiſſimum eſt.

§. CLII.

Nonum & ſequentia.

Porro ex definitionibus boni *abſoluti* & *ſecundum quid*, [§. CXLIV.] *activi* & *paſſivi*, [§. CXLV.] *ordinarii* & *extraordina-*

rii

Digitized by Google

rii [§. CXLVII.] fluunt axiomata: 9. Bonum *paſſivum*, quia propter activum eſt, huic merito poſthabendum. 10. Bonum extraordinarium in ſtatu naturali fit malum, aeque ac ordinarium in ſtatu praeternaturali. 11. Quod bonum minus nos fruitione majoris boni privat, illud malum fit. 12. Quod malum majus malum, ipſamque deſtructionem a nobis avertit, fit bonum (*). 13. Bonum verum ſimpliciter tale ſimul jucundum eſt, ſimul honeſtum, ſimul utile, [§. CXLIV. *].

[*] Hinc regulae 1. *Ex duobus malis [phyſicis] eligendum eſt minus.* e. g. melius eſt, digitum amittere, quam vitam. 2. *Ex duobus malis moralibus neutrum eligendum, niſi favor neceſſitatis excuſet.* e. g. ſi quis Nero Chriſtianum aut ſacrificare aut adulterium admittere juberet, neutrum faciendum eſſet. 3. *Ex duobus malis, quorum alterum morale, alterum phyſicum eſt, phyſicum eſt eligendum,* [§. CL. 3.] e. g. ſatius videbatur Joſepho, vincula ferre, quam in herae amplexus ruere.

§. CLIII.

Vita & mors bonae an malae?

Et quibus axiomatibus facile patet, 1. in nobis VITAM eſſe bonum praeſtantiſſimum, [§. CL. 5.] niſi quis ita vivat, ut ſpe majoris felicitatis excidat [§. CLII. 11.] At 2. MORTEM in ſe malum quid eſſe, [§. CXLII.] niſi nos majoribus malis ſubducat (*). [§. CLII. 12.]

[*] Mors puta naturalis. Quam enim ipſe ſibi homo adſciſcit, voluntariam numquam bonam eſſe, facile patet. Voluntas hominis fertur in bonum, [§. XXVIII.] & ex Dei quidem intentione in bonum verum, quia adparens non bonum, ſed malum eſt. [§. CXLIII.] Jam quum verum bonum ſit, quod nos conſervat & perficit; [§. CXLII.] voluntas noſtra ex intentione Dei ferri debet in ſui conſervationem & perfectionem. Ergo αὐτόχειρ, dum ejus voluntas fertur in ſui deſtructionem, agit contra intentionem Dei, adeoque committit malum morale, [§. CXLII. *] Jam quum malum morale numquam eligendum ſit: [§. CLII. * 2. 3.] αὐτοχειρία etiam numquam eligenda eſt, adeoque hoc ſenſu mors numquam bona fieri poteſt. Q. E. D.

§. CLIV.

An indifferentes?

Ex quo porro colligimus, 3. ne illos quidem recte ratiocinari, qui MORTEM in ſe pro indifferente habent (*), quum in meo arbitrio non ſit, mori velim, nec ne, adeoque morte nec bene nec male uti poſſim, ſed tantum a Deo eam exſpectare debeam, [§. CLIII. *]

[*] Itaque adparet, in paralogiſmum abire ratiocinationem: *quia vita bona eſt, etiam finis vitae malus eſſe non poteſt*, MARC. ANTONIN. *εἰς ἑαυτὸν Libr. IX. §. XXI.* Nam alius eſt finis, qui rei bonae pars eſt, alius, qui rem bonam deſtruit. Ita ſi adnumerem tibi 100. aureos, centeſimi adnumeratio mala non erit, quamvis finis iſtius actus adſit. At ſi habeas 100. aureos, eique poſſeſ-

poſſeſſioni finem adferat incendium, vel furtum, finem hunc poſſeſſionis nemo negabit malum eſſe, quamvis ipſa poſſeſſio bona ſit.

§. CLV.

An bona ſanitas, robur, forma, ingenium?

Idem 4. de SANITATE, ROBORE, FORMA, INGENIO, aliiſque, quae natura in homine ſunt, dicendum, niſi eorum fruitio te majore bono privet, [§. CLII. 11.] quemadmodum 5. morbus, dolor, infirmitas, deformitas, ſtupor pro malis merito habentur, niſi majori evitando malo occaſionem praebeant, [§. CLII. 12.]

§. CLVI.

An ſcientia, artes, agilitas?

Quas ſtudio ac exercitatione adquirimus, perfectiones intellectus, veluti SCIENTIA, ARTES, AGILITAS CORPORIS cet. in ſe bonae ſunt, at ſcientia, & celeritas ingenii praeſtantiora bona quam artes & agilitas corporis [§. CL. 3.] At ſi quis tamen abutatur his praeſidiis ad vitia, ea malorum nomen merito induunt (*), [§. CLII. 11.]

[*] Abſurde ergo laudaret quis *pulcritudinem* Thaidis, *ſcientiam* Spinozae, *artem* ejus, qui falſam monetam cudit, *celeritatem ingenii* in Pſeudolo Plautino, *agilitatem* corporis in Cartuchio; vel fure alio, cui ingenium omne in digitos abiit.

§. CLVII.

An virtus & vitium?

Praeterea, quum VIRTUS vere ſit bonum honeſtum, jucundum, utile: [§. CXLIV. *] ſequitur ut illa vere bona ſit, [§. CLII, 13.] quemadmodum VITIUM abſolute & ſimpliciter malum eſt, adeoque numquam admittit excuſationem (*).

[*] Et hinc regula fluit: *non ſunt facienda mala, ut eveniant bona*, & recte Apoſtolus, ita ſentientium κρίμα ἔνδικον ἔστι, *condemnationem juſtam eſſe*, *Rom. III.* 8. Ita peccarunt Saul & populus, res Amalekitarum devotas diripientes, ne ſacrificia deeſſent, 1. *Sam. XV*, 21. Nec obſcurum inde eſt, quo vitio laboret principium illud famoſum Jeſuitarum, quod nomine *methodi dirigendi intentionem* adpellitant, [H. §. XCI.]

§. CLVIII.

An entia naturalia & moralia extra nos poſita?

Quae *extra nos* poſita ſunt, ENTIA ſive NATURALIA, ut *cibus*, *potus*, *aurum*, *argentum*, ſive MORALIA, ut *fama*, *honor*, *dignitas*, vere *indifferentia* ſunt: [§. XLIV. **] adeoque *bona* ſi iis recte utaris; *mala*, ſi perperam (*).

[*] Sic cibi, potus, & reliqua omnia ſunt bona, ſi iis utaris ad vitam & ſtatum tuum conſervandum. At malorum ſemper iliadem cibus & potus attulerunt *luxurioſis*, aurum & argentum *Euclionibus*, honor & dignitas *tyrannis*, & ambitioſis omnibus, qui

Tolluntur in altum
Ut lapſu graviore ruant.

§. CLIX.

ſ. CLIX.

Multo magis HOMINES, qui nobiſcum in ſocietate vivunt, An homi-
boni nomen merentur, ſi virtute praediti ſumus, *mali*, ſi vel nos, nes?
vel ipſi, vitiis indulgemus (*).

[*] Homines enim aut *flagitiis* adhuc ſunt contaminati, aut *virtuti* ſtudent. *Hoc caſu* nobis non aegre facient, ſi & ipſi virtutem ſectamur. Infra enim demonſtrabimus ſuo loco, inter homines virtute praeditos veram intercedere amicitiam. *Illo caſu* nec nocere nobis poſſunt, nec nos deſtruere, vel perfectionibus privare. Potius eorum malitia virtutem noſtram acuit, exercet, provehit. Hinc illa aurea Socratis, judicium capitale ſubituri, verba apud EPICTET. *Enchir. Cap. ult.* Ἐμὲ δὲ Ἄνυτος καὶ Μέλητος ἀποκτεῖναι μὲν δύνανται, βλάψαι δὲ οὔ: *me autem Anytus & Melitus occidere ſane poſſunt, laedere vero non poſſunt.* Contra ſi mali ſumus: mali homines nobis non poſſunt non nocere: ſive amici nobis ſint, ſive inimici: *boni* nobis non aliter proderunt quam ſi nos ab iis emendari patiamur. Hinc verum eſt, diverſo reſpectu *hominem homini Deum, angelum, lupum, diabolum eſſe.*

§. CLX.

Et quid denique de DEO dicamus, qui, quum & eſſe nobis An Deus?
dederit, & id ſolus conſervet, & quod caput rei eſt, tamquam
ens perfectiſſimum, non poſſit non eos, qui illo fruuntur, bonis
innumeris beare, bonum vere abſolutum eſt, nec proprie ulli nocere poteſt?

[*] Poſſet quidem deſtruere hominem & perdere, ſi vellet. Sed quia non vult, nec ſane poteſt. Atqui pereunt, qui ejus voluntati non parent. Immo pereunt, at non perdit eos Deus, ſed ipſi ſuo ſibi jumento hoc malum arceſſunt. *Perditio tua ex te, Iſrael.* Quo enim pacto felices eſſent, qui a vero bono ſe alienant? Praeclara ſunt, quae in hanc rem diſſerit SENECA *Epiſt. XCV. Quae cauſſa eſt Deo bene faciendi? Natura. Errat, ſi quis putat, illum nocere velle. non poteſt. nec accipere injuriam poteſt, nec facere, cet.*

§. CLXI.

Tam multa bona ſunt, quae hominem ubique circumſtant. Sed Quum
quum in his quaedam in ejus poteſtate non ſint, veluti ſanitas, haec bona
robur, forma, ingenium, opes, honores, quaedam fluxa ac mi- omnia ſi-
nus ſtabilia, veluti praeter haec omnia ipſa ſcientia: facile patet, mul conſequi ne-
neminem temere eſſe mortalium, qui ea omnia conjunctim & per- queamus,
petuo poſſideat, adeoque ex tot bonis eligendum eſſe ſummum ac praeſtan-
praeſtantiſſimum, [§. CXL.] in eoque inveniendo non aberratu- tiſſimum
rum, quicumque axiomata de bono & malo, luce meridiana cla- quaeren-
riora, [ſ. CXLIX. *ſeqq.*] in conſilium adhibuerit. dum.

Digitized by Google

Sect. II.

DE SUMMO BONO.

§. CLXII.

Summum bonum quid?

SUMMUM itaque BONUM eſt bonum omnium praeſtantiſſimum, cujus fruitio reliqua bona omnia aut adaequat, aut ſuperat, (§. CXL.) & hinc hominem, expleto ejus deſiderio, vere felicem ac tranquillum reddit. Hoc bonum finis ultimus eſt, ad quem contendimus (*). Eo autem potiti, non poſſumus non ſimul vera felicitate potiri.

(*) Non ergo felicitas & tranquillitas eſt ultimus hominis finis, ſed ſummi boni fruitio, quacum vera felicitas & tranquillitas animi ſemper conjuncta eſt. Non appetimus *ſummum bonum*, ut *felices* ſimus: ſed ideo *felices* ſumus, quod *ſummo bono* perfruimur. Nec poſſet bonum hoc *ſummum* adpellari, ſi propter aliud bonum adpeteretur, i. e. propter *felicitatem*. Elegantiſſime ſummum bonum deſcribit CICERO *de fin. Libr. I. Cap. IV. quod ſit illud extremum, & ultimum, quo ſint omnia bene vivendi & recte faciendi conſilia referenda, quid ſequatur natura, ut ſummum ex rebus expetendis, quid fugiat, ut extremum malorum.*

§. CLXIII.

Ejus character primus.

Quum itaque bonum omnes adpetamus naturaliter, (§. XXIX.) adeoque & nemo ſit mortalium, quin ſummo bono perfrui cupiat: facile patet, I. id bonum ita comparatum eſſe oportere, ut ab omnibus, media non adſpernantibus, poſſit obtineri (*).

(*) Quum enim omnibus naturale ſummi boni deſiderium inſeverit Deus, & is tamen fruſtra nihil faciat: neceſſario etiam vult, ut homines id conſequantur. Quare vult etiam, ut ab omnibus media non adſpernantibus poſſit obtineri. Eleganter ARRIANUS in *Diſſert. Epictet. Libr. III. Cap. III.* Πέφυκε δὲ πᾶσα ψυχὴ, ὥσπερ τῷ ἀληθεῖ ἐπινεύειν, πρὸς τὸ ψεῦδος ἀνανεύειν, πρὸς τὸ ἄδηλον ἐπέχειν, οὕτω πρὸς μὲν τὸ ἀγαθὸν ὀρεκτικῶς κινεῖσθαι πρὸς τὸ κακὸν ἐκκλιτικῶς, πρὸς δὲ τὸ μήτ᾽ ἀγαθὸν μήτε κακὸν οὐδετέρως; *omnis mens ut naturaliter propenſa eſt, & vero adſentiri, & a falſo diſſidere, & in ambiguis ſe ſuſtinere: ita ei inſitum eſt, ut ad bonum appetitu incitetur, malum refugiat, & in his, quae nec bona, nec mala ſunt, in neutram partem moveatur.* Id quod deinde eleganter illuſtratur exemplo numiſmatis, imaginem Caeſaris circumferentis.

§. CLXIV.

Secundus.

Quandoquidem etiam bonum hoc oportet eſſe omnium praeſtantiſſimum: (§. CLXII.) conſequens eſt, II. ut praecipue mentem conſervare ac perficere debeat, ſiquidem animi bona bonis corporis praeſtantiora eſſe, inter omnes conſtat, (§. CL. 3.) qui non ſunt Ariſtippi de grege porci, (H. §. LVI.)

§. CLXV.

Digitized by Google

§. CLXV.

Quumque circa *bonum* proprie voluntas; circa *verum* intellectus verſetur: (§. XV. XVI.) merito inferimus, III. ſummum bonum voluntatem perficere, eam libertate donare, morbos ſeu vitia ejus curare, & hinc ſummam illam infelicitatem, quacum vitiis obruti homines conflictantur, tollere debere. Tertium.

(*) Quum enim bonum excellentiſſimum ſit, quod ſimul privativum eſt, ſimul poſitivum: (§. CLI, 8.) non obſcurum eſt, ſummum bonum & vitia voluntatis curare, & hanc facultatem integritati libertatique ſuae reſtituere debere.

§. CLXVI.

Praeterea quum, ſi propter aliud expeteretur ſummum bonum, hoc nomen tueri non poſſet: [§. CLXII. *] facile intelligitur, IV. illud ita comparatum eſſe debere, ut nullum ſit praeſtantius, propter quod expetendum videatur. Quartum.

§. CLXVII.

Denique quum in fruitione iſtius boni ſummi vera hominis felicitas poſita ſit, (§. CLXII.) adeoque non major infelicitas excogitari poſſit, quam amittere ſummum bonum: conſequens eſt, V. ut bonum hoc perpetuum, & extra omne id amittendi periculum conſtitutum eſſe debeat. Quintum.

§. CLXVIII.

Itaque quum omnia haec axiomata ex ipſo ſummi boni conceptu ſua ſponte fluant: dubitari nequit, *quin id demum, in quod omnia illa attributa eſſentialia cadunt, pro ſummo bono habendum ſit.* Id quod quum parum obſervarint veteres philoſophi: non ſane mirum videbitur, eos hac in re mirifice diſſenſiſſe (*). Cui omnes characteres conveniunt, id ſummum bonum eſt.

(*) Si verum eſt, quod Varro apud AUGUSTIN. *de Civit. Dei Libr. XIX. Cap. I.* refert, ducentae & octoginta octo diverſiſſimae philoſophorum hac de re fuerunt ſententiae. Sed in his pleraeque procul dubio tam abſurdae, ut non magis refelli mereantur, quam febricitantium ſomnia, (H. §. *ult.*).

§. CLXIX.

Proinde in proclivi eſt animadvertere errorem ARISTIPPI CYRENAICI, ſummum bonum in VOLUPTATE CORPORIS poſitum eſſe, ſomniantis, (H. §. LVI.) Quum enim ea nec animae bonum ſit, (§. CLXIV.) nec voluntatem perficiat & a morbis liberet, (§. CLXV.) ipſa quippe morbus graviſſimus & vitium peſtilentiſſimum, (§. LXXXI. *ſequ.*) nec denique perpetuo illa perfrui liceat hominibus: (§. CLXVII.) ea profecto ne boni quidem nedum ſummi boni cognomine cohoneſtanda eſt. Non ergo voluptas.

Digitized by Google

§. CLXX.

Nec voluptas animi, vel tranquillitas?

Et quamvis EPICURUS paullo verecundius philoſophatus, VOLUPTATEM ANIMI, id eſt, tranquillitatem ejuſdem & indolentiam, ſummum bonum ſtatueret: (H. §. LXXXVIII.) tamen quia & haec animi voluptas ſeu indolentia non eſt ſimul bonum poſitivum, (§. CLXV. *) nec propter ſe ipſam expetitur, (§. CLXVI.) nec denique perpetua eſt, (§. CLXVII.) ſummum bonum haberi nequit (*).

(*) Quin quum ideo voluptatem veram animo percipiamus, quod ſummo bono perfruamur: (§. CLXII. *) ea magis pro effectu ſummi boni, quam pro ſummo bono, habenda eſt.

§. CLXXI.

An divitiae & honores?

Faceſſant etiam, ſi qui DIVITIAS & HONORES pro ſummo bono venditant. Quis enim, niſi inſanus, illas res ſibi finem ultimum ſtatuat, quae nec ab omnibus obtineri poſſunt, (§. CLXIII.) nec mentem conſervant & perficiunt, (§. CLXIV. *ſequ.*) ſed eam potius tanto imperfectiorem reddunt, (§. CI. *ſequ.*) nec propter ſe ipſas expetuntur, (§. CLXVI.) nec ſempiternae ac perpetuae ſunt? (§. CLXVII.)

§. CLXXII.

An ſcientia, ſanitas, libertas?

Jam ſi porro SCIENTIAM, SANITATEM, LIBERTATEM, aliaque, quae nonnulli pro ſummo bono habuerunt, ad eumdem Lydium lapidem exegeris: res ipſa docebit, characteres ſummi boni illis haud quadrare.

§. CLXXIII.

An virtus?

Speciosior eſt eorum ſententia, qui vel *habitum* VIRTUTIS, vel *operationem ſecundum virtutem optimam & perfectiſſimam* ſummum bonum eſſe opinantur (*). Virtus enim, ut praeſtantiſſimum bonum ſit, non tamen ita comparata eſt, ut aliud non reperiatur praeſtantius. (§. CLXVI.)

(*) Hinc alterutram ſententiam plerique amplexi ſunt philoſophi. Priorem defendit PLOTIN. *Ennead. I. Libr. IV. qu.* 10. Poſteriorem ARISTOT. *Magni moral. Cap. III.*

§. CLXXIV.

Solus Deus ſummum bonum eſt.

Quae quum ita ſint, inveſtigandum eſt aliud bonum, omnibus his praeſtantius, nec difficulter id inveſtigabimus & in DEO ſolo vere reperiemus, modo nos ipſos conſideraverimus paullo accuratius.

§. CLXXV.

Nos aeque, ac res

Mens noſtra perceptionum ſuarum ſibi conſcia eſt, (§. X.) adeoque

Digitized by Google

que certiſſimum eſt, nos cogitare, & res etiam extra nos poſitas percipere. Quum ergo de non ente cogitari nihil poſſit: (L. §. XV.) de noſtra profecto aliarumque rerum *exſiſtentia*, ſi vel maxime velimus, dubitare non poſſumus.

extra nos, exſiſtimus.

§. CLXXVI.

EXSISTERE aliquid dicitur vel NECESSARIO, quod non poteſt non eſſe, vel CONTINGENTER, quod poſſet etiam non eſſe. Sic nos etiam non eſſe poſſe, & hinc contingenter exſiſtere, vel inde patet, quod ante ducentos annos nemo noſtrum fuit.

Exiſtentia vel neceſſaria, vel contingens.

§. CLXXVII.

Quum ergo, quod *neceſſario* exſiſtit, non poſſit non exſiſtere: (§. CLXXVI.) conſequens eſt, 1. ut & ſemper fuerit, & numquam deſiturum, adeoque & 2. nulli mutationi obnoxium ſit. 3. Ut non habeat extra ſe cauſſam exſiſtentiae, adeoque 4. a ſe ipſo exſiſtat.

Entis neceſſario exſiſtentis attributa.

§. CLXXVIII.

Contra quum *contingentia* etiam eſſe non poſſent: (§. CLXXVI.) per ſe patet, 4. ea oriri ac interire, & hinc 5. variis mutationibus obnoxia eſſe, & 6. neceſſario cauſſam aliquam, cur exſiſtant, habere, adeoque 7. non eſſe a ſe ipſis. 8. Poſitis omnibus cauſſis, ponendam demum eſſe cauſſam primam, adeoque 9. progreſſum cauſſarum in infinitum non dari.

Nec non entium contingenter exſiſtentium.

§. CLXXIX.

Quia autem experientia docet, totum hoc univerſum varias ſubire mutationes, & quae mutationi obnoxia ſunt, contingenter exſiſtunt, (§. CLXXVIII, 5.) quae contingenter exſiſtunt, cauſſam, cur exſiſtant, habere debent: (§. *eod.* 6.) conſequens eſt, ut totum hoc univerſum exſiſtentiae ſuae cauſſam habere debeat, haecque ab univerſo, tamquam effectu ſuo, ſit diverſa. Ergo datur cauſſa hujus univerſi, ab univerſo diſtincta.

Univerſum hoc habet cauſſam exſiſtentiae a ſe diverſam.

§. CLXXX.

Ea cauſſa, quum ab univerſo diſtincta ſit, (§. CLXXIX.) ipſa quoque aut ens *contingens* fuit, aut *neceſſarium*. Si *contingens eſſet*: ipſa quoque haberet ſui cauſſam, (§. CLXXVIII, 6.) & quum progreſſus cauſſarum in infinitum non detur: (§. CLXXVIII, 9.) demum tamen ſubſiſtendum eſſet in cauſſa quadam prima. Sin *neceſſaria* eſt, a ſe ipſa, (§. CLXXVIII, 4.) & ſic quoque cauſſa prima erit rerum omnium. Ergo datur cauſſa univerſi ab univerſo diſtincta, quae ſimul cauſſa prima eſt, adeoque ſui cauſſam non habet, id eſt neceſſaria, & a ſe ipſa exſiſtens.

Cauſſa illa eſt prima & a ſe ipſa exſiſtens.

S 2 §. CLXXXI.

Digitized by Google

§. CLXXXI.

Et hinc ens perfectiſſimum, id eſt, Deus.

Quia porro haec cauſſa eſt ens neceſſarium & a ſe ipſo exſiſtens: (§. CLXXX.) ea ſane erit immutabilis. (§. CLXXVII, 2.) Si immutabilis eſt, nec addi ei quidquam poteſt, nec detrahi. Ergo eſt ens perfectiſſimum: adeoque cauſſa hujus univerſi prima & ab ipſo univerſo diſtincta, eſt ens perfectiſſimum, id eſt, Deus.

§. CLXXXII.

Deus eſt ens ſimplex.

Ex hoc (§. CLXXXI.) ſequitur etiam, ut Deus non ſit ens compoſitum, ſed SIMPLEX. Si enim compoſitus eſſet, partes, ex quibus conſtat, eſſent eo priores, adeoque ipſe haberet exſiſtentiae ſuae initium, nec eſſet a ſe ipſo. (§. CLXXVII, 1.)

§. CLXXXIII.

Spiritus.

Quum ſit ſimplex; (§. CLXXXII.) non poteſt eſſe corpus; quippe quod ſine partibus & extenſione concipi nequit. Eſt ergo *ſpiritus* (*), adeoque ſubſtantia perfectiſſime cogitans. (§. XI.)

[*] Quod non animadvertens Jo. Clericus *Part. I. Log. Cap. VIII. §. V. & Pneumatol. Sect. III. Cap. III. §. XVII.* Deo non tantum ſpirituum, ſed & corporum, immo & omnium entium proprietates tribuit.

§. CLXXXIV.

Aeternus, independens, infinitus, incomprehenſibilis, omnipraeſens, unus.

Dum Deus a ſe ipſo eſt, (§. CLXXX.) eſt etiam ens AETERNUM, & INDEPENDENS. Dum nec addi ei, nec detrahi quidquam poteſt, eſt ens INFINITUM, & hinc INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRAESENS (*) & UNUM.

[*] Si enim Deus eſt ens infinitum: mens noſtra finita eum cogitando capere non poteſt, & hinc eſt ens *incomprehenſibile*. Quia deinde ens infinitum certo loco includi nequit, eſt *omnipraeſens*. Quia denique ens infinitum eſt, infinitum autem non niſi unum concipi poteſt, Deus tantum *unus* ſit, oportet.

§. CLXXXV.

Intelligens, ſapiens, praeſcius, libere volens, omnipotens.

Comparatis inter ſe ideis cogitationis & entis perfectiſſimi, (§. CLXXXIII.) ſua ſponte ſequitur non poſſe non Deum eſſe ens INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRAESCIUM, OMNISCIUM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS (*).

[*] Quod ergo vult, etiam poteſt. Nihil autem vult, niſi quod ſapientiae ſuae eſt conſentaneum. Et hinc facile patet, cur non poſſe dicatur efficere, ut contradictoria ſint vera, & cur negetur, eum mentiri poſſe.

§. CLXXXVI.

Verax, juſtus, bonus.

Cum ergo nihil poſſit, niſi quod vult: (§. CLXXXV.) ſequitur, ut ſit VERAX, JUSTUS, BONUS, omneſque virtutes in Deo reperiantur in gradu eminentiſſimo.

§. CLXXXVII.

Digitized by Google

§. CLXXXVII.

Talis eſt Deus. Jam quis negaverit, eum bonum infinitum, ac omnium praeſtantiſſimum, quin abſolute tale eſſe, adeo, ut ei id nomen *κυρίως* & *κατ' ἐξοχὴν* omnino competat (*)? Deus ergo eſt ſummum bonum,

[*] Hinc Germanis Deus dicitur GOTT, quaſi *Guth*. Et nota ſunt illa Servatoris Luc. XVIII, 19. *τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός: Quid me vocas bonum? Nemo bonus, niſi ſolus Deus.*

§. CLXXXVIII.

Nec tantum *in ſe* & *abſolute* bonus eſt Deus: ſed & *homini* bonum praeſtantiſſimum, & hinc vere ſummum bonum unicum (*). Quod facile patebit, ſi attributa ſummi boni eſſentialia (§. CLXXIII. *ſeqq.*) conſideremus paullo accuratius, eaque cum conceptu Dei hucuſque explicato comparemus. Etiam ratione hominis conſideratus.

[*] Erravit ergo Epicurus, dum Deum conſideravit, tamquam ens *in ſe* beatum, immortale, ſempiternum, at otioſum, [H. §. LXXXIV.] & quod ad ſe non pertineret, adeoque & cultum illi nullum admodum exhibuit. Et qui potuit colere ens, quod ipſi bonum videbatur, at abſolute tantum, & in ſe, non in ordine ad homines? Quis noſtrum colit Japanorum regem, quamvis potentiſſimum, quem ad nos non pertinere probe novimus? At nec magis ad Epicurum pertinebat Deus otioſus, & ſua beatitudine in intermundiis perfruens. Sapiens itaque ex contemplatione naturae Dei colliget; eum non modo *abſolute*, ſed & *reſpective bonum* eſſe, & cum Epicteto apud ARRIAN. *Diſſ. Epictet. Libr. I. Cap. XVI.* cogitabit: *Εἰ ἀηδὼν ἤμην, ἐποίουν τὰ τῆς ἀηδόνος. εἰ κύκνος, τὰ τοῦ κύκνου· νῦν δὲ λογικός εἰμι. ὑμνεῖν με δεῖ τὸν θεόν. τοῦτο ποιῶ. οὐδ' ἐγκαταλείψω τὴν τάξιν ταύτην, ἐφ' ὅσον ἂν διδῶται: ſi luſcinia eſſem, luſciniae officio fungerer; ſi olor oloris more facerem. Atqui compos ſum rationis. Itaque Deus mihi celebrandus eſt. Hoc officium meum eſt, hoc exſequor, nec deſeram hanc ſtationem, dum licuerit.*

§. CLXXXIX.

Quum enim ſummum bonum ita comparatum ſit, ut ab omnibus, media non adſpernantibus, poſſit obtineri? (§. CLXIII.) talis profecto eſt Deus, qui quanto amore homines proſequatur, tot praeclaris, quibus eos prae aliis animantibus condecoravit, beneficiis docuit. Jam quum amor ſit appetitio boni, (§. XXXVII.) appetitio boni autem cupiditas, ſe cum re uniendi: conſequens eſt, ut ex parte Dei nihil ſit, cur, qui media haud adſpernantur perfectiſſimum hoc bonum non poſſint obtinere. Quod probatur ex charactere primo.

§. CXC.

Si porro ſummi boni requiſitum eſt, ut mentem conſervet ac perficiat: (§. CLXIV.) quis magis id praeſtabit Deo, qui & exiſtentiam menti dedit, & felicitatis omnis ſolus largitor eſt? Secundo.

§. CXCI.

Tertio. Et quis dubitet quaeſo, quin Deus voluntatem perficere, libertate donare, morboſque & vitia ejus tollere poſſit? (§. CLXV.) Perficitur voluntas, ſi verum bonum amat: id vero fit, ſi amat Deum. Qui Deum amat, non amplius ſervit adfectibus & inclinationibus pravis. Ergo in libertatem vindicatus eſt, & hinc nec vitiis amplius indulget, & virtuti ſtudet.

§. CXCII.

Quarto. Praeterea quemadmodum ſummum bonum ita comparatum eſſe oportet, ut propter ſe, ac non propter aliud, expetatur: (§. CLXVI.) ita hoc quoque ſummi boni attributum in Deum manifeſto cadit. Quid enim eſt quaeſo Deo praeſtantius, propter quod cum Deo uniri velis?

§. CXCIII.

Quinto. Denique quum bonum ſummum perpetuum ac extra amittendi periculum conſtitutum eſſe oporteat: (§. CLXVII.) nemini & id attributum magis competit, quam Deo, qui & ipſe in ſe ens immutabile, ac ſempiternum eſt, (§. CLXXXIV.) & amorem, quo ſemel hominem complectitur, non deponit, niſi ipſe homo ſe ab ejus conſortio divellat. (§. CLX. *)

§. CXCIV.

Concluſio demonſtrationis. Ex quibus omnibus ſua ſponte fluit ratiocinium: cui omnia attributa ſummi boni eſſentialia competunt: id ſummum bonum eſt, (§. CLXVIII.) At ea omnia competunt Deo, (§. CLXXXVIII. *ſequ.*) Eſt ergo Deus ſummum bonum. Q. E. D. (*).

[*] Id & gentiles philoſophi agnoverunt. Pythagoraeis ſummum bonum conſiſtebat *ἐν ὁμοιώσει τοῦ θεοῦ*, [H. §. XLIV.] idque & Platonici ſtatuebant, [*Ib.* §. LXVI.] Stoici finem philoſophiae moralis eſſe dicebant, naturae convenienter vivere: [*Ib.* §. LXXXI.] ſed plerique id interpretabantur de Deo. LIPS. *Introd. ad Stoic. philoſ. Libr. II. Diſſ. XIX.* Similia illa Cleanthis apud CLEM. ALEXANDRINUM:

Εἰ τὸ ἀγαθὸν ἐρωτᾷς μ', οἷον ἐστ', ἄκουε δή.
Τεταγμένον, δίκαιον, ὅσιον, εὐσεβὲς,
Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλὸν, δέον,
Αὐστηρὸν αὐθέκαστον, ἀεὶ σύμφερον,
Ἄφοβον, ἄλυπον, λυσιτελὲς ἀνώδυνον,
Ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ἀσφαλὲς, φίλον,
Ἔντιμον, ὁμολογούμενον - -
Εὐκλεὲς, ἄτυφον, ἐπιμελὲς, πρᾶον, σφοδρὸν,
Χρονιζόμενον, ἄμεμπτον ἀεὶ διαμένον.
Ἀνελεύθερος πᾶς, ὅστις εἰς δόξαν βλέπει,
Ὡς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τινος.

Si quale ſit bonum, rogas, ita accipe:
Eſt ordinatum, juſtum, & eſt ſanctum, pium,
Sui potens, commodum aliis, pulcrum; decens,
Rectum atque conſtans, ſemper autem conferens,
Expers metu, dolore, curis omnibus;
Juvans, benignum, ſtabile, amicum, ama-

amabile,
Honore dignum, conſitendum, - -
Et glorioſum, non ſuperbum, quod geris.
Curam omnium, placens & viribus valens,
Aevi vetus, culpae inſcium, ſemper manens,
Ah vilis ille, opinionem qui adſpicit;
Tanquam duce hac venturus ad veri ſcopum!

Praeclara haec, & ἐν ὀλίγῳ Chriſtiana, ſed quorum ſimilia permulta apud veteres illos pago deditos philoſophos paſſim occurrunt.

§. CXCV.

Deo perfruimur mente.

Ex iiſdem autem ſummi boni characteribus, quo vinculo cum Deo, tamquam ſummo illo bono, conjungamur, facile patet. Quia enim ſummum bonum perpetuum, & extra omne amittendi periculum conſtitutum eſſe debet: (§. CLXVII.) ſane non poteſt illud in corpore, tamquam ſubſtantia mortali conſiſtere, ſed in mente ſubſtantia indeſtructibili ac immortali (*). [§. XIII.].

[*] Quamvis enim & corpus ſummam ex unione cum Deo utilitatem capiat, primario tamen cum mente conjungitur Deus, & hinc facile patet, quo ſenſu & corpus piorum dicatur ναὸς τοῦ ἐν αὐτοῖς θεοῦ 1. *Cor. VI*, 19.

§. CXCVI.

Et quidem voluntate.

Quumque mentis facultates ſint intellectus & voluntas, [XV. XVI.] intellectus autem circa *verum* tantum verſetur: experientia quidem docet, veri cognitione carere non poſſe, qui Deo frui cupit, at neminem ideo frui Deo, quod veritatis ſit ſcientiſſimus (*).

[*] Quare recte *Hebr. XI.* 6. ponitur, eum, qui ad Deum venire cupiat, credere debere, quod exſiſtat, & ſe quaerentibus μισθαποδότης futurus ſit. At acu rem non tetigere philoſophi, qui veritatis cognitionem veluti vinculum inter Deum & homines eſſe contenderunt. Pythagoras apud STOB. *Serm. XI.* interrogatus, τί ποιοῦσιν ἄνθρωποι θεῷ ὅμοιοι; *quid facerent homines, quo ſimiles Deo evaderent?* reſpondit: ἐὰν ἀληθεύωσι, *ſi veritati ſtuderent.* Similia loca ex PORPHYRII *Vita Pythagorae*, HIEROCLIS *Commentario ad aurea Pyth. carmina* aliiſque veterum monimentis collegit SCHEFFER. *de nat. & conſtit. philoſ. Ital. Cap. VII. p.* 47. *ſequ.*

§. CXCVII.

Speciatim amore.

Itaque hoc vinculum in voluntate quaerendum, cujus quum ſint duae operationes *appetere* & *averſari:* [§. XXVIII.] unuſquiſque videt, *averſationem* nos cum Deo haud conjungere, ſed *appetitionem*, quae, dum in bonum fertur, uti ſemper fertur, AMOR vocari ſolet (§. XXXVII]. Eſt igitur amor vinculum illud, quo cum Deo conjungimur.

§. CXCVIII.

Qui vinculum in

A Deo nos amari, jam ſupra ex inſigni ejus in genus humanum bene-

ter Deum & homines.

beneficentia demonſtratum eſt [§. CLXXXIX]. Si ergo & homo amore in Deum fertur: non poteſt non inde praeclara illa conjunctio oriri, in qua veram conſiſtere felicitatem, diximus.

§. CXCIX.

Amor complacentiae & concupiſcentiae.

Diſtinguere hunc amorem ſolent in eum, quem COMPLACENTIAE vel PURUM, & CONCUPISCENTIAE vocant, quorum illo Deum tantum propter perfectiones; hoc etiam propter bona, quibus nos cumulat, amari aiunt. Sed quum Deus ſimul ens perfectiſſimum, [§. CLXXXI.] ſimul bonum ſummum ſit: [§. CXCIV.] fieri non poteſt, quin utroque genere amoris complectendus ſit, & in abſtractionem parum ſolidam abeat ſubtilis illa de amore Dei puro diſputatio (*).

(*) Eam jam moverunt Epicurei, eorumque adſeclae recutiti, Sadducaei. Inſtauravit eam controverſiam Cameracenſis, quae non ſine invidia agitata diutiſſime. Prodiere initio FRANC. DE SALIGNAC FENELON *Explication des maximes des ſaints ſur la vie interieure*, in quo libello auctor amorem purum inculcat. Huic LUD. ANT. NOALLIUS, archiepiſcopus Pariſienſis, cum BOSSUETO & GODETO, epiſcopis Meldenſi & Carnotenſi oppoſuere *Declarationem*, quae una cum ſuperiore libello recuſa eſt *Amſtel.* CIϽIϽCLXXXIX. 12. Sequuta eſt FENELONII *Inſtruction paſtorale*, eodem anno ibidem recuſa. Prodiere etiam *Apologia pro amore, quo Deum ſolum vere deſideramus poſſidere*, cet. itidem Fenelonio oppoſita, *Amſt.* CIϽIϽCXCVIII. & *Lettre d'un Théologien de Louvain à un Docteur de Sorbonne*, pro illo ſcripta, *Leod.* CIϽIϽCXCVIII. 8. *Le Chriſtianiſme éclairci*, *Amſt.* CIϽIϽCC. 12. cujus auctor ſe medium inter iſtos litigantes gerit. Ut ſimiles libellos ejus generis praetermittamus, tu adde *Acta erud. Anno* 1701. *p.* 394. *p.* 507. *Anno* 1704. *p.* 412. *Anno* 1708. *p.* 358. *p.* 461. ubi SAURINI, DE LA PLACETTE, MALEBRANCHII, POIRETI, aliorumque ejus generis libelli recenſentur.

§. CC.

Nec non obedientiae, amicitiae & benevolentiae.

Et quia amore aliquem proſequimur vel tamquam ens *perfectius*, vel tamquam nobis *aequale*, vel tamquam *inferius* atque *imperfectius*, primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE; ſecundi AMICITIAE; tertii BENEVOLENTIAE vocare ſolent.

§. CCI.

Quali amore nos Deus complectatur?

Ex quibus definitionibus conſequitur, ut Deus homines ſe amantes complectatur amore BENEVOLENTIAE, qui, quatenus nullo noſtro merito provocatur, GRATIA; quatenus nos ex miſeriis noſtris eripere cupit, MISERICORDIA (*) adpellatur.

(*) Eam & pago dediti philoſophi agnovere. Hinc preces illae: κύριε ἐλέησον, *domine miſerere*, quae non modo Chriſtianis a tot ſaeculis in litaniis ſolemnes fuere, ſed & jam apud ARRIAN. *in Diſſert. Epictet. Libr. II. Cap. VII.* occurrunt.

§. CCII.

§. CCII.

Ex parte autem hominis non poteſt non hic amor OBEDIENTIAE vel DEVOTIONIS eſſe, qui totum Dei cultum complectitur. Dum enim ejus perfectiones ac bonitatem intuemur, eum *amare*; dum illam cum ejus juſtitia & potentia conjungimus, eumdem *timere*; dum nobis praeter ejus bonitatem & potentiam, etiam omniſcientiam ad animum revocamus, omnem in eo *fiduciam collocare*; dum ejus amorem & ſapientiam contemplamur, *in ejus voluntate adquieſcere*; dum denique ejus juſtitiam cum noſtra ab illo dependentia contendimus, ei *parere* ac *obſequi* (*) nos debere facile animadvertimus. Qualem debeamus Deo? Unde cultus Dei internus?

[*] Et in his verus poſitus eſt cultus Dei internus. Sapienter XENOPHON Ἀπομνημονευμάτων Libr. IV. Cap. III. §. XVI. πῶς ἂν ἄν τις κάλλιον ἢ εὐσεβέστερον τιμῴη θεοὺς, ἢ, ὡς αὐτοὶ κελεύουσιν: οὕτω ποιῶν: *qui ergo poſſit aliquis rectius & religioſius Deos colere, quam ea, quae juſſerint, faciendo?*

§. CCIII.

Quumque, quem calidius amamus, ei, nos noſtraque omnia mancipare, ac veluti devovere ſoleamus quam libentiſſime: facile patet, & linguam *honorifice* de Deo *loquuturam*, ejuſque beneficia *praedicaturam*, [§. CLXXXVIII. *) & cum nemine *colloquuturam* libentius, quam cum Deo (*): membra quoque reliqua omnia provehendae Dei gloriae conſecrata fore. Unde externus?

[*] PLATO *in Timaeo p.* 1046. πάντες, ὅσοι κατὰ βραχὺ σωφροσύνης μετέχουσιν, ἐπὶ παντὸς ὁρμῇ καὶ σμικροῦ καὶ μεγάλου πράγματος, Θεὸν ἀείπου καλοῦσιν: *omnes qui mentis compotes ſunt, in operis cujuslibet ſive magni ſive parvi exordio Deum invocant.* Adde ejuſdem *Epiſt. VIII.*

§. CCIV.

Ex quo de quaeſtione, *an cultu etiam externo Deus ſit proſequendus?* facile poteſt ferri judicium. Quamvis enim illo Deus haud indigeat: ſane nec interno indiget. Et ita natura comparatum eſt, ut affectus animi in verba aliaſque externas actiones non poſſit non erumpere. An Deus etiam cultu externo proſequendus ſit?

SECT. III.

DE SUMMI BONI EFFECTIBUS.

§. CCV.

Quale ſit ſummum bonum, hactenus vidimus. Jam demonſtrandum, non poſſe non cum ejus poſſeſſione veram felicitatem Summi boni effectus.

tatem conjunctam eſſe. Id quod, ſi effecta hujus poſſeſſionis expenderimus, facile deprehendemus.

§. CCVI.

Eſt illud ſimul jucundum, honeſtum, & utile.

Verum bonum ab *apparente* in eo differt, quod illud ſimul JUCUNDUM, ſimul HONESTUM, ſimul UTILE ſit, [§. CXLIV. *] Id ergo de ſummo etiam bono, tamquam vere tali, erit adfirmandum.

§. CCVII.

Hinc ejus primus effectus tranquillitas animi.

JUCUNDUM illud eſſe facile patet. Quum enim Deus propter ſe ipſum expetatur, neque ſit aliud bonum praeſtantius, propter quod ſit expetendus: [§. CXCII.] non poteſt ſane mens, quin in ejus poſſeſſione adquieſcat. Ubi adquieſcit mens, ibi nec triſtitia, nec taedio, nec metu aliove adfectu perturbatur, [§. XXXII.] adeoque ſumma ſuavitate perfruitur. Id quod TRANQUILLITATEM ANIMI vocant philoſophi.

[*] SENECA *de Tranquillitate animi Cap. III. Innumerabiles proprietates ſunt, ſed unus eff ctus vitii, diſplicere ſibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum proſperis, ubi aut non audent, quantum concupiſcunt, aut non conſequuntur, & in ſpem toti prominent, ſemper inſtabiles, mobilesque, quod neceſſe eſt accidere pendentibus ad vota ſua. Omni vita pendent, & inhoneſta ſe ac difficilia docent coguntque, & ubi ſine praemio labor eſt, torquet illos irritum dedecus, nec dolent, prava, ſed fruſtra voluiſſe. Tunc illos & poenitentia coepti tenet, & incipiendi timor, ſubrepitque illa jactatio animi, non invenientis exitum, quia nec cupiditatibus ſuis imperare, nec obſequi poſſunt, & cunctatio vitae, parum ſe explicantis, & inter deſtituta vota torpentis animi ſitus.*

§. CCVIII.

Quid tranquillitas animi?

Eſt itaque TRANQUILLITAS animi adquieſcentia mentis in fruitione Dei, qua homo omnia, quae mentem perturbant, vincit, & in mediis calamitatum fluctibus non expaveſcit, ſed ſua conditione contentus & vivit & vivere deſinit.

§. CCIX.

Ejus cauſſa prima in intellectu?

Cauſſae tantae ſuavitatis quam plurimae. Quum enim de eo, quod vere amamus, adſidue ac cum incredibili voluptate cogitemus: quam jucundam quaeſo ſapienti oportet eſſe contemplationem Dei, in quo immenſam perfectionem, bonitatem, gratiam, miſericordiam, perſpicit, & majora ea omnia quotidie experitur, quam mente umquam adſequi potuit?

§. CCX.

Secunda in conſcientia.

Deinde quum improbis cruciatus maximos excitet mens, admiſſorum ſcelerum ſibi conſcia: [§. C.] nihil eſt, quod eos vereantur ſapientes, qui ſummi boni facti ſunt compotes. Quum enim

Digitized by Google

enim Deum ament, & a Deo amentur: [§. CXCVIII.] cur ab eo ſervili metu abhorrerent? Et quum eum colant, honorent, ei obſequantur: cur ſe admiſſi ſceleris reos peragerent? Nonne ipſa potius conſcia mens recti ipſis perpetuae epulae viderentur (*)?

[*] Hinc illa ἡδεῖα ἐλπὶς, *iucunda ſpes*, quam PLATO: illa, ἐλευθερία, ſeu *libertas*, quam PERIANDER conſcientiae rectae tribuebat: hinc ſolos SOCRATES ἀταράχως, id eſt, *citra perturbationem*, vivere dicebat, τῷ μηδὲν ἑαυτοῖς ἄτοπον συνειδέναι, *qui ſibi nullius abſurditatis eſſent conſcii.*

§. CCXI.

Quumque voluntas quam maxime turbetur, ſi deſiderium ejus haud expleatur: (§. CI.) non eſt, quod id vereatur vir ſapiens, qui dum ſolum Deum anhelat, bonum infinitum anhelat, idque tale, quod ſolum iſtud deſiderium omnino explere poſſit. Tertia in voluntate.

§. CCXII.

Ceſſabunt etiam illi animi tumultus, quos adfectus excitare ſolent. Oriuntur enim hi ex repraeſentatione boni vel mali. [§. XXXII.] Qui autem ſummo bono potitus eſt, is nec bona minoris pretii tanti facit, ut eorum jactura excrucietur, nec mala ulla tam intolerabilia exiſtimat, ut eorum cauſſa ſe minus beatum judicet. Quarta in adfectibus.

§. CCXIII.

Aequo ergo animo carebit opibus, honoribus, & voluptatibus, quum ea omnia nec meliores reddant homines, & ſaepe eoſdem vera felicitate privent. Quin, quum & fiduciam in Deo omnem collocet, & in ejus voluntate unice adquieſcat, [§. CCII.] nec ea, quibus opus eſt, ſibi deeſſe, nec pauperiem, ignominiam, dolores ſibi nocere poſſe, perſuaſiſſimus erit. Quinta in ſtatu hominis virtute praediti.

§. CCXIV.

Multo minus mortem metuet. Quamvis enim ea in ſe mali quid ſit: [§. CLIII.] accurate tamen intelligit ſapiens, illi, qui cum Deo unitus eſt, illam malam eſſe non poſſe, quia bonum illud ſummum eſt ſempiternum, [§. CXCIII.] adeoque a mente immortali amitti non poteſt, ſi vel maxime corpus in ſua elementa, ex quibus conflatum eſt, reſolvatur (*). Sexta in morte.

[*] Hinc facile patet, cur ARISTOTELES mortem adpellarit φοβερώτατον φοβερωτάτων. Nec minus unuſquiſque animadvertet, quid in PLATONIS *Phaedone*, & BOETHII libello *de conſolatione ex philoſophia* deſiderandum ſit. Denique non difficile erit, judicare, an ulla ἀθανασία eſſe potuerit eorum, qui immortalitatem mentis in dubium vocarunt, & cur tamen & Epicurei quidam, quin & athei, mira conſtantia diem obiiſſe ſupremum legantur. Addantur PETRUS BAELIUS *in Dict. hiſt. Crit. ſub voce* T. Lucrece p. 1809. & GOTTFRID. OLEARIUS *Diſſ. de morte contemnenda.*

§. CCXV.

Concluſio doctrinae de tranquillitate.

Ita ſapiens ſuae ſe virtuti involvit. Ita ſi fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae. Ut paucis dicamus, ſapientis animus eſt, ſicut Olympus, qua nubes tranſcendit: ſemper ibi ſerenum eſt.

§. CCXVI.

Alter ſummi boni effectus, virtus.

Deinde quum omne bonum verum ſimul HONESTUM ſit: (§. CXLIV. *) ejus ſane poſſeſſionem cum vera VIRTUTE conjunctam eſſe oportet, adeoque is alter effectus erit, qui ex fruitione ſummi boni proficiſcitur.

§. CCXVII.

Quid virtus?

Eſt autem VIRTUS conſtans ac ſincera voluntas actiones ad divinae voluntatis normam inſtituendi (*).

[*] Sive autem ex *ratione*, ſive ex *revelatione* voluntas illa divina innoteſcat, perinde eſt. Non minus enim illi, quam huic, debemus obſequium, & aeque peccant, qui contra rectam rationem, quam qui contra legem Dei poſitivam aliquid admittunt. Ex quo ſimul patet, quam abſurda ſit illa Jeſuitarum de peccato *philoſophico* & *theologico* doctrina, quae ANTONIO ARNALDO vera viſa eſt haereſis, (H. §. XCI. *) Exſtant ejus *Nouvelle héréſie dans la morale, dénoncée au Pape*, Colon. CIↃIↃCLXXXIX. 12. item *Seconde Dénonciation de la nouvelle héréſie du péché philoſophique*, Coloniae CIↃIↃCXC. 12. & *Troiſiéme Dénonciation de la nouvelle héréſie du péché philoſophique*, eod. ann.

§. CCXVIII.

Virtus eſt voluntas.

Quum itaque virtus ſit *voluntas*: (§. CCXVII.) conſequens eſt, 1. ut *prudentia* a veteribus philoſophis pro virtute fruſtra habeatur, quippe quam ad habitus intellectuales pertinere, nemo temere negaverit. 2. Ut ſemper cum *ſtudio inquirendi in voluntatem Dei* conjuncta ſit.

§. CCXIX.

Conſtans.

Quum deinde ſit *conſtans* voluntas: (§. CCXVII.) conſequens eſt, 3. virtutem conjunctam eſſe cum *habitu* tali, ut homo nullam actionem malam, vel omiſſionem boni cum vera virtute conſiſtere poſſe ſtatuat, adeoque 4. numquam ſponte & ἐκ προαιρέσεως contra voluntatem Dei peccet (*).

[*] Et hinc recte Stoici virtutem omnem poſitam arbitrabantur in conſentiente cum ratione & perpetua conſtantia. CIC. *Paradox. III. Cap. I.* vel in *conſtante ac perpetua vitae ratione*. Idem de *Legib. Libr. I. Cap. XVII.* Vid. *Elem.* noſtra *Pandect. Part. I.* §. II. *)

§. CCXX.

Unica.

Quin exinde colligimus, 5. virtutes omnes inſeparabili vinculo connexas, immo 6. *unam* tantum virtutem eſſe, quum unica tantum

tum ſit conſtans ac ſincera voluntas ad normam divinae voluntatis vivendi (*).

[*] Haec quoque viderunt Stoici, quamvis ideo ab aliis philoſophis perperam exagitati. Vid. LIPS. *Manud. ad philoſoph. Stoic. Libr.* III. *Diſſ.* IV. Et quid aliud ſibi volunt illa Apoſtoli: Ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσῃ, πταίσῃ δὲ ἐν ἑνὶ, γέγονε πάντων ἔνοχος: *Qui enim totam legem ſervaverit, & tranſgreſſus fuerit unam, totius violatae legis ejus erit.* Jac. II. 11.

§. CCXXI.

Praeterea, quum *ſerium* eſſe oporteat viri boni propoſitum, ſecundum voluntatem divinam agendi: (§. CCXVII.) per ſe patet, 7. virtutem non in ſolis actionibus externis, ſed in emendata mente, conſiſtere, & 8. ex hac deinde actiones virtuti conſentaneas ſua ſponte proficiſci (*). Seria.

(*) Et hinc aliud *juſta*: aliud *juſte agere*. Eleganter PHILEMON apud STOBAEUM *Serm.* IX.

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ' ὅς, τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
Οὐδ' ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχετο,
Ἀλλ' ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνειν,
Ἔχειν δυνάμενος, καὶ κρατεῖν ἀζημίως.
Οὐδ' ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ' ὅς, 'τις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος, κ' οὐ δοκεῖν εἶναι, θέλει.

Non juſtus omnis abſtinens injuriae eſt,
Sed qui, nocere dum poteſt, abſtinet.
Nec qui recuſat parva, ſed qui maximis
Tentatus, animi robur invictum gerit.
Nec quisquis illa quolibet praeſtas modo,
Sed qui, doloſi neſcius fuci, integra.
Probitate juſtus eſſe, non credi ſtudet.

§. CCXXII.

Quumque verae virtutis norma ſit *voluntas divina*: (§.CCXVII.) facile adparet, 9. non eſſe in hominis arbitrio, ſibi ipſi fingere normam actionum ſuarum, adeoque 10. non excuſari ſemper, qui agunt ſecundum conſcientiam, & 11. multo minus pro virtute praeditis habendos, qui quidquam agunt, quod Deus ab ullo hominum nec per rationem, nec per revelationem, umquam exegit (*). Ejus norma voluntas divina.

[*] Et hinc adparet, ipſi ſanae philoſophiae morali repugnare flagella, aliaſque ἀσκήσεις, quas & veteres & novi quidam ſapientes viam ad beatitudinem proximam, quin genuinam virtutem eſſe, arbitrantur. Vid. BOILEAU *Hiſtoria flagellantium*, & JO. FRANC. BUDDEI *Diſſ.* de ἀσκήσει *philoſophica.*

§. CCXXIII.

Ex eodem conſequitur, 12. virtute praeditum ita inveſtigare voluntatem divinam, ut obſervet mediocritatem, & nec in exceſſu, nec in defectu adverſus voluntatem divinam peccet (*). Mediocritas in virtute obſervanda.

[*] Notum eſt, Ariſtotelem ipſam virtutem definiviſſe, quod ſit *habitus* con-

conſiſtens in mediocritate. Quamvis autem haec definitio non niſi nominalis ſit, & hinc eſſentiam virtutis minus exhauriat: verum tamen eſt, virtutis eam eſſe proprietatem, quod neque in exceſſu, neque in defectu peccet. Uti enim, qui plus probat, nihil probat; ita & qui plus facit, quam voluntas divina exigit, eam voluntatem Dei plane non videtur exſequutus. Multoque minus, qui minus, quam Deus exigit, facit. Mediocritas autem non *rei*, ſed *rationis*, hic intelligenda. Quod quum non animadverterit LACTANT. *Inſtit. divin. Libr. VI. Cap. XVI.* male hanc veritatem ex ea ratione in dubium vocat, *quod interdum & modicum gaudere vitioſum, interdum vel exſultare laetitia, non ſit criminoſum.* Vid. HORNEII *Ethic. Libr. III. Cap. I.* §. *XVII.*

§. CCXXIV.

Virtutis eſt facere & omittere.

Denique quia virtutis amans actiones ſuas ad normam divinae voluntatis inſtituit: (§. CCXVII.) nemo dubitabit, 13. quin non modo quod Deus praecipit, faciendum, ſed &, quod prohibet, omittendum ſit, adeoque 14. is minime omnium viri boni nomen mereatur, qui quidem multas actiones, legi materialiter convenientes, edit, nec tamen a malo abſtinet, vel 15. qui a vitiis quidem abhorret, nec quidquam tamen boni facit.

§. CCXXV.

Et uti mediis neceſſariis.

Nec minus res ipſa docet, 16. ob eamdem rationem virtutem non eſſe propoſitum bene & ſecundum voluntatem divinam agendi, niſi accedat uſus mediorum, quibus ad eum finem pervenire liceat.

§. CCXXVI.

Virtutis unius variae denominationes.

Talem eſſe oportet virtutem, quae id nomen cum laude tueatur. Quamvis vero non niſi una ſit: (§. CCXX. 6.) negari tamen non poteſt, eam verſari circa objecta varia, variiſque ſe exſerere occaſionibus, & hinc varias etiam denominationes adſciſcere poſſe (*).

[*] Quemadmodum una mens eſt, & ea tamen, prout bonum adpetit, & malum averſatur, *voluntas* adpellatur; ita & unica illa virtus, prout circa diverſa objecta verſatur, vel certis occaſionibus ſeſe exſerit, modo *fortitudo*, modo *juſtitia*, modo aliis nominibus vocatur.

§. CCXXVII.

Quid pietas, juſtitia, temperantia?

Sic conſtans illa ac ſincera voluntas, actiones omnes, *quae ad Deum pertinent*, ad normam voluntatis divinae exigendi, vocatur PIETAS; ſi voluntas illa noſtra circa actiones, quae ad officia erga alios homines pertinent, occupata eſt, JUSTITIA; ſi denique circa officia, nobis ipſis debita verſatur, TEMPERANTIA (*).

[*] Et hae vere cardinales virtutes, ſeu modificationes unicae iſtius virtutis praecipuae, quas & Apoſtolus conjungit, dum de gratia ſalutari, quae omnibus

Digitized by Google

nibus hominibus apparuit, praedicat, quod nos eo adducere debeat, ἵνα σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, *ut temperanter, juſte ac pie vivamus in hoc ſaeculo, Tit. II. 12.*

§. CCXXVIII.

Vitia oppoſita pietati.

Quemadmodum autem vera virtus nec in exceſſu, nec in defectu peccat: (§. CCXXXIII.) ita facile patet, *pietati* ex una parte ATHEISMUM & IMPIETATEM; ex altera SUPERSTITIONEM quam maxime repugnare, quorum vitiorum illud Deo officia, quae exigit, denegat; hoc cultum, quem non exigit, & qui a natura ejus abhorret, obtrudit.

§. CCXXIX.

Juſtitiae.

Nec minus contra *juſtitiam* & exceſſu & defectu peccari poteſt, dum vel nimium uni, vel alteri juſto minus tribuitur. Sed quia utrumque extremum in una actione obſervatur, hinc juſtitiae unum tantum opponitur vitium, INJUSTITIA.

§. CCXXX.

Temperantiae.

Porro temperantiae ex altera parte INTEMPERANTIA, quae voluptatibus nec finem, nec modum ſtatuit, ex altera ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΑ, quae nec licitis frui ſuſtinet, omnino repugnat (*).

[*] Unde qui genium defraudant, & quum rebus omnibus abundent, ferias agunt eſuriales, & nudi incedunt, ne quid ex nummorum ſtrue deminuatur, ii non magis temperantes ſunt, quam homines, fruges conſumere nati.

§. CCXXXI.

Quid abſtinentia, liberalitas, magnificentia?

Ita porro voluntas conſtans ac ſincera rebus utilibus recte utendi varias poteſt ſortiri denominationes. Dum enim aliena non adpetit, ABSTINENTIA; dum aliis ſubvenit, in privatis LIBERALITAS, in viris principibus atque illuſtribus MAGNIFICENTIA (*) vocatur.

[*] Hac virtute ornatum Cyrum ſuum deſcribit Xenophon. Talem ipſe ſe eſſe gloriabatur Alexander M. qui, ſe a nemine beneficiis victum, dicere ſolebat. SEN. *de Benef. Libr. V. Cap. VI.* Nec ignotum eſt, Titum viſum ſibi diem perdidiſſe, ſi quando nihil cuiquam praeſtitum, meminiſſet, SUETON. *Tit. Cap. VIII.* Egregia profecto virtus, ſi ex conſtante ac ſincera voluntate actiones ad normam voluntatis divinae inſtituendi proficiſcitur. Si enim illa magnificentia ad captandam gloriam hominesque ſibi devinciendos comparata eſt, non virtus erit, ſed virtutis ſimulacrum, ſplendidum illud quidem, at ſimulacrum tamen.

§. CCXXXII.

Vitia iis oppoſita.

Si his virtutibus ratio non conſtat: (*) eae facile in RAPACITATEM, vel CYNICAM PAUPERTATIS ADFECTATIONEM, in TENACITATEM vel PROFUSIONEM, denique in LUXUM vel SORDES degenerant.

(*) Non

[*] Non autem conſtabit ratio, ſi nec 1. facultatum noſtrarum, nec 2. perſonae, cui benefaciendum, nec 3. neceſſitatis, in qua ei ſubveniendum, nec 4. effectus, quem illa liberalitas habitura ſit, rationem habeamus. Sic e. g. cum detrimento familiae ſaginare ventres otioſos, & hominibus culpa ſua mendicantibus alimenta pinguiora decernere, denique magno ſudore parta iis elargiri, qui accepta in popinis & lupanaribus male conſumunt, non eſt liberalitas, ſed profuſio, quamvis in dubio nos minus ſuſpicaces eſſe deceat.

§. CCXXXIII.

Quid modeſtia, & quae vitia ei repugnent?

Propoſitum ſincerum ac conſtans circa honores recte verſandi vocatur MODESTIA, cui SUPERBIA & CYNICUS OMNIS HONORIS CONTEMTUS opponuntur.

§. CCXXXIV.

Continentia, patientia, fortitudo, iisque oppoſita vitia.

Ita & virtus, quae circa id, quod jucundum vel injucundum eſt, recte ſe gerit, modo CONTINENTIA, modo PATIENTIA, modo FORTITUDO vocatur, quibus ex una parte INCONTINENTIA, IMPATIENTIA, PUSILLANIMITAS; ex altera ΑΝΑΙΣΘΗΣΙΑ, de qua ſupra diximus, (§. CCXXX.) SUI ODIUM, & TEMERITAS opponuntur.

§. CCXXXV.

An virtute ornatus decoro ſtudeat?

Sunt & aliae hujus generis virtutis denominationes. Nam in primis etiam id agit vir ſapiens, ut in rebus indifferentibus, quoad fieri poteſt, ſe aliorum attemperet moribus. Inde naſcitur ſtudium DECORI, quod nihil aliud eſt quam qualitas moralis actionum indifferentium, quibus homo amorem aliorum ſibi conciliare ſtudet (*).

[*] Homo enim virtutis amans non vivit in ſolitudine, ſed in ſocietate humana. Qui in ſocietate humana vivit, commode non vivet, & nec ſibi, nec aliis proderit, niſi aliorum ſibi amorem conciliet. Nec aliorum amorem ſibi conciliabit, niſi & actiones indifferentes ad eorum ſenſum attemperet. Id qui facit, decoro ſtudet. Homo ergo virtutis amans decoro ſtudet. Hinc quid de Cynicorum impudentia & decori neglectu [H. §. LXXV.] ſtatuendum ſit, facile patet.

§. CCXXXVI.

Decorum quotuplex?

Quaedam actiones indifferentes ita comparatae ſunt, ut toti humano generi placeant, vel diſpliceant: quaedam non ubique, nec ſemper, placent vel diſplicent (*). Prioris generis actiones ad DECORUM JURIS NATURAE; poſterioris ad decorum POLITICUM pertinent.

[*] E. g. nudum incedere, & verendas corporis partes conſpiciendas praebere, omnibus hominibus diſplicet, qui non omnem humanitatis ſenſum amiſerunt. At tegere caput aliis praeſentibus, digitoſque admovere lactucae in patina pinguefactae, in Germania indecorum videtur: alibi id facere

Digitized by Google

cere neminem pudet. Pertinet ad poſterioris generis decorum CORNELII NEPOTIS *praefatio* elegantiſſima de diverſis Graecorum Romanorumque moribus,

§. CCXXXVII.

Hinc ex *prioris generis* decori ſtudio naſcentur VERECUNDIA, VERACITAS, HUMANITAS, ex *poſterioris* URBANITAS, quibus ex una parte PUDOR SUBRUSTICUS, GARRULITAS, ADULATIO, SCENICA URBANITATIS AFFECTATIO, ex altera IMPUDENTIA, MENDACIUM & DISSIMULATIO, INHUMANITAS, RUSTICITAS repugnant. Virtutes ex decoro natae.

§. CCXXXVIII.

Nec *alterius generis* decoro ita ſtudebit ſapiens, ut omnem pravam vel ſaltim ſtolidam conſuetudinem imitetur, quamvis eam toleret, & humanum genus ex meris ſapientibus haut conſtare poſſe, ſtatuat. Inde naſcuntur aliae virtutes, non minus ſplendidae, GRAVITAS in inceſſu, veſtitu, verbis, jocis, & MODERATIO, quibus ex una parte ΜΙΣΑΝΘΡΩΠΙΑ & LEVITAS, ex altera nimia LENITAS & nimius RIGOR adverſantur. Eo & gravitas & moderatio pertinent.

§. CCXXXIX.

Sed quis omnes virtutis modificationes referat? Quod Stoicorum fuit παράδοξον, ſolum ſapientem, (id eſt, virtute praeditum, eſſe divitem, liberum, regem, amicum, pulcrum, nobilem, civem, magiſtratum, vatem, rhetorem, & plura: id veriſſimum eſt, ſi recte intelligatur. In quacumque ſtatione eum collocavit ſupremum Numen, in ea ita verſatur, ut perſonam ſuam non incommode egiſſe videri poſſit *(*)*. Et hinc mille aliae virtutum denominationes oriri poterunt. Virtutis modificationes innumerae.

[*] Ita vero intelligenda illa Stoicorum παράδοξα. Eleganter ATHENAEUS *Libr. IV. Deipnoſ.* Στωικὸν δ' ἐ δόγμα ἐςὶν, ὅτι πάντα εὖ ποιέσει ὁ σοφὸς, ϰ φακὴν φρονίμως ἀρτύσει: *Stoicum dogma eſt, omnia recte facere ſapientem, etiam dum lenticulam condit.* Et HORAT. *Libr. I. Serm. Sat. IV.*

: : : *Non noſti, quid pater ille*
Chryſippus dicat? Sapiens crepidas ſibi numquam,
Nec ſoleas fecit: ſutor tamen eſt ſapiens. Quo?
Ut, quamvis tacet Hermogenes, cantor tamen atque
Optimus eſt modulator;
- - Sapiens operis ſic optimus omnis
Eſt opifex.

§. CCXL.

Quamvis autem virtus ſit una, (§. CCXX. 6.) eaque variis ſeſe exſerat occaſionibus (§. CCXXVI.) fatendum tamen eſt hic quoque vim aliquam temperamenti ſe prodere, eaſque virtutes tanto An & temperamenti vis ſit circa virtutem

Digitized by Google

tanto magis elucere, quae huic vel illi temperamento magis conveniunt *(*)*.

[*] Hinc quamvis vera virtute eminuerint, Joannes & Paullus, apoſtoli: in Paullo tamen majorem fervorem in convertendis paganis, in Joanne majorem fervorem amoris ac dilectionis eluxiſſe, facile deprehendes.

§. CCXLI.

Virtutis effectus.

Ceterum quantum ad veram felicitatem conferat virtus, vel inde patet, quod hominem in libertatem adſerit, voluntatis morbis medetur, mentemque tranquillam, & retinendo ſummo bono idoneam reddit.

§. CCXLII.

Tertius ſummi boni effectus, amicitia.

Tertius ſummi boni effectus eſt vera AMICITIA, qua nihil in vita ſuavius, nihil utilius eſt. Quum enim omne verum bonum ſimul UTILE, ſimul honeſtum, ac jucundum ſit: (§. CXLIV. *) utilitas autem non immediate tantum a Deo, ſed & mediate ab amicis proficiſci ſoleat: conſequens eſt, ut virtute praediti illam utilitatem tanto certius ſperare poſſint, quanto magis ad veram amicitiam ſunt idonei (*).

[*] Hoc ex inſtituto oſtendit CICERO in *Laelio ſeu de amicitia*, imitatus, ut videtur, CHRYSIPPUM, qui itidem περὶ φιλίας, ſeu de amicitia ſcripſit, teſte LAERT. *Libr. VII. Segm.* 175.

§. CCXLIII.

Quid amicitia?

Eſt autem AMICITIA animorum, idem volentium idemque nolentium, conjunctio, *(*)* ad communem amantium utilitatem comparata.

(*) Ad quam definitionem pertinent illa CICERONIS: *idem velle ac idem nolle, ea demum firma amicitia eſt*; & *amicorum omnia communia*, nec non illa ZENONIS: τίς ἐστι φίλος; ἄλλος ἐγώ: *quis amicus eſt? alter ego*, itemque ARISTOTELIS: τί ἐστι φίλος; *μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα*: *quid eſt amicus? Una anima in duobus corporibus.*

§. CCXLIV.

Conſiſtit ea etiam inter abſentes.

Quum itaque amicitia ſit conjunctio animorum *(§.* CCXLIII.) conſequens eſt, 1. ut ſola conſuetudo familiaris non ſit amicitia, & 2. haec potius inter abſentes etiam conſiſtere poſſit.

§. CCXLV.

At non niſi inter virtute praeditos.

Quumque idem velle idemque nolle, ea demum vera ſit amicitia: *(§.* CCXLIII. * *)* ſequitur, 3. ut inter diſſimiles amicitia locum non habeat, adeoque 4. nec inter duos ſceleratos, (*) nec inter virtute praeditos & ſceleratos conſiſtere poſſit, ſed 5. tantummodo inter homines virtuti deditos.

(*) Aut

Digitized by Google

(*) Aut enim diverſis vitiis dediti ſunt, aut uni eidemque. Si diverſis: ſunt diſſimiles: adeoque non idem volent nolentque, ac proinde non erunt amici, (§. CCXLIII.) Sin uni eidemque vitio ſtudent, unuſquiſque ſuae cupiditati ſatisfactum cupiet, adeoque non omnia referent ad communem utilitatem, ac proinde ne ſic quidem alter alteri amicus erit, (§. *eod.*) Recte ergo QUINCTILIAN. *Declam. CLXXXII. Jungit amicitias ſimilitudo morum; neſcio quomodo inter ſe amicorum lumina vident & agnoſcunt, nec quiſquam amare in altero poteſt, niſi quod tacitus probat.*

§. CCXLVI.

Quod & Stoici agnoverunt.

Ex eodem patet, 6. veriſſimum eſſe, quod omnibus fere philoſophis in Stoicis viſum eſt παράδοξον, τὴν φιλίαν ἐν μόνοις τοῖς σπουδαίοις εἶναι, διὰ τὴν ὁμοιότητα: *amicitiam in ſolis bonis eſſe, idque ob ſimilitudinem.* LAERT. *in Zenone.*

§. CCXLVII.

Ejus effectus.

Denique quia amicitia ad communem utilitatem eſt comparata: (§. CCXLIII.) conſequens eſt, 7. ut amicus amici commodis non minus ſtudeat, quam ſuis. 8. Ut amici communem habeant utramque fortunam, & hinc 9. ſe invicem conſilio, re, ac opibus adjuvent. 10. Ut tamen amicus amicum plus quam ſe ipſum amare non teneatur (*).

(*) Atque hoc recte vidit CICERO, cujus loca ex *Libr.* III. *Quaeſt. Tuſc.* & *Libr.* III. *de finib.* protulit *Lipſ. in Manud. ad philoſ. Stoic. Libr.* III. *Diſſ.* XVI. *p. m. 793.* Itaque intra mediocritatem ſe non continuit SENECA *Epiſt. IX.* & *VI.* ubi *amicos cum amicis & pro amicis etiam mori*, exiſtimat.

§. CCXLVIII.

Suavitas inde nata.

Ex quo facile patet, 11. amicos veros amicis non adulari, quin 12. infenſiſſimum inimicum praeſtare amico adulatore (*). 13. Non poſſe non vitam eſſe ſuaviſſimam, his ſuffultam praeſidiis.

[*] Hinc eleganter DIOGENES dicere ſolebat: *Qui ſalvus eſſe cupiat, ei aut amicos optimos eſſe oportere, aut inimicos infenſiſſimos. Illos enim docere, quid facto opus ſit; hos redarguere, ſi quid mali feceris.* Et eo pertinet PLUTARCHI libellus elegantiſſimus; πῶς ἄν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου: *quomodo adulator ab amico internoſci poſſit?* Tom. II. *Opp. p. 61.*

CAPUT IV.

DE MEDIIS AD VERAM ILLAM FELICITATEM PERVENIENDI.

SECT. I.

DE SUI IPSIUS COGNITIONE.

§. CCXLIX.

Connexio.

COnſideratis, quae ad naturam hominis moralem & ſummum bonum pertinent, omnibus, proximum eſt, ut, qua via ad veram felicitatem eatur, oſtendamus. (§. VIII.)

§. CCL.

Prima via ad felicitatem eſt cognitio ſui.

Quum tale ſit ſummum bonum, ut ab omnibus media non adſpernantibus poſſit obtineri, [§. CLXIII.] media autem adſpernari omnino debeat, quicumque nullo ſummi boni deſiderio tenetur, denique deſiderio ejus teneri nequeat, niſi qui miſeriam ſuam accurate perſpectam habet (*): conſequens eſt, ut bene viderint veteres, primam ac praecipuam, quae ad ſapientiam ducit, viam eſſe illud: *γνῶθι σεαυτόν*, *noſce teipſum* (**).

[*] SENECA *Epiſt. XXVIII. Initium eſt ſalutis notitia peccati. Egregie mihi hoc dixiſſe videtur Epicurus. Nam, qui peccare ſe neſcit, corrigi non vult. Deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu exiſtimas, aliquid de remedio cogitare, qui mala ſua virtutum loco numerant? Ideo, quantum potes, te ipſe coargue, inquire in te, accuſatoris primum partibus fungere, deinde judiciis, noviſſime deprecatoris. Aliquando te offende.*

[**] Hanc ad veram felicitatem perveniendi rationem omnes commendarunt philoſophi veteres. Eleganter MURET. *Libr. I. Orat. X.* quae eſt *de ſui cognitione: Quoties audimus, Appollinem reſpondiſſe Croeſo, beatum eum fore, ſi ſe cognoſceret: quoties praeceptum eadem de re in templo Delphico inſcriptum fuiſſe legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum eſſe cognitionem ſui, quum inter omnes omnium aetatum ſapientes viros convenerit, in eo poſitum eſſe fundamentum felicitatis, neque ulla re unumquemque noſtrum in plura aut graviora mala, quam ſui ipſius ignoratione, prolabi.* Legenda & cetera, quae ſequuntur, ſatis praeclara.

§. CCLI.

Totius hominis notitia opus eſt.

Et quamvis PLATO in *Alcibiade primo*; ubi hanc regulam ex inſtituto interpretatur, hypotheſi ſuae ſerviens, [H. §. LXV.] illam ſui cognitionem ad ſolam mentem pertinere exiſtimet: tamen, quum & corpus pars eſſentialis ſit hominis, (§. XI.) illudque non parum faciat ad mores: (§. LVI.) ejus quoque cognitionem non plane negligendam eſſe, facile unuſquiſque animadvertit.

§. CCLII.

Digitized by Google

§. CCLII.

Quod ergo primo ad MENTEM attinet, eam dupliciter cognoſcimus, vel COMPARATE, vel ABSOLUTE. Prius fit, quoties nos cum beſtiis contendimus, & quantum illis praeſtemus, conſideramus paullo accuratius. Sed, qui ea ſola ſui exploratione contenti ſunt, in varia ac periculoſa praecipitia facile prolabuntur (*).

Mens non modo comparate noſcenda.

(*) Nam ita philoſophantes in eam ambitionem ac ſuperbiam facillime incidunt, ut ſibi natura ſatis praeſidiorum eſſe exiſtiment ad bene beateque vivendum. Hinc illa Stoicorum: *In noſtra poteſtate* [ἐφ' ἡμῖν] *eſſe opinionem, appetitionem, deſiderium, averſationem & quaslibet noſtras actiones.* EPICTET Enchir. Cap. I. item: Ἐξάλειφε τὰς φαντασίας, συνεχῶς σεαυτῷ λέγων. νῦν ἐπ' ἐμοί ἐστιν, ἵνα ἐν ταύτῃ τῇ ψυχῇ μηδεμία πονηρία ᾖ, μηδὲ ἐπιθυμία, μηδὲ ὅλως ταραχή τις, ἀλλὰ βλέπων πάντα ὁποῖά ἐστι χρῶμαι ἑκάστῳ κατ' ἀξίαν. μέμνησο ταύτης τῆς ἐξουσίας κατὰ φύσιν: *imaginationes dele, ſaepe tecum ſic loquendo: nunc in poteſtate mea ſitum eſt, ut nulla in hac anima exſiſtat improbitas, nulla cupiditas, nulla animi perturbatio, ſed ut omnibus, qualia reapſe ſunt, perſpectis, pro exiſtimatione ſua ſingulis utar, memento poteſtatis hujus, a natura tibi tributae.* MARCUS ANTON. Imp. εἰς ἑαυτ. *Libr. VIII.* §. XXIX.

§. CCLIII.

Poteſt tamen & haec *comparata* ſui exploratio utilitatem aliquam adferre, ſi cum altera *abſoluta* conjungatur. Qui enim ſe tot mentis corporiſque dotibus prae brutis a Deo ornatum eſſe, & has tamen facultates, niſi mens vere a vitiis emendetur, plus detrimenti, quam utilitatis, adferre, probe conſiderat: is facile intelliget, eam eſſe Dei optimi maximi voluntatem, atque id conſilium, ut homo de ſui emendatione & adſequendo ſummo bono ſit unice ſollicitus, ut & vita ac moribus a brutis animantibus ſe ſegreget, & non adpetitiones illas, homini cum his beſtiis communes, ſed rectam rationem, ducem ſequatur (*).

Quamvis & illa notitia non plane inutilis ſit.

(*) Elegans eam in rem locus eſt apud ARRIAN. *Libr. I. Diſſ. Epict. Cap. VI.* Τὸν δ' ἄνθρωπον ὁ θεὸς θεατὴν εἰσήγαγεν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἔργων τῶν αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον θεατὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξηγητὴν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο αἰσχρόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ ἄρχεσθαι καὶ καταλήγειν, ὅπου καὶ τὰ ἄλογα, ἀλλὰ μᾶλλον ἔνθεν μὲν ἄρχεσθαι, καταλήγειν δ' ἐφ' ὃ κατέληξεν ἐφ' ἡμῶν καὶ ἡ φύσις, κ. τ. λ. *Deus introduxit in mundum hominem, tamquam inſpectorem operum ſuorum, ac non cognitorem ſolum, verum etiam interpretem. Quare turpe eſt homini, ſi inde incipiat, & eodem deſinat, ubi cetera ſolent ratione deſtituta. Magis enim convenit, inde incipere, in eo autem deſinere, quouſque natura nos noſtra evexit ac produxit, cet.*

§. CCLIV.

Potius itaque omne punctum fert cognitio ſui *abſolute* talis, adeoque danda nobis opera eſt, ut noſtrae primum VOLUNTATIS, tum deinde INTELLECTUS, ac CORPORIS, [§. CCLI.]

Sed & abſolute.

ac denique totius STATUS noſtri notitiam adquiramus accuratiorem.

§. CCLV.

Et quidem quoad voluntatem.

Circa VOLUNTATEM, [quo & ADPETITUM SENSITIVUM referimus, [§. XVI.] diſpiciendum erit, 1. quid maxime concupiſcamus? 2. quibus laboremus vitiis? 3. quodnam in his primum locum obtineat? 4. quomodo erga Deum, nos ipſos ac alios adfecti ſimus? 5. quibus in rebus maxime adverſus juſti, honeſti, ac decori regulas peccemus? & 6. a quibus denique veris bonis quam ſaepiſſime abhorreamus?

§. CCLVI.

In qua exploranda caute procedendum.

Quum vero ea in re facile quiſque falli ac decipi poſſit, dum vel ſibi ipſi blanditur & parcit, vel ex vitiis primariis id, quod ſpeciem aliquam virtutis prae ſe fert, ſibi tribuit: tres in primis commendandae ſunt regulae: 1. ut quis & indifferentes cogitationes, quibus praecipue indulget, quam diligentiſſime exploret: 2. ut varia objecta, varioſque caſus, quorum alius ad voluptatem vel dolores, alius ad opes vel paupertatem, alius ad honorem vel contemtum pertinet, ſibi ob oculos ponat, & quid ipſe electurus ſit, ſecum cogitet: 3. ut, quibus praecipue affectibus concutiatur, ſubinde conſideret (*).

(*) Si enim ad *iram* te incaleſcere ſenties quam ſaepiſſime: AMBITIONEM in te dominari ſcies. Si *ſpes*, *metus*, *amor*, *odium*, *zelotypia* te prae reliquis turbant: VOLUPTATIS. Si denique *invidiam*, *metum*, *deſperationem*: AVARITIAE primas partes eſſe facile animadvertes. (§. CII.).

§. CCLVII.

Quoad intellectum.

Ita & ad INTELLECTUS tui receſſus multo facilius jam penetrabis, circa quem diſpiciendum erit, 1. quam diligenter res omnes contempletur? 2. quibus maxime praeconceptis opinionibus indulgeat? 3. quomodo ſe judicium, ingenium, & memoria ac reminiſcentia habeant? & 4. an denique tam prudenter rationes tuas componas, ut verae felicitatis tuae habeas rationem? Quae ſane ſui exploratio omnium difficillima eſt (*).

(*) Facilius enim homini vitiis obruto perſuaſeris, eum a vera virtute aberrare, quam homini ſtolido, eum laborare ſtultitia. Quin, quanto quis eſt ſtolidior! tanto magis ſibi ſapiens videbitur.

§. CCLVIII.

Qui quomodo explorandus?

Quum vero tam difficilis ſit haec ſui exploratio: [§. CCLVII.] id agendum eſt ſapientiae ſtudioſo, 1. ut ſe virorum ſapientum examini ſubmittat, & 2. horum monita audiat aequo animo (*), ſimulque 3. ad conſiliorum ſuorum ac cogitationum eventus diligenter attendat.

(*) Et

Digitized by Google

[*] Et hinc eſt, quod PLATO dixit, *σοφὸν ψεγόμενον μὴ ὀργίζεσθαι, ἐπαινούμενον δὲ οὐκ ἐπαίρεσθαι: ſapientis: ſtudioſum reprehenſum non iraſci, laudatum non extolli.* Vere enim cognitionis ſui ipſius, id eſt, profectus in virtute, hoc indicium eſt, ſi quis aliorum objurgationes, non ex invidia ac odio, ſed ex amore profectas, aequo animo ferat.

§. CCLIX.

CORPORIS exploratio maxime ad temperamenta pertinet. Horum autem characteres jam ſupra [§. LVIII. *ſeqq.* & §. CXX. *ſeqq.*] tam diſtincte oſtendimus, ut, qui eos recte in conſilium adhibuerit, ei non difficilis futura videatur haec inveſtigatio. Quoad corpus.

§. CCLX.

Quum itaque haec *voluntatis*, *intellectus*, *corporis* exploratio innumeros fere morbos, quibus laboras, tibi detectura ſit: facile etiam perſpicies, *ſtatum* tuum, qui ex hac mentis ac corporis tui imperfectione & vitiis reſultat, non poſſe non eſſe miſerrimum. Quis enim ſe felicem putabit, qui morborum ſuorum aliquo ſenſu tangitur? Quoad ſtatum?

§. CCLXI.

Multum tamen refert, te infelicitatem iſtam, quam ex vitiis oriri diximus, [§. XCVIII. *ſeqq.*] accurate conſiderare, & explorare ingenue, quibus potiſſimum calamitatibus premaris, ſimulque certo ſtatuere, earum omnium cauſſam atque originem in te ipſo quaerendam eſſe (*). Homo miſeriae ſuae cauſa.

[*] Eſt ea hominum infelicium indoles, ut infelicitatis ſuae cauſſam non in ſe ipſis, ſed in aliis ſitam exiſtiment, & ſemper alios, quam ſe, accuſare malint. Quem ſtultitiae humanae characterem elegantiſſime ſuo more expreſſit SENECA *Epiſt.* I. ubi de caecitate Harpaſtae ſuae lepide narrat: *Quid aliud agas, quam ut meliorem te ipſe quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas, tua vitia eſſe, quae putas rerum? Quaedam enim locis & temporibus adſcribimus: at illa, quocumque tranſierimus, ſequutura ſunt. Harpaſten, uxoris meae fatuam, ſcis hereditarium onus in domo mea remanſiſſe. - - Haec fatua ſubito deſiit videre. Incredibilem tibi narro rem, ſed veram. Neſcit, eſſe ſe caecam: ſubinde paedagogum ſuum rogat, ut migret, ait, domum tenebroſam eſſe. Hoc, quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo ſe avarum eſſe intelligit, nemo cupidum. Caeci enim ducem quaerunt, nos ſine duce erramus, & dicimus: non ego ambitioſus ſum, ſed nemo aliter Romae poteſt vivere,* cet. Legenda & cetera, quae me exſcribere pigeret, te non legiſſe puderet.

§. CCLXII.

Unde enim omnia mala, niſi ex vitiis tuis, quorum haec maxima poena eſt, quod per ſe ipſa puniuntur? Et finge, alios te in hanc calamitatem conjeciſſe. Sane aut irritaſti hos vitiis tuis, aut mala tibi non futura eſſent, de quibus lamentaris, ſi mentem haberes, vera virtute praemunitam (*). Etiamſi ab aliis hominibus injuria adficiatur.

(*) Multa

Digitized by Google

non poſſe, quin verum deſit propoſitum: Τί οὖν θέλετε, inquit, ἀρξώμεθά ποτε τοιαύτην ἐπιβολὴν κομίζειν ἐνταῦθα, τί μέχρι νῦν ἀφῶμεν. ἀρξώμεθα. μόνον πίστευσαί μοι, καὶ ὄψεσθε. Quid ergo vultis? Incipiamus demum tale propoſitum concipere, ut quae praeterierunt, omittamus. Incipiamus, inquam. Credite mihi modo, & videbitis.

§. CCLXVI.

Itaque opus eſt argumentis, quibus mens, adeo immerſa vitiis, ad concipiendum hujus modi propoſitum excitetur. Quum autem ea ſit natura voluntatis noſtrae, ut naturaliter adpetat bonum, & averſetur malum, [§. XXVIII.] & hinc ſemper a malo ad bonum moveatur: [§. XXXIV.] conſequens eſt, ut non alia firmiora ſint ad concipiendum verae felicitatis propoſitum incitamenta, quam ſi homo ſibi *ſtatus* ſui *praeſentis miſeriam*, & *ſummi boni* veraeque *felicitatis* inde exſiſtentis *ſuavitatem ac praeſtantiam* vivide repraeſentet (*). Quod nobis ſuadent argumenta quamplurima.

[*] Cur enim vitiis ſuis tantopere oblectantur homines? Quia ea ipſis grata, jucunda, utilia videntur. Cur virtutem, cur ipſum ſummum bonum tam temere adſpernantur? Quia illud cum moleſtia & omnis voluptatis privatione conjunctum, adeoque boni nomine vix dignum eſſe, exiſtimant. Quapropter ſi eo adducendi ſunt, ut vitia adſpernari, & virtutem ſummumque bonum ſectari ſerio decernant: ita dirigendus erit animus, ut vitiis nihil deteſtabilius, ſtatu pravorum hominum nihil miſerius, ac ſummi boni poſſeſſione nihil ſuavius praeſtantiuſque eſſe, agnoſcat. Uſus eſt hac methodo ipſe Servator, dum ſtatus ſui miſeriam agnoſcentes vocat τοὺς κοπιῶντας καὶ πεφορτισμένους, *laborioſos & onuſtos*; ſummae vero felicitatis, quam pollicetur, poſſeſſionem ἀνάπαυσιν τῶν ψυχῶν, *requiem animarum*, quin ζυγὸν χρηστὸν καὶ φορτίον ἐλαφρὸν, *jugum ſuave & facile*, Matth. XI. 28. *ſeqq.*

§. CCLXVII.

STATUS ſui MISERIAM non rectius ſibi ob oculos ponet homo, quam ſi illum & *voluntati divinae adverſari*, & *nihil ſolidi habere*, & *cum innumeris malis*, ac *ſumma*, non modo corporis, ſed & mentis, partis noſtrum praeſtantiſſimae, *pernicie conjunctum* eſſe, vere intellexerit. Veluti I. ipſa vitioſorum miſeria:

§. CCLXVIII.

Quum enim primo Deus nos non brutis fecerit ſimiles, ſed recta ratione inſtruxerit, volueritque adeo, ut non cupiditatibus, ſed rationi & voluntati ſuae, obſequeremur: [§. CCLIII.] quid miſerius, quaeſo, quam eam vivere vitam, quae Deo diſpliceat, Deo, inquam, omnipraeſenti, [§. CLXXXIV.] omniſcio, [§. CLXXXV.] & tam juſto (*), [§. CLXXXVI.] ut non poſſit non poenis graviſſimis adficere omnes, qui ejus voluntati obluctantur? Quid periculoſius, quam Dei voluntati denegare obſequium, cui & exſiſtentiam & conſervationem noſtram unice debemus? Eorum ſtatus repugnat voluntati Dei.

Digitized by Google

bemus? Quid denique intolerabilius, quam intra ſe audire conſcientiam, laeſae majeſtatis divinae crimen dies noctesque exprobrantem?

[*] Agnoverunt & pagani philoſophi, incumbere nobis neceſſitatem pie vivendi, quia degamus ſub oculis Dei, omnia videntis, & vindicantis ſevere. Interrogatus ſane THALES MILESIUS, εἰ λήθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν; *an lateat Deum homo injuſte agens?* reſpondit: ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος, *immo ne cogitans quidem.* Et nihil verius illo DEMOSTHENIS enthymemate: *Ἀεὶ σύμφερόν ἐστιν εἴκειν τῶν κρατούντων. Τοῦ Θεοῦ τοίνυν ἀκουστέον, τοῦ ἀεὶ κρατοῦντος. Semper expedit iis obedire, qui rerum potiuntur. Deo igitur parendum, qui in aeternum dominatur.*

§. CCLXIX.

Nec ſolidi quidquam habet, quod oſtenditur de voluptate.

Deinde quid ſolidi habet vita eorum, qui adhuc vitiis immerſi ſuis cupiditatibus indulgent? VOLUPTAS brevis eſt delectatio, fertur in res vaniſſimas, nec amore noſtro dignas, & mox evaneſcentes. Et quanto quaeſo voluptuoſis conſtat brevis illa, quam anhelant, delectatio? Quantâ moleſtiâ ſibi homo viam ad illam ſternit? Quanto cum taedio eam exercet? quanto cum dolore amittit?

§. CCLXX.

De honore.

Quid HONOR, niſi aliorum de noſtris actionibus opinio? quid vero opinione levius? Quam parvum eſt hoc terrae punctum? quantula pars hominum in eo viventium nos novit? Horum ipſorum quam pauci ſunt, qui ſapientes ſint, & res ſuo pretio aeſtimare norint? Quam mox denique futurum eſt, ut opinio illa, quam de nobis conceperunt, cum ipſis hominibus exſpiret? Attentius porro, quaeſo, conſidera, quanto labore honores parentur, quam difficile conſerventur, quam facile & quanto cum dolore amittantur: nonne tibi exclamandum videbitur:

O vanas hominum curas! o pectora caeca!

§. CCLXXI.

De divitiis.

Quid DIVITIAE? Quid? niſi poſſeſſio terrae, lapillorum, maſſarum ſplendore aliquo praeditarum, quibus hominum cupiditas pretium ſtatuit? An qui harum rerum plus aliis poſſidet, ideo reliquis beatior eſt? an tranquillior? an non aeque ſuaviter vivit, cui neceſſaria ſuppetunt, quam qui abundat ſuperfluis? an non ille aequiore animo morietur, quam dives, cui opes pro numine ſunt? Quanto porro labore parantur illa malorum irritamenta? quot curas, & inſomnes noctes advehit eorum poſſeſſio? ad quam deſperationem amiſſio & jactura illorum hominem adigit? O utinam meditari inciperemus, quid diligamus (*), & quam anima

anima immortali indignum ſit, inhaerere rebus perituris, & cum vera felicitate nullo modo conjunctis!

[*] Eleganter EPICTET. *Enchirid. Cap. VI. In unoquoque*, inquit, *eorum, quae aut delectant, aut utilitatem praebent, aut diliguntur, memento conſiderare, quale id quidque ſit, incipiens a minimis. Si ollam diligis, dic: ollam diligo. Sic, ea fracta, non perturbaberis. Si filium tuum amas, aut uxorem, dic: te hominem diligere: mortuo enim eo, non perturbaberis.*

§. CCLXXII.

Porro vitia multa mala advehunt.

Quot mala ſecum vehant vitia, jam ſupra oſtendimus pluribus, [§. XCVIII. *ſeqq.*] Et quid denique fiet de homine, qui de mente emendanda numquam cogitavit, ubi jam vita excedendum, ubi imminet aeternitas, & mens indeſtructibilis atque immortalis ea omnia, quae bona credidit, poſt tergum relinquit? Nonne conſcientia ipſa convincet ejuſmodi hominem, nullam ipſi ſpem eſſe melioris ſtatus, ſummumque periculum ſupplicii, quum Deus juſtus non poſſit non in hominem, voluntati ſuae per omnem vitam adverſatum, aut in hac vita, aut poſt mortem, animadvertere, & divina tamen providentia permittere ſoleat, ut in hac vita bona malis, mala bonis plerumque eveniant (*).

[*] Itaque omnino ſummum momentum ineſt ratiocinationi: quia Deus juſtus eſt, malos aut in vita hac punit, aut poſt mortem. Non autem id ſemper facit in hac vita, quia bonis ſaepe mala, mala bonis eveniunt. Erit itaque, quando poſt mortem malos puniet. Ita ipſe ratiocinatur SALOMON *Kohel. III, 16. ſeqq.*

§. CCLXXIII.

Emendationem ſuadet.

Ita ſincerum illud animum emendandi propoſitum excitabimus, conſiderata *ſtatus* noſtri *miſeria*. Tanto magis autem illud firmabimus, ſi CONDITIONEM *eorum, qui ſummo bono potiti ſunt*, paullo diligentius expenderimus. [§. CCLXVI.]

§. CCLXXIV.

II. Conditio felix, virtute praeditorum. Quae demonſtratur.

Solidam eſſe hanc felicitatem, nemo dubitaverit, quia ſempiterna eſt illius poſſeſſio. [§. CXCIII.] Maximam eamdem eſſe cum ex attributis ſummi boni, [§. CLXXXIX. *ſeqq.*] tum ex effectibus ejus, [§. CCV. *ſeqq.*] ſatis patet. Quis vero leve quid putet, Deo frui, mentem circumferre tranquillam, nulliſque adfectibus, curis, conſcientiae tumultibus, perturbatam? (*) virtutem ſine taedio ſectari? aliis denique virtute ornatis amicis uti? Atqui haec omnia habet, quiſquis ſummo illo ac perfectiſſimo bono potitus eſt.

[*] Atqui & virtute praeditus calamitatibus premitur, & bonis etiam mala haud raro eveniunt, [§. CCLXXII.] Ita eſt. Sed quam parum haec omnia adquieſ-

adquieſcentiam ejus in voluntate divina, adeoque & animi tranquillitatem, turbent, vel inde patet, quod, ſi optio daretur, illam conditionem ſuam cum ſceleratorum voluptatibus non permutaret. Ita aequiore animo Joſephus captivitatem & ſervitutem, quam oblatam a Potipharis uxore voluptatem, tulit, *Gen. XXXIX*, 3.

§. CCLXXV.

III. Voluntas Dei.

Hoc eſt, quod vel maxime id propoſitum in te excitaſſet jam pridem, ſi mens non laeva fuiſſet. Jam adde, *Deum hoc a te exigere*, a quo totus pendes, Deum hoc praecipere, qui, cum alia graviora praecipere poſſet, id praecipiat, quod tibi utiliſſimum, quin omnino neceſſarium ſit (*). An tu non audies Deum, utilia licet praecipientem? Quid furorem eſſe dicamus, ſi hic furor non eſt?

[*] Quis vero non paret medico, ſalutaria praecipienti? Talia autem ſunt, quae praecipit Deus, quando te ad veram felicitatem vocat. Hinc pietatem non modo tamquam *honeſtam*, ſed & tamquam *utiliſſimam* commendat Apoſtolus. Hinc MARC. ANTONIN. *Libr. VII.* §. LXXIV. Ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν: *emolumentum eſt actio omnis, naturae conſentanea.*

§. CCLXXVI.

Propoſitum hoc quamprimum capiendum.

At quum adfectus & propenſiones frequenter repetitae in mores; hi autem diuturna conſuetudine in alteram naturam tranſeant: [§. LXIX.] certo tecum ſtatuas velim, properandum tibi eſſe, iſtudque propoſitum quamprimum concipiendum. Quo longius enim illud differes, eo difficiliorem tibi hanc emendationem futuram, certiſſimum eſt (*).

[*] Idem ergo contingit iis, qui moras in emendando animo nectunt, quod ſolet aegrotantibus, curam valetudinis eo uſque differentibus, dum jam paene conclamatum eſt. Morbus inveteratus difficilius curatur, quin ſaepe medicorum induſtriam eludit. Quo citius rem adgredimur, eo facilius eam conficiemus. Huc pertinet elegans judicium SENECAE *Epiſt. XXV.* de duobus amicis, juvene altero, altero ſene, quod legi omnino meretur.

§. CCLXXVII.

Et conſtanter retinendum.

Quin non ſolum capiendum eſt hoc conſilium, ſed & conſtanti animo retinendum. Quemadmodum enim adverſo flumine navigantes, ceſſante remigum induſtria, non modo non progrediuntur, ſed & retro feruntur: ita qui hoc emendationis propoſitum, ſemel conceptum, abjiciunt, non modo non proficiunt, ſed & tanto magis in priſtinae miſeriae vortices abripiuntur (*).

[*] Quum enim voluntas numquam ſit otioſa, ſed ſemper bonum adpetat: (§. XXIX.), conſequens eſt, ut quando propoſitum, ad bonum verum connitendi abjecit, in bona adparentia feratur, tantoque magis haec concupiſcat, quanto minus aliquo veri boni ſenſu tangitur. Addatur SENEC. *Epiſt. IV.*

§. CCLXXVIII.

§. CCLXXVIII.

Ad firmandum vero id propoſitum praeter preces ad Deum (*), quippe ad ineundam nobiſcum unionem promptiſſimum, [§. CLXXXIX.] quam plurimum conferet examen ſui ipſius quotidianum, (**) ex quo, an proficiamus, & in quantum hoc propoſitum noſtrum vel auctum vel imminutum ſit, facile adparebit. Quo faciunt preces & examen ſui quotidianum.

[*] Hinc Socrates virtutem doceri negabat, eamque contendebat Dei donum eſſe. Exſtat eam in rem ſingularis AESCHINIS *Dialogus περὶ ἀρετῆς, ſeu de virtute*, in quo *p.* 29. ſuo more demonſtrat, *οὔτε διδακτὸν εἶναι, οὔτε φύσει ἀρετὴν, ἀλλὰ θείᾳ μοίρᾳ παραγίγνεσθαι κτωμένοις, neque doceri poſſe, neque natura, ſed divinitus accedere virtutem iis, qui eam poſſident.* Addatur MAXIMI TYRII *Diſſ. XX.* quae inſcribitur: *εἰ γένοιτό τις θείᾳ μοίρᾳ ἀγαθός, an*] *aliquis divinitus bonus fiat?*

(**] Tale eſt illud examen, quod ſuis commendavit PYTHAGORAS *in Aur. Carm. v.* 40.

Μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προσδέξασθαι
Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρὶς ἕκαστον ἐπελθεῖν.
Πῆ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθη,
Ἀρξάμενος δ' ἀπὸ πρώτου ἐπέξιθι, καὶ μετέπειτα
Δεινὰ μὲν ἐκπρήξας ἐπιπλήσσεο. χρηστὰ δὲ τέρπου,
Ταῦτα πόνει, ταῦτ' ἐκμελέτα. τούτων χρὴ ἐρᾶν σε.
Ταῦτά σε τῆς θείης ἀρετῆς εἰς ἴχνια θήσει.

Mollia nec prius admittant tibi lumina ſomnum,
Exactae quam ter reputaveris acta diei:
Quae praetergreſſus? quae male omiſi?
Singula percurrens a primo facta, quibus tu
Vel pravis doleas, capias vel gaudia juſtis,
Haec facito: haec ſatage: iſtorum tibi cura geratur,
Haec te virtutis divinae ad limina ſiſtent.

Ad quam Pythagorae periocham addenda ſunt, quae praeclare commentatur HIEROCL. *in Comment. p.* 205. *edit. Curter.*

§. CCLXXIX.

Nec minus hoc propoſitum firmabit conſuetudo cum hominibus virtute praeditis (*), & contemplatio exemplorum tum eorum, qui, dum vitiis indulgent, pereunt, tum eorum, qui vera illa felicitate potiti ſunt. Quemadmodum enim felices ſunt, quos faciunt aliena pericula cautos: ita virorum ſapientum vita perpetua cenſura eſt, & non modo, quid agendum ſit, ſed & fieri poſſe quae docentur, docet. Nec non conſuetudo cum bonis.

[*] Commendat hoc praeceptum SENECA *Epiſt. VI.* & *XI.* quae totae perlegi merentur, & ARRIAN. *Diſſ. Epict. Lib. II. Cap. XVIII.*

§. CCLXXX.

Denique & bonorum librorum, maxime paraeneticorum, lectio inſignem tibi hac in re adferet utilitatem (*). Quum enim ethica paraenetica voluntatem magis incendat, quam inſtruat intelle- Ac bonorum librorum lectio.

 ctum,

ctum, [§. IV. *] & propoſitum hoc in voluntate conſiſtat: fieri ſane non poteſt, quin eorum librorum aſſidua lectio tibi calcar ſubjectura ſit in via virtutis perrecturo.

[*] Ex quo vi oppoſitorum fluit, tanto magis fugiendos eſſe libros pravos, vitiaque illa capitalia irritantes, quales & pleraeque ſunt fabulae Romanenſes, quas vocant, & ejuſdem furfuris alii, qui vitia veluti coloribus amoenis illuſtrata imaginationi ſiſtunt. Quid enim aliud aegrotanti animo haec legenti accidet, quam quod Chaereae, adoleſcenti, tabulam pictam, quae Jovem imbrem aureum in Danaë gremium mittentem ſiſtebat, ſpectanti accidiſſe, refert TERENT. *in Eunuch. Act. III. Scen. V. v. 36. ſeqq.*

§. CCLXXXI.

Propoſitum hoc efficax eſſe oportet. Poſtremo id quam maxime cavebis, ne *inefficax* ſit hoc propoſitum. Quid enim proderit etiam ſumma cupiditas, ſummam felicitatem conſequendi, niſi & mediis uti ſtatuas, quibus ad eam conſequendam opus eſt? Itaque ſimul ac propoſitum hoc aliquid virium in te adquiſiviſſe ſenſeris: ſtatim res ipſa adgredienda, bellumque pulcerrimum indicendum eſt vitiis.

Sect. III.

DE PUGNA, IN QUAM SAPIENTIAE AC VIRTUTIS STUDIOSO DESCENDENDUM.

§. CCLXXXII.

Eſt in nobis, quod huic propoſito repugnat. Nimirum quamvis intellectus verae felicitatis praeſtantiam virtutiſque pulcritudinem accurate perſpiciat, & voluntas quoque, bonum natura adpetens, felicitatem illam mirifice concupiſcat: animadvertes tamen in animo neſcio quid, quod has rationes turbat, quod mentem in contraria aut invitat, aut rapit, ut fateri idem cogaris, quod MEDEA:

Video meliora, proboque,
Deteriora ſequor.

§. CCLXXXIII.

Qualis illa pugna interna? Qui ARISTOTELIS placita exoſculantur, eum in mente tumultum vocant *pugnam rationis* & *adpetitus ſenſitivi.* Sed ſi in te ipſum deſcenderis: non mentis facultates inter ſe contendere, ſed voluntatem inter bona vera & adparentia, quorum illa ratio; haec imaginatio, tamquam jucundiſſima, repraeſentat, fluctuare, atque hinc modo in hanc, modo in illam partem rapi, facile animadvertes.

§. CCLXXXIV.

§. CCLXXXIV.

Quum vero voluntas, niſi, virtute vindice, ex iſta ſervitute eluctetur, magis imaginationi ac pravis adfectibus, quam rectae rationi ſerviat: [§. XXIX.] in arenam profectó deſcendendum, & tamdiu cum hoſte illo interno pugnandum ac colluctandum eſt (*), donec oppreſſam ab eo voluntatem in libertatem adſertam videas. Pugnandum eſt cum cupiditatibus.

[*] De hac pugna ARRIAN. *Diſſ. Epictet. Libr. II. Cap. XVIII.* Οὗτός ἐστιν ὁ ταῖς ἀληθείαις ἀσκητὴς, ὁ πρὸς τὰς τοιαύτας φαντασίας γυμνάζων ἑαυτόν. μεῖνον τάλας, μὴ συναρπασθῇς. μέγας ὁ ἀγών ἐστι, θεῖον τὸ ἔργον, ὑπὲρ βασιλείας, ὑπὲρ ἐλευθερίας, ὑπὲρ εὐροίας, ὑπὲρ ἀταραξίας. Τοῦ θεοῦ μέμνησο. ἐκεῖνον ἐπικαλοῦ βοηθὸν καὶ παραστάτην, ὡς τοὺς Διοσκόρους ἐν χειμῶνι, οἱ πλέοντες. *Is eſt vere ſtudioſus, qui ſe contra tales phantaſias exercet. Conſiſte miſer, ne auferat te imaginatio. Magnum certamen eſt, divini operis functio, de regno certatur, de libertate, de felicitate, de tranquillitate animi. Memineris Dei, illum invoca auxiliatorem, ut ſolent nautae in tempeſtatibus invocare Caſtorem & Pollucem.*

§. CCLXXXV.

Quoties itaque IMAGINATIO nobis pravi quid, tamquam vel jucundum, vel honeſtum, vel utile, proponit: toties ante omnia id agendum eſt, 1. ut veras rerum ideas menti noſtrae revocemus in memoriam, illaque, quae ſupra de vitiorum vanitate ac effectu, nec non de conditione vitioſorum aeque ac virtute praeditorum hominum, diximus, [§. CCLXVII. *ſeqq.*) ſubinde meditemur. 2. Ut menti non permittamus, iis indulgere cogitationibus, ſed eam ab his ad res ſerias ac utiles divertamus. 3. Ut otium inprimis cane pejus & angue fugiamus (*). *Otia ſi tollas, periere cupidinis arcus.* Cum imaginatione.

(*) Recte veteres, τῷ ἀργεῖν καὶ τῷ σχολάζειν ἕπεσθαι τὸ μᾶλλον ἕτερα πολυπραγμονεῖν, *deſidiam & otium comitari aliena agendi ſtudium.* Qui nihil agit, male agit. Quum enim mens numquam otioſa ſit: ſane, ſi rebus ſeriis non vacat, ad cogitationes de rebus nihili ruit, & idearum de vitiis ſuavitate ſeſe miſere oblectat.

§. CCLXXXVI.

Eadem pugna, quoties in te vehementior ADFECTUS ſeſe exſerit, repetenda eſt. Et quidem, quum adfectuum quidam gradus ſint, & principiis reſiſtatur facilius: [§. XXXIII.] rectiſſime agemus, ſi antequam mens eo adfectu delectari coeperit, vel ſaltim, priuſquam res ad impetum redierit, eum ſuperare conemur. Cum adfectibus naſcentibus.

§. CCLXXXVII.

Si jam vires adfectus adquiſivit: memineris, 1. moram aliquam interponendam, eamque 2. vim inferendam eſſe ſibi ipſi, ut ne inter illos mentis tumultus actionem aliquam ſuſcipias. 3. Remittente Et jam vires adquirentibus.

primo

primo aeſtu, cogitandum eſſe de cauſſa, quae nos inflammarit, & an ea tanta mentis inquie digna ſit (*).

(*) Praeclara haec ſunt adfectus in officio continendi media. Quum enim adfectus ſint commotiones extraordinariae; (§. XXXII.) non poſſunt ſane admodum diu ſaevire, & hinc aliqua mora interpoſita deferveſcunt. Vidit hoc ille ex veteribus, qui iratis ſuaſit, ut alphabetum Graecum aliquoties recitarent, (§. XXXV. *) Deinde, quum durante adfectu nec intellectus, nec imaginatio ſatisfaciat officio: (§. XXXV. nihil recte ſane faciet homo, vehementiore adfectu intra praecordia ſaeviente. Ergo ſuſpendenda erit actio. Denique quum adfectus ex repraeſentatione boni vel mali oriantur: (§. XXXII. fieri non poteſt, quin mens ad tranquillitatem redeat, ſimul ac id, quod bonum malumve viſum eſt, vel tale non eſſe, vel leve admodum indignumque tanta commotione cenſendum, perſpexerit. Eleganti id exemplo illuſtrat EPICTET. *Enchir. Cap. XIV. Numquam in re quapiam dicas: perdidi, ſed reddidi. Puer obiit, redditus eſt. Ager ereptus, nonne is quoque redditus? Sed malus eſt vir, qui abſtulit. Quid ad te, per quem repetierit, qui dedit? Quouſque autem tibi praebentur, velut alienorum curam habe, ut hoſpitii viatores.*

§. CCLXXXVIII.

Item cum vitiis & propenſionibus.

Simili mentis vigore adgrediendae ſunt PROPENSIONES & VITIA; quae mentem in tranſverſum rapiunt. Ubi primo omnium obſervandum quod de Parthis olim dictum eſt: *eos fugiendo vincere*, id praecipue quoque locum habere in expugnandis vitiis. Compendii facies permultum laboris, ſi occaſionem, qua irritari vitia poſſent, cane pejus & angue fugeris (*).

(*) Aurea illa EPICTETI, cujus lubentiſſime teſtimonio utimur, *Enchirid. Cap. XXIV.* Ἀνίκητος εἶναι δύνασαι ἐὰν εἰς μηδένα ἀγῶνα καταβαίνῃς, ὃν οὐκ ἔστιν ἐπὶ σοὶ νικῆσαι: *invictus eſſe poteris, ſi in nullum certamen deſcenderis, quod ut vincas, in te non eſt.*

§. CCLXXXIX.

Quorum occaſio fugienda.

Quum enim adfectus oriantur ex boni malique repraeſentatione: [§. XXXII.] iiſque, ſi vires adquiſiverint, difficilius reſiſtatur, [§. XXVIII.] quin illi, ubi ſaepius repetuntur, in mores evadant: [§. XLIII.] conſequens eſt, ut vel ſola occaſio peccandi, dum tibi vitia tamquam grata atque jucunda repraeſentat, te in vitia praecipitem dare, & in miſerrimo iſto ſtatu retinere poſſit.

§. CCXC.

Etiam iis, qui ſe fortes putant.

Nec prodeſt, quod ſerio conſilium ceperis a vitiis abſtinendi. Si enim ſemel occaſionem peccandi non fugeris, fieri poterit, ut propoſitum iſtud tibi extorqueant vitiorum illecebrae (*). Et quam imprudenter quaeſo agunt, qui, freti alexipharmacorum virtute, domum, ubi peſtis graſſatur, ſine urgente neceſſitate ingrediuntur?

(*) Oſtend

[*] Oſtendere id voluerunt poëtae, fingentes, Ulyſſem, quamvis compoſiti animi virum, non auſum tamen Sirenarum cantum audire, priuſquam malo ſe alligatum vidiſſet, ſociiſque navigationis aures cerâ obturari juſſiſſet. Notum, quid de Alipio, amico, refetat Auguſtinus. Ad Chriſtum converſus conſilium ceperat, nunquam ingrediendi theatrum. At ſaepe ab aequalibus invitatus, demum ingredi ſtatuit, ſed clauſis oculis adſidere. Praeſtitit hoc aliquamdiu. Vociferante autem populo, oculos aperuit. Semel apertos claudere iterum vel noluit, vel non potuit: quin ita poſtea his ſpectaculis delectatus eſt, ut fere primus ſemper theatrum ingrederetur.

§. CCXCI.

Vitanda ergo loca, ubi peccatis ex inſtituto indulgent homines. Vitanda pravorum conſortia, vitanda turba. Numquam mores, quos domo extuliſti, referes. Aliquid ex eo, quod compoſuiſti, turbabitur, aliquid ex his, quae fugaſti, redibit. Nemo non tibi aliquod vitium aut commendabit, aut imprimet, aut neſcienti allinet. SENECA *Epiſt. VII.*

Inprimis loca ſuſpecta & conſuetudo malorum vitanda.

§. CCXCII.

Neque tamen fugâ iſta in eo ponenda, ut in eremum ſecedamus, ut monaſteria & frontiſteria circumſpiciamus, ut ſemper latitemus, atque nos abſtineamus a rebus gerendis. Eremus etiam & monaſteria in mundo ſunt. Praeclarius virtutis ſpecimen eſt, vitare occaſiones, ubi ſuppetunt, quam eas in eremo expetere, non invenire.

Nec tamen in eremum ſecedendum.

§. CCXCIII.

Si ita eveniat, ut occaſio vitari non poſſit; vel ſi vitium, etiam non data occaſione, nobis adblandiatur: alia longe pugna opus eſt. Animo enim in memoriam revocanda vitiorum vanitas, [§. CCLXIX. *ſeqq.*] Incredibilis miſeria, in quam per ea praecipites demur, [§. CCLXXII.] Dei omnipraeſentia, [§. CLXXXIV.) juſtitiaque exactiſſima, [§. CLXXXVI.] ſummi boni praeſtantia ac ſuavitas, [§. CCLXXIV.] mors denique, quae imminet, & nos hoc theatro exire jubebit. Haec meditatio quot argumentis retrahere poſſit mentem, vitiorum illecebris ſollicitatam, ex iis, quae ſupra dicta ſunt, facile animadvertes (*).

Quid ſi occaſio non poſſit evitari?

[*] Omnes igitur colligendae ſunt vires, & mens his argumentis convincenda. Fieri enim non poteſt, ut, propoſitis vitiis & virtutibus, homo has eligat, ſi vere convictus ſit, illa mala, has bonas eſſe, illa nihil ſolidi habere, has eſſe vere praeclaras, & amore digniſſimas. Serio igitur hic cogitationibus indulgendum. Quo enim id feceris diutius, quo conſtantius, eo magis inſidias vitiorum evitandas eſſe, tecum ſtatues. Et hoc oſtendere voluerunt poëtae fabula illa de Hercule, in bivio conſtituto.

§. CCXCIV.

Et quamvis initio paullo difficilior haec pugna futura ſit: non tamen

Pugna haec ſub

inde repetita facilior.

tamen eſt, quod deſpondeas animum. Si ſemel viceris, iterum congreſſus, tanto facilius vinces. Et quo ſaepius repeticris pugnam, eo faciliorem ſemper victoriam eſſe, fateberis (*).

[*] Quemadmodum enim diuturna conſuetudine vires adquirunt vina, ac veluti in alteram naturam evadunt: [§. LXIX.] ita & ſenſim infirmiora fient, ſemel iterumque debellata. Hoſtis ſemel iterumque devictus facilius longe proſternitur, quam ubi viribus integris ſubnixum adgredimur.

§. CCXCV.

Et victoria ſuaviſſima.

Quin illam animi contentionem, quae te in debellandis vitiis aliquamdiu defatigavit, facile penſabit inſignis ac incredibilis laetitia, quae victoriam hanc conſequitur, quam, ubi ſemel percepiſti, tam ſuavem experieris, ut vel ejus perfruendae cauſſa ad certamen illud te accincturus ſis tanto alacrius.

§. CCXCVI.

Pugnandum etiam cum rebus externis.

Non ſolum autem cum vitiis pugnandum, ſed & cum REBUS omnibus, quae animum perturbare ac de ſtatu ſuo dejicere poſſent, veluti cum paupertate, ignominia, doloribus, ipſaque morte. Quae facile invicto animo perferes, ſi victor ex ſuperiore pugna exceſſiſti. Quid enim intolerabile videbitur illi, quem conſcientia conſolatur, &, quod iſta omnia non poena, ſed medicinae cauſſa eveniant, convincit (*)?

(*) Quemadmodum, duo quum faciunt idem, non eſt idem: ita nec quando duo idem patiuntur, eamdem inde capiunt moleſtiam. Intolerabile videtur ſcelerato, vel biduum condemnari ad operas publicas, vel ad triremes. Et tamen eaſdem operas alii, mercede conducti, ſine magna moleſtia praeſtant permultos annos. Ipſum vivicomburium, quod reis terribile omnino eſt, tale viſum non eſt martyribus. Multum itaque intereſt, ex merito hoc feras, an conſcientia te abſolvat.

§. CCXCVII.

Quo faciunt praemeditatio rerum, quae evenire poſſunt.

Ad haec eo fortius ferenda magno tibi adjumento erit meditatio eorum omnium, quae cuilibet in via virtutis evenire poſſunt. Tela praeviſa minus nocent. Nec tam intolerabilia ſapienti videbuntur, quaecumque ipſi accidunt, ſi non ex improviſo evenerint (*), ſed ipſe ſe alloqui poſſit:

- - *Non ulla laborum,*
O mea mens, nova mi facies inopinave ſurgit.
Omnia praecepi, aequo animo mecum ante peregi.
VIRGIL. *Aen. VI. v.* 140.

(*) Pertinent huc praeclare EPICTETI ſimilitudines in *Enchirid. Cap. XXXIV.* ab eo, qui Olympia vincere cupit, & *Cap. VII.* ab eo, qui balneum ingreditur; deſumtae. Audiemus poſteriorem: Ὅταν ἅψεσθαί τινος ἔργου μέλλῃς ὑπό-

ὑπομίμνησκε σεαυτὸν, ὁποῖόν ἐστι τὸ ἔργον. ἐὰν λουσόμενος ἀπίῃς, πρόβαλε σεαυτῷ τὰ γινόμενα ἐν βαλανείῳ, τοὺς ἀποῤῥίπτοντας, τοὺς ἐγκρουομένους, τοὺς λοιδοροῦντας, τοὺς κλέπτοντας, καὶ οὕτως ἀσφαλέστερον ἅψῃ τοῦ ἔργου. κ. τ. λ. *Quum rem quampiam adgreſſurus es, redige tibi in memoriam, qualiſnam ea res ſit. Si lotum abis, praepone tibi, quaecumque in balneo fiunt irrorantes, inquietos, convicíantes, furantes: atque ita tutius rem adgrediere, cet.*

§. CCXCVIII.

Deinde, ubi tibi ineunda fuerit haec palaeſtra, eorum praecipue memento, quae ſupra de his calamitatibus, etiam viris bonis obvenientibus, & remedio illis opponendo, diximus (*), [§. CCXII. *ſeqq.*] Remedia fortunae adverſae.

(*) Ea ex inſtituto pertractare conatus eſt SEVERINUS BOETH. *in libello de conſolatione ex philoſophia*, qui ſaepe editus, & in varias linguas translatus eſt. Merito autem mireris GOTHOFREDUM ARNOLDUM in *Hiſtoria eccleſ.* & *haeret.* exiſtimare, Boëthium vere Chriſtianum non fuiſſe, quia in ſumma calamitate ad philoſophiam, tamquam ad ſacram ancoram confugerit. Quaſi ideo ſcripturam neglexerit, aut is non ſit Chriſtianus, qui & rectam rationem in conſilium adhibet.

§. CCXCIX.

Sed quamvis praeclara haec omnia praecepta ſint de mediis ad veram felicitatem perveniendi, eaque nec revelatio rejiciat: facile tamen animadvertet, quicumque ea paullo accuratius conſiderabit: illa non ſufficere homini, qui ad veram felicitatem adſpirat (*). Media hactenus commendata.

(*) Quidquid in contrarium nitantur *Naturaliſtae*, de quibus ex inſtituto TRIBBECHOVIUS in libello *de Naturaliſmo*.

§. CCC.

Quum enim vitium homini natura inſit, [§. LXXI.] Deuſque, tanquam ens juſtiſſimum, [§. CLXXXVI.] non poſſit non ab iis abhorrere: facile patet, non ſperandum eſſe, Deum conjuncturum ſe cum hominibus, a quibus antea peccatis innumeris offenſus fuit, niſi juſtitiae ejus omnino ſatisfiat (*). At ejuſmodi medium, expiandi peccata, Deoque ſatisfaciendi, ratio omnino ignorat. Deſtituimur enim medio expiandi peccata.

(*) Socini aſſeclae, aliique, ſatisfactione hac Deo opus eſſe plane negant, creduntque, non minus licere Deo, quam regibus, ſine hac gratiam delictorum facere. Verum, quum nihil poſſit Deus, niſi quod vult: (§. CLXXXV. *) non quaeritur, quid Deo liceat? ſed quid illius juſtitiae conſentaneum ſit? Juſtitiae autem infinitae eſt, ſatisfactionem exigere ab iis, qui illam laeſerunt, & talem quidem, quae digna ſit infinita juſtitia. Vid. RUARD. ANDALA *Theol. natural. Part. I I. Cap. XII.* §. *XIII.* ſeqq.

§. CCCI.

Deinde quamvis omnino recte ſe habeant praecepta moralia de pro- Deſtituimur viri-

bus ad obſequium Deo praeſtandum neceſſariis.

propoſito emendandae mentis capiendo, de impugnandis pravis adfectibus ac vitiis, & ſimilia: quum tamen ſemper homini eveniat, quod illi Medeae: *video meliora*, *proboque*, *deteriora ſequor*: conſequens eſt, ut opus nobis ſit multo *majoribus viribus*, ſi bellum hoc cum ſpe victoriae ſuſcipere velimus (*). At *vires has* unde petere nos oporteat, ratio ignorat.

(*) Quid claudo proderunt conſilia, ut eat, ambulet, immo & ſaltui & curſui paullatim adſueſiat, niſi ipſi medicus, id ſuadens, ſimul vires largiatur, id efficiendi?

§. CCCII.

Deum ergo hunc defectum ſuppleſſe oportet.

Quare aut Deus noluit umquam, hominem ad ſummam felicitatem pervenire, aut aliud lumen eſſe oportet, quo praelucente quomodo Deo ſatisfieri, & unde vires illae hauriri poſſint, videamus. Quumque prius verum non eſſe, oſtenderimus: (§. CLXXXIX.) oportet ſane lumen aliquod eſſe, & ſemper fuiſſe, cujus ope diſcamus, quo pacto Deo ſatisfieri, vireſque ſufficientes adquiri poſſint.

§. CCCIII.

Et hinc dediſſe revelationem.

Tale lumen extra rationem nullum eſſe poteſt, praeter REVELATIONEM divinam (*). Exſtare itaque oportet REVELATIONEM aliquam, a Deo profectam, quae illa, ad quae ratio caecutit, nobis oſtendat, defectumque illum ſuppleat.

(*) Ea concluſio eo minus miranda, quo magis conſtat, ipſos paganos philoſophos aliquando ita ratiocinatos. Socrates ſane apud Platonem *in Phaedone p. 604. Tom. II. Opp.* diu multumque de mentis immortalitate, ejuſque conditione poſt mortem, ſermocinatus, tandem, hac in re caecutire rationem, agnoſcit. Ex eo infert, alterutrum horum fieri debere ab homine ſapiente. *Aut eum diſcere debere ac invenire, quemadmodum illa ſe habeant: aut, ſi hoc fieri nequeat, optimam ac tutiſſimam humanarum rationum eligere, qua, tamquam rate vectus, procellas hujus vitae pertranſeat.* Et hanc poſteriorem viam omnino ingrediendam eſſe cenſet, εἰ μή τις δύναιτο ἀσφαλέστερον καὶ ἀκινδυνότερον ἐπὶ βεβαιοτέρου ὀχήματος ἢ ΛΟΓΟΥ ΘΕΙΟΥ ΤΙΝΟΣ, διαπορευθῆναι, *niſi liceat forte iſtas vitae procellas firmiore quodam vehiculo, vel DIVINO QUODAM VERBO, tutius ac minore cum periculo tranare.* Verba aurea, & conſideratu digniſſima!

§. CCCIV.

Ex tot revelationibus una vera eſt.

Agnovere omnes religiones revelationis cujuſdam neceſſitatem. Quis enim Judaeorum *traditionem oralem*, quis Mahumedanorum *Alcoranum*, quis ipſorum gentilium *oracula*, quis denique a Chriſtianis, & ex parte a Judaeis, receptam *ſcripturam ſacram* ignorat? At quum hae revelationes ſibi in multis contradicant, & contradictoriae ſimul verae eſſe nequeant: (L. §. LXXII.) conſequens eſt, ut unica ex his vera ac divina, eaque ſummo ſtudio inveſtiganda ſit (*).

(*) Vel

Digitized by Google

(*) Vel ex hoc ergo adparet abſurditas religionis Mahumedanae, ex principiis quippe Judaiſmi, Chriſtianiſmi & Iſlamiſmi, id eſt, ex contradictorii meris conflatae.

§. CCCV.

Ergo ſunt certi characteres verae revelationis.

Neque ἐκ τῶν ἀδυνάτων oportet eſſe hanc indaginem. Quum enim revelatio abſolute ſit neceſſaria: (§. CCCI.) voluit procul dubio Deus, ut omnibus mortalibus innoteſceret. Innoteſcere autem non poſſet, niſi certi in promtu eſſent characteres, quibus ab aliis revelationibus diſcerneretur, & qui non alibi, quam in ipſa illa revelatione, quaerendi (*).

(*) Revelatio enim, quam quaerimus, eſt lumen, quod nobis ad veram felicitatem praelucet. (§. CCCI.) Quemadmodum vero lumen verum ab igne fatuo non aliter, quam utriuſque conſiderata & inter ſe comparata natura, diſcernimus, neque hic res redit ad teſtimonia hominum, (quamvis haec nobis fortaſſis occaſionem, rem accuratius conſiderandi, ſuppeditare poſſint:) ita revelatio aliter cognoſci nequit, quam ſi contemplemur ejus indolem, eamque contendamus cum revelationibus aliis. Ceterum, quum nobis res ſit cum hominibus, de veritate revelationis convincendis: per ſe patet, huc non pertinere teſtimonium illud Spiritus S. internum, quod eos, qui jam voluntatem Dei faciunt, convincit, 1. *Joan. V*, 6.

§. CCCVI.

Eorum primus.

Quum nimirum finis hujus revelationis ſit, ut id, in quo caecutit ratio, nobis oſtendat: (§. CCCIII.) facile patet, 1. nihil divini prae ſe ferre revelationem, quae tota id unice inculcat, quod jam tum recta ratio agnoſcit.

§. CCCVII.

Secundus.

Quumque praecipua capita, in quibus deficit ratio, ſint ſatisfactio, divinae juſtitiae praeſtanda, & adquiſitio virium, quibus opus eſt ad voluntatem Dei perficiendam: (§. CCXCIX. *ſequ.*) conſequens eſt, 2. ut divina revelatio & medium ſufficiens (*), infinitae juſtitiae Dei ſatisfaciendi, & vires illas novas adquirendi, oſtendere debeat.

(*) Non autem ſufficere *ἀσκήσεις* & adflictiones corporis, non jejunia, non ſacrificia & lanienas animalium, ipſa ratio facile agnoſcit. Quin poſtremas abſurdas eſſe, niſi ratio quaedam ſanctior accedat, veluti typica, jam pridem ab aliis eſt demonſtratum.

§. CCCVIII.

Tertius.

Quia porro divinam hanc revelationem eſſe oportet: (§. CCCII.) per ſe patet, 3. nihil in ea occurrere debere, quam quod verum, ſanctum, Deoque dignum ſit (*).

(*) Indigna autem Deo eſſent *dictio* vel ludicra, vel ambigua, vel plus artis & vanitatis, quam ſimplicitatis & gravitatis, prae ſe ferens, *hiſtoriae* falſae & abſurdae, *miracula* fabuloſa ac minus neceſſaria, *propheſiae* eventu haut comprobatae, *doctrinae morales*, rectae rationis principiis repugnantes, vel ſo-

cietati humanae noxiae, *cultus & ritus* inanes, veraeque pietatis & amoris divini indoli adverſi; *contradictiones* deniqueque manifeſtae, & nullo modo conciliabiles.

§. CCCIX.

Quartus & quintus.

Quumque jam inde ab ipſa humani generis origine homines illa revelatione indiguerint: (§. CCCI.) conſequens eſt, 4. ut revelatio vera ac divina debeat eſſe antiquiſſima, quin ipſi humano generi coaeva, adeoque & 5. ita conſervata, ut nec temporis, nec hominum injuriis, quidquam ceperit detrimenti.

§. CCCX.

Ergo divina non ſunt oracula paganorum.

Quibus poſitis, certiſſimum eſt, ORACULA quibus gentiles deluſi ſunt, divinae revelationis nomen haud mereri, quia 1. quod rationi deeſt, non ſuppleverunt, & 2. nullum commendarunt Deum propitiandi medium, quod non ſit abſurdiſſimum, veluti ludos, certamina, quin immolationes hominum ipſis gentilibus abominandas. Praeterea 3. nihil fere ſine ambiguitate protulerunt, nihil ſanctum, nihil pium, vel quod ſacerdotum fraudes non manifeſto prodiderit: denique non modo 4. eorum origines, ſed & 5. finem ſcimus omnes (*).

(*) Oracula pro meris impoſturis habent ANT. VAN DALE *de oraculorum origine & auctoritate*, & FONTENELLIUS in *Hiſtoria oraculorum.* Daemonis operationibus illa tribuit P. BALTUS *dans la réponſe à l'hiſtoire des oracles de Fontenelle.* Mediam ſententiam non ſine ratione ingreditur Auctor *des Remarques ſur le démêlé, qui eſt entre Mr. de Fontenelle & l'Auteur de la réponſe des oracles*, qui & daemonum partes ea in re fuiſſe ſtatuit, & multas ſacerdotum impoſturas interceſſiſſe fatetur. Conf. BUDD. *de Atheiſm. & ſuperſtit. Cap. III. p.* 287. & JO. CLERIC. *dans la Bibliotheque choiſie Tom. III. Art. II. p.* 180.

§. CCCXI.

Nec Alcoranus.

Nec eſt, quod ALCORANI divinitatem jactent Mahumedani. Quid enim 1. in illo rectam rationem ſupplet, ac non potius deſtruit? Quodnam ille 2. aliud oſtendit medium expiandi Deum, quam adflictiones corporis, jejunia, lavacra, peregrinationes Meccanas? quem fontem monſtrat ſuis ſectatoribus, unde vires bene agendi hauriant? 3. Quid in illo Deo dignum? Quam multa plagia? quam inſulſae fabulae? quam innumera futilia? Denique 4. ejus novitatem ne ipſi quidem Mahumedani negant, probe gnari, mille annos non multum ſuperare volumen iſtud ſacerrimum (*).

(*) Luculenter haec omnia demonſtravit, qui totum Alcoranum cum notis & refutationibus ſuis edidit LUDOV. MARACCIUS, *Patav.* CIƆIƆCLXXXIX. *fol.*

§. CCCXII.

Nec volumen

Quid in TALMUDE Judaeorum occurrit, praeter ſubtiles & vere ſuperſtitioſas de ritibus & jure Judaico quaeſtiones? An hae

1. id,

1. id, in quo deficit ratio, ſupplent? 2. An medium propitiandi Deum oſtendunt? án vires bene agendi ſufficiunt? 3. Quam inſulſae ibi fabulae intermixtae? 4. Quam novum porro iſtud opus, exciſis jam pridem Hieroſolymis natum (*)? Nullum ergo characterem in his omnibus reperias verae ac divinae revelationis. Talmudicum.

(*) Omnia haec juſtis operibus explicarunt viri doctiſſimi. At in compendio ea exhibet PFEIFFERUS *in Theologia Judaica*. Si quid ſani ineſt Miſchnae, id vel inquinavit vel plane corrupit Gemara, ſeu gloſſa, quae ubique prodit magiſtrorum ſuperſtitionem, ſtupiditatem, & fingendi quaelibet libidinem.

§. CCCXIII.

At, quod alibi fruſtra quaeras, id divino beneficio poſſidemus Chriſtiani. SCRIPTURA enim SACRA 1. omnia, ad quae ratio caecutit, ſupplet abunde. Oſtendit nobis creationem rerum omnium ex nihilo, generis humani originem, primaevam hominis integritatem, & ſubſequentem lapſum. Eadem de eſſentia Dei & voluntate nos inſtruit accuratiſſime, & de reſurrectione carnis, de futuro judicio, & juſtorum injuſtorumque conditione poſt mortem, ea docet, quae recta ratio non agnoſcit, unuſquiſque tamen ſublimia, ſancta, ac praeclara eſſe, facile deprehendit. Scripturae S. quadrat character primus.

§. CCCXIV.

Eadem ſcriptura 2. oſtendit Chriſtum, qui Deo pro hominibus ſatisfacit pleniſſime, & cui per fidem adhaerentes, gratiae Dei quam certiſſime fiant participes. Oſtendit Spiritum S. qui haec Servatoris merita adplicet, imaginem divinam in iis inſtauret, & novas vires ſufficiat, ut regeniti & ſanctificati, tamquam novae creaturae, Dei voluntatem faciant, & magis magiſque in bono proficiant. Secundus.

§. CCCXV.

Porro in hac ſcriptura 3. nihil eſt, quod Deo indignum ſit, at omnia ita comparata, ut ſtatim Deum auctorem prodant. Eloquutio ubique ſimplex, & tamen cum ſumma ἐμφάσει conjuncta: hiſtoriae ſeries accuratior, quam uſquam, vaticinia de rebus maximis veriſſima, praecepta vivendi ſanctiſſima, & argumentis fulcita tam inſignibus, ut cor ipſum fodiant, & virtutem ſuam quotid.e oſtendant (*). Tertius.

(*) Eloquutionem, utut ſimpliciſſimam, ipſi gentiles mirati ſunt. DIONYS. LONGIN. *de Sublim. Sect. IX.* §. XVIII. Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνήρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ θείου δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐγνώρισε, κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων. Εἶπεν ὁ θεὸς, φησί· τί; γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο, γενέσθω γῆ, καὶ ἐγένετο. *Hac item mente admodum Judaeorum legislator, vir minime contemnendus, dignam Dei potentiae ejus cepi imaginem, dignaque eloquutus eſt. Nam in* ipſo

ipſo ſtatim legum principio : dixit Deus, *inquit*, *Quid : Fiat lux*, *& facta eſt. Fiat terra*, *& facta eſt.* Oboriri legentibus poſſunt ſcrupuli chronologici, geographici, ſimiles. Sed tales etiam in aliis hiſtoriis veriſſimis oboriuntur. Quin eos non prohibere, quo minus ſcripturae divinitatem in univerſum agnoſcamus, alio loco oſtendimus, (L. §. CLVI.)

§. CCCXVI.

Quartus & quintus.

Denique 4. antiquiſſima haec ſcriptura eſt. Prima revelatio in paradiſo facta, & per tot ſaecula ſapientiſſime continuata, donec numeris ſuis abſolutus eſſet canon. Eadem 5. inter tot tyrannorum furores & Judaeorum Chriſtianorumque lanienas illaeſa ſemper ſervata eſt, nec quidquam ejus corpori per tantam ſatorum ſeriem deceſſit (*).

(*) Citantur in ſcriptura quidam libri, veluti *Liber bellorum Domini*, *Epiſtola ad Laodicenos*, & ſimiles. Sed adducuntur etiam quaedam ex Arato & Epimenide, poëtis. Nec ſequitur, ut in canone fuerint omnia, quae vel a ſcriptoribus ſacris allegantur, vel a viris *ἀπίστοις* ſcripta ſunt. Quis enim dubitet, quin Paullus praeter epiſtolas illas divinas multas alias privatas ſcripſerit? Quis dubitet, quin idem fecerint omnes apoſtoli & viri apoſtolici reliqui? Sed ita rem direxit divina providentia, ut illae ſolae, quas hodie legimus, in canone conſervarentur, quippe quae fini ac intentioni Dei ſufficerent.

§. CCCXVII.

Hinc ea ſola eſt divina revelatio.

Quum itaque characteres divinae revelationis omnes ſcripturae ſacrae ſoli conveniant: ea ſola quoque id nomen tuetur (*).

(*) Inceſſimus per veſtigia VINCENTII PLACCII, qui in *libello de praecipuo fructu philoſophiae moralis*, & JO. FRANC. BUDDEI, qui ſub finem *Philoſophiae moralis* eodem modo divinitatem ſcripturae ſacrae ex principiis moralibus demonſtrarunt.

§. CCCXVIII.

Ac proinde in conſilium adhibenda.

Hanc ergo ſi in conſilium adhibuerit, qui ad ſummam illam felicitatem adſpirat: dubium non eſt, quin pulcherrimum hunc finem conſequuturus ſit feliciter. Et utinam vel hunc fructum caperemus ex hac ſcriptione noſtra. Sic enim vere contingeret, quod ex CLEMENTIS ALEXANDRINI *Stromat. Libr. I. p.* 282. ſupra (§. IX.) adduximus, *προπαρασκευάζειν τὴν φιλοσοφίαν, προοδοποιοῦσαν τὸν ὑπὸ χριστοῦ τελειούμενον*, *praeparare philoſophiam, dum ei viam munit, qui a Chriſto perficiatur.*

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

INDEX

Digitized by Google

INDEX

ELEMENTORVM PHILOSOPHIÆ RATIONALIS ET MORALIS.

I. HISTORIA PHILOSOPHICA. pag. 1
Cap. I. De Philoſophia generatim. - -
II. De Philoſophia Traditionaria. - - 3
III. De Philoſophia Græcanica. - - - 9
IV. De Philoſophia medii æui & noua. - - 27
II. ELEMENTA PHILOSOPHIAE RATIONALIS, ſeu LOGICAE. 35
Cap. I. De Logicae natura & conſtitutione. - -
II. De Natura Intellectus humani. - - - 37
Sectio I. De Intellectus operationibus. - *ibid.*
II. De Perceptione, vel Ideis. - - - 40
III. De Definitionibus & Diuiſionibus. - 43
IV. De Iudiciis & Propoſitionibus. - - 47
V. De Ratiocinatione vel Syllogiſmo. - 52
Cap. III. De Veritate, eique oppoſito falſo. - - 57
Sect. I. De Veritate generatim. - - - *ibid.*
II. De eo, quod certo verum falſumue eſt. - 62
III. De Veritate probabili. - - - - 67
Cap. IV. De mediis veritatem inueniendi communicandique cum aliis. - - - - - - - 73
Sect. I. II. III. De modo Veritatem per Meditationem, Interpretationem, ac Diſputationem inueniendi. - - - - - -
IV. De ratione veritatem perſpicue proponendi. 92
III. ELEMENTA PHILOSOPHIAE MORALIS.
Cap. I. De Philoſophiae Moralis natura & conſtitutione. 99
II. De Natura Hominis morali. - - - - - 101
Sect. I. De Mente. - - - - - - *ibid.*
II. De Corpore. - - - - - 108

Cap. II. *Sect.* III. De variis hominum moribus & vitiis. *pag.* 113
IV. De ſignis & characteribus Morum & Adſectuum. 122
Cap. III. De ſumma felicitate ad quam homo contendit. 129
Sect. I. De Bono & Malo generatim. - - *ibid.*
II. De Summo Bono. - - - - 136
III. De Summi Boni effectibus. - - - 145
Cap. IV. De mediis ad veram illam felicitatem perueniendi. 156
Sect. I. De ſui ipſius cognitione. - - - *ibid.*
II. De capiendo verae emendationis conſilio 160
III. De pugna, in quam ſapientiae ac virtutis ſtudioſo deſcendendum. - - - 166

INDEX

INDEX
RERUM PRAECIPUARUM.

In Allegationibus & in hoc Indice, H. denotat Hiſtoriam Philoſophicam; L. Philoſoph. rationalem ſeu Logicam, M. Philoſophiam Moralem.

A

ABAELARDUS (*Pet.*) ſcholaſticus. H. §. 100
Abſtinentia quid? M. 231
Accidens quid? L. 34
Actus eliciti & imperati. M. 30
Adfectatio quid? M. 237
Adſociatio idearum quid? M. 22 *
Adulatio quid? M. 237
Aegyptii matheſi operam dederunt. H. 20
  non fuerunt magiſtri Hebraeorum. *ib.* 19
  eorum ſapientia ab Hebraica plane diverſa. *ibid.*
  quae illorum fuerit philoſophia moralis? *ibid.*
Aemulatio unde oriatur? M. 42
Affectus quid? M. 32
  horum gradus. *ibid.* 33
  monet mentem a malo ad bonum. *ib.* 34
  eorum cauſſa. *ibid.* 35
  eorum effectus. *ibid.*
  in ſe mali non ſunt, nec extirpandi. *ibid.* 36
  eorum ſigna ſe facile produnt. *ibid.* 108
Agilitas corporis quatenus bonum? M. 156
Allatius (*Leo*) maculas ſolares cognitas habuit. H. 106 *
Albertus M. Philoſ. ſcholaſticus. H. 100
Alcorani divinitas fruſtra a Mahumedanis aſſeritur. M. 311
Althuſius (*Jo.*) fautor Monarchomachiſmi. H. §. 120
Amare Deum quid? M. 202
Ambitio quid? M. 75
  unde oriatur? M. 40
  quotuplex? *ibid.*
  ejus effectus. M. 76
Ambitioſus quis & ejus character. M. 76 – 80
  ſigna. M. 113
Amicitia vera quid? M. 242. 243
Amor quid? M. 37
  ejus ſigna. M. 109
  in eo, quo ferimur in Deum, conſiſtit vera felicitas. M. 198
  complacentiae & concupiſcentiae quid? M. 199
  controverſiae de hac diſtinctione. *ibid.*
  devotionis, amicitiae & benevolentiae quid? M. 200
  obedientiae vel devotionis. M. 202
Anaximander Mileſius horoſcopiorum cet. inventor. H. 47
Antiſthenes Cynicorum ſectae auctor. H. 75
Appetitus quid? M. 31
Aquinas (*Thomas*) ſcholaſticus. H. 100
Arabes ſuos habuerunt magos. H. 28
  multum nocuerunt Ariſtotelis doctrinis. H. 74
  Ariſtotelis philoſophiam in ſuam linguam tranſtulerunt. H. 99
Archimedes ſpecula cauſtica invenit. H. 106 *
Ariſtippus Cyrenaicam ſectam condidit. H. 57

Caſſinus ſatellites Saturni primus obſervavit. H. §. 106
Chaldaei qui ſtatuerint? H. 22
eorum ſapientiæ origo. H. 21
multa ſomniarunt de aſtrologia, artibus divinatricibus cet. H. 23
Cholericum temperamentum; vid. *temperamentum.*
Cholericorum character. M. 58. 64
eorum ſigna phyſiognomonica. M. 110
Cholerico-ſanguinei quinam? M. 63
Cholerico-melancholici qui? *ibid.*
Chryſippus ſucceſſor Zenonis H. 79
Circulus quid? vid. *fallacia.*
Cleanthes ſucceſſor Zenonis. H. 79
Cognitio ſui ipſius difficilis eſt. M. 258
non aeque corporis. M. 259
modus quo progrediatur noſtra cognitio? L. 9
Color prodit affectus. M. 108
Comenius (*Jo. Amos*) ſcripturam factam philoſophiae principium ſtatuit. H. 4 *
Commiſeratio quid? M. 41
Conditionalis ſyllogiſmus; vid. *ſyllogiſmus.*
Confucius Sinenſium philoſophus. H. 34 *
Congratulatio quid? M. 41
Conjectura quid? L. 151
Conringius (*Herm.*) politicam excoluit. H. 119
Conſcientia quid? M. 18
eſt vel antecedens, vel conſequens. M. 19
vel recta, vel probabilis, dubia, & ſcrupuloſa. M. 20
vel recta, vel erronea. M. 21
vel bona, vel mala. *ibid.*
Conſectarium quid? L. 62. 174
Conſequentiae an imputandae? L. 119
Conſequentis fallacia; vid. *fallacia.*
Conſuetudo cum hominibus virtuti deditis multum prodeſt. M. 279
Continentia quid? M. 234
Converſio quid? L. 66
Copulativus ſyllogiſmus; vid. *ſyllogiſmus.*
Corollarium quid? L. 62. 174
Corpus hominis pars eſſentialis. M. 11
non eſt ergaſtulum mentis. M. 11. & *ibid.* *
non cogitat. M. 12
eo utitur mens, tamquam inſtrumento. M. §. 44
ab eo mens varie adficitur. *ibid.*
conſtat fluidis & ſolidis partibus. M. 45
Cynici H. 76
horum ſectae auctor. *ibid.*
cur dicti Cynici? *ibid.* *
excoluerunt ſolam philoſophiam moralem. H. 77
hujus praecipua capita. *ibid.*
Cyrenaica ſecta. vid. *Ariſtippus.*

D.

Decorum quid? M. 235
eſt vel juris naturae, vel politicum. *ibid.* 236
hujus ſpecies vel virtutes ex eo natae. *ibid.* 237
vitia oppoſita. *ibid.*
Definitio quid? L. 35. 37
ejus partes L. 37
nominalis quid? L. 38
realis quid? L. 39
non debet eſſe negativa. L. 40
debet reciprocari cum ſuo definito. *ibid.*
quomodo reperiatur? L. 41. & 42. 170
experiundo inventa eſt fundamentum demonſtrationis. L. 43
aliquando ſufficiunt nominales. L. 271
Democritus Chemiae peritus fuit. H. 106 *
Demonſtratio quid? L. 120
eſt vel a priore, vel a poſteriore. L. 121
illa procedit a cauſſa ad effectum. *ibid.* 122
quid neceſſario verum? *ibid.* 123 *
nexus propoſitionum conſtare debet. *ibid.* 124
eo uſque procedit, donec pervenit ad principium. *ibid.* 125
a poſteriore quomodo demonſtretur? *ibid.* 126
alia eſt directa, alia indirecta. *ibid.* 127
indirecta quid? & ejus regulae. *ibid.* 127. 128
Deſcriptio quid? L. 36
Deſiderium quid? M. 38
Deſperatio quid? M. 39
Deſperatus oculis furorem indicat. M. 112
Deus eſt bonum abſolutum. M. 187

ſummum. ibid. §. 181. 194
quod demonſtratur. M. 175-181
eſt ens ſimplex. ibid. 182
aeternum & independens. ibid. 184
infinitum incomprehenſibile eet. ibid.
ſapientiſſimum, intelligens, praeſcium, omniſcium, liberrime volens, omnipotens. ibid. 185
juſtum, verax. ibid. 186
ab omnibus poteſt obtineri. ibid. 189
voluntatem poteſt perficere. ibid. 191
nihil eo praeſtantius. ibid. 192
homini bonum praeſtantiſſimum. M. 188
conjungitur cum mente noſtra. ibid. 195
hoc vinculum non conſiſtit in veritatis cognitione. M. 196 *
ſed in voluntate quaerendum. ibid. 197
Dialectica & Analytica non ſunt diſtinctae diſciplinae. L. 3 *
Dickinſon (*Edm.*) Moſi ſuas proprias attribuit ſententias. H. 14 *
Diffidentia quid? M. 39
Dilemma quid? L. 91
Diogenes Laërtius perperam negat, barbaros jam ante Graecos philoſophiam excoluiſſe. H. 11 *
Diogenes philoſophus ſcholae Zenonis. H. 79
Disjunctivus ſyllogiſmus; vid. *ſyllogiſmus*.
Diſputatio quid? L. 208. 209
Diſputantium officia. L. 211. 227
Diſſimulatio quid? M. 237
Diviſio quid? L. 45
in ea etiam negativae definitiones ferendae. L. 46
ejus membra exhauriant totum diviſum. L. 47
ſint disjuncta. ibid.
idea dividenda ab ambiguitate liberanda. ibid.
differentia inter diviſionem & diſtinctionem. ibid.
ſubdiviſiones non praeter neceſſitatem multiplicandae. L. 48
Docentium officia. L. 234 — 244
perverſa quorundam docendi ratio. L. 236
Drebellius (*Corn.*) uſum microſcopiorum detexit. H. 106
pariter ac thermometra ibid.
Druides Gallorum philoſophi. H. §. 35 *
Dubitatio quid? L. 152
non confundenda cum negatione. L. 153
differt a ποιῆν. ibid.
ex ea oritur ſcrupulus. L. 154
hujus effectus. ibid. 155. 166. 167

E.

Eleatica philoſophia unde nomen acceperit? H. 84
Eliaca ſecta unde dicta? H. 60
ejus aſſeclae. ibid.
Enthymema quid? L. 85
Entia rationis non confundenda cum non entibus. L. 15
Enunciatio. vid. *propoſitio*.
Epicurus ſcholam ſuam in horto inſtituit. H. 85.
plurima ſcripſit. ibid.
ejus vita. ibid.
ſucceſſores. H. 86
ejus philoſophiam reſtituit Gaſſendus. H. 87
ejus principia philoſophiae rationalis. H. 87. 88. 89
philoſ. moralis. H. 90
Eſſeni Pythagorae principia adoptarunt. H. 16 *
hujus ſectae origo. H. 16
quando innotuerint? ibid. 16 *
Ethica quid? M. 2
eſt vel dogmatica, paraenetica, paradigmatica, vel characteriſtica. M. 4 & *
differt a jure naturae. M. 6
a politica & oeconomica. M. 7
ejus commodiſſima methodus. M. 8
qua methodo uſi fuerint veteres ac recentiores? M. 8 *
ejus utilitas. M. 9
Euclides actor Megaricae ſcholae. H. 61
Examen ſui ipſius quid operetur? M. 278
Excerpendi methodus. vid. *methodus*.
Experientia quid? L. 23
cautiones circa eam. ibid. 24
Experimenta vel facile, vel difficilius, vel plane non inſtitui poſſunt. L. 169 *
Exponibiles propoſitiones; vid. *propoſitio*.

Digitized by Google

F.

Fallacia latitat vel in dictione, vel in rebus. L. §. 102
quotuplici modo id fit in dictione? L. 103
in rebus? L. 104. 105. 106
Falſitas aut eſt in idea ſimplici, aut in judicio, aut in ratiocinatione. L. 96. 97
Falſum quid? L. 95
eſt vel in propoſitionum qualitate vel quantitate. L. 98
vel certum vel probabile. L. 109
dantur gradus falſi. L. 110
Favor quid? M. 41
Fictio quid? L. 149
Fiducia quid? M. 39
fiduciam collocare in Deo quid? M. 202
Figurae ſyllogiſmorum. L. 80
harum regulae & fundamenta. L. 81. 82. 83
Fludd (*Rob.*) thermometra ſcivit. H. 106 *
Fortitudo quid? M. 234

G.

Galil. a Galilaeis tubos opticos invenit. H. 106
Garrulitas quid? M. 237
Gaſſendus philoſophiam Epicuri reſtituit. H. 87
Genus quid? L. 34
Geometriam primus docuit Pythagoras. H. 41
Geſtus affectuum ſigna. M. 108
Gewrorum nomine qui veniant H. 27
Graeci accuratiori philoſophandi ratione uſi, quam barbari. H. 36
Graecorum philoſophorum claſſes. H. 37
Gratia Dei quid? M. 201
Gravitas quid? M. 238
Grotius (*Hugo*) jus naturae excoluit. H. 118
Guericke (*Otto de*) antliam pneumaticam invenit. H. 106

H.

Adrianus Cardinalis Ariſtotelem e throno deturbare voluit. H. 113 & *
Hales (*Alex. ab*) philoſ. ſcholaſticus. H. 100
Harvaeus (*Guil.*) circulationem ſanguinis detexit. H. §. 106
Hebraea gens ſapientiae ſtudioſiſſima fuit. H. 14
Hebraeorum ſapientia quaenam fuerit? *ibid.*
an ab iis profecerint Pythagoras & Plato? H. 15
reverſi ab exilio Babylonico graeciſare coeperunt. H. 16
Hegeſias mortem voluntariam commendavit. H. 59
Hermeneutica probabilitas quid? L. 134
Hermes Triſmegiſtus an umquam extiterit? H. 19
Highfliers in Anglia. H. 120
Hiſtorica probabilitas quid? L. 135
Hobbeſius (*Thom.*) Juris natur. ſcriptor. H. 118
fautor Machiavelliſmi. H. 120
Hoffmann. (*Dan.*) Ariſtotelis ſectae ſe acriter oppoſuit. H. 113
Homo & mente gaudet & corpore. M. 10. 11
quinam boni, quinam mali? M. 159
Hoockius uſum microſcopiorum commonſtravit. H. 106
Hotomanus (*Franc.*) fautor Monarchomachiſmi. H. 120
Humanitas. M. 237
Huygenius Satellites Saturni detexit. H. 106
Hypotheſis quid? L. 131

I.

Ideae quid? L. 21
ſunt vel clarae, vel obſcurae. L. 25
quid clarae vel obſcurae? *ibid.*
quid diſtinctae, quid confuſae? L. 26
quid adaequatae & inadaequatae. L. 27
quis illas primus docuerit? *ibid.* *
ſunt vel ſimplices, vel compoſitae. L. 28
ſimplices diſtinctae non ſunt. *ibid.*
ſunt porro vel ſubſtantiarum, vel modorum, vel relationum. L. 30
de idea relativa nihil abſolute negandum, nihil affirmandum. L. 32
ſunt etiam vel ſingulares, particulares, univerſales. L. 33
rerum materialium & immaterialium ideas

ideas quomodo acquiramus? L. §.22
idearum innatarum figmentum. M. 24
Imaginatio quid ? L. 12
media eam emendandi. M. 285. 286. 287
diverſimode nominatur. *ibid.* 13
diverſa apud omnes. M. 17
ejus morbi. M. 27
Impietas quid? M. 228
Impudentia quid? M. 237
Inceſſus manifeſtat temperamenta. M. 121
quinam prodat ambitionem ridiculam. M. 122
Thraſonicam *ibid.*
militarem. *ibid.*
phariſaicam. *ibid.*
voluptatem Veneream. M. 123
amicam. *ibid.*
Bachicam. *ibid.*
avaritiam. M. 124
Incitamenta ad veram felicitatem. M. 266
Indifferentia quaenam ſint? M. 158
Indorum philoſophi. H. 31
philoſophia. H. 32
ἀσκήσεις. H. 33
Ingenium quid ? M. 22
ejus compoſitiones non ſemper exiſtunt. L. 14
Inhumanitas quid ? M. 237
Inſtrumentalis philoſophia, vid. *philoſophia.*
Intellectus quid? M. 15
occupatur circa veritatem. L. 7
ejus cognitio quomodo inſtituenda ? M. 257
ejus operationes. L. 10 & 11
apud omnes idem. M. 17
oritur ex ſenſu. L. 17
non ſemper invenit veritatem. L. 12
Interpretatio quid ? L. 188
ejus finis. L. 189
ejus regulae. L. 190 – 207
Invidia quid ? M. 41
excruciat avaros. M. 66
Jobi amici Sabaeorum ſectae fuerunt addicti. H. 30
Johnſon (*Zach.*) tubos opticos ſcivit. H. 106 *
Ionicae philoſophiae origo. H. 46
Ionici philoſophi quinam ? H. 49
parum excoluerunt philoſophiam practicam. H. §. 48
eo magis autem phyſicam. H. 49
daemonibus omnia repleverunt. H. 50
mentis immortalitatem agnoverunt. *ibid.*
invenerunt quaedam geometrica problemata. *ibid.*
eorum de aſtronomia & meteoris ſententia. *ibid.*
Ira agitat ambitioſos. M. 58
Irati ſigna. M. 114
Irriſio quid ? M. 41
Italici philoſophi originem debent Pythagorae. H. 39
Judaeorum hodiernorum ſtudia. H. 18
Judicare quid ? L. 10. 11
Judicium quid ? L. 49. M. 22.
naſcitur ex idearum comparatione. L. 49
Juſtitia pro virtute ſumta quid ? M. 227
ejus vitium oppoſitum. M. 229

K.

K *Ircheri* de patriarchis ſententia. H. 14

L.

LAetitia quid ? M. 38
ejus ſignum. M. 111
Laſcivia quid ? M. 40 *
Leibnitius primus explicavit ideas adaequatas. L. 27 *
Lenitas quid ? M. 238
Levitas quid ? *ibid.*
Leuwenhoekius (*Ant.*) uſum microſcopiorum detexit. H. 106
Libri, an legendi ? & quid circa eorum lectionem obſervandum. L. 181. 182. 183
Lippersheimius (*Jo.*) tubos opticos ſcivit. H. 106 *
Lipſius (*Juſt.*) illuſtravit Stoicam philoſophiam. H. 80
Logica quid ? L. 1
eſt vel naturalis, vel artificialis. L. 2
agit de veritate certa vel probabili. L. 3
ejus utilitas. L. 4
Lombardus (*Petr.*) ſcholaſticus. H. 100
Lullus (*Raim.*) novi philoſoph. ſyſtematis inventor. H. 105
Lutherus ſordibus ſcholaſticorum eccleſiam purga-

Digitized by Google

purgare voluit. H. §. 102
Luxuria quid? M. 40 *

M.

MAchiavelliſmi origo. H. 119
ejus aſſeclae. H. 120
Magi Perſarum philoſophiae ac ſacris praeerant. H. 25
de Deo male ſentiebant. ibid. 26
eorum principia. ibid.
eorum reliquiae in Perſia. H. 27
Arabum magi. H. 28
Magnificentia quid? M. 231
Malum quod avertit majus malum fit bonum. M. 152
ex duobus minimum eligendum. ibid.
Manichaeiſmus unde? H. 26
Marius (*Sim.*) circumjoviales ſcivit. H. 106 *
Meditatio quid? L. 161
Megarica ſchola, cujus auctor Euclides. H. 62
hujus ſucceſſores. ibid.
operam praecipue dabant logicae. ib. 63
inde & varie dicti. ibid.
Diogenis de hac ſchola judicium. ibid.
a ſcepticiſmo & atheiſmo non fuit immunis. H. 63.
principia. ibid. *
Melancholicum temperamentum. vid. *temperamentum.*
Melancholicorum character. M. 60
ſigna phyſiognomonica. M. 120
Melancholico-Cholerici quinam? M. 63
ſanguinei. ibid.
Melanchton (*Phil.*) ſcholaſticam philoſophiam conſervavit. L. 102
Memoria quid? M. 22
Mendacium quid? M. 237
Mens hominis eſſentialis pars. M. 12
eſt immaterialis & ſic ſpiritus. ibid.
eſt indeſtructibilis & immortalis. M. 13
ſuarum perceptionum ſibi conſcia. ibid.
ejus praeſtantia. M. 14
de ejus felicitate maxime cogitandum. M. 14
ejus facultates. M. 15. & 16
inter ſe non contendunt. M. 283
eam cognoſcimus vel comparate, vel abſolute. M. 252
Methodus *ſynthetica* quid? L. §. 162
quid ad eam requiratur? ibid. 163. 164
evitanda praejudicia. L. 165
utilis ad eam dubitatio. ibid.
incipit ab experientia. L. 168
regulae obſervandae. ibid. 169. 170. 180
analytica quid, & quomodo inſtituenda? ibid. 229. 230
docendi dogmatica, paraenetica, characteriſtica. M. 4
excerpendi. L. 185. 187
mythologica quid? M. 5
Meticuloſus quis? M. 112
Metius (*Jo.*) tubos opticos ſcivit. H. 106 *
Metus quid? M. 38
Milton (*Jo.*) fautor Monarchomachiſmi. H. 120
Μισανθρωπία quid? M. 238
Miſcelliones philoſophi Eclectici a ſectariis dicebantur. H. 91 *
Miſericordia Dei quid? M. 201
Moderatio quid? M. 238
ejus vitium oppoſitum. ibid.
Modeſtia quid? M. 233
ejus vitium oppoſitum. ibid.
Modi qui & quotuplices? L. 31
ſyllogiſmorum abſurdi nihil continent. L. 84
Monarchomachiſmi origo. H. 119
ejus aſſeclae & propugnatores. H. 120
Moralia cadunt ſub demonſtrationem. M. 3
Moralis philoſophia. vid. *philoſophia.*
Morbos corporis facilius ſentimus, quam animi. M. 264
illos amoliri ſtudemus, non aeque hos. ibid. 265
Mores quid? M. 69
animi ſequuntur temperamentum corporis. H. 56. 57
boni virtutem, mali vitia conſtituunt. M. 70
Moriens homo pravus quid ſentiat? M. 106 *
Mors quid operetur in iis, qui vitiis obnoxii? M. 105
quatenus malum? M. 153
voluntaria numquam bona. ibid. *
in ſe non eſt indifferens. M. 154
Moſchus Phoenicum philoſophus. H. 34
male confunditur cum Moſe. H. 35 *

Muſicam primus docuit Pythagoras. H. §.41
Myſtico-chemici in plures familias abierunt. H. 116
eorum principia. *ibid.* 117

N.

NAtionum integrarum diverſa temperamenta. M. 66
Naturalis logica. vid. *logica.*
Nizolius (*Marius*) impugnat Ariſtotelem. H. 113
Nominalis definitio. vid. *definitio.*

O.

OCcam (*Guil.*) ſcholaſticus. H. 100
Odium quid ? M. 37
Odii ſignum. M. 110
Opinio quid ? L. 151
Oppoſitio quid ? L. 69
eſt vel contraria, vel ſubcontraria, vel contradictoria. L. 70
harum regulae. L. 71
Oracula gentilium nomen divinae revelationis non merentur. M. 310
ſed fraudes produnt. *ibid.*
Oroſius quo conſilio Ormeſtam ſcripſerit ? L. 107 *
Orpheus Thracum philoſophus. H. 35

P.

PAracelſus (*Theophraſtus*) chemiam detexit. H. 106
Paralogiſmus quid ? L. 100
Parere Deo quid ? M. 202
Patientia quid ? M. 234
vitium oppoſitum. *ibid.*
Patres qui Platonem ſecuti ? H. 71
Patricius (*Franc.*) impugnat Ariſtotelem. H. 113
Perſarum Zoroaſter quis ? H. 24
eorum magi, vid. *magi.*
Phaenomena phyſica non explicanda ex hypotheſi metaphyſica. L. 147
Phariſaei ſimilium fuerunt ſectae Stoicorum Graecanicae. H. 16 *
Philolaus primus motum telluris inculcaſſe dicitur. H. 43 *
Philoſophia quid ? H. 1
non eſt vulgaris, ſed ſolida cognitio. *ibid.*
non ſuppeditat praecepta de ſempiterna felicitate. H. 6
ſceptica quid ? H. 4
ejus origo. H. 97
traditionaria quid ? *ibid.*
ſectaria quid ? *ibid.*
dogmatica nomen Philoſophiae meretur. H. 3
male dividitur in veram & falſam, ſcepticam, & dogmaticam. H. 5
eclectica. H. 91
auctor ejus eſt Potamon. H. 93
qui hanc methodum ſequuti ? H.94.95.96
inſtrumentalis quid ? H. 7
theoretica quid ? *ibid.*
theoreticae partes. H. 8
practica quid ? & quid comprehendat. H. 9
haec verſatur circa cognitionem boni. M. 1
flectit voluntatem ad bonum adpetendum. M. 4
eſt porro vel barbarica, vel Graecanica. H. 11. & 12
Philoſophi eclectici. H. 91
miſcelliones a ſectariis dicti. H. 91 *
antiquiſſimi eorum. H. 92
Sceptici eorumque varia nomina. H. 97 & *
Italici originem debent Pythagorae. H.39
noviores de ſcientiis practicis magis cogitaverunt. H. 118
Phlegmaticum temperamentum. vid. *temperamentum.*
Phlegmaticorum character. M. 61
ſigna phyſiognomonica. M. 120
Phyſiognomonica ſigna ex lineamentis deſumta an certa ? M. 125
Pietas quid? M. 227
ejus vitia oppoſita. M. 228
Pineda (*Jo. de*) ejus de patriarchis opinio. H. 14 *
Plato, ejus vita. H. 64
quid limini ſcholae inſcripſerit ? *ibid.*
principia. H. 65. 66
finxit daemones Deoſque juniores praeter Deum. *ibid.* 67

[illegible]

Digitized by Google

animam partem cœleſtem credidit. *ib.*
modus quo ea purgetur? *ibid.*
quid de beatitudine ſtatuerit? H. §. 68
commendavit virtutem. *ibid.*
quomodo virtutes diviſerit. *ibid.*
ejus ſucceſſores & horum inter ſe diſſenſus. H. 69. 70. 71
Platonici recentiores. H. 71
Pœnitentia quid? M. 38
Poëtae antiquiſſimi Graecorum philoſophi. H. 38
horum philoſophiae interpretatio obſcura. *ibid.*
qui eam ſuſceperint? *ibid.*
Porta (*Durandus a S.*) ſcholaſticus. H. 100
Porta (*Jo. Bapt.*) tubos opticos ſcivit. H. 106 *
Poſidonius philoſophus in ſchola Zenonis. H. 79
Poſſibilitas quid? L. 149
non confundenda cum hypotheſi. L. 148
Poſtulatum quid? L. 58
non indiget probatione. L. 59
Potamon auctor philoſophiae Eclecticae. M. 93
Praecepta philoſophica non ſufficiunt ad aeternam felicitatem. M. 299. 300. & 301
Praedicabilia quaenam? L. 34
Praedicatum quid? L. 51
Praeſumtio quid? L. 151. & *
Preces quid operentur? M. 278
Probabilitas quid? L. 130
ejus principium. *ibid.*
quotuplex? L. 132
hermeneutica quid, & ejus fundamentum? L. 133
hiſtorica quid, & ejus fundamentum ac regulae. L. 134 – 140
moralis vel politica quid? L. 142
phyſica quid, & ejus regulae? L. 143 – 146
Problema quid? L. 60. 175
probandum eſt. L. 61. 176
Proclus ſpecula cauſtica invenit. H. 106 *
Propenſiones quomodo vincantur. M. 288 – 291
non vincimus, quando in eremum ſecedimus. M. 292
earum vanitas ac miſeria in memoriam revocanda. M. 293

pugna cum eis ſaepe repetenda. M. §. 294
Propoſitio quid? L. 49
conſtat ſubjecto & praedicato. L. 50
eſt vel affirmativa vel negativa. L. 52
vel univerſalis, particularis, & ſingularis. *ibid.* 53
quando debeat eſſe univerſalis, quando particularis? L. 57
modales quaenam ſint? L. 54
neceſſariae fundamentum ſunt demonſtrationis directae. *ibid.* *
impoſſibiles fundamentum indirectae demonſtrationis. *ibid.*
exponibiles quaenam & cur ita vocentur? L. 55. 56
omni propoſitioni ineſt theſis & hypotheſis. L. 57
quotuplici modo una ex altera fluat? L. 65.
Proprium quid? L. 34
Prudentia falſo habetur pro virtute. M. 218
Pudor, ejus ſigna. M. 116
ſubruſticus. M. 237
Puffendorffius (*Sam.*) jus naturae excoluit. H. 118
Pugna rationis & appetitus ſenſitivi. M. 283
cum cupiditatibus. *ibid.* 284
cum imaginatione. *ibid.* 285
cum adfectibus naſcentibus & jam vires adquirentibus. *ibid.* 286. 287
cum vitiis & propenſionibus. *ibid.* 288
Purgatorium Platonicum. H. 67 *
Pyrrho, auctor philoſophiae ſcepticae. H. 97
ejus ſectatores. H. 98
Pythagoras.
ſcriptores de ejus vita ac dogmatibus. H. 40
primus docuit Geometriam, muſicam & arithmeticam. H. 41
quomodo philoſophiam definiverit? H. 42
ejus de mundo opinio. H. 43
hominis eſſentiam in ſola mente poſitam ſtatuit. H. 44
mentem eſſe particulam eſſentiae divinae. *ibid.*
a fanaticiſmo non alienus fuit. H. 45
non expilavit Judaeorum ſcrinia. H. 15
ejus diſcipulorum claſſes. H. 41 *

Digitized by Google

Pythagorei mündüm mediam terram continere aſſerebant. H. §. 43 *
eorum ſyſtema mundi. *ibid.*

R.

R*Aius* (*Jo.*) anatomiam plantarum invenit. H. 106
Ramus (*Petr.*) dialecticam tantum excoluit. H. 105 & *
Ariſtotelem impugnat. H. 113
Ratio recta quid? H. 2. L. 119
bene ratiocinatur. *ibid.*
ejus cognitio vel apodictica vel probabilis. *ibid.*
Relationum innumerae ſunt ſpecies. L. 31
Reminiſcentia quid? M. 22
Republicains in Anglia. H. 120
Revelatio quid? M. 303
ejus neceſſitas. M. 304
Deus voluit ut omnibus innoteſcat. *ibid.* 305
debet eſſe divina. 302. 308
ea non eſt divina, quae id inculcat quod jam rationis eſt. M. 306
oſtendit ſufficientia media Dei juſtitiae ſatisfaciendi. M. 307
debet eſſe antiquiſſima. M. 309
& non immutata. *ibid.*
una vera eſt. M. 304
Rigor nimius quid? M. 238
Ruſticitas quid? M. 237

S.

SAbbaeorum philoſophia quae? H. 29
Sanchuniathon Phoenicum philoſophus. H. 35
ſcripſit *Φοινικικά*. *ibid.* *
Sanguis ex quibus partibus conſtet? M. 49
ejus effectus. M. 51
Sanguineum Temperamentum. vid. *Temperamentum.*
Sanguineorum character. M. 95
eorum ſigna phyſiognomonica. M. 120
Sanguineo-Cholerici quinam? M. 163
Sanitas quatenus bonum quoddam? M. 155
Sarpius (*Paul.*) circulationem ſanguinis perſpectam habuit. H. 106 *
Scenica urbanitas. vid. *Urbanitas.*
Sceptica philoſophia. vid. *Philoſophia.*
Scheinerus (*Chriſt.*) maculas ſolares obſervavit. H. §. 106
Schelius (*Rarbodus*) Monarchomachiſmi fautor. H. 120
Scholaſtici vapulant ob inutiles ſpeculationes. H. 6
hujus ſectae anteſignani. H. 100
inquinarunt Philoſophiam & Theologiam. H. 101
quidam horum errorum inſignes effectus. *ibid.*
Scholion quid? L. 63
Scientia quatenus bonum? M. 156
quae ſit ad eam prima via? M. 250
Scotus (*Jo. Duns*) Scholaſticus. H. 100
Scribentium officia. L. 247 – 255
Scriptionum praecipua genera. M. 246
Scriptura ſacra quid? M. 313
quid contineat? M. 314
antiquiſſima eſt? M. 316
& non immutata. *ibid.*
Scrupulus quid? L. 154
Sectaria Philoſophia. vid. *Philoſophia.*
Sectarii quinam. H. 4
Seldenus (*Jo.*) Jus nat. excoluit. H. 118
Sennertus (*Dan.*) Chemiam invenit. H. 106
Senſio, ab ea incipit omnis cognitio. L. 23
ponit organa ſenſoria & quid requirat? L. 115. 116. 117. 118
Senſus rite limitati non fallunt. L. 24. & 114
quid? M. 25
quot? M. 26
Septalius (*Lud.*) Microſcopia ſcivit. H. 106
Sermo quid? M. 126
in eo ſpectatur forma ſeu ſtylus. M. 127
& materia. M. 131. 133. 134
Simulatio ejus effectus. M. 135
Sinenſium philoſophia. H. 34
redolet Spinoziſmum. *ibid.*
Socrates, ejus vita. H. 51
bellum indixit ſophiſtis. H. 52
purgavit philoſophiam a ſuperſtitioſis Deorum cultibus. *ibid.*
eamque traduxit ad vitam communem. *ibid.*
de Deo & mentis immortalitate praeclare ſenſit. H. 53

exco-

excoluit philoſophiam moralem. H. §. 54
ipſe nihil ſcripſit. H. 55
ejus diſcipuli. H. 56
Sophiſmata dicuntur etiam fallaciae. L. 101
Sophiſtae quinam? *ibid.*
Sorites quid? L. 86
Species quid? L. 34
Spes quid? M. 38
Spinoza (*Bened.*) an Carteſii diſcipulus? H. 115
ejus atheiſmus. *ibid.*
Spiritus ſubſtantia cogitans. L. 31.
Stanleius perperam leges divinas rituales a Sabaeorum ritibus repetit. H. 30
Status noſter miſerrimus. M. 260
quomodo cognoſcendus? M. 267 — 273
Stoici logicam ad ſuperſtitionem uſque coluerunt. H. 80
quem ordinem in phyſicis ſervaverint? H. 81
eorum principia. *ibid.*
doctrina de Deo. H. 82
philoſophia moralis. H. 83
Stylus, ex eo de propenſione ſcribentis judicatur. M. 127 *
ambitioſi & cholerici. M. 128
ſanguinei & voluptuoſi. M. 129
melancholici. *ibid.*
ad elegantem quale requiratur temperamentum? M. 131
Subdiviſiones, quid de iis ſentiendum? L. 48
Subjectum quid? L. 51
Subſtantiae, eas ipſas non cognoſcimus. L. 32
Syllogiſmus quid? L. 73. 75
eſt inſtar regulae de tribus. L. 74. 79
quatuor ideae cum vitioſum reddunt. L. 76
conſtat tribus terminis. L. 77
ejus figurae. L. 80 — 83
compoſiti quinam? L. 87
& in forma & materia ſe recte habere debet. L. 99
Synthetica methodus. vid. *methodus.*

T.

Talmud Judaeorum fabulas continet. M. 312
Temperamentum quid? M. 51
cholericum quid? M. 52
melancholicum quid? M. §. 53
ſanguineum quid? M. 54
phlegmaticum quid? M. 55
nemo uno eoque ſolo praeditus. M. 62
unum praedominatur. *ibid.*
ea mutantur pro diverſitate aetatis. M. 64
eorum effectus. M. 65
Temperantia quid? M. 227
ejus vitium oppoſitum. M. 230
Teſtimonium divinum ſummum gradum fidei attingit. L. 141
Thales Mileſius ſectae Ionicae conditor. H. 46
Theodorus novam ſectam conſtituit. H. 57
qua philoſophia nihil deteſtabilius. H. 58
ejus principia. *ibid.*
atheiſmum liberrime profeſſi Theodoriani. H. 59
Theorema quid? L. 60. 175
probatione indiget. L. 61 176
Thomaſius (*Chriſt.*) jus naturae excoluit. H. 118
Timere Deum quid? M. 202
Toricellus barometra invenit. H. 106
Traditionaria philoſophia; vid. *philoſophia.*
Tranquillitas animi quid? M. 207. 208
ejus cauſſae & effectus. M. 209 — 216
Triſtitia quid? M. 38
Tſchirnhauſius ſpeculorum cauſticorum inventor. H. 106

V.

Valerius Magnus barometra cognita habuit. H. 106 *
Valla (*Laur.*) impugnat Ariſtotelem. H. 113
Velthuyſius (*Lamb.*) juris naturae ſcriptor. H. 118
Veracitas quid? M. 237
Verecundia quid? *ibid.*
Veritas quid? L. 93
eſt vel metaphyſica, vel moralis, vel logica. L. 94. 95
vel certa, vel probabilis. M. 107. 108. 113
eſt vel in idea ſimplici, vel in judicio, vel in ratiocinatione. L. 96. 97
reperitur vel meditando, vel legendo. L. 1 *
quomodo inveſtigetur? L. 160
inventa quomodo proponatur? *ibid.*
Virtus homini natura non ineſt. M. 71

quid? M. §. 217
ſemper cūm ſtudio inquirendi in Deum conjuncta. M. 218
conſiſtit in habitu. M. 219
numquam ſponte contra voluntatem divinam agit. ibid.
omnes inter ſe connectuntur. M. 220
una tantum eſt. ibid.
conſiſtit in emendata mente. M. 221
quomodo differat a juſte agere? ibid. *
ejus norma eſt voluntas divina. M. 222
obſervat mediocritatem. M. 223
verſatur circa varia objecta, & varia inde ſortitur nomina. M. 226
eſt Dei donum. M. 278 *
abſolute bona eſt. M. 157
an ſit ſummum bonum? M. 173
Vita bonum praeſtantiſſimum. M. 153
vegetativa durat, quamdiu ſanguis circulatur. M. 46
ſenſitiva quid? & ejus ratio. M. 47. 48
Vitia quid? M. 72
tria ſunt capitalia. M. 74
eorum cauſſa. M. 94
diverſimode miſcentur. M. 95
aegre cognoſcuntur eorum characteres. ibid.
iis obruti infeliciſſimi. M. 98. & 105
& quae hujus rei cauſſa? M. 99. 100. & 101
ex eis proficiſcuntur calamitates. H. 104
ſunt cauſſa malorum. M. 262. vide & *propenſiones*.
per ſe ipſa puniuntur. M. § 262
Univerſalia quaenam? L. 34
Voluntas revera datur. M. 28
eſt libera. M. 29
ejus actus. M. 30
ejus cognitio quomodo inſtituenda. M. 255, 256
magis adfectibus quam rationi ſervit. M. 284
Voluptas unde oriatur? M. 40
quid? M. 81
quotuplex? ibid.
Voluptuoſorum character. M. 82 – 86
eorum ſigna. M. 113
Urbanitas quid? M. 237

X.

X*Enophanes* ſectae Eleaticae auctor. H. 84

Z.

ZElotypia unde? M. 42
ejus characteres. M. 117
Zeno auctor ſectae Stoicae. H. 78
ejus ſucceſſores. ibid.
Zoroaſter Chaldaeorum philoſophus. H. 21
ejus oracula quae adhuc extant, genuina non ſunt. ibid.
ab eo differt Perſarum Zoroaſter. H. 24
Zoſimus chemiae peritus fuit. H. 106 *

F. I N I S.

JOH. GOTTL.

HEINECCII,

JURISCONSULTI CELEBERRIMI,
Potent. PRUSSOR. REGI *quondam à Con-ſiliis Sanctior. & Jur. ac Philoſoph. in Ill. Academ.* HALENSI, *Prof. Publ. Ordin.*

ELEMENTA JURIS NATURAE ET GENTIUM,

Commoda Auditoribus methodo adornata.

EDITIO TERTIA ACCURATISSIMA.

GENEVÆ,
Sumpt. Hær. CRAMER & Fratr. PHILIBERT.

MDCCXLIV.

Digitized by Google

Google

SERENISSIMO CELSISSIMOQUE
PRINCIPI AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO,

REGNORUM DANIAE ET NORVAGIAE,
RELIQUARUMQUE PROVINCIARUM

HEREDI,

PRINCIPI JUVENTUTIS, DOMINOQUE
LONGE CLEMENTISSIMO.

FELICITATEM PERPETUAM

PRECATUR

JO. GOTTL. HEINECCIUS.

Digitized by Google

SERENISSIME CELSISSIMEQUE
PRINCEPS,
DOMINE LONGE CLEMENTISSIME,

SI in ſummo illo natalium ſplendore, eminentiſſimaque, quam DEO *optimo maximo debes, fortuna, eo eſſes animo, ut* TE TIBI *ſoli natum eſſe exiſtimares: erubeſcerem omnino, libellum* TIBI *oblaturus, meque ipſe temeritatis accuſarem, qui purpuram* TUAM, *non ſplendidiore aliquo, ſed litterario, munere venerari ſuſtineam. Aſt quum & accuratiſſimae inſtitutioni, & incomparabili* POTENTISSIMI PATRIS *exemplo, & ipſius ingenii* TUI *bonitati, id fe-*

ras acceptum, ut jam in tenerrima hac aetate, in quantam ſpem adoleſcas, & quid a CELSITUDINE TUA, non modo tot regna, ſed & univerſus Chriſtianus orbis, exſpectet, idemtidem cogites: non vereor, ne TIBI taedio futurus ſit liber, qui, quid recta ratio, id eſt, ejus auctor, DEUS, cum ab aliis hominibus, tum maxime a bono principe, exigat, perſpicue oſtendit. Sunt hae illae leges, quibus religioſe ſervatis, majores TUI, rebus maximis pace belloque feliciter geſtis, immortalem ſibi gloriam pepererunt: illae regulae, ad quarum normam POTENTISSIMUS PATER TUUS ſe totum componit: illud denique jus,

cui

Digitized by Google

cui & Reges omnes, & potentiſſimi populi, quoties de bello, pace, foederibus, diſceptant, unice reguntur. Quaenam vero digniora ſint HEREDE TOT REGNORUM rudimenta, quam hoc jure imbui, eaque inde diſcere, quae, ſi quando auguſtum majorum ſolium conſcenderit, in uſu ſit habiturus? Patere itaque, CELSISSIME PRINCEPS, ut ſplendidiſſimum nomen TUUM in fronte libelli, qui de ſempiterna illa ac immutabili juſtitia agit, fulgeat, ſimulque exſtet hoc devotiſſimi gratiſſimique animi, quo POTENTISSIMO PATRI TUO me aeternum devinctum fateor, monimentum. Ceterum a ſummo,

quod

Digitized by Google

quod omnia moderatur, Numine caſtis quotidie precibus contendam, ut REGI, patriiſque & avitis regnis & provinciis, TE ſervet incolumem, TEque ita adoleſcere jubeat, ut vere ſis GENERIS HUMANI DELICIUM, & quemadmodum TU adhuc pietatis, virtutis, juſtitiaeque regulas ex POTENTISSIMI PATRIS univerſa vita petis; ita poſteri eaſdem aliquando ex TUIS actionibus, tamquam perfectiſſimo quodam exemplo, petant! Halae Magdeburgicae, Idib. Octobr. MDCCXXXVII.

CAN-

Digitized by Google

CANDIDO LECTORI

S. P. D.

JO. GOTL. HEINECCIUS.

QUi adhuc in juriſprudentia civili, cum Romana, tum patria, illuſtranda non perfunctoriam operam collocaſſe mihi videor: jam perſuaderi mihi paſſus ſum, CANDIDE LECTOR, ut etiam jus NATURAE ET GENTIUM brevi libello complecterer, & enchiridion illud in uſum eorum, qui inſtitutione mea utuntur, typis exſcriptum, publicarem. Et rem ſui fortaſſis periculi fecerunt amici, qui me conſilio atque auctoritate ſua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita jam pridem occallui, ut non magnopere reformidem aliorum de me judicia, ſed, ſincerae bene de communibus ſtudiis merendi voluntatis mihi ſatis conſcius, hac ipſa conſcientia me facile conſoler. Sive enim opuſcula mea in virorum bonorum, & rerum hujuſmodi intelligentium, manus incidant: non eſt profecto, quod verear, ne hoc conſilium meum damnent: ſive obtrectatores ea oculis luſtrare non dubitent: eorum judicia ego non majoris facio, quam hominum, a lacu & furno redeuntium, quibus non poſſunt non omnia, quae ſuis ipſi impuris manibus contrectant, ſordere. Quare, miſſis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id eſt, ad conſilium meum, inſtitutique rationem, quibus perſpectis, quid ego praeſtiterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere poſſis, ſatis intelliges. Nulla eſt philoſophiae practicae diſciplina, quae vel rerum argumentorumque pondere, vel utilitatis ubertate, cum hac juriſprudentia naturali ulla ex parte ſit comparanda, quippe cujus tanta eſt dignitas, tantuſque in vita humana uſus, ut iis, qui, illa neglecta, ſolis rerum abſtractarum ac naturalium ſpeculationibus ingenii

Google

aciem intendunt, jure merito occlames illa Helenae apud Euripidem *in Hel. v. 928.*

> *Αἰσχρὸν, τὰ μέν σε θεῖα πάντ᾽ ἐξειδέναι,*
> *Τά τ᾽ ὄντα, καὶ μὴ τὰ δὲ δίκαια μὴ εἰδέναι.*
> *Nam turpe id eſſet, quum ſcias hominum ac Deûm*
> *Quod eſt, eritque, juſta te haud cognoſcere.*

Sane ii, qui ad juriſprudentiae civilis intelligentiam cogitationes ſuas ac ſtudia conferunt, ii magnopere falluntur, ſi ſe operae pretium, ſine hac praeſtantiſſima ſcientia, ſperant facturos. Nam ſi is demum ad veram ac ſolidam doctrinam rerumque ſcientiam perveniſſe dicendus eſt, qui, quas perſpectas habet, veritates, ex fonte, non ex impurioribus lacunis, hauſit: juriſprudentiae profecto noſtrae non alius fons, aliaque ſcaturigo eſt, quam jus illud primaevum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quod non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus, ut ſi quis maximam juriſprudentiae Romanae partem jus naturale, factis hominum adplicatum, dixerit, is me non admodum habiturus ſit diſſentientem. Vidit id incomparabilis philoſophus, Epictetus, qui apud Arrianum *Diſſ. Epict. IV*, 3. eos, qui ſapientiae ſtudent, ad ſempiternam illam legem divinam, tamquam ad limpidiſſimum fontem, non ad ſolos legum civilium rivulos, vocans: Οὗτοι, inquit, *εἰσὶν οἱ ἐκεῖθεν ἀπεσταλμένοι νόμοι, ταῦτα διατάγματα· τούτων ἐξηγητὴν δεῖ γενέσθαι, τούτοις ὑποτεταγμένον, οὐ τοῖς Μασουρίου, καὶ Κασσίου. Hae ſunt inde, (a Deo) ad nos miſſae leges, haec praecepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem: non Maſurii, aut Caſſii legibus.* Et Tullius noſter de legibus *II*, 4. ubi ex inſtituto de legum juſtitiaeque origine diſſerit: *Hanc*, inquit, *video ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec ſcitum eſſe aliquod populorum, ſed aeternum quiddam, quod univerſum mundum regeret imperandi prohibendique ſapientia. Ita principem legem illam & ultimam, mentem eſſe dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte eſt lauda-*

ta,

Digitized by Google

ta, eſt enim ratio menſque ſapientis, ad jubendum & ad deterrendum idonea. Addit, ſibi a parvis ediſcendum fuiſſe illud: SIN JUS VOCAT, id eſt, corpus illud XII. Tabularum: & haec, aliaque juſſa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte facta vocandi, & a pravis avocandi: quae vis non modo ſenior ſit, quam aetas populorum & civitatum, ſed & aequalis illius coelum atque terras tuentis & regentis Dei. Quod ubi praeclaris exemplis demonſtravit, inde porro colligit, eſſe aliquam rationem, profectam a rerum natura, & ad recte faciendum impellentem, & a delicto avocantem, quae non tunc denique incipiat lex eſſe, quum ſcripta ſit, ſed tunc, quum orta ſit: ortam autem eſſe ſimul cum mente divina. Eam demum eſſe juſtorum injuſtorumque diſtinctionem: ad illam antiquiſſimam & principem naturam leges hominum dirigendas eſſe, quae ſupplicio improbos adficiant, defendant ac tueantur bonos. Haec illo loco Cicero, qui & alibi de officiis *III*, 17. hunc locum tractat, &, ubi diſcrimen juris gentium & civilis oſtendit, prioris principia paene ex hominum memoria evanuiſſe, ac proinde juriſprudentiam Romanorum fere totam oblanguuiſſe, graviter conqueritur. Ita enim intelligenda ſunt verba viri prudentiſſimi ſequentia: *Quod civile, non idem continuo gentium: quod autem gentium, idem civile eſſe debet. Sed nos veri juris, germanaeque juſtitiae, ſolidam expreſſamque effigiem nullam tenemus: umbra & imaginibus utimur. Eas ipſas utinam ſequeremur, feruntur enim ex optimis naturae & veritatis exemplis.* Quid vero aliud hic docet Cicero, quam quod nos non ſatis umquam doceri poſſe, itemtidem monemus, praeclaram eſſe Romanorum juriſprudentiam, & ex optimis naturae ipſiuſque interioris philoſophiae praeceptis expreſſam, ſed inanem eam tamen umbram, ac vita veluti deſtitutam imaginem futuram, niſi accedant veri juris germanaeque juſtitiae principia, quae, quia ſola ab ipſo Deo immortali divinaque ratione proficiſcuntur, nullius hominis imperio ſuffragioque populi tolli atque abrogari poſſunt? Haec vero ſi conjungantur cum civili illa, quam juriſconſulti perpoliunt, ſapientia: tunc demum illud neſcio quid praeclarum & ſingulare

Digitized by Google

gulare ſolet exſiſtere. Accedit, quod, ſi vel maxime ita comparata eſſet juriſprudentia Romana, nullo ut alio praeſidio indigeret, totaque ex decemvirorum tabulis, aliiſque legibus civilibus, tamquam ex uberrimo fonte, promanaret: ea tamen nihil auctoritatis habitura ſit in definiendis integrarum gentium litibus & controverſiis, quippe quae inter ſe non alio jure, quam quod ipſa natura inter omnes homines peraeque conſtituit, reguntur, jure, inquam, illo univerſali, *quod in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, exterorum regum, in univerſo denique belli jure & pacis* verſatur, quodque *Cn. Pompeium &, quum requieſceret, litteras, &, quum rem gereret, rem ipſam docuiſſe*, gloriatur Cicero pro L. Cornelio Balbo *Cap. VI.* Quare in quantum integrae gentes & reſpublicae prae privatis quibuſdam hominibus eminent: tanto jus naturae & gentium eſt jure civili, quod inter privatos tantum cives viget, excellentius, ut de eo vere dici poſſit, quod, comparatis inter ſe Graecorum Romanorumque linguis, dixit Tullius pro Archia poëta *Cap. X. jus illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; civile ſuis finibus, exiguis ſane, contineri.* Qui jam vulgo gloſſatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec juris civilis imperiti, at ſaeculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, exiſtimabant, illas regum gentiumque controverſias, quam ex diffuſa illa juris Juſtinianei collectione, qua comprehenſas leges ſi quis recte imbibiſſet, eum, tamquam ex tripode, de belli paciſque juribus oracula illico fundere poſſe, jactabant. Et ſane id tam facile faciebant, quam pirum vulpes comeſt. Quoties enim quaeſtio incidebat de jure Imperatoris auguſtiſſimi in univerſum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerant: ſedes hujus doctrinae erat in LEGE IX. DIG. DE LEGE RHOD. DE JACTU, in qua, tamquam gemma quaedam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. *Ego quidem mundi dominus: lex autem maris.* Si de jure belli diſceptandum eſſet, faeciales ſuos ablegabant ad titulos Digeſtorum de captivis & poſtliminio, & redemtis ab hoſtibus, de re militari, de caſtrenſi peculio,

culio, de veteranis, de teſtamento militis, de bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis, & in primis ad titulos inſignes Codicis Juſtinianei, qui militare poſſunt, vel non poſſunt, & de ſervis, ad militiam vel dignitatem adſpirantibus, & ut nemo duplici militia, vel dignitate & militia ſimul utatur, negotiatores ne militent, de re militari, de caſtrenſi peculio militum & praefectianorum, de erogatione militaris annonae, de excoctione & translatione militarium annonarum, de militari veſte, de metatis & epidemeticis, de ſalgamo, ſimileſque alios quam plurimos, in quibus omnibus tantos jurium belli & pacis theſauros reconditos eſſe, adſeverabant, ut copia ipſa inopes redditura ſit omnes, qui illis occupandis animum velint adpellere. Quid ſi de foederibus, pactionibus ac ſponſionibus liberarum gentium eſſet reſpondendum? Quid vero? Quaſi non in pandectis aeque, ac codice fulgerent verboſiſſimi tituli de pactis, de tranſactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis ſtipulationibus, & ſimiles: quos quiſquis, multis vigiliis excuſſos, in ſuccum & ſanguinem converterit, eum nihil exiſtimabant ignorare, nimiſque ſtupidum eſſe querebantur illum, qui in iſta rerum praeſtantiſſimarum farragine vel deciſionem, vel argumentum legis, quod vocant, non illico reperiret. Sic & de legatorum juribus diſceptantes, nihil deſiderare poſſe contendebant, ſi in conſilium adhiberent titulos de legationibus. De jure vero leges ferendi, magiſtratus conſtituendi, poenas infligendi, exigendi tributa & vectigalia, & ſimilibus, omnia jam in titulis de legibus, ſenatus conſultis, longa conſuetudine, conſtitutionibus principum, de officio praefectorum praetorio, praefectorum urbi, & ſequentibus, de poenis, bonis damnatorum, interdictis & relegatis, denique de publicanis, vectigalibus, & commiſſis, & ſimilibus exhauſta, & ad liquidum perducta eſſe, credere auditores ſua fide jubebant. Quin ſi vel maxime ibi aliquid non ſatis explicatum alicui videatur: eum tamen ſitim non melius expleturum, putabant, quam ſi in ſubſidium adhibeat ſcripturam ſacram, jus canonicum, pontificum decretales, & maxime diffuſa illa philoſopho-

Digitized by Google

rum ſcholaſticorum opera, in quibus omnibus & ille juris gentium vindex, Hugo Grotius, *prolegom.* §. XLVIII. *& ſequ.* inveniſſe ſibi viſus eſt quam plurima, quae ad jus illud naturae & gentium illuſtrandum non parum adferant utilitatis. At, ſi dicendum quod res eſt, boni illi viri vix ſecum expendiſſe videntur, quam parum ponderis apud gentes, juris Romani ignaras, & a Chriſtiana pietate alienas, habitura ſint argumenta ex jure Juſtinianeo, ſacris pandectis, jure pontificio, Thomae, Alberti Magni, S. Bonaventurae, & aliorum operibus depromta. Apud Plautum *Moſtell. III*, 1. *v.* 29. conſultus a domino, Theuropide, Tranio ſervus, quid nunc faciendum cenſeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quae ipſe retuliſſet? lepide ac percallide reſpondet:

Egon' quid cenſeam?
Cape, obſecro hercle te, cum eo una judicem.
Sed eum, videto, ut capias, qui credat mihi:
Tam facile vinces: quam vulpes pirum comeſt.

Idem, vereor, ne poſtulent ii, qui ſe jura belli, pacis, foederum, omneſque, quae inter gentes intercedere poſſunt, controverſias, vel ex legibus Romanis, vel ex jure pontificio, vel ex ſacris veteris novique foederis libris, vel denique ex vaſtis philoſophorum ſcholaſticorum commentariis, ſe definire velle pollicentur. Judices enim poſtulant eos, qui his libris ſibique eorum auctoritate fretis, credant, pollicenturque victoriam tam facilem, quam ſi vulpes pirum comedat. Quid vero ſi gens quaedam cum Turcis, vel Sinenſibus, vel Japonibus de violatis foederum legibus expoſtulet? His ſcilicet facile perſuadebitur, juſta eſſe omnia, quae non dicam jureconſulti aut pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, ſed ipſi prophetae ac Apoſtoli ſcripſerunt. At ego id eos, credo, non facilius conſequuturos, ac Turcas, ſi Mahumedem; aut Sinenſes, ſi Confucium ſuum nobiſcum judicem capere vellent. Ex eo vero profecto conſequitur, ut aut omnes gentium rerumque publicarum controverſiae inter τὰ ἄπορα referendae ſint, aut in promtu eſſe oporteat praecepta vel leges, quas

ipſa

Digitized by Google

ipſa recta ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter omnes gentes, quantumvis linguis ac regionibus diſſitas, conſtituerit, quibuſque ſe populi omnes, qui non plane obbrutuerint, obligari fateantur. Quum vero haec ipſa non alia ſint, quam quae juris naturae ac gentium vocabulo deſignamus: quid quaeſo, utilius, quidque magis in omni vita frugiferum eſſe poteſt, quam praeclara iſta vereque divina precepta ita percepta habere, ut iis non ad oſtentationem, ſed ad dijudicanda integrarum gentium civitatumque negotia, utaris? Quis praeclare de ſtudioſa juventute mereri neget eos, qui ſe illi duces ad tam incomparabilem ſcientiam profitentur? Denique quis non eos ipſam rectam rationem in exſilium agere velle dicat, qui operam omnem, in jure naturae ac gentium collocatam, non modo infructuoſam, ſed & noxiam, & cum maximo juvenum detrimento conjunctam eſſe, clamant? Sed haec quidem fortaſſis ad pudorem purgandum mihi ſufficerent, ſi vel ſolus, vel inter primos, in hac perpolienda diſciplina operam aliquam atque induſtriam collocaſſem. Jam vero quum jam pridem non modo aeterna illa Grotii & Puſendorffii opera in omnium manibus verſentur, ſed & hodie nemo fere ſit umbraticus doctor, quin aliquod meditationum ſuarum, ad hanc univerſalem juriſprudentiam pertinentium, ſpecimen, tamquam evulſum ſplendidiſſimo palatio lapidem, circumferat: actum egiſſe videbor pleriſque, & otium, quod melius tranſigi poterat, in adornando hoc libello male contriviſſe. Enimvero hos meminiſſe velim, ſuum cuique eſſe judicium, &, quod uni ſupervacuum videtur, id aliis non modo utile, ſed & neceſſarium, videri. Et ſane qui in academiis erudiendae juventuti operam navant; ii reipſa quotidie experiuntur, quanto cum taedio conjuncta ſit ſervitus, cui obnoxii ſunt omnes, qui aliorum libellos enarrare coguntur, ac proinde nihil illis accidit moleſtius, quam ſi alios duces ſequi, & confidere jubeantur alieno ingenio. Saepe enim talia ſunt auctoris cujuſdam, quem interpretandum ſuſcipiunt, principia, qualia ipſi probare non poſſunt. Saepe ille pleraque ſine ordine etiam confuſe pertractat, ut nihil ſit in libello, quod veluti

luti certam ſedem ac fixum domicilium habeat, nihil, quod non aeque facile alieniſſimo, ac ſuo loco, pertractatum reperiatur. Aliquando contingit, ut auctor, quem quis ducem elegit, in rebus vel nugatoriis, vel ἀπροσδιονύσοις, admodum ſit verboſus, magnoque conatu maximas agat nugas; in aliis, perquam ſcitu neceſſariis, tam brevis, ut eas ſaltu magis tranſilire, quam attingere videatur. Atque inde duo conſequi neceſſe eſt, primum ut docentes multa, quae auctor ſcripſit, refellere, rebus nihili cum taedio immorari, plura ab eo omiſſa magno cum temporis diſpendio ſupplere teneantur: alterum, ut diſcentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius pervenire potuiſſent, res, tam variis interruptas diſputationibus, ſuopte ingenio connectere nequeant, atque ita praecipuo fructu, quem ex illis acroaſibus capere debuiſſent, priventur. Id vero vel ſolum ſatis idoneam rationem ſufficit doctori, ut in docendo ſuis, quam aliorum, libellis uti malit, adeoque & mihi prodeſſe debet, elementa haec juris & gentium ſcribere auſo, ne temere cum laborem ſuſcepiſſe, aut poſt tot Homeros Iliada exorſus eſſe videar. Sed habere mihi viſus ſum & alias cauſſas, quae me ad ſcribendum non modo invitarent, ſed & quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa diſciplina verſati ſunt, illi doctrinas ſuas vel nulli certo ac indubio principio ſuperſtruxerunt, veritates varias, eaſque utiliſſimas, veluti uno faſce, collegiſſe contenti, vel principia parum idonea admiſerunt, vel ea denique tam longe ex ſubtiliſſimis, quas metaphyſica ſuppeditat, notionibus petierunt, ut data veluti opera tenebris omnia involvere voluiſſe videantur. At ego, expenſis omnibus, quae huc facere videntur, hanc feci ſummam cogitationum mearum, nullius diſciplinae philoſophicae evidentiora oportere eſſe principia, quam juris naturae & gentium, quippe quod Deus immortalis non ſolis eruditis, iiſque, qui acutius reliquis vident, ſed omnibus omnino hominibus, non modo perſpectum, verum etiam eorum mentibus inſcriptum eſſe voluit. Nullum vero reperiri principium evidentius, exiſtimo, quam quod vir illuſtriſſimus, SAMUEL L. B. DE COCCEII,

aulae

Digitized by Google

aulae Regiae Pruſſicae Papinianus, tum adhuc admodum juvenis, pereruditis diſſertationibus demonſtravit, puta VOLUNTATEM DEI. Quamvis enim plerique hodie veterem illam ſcholaſticorum doctrinam de naturali actionum bonitate & juſtitia, a Puſendorffio tanto molimine profligatam, in lucem revocare malint: ego tamen perſpexiſſe mihi videor, eſſe quidem actiones in ſe & ſua natura bonas: at juſtas illas dici non poſſe ſine jure, nec jus intelligi ſine lege, nec legem ſine legiſlatoris voluntate concipi poſſe: adeoque bonitatem actionum naturalem poſſe illam quidem hominem, qui rectae rationi, quam cupiditatibus ſuis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere, verum non tamquam legem, ſed tamquam conſilium aliquod, quod qui non ſequitur, imprudenter quidem, at non injuſte, egiſſe videri poteſt. Sed non minus porro perſpicue intelligere mihi viſus ſum, Deum voluiſſe, ut vero bono frueremur. Quod quum aliter conſequi, quam per AMOREM, nemo poſſit: ex eo ſolo, tamquam limpidiſſimo fonte, totum jus naturae & gentium prono alveo fluere, cenſeo, atque ita incido in harmoniam illam incomparabilem revelationis & rationis, quippe ab eodem beniгniſſimo Numine profectarum. Nam & illa, amorem totius legis divinae, quae decalogo comprehenditur, ſummam, ἀνακεφαλαίωσιν, πλήρωμα, τέλος eſſe, diſerte docet. *Matth. XXII*, 37. *Luc. X*, 27. *Rom. XIII*, 9. 1. *Tim. I*, 5. Non equidem ignoro, quid obverti ſoleat huic ſententiae, puta, amorem eſſe virtutem, ad quam nemo cogi vel externa obligatione obſtringi poſſit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quae & imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed praeterquam, quod decalogi leges, quae procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta, officia inculcant, ad AMOREM, tamquam ad principium ſuum, ab ipſo Servatore revocantur: luculenter videmur oſtendiſſe, verum amorem non modo cum propenſione alteri benefaciendi, ſed & cum propoſito, eum, quem amamus, non laedendi, eique omnia, quae jure etiam perfecto debemus, tribuendi, conjunctum eſſe, & priorem AMOREM BENEFICENTIAE, poſterio-

ſeriorem JUSTITIAE, commode poſſe adpellari, utrumque vero eſſe intelligendum, quoties ex amore univerſum jus naturae & gentium derivatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipſos, alioſque homines, eaque tum abſoluta, tum hypothetica, re ipſa nos oſtendiſſe, arbitramur. Nec aliam juris gentium originem eſſe, patet. Sive enim in ſtatu naturali, ſive in ſocietate, vivant homines, ad tuendam vitam, ſanitatem, ſubſtantiam, rem denique publicam, amore impelluntur, nec gens a gente quidquam exigere ex ulla ratione poteſt, niſi ex regulis amoris notiſſimis: Quod tibi vis fieri, id & aliis facito: itemque, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Immo ad ipſas ineundas ſocietates nihil aliud impulit homines, quam amor tum ſui, tum aliorum, quorum communi ſaluti talibus pactis conſulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum ſummam, quibus me, ob illam rationis & fidei concordiam, magnopere delectari, non diffiteor, ſed ita, ut eas obtrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipſe etiam hic libellus, uti ſpero, oſtendet, me nuſquam id egiſſe, ut aliis inſultarem, ſed ut mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quae obverti illis poſſe viderentur, modeſte vindicarem. Nullum ſcriptorem, cujus memini, paullo acerbius reprehendi, quamvis aliquando non defuiſſet occaſio: quin eorum nomina plerumque diſſimulare, quam aliquid, quod, non dicam immodeſtius, ſed duriuſcule ſcriptum videri poſſet, ſcribere malui. Methodo uſus ſum, Muſis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel geometrica, ſed naturali & perſpicua, quam auditoribus commodiſſimam eſſe, re ipſa per tot annos expertus ſum. Operam dedi, ut omnia praecepta ex claris definitionibus, deductiſque inde axiomatibus derivarem, eaque ſtilo, non ornato illo quidem, aut multis eloquentiae luminibus diſtincto, quem hujuſmodi libelli non deſiderant, ſed puro tamen, quantum fieri potuit, & perſpicuo proponerem. Pleriſque paragraphis ſcholia ſubjunxi, in quibus modo doctrinas, in iis propoſitas, aliis argumentis firmavi, modo objectiones quaſdam ſolvi,

Digitized by Google

vi, modo conſenſum veterum ac recentiorum, ipſarumque ſacrarum litterarum, oſtendi, non quod turpi *μεταβάσει εἰς ἄλλο γένος*, juris naturae & gentium praecepta ex aliis, quam ſuis ae domeſticis principiis, derivare voluerim, ſed quod ea & oblectare lectorem, & convincere poſſint, talia eſſe hujus diſciplinae praecepta, ut ea & veteres ſolo rationis ductu perſpexerint, & ipſi ſacri ſcriptores, divino adflatu, humano generi inculcarint. Indicis conficiendi laborem filius in ſe ſuſcepit, quem non male hoc officio functum eſſe, ſperamus. Sed quum ſpe longius procedere orationem, animadvertam, hic eam abrumpo, meque benevolentiae bonorum omnium, & tuae maxime, CANDIDE LECTOR, vehementer etiam atque etiam commendo. Vale. Halae Magdeb. ipſis Idibus Octobr. MDCCXXXVII.

ELENCHUS CAPITUM.

LIB. I.

JUS NATURAE.

CAP. I. *De natura & conſtitutione juris naturae & gentium.* pag. 1.
CAP. II. *De actionum humanarum natura atque indole.* p. 11.
CAP. III. *De norma actionum humanarum, veroque juris naturalis principio.* p. 24.
CAP. IV. *De adplicatione hujus normae ad actiones, & emergente inde harum differentia.* p. 39.
CAP. V. *De officiis hominis erga Deum.* p. 50.
CAP. VI. *De officiis hominis erga ſeipſum.* p. 58.
CAP. VII. *De officiis erga alios abſolutis, & perfectis, ſpeciatim de nemine laedendo.* p. 74
CAP. VIII. *De officiis erga alios imperfectis.* p. 92
CAP. IX. *De officiis erga alios hypotheticis, & primo quidem, cir-*

ca dominii adquiſitionem originariam. p. 99.
Cap. X. *De derivativis dominii adquiſitionibus, quae vivo priore domino fiunt.* p. 116
Cap. XI. *De derivativis adquiſitionibus per ſucceſſionem, ex diſpoſitione defuncti & ab inteſtato.* p. 126
Cap. XII. *De juribus & officiis, quae ex dominio oriuntur.* p. 136.
Cap. XIII. *De rerum, in dominio conſtitutarum, commercio.* p. 145.
Cap. XIV. *De pactis.* p. 174.
Cap. XV. *Quibus modis obligationes ex contractibus ſolvuntur.* p. 184.

LIB. II.

JUS GENTIUM.

Cap. I. *De ſtatu hominis naturali & ſociali.* p. 190.
Cap. II. *De officiis, in ſocietate conjugali obſervandis.* p. 201.
Cap. III. *De officiis, in ſocietate parentum & liberorum obſervandis.* p. 216.
Cap. IV. *De officiis, in ſocietate herili obſervandis.* p. 229.
Cap. V. *De ſocietate compoſita, quam familiam vocamus, officiiſque in illa obſervandis.* p. 236.
Cap. VI. *De ſocietatis civilis origine, forma & adfectionibus.* p. 241.
Cap. VII. *De ſumma poteſtate, eamque adquirendi modis.* p. 257.
Cap. VIII. *De juribus majeſtatis immanentibus, quidque circa ea juſtum ſit.* p. 269.
Cap. IX. *De juribus majeſtatis tranſeuntibus.* p. 291.
Cap. X. *De officiis civium.* p. 310.

JO.

JO. GOTTL. HEINECCII, J.C.

ELEMENTA

JURIS NATURAE & GENTIUM.

LIB. I.

JUS NATURAE.

CAPUT I.

DE NATURA ET CONSTITUTIONE JURIS NATURAE ET GENTIUM.

§. I.

QUemadmodum omne id homini BONUM eſſe dicimus, quod eum conſervat ac perficit; MALUM, quod eumdem deſtruit deterioremque reddit: (*Elem. phil. mor.* §. *CXLII.*) ita & ACTIO BONA erit, quaecumque ad conſervationem perfectionemque hominis prodeſt; MALA, quae deſtruit eumdem, ac imperfectiorem reddit. Quid actio bona & mala?

§. II. CONSERVARE HOMINEM dicitur, quidquid ad ejus durationem Quid conſerva-

…tio, perfectio, deſtructio & imperfectio?

tionem & continuationem ſtatus praeſentis aliquid confert; PERFICERE, quod ea omnia, quae ad eſſentiam integritatemque ejus pertinent, quaeque omnino gradus admittunt, auget atque amplificat (*). Ex quo, quid nos DESTRUERE ac IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

(*) Eadem eſt *perfectionis* idea, quae Simplicio obverſata eſt, dum *ad Epict. Enchir. Cap. XXXIV. p.* 176. ſcribit: μὴ τὰ πρῶτα μόνα, καὶ τὰ μέσα ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ἴδιόν ἐστι τῆς πληρότητος. *Non prima tantum et media habere, ſed extrema quoque, proprium eſt* PERFECTIONIS. Nec aliter Ariſtotel. *Metaph. IV.* 16. ubi licet varias vocabuli notiones evolvat, ad eamdem tamen ideam omnes reducit.

Homines aeque male, ac bene agere poſſunt.

§. III. Quum ergo ea ſit voluntatis humanae indoles, ut ſemper adpetat bonum, malumque averſetur: (*Elem. phil. moral.* §. *XXIX.*) fieri quidem 1. non poteſt, quin ſemper actiones, quae ad conſervationem & perfectionem noſtram pertinent, edere velimus, ab iiſque, quae nos deſtruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2. quia bonum & malum aeque adparens, ac verum, eſſe poteſt, & bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum eſt: (*Elem. phil. moral.* §. *CXLIII.*) saepiſſime ſane contingit, ut, quemadmodum Ixion nubem pro Junone, ita nos bonum adparens pro vero adplectamur, malumque adparens pro vero averſemur, ac proinde 3. aeque facile male, ac bene, agamus (*).

(*) Id denuo recte vidit Simplicius *ad Epictet. Enchir. Cap. XXXIV. p.* 184. ubi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν αὐτεξούσιον αὐτοθελῶς καὶ ἄνευ βίας ποτὲ μὲν τὸ ἀληθὲς ἀγαθὸν αἱρουμένην, ποτὲ δὲ τὸ φαινόμενον; *liberam animi naturam, quae ſuapte voluntate & abſque coactione alias verum bonum amplectitur, alias* IMAGINARIUM.

Itaque actionum ſuarum norma indigent.

§. IV. Facultas ex duobus poſſibilibus alterutrum eligendi, adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non poteſt, 4. dari actiones hominis bonas malaſque liberas. Quumque omnia, quae aeque facile a tramite deflectere, ac viam rectam tenere poſſunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: conſequens eſt, 5. ut & actiones humanae liberae ad normam quamdam componendae ſint (*).

(*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arrian. *Lib. II. Cap. XI.* Πάντα καλῶς ἔχει τὰ δοκοῦντα ἅπασι; καὶ πῶς δυνατὸν τὰ μαχόμενα καλῶς ἔχειν; οὐκ ἄρα ἀρκεῖ τὸ δοκεῖν ἑκάστῳ πρὸς τὸ εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ βαρῶν ἢ μέτρων ψιλῇ τῇ ἐμφάσει ἀρκούμεθα, ἀλλὰ κανόνα τινὰ ἐφ' ἑκάστου εὕρομεν. Ἐνταῦθ' οὖν οὐδεὶς κανὼν ἀνωτέρω τοῦ δοκεῖν; καὶ πῶς οἷόν τε ἀτέκμαρτα εἶναι καὶ ἀνεύρετα τὰ ἀναγκαιότατα ἐν ἀνθρώποις; *Omniane recta eſſe exiſtimas pro eo, cuique viſa fuerint? At qui fieri poteſt, ut pugnantia inter ſe ſint recta? Itaque ut aliquid recte ſe habeat, ſatis non eſt, ita alicui viſum*

viſum eſſe, quum ne in gravibus quidem librandis menſurandiſque rebus nudis viſis ſimus contenti, ſed in omnibus REGULAM *quamdam adhibeamur. An ergo in his, de quibus loquimur,* REGULA *nulla erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed qui fieri poteſt, ut* CERTA NORMA *nulla ſit vel perveſtigari non poſſit, qua in vita humana nihil eſt magis neceſſarium?*

Et hanc quidem rectam, certam & conſtantem eſſe oportet.

§. V. Per NORMAM hic intelligimus evidens boni malique criterium. Neque ergo 6. illa recte ſuo fungeretur officio, niſi RECTA, CERTA, & CONSTANS eſſet. Pone, *rectam* illam non eſſe: nec normatum recte ſe habebit. Pone, eamdem non eſſe *certam*: non boni malive erit criterium. Si denique Leſbiam eſſe, ſibique *non conſtare* hanc normam fingas: actio ad illam compoſita modo bona, modo mala eſt futura, ac proinde omnibus his caſibus nec normae nomine digna illa eſſe videbitur (*).

(*) Adeo verum eſt, quod cecinit Lucret. *de rer. nat. Lib. IV. v.* 515.

Si prava eſt regula prima,
Normaque ſi fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua ſi ex parte claudicat hilum:
Omnia mendoſe fieri atque obſtipa neceſſum eſt.
Prava, cubantia, prona, ſupina atque abſona tecta,
Jam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

Nec non cum obligatione conjunctam.

§. VI. Praeterea 7. parum utilitatis homini attulerit haec norma actionum, niſi ita ſit comparata, ut motivo aliquo, quod vocant, impellatur voluntas ad illam adhibendam. Quia enim numquam agit homo, ut non aliquid, quo impellatur ad agendum, ſimul animo obverſetur: ſane nec normam adhibebit, vel ſaltim parum ſua intereſſe exiſtimabit, adhibeatne eam, nec ne, niſi motivo aliquo ad id impellatur. Quum vero motivorum nexum cum actione libera OBLIGATIONEM vocemus: conſequens eſt, 8. ut normam actionum humanarum, ſi officio ſuo fungi debeat, oporteat eſſe obligatoriam.

Quid & quotuplex ſit obligatio?

§. VII. Quandoquidem ergo obligatio eſt nexus motivorum cum actione libera: (§. VI.) illa motiva vel in ipſa actionum bonitate pravitateque: vel in entis cujuſdam, cujus imperium agnoſcimus, actiones aliquas ſub comminatione poenae prohibentis praecipientiſve, voluntate conſiſtunt. Priore ergo caſu OBLIGATIO INTERNA: poſteriore EXTERNA vocari ſolet. Vid. THOMAS. *fund. jur. nat. & gent. Lib I. Cap. IV. §. LXI. ſequ.* Illa ad actiones BONAS, haec ad JUSTAS homines impellit. Utriuſque vero correlatum quod vocant eſt JUS. Si enim alter eſt obligatus: alteri jus eſt, vel facultas aliquid ab altero exigendi.

Non ſufficere obligatio-

§. VIII. Jam facile intelliges, 9. non ſufficere homini normam, cum interna tantum obligatione conjunctam. Quum enim haec

nem internam. haec obligatio bonitatem cum actione connectat, (§. VII.) adeoque hominem ad agendum ideo moveat, quod actio bona ſit futura, at ita natura comparatum ſit, ut bonum adparens ſaepe pro vero amplectamur: (*) (§. III, 2.) fieri profecto non poſſet, quin norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta futura ſit, adeoque indigna, quae normae nomine veniat (§. V.)

(*) Non equidem negamus, ſpeciem obligationis nobiliſſimam eſſe internam, quippe quam ſapientes & probi viri ſequuntur, ſecundum ſententiam notiſſimam: *Oderunt peccare boni virtutis amore.* Quin veteres omnes vel eo maxime nomine laudarunt naſcentis mundi homines, quod ſuopte ingenio, ſuaque ſponte & ſine lege, quae juſta rectaque eſſent, fecerint. Seneca *Epiſt. XC. Primi mortalium, & ex iis geniti, naturam incorrupte ſequebantur, eamque habebant & ducem, & legem.* Add. Ovid. *Metamorph. Lib. I. v. 90.* Tacit. *Annal. III, 26. Salluſt. Catil. Cap. IX.* At ſufficere illam negamus, quia quaerimus jus naturale, improbis & bonis, ſtultis & ſapientibus commune, ut ſi quos ratio continere in officio non poſſit, obligatio ſaltim externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga proſiliat fraenis natura remotis.
Horat. *Lib. II. Serm. ſat. VII. v. 74.*

Opus ergo eſt externa, vel perfecta vel imperfecta. §. IX. Si vero norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta eſſet futura: opus omnino eſt 10. tali, quae obligationem externam producat, atque in entis cujuſdam, cujus imperium agnoſcimus, voluntate conſiſtat. Quum vero ens illud nos vel ſine coactione ad virtutem vel honeſtatem obliget, vel actiones quaſdam, ſub comminatione poenae vel propoſito praemio, prohibeat praecipiatve, prior obligatio IMPERFECTA: poſterior PERFECTA adpellatur. Denique 11. voluntas entis ſuperioris, actiones quaſdam ſub comminatione poenae prohibentis praecipientiſve, dicitur LEX: ac proinde 12. norma actionum humanarum liberarum, ad quas perfecte obligamur, conſiſtit in legibus, earumque complexio κατ' ἐξοχὴν JUS adpellatur (*).

(*) Jus enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, eſt *complexio omnium legum unius ejuſdemque generis.* (*Elem. Inſt.* §. *XXXIII.*) Itaque *jus* ſine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non poſſe, ipſa vocabuli origo ſatis oſtendit. Eſt enim illud non a Ἴσον, uti ſibi perſuaſit Menag. *Amoen. Jur. Cap. XXXIX. p. 295.* nec a *Jove*, uti poſt Scip. Gentil. *Orig. p. 270.* exiſtimavit Grotius *prolegom. jur. belli & pac.* §. *XII.* ſed a *jubendo.* Jura enim veteres JUSA vel JUSSA vocabant. Feſtus: *Juſa, jura.* Add. Hieron. Magii *Var. Lect. IV, 1.* Similiter & Germanicum RECHT involvere notionem legis, juris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus oſtendit Jo. Georg. Wachter. *Gloſſar. p. 1251.*

Ejus legis non alius auctor eſſe poteſt, §. X. Jam quum SUPERIUS procul dubio dicendum ſit ens; a quo & exſiſtentia noſtra, & eſſentia pendet, cujuſque agnoſcere tenemur IMPERIUM, quia & juſtam habet cauſſam exigendi a nobis obſequium,

obſequium, & facultate pollet malum nobis repraeſentandi, ſi frae- quam
na mordeamus, & voluntatem ſuam, quod huic imperio numquam Deus.
renunciarit, nec renunciare umquam velit, argumentis luculentiſſimis oſtendit: (*) 13. iſtud ens ſuperius, cujus imperium agnoſcere tenemur, non aliud erit, quam DEUS O. M. adeoque 14. hic ſolus etiam auctor dicendus JURIS illius, quod univerſo generi humano pro norma eſſe oportere, diximus.

(*) Juſta obſequium exigendi cauſſa procul dubio eſt non modo ipſa entis alicujus *perfectio & bonitas*, ecu viſum eſt tum MOSI AMIRALDO *diſſert. de jure Dei in res creatas*, tum olim DEMOCRITO, cujus eſt dictum notiſſimum: *φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήιον τῷ κρέσσονι. Natura evenit, ut, quod melius eſt, imperet*: Stob. *ſerm. XLVII. p.* 323. verum etiam *dependentia*. Quis enim negaverit, eum merito ab altero exigere obſequium, qui alteri exiſtentiae ac conſervationis cauſſa eſt? Jure ergo obſequium exigit DEUS O. M. *ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν; In quo vivimus movemur & ſumus. Act. XVII*, 28. Porro & malum nobis fraena mordentibus repraeſentare poſſe Deum, ejus juſtitia & omnipotentia nos dubitare non patitur.'(*Elem. phil. moral.* §.*CLXXXV. ſequ.*) Denique ſi renunciaſſet vel etiamnum renunciaret huic in homines aliaſque res creatas imperio: hoc indignum eſſet ejus ſapientia ac bonitate, ſiquidem ſatis novit, tamquam ens ſapientiſſimum, nos ſine ejus imperio ac ductu fore miſerrimos, ut ens vero optimum non poteſt ens a ſe conditum, quod ſe ipſum gubernare nequit, deſerere, ac ſummae miſeriae objicere. Quod vero ejus ſapientia bonitateque indignum eſt, id nec velle, nec poſſe intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines & res creatas nec velle nec poſſe intelligitur. Idque obſervandum eſt contra illuſtrem Leibnitium, qui quum vir illuſtriſſimus, SAM. a COCCEIIS, ſingulari diſſertatione *de principio juris naturalis unico, vero & adaequato*, Francof. MDCXCIX. edita, ſolide demonſtraſſet, non aliud fingi poſſe juris naturalis principium, quam voluntatem Dei, anno MDCC. in Ephemeridibus Hanoveranis, quae *monatliche auſzuge* vocabantur, menſe Julio huic hypotheſi inter alia objecit *Obſ. VII. Si fingeretur, creaturam tantarum virium eſſe poſſe, ut a creatore ſemel producta, deinde non poſſet cogi: eam habendam fore pro manumiſſa, uti liberi poſſint eo pervenire potentiae, ut a parentibus, a quibus generati ſint, cogi non poſſint.* Id enim fingere eſſet inſanire, quum contradictionem involvat fictio rei creatae finitae tantarum virium, ut a creatore, ente infinito & omnipotente, cogi amplius non poſſit. Quales ſunt & reliquae illae fictiones, quibus veriſſimae doctrinae abſurditatem oſtendere ibi conatur vir doctiſſimus, veluti, *quod, ſi fingeretur, malum quemdam genium ſummam rerum poteſtatem habere, non ideo, quod irreſiſtibilis eſſet, deſiturus ille ſit malus eſſe, & injuſtus, & tyrannus.* Fingi enim non poteſt, malum aliquem genium rerum potiri, ſi Deum infinitae potentiae exſiſtere credimus. Sin Deum exſiſtere negamus, nec malum genium, nec res creatas exſiſtere, ſalva recta ratione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum eſt, ſi convelli non poſſit propoſitio, niſi fictionibus, quae contradictionem manifeſtam involvunt.

§. XI. Quum ergo ex his omnibus adpareat, non aliud nos quae- Nec ali-
rere JUS, quam quod Deus O. M. univerſo generi humano, tam- ter ea lex
quam univerſo

generi humano innoteſcit, quam per rationem.

quam normam actionum liberarum tradidit: (§. X, 13. 14.) conſequens eſt, 15. ut illud toti generi humano debeat innoteſcere. Quumque quidquid innoteſcit univerſo humano generi, vel per *revelationem* aliquam, quam totum genus humanum pro vera ac divina agnoſcit, vel per *rectam rationem* ei cognitum perſpectumque eſſe oporteat, talis vero revelatio, quam omnes homines pro vera ac divina agnoſcant, nec exſtiterit umquam, nec hodie exſtet: nemo non intelligit, 16. jus naturae eas complecti leges, quae per ſolam rectam rationem, univerſo generi humano communem, promulgatae ſint, ac proinde univerſo generi humano naturâ innoteſcant (*).

(*) Hinc Cicero *pro Milone Cap. IV.* id jus vocat *non ſcriptum, ſed natum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quod non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus.* Immo & Apoſtolus, dum *Rom. II,* 14. ait, gentes legem ſcriptam Dei non habentes, ipſas ſibi fuiſſe legem, atque oſtendiſſe, τὸ ἔργον τοῦ νόμου, γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *opus legis ſcriptum in cordibus ſuis,* rationem redditurus, quomodo hoc jus illis innotuerit, ſtatim ſubjicit: συμμαρτυροῦντες αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων: *una teſtimonium reddente eorum conſcientia, & cogitationibus, ſeſe mutuo accuſantibus, aut etiam excuſantibus.* Quod ſane aliter fieri non poteſt, quam per ratiocinationem, adeoque per rectam rationem. Communis ſane omnibus haec doctrina eſt, qui jus naturae veluti ex compacto pro *dictamine rectae rationis* habuerunt, ſi ab illis ſolis diſceſſeris, qui juſtum aliquid eſſe natura plane negarunt, veluti Archelaus apud Laërt. *II,* 16. Ariſtippus apud eumdem *II,* 93. Carneades apud Lactant. *Inſtit. divin. V.* 14. & 19. Pyrrho apud Sext. Empir. *Hypot. III,* 24. immo ipſe Ariſtoteles, quem ab hac ſententia non admodum alienum fuiſſe, probat Menag. *ad Laert. VII,* 128. *p.* 311.

Definitio juris naturae & juriſprudentiae naturalis vel divinae.

§. XII. Itaque JUS NATURAE eſt complexio legum, ab ipſo Deo immortali generi humano per rectam rationem promulgatarum. Si vero illud, tamquam ſcientiam conſiderare malis, JURISPRUDENTIA illa naturalis erit habitus practicus voluntatem ſupremi legiſlatoris ex recta ratione cognoſcendi, adplicandique quibuſvis ſpeciebus obvenientibus. Quae, quia in jure, a Deo immortali profecto, enarrando adplicandoque verſatur, recte etiam JURISPRUDENTIA DIVINA dici poteſt.

Diviſio in praeceptivum & permiſſivum.

§. XIII. Quia ergo etiam hoc jus eſt complexio legum (§. XII.) 17. omnia, quae in leges cadunt, etiam in jus naturae cadere animadvertimus, veluti *vetare, permittere, punire: l. 7. D. de legib.* Quin ex eodem colligimus, 18. illud recte dividi in PERMISSIVUM, quod homines univerſos ad alios in uſu juris libertatiſque ſuae non turbandos; & PRAECEPTIVUM, quod eoſdem ad actiones bonas edendas, malaſque omittendas obligat: itemque, 19, nullam

circa

Digitized by Google

circa *jus praeceptivum* libertatem relictam eſſe homini, quum *permiſſivo* unuſquiſque, cui quidquam permittitur, recte omnino renunciet (*).

(*) Itaque JUS PERMISSIVUM regulam conſtituit, JUS PRAECEPTIVUM exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quae non praecepit vel prohibuit. Sic e. g. quum ſola arbore ſcientiae boni & mali hominibus interdixiſſet Deus: recte omnino inferebant protoplaſti, licere ſibi fructibus reliquis omnibus veſci. *Gen. III*, 2. 3. Ceſſante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem conjunctam eſſe cum jure permiſſivo. Obligat enim univerſum genus humanum, ne quem uſu libertatis ſuae prohibeat. Sic e. g. quia Deus hominibus omnibus permiſit, ea, quae nullius ſunt, ſuis uſibus adplicare, & dominia rerum conſtituere: non poſſunt non injuſta ac illicita eſſe furta, rapinae, defraudationes, cetera.

An jus naturae futurum eſſet, ſi non eſſet Deus.

§. XIV. Et quandoquidem deinde jus naturae ab ipſo Deo immortali, tamquam ſupremo legiſlatore, proficiſcitur: (§. XII.) conſequens eſt, 20. ut, quamvis poſſit quis aliquando ſuopte ingenio & ſine lege *bene agere*, impellente illam obligatione interna, (§. VII.) idque 21. & homo, nullo religionis ſenſu imbutus, quandoque faciat, eo, quod actionem, praelucente ratione, bonam ſibique utilem fore, cognoverit: non tamen 22. ideo dicendum ſit, atheum poſſe *juſte agere*: (§. VII.) multoque minus, 23. etiamſi detur, quod ſine impietate dari nequeat, non eſſe Deum, nec res humanas curare, tamen aliquod jus naturae futurum eſſe (*). Vid. Grot. *proleg. jur. bell. & pac. §. XI.*

(*) Potius ergo juri naturae veluti nervos incidunt, qui illud ſine Deo concipiunt, & legem ſibi ſine legiſlatore fingunt. Omnes ſane, qui paullo religioſius philoſophati ſunt, agnoverunt, & jus omne a Deo proficiſci, &, ſi illum exſiſtere neges, nihil jam amplius juſtum injuſtumve fore. Ipſe Deus O. M. ad juſtitiam incitaturus Abraamum: Ego, inquit, ſum אלשדי *Deus ſibi ſufficiens vel omnipotens: ambula coram me: & eſto integer. Gen. XVII*, 1. Et Apoſtolus *Hebr. XI*, 6. eum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, ὅτι ἐςὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *eſſe Deum, & praemia largiri iis, qui ipſum requirant.* Immo & Cicero *de nat. Deor. I*, 2. *Haud ſcio*, inquit, *an pietate adverſus Deos ſublata, fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima virtus*, JUSTITIA, *tollatur.*

Cur dicatur cordibus inſcriptum?

§. XV. Quumque hoc jus complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. XII.) recta vero ratio nobis ſit facultas ratiocinandi, ſeu veritates alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi: (*Hiſt. philoſ. §. II.*) facile patet, 24. cur hanc juris notitiam cordibus hominum eſſe inſcriptam, dicat Apoſtolus (*). *Rom. II*, 15. Tribuit enim hominibus facultatem vel potentiam de juſto injuſtoque ratiocinandi: quae, quum non ſemper ponat

nat actum, 25. cur & infantibus a quibuſdam vindicetur connata quaedam juſti injuſtique notitia, non obſcurum eſt.

(*) Elevant hujus phraſeos emphaſin Grot. *ad Rom. II, 15.* & Joan. Clericus *Art. crit. Part. II. Sect. I. Cap. IV. §. X.* qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile ſine magiſtro diſci & memoria teneri poſſit, atque ideo multa accumulant veterum loca, ubi *ἐγγράφειν δέλτοις φρενῶν, γράφειν φρενῶν ἔσω, γράφειν ἐν τῇ ψυχῇ*, nihil aliud ſignificet, quam quod diximus. Sed his jam ſatisfecit Jo. Franc. Bud. *Inſt. Theol. mor. Part. II. Cap. II. §. V.* (*) ubi & Jo. Lockii ſententiam accuratius examinavit.

An ex ſacris litteris vel traditione derivandum?

§. XVI. Ex eodem conſequitur, 26. ut jus naturae derivandum non ſit ex ſacris litteris, nec 27. ex legibus divinis poſitivis, veluti ex ſeptem praeceptis, quae Noacho data eſſe, jactant Hebraei: (*) quamvis, quum idem ſit revelationis, ac rectae rationis auctor, facile largiamur, 28. non modo multa, quae ratio dictitat, in ſacris litteris repeti, ſed & 29. miram eſſe utriuſque juris conſonantiam, nec 30. quidquam Deum in ſacris pandectis vel praecipere vel prohibere, quod juri per rectam rationem promulgato adverſetur.

(*) Hebraei quomodo jus naturae & gentium ex ſeptem praeceptis, Noacho datis, derivent, ex inſtituto oſtendit Jo. Selden. *de jure nat. & gent. ſecundum diſciplin. Hebraeorum.* Quamvis vero illam Hebraeorum de praeceptis Noachidicis traditionem non omni fundamento deſtitui exiſtimet laudatus Buddeus *Introd. ad hiſt. philoſ. Hebr. p. 14. & 15.* tamen nec probari hodie poteſt, illa vere data eſſe Noacho, & ſi quaedam eorum, quae praecepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota ſunt Noachidarum poſteris: ea illis non ex traditione, ſed ex recta ratione innotuerunt, ac proinde non ſunt leges poſitivae, ſed per rectam rationem promulgatae.

Jus naturae immutabile.

§. XVII. Porro ex eodem axiomate intelligimus, 31. jus naturae non minus eſſe immutabile, quam ipſam rectam rationem, quae non poteſt non ſemper eadem ſuique ſimilis eſſe: adeoque 32. nec Deum, qui non poteſt, quod non vult, quidquam contra legem illam ſempiternam indulgere, multoque minus 33. ullum mortalium in illam quidquam ſibi imperii adrogare poſſe (*).

(*) Eleganter apud Lactant. *Inſtit. divin. VI, 8.* Cicero: *Huic legi nec obrogari fas eſt, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari poteſt. Nec vero aut per Senatum, aut per populum, ſolvi hac lege poſſumus. Neque eſt quaerendus explanator, aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia poſthac; ſed & omnes gentes, & omni tempore, una lex continebit, unuſque erit communis quaſi magiſter, & imperator omnium, Deus, ille legis hujus inventor, diſceptator, lator.* Neque huic veritati refragatur Ulpianus *l. 6. pr. D. de juſt. & jure*, quam legem alibi ſatis expoſuiſſe nobis videmur.

Ejus differentia a

§. XVIII. Nec difficile jam erit, concipere JURIS NATURALIS &

& CIVILIS differentiam. Nam 34. illud ex recta ratione; hoc ex lege, ſive viva voce, ſive per ſcripturam promulgata, innoteſcit. 35. Illud tam late patet, ac ipſa recta ratio; hoc cuique civitati proprium eſt. §. 1. & 2. *Inſt. de jure nat. gent. & civ.* 36. Illud ad actiones naturâ bonas malaſque, internas ac externas; hoc ad indifferentes & externas, quatenus ſaluti populi cujuſque vel reipublicae attemperandae ſunt, (*) pertinet. jure civili.

(*) Cicero *de Invent. I, 38. Omnes leges ad commodum reipublicae referre oportet, & eas ex* UTILITATE COMMUNI, *non ex ſcriptione, quae in litteris eſt, interpretari. Ea enim virtute & ſapientia majores noſtri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi* SALUTEM *atque* UTILITATEM REIPUBLICAE *proponerent; neque enim ipſi, quod obeſſet, ſcribere volebant, & ſi ſcripſiſſent, quum eſſet intellectum, repudiatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum cauſſa ſalvas eſſe vult, ſed reipublicae.* Magnopere ergo falluntur, qui jus, quod naturale vocatur, ab utilitate profectum eſſe putant, veluti poſt Epicurum Horat. *Serm. I. 3:* cujus eſt πολυθρύλλητον illud:

Non natura poteſt juſto ſecernere iniquum:
Sola eſt UTILITAS IUSTI *prope* MATER *& aequi.*

Verum eſt, nihil jure naturali praecipere Deum, tamquam ens ſapientiſſimum optimumque, niſi quod ſit utile: at non ideo aliquid praecipit, quod illud utile ſit, ſed quod voluntati ſuae conveniat. Non ergo juſtum aliquid eſt, quia utile: ſed utile, quia juſtum eſt. Nam ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν, *emolumentum eſt omnis actio, naturae conſentanea*, ut eleganter obſervat Marcus Antoninus Imp. *εἰς ἑαυτόν. VII,* 74. Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *proleg. jur. belli & pac. §. XVI.* Puſendorff. *de jure nat. & gent. II,* 3. 10. & 11. & illuſtriſſimus Sam. de Coccei. *de princip. jur. nat. & gent. ſect. II. §. IX. ſequ.*

§. XIX. Quamvis vero maxime inter ſe haec jura differant: nullum tamen dubium eſt, 37. quin jus naturae incredibilem utilitatem adferat iis, qui juri civili excolendo animum adpellunt, quum 38. & pleraque illius praecepta ipſum jus civile adoptet, iiſque acriora poenarum vincula injiciat, *l.* 1. §. 1. *D. de juſt. & jur. §. ult. Inſt. eod.* & 39. novas inde concluſiones eliciat, & 40. numquam a jure civili & ſtricto ſejungenda ſit naturalis aequitas, ne ſummum jus in ſummam evadat injuriam. Ejuſdem ſumma in jure civili utilitas.

§. XX. Porro ex eo cognoſcendi principio manifeſtum eſt, 41. hoc jure non alias res creatas regi, quam homines, quos ſolos rectae rationis praerogativa donavit ſummum Numen, ac proinde 42. manifeſto falſam eſſe definitionem Ulpiani: JUS NATURALE *eſſe, quod natura omnia animantia docuerit, l.* 1. §. 3. *D. de juſt. & jure.* (*). Bruta jure naturae non reguntur.

(*) Obſervavit hoc jam Heſiodus; cujus notiſſimus eſt locus *oper. & dier. v.* 274. *ſequ.*

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.
Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς,
Ἔσθειν

Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη.
Namque hanc hominibus legem poſuit Saturnius.
Piſcibus quidem, & feris, & avibus volucribus,
Se mutuo ut devorent, quandoquidem JUSTITIA CARENT.
Hominibus autem dedit juſtitiam, quae multo optima eſt.

Neque rem expedivit Jac. Cujac. *in Not. prior. ad Inſtit. p. 8. Tom. I.* dum ſcripſit, *quae bruta faciunt incitatione naturali, ea ſi homines ratione faciant, jure gentium eos facere.* Sic enim non ideo aliquid erit juris naturae vel gentium, quod idem faciunt bruta animantia, ſed quod homines id faciunt, praelucente recta ratione.

Quid jus gentium.

§. XXI. Quum praeterea jus naturae eas complectatur leges, quae univerſo generi humano per rectam rationem ſunt promulgatae, (§. XII.) homines autem, vel ſinguli ſeorſum, vel, prout in certas ſocietates coaluerunt, conſiderari poſſint: 43. jus, quo ſingulorum actiones reguntur, NATURALE; quod, quid in ſocietatibus, & inter eas, juſtum injuſtumve ſit, praecipit, JUS GENTIUM vocamus, adeoque 44. eadem juris utriuſque ſunt praecepta, eaedem leges, quin immo JUS GENTIUM eſt ipſum jus naturale, vitae hominis ſociali negotiiſque ſocietatum atque integrarum gentium adplicatum (*).

(*) Itaque latius patet JUS NATURALE, quam JUS GENTIUM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes conſtituit, quod non & ſinguli obſervare certa ratione teneantur. At ſunt quaedam juris naturae, quae non aeque commode adplicantur integris gentibus, e. g. jura matrimonii, patriae poteſtatis, cetera.

An a jure naturae diverſum ſit?

§. XXII. Ex quo colligimus, 45. jus naturae a jure gentium nec principio cognoſcendi, nec ipſis regulis, ſed ſolo objecto, differre: adeoque 46. rationem eos fugere, qui neſcio quod jus gentium, a jure naturae diverſum, ſibi fingunt. 47. JUS GENTIUM POSITIVUM vel SECUNDARIUM, quod veteres commenti ſunt, proprie huc non pertinere, quum nec a Deo conſtitutum, nec per rectam rationem promulgatum, nec univerſo generi humano commune, nec denique immutabile ſit (*).

(*) Pleraque, quae ad jus gentium poſitivum referuntur, vel ex ipſo jure naturae, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita jura legatorum pleraque ex jure naturae recte explicantur. Multa quoque inter ſe ſervabant Graeci, quae barbari inſuper habebant, v. g. ut inducias darent victis ad cadavera tollenda. Poſtea mores Germanorum paene omnibus gentibus communes facti ſunt, uti recte obſervavit Grot. *de jure belli & pac. II. §. 1. 2.* Denique & inter Chriſtianos mores quidam inoleverant, quorum apud poſteros vix manſit veſtigium. Leibnit. *Praefat. Cod. jur. gent. dipl. pag. VIII.* cujus & haec eſt elegantiſſima obſervatio, quod multa, quae

Digitized by Google

quae olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Chriſtianarum republica ſanxerit, pro jure Chriſtianarum gentium communi ſint habita. Quod elegante exemplo de uſu baliſtarum adverſus Chriſtianos ex *cap. un. X. de ſagittar.* illuſtrat Hert. *ad Puſendorff. de jure nat. & gent. Lib. II. Cap. III. §. XXIII. lit. e.*

§. XXIII. Itaque non inutile fuerit, jura haec, quum ad eamdem normam exigenda ſint, hoc libello conjungere, illa tamen, quum & objecto & adplicatione differant, ſimul in tractatione diſtinguere, & utrumque jus ſeorſum eo expendere ordine, ut *librum* opuſculi *priorem* JURI NATURAE, *poſteriorem* JURI GENTIUM deſtinemus. Partitio operis.

CAPUT II.

DE ACTIONUM HUMANARUM NATURA ATQUE INDOLE.

§. XXIV.

Ex iis, quae hactenus de natura & conſtitutione juris naturae & gentium diximus, non obſcurum eſſe exiſtimamus, illud ad dirigendas HOMINUM ACTIONES pertinere, adeoque rem ipſam exigere, ut de earum natura atque indole paullo accuratius agamus. Tranſitio ad tractatum de actionibus humanis.

§. XXV. Varios in homine motus, variaſque contingere mutationes, ab ipſa rerum omnium magiſtra, experientia, ſatis ſuperque convincimur. Quum vero motus nullus ſine ſufficiente aliqua cauſſa motrice fieri atque intelligi poſſit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus, cauſſam aliquam ſufficientem habere, eamque vel *in ipſo homine*, vel *extra eumdem* eſſe oportet. Motum ergo, cujus cauſſa ſufficiens in ipſo homine eſt, ACTIONEM; cujus cauſſa extra eumdem quaerenda eſt, PASSIONEM adpellamus. Quum vero motus iſte, quem ACTIONEM vocamus, vel in cogitatione conſiſtat, vel in corpore a voluntate producatur, prior ACTIONIS INTERNAE, poſterior EXTERNAE nomine venit. Quid actio & paſſio? Quid actio interna & externa?

§. XXVI. Paſſiones ergo quamvis non a nobis ipſis, ſed a cauſſa extra nos poſita, proficiſcantur, ac eatenus non ſint in poteſtate noſtra, ſed saepenumero & nobis invitis oriantur: aliquando tamen veluti repelli poſſunt, atque impediri, ſi inſtructi ſimus viribus ſufficientibus ad reſiſtendum cauſſae, extra nos poſitae, Paſſiones quotuplices?

motumque hujuſmodi in nobis excitaturae. Contra ea etiam contingere poteſt, ut veluti adjuvemus hanc cauſſam motricem, extra nos poſitam, ut motum hunc in nobis tanto facilius ciere poſſit *(*)*. Ex quo conſequitur, ut paſſiones aliae ſint IN NOSTRA POTESTATE, aliae NON SINT.

(*) Omnia haec exemplis luculentiſſimis facile poſſunt illuſtrari. Calefieri eſt paſſio. Ei aliquando reſiſtere non poſſumus, ſi aëre admodum calido iter facimus: aliquando poſſumus, ſi hieme procul a foco recedamus: aliquando illam veluti adjuvamus, quoties nempe propius accedimus ad ignem, ut tanto magis incaleſcamus. Calefieri ergo aliquando eſt in poteſtate noſtra, aliquando non eſt.

An & hae ſubſint directioni noſtrae?

§. XXVII. Quum ergo jus naturae circa actiones hominum liberas verſetur: (§. IV.) conſequens eſt, 1. ut illud non dirigat paſſiones, quae non ſunt in poteſtate noſtra: 2. ut, quamvis illud quaedam ſancire poſſit de paſſionibus, quatenus in poteſtate noſtra ſunt, non tamen tunc dirigat paſſiones, ſed actiones liberas, quibus reſiſtere vel ſubvenire poſſemus his paſſionibus, oſtendatque, quid nimirum ſit officii noſtri circa paſſiones illas vel impediendas, vel adjuvandas *(*)*.

(*) Ita ſane irae, qua adficimur, leges praeſcribi non poſſunt: at actiones noſtras dirigere lex poteſt, ut ne irae fraena laxemus, ut reſiſtamus principiis, ne illam ad impetum pervenire patiamur, ut actionem, fervente hac animi perturbatione, ſuſpendamus, cetera. Haec omittentem quis neget adverſus legem peccare? Recte ergo, ſi quidquam aliud, obſervavit Cicero *Tuſc. Qua ſt. I. 3. animorum omnes morbos & perturbationes ex adſpernatione rationis evenire*, id eſt ex omiſſione eorum, quae agenda ſuadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus ſuccumbamus.

An circa illas verſetur jus naturae?

§. XXVIII. Itaque ſolas ACTIONES noſtras dirigit jus naturae. Quamvis vero hae omnes cauſſam ſufficientem in ipſo homine habeant: (§. XXV.) eadem tamen experientia docet, aliarum actionum nos nobis ſemper conſcios, eaſque in poteſtate ac arbitrio noſtro ſitas, alias ita eſſe comparatas, ut ex diſpoſitione quadam mechanica oriantur, ac proinde nec earum nobis conſcii ſemper ſimus, nec eaſdem in poteſtate noſtra habeamus *(*)*.

(*) Sic *in poteſtate noſtra eſt*, ſtare, ſedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, an nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, *nobis conſcii* ſumus. Contra per nos non ſtat, quo minus cor per συστολὴν καὶ διαστολὴν, inteſtina motu periſtaltico, ſanguis per circulum moveantur. Quos motus ſaepe nec ſentimus, nec eos in nobis fieri, novimus. Paullo aliter hanc diſtinctionem accipiunt Stoici, quando τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἶναι, *quaedam* IN POTESTATE *noſtra* ESSE, quaedam NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, deſiderium, averſationem, uno verbo, quaslibet noſtras actiones: ad poſte-

poſteriora corpus, poſſeſſionem, gloriam, principatum, quaecumque denique noſtra opera non ſunt. Epictet. *Enchirid. Cap. I.* Ac proinde rerum haec eſt diviſio, ſeu *τῶν ὄντων*, non actionum tantum.

§. XXIX. Actiones, quarum nobis conſcii ſemper ſumus, quaeque in poteſtate noſtra ac arbitrio ſunt, HUMANAE vel MORALES; quarum nec conſcii noſtri ſumus, nec arbitri, PHYSICAE, vel NATURALES adpellantur. Quare illas LIBERAS, has NECESSARIAS eſſe, facile patet: atque inde merito infertur, 3. humanas vel morales tantum actiones a jure naturali dirigi, [§. IV.] 4. non naturales, niſi quatenus, ut has vel adjuvemus, vel turbemus ac impediamus, in noſtra poteſtate poſitum ſit [*]. Actiones vel humanae, vel naturales. Eas an dirigat jus naturae?

(*) Quamvis enim, ut paullo ante diximus, in circulum ſanguinis, motumque cordis & inteſtinorum in ſe nihil nobis ſit arbitrii: experientia tamen docet, poſſe nos illos motus non modo medicamentis & temperantia adjuvare, verum etiam eoſdem, vel turbare ingluvie, vel ferro, venenis, aliiſque modis plane ſiſtere. Quis ergo dubitet, quin jus naturae prohibere poſſit, quidquid motus illos naturales, unaque ipſam vitam, turbat vel abrumpit? Animadverterunt hoc ipſi veteres philoſophi. Etſi enim plerique neſcio quid laudabile facere exiſtimabant eos, qui ultro ſibi manus inferrent violentas: eleganter tamen Democritus apud Plutarch. *de ſanit. tuenda p.* 135. *Εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. Si corpus animam damn. injuria dati accuſaret, hanc, quin condemnetur, effugere non poſſe.*

§. XXX. Quum itaque actiones humanae, morales, liberae, ſint in poteſtate noſtra atque arbitrio, [§. XXIX.] in poteſtate autem noſtra ſit, quidquid a voluntate noſtra dirigitur; conſequens eſt, 5. ut actiones humanae, vel morales, ac liberae a *voluntate* noſtra dirigantur. Quumque nihil decernat voluntas, niſi ab intellectu ad adpetendum averſandumque excitata: [*] merito inde colligimus, 6. *intellectum* quoque ad edendas actiones humanas liberaſque concurrere, ac proinde 7. duo eſſe actionum humanarum ac liberarum principia, INTELLECTUM & VOLUNTATEM. Principia actionum humanarum, intellectus & voluntas.

(*) Voluntas enim eſt facultas boniformis, adeoque ſemper adpetit bonum, malumque averſatur. (*Elem. phil. mor.* §. *XXIV.*) Hinc nihil poteſt velle, niſi quod intellectus illi tamquam bonum, juſtum, utile, repraeſentavit; nihil nolle, niſi quod idem intellectus illi tamquam malum, injuſtum, noxium, oſtendit. Recte Simplicius ad *Epict. Enchir. Cap. I. p.* 8. *Δῆλον δὲ, ὅτι προηγεῖται μὲν ἡ πρόληψις, καὶ λογική τις οὖσα γνῶσις, καὶ ἀνθρώπῳ πρέπουσα. ὅταν δὲ περὶ κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ ἡμετέρου ὄντος ἢ δοκοῦντος ἡ πρόληψις ᾖ, ἀνακινεῖται πάντως ἔκκλισις ἢ ὄρεξις, ἐπακολουθεῖ δὲ ἡ ὁρμή. ὀρεχθῆναι γὰρ δεῖ πρῶτον ἢ ἀποστραφῆναι, καὶ οὕτως ὁρμῆσαι προσελθεῖν τῷ ὀρεκτῷ, ἢ ἀποτρεφθῆναι τὸ ἐκκλιτὸν, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ ὀρεκτῷ. Conſtat autem,* OPINIONEM, *quae eſt cognitio quaedam, a ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quae quum in eorum aliquo verſatur, quod nobis bonum malumve eſt; aut eſſe videtur, omnino* PROPENSIO *aut* AVERSATIO *commovetur,* ADPETITIO *ſequitur. Prius enim quam* adpe-

adpetas rem deſideratam, & amplectaris, aut eam declines, quae eſt rei deſideratae contraria, vel averſeris, animo propendeas aut abhorreas, oportet.

Quid intellectus?

§. XXXI. Intellectus eſt facultas mentis, res diſtincte percipiendi, dijudicandi, de iiſque recte ratiocinandi. Quae facultas quando IMAGINATIONIS nomen adſumat, jam alibi, quantum ſatis eſt, diximus. *(Elem. phil. rat. §. XII. & XIII.)*

Sine ejus concurſu actio non eſt moralis.

§. XXXII. Quum ergo voluntas nihil poſſit adpetere vel averſari, niſi ab intellectu excitata *:* (§. XXX. *)* conſequens eſt, 8. ut nec actionem tamquam juſtam edere, vel tamquam injuſtam averſari poſſit, niſi intellectus, eam cum lege comparando, id eſt, ratiocinando, diſtincte perceperit; illam juſtam injuſtamve eſſe, utque adeo 9. circa actiones morales opus ſit ratiocinatione, qua earum juſtitiam injuſtitiamque diſtincte percipiamus (*).

(*) Hinc ſatis patet, jus naturae non dirigere actiones infantum, quos ipſe Deus negat diſcernere poſſe dextrum & ſiniſtrum, *Jon. IV*, 11. bonum & malum, eligenda & rejicienda: *Jeſ. VII. 16.* multoque minus actiones furioſorum, mente captorum, morbo inſanientium, qui de juſtitia injuſtitiaque actionum ratiocinari non poſſunt. Recte ergo Ariſtot. *magn. moral. I. 34. Quorum quis non eſt cauſſa, ſed ignorantia, ut delinquat: ob ea neutiquam injuſtus eſt. Eſt enimvero ejuſmodi ignorantia naturalis, veluti quum neſcii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inſcitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injuſti. Ipſa ſiquidem haec faciendi cauſſa eſt inſcitiae, ideo ne injuſti quidem dicuntur.*

Inde conſcientia.

§. XXXIII. Ratiocinatio illa, vel facultas de juſtitia injuſtitiaque actionum noſtrarum ratiocinandi vocatur CONSCIENTIA, cujus naturam variaſque ſpecies jam alibi explicavimus. *(Elem. philoſ. mor.* §. *XVIII. ſequ.*) Attamen & hic quaedam vel repetere, vel tamquam ſupplementa addere, noſtra vel maxime intereſt.

Quae vera eſt ratiocinatio vel ſyllogiſmus.

§. XXXIV. Quia ergo de juſtitia injuſtitiaque actionum noſtrarum ratiocinatur conſcientia, (§. XXXIII.) juſtae autem actiones vocantur contemplatione obligationis externae, ex lege ortae: (§. VII.) 10. conſcientiam comparare inter ſe oportet *legem* & *factum*, id eſt, duas propoſitiones, ex iiſque elicere tertiam. Quod quum fieri non poſſit, niſi per ſyllogiſmum *: (Elem. phil. rat. §. LXXVIII.)* conſequens eſt, 11. ut omnis conſcientiae ratiocinatio ſit ſyllogiſmus, eumque 12. ſemper abſolvant LEX, ACTIO propria, & SENTENTIA, tamquam tres hujus ſyllogiſmi propoſitiones (*).

(*) Ita comparata erat ratiocinatio Judae τοῦ παραδιδόντος: *Quiſquis innocentem prodit ſanguinem, male agit. Id ego feci. Male ergo egi. Matth. XXVII. 4.* Ubi prima propoſitio manifeſto LEGEM; altera ipſam Judae ACTIONEM; tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente noſtra, quoties ratiocinantem in nobis perſentiſcimus conſcientiam: ut adeo contra

cont.

Digitized by Google

conſcientiam philoſophari videantur, qui conſcientiam pro vano ſacerdotum terriculamento cum Tolando venditant.

§. XXXV. Quum ergo conſcientiae ſyllogiſmus pro concluſione ſemper habeat ſententiam, (§. XXXIV.) ſententia autem omnis vel abſolvat, vel condemnet, prout actio legi vel convenit, vel adverſatur: 13. conſcientiam, a qua quis abſolvitur, BONAM; a qua condemnatur, MALAM vocamus (*). Quarum *illa* ſemper cum *fiducia* quadam, haec, quum tuta omnia timeat, cum *ſuſpicione* conjuncta eſt. *Ejus diviſio in bonam & malam.*

(*) Hinc Paullus Apoſtolus *Rom. II.* 15. actus conſcientiae vocat λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, *cogitationes vel ratiocinationes* ACCUSANTES *vel* EXCUSANTES, itemque Joanni Apoſtolo, 1. *Epiſt. III.* 21. integri vitae ſceleriſque puri ſunt ὧν ἡ καρδία αὐτῶν μὴ καταγινώσκει, *quos cor ſuum non condemnat*, contra flagitiorum ſibi conſcii. *v.* 20. ὧν ἡ καρδία αὐτῶν καταγινώσκει, *quos cor ſuum condemnat.* Quin & poëtae ita philoſophantur, e quorum numero Juvenalis *Sat. XIII. v.* 2. *ſequ.*

Prima haec eſt ultio, quod, ſe
JUDICE, *nemo nocens* ABSOLVITUR:
improba quamvis
Gratia fallaci Praetoris vicerit urna.

§. XXXVI. Ratiocinari porro poſſumus 14. de actionibus tum FUTURIS, tum PRAETERITIS, etiam perpetratis: ac proinde conſcientia de nondum edita vel futura actione ratiocinans, ANTECEDENS; de praeterita & jam perpetrata, CONSEQUENS adpellatur. *In antecedentem & conſequentem.*

§. XXXVII. Utroque caſu conſcientia actionem cum lege contendit. Quumque actionem futuram ad legem vel voluntatem Dei componere non ſtudeat, niſi cui eſt *incoctum generoſo pectus honeſto*, ſeu qui animum vera virtute praemunivit (*Elem. phil. mor. §. CCXVII.*) 15. conſcientia *antecedens* non niſi in iis, qui verae virtuti ſtudent, (*) 16. *conſequens* etiam in ſceleratiſſimis hominibus ſeſe exſerit. Sero enim ſapiunt & Phryges. *In quibuſnam utraque reperiatur?*

(*) Virtus ſemper conjuncta eſt cum ſtudio indefeſſo inquirendi in voluntatem DEI. (*Elem. phil. mor. §. CCXVIII.* 2.) Quo magis ergo quiſque profecit in virtute, eo illud ſtudium eſt ardentius. Atque inde fit, ut virtute ornati ſuper iis quoque actionibus futuris, quae aliis vel indifferentes, vel levioris videntur momenti, ſecum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur CONSCIENTIA TENERA, quae & tuta quaevis metuere aliquando videtur, haud abſimilis oculo, qui ne atomum quidem incidentem ſine ſenſu & dolore excipit. Eleganter Plutarch. *de profectu virt. ſent. p.* 85. Ἐπὶ τούτοις πρόσλαβε τοῖς εἰρημένοις σημεῖον οὐ μικρὸν, εἰ βούλει, τὸ μηδὲν ἔτι μικρὸν ἡγεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων, ἀλλ' ἐξευλαβεῖσθαι καὶ προσέχειν ἅπασιν. *Id quoque, ſi lubet, ad praedicta adjunge ſignum non exiguum, quod recte proficiens nullum jam peccatum* EXIGUUM *putat, ſed omnia ſtudioſe vitat & cavet.*

§. XXXVIII. Praeterea 16. quoties futuram actionem contendimus *Eſt vel inſti-*

gans, vel revocans, vel admonens.

dimus cum lege, toties eam vel *praeceptam* a Deo, vel *prohibitam*, vel *permiſſam* eſſe, deprehendimus. 17. Primo caſu conſcientia nos ad agendum exſtimulat: 18. altero a peccando revocat: 19. tertio prudenter, & adhibita in conſilium ratione, agendum eſſe, monet. Hinc 20. conſcientiam in INSTIGANTEM, REVOCANTEM & ADMONENTEM recte diviſeris (*).

(*) Ita Moſen & Zipporam conſcientia INSTIGABAT ad circumcidendum filium, quia iis in memoriam revocabat praeceptum divinum de circumciſione, *Exod. IV.* 14. Eadem conſcientia Davidem REVOCABAT a caede Nabalis, cujus jam ceperat conſilium, quia eum admonebat legis prohibitivae: *ne occidito.* 1. *Sam. XXV.* 32. *ſequ.* Denique conſcientia Paullum Apoſtolum ADMONEBAT, ne carne, quam Diis immolatam ſciret, veſceretur, & ut idem conſilium daret Corinthiis. Quamvis enim non ignoraret, Chriſtianos haud pollui cibo & potu: prudenter tamen agendum eſſe, monebat conſcientia, ne forte alii exemplo offenderentur. 1. *Cor.* X. 28. *ſequ.* Et huc pertinent aurea verba v. 20: Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. *Omnia mihi licent, at non omnia proſunt. Omnia mihi licent, at non omnia aedificant.*

Conſcientia porro vel recta, vel erronea.

§. XXXIX. Quia porro conſcientia eſt ratiocinatio: (§. XXXIII.) 21. eadem, quae in ſyllogiſmum, etiam in conſcientiam cadunt. Hinc, 22. quemadmodum ratiocinatio, ita & conſcientia vel RECTA, vel ERRONEA eſt: & 23. ſicuti omnis ratiocinatio falſa vel in FORMA, vel in MATERIA, peccat: ita & conſcientia errat, ſive falſa lex, falſaeve actionis circumſtantiae praemittantur, ſive ipſae ratiocinandi regulae non obſerventur.

(*) Ut & hoc exemplis illuſtremus, in MATERIA errabant Judaei, dum ſe parentibus beneficia, ſalva religione, ſubtrahere poſſe exiſtimabant, modo, quae illis debebantur, Deo dicarent. Loco enim majoris propoſitionis praemittebant falſam legem, Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. *Qui dicit patri aut matri, Donum eſt, quocumque a me juvari poſſes,* (eum inſontem fore.) *Matth.* XV. 5. *Marc. VII.* 11. In materia quoque errabat Abimelechus, dum ſe Saram, ſalva religione, in torum recepturum, ſperabat. Falſam enim ponebat facti πεῖσμα, ſe cum innupta rem habiturum. *Geneſ.* XX. 2. Denique errorem in FORMA errabant Phariſaei, dum ex lege de ſabbatho eliciebant falſam concluſionem, quod omne opus, etiam quod vel imperioſa neceſſitas, vel caritas, & humanitas exigeret, eo die ſit intermittendum. *Matth.* XII. 10. *ſequ.*

Itemque vel certa, vel probabilis.

§. XL. Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum maxime in conſcientia, contingit, ut modo ex certo aliquo principio, modo ex hypotheſi, probabili illa quidem, at hypotheſi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log. §. CXXX.*) Hinc 24. & conſcientia modo CERTA eſt, quoties nimirum ex certa atque indubia lege; modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum ſententia ratiocina-

Digitized by Google

cinatur (*). Ex quo denuo conſequitur, 25. ut, quemadmodum plures ſunt gradus probabilitatis, (*Elem. log. §. CXXXVI. ſequ.*) ita & conſcientia modo magis, modo minus dici poſſit probabilis.

(*) Non ergo conſcientia PROBABILIS opponenda eſt RECTAE, quia & probabilis aliquando recta eſſe poteſt. At poteſt tamen eadem falſa eſſe, quia quum ratiocinando decipi aliquando poſſimus ſub ſpecie certitudinis per paralogiſmos, id multo magis fieri poteſt ſub ſpecie probabilitatis per ſophiſmata. *El. log.* §. *C. & CI.*) Ex quo conſequitur, ut lubricum admodum ſit dogma illud novorum caſuiſtarum de probabiliſmo, ſeu conſcientia probabili, a peccato excuſante, de quo Lud. Montalt. *Litt. ad provincial. Epiſt.V.* & Sam. Rachel. *Diſſ. de probabiliſmo.* Niſi enim pro norma actionum adſumere velis regulam Lesbiam: fieri non poteſt, ut ſatisfeciſſe tibi videaris officio, ſi agas ſecundum conſcientiam probabilem, quae nec *recta* ſemper, nec *certa*, nec *conſtans* eſt, (§. V.) maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opinionibus aeſtiment, Apoſtolus vero nos aliorum ſententia in re tanti momenti ſtare prohibeat, dum inculcat praeceptum: *ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. Unusquisque in ſuo ſenſu plane certus eſto. Rom. XIV*, 5.

§. XLI. Quia vero, quod probabile eſt, aeque falſum, ac verum eſſe poteſt, (*§. XL.*) (*) evenit aliquando, 26. ut animo noſtro ſeſe in utramque partem objiciant argumenta probabilia, ac proinde de re nondum liquida amplius deliberandum eſſe cenſeamus. Ea conſcientia DUBIA; vel, ſi cura illa, *quae nos coquit, verſatque in pectore fixa*, paullo levioris momenti aliis videatur, SCRUPULOSA dici ſolet (*). Quid conſcientia dubia & ſcrupuloſa.

(*) Non male quidem ipſam dubitationem, quae veluti in diverſa trahit animum, SCRUPULUM vocat celeberrimus Wolffius *Eth.* §. *LXXVI*: at vocabuli tamen notioni magis convenire videtur definitio noſtra. Eſt enim SCRUPULUS lapillus, minimae ille quidem molis, ſed qui, incidens in calceum, pedem miſere adfligit. Servius *ad Aen. VI. v.* 236. SCRUPUS *proprie eſt lapillus brevis, qui preſſus ſollicitudinem creat, unde etiam* SCRUPULUS *dictus.* Apuleius *ſcrupulum* opponit graviori ſollicitudini, quam *lanceam* vocare ſolet. Vid. Scip. Gentil. *ad Apuleii Apolog. p.* 150.

§. XLII. Praeterea contingere poteſt, 27. ut mens, pravis cupiditatibus in tranſverſum acta, ac veluti ſervitute oppreſſa, de actionibus vix libere ratiocinetur, ſed potius propenſionibus ſuis ſuffragari cogatur. (*Elem. phil. moral.* §. *XXIX.*) Quo fit, 28. ut in hoc ſervili ſtatu ratiocinans conſcientia MINUS LIBERA; ea contra, quae ſe ex triſti illa ſervitute in libertatem vindicavit, LIBERA adpelletur. (*) Quam diſtinctionem accuratius explicavit Wolffius *Ethic. §. LXXXIV.* Quid libera, & minus libera?

(*) Hinc παράδοξον Stoicorum: ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, *ſolum ſapientem liberum, & omnem ſtultum ſervum eſſe.* Cicero *Parad.*

V. Qui ſe per virtutem in libertatem vindicavit, is ſpernit calcatque vitia, magnoque animo clamat: *Non ſum imperata facturus, jugum non recipio: immo, quod majore virtute faciendum eſt, excutio. Non eſt molliendus animus. Si voluptati ceſſero, cedendum eſt dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem ſibi juris in me eſſe volet & ambitio & ira.* Seneca *Epiſt. LI.* Ad quae verba Lipſius *Manuduct. ad philoſ. Stoic. Lib. III. Diſſ. XII: Ecce,* inquit, *quos dominos ille jam effugit? adde libidinem, avaritiam, alia vitia: turbam habebis, ut vero nomine dicam, tyrannorum. Miſerum mancipium, qui his ſubjicitur! erectum & liberum, qui evaſit!* Quid vero libertatis ſupereſſe dixeris conſcientiae, cui tot vitia pravaeque cupiditates veluti nervos ac compedes injiciunt?

Quid dormitans, expergefacta, cauterio uſta?

§. XLIII. Nec minus ipſa experientia docemur, homines aliquando ſuis vitiis ita veluti indormiſcere, ut nullo miſeriae ſuae ſenſu adficiantur, neque amplius de juſtitia injuſtitiaque actionum ratiocinetur conſcientia. Quemadmodum itaque 29. illam tunc DORMITARE, vel, 30. ſi diuturna peccandi conſuetudine occalluit, quaſi CAUTERIO USTAM eſſe dicimus: (*) ita 31. eadem veluti EXPERGEFIERI videtur, ſi quando homo calamitatibus vel periculo aliquo excitatus, actiones ſuas expendit paullo accuratius, & de earum juſtitia injuſtitiaque incipit ratiocinari.

(*) Loquutio Paullina 1. *Tim. IV.* 2. eaque ἐμφατικωτάτη. Quemadmodum enim caro, uſta cauterio, omnem amittit ſenſum: ita mens, adſueta criminibus, non ſentit miſeriam, quam alii non ſine horrore contemplantur. Sic idem Apoſtolus *Epheſ. IV,* 19. homines hujuſmodi vocat ἀπηλγηκότας, quaſi *qui dedoluerint*: ubi notatu digniſſima ſunt, quae adnotavit Theod. Beza.

Quid tranquilla, remordens, irrequieta vel anxia?

§. XLIV. Sua quemque conſcientia aut condemnari aut abſolvi, jam ſupra nos dicere meminimus. (§. XXXV.) Quum vero abſolutio non poſſit cum ſumma animi voluptate; condemnatio cum maxima aegritudine atque acerbiſſimo dolore non eſſe conjuncta: conſequens eſt, 31. ut conſcientia bona, eaque certa, plerumque ſit TRANQUILLA; 32. mala REMORDENS, quam lanienam veteres Furiarum facibus aequiparare ſoliti ſunt: (*) ut denique 33. conſcientia dubia plerumque ſimul ſit IRREQUIETA & ANXIA, ut neſciat homo, quo ſe vertat. Enimvero illas adfectiones ad effectus potius conſcientiae, qui ſe in voluntate exſerunt, quam ad ipſam pertinere conſcientiam, facile unuſquiſque animadvertit.

(*) Ita Cicero *pro Sex. Roſc. Amer. Cap. XXIV.* Ceterum ipſi hi conſcientiae morſus argumento ſunt luculentiſſimo, rationem fugere eos, qui cum Tolando lanienam iſtam ex metu ſupplicii, a republica imminentis, oriri exiſtimant. Primo enim non privati tantum hiſce Furiis dies noctesque agitati ſunt, ſed & ii, quos vel naſcendi ſors, vel, faſtigium imperii omni ſupplicio exemerat, veluti Nero apud Sueton. *Cap. XXXIV.* Deinde ſi credere malis, hunc quoque ſibi timuiſſe a populo; non deſunt exempla eorum, qui morti proximi, quamvis nullo futuri metu angerentur, ſe tamen ob delicta quaedam occulta, neminique mortalium nota, vix ferre dolores conſcientiae, conqueſti ſunt:

Digitized by Google

ſunt: veluti Chilo Lacedaemonius, qui apud Gell. *Noct. Att. l.* 3. *Ego quidem certe*, inquit, *in hoc tempore non fallo me, nihil quidquam eſſe commiſſum a me, cujus memoria rei aliquid pariat aegritudinis, niſi profecto illud unum.* Sed & Titi Caeſaris, jam animam agentis, dictum haud abſimile exſtat apud Sueton. *Tit. Cap. X.*

§. XLV. Ex quo facile intelligas, 34. quid de eorum ſententia ſentiendum ſit, qui, pro interna actionum humanarum norma ac regula habendam eſſe conſcientiam, exiſtimant. Si enim norma, niſi ſit recta, certa & conſtans, ſuum perdit officium: (§. V.) quis pro norma adſumeret ratiocinationem, quae aliquando *erronea*: (§. XXXIX.) aliquando *probabilis* tantum; (§. XL.) aliquando *dubia*; (§. XLI.) quin ſaepe pravis cupiditatibus oppreſſa eſt? (§. XLII.) Hinc 35. quamvis peccet omnino, qui agit contra certam vel probabilem conſcientiam: non tamen 36. ideo recte ſtatim & juſte agere dicendus eſt, qui ſe egiſſe contendit ſecundum conſcientiam (*).

An pro actionum humanarum norma ſit conſcientia?

(*) Non ipſa conſcientia norma eſt, ſed normam adplicat factis & ſpeciebus obvenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cujus de pravitate nos convictos arbitramur, quam aliquid agitur, quod juſtum & bonum eſſe nobis ſine certa lege perſuadet conſcientia. Qui ergo conſcientiam erroneam ſequitur, eo ipſo, quod hanc potius, quam legiſlatoris voluntatem, ſequitur, peccat, aliquanto quidem excuſatius, quam qui agit contra conſcientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem ſuffragari nolim ſententiae Limborchii, qui *Theol. Chriſt. Lib. V. Cap. II.* §. *VIII. ſequ.* etiam erroneam conſcientiam ſequendam eſſe contendit.

§. XLVI. Ex quo porro colligimus, 37. dubia adhuc, & inter contrarias ſententias miſere fluctuante conſcientia, ſuſpendendam eſſe actionem tantiſper, dum res ad liquidum perducta ſit. Quod 38. merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium *Obſervat. XIX. ad Puſend. de offic. hom. & civ. Lib. I. Cap. I.* §. *VI.* quod ſumma haec eſt hominis protervia, ſi tam obſirmato animo aliquid agat, ut parum laboret de exploranda voluntate divina, idem omnino acturus, ſi vel maxime, id ſibi a Deo interdictum eſſe, noverit (*).

Conſcientia adhuc dubia actus cur ſuſpendendus?

(*) Adpoſite Cicero *de Offic. I,* 9. *Quocirca bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, aequum ſis, an iniquum. Aequitas enim lucet ipſa per ſe, dubitatio cogitationem ſignificat injuriae.* Id eſt, qui dubitans de aequitate actionis tamen agit, eo ipſo prodit animum injuriam faciendi Deo. Unde & Apoſtolus: ὁ δὲ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. *Qui ambigit, ſi ederit, condemnatus eſt, quia non edit ex fide. Rom. XIV,* 23.

§. XLVII. Itaque ex his, quae hactenus diximus, patet, 39. in adplicatione legis ad factum conſcientiae luminibus quam maxime officere IGNORANTIAM & ERROREM. Et per illam quidem ſimplicem cognitionis privationem; per hunc ſive ideam, ſive judicium,

Imbecillitates intellectus ignorantia & error.

ſive ratiocinationem, a rei natura diſcrepantem, intelligimus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cujus nulla omnino idea animo obverſatur; ERRARE, qui rei ideam concepit, ſed vel ab objecto diſcrepantem, vel obſcuram, confuſam atque inadaequatam. Et tunc fieri nequit, quin error, in ideis admiſſus, in judicia, atque inde in ipſas ratiocinationes ſeſe diffundat.

Anomnis error & ignorantia culpari meretur.

§. XLVIII. At quum nec omnibus hominibus impoſita ſit obligatio veritates abſtruſiores, ac veluti in Arceſilai puteo demerſas, inveſtigandi, & rerum quarumdam ignoratio cum utilitate potius, quam detrimento, conjuncta eſſe videatur, (*) immo ſaepe ignorantes *imprudenteſque plus boni uno die faciant, quam ſcientes antea umquam:* Terent. *Hecyr. V,* 4. *v.* 39. *ſequ.* merito inde colligimus, 40. non omnem vel IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum eſſe ac vituperabilem.

(*) Exemplo eſſe poteſt certorum ſcelerum, de quibus ne fari quidem licet, ignorantia, ſi tunc ignotorum nulla cupido eſt. Quis enim eam non pluribus exoptet, quum animum turpiſſimis cupiditatibus occludat, praeſtetque impervium? Sic ſane Scythas eo nomine laudat Juſtinus *Hiſtor. II.* 2. *quod in iis tanto plus profecerit* VITIORUM IGNORATIO, *quam in Graecis cognitio virtutis.* Nec minus majores noſtros miratur Quinctilianus *Declam. IV.* ubi de impuriſſimo agens flagitio: NIL *tale*, inquit, NOVERE *Germani,* & *ſanctius apud Oceanum vivitur.*

Quae ignorantia, ac quis error culpabilis ſit?

§. XLIX. At quum nihil decernat voluntas, niſi ab intellectu ad adpetendum averſandumque excitata, ac proinde intellectus quoque ad edendas actiones humanas liberaſque concurrat: (§. XXX, 6.) conſequens ſane eſt, 41. ut non abſint a reprehenſione, qui in principiorum boni ac mali, juſti injuſtique, quorum ſibi cognitionem facile comparare potuiſſent, turpiſſima ignoratione verſantur, vel circa illa errant, circa quae errorem, ſi intendiſſent nervos, facile potuiſſent evitare.

Ignorantia, vel vincibilis, vel invincibilis, vel voluntaria, vel involuntaria, vel efficax, vel concomitans.

§. L. Hinc variae ignorantiae atque erroris diviſiones. Quatenus enim primo ignorantiam evitare in noſtra poteſtate eſt, vel non eſt: eatenus vel VINCIBILIS, vel INVINCIBILIS adpellatur (*). Quatenus quis illius cauſſa eſt, vel non eſt: eatenus vel VOLUNTARIA eſt, vel INVOLUNTARIA. Denique, ſi quis aliquid egit, quod non fuiſſet acturus, niſi ignorantia menti caliginem offudiſſet: ignorantia illa EFFICAX vocari ſolet: CONCOMITANS vero, ſi quid factum eſt, quod factum fuiſſet, ſi vel maxime abfuiſſet ignorantia. Quamobrem prioris argumentum eſt poenitentia, poſterioris facti illius, etiam ex ignorantia admiſſi, adprobatio. Quae omnia ad errorem non minus, quam ignorantiam, pertinere, nemo non intelligit.

(*) Igno-

(*) Ignorantiam atque errorem INVINCIBILEM eſſe aiunt vel IN SE, *at non in ſua cauſſa*, vel IN SE ET SUA CAUSSA SIMUL. Sic enim ignorantia hominis temulenti *in ſe* quidem *invincibilis* eſt, quamdiu durat ſuavis illa inſania: *at non in ſua cauſſa*, quia homini licuiſſet non inſanire. Contra peccata furioſorum ex ignorantia *in ſe & ſua cauſſa invincibili* proficiſcuntur, quum nec ſciunt emota mente, quid agant, nec per eos omnino ſteterit, quo minus furerent. Vera ſunt haec omnia, nec uſu ſuo in doctrina de imputatione deſtituuntur: at prior tamen vix dici poteſt INVINCIBILIS, quum potuiſſet evitari, ſi mens non laeva fuiſſet. Rem optime explicat Ariſtoteles *Nicomacheor. III, 7.* dum legem memorans Pittaci, quae ebriis peccantibus duplicem poenam irrogari juſſerat, ſtatim ſubjicit: Τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. *In ebrios duplex poena conſtituta eſt: principium enim in ipſis eſt. Nam ſuum in iis erat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem cauſſa inſcientiae eſt.* De ipſa Pittaci lege videndi Diog. *Laërt. I. 67.* & Plutarch. *in Conviv. ſept. ſap. p. 155.*

§. LI. Progredimur ad alterum actionum humanarum liberarumque principium, VOLUNTATEM, (§. XXX.) quae eſt illa mentis noſtrae facultas, qua adpetimus bonum, malumque averſamur. Ut adeo veriſſimum ſit, intellectum circa verum & falſum; voluntatem circa bonum & malum occupari. Nam & veritatis non ob aliam cauſſam cupida eſt voluntas, quam quatenus bona eſt, nec falſum, quia falſum, ſed quia ſimul malum eſt, averſatur (*). Quid voluntas?

(*) Sic nemo ſanus praeſcire cupit calamitates ſibi imminentes, quia ſi vel maxime vera eſſet haec ſcientia, mentem tamen illa ante tempus vehementer excruciaret, & ſic bona videri non poſſet. Contra fabularum cupidiſſimi ſunt pueri, quamvis eas fictas eſſe ſubolfaciant, quia eas vel ad componendos mores, vel ad animum ſaltim oblectandum comparatas eſſe, intelligunt, eaſque proinde bonas eſſe exiſtimant.

§. LII. Ex ea ergo definitione colligimus, 42. non poſſe voluntatem quidquam adpetere, niſi quod ei tamquam bonum ab intellectu ſiſtitur: nec 43. averſari, niſi quod ei tamquam malum ab eodem repraeſentatur. 44. Quo magis quodque nobis bonum malumve videatur: eo vehementius nos illud adpetere vel averſari, ac proinde 45. contingere poſſe, ut minoris boni adpetitio vel minoris mali averſatio, propoſito majore malo bonove, cohibeatur. 46. Averſationem non in ſola adpetitionis privatione conſiſtere, ſed conjunctam eſſe cum aliquo poſitivo, (*) quod NOLUNTATEM vel RECLINATIONEM vocat V. C. Henr. Koehler. *Exerc. jur. nat. §. CLXVII. ſequ.* Ejus actus & natura.

(*) Quemadmodum JCti accurate diſtinguunt *non nolle* & *velle*: *l. 3. D. de reg. jur.* ita non minus diſcerni debent *non velle* vel *non adpetere*, & *nolle*, ſeu *averſari*. Multa ſane non vult ſapiens, a quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit immortalitatem, quam natura; non imperium, quod naſcendi ſors negavit: nec tamen res illas averſatur, ſed magnas ac praeclaras eſſe judi-

Digitized by Google

cat. Non vult, quod non capit ejus conditio, quamvis ab eo non abhorreret, ſi caperet. Ita quamquam regnum nec voluit, nec adfectavit intentus operi diurno hortulumque ſterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen nec noluit, nec adſpernatus eſt, quum ſe regem ſalutari, regiaeque veſtis inſignibus exornari, animadverteret. Curt. *de geſt. Alex. IV*, 1.

Ejuſdem ſpontaneitas & libertas.

§. LIII. Nec minus ex ea definitione patet, 47. hominem, quod ad voluntatem attinet, non modo SPONTE, ſed & LIBERE agere. Quum enim SPONTANEITAS ſit facultas ſe ipſum dirigendi ad certum & antea cognitum finem, LIBERTAS vero facultas, ex duobus poſſibilibus alterutrum, prout e re videatur, eligendi: utramque facultatem menti noſtrae ineſſe, vel ab ipſa experientia docemur. Neque 48. obſtat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicavit, ſuis adfectibus cupiditatibuſque adhuc ſervire. Eſſe enim haec obſtacula ita comparata, ut majore menti propoſito bono malove removeri ſuperarique poſſint, jam ſupra monuimus (*). (§. LII, 45.)

(*) Sic quantacumque in fure ſit contrectandae rei alienae cupiditas, ei tamen ille non ſuccumberet, ſi ſibi tanti criminis effecta, veluti ſquallorem carceris, ergaſtulum, flagra, equuleum, ipſam denique furcam, poneret ob oculos. Nec minus, qui voluptatibus atque otio magnopere delectantur, ad honeſtiora ſtudia ac diligentiam ſeſe illico inflammari ſentirent, ſi, adhibita in conſilium ratione, paullo expenderent accuratius, quanta ſit doctrinae ac ſapientiae praeſtantia, quanta utilitas, quam incredibilis ſuavitas, & quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia conjunctum ſit. Rem omnem breviter exprimit Epictetus apud Arrian. *I*. 17. Τίς ὁρμὴν νικῆσαι δύναται; ἡ ἄλλη ὁρμή. Τίς δ᾽ ὄρεξιν καὶ ἔκκλισιν; ἡ ἄλλη ὄρεξις καὶ ἔκκλισις. *Ecquidnam adpetitionem vincere poteſt? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propenſionem? Profecto alia inclinatio ac propenſio.* Id quod eodem, quo nos uſi ſumus, furis exemplo illuſtrat Simplic. *ad Epictet. Enchir. Cap. I. p.* 22.

An eam impediat temperamentum.

§. LIV. Hinc 49. illi voluntatis humanae libertati non officit conſtitutio corporis, quam TEMPERAMENTUM vocant philoſophi. (*Elem. phil. mor. §. LI. ſequ.*) Quamvis enim mens a corpore diverſimode adficiatur, (*ibid. §. XLV.*) & ad certa vitia reddatur proclivior: iſta tamen determinatio non magis in coactione conſiſtit, quam homo cogitur ad prodeambulandum, dum eum ſudum coelumque ſerenius invitat. Quis enim negaverit, voluntatem omnia integra habere, illaſque verni ſolis blanditias non impedire, quo minus e duabus cauſſis, quarum una deambulationem ſuadet, altera diſſuadet, praegnantiori adſentiatur?

An adfectus & mores?

§. LV. Idem porro 50. dicendum videtur de ADFECTIBUS, id eſt, commotionibus voluntatis ex repraeſentatione boni malique ortis. Quamvis enim mens, quod ad primum motum attinet, paſſive ſe habeat: reliqua tamen in ejus poteſtate ſunt, puta, ut obſtet prin-

principiis, ne motum iſtum adprobet, nec primam animi incitationem ad impetum pervenire patiatur. Quod 51. & de MORIBUS, id eſt, propenſionibus, diuturna conſuetudine firmatis, repetendum videtur. Tametſi enim & hi paullatim veluti in naturam abeunt, *quam ſi expellas furca, tamen uſque recurret:* Horat. *Epiſt. I.* 10. *v.* 24. non tamen vel emendari non poſſunt, (*) vel non vinci ſaltim, ſi quis libertate ſua uti velit.

(*) Mores ſunt propenſiones & adfectus, diuturna conſuetudine firmati. (*Elem. philoſ. moral.* §. *LXIX.*) Quod diuturna conſuetudine adſcivimus, id procul dubio deſuetudine paullatim inumbrari atque aboleri poteſt, ſi ea in re tantum adhibere diligentiae velimus, quantam adhibuimus, dum illam primum contraximus. Quo pertinet elegans, quam jam Hertius ad Puſendorfſium laudavit, ſententia Ariſtophanis in *Veſpis*.

Τὸ γὰρ ἀποςῆναι χαλεπὸν
Φύσεως, ἣν ἔχοι τις ἀεί.
Καί τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξύνοντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.

Uſus quo fueris diu,
Mutare ingenium, grave eſt.
Multos invenias tamen,
Qui mores moniti ſuos
Mutarunt melioribus.

§. LVI. Denique 52. EXTERNA VIS tantum abeſt, ut libertate ſua privet voluntatem humanam, ut illa vel maxime argumento ſit, eam eſſe liberam. Quamvis enim fieri poſſit, ut aliquis vi prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus, quod vult, velit, vel compelli, ut quod non vult, velit (*). Immo ſi intellectus bonum, quod actionem ſequitur, tamquam majus malo imminente, repraeſentet: nulla vis externa hominem ab eo, quod ſemel animo concepit, abſterrebit, eumque *nec civium ardor prava jubentium, nec vultus inſtantis tyranni mente quatiet ſolida.* Vid. illuſt. Wolffius *Metaphyſ.* §. *DXXII.* An vis externa?

(*) Id quoque obſervavit Epictetus apud *Arrian. I,* 17. Poſtquam enim adpetitionem non niſi alia adpetitione vinci poſſe docuit: ſtatim ſubjicit: Ἄν μοι, φησί, προσάγῃ θανάτου φόβον, ἀναγκάζει με. Οὐ τὸ προσαγόμενον, ἀλλ' ὅτι δοκεῖ σοι κρεῖττον εἶναι ποιῆσαί τι τούτων, ἢ ἀποθανεῖν. Πάλιν οὖν τὸ σὸν δόγμα σε ἠνάγκασεν, τουτέστι προαίρεσιν προαίρεσις. *At, inquiat quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non, quod imminet, in cauſſa eſt, ſed quia tibi ſatius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coëgit, id eſt, voluntas vicit voluntatem.*

§. LVII. Ex quo colligimus, 53. non rejiciendam eſſe diſtinctionem voluntatis ANTECEDENTIS & CONSEQUENTIS, quarum illa ſine contemplatione περιςάσεων, quae ſeſe tempore actionis exſerere poſſunt, decernit: haec actionem circumſtantiis, quae ſeſe tunc exſerunt, attemperare ſtatuit. Quare 54. voluntas conſequens ab antecedente diverſiſſima videtur, quum tamen utraque ſibi invicem non refragetur. Ita verum eſt, & pacem velle Deum, & eum- Voluntas vel antecedens vel conſequens.

Digitized by Google

eumdem bellum, certis poſitis circumſtantiis, non improbare.

Actiones ſpontaneae, invitae, ultroneae, coactae, mixtae.

§. LVIII. Praeterea inde intelligitur, 55. SPONTANEAS eſſe actiones, quae proficiſcuntur ex mente, ſe ipſam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56. INVITAS, quae a mente ſe ipſam determinante non proveniunt. (§. LIII.) Porro 57. ſpontanearum alias ULTRONEAS eſſe, ad quas parandas nulla hominem neceſſitas extrinſecus impulit, alias 58. COACTAS, quas quis, tali urgente neceſſitate, patravit: (§. LVI.) nihil autem 59. cauſſae eſſe, cur addamus MIXTAS, quippe quae quum itidem, neceſſitate extrinſecus urgente, fiant, *coactis* quam commodiſſime accenſentur (*).

(*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, ſed ita, ut eas omittere mallet, niſi urgeret neceſſitas. Tale quid animadvertimus in iis, qui jactum faciunt imminente naufragio, de quibus Lucret. *de rer. nat. Lib. II. v.* 277.

Jamne vides igitur, quamquam vis extima multos
Pellit, & invitos cogit procedere ſaepe,
Praecipiteſque rapit, tamen eſſe in pectore noſtro
Quiddam, quod contra pugnare obſtareque poſſit?

Enimvero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta eſſe poteſt, ut nos adigat ad volendum, quod nolumus, vel quod volumus, averſandum: (§. LVI.) adeoque omnis actio coacta mixta omniſque mixta coacta eſt. Quis vero probaret diviſionem, cujus membra adeo non disjuncta ſunt, ut potius unum de altero praedicetur? (*Elem. log.* §. *XLVII*, 2.)

Actiones invitae involuntariae, coactae voluntariae ſunt.

§. LIX. Hinc 60. verum quidem eſt, nullam actionem *invitam* eſſe voluntariam: (§. LVIII, 56.) at 61. negari nequit, voluntarias eſſe actiones *coactas*, quia, quamvis non agere mallemus, niſi nobis repraeſentaretur malum atrocius, voluntas tamen hanc actionem vere decernit. Ex quo porro conſequitur, 62. ut non male philoſophati ſint veteres jureconſulti, dum, COACTUM etiam VELLE, ſtatuerunt. *l.* 21. *§.* 5. *D. quod met. cauſſ.*

Cap. III.

DE NORMA ACTIONUM HUMANARUM, VEROQUE JURIS NATURALIS PRINCIPIO.

§. LX.

Qualem eſſe oporteat actionum humanarum normam?

Non ita comparatam eſſe naturam hominis, ut actionum liberarum norma ac regula carere poſſit, jam ſupra a nobis demonſtratum eſt. (§. III. ſequ.) Ibidem vero oſtendimus, illam normam eſſe deſituram, neque functuram officio ſuo, niſi & *recta,*

Digitized by Google

recta, *certa* ac *conſtans*, & cum *obligatione*, eaque non interna, ſed *externa*, conjuncta ſit. In talem vero normam, in quam hae virtutes omnes manifeſto cadant, jam paullo accuratius erit a nobis inquirendum (*).

(*) Nolim vero confundas NORMAM actionum humanarum, & PRINCIPIUM JURIS NATURALIS. I'la enim eſt principium, quod *eſſendi* vocant philoſophi, quodque nobis *principium obligationis* eſt. Per hoc intelligimus *cognoſcendi principium*. id eſt, propoſitionem quamdam, ex qua, ad quid obligati ſimus, illico adpareat. Sunt haec & in rebuspublicis diverſa. Nam *principium obligationis*, quae civibus reipublicae omnibus incumbit, eſt voluntas ſummae in qualibet republica poteſtatis, eaque ſimul *norma* eſt, ad quam omnes & ſinguli actiones ſuas componere tenentur. At ſi quaeras, unde cognoſci atque intelligi poſſit illa ſummae poteſtatis voluntas? ad leges te omnes remittent, eaeque adeo unum & adaequatum erunt *cognoſcendi principium*.

Ea non in nobis, ſed extra nos quaerenda eſt.

§. LXI. Normam illam vel *in nobis* ipſis, vel *extra nos*, exſiſtere oportet. In nobis ſi reperiretur, illa non alia eſſe poſſet, quam vel intellectus ac conſcientia, vel ipſa voluntas noſtra. At neutra mentis facultas ſemper recta, neutra certa, neutra conſtans atque immutabilis eſt. Ergo nec alterutra, nec utraque, normae actionum humanarum officio recte fungetur. Ex quo ſane conſequitur, 1. ut norma illa actionum noſtrarum non in nobis, ſed extra nos, omnino quaerenda ſit.

Et quidem in voluntate Dei.

§. LXII. Extra nos cum aliae res creatae exſiſtunt, tum ipſe rerum omnium auctor DEUS. Quum vero quaeramus actionum humanarum normam cum obligatione externa conjunctam, (§. IX.) & per rectam rationem univerſo generi humano promulgatam, (§. XI.) obligatio vero externa in entis cujuſdam, cujus imperium agnoſcimus, voluntate conſiſtat, (§. IX. 10.) denique nullum ſit ens, cujus imperium magis agnoſcere teneamur, quam DEUS optimus maximus, (§. X.) iſque ſolus etiam per rectam rationem, cujus ipſe auctor eſt, aliquid promulgare poſſit: conſequens eſt, 2. ut ſola VOLUNTAS DEI ſit norma actionum humanarum, omniſque naturalis obligationis, quin & omnis juſtitiae principium (*).

(*) Incidimus itaque in ſententiam viri illuſtriſſimi, jam ſupra a nobis laudati, SAMUELIS A COCCEIIS, qui in laudatis diſſertationibus (§. X. *) hoc principium non ſolum ſolidiſſimis rationibus demonſtravit, ſed & ab adverſariorum ſtricturis erudite vindicavit, in primis *Diſſert. I. quaeſt. II. §. VI. ſequ.* ubi *§. XXXIV. p. 31. ſequ.* etiam veterum, idem ſentientium, teſtimonia quamplurima accumulat, quorum maxime notabilia ſunt Xenophontis, Sophoclis & Ciceronis, quae, quum diſſertationes illae doctiſſimae omnium manibus terantur, hic non repetimus.

Voluntas Dei norma eſt recta, certa, conſtans, & obligatoria.

§. LXIII. Neque dubitari poteſt, 3. quin haec norma RECTA ſit, quum nihil velle poſſit ens infinite bonum ac ſapiens, niſi quod vere bonum eſt: 4. quin eadem ſit CERTISSIMA, quum omnibus per rationem innoteſcat: 5. quin ſit CONSTANS, quia non magis mutari poteſt voluntas Dei, quam ipſe Deus, &, per quam illam promulgavit, recta ratio. Denique 6. quin ſit OBLIGATORIA, quum & Deo juſtiſſimae cauſſae ſint, obſequium a nobis exigendi, & nullae ſint hominibus rationes, cur ſe illius imperio ſubtrahere vel velint, vel poſſint. (§. X.) Ex quo ſimul patet, 7. non omnem Dei voluntatem, ſed obligatoriam tantum, pro norma actionum humanarum eſſe habendam (*).

(*) Quam late pateat DEI VOLUNTAS, accuratius ab iis, qui theologiam naturalem tradunt, explicatur, inprimis a Ruardo Andala *Theol. nat. Part. II. Cap. VIII. §. V. ſequ.* & celeb. Wolfſio *Theol. nat. Part. I. tot. Cap. III.* Sane quum voluntatis divinae objectum ſit primum ipſe Deus, dum perfectiones ſuas amat, adprobat, in iis adquieſcit, deinde univerſus mundus; quem vult eſſe, certis legibus moveri, conſervari, tum omnia reliqua contingentia, praeterita & futura: hic tantum intelligimus *voluntatem Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas*, eamque vocamus OBLIGATORIAM.

Eadem & lex divina poteſt ratione hominum.

§. LXIV. Quum vero VOLUNTAS DEI OBLIGATORIA, quam unicam actionum humanarum normam eſſe oſtendimus, ſit voluntas Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas: (§. LXIII.*) conſequens eſt, 8. ut ea contemplatione hominis recte etiam vocetur LEX DIVINA, quippe quae nihil aliud eſt, quam voluntas entis ſupremi, ſub comminatione poenae, vel propoſito praemio, certas actiones vel praecipientis, vel prohibentis. (§. IX. 11.) 9. Ut, quum & aliae leges divinae, per revelationem hominibus promulgatae, dentur, quas POSITIVAS vocant, hae, quia natura homini innoteſcunt, merito NATURALES adpellentur, & prout aliquid praecipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in ADFIRMATIVAS, NEGATIVAS & PERMISSIVAS recte diſpeſcantur.

Ex voluntate Dei etiam divina juſtitia recte poteſt explicari?

§. LXV. Quumque haec divina voluntas, ſeu lex divina naturalis, omnis juſtitiae ſit fons & principium: (§. LXIII. 2.) ſequitur, 10. ut omnis actio, non modo humana, ſed & divina, huic voluntati divinae attemperata JUSTA ſit, ac proinde 11. male huic doctrinae opponatur, nullam fore Dei juſtitiam, ſi non aliud ſtatuatur juris naturae principium, quam Dei VOLUNTAS (*).

(*) Exprobrare hoc viro illuſtriſſimo, SAM. DE COCCEJIS, non dubitavit auctor *Obſervationum Hanoveranarum Obſ. VIII. Periculoſa etiam alia ex his dogmatibus conſequuntur, qualia a quibuſdam minus circumſpecte jam dudum ſunt jactata, veluti*

Digitized by Google

luti nullam eſſe ipſius Dei juſtitiam. Nam ſi jus eſt nihil aliud quam juſſum creatoris, vel ejus, qui potentia ſua cogere poteſt: manifeſtum eſt, in ipſo Deo juſtitiae rationes ceſſare, quum cogi nequeat, & poſſe eum jure damnare innocentem, beare ſceleratum. Quibus admiſſis, in juſtitiae conſideratione reſtabit timor Dei, amor ceſſabit. Enimvero quum Deus nihil velit, niſi quod aequum & juſtum eſt: quidni ex voluntate Dei explicari poſſet etiam divina juſtitia? Ceſſat quidem circa Deum ratio juſſus & coactionis, adeoque obligatio externa: ſed eadem & in ſummis imperantibus ceſſat, quod attinet ad leges ſuas. Quamvis enim illis obſtrictus non ſit princeps, cui ἀνυπεύθυνον eſt imperium: tamen eum dicimus JUSTUM, ſi ſuum cuique ſecundum leges ſuas tribuit. Quidni ergo & Deum ideo dicamus JUSTUM, quod hominibus jus ſuum ſecundum VOLUNTATEM, ſeu LEGEM SUAM tribuat? Homo ergo dicitur JUSTUS, qui VOLUNTATI DEI, per modum legis promulgatae, obſequium praeſtat. Deus vero JUSTUS eſt, quia ſecundum VOLUNTATEM SUAM ſine coactione & lege ſuum cuique tribuit. Nec periculum eſt, ne Deus damnet innocentem, ſceleratum beet. Ita enim non ageret ſecundum voluntatem ſuam, qua nihil vult, niſi quod juſtum, aequum, & perfectione ſua dignum eſt.

§. LXVI. In eo tamen 12. maximum diſcrimen inter DIVINAM & HUMANAM intercedit juſtitiam, quod quum in illa legis & coactionis ratio omnis ceſſet, (§. LXV.*) haec involvat rationem legis & coactionis, (§. LXIV. 8.) ac proinde 13. voluntas divina, quatenus hominibus pro actionum norma eſt, conjuncta ſit cum comminatione poenae, ſeu mali cujuſdam, iis a Deo repraeſentandi, qui voluntati ſuae non praeſtent obſequium. Quamvis 14. ea poena etiam poſitiva, (*) non, ut in legibus humanis, certa & deſinita, ſed plerumque indeſinita ſit, Deuſque eam ſuae ſapientiae ac juſtitiae reſervarit. Differentia normae juſtitiae divinae & humanae.

(*) Qui omne malum paſſionis, quod malam ſequitur actionem, & cum hac connectitur, POENAM adpellitant, hi illam recte dividunt in NATURALEM & POSITIVAM. Clariſſ. Koehler. *Exercit. jur. natur. §. CCCLXII. ſequ.* Sed ſi per poenam intelligas malum paſſionis, quod ipſa lex divina peccantibus comminatur: poena poſitiva tantum poenae nomine κυρίως veniet. *Nam talem &* athei agnoſcunt: *poſitivam* non niſi ii, qui & exſiſtere Deum, & rerum humanarum curam gerere, ſtatuunt. Jam quamvis poena poſitiva deſinita non ſit: vel ipſa tamen recta ratio ſatis nos convincit, Deum non poſſe non hominibus & poenas, & praemia rependere, prout actiones voluntati ejus vel non attemperent, vel attemperent. Id enim ἀμέσως ex idea juſtitiae divinae fluit, & admiſſum eſt ab omnibus, qui in dubium non vocarunt divinam providentiam. Xenophon. Memorab. *Socr. I. 4. 16.* Οἴει δ' ἂν τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις δόξαν ἐμφῦσαι, ὡς ἱκανοί εἰσιν εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, εἰ μὴ δυνατοὶ ἦσαν, καὶ ἀνθρώπους ἐξαπατωμένους τὸν πάντα χρόνον οὐδέποτ' ἂν αἰσθέσθαι; *Num arbitraris, Deos hominibus opinionem inditos fuiſſe, quod & beneficiis & poenis afficere poſſint, ſi non revera id poſſent? & homines, perpetuo deceptos, horum nihil umquam ſenſiſſe?*

§. LXVII. At quum dubitari vix poſſit, quin norma actionum Ut normam il-

Iam rite adplicemus, opus eſt certo jus naturae cognoſcendi principio.

humanarum non alia eſſe poſſit, quam voluntas, vel lex Dei: (§. LXIII.) jam porro merito quaeritur, quo pacto illam quam facillime cognoſcamus? Et ſane dum eam per rectam rationem univerſo humano generi promulgatam eſſe, omnes fatentur, (§. XI. 16.) recta vero ratio nobis eſt facultas ratiocinandi, veritateſque alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi: (§. XV.) facile patet, 15. dari aliquam veritatem vel propoſitionem, ex qua per neceſſariam concludendi rationem, quid voluntati Dei conſentaneum, adeoque juſtum ſit, elici poſſit, adeoque 16. eſſe oportere commune aliquod ac generale jus naturae COGNOSCENDI PRINCIPIUM (*).

(*) Id quomodo ab ipſa norma differat, jam ſupra (§. LX. *) oſtendimus. Quum vero principii vocabulum latius acceperit illuſtriſſimus SAM. DE COCCEIIS, in λογομαχίαν abit, quidquid ei obverit clariſſimus Jac. Frid. Ludovici. Quomodo enim illa voluntas Dei nobis innoteſcat, ipſe vir illuſtriſſimus *Diſſ. I. quaeſt. III.* oſtendere conatus eſt, adeoque manifeſto diſtinxit *voluntatem Dei*, tamquam normam & principium eſſendi, quod vocant, juris naturae, *a mediis intelligendi & probandi voluntatem Dei*, adeoque a principio cognoſcendi.

Idque verum, evidens, atque adaequatum eſſe oportet.

§. LXVIII. Quumque omne cognoſcendi principium ita comparatum eſſe oporteat, ut ſit VERUM, EVIDENS atque ADAEQUATUM: conſequens eſt, 17. ut & juris naturae principium debeat eſſe VERUM, ne ſi illud vel falſum ſit, vel in nuda fictione conſiſtat, tales etiam concluſiones ex illo eliciantur. 18. Ut idem EVIDENS eſſe oporteat, & 19. ita quidem, ut non modo a docto aliquo, ſed & a quolibet plebeio, quippe qui aeque, ac ille, ad obſequium juri naturali praeſtandum obſtrictus eſt, perſpici atque intelligi poſſit (*). Denique 19. ut eſſe debeat ADAEQUATUM, omniaque officia tum hominum, tum civium, non modo Chriſtianorum, ſed & a Chriſtiana pietate alienorum, inde prono alveo fluant.

(*) Quemadmodum ergo ſuſpectae ſunt juſto ſubtiliores exſiſtentiae DEI demonſtrationes, quia illa veritas ita comparata eſſe dicitur, ut & plebeius quiſque ad eam animo concipiendam obſtrictus ſit, ac proinde Apoſtolus eam palpando inveniri poſſe docet, quippe ἀ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, *non longe abſentem ab unoquoque noſtrum: Act. XVII. 27.* ita vix ſuſpicione caret ſubtile nimis juris naturalis principium, quum ἀναπολόγητοι ſint omnes, etiam indocti, & ſubtiliori philoſophiae non adſueti, ſi contra jus naturae peccaverint.

Unde hoc principium

§. LXIX. Itaque 20. juris naturalis principium quaerere non poſſumus in convenientia actionum noſtrarum cum ſanctitate Dei: quia, ſi vel maxime largiamur, veram eſſe hanc propoſitionem,

ea

ea tamen nec evidens eſt, nec ita comparata, ut omnia officia vel hominum, vel civium, inde elici probarique poſſint (*).

non eſt in ſanctitate Dei quaerendum.

(*) Quam obſcura enim ſit ſanctitatis divinae idea, ſive eam in ſenſu theologico, ſive in juridico, accipias, jam oſtenderunt Sam. Puſendorff. *Specim. Controv. IV.* 4. Thomaſ. *Fundam. jur. nat. & gent. I. 6. 11. ſequ.* Et quam multa ſunt officia, quorum ἀρχέτυπα in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga benefactores, reverentia erga ſuperiores, redditio crediti, ſimilia.

Nec in ipſa actionum humanarum juſtitia vel injuſtitia.

§. LXX. Nec magis 21. ſufficit propoſitio, id, quod ſua natura juſtum eſt, eſſe faciendum, quod ſua natura injuſtum, fugiendum. Quamvis enim jam ſupra a nobis conceſſum ſit, actiones quaſdam in ſe ſuaque natura bonas, vel malas, & ad illas amplectendas, has fugiendas, hominem intrinſecus obligari: (§. VIII.) falſum tamen eſt, actionem illam intrinſecus & antecedenter ad legem juſtam eſſe (*) (§. VII.). Ut jam non dicamus, nec evidens eſſe hoc cognoſcendi principium, nec omnia hominis ac civis officia inde poſſe derivari.

(*) Ad actiones enim JUSTAS obligatione externa impellimur. (§. VII.) Obligatio externa conſiſtit in entis, cujus imperium agnoſcimus, quodque actiones quaſdam ſub comminatione poenae prohibeat praecipiatque, voluntate. (§. VIII.) 10. Quum vero talis voluntas ſit LEX: (§. IX. 11.) nulla actio juſta injuſtaque eſſe poteſt ſine lege, adeoque non datur actio, intrinſecus & antecedenter ad legem juſta, ſed, quia legi convenit, ideo juſta habetur, quemadmodum ideo injuſta eſt actio, quod legi refragatur, & hinc omne peccatum ἀνομία, ſeu *legis tranſgreſſio*, vocatur. 1. *Epiſt. Joann. III.* 4.

Nec in conſenſu omnium gentium.

§. LXXI. Nemo porro 22. temere ſuffragabitur viris doctis, a quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, conſenſus pro principio juris naturalis habitus eſt. Nam nec *verum* eſt, id, in quo gentibus inter ſe convenit, etiam voluntati divinae convenire: (*) nec omnibus *evidens* eſt ille gentium conſenſus, quippe ex multis veterum & recentiorum ſcriptorum teſtimoniis colligendus, nec tam *adaequata* haec videri poteſt propoſitio, ut omnia hominum civiumque officia inde prono alveo fluant.

(*) Ita jus gentium voluntarium, quod vocat, probandum jam olim cenſuit Cic. *Tuſc. Diſp. I.* 13. *Omni in re conſenſio omnium gentium lex naturae putanda eſt.* Eidem principio poſtea permultum tribuit Grot. *de jure belli & pac. prolegom.* §. *XL.* ubi de modo probandi jus naturae & gentium ex inſtituto differens: *Uſus ſum*, inquit, *ad juris hujus probationem teſtimoniis philoſophorum, hiſtoricorum, poetarum; poſtremo & oratorum, non quod illis indiſcrete credendum ſit, (ſolent enim ſectae argumento cauſſae ſervire:) ſed quod, ubi multi, diverſis temporibus & locis, idem pro certo affirmant, id ad cauſſam univerſalem referri debeat: quae in noſtris quaeſtionibus alia eſſe non poteſt, quam aut recta illatio, ex naturae principiis procedens, aut communis aliquis* con-

conſenſus. Illa jus naturae indicat, hic jus gentium. Enimvero in multis mirum gentium paene omnium conſenſum deprehendimus, quae nemo juris naturae vel gentium eſſe dixerit, veluti in πολυθεότης, idololatria, ſacrificiis, latrociniis, extra cujuſque rempublicam licitis. κ. τ. λ. Deinde difficillime hic gentium conſenſus oſtenditur, ipſo fatente Grotio *l.* 1. 15. *Latinus autem patens eſt jus gentium, id eſt, quod gentium omnium, aut multarum, voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur, extra jus naturale, quod ipſum quoque gentium dici ſolet, omnibus gentibus commune. Immo ſaepe in una parte orbis terrarum eſt jus gentium, quod alibi non eſt, ut de captivitate ac poſtliminio ſuo loco dicemus.* Quam multa ergo ſunt officia, quae ex conſenſu gentium demonſtrari a nemine poſſunt?

Nec in ſeptem Noachi praeceptis.

§. LXXII. Quemadmodum vero, qui jus naturae vel gentium ex illa gentium conſenſione derivandum exiſtimant, non modo principium minus verum, inevidens ac inadaequatum adſumunt, ſed & ſimul μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος committunt, dum jus naturae non ex ipſa natura, ſed ex gentium traditione, derivare conantur: ita 23. iiſdem vitiis laborare jus naturae & gentium Hebraeorum, quod ex praeceptis Noachi vel promanare, vel probari poſſe exiſtimant, jam ſupra, quantum ſatis eſt, oſtendimus. (§. XVI.)

Nec in jure omnium in omnia, vel ſtudio pacis externae.

§. LXXIII. Quid porro 24. dicamus de tota illa Tho. Hobbeſii philoſophia, quam tum in libello de Cive, tum in Leviathane, quem vocat, propoſuit? Dum enim vir ille doctus in ſtatuto naturali jus omnium in omnes eſſe docuit, nec *veram* poſuit propoſitionem, nec *evidentem*, nec *adaequatam*, quum officia erga Deum & ſeipſum inde deduci nullo modo poſſint. Immo hoc ipſo, dum ſe jus naturae hoc modo explicaturum promittit, illud plane ſuſtulit evertitque, ceu oſtendit celeb. Henr. Coccei. *Diſſ. de jure omn. in omnes.* Ex quo ſimul patet, 25. quid ſtatuendum ſit de altero principio, quaerendam eſſe pacem externam, ſi haberi poſſit, ſin id minus fieri poſſit, belli circumſpicienda eſſe auxilia. Nam & hic, veluti ſub ſipario, latitare Hobbeſium, nemo non intelligit (*).

(*) In primis vel maxime inevidens eſt hoc principium. Quid enim ſibi vult illa limitatio: *Si haberi poſſit?* Quam facile ea, quocumque modo explicata, abutentur homines litigioſi, ſeque pace, invito altero, frui non potuiſſe conquerentur? exemplo lupi, qui ſibi turbatam ab agno aquam, cauſſabatur. Phaedr. *Fab. I.* 1. Vere neſcio quis cecinit:

Sic nocet innocuo nocuus, cauſſamque nocendi
Invenit. Hic regnant qualibet arte lupi.

Obſervavit hoc illius principii vitium jam celeberrimus Thomaſ. in *Fundam. jur. nat. & gent. I. 6. 18.*

Nec in ſtatu integritatis.

§. LXXIV. Magna *veritatis* pietatiſque ſpecie blanditur 26. principium VAL. ALBERTI, theologi & philoſophi Lipſienſis, de ſtatu inte-

integritatis: quamvis ne id quidem *verum* eſſe, jam alii oſtenderint. Pufend. *Specim. controv. IV.* 12. & Thomaſ. *Juriſpr. divin. IV.* 40. *ſequ.* Sed ſi vel maxime largiamur, vere juris naturae eſſe, quae ſtatui illi primaevae integritatis conveniunt: quam *inevidens* non modo paganis, ſed & ipſis Chriſtianis, hoc ſit principium, nemo non intelligit. Denique quum ex illo principio explicari nequeat, quae ſint jura civitatis, belli, contractuum, ſimiliaque plurima, quibus fortaſſis in ſtatu illo feliciſſimo vix locus fuiſſet: quis *adaequatum* eſſe hoc principium dixerit?

(*) Quam pauca enim ſint, quae ſacrae litterae de imagine Dei ſtatuque integritatis inculcant, res ipſa docet. De iis quoque, quae nobis de eo ſtatu revelata ſunt, ipſi Chriſtiani, ex quo in ſectas diſceſſerunt, quam maxime inter ſe diſſentiunt. Quid dicamus de Judaeis? quid de paganis ipſis priſcis ac hodiernis? Servarunt illi fabulam de ſaeculo aureo, quam quidam ex traditione de ſtatu paradiſiaco natam exiſtimant. Hi aliis commentis, quae doctrinae Chriſtianae de imagine Dei quodammodo ſimilia ſunt, delectantur: de quibus erudite ſuo more diſſerit Petr. Dan. Huet. *Quaeſt. Alnetan. II.* 11. *p.* 171. Sed quum haec omnia non parum inter ſe diſcrepent, ſane nec Chriſtianus Judaeo vel pagano, nec hi Chriſtiano ulli perſuadebunt, eſſe hoc vel illud juris naturae, quod ipſi ex traditionibus vel revelationibus ſuis de ſtatu integritatis vel paradiſiaco derivarunt. Opus ergo eſt principio Chriſtianis cum Judaeis & paganis communi, quod non aliud profecto eſſe poteſt, quam qua omnes mortales praeditos eſſe novimus, recta ratio.

§. LXXV. Mirifice nonmodo GROTIO & PUFENDORFFIO, ſed & veteribus pleriſque, (*) placuit principium ſocialitatis. Nec negari poteſt, quod infra ex inſtituto demonſtrabimus, homines jam ita eſſe comparatos, ut eos vivere oporteat ſocialiter. At 27. falſum tamen eſt, eſſe hoc totius juris naturae principium, *verum, evidens* atque *adaequatum.* Qua in re demonſtranda quum otium nobis jam fecerit vir illuſtriſſimus atque excellentiſſimus, SAM. DE COCCEIIS *de princ. jur. nat. diſſ. I. quaeſt. II. §. IX. ſequ.* id unum addimus, officia erga Deum & nos ipſos pleraque locum eſſe habitura, ſi vel maxime homo ſolus, & extra omnem ſocietatem humanam, in hoc terrarum orbe viveret. Nec in ſocialitate.

(*) Societatis cuſtodiam, tamquam verum juſtitiae fontem, juriſque naturalis principium jam olim laudarunt Cicero *de Legib. I.* 5. *de Offic. I.* 16. *ſequ.* Seneca *de Benefic. IV.* 18. Jamblich. *in Protrept. Cap. XX.* & alii, quorum teſtimonia accumularunt Pufend. *de jure nat. & gent. II.* 3. 15. & Jo. Henr. Boecler. *in Grot. prolegom. pag.* 48. *ſequ.* Quamvis vero in hoc principium & olim & noſtra memoria plures conſenſerint: inter eos tamen parum convenire animadvertimus de ratione, cur ad ſocietatis cuſtodiam obſtricti ſint homines, aliis homines natura duce ad illam ferri, aliis juſſu Dei O. M. illam colendam eſſe, aliis denique ipſam neceſſitatem homines ad vitam ſocialem compellere, ſtatuentibus.

§. LXXVI.

Nec in ordine naturae, ſimilibuſque hypotheſibus.

§. LXXVI. Sunt & alia, quae alii jactant, juris naturalis principia, veluti 28. ordo naturalis, quem creator in condendo hoc terrarum orbe intendit, 29. utilitas humani generis, 30. theocratia moralis, & ſimilia (*). Sed ne illa quidem vel evidentia, vel adaequata eſſe, inter omnes conſtat. Quin in his quaedam, non niſi adhibita cautione, tamquam vera admitti poſſe, nemo temere negaverit.

(*) Ordinem illum naturae poſt Sfort. Pallavicinum verum ac genuinum juris naturalis principium eſſe docuit Henr. Bodin. *in Diſſ. de jure mundi*, edita primum Rinthel. anno MDCXC. recuſa Halae MDCXCVIII. ſed ex inſtituto refutata a cel. Thomaſio *de fundam. definiendi cauſſ. matr. hact. recept. inſufficient.* §. *XVIII. ſequ.* Utilitatem humani generis pro juris naturae principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitius, tum omnes, qui cum laudatiſſimo Thomaſio commendarunt propoſitionem fundamentalem: Facienda eſſe omnia, quae vitam hominis reddant & maxime diuturnam, & feliciſſimam, & evitanda ea, quae vitam reddant infelicem, & mortem accelerent. Thomaſ. *Fund. jur. nat. & gent. I. 6.* 21. Theocratiam quamdam moralem ſingulari diſſertatione, Ultraj. MDCXCVII. edita, pro fundamento juris naturae habuit Jo. Shute, Anglus, ex qua diſſertatione, ſatis ingenioſa, quaedam excerpſit illuſtriſſimus SAM. DE COCCEI. *de princip. jur. nat. & gent. diſſ. I. quaeſt. III.* §. *VIII.*

Dei voluntas felicitatem noſtram intendit.

§. LXXVII. Ut ergo, quid nobis, rem omnem paullo accuratius expendentibus, in mentem venerit, perſpicue oſtendamus: primo omnium obſervamus, 31. Deum, tamquam ens infinitae ſapientiae ac bonitatis, nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices ſint ac beatiſſimi. Quum enim ipſe tamquam ens perfectiſſimum nulla re indigeat: homines, qui ſoli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces ſunt, non ſuae felicitatis cauſſa condidit, ſed, ut eos verae felicitatis participes redderet (*).

(*) Non quidem excludimus finem primarium, gloriam ipſius creatoris, ſuarumque perfectionum, quae ex tot rebus quam ſapientiſſime conditis clariſſime elucent, manifeſtationem. Sed iſte quidem finis eſt generalis, & ad totum hoc univerſum pertinet. Cel. Wolff. *von den Abſichten der Dinge. Cap. I.* §. *II. Cap. II.* §. *I.* Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus eſſentialibus, quas ei dedit, eſt judicandum. Quemadmodum ergo *intellectum* accepit, ut Deum, naturam, omneque verum bonum cognoſceret, *voluntatem*, ut Deo veroque bono frueretur, *corpus*, ut varias actiones, quae ad adquirendam conſervandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifeſto patet, hominem ideo condidiſſe Deum, ut veram cum eo felicitatem communicaret.

Ad eamque nos

§. LXXVIII. Quum ergo haec Dei voluntas ſit, ut homines, quos condidit, vere felices ac beatiſſimi ſint, (§. LXXVII.) voluntas

Digitized by Google

luntas vero Dei ſit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons juris naturae ac juſtitiae: (§. LXII.) conſequens eſt, 32. ut quum humani legiſlatores, tamque variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus ſuam, quam civium ſuorum, utilitatem ob oculos habeant: Deus contra leges naturae hominum cauſſa condiderit, nec 33. iis quidquam intenderit aliud, quam ut homines vera felicitate perfruerentur (*).

lege naturali obligat.

(*) Non vero ideo cum Carneade aliiſque (§. LXXVI.) *ſolam utilitatem juſti prope matrem & aequi eſſe* contendimus. Ita enim jus naturae, ex ſola utilitate natum, non eſſet obligatorium, quippe cui unuſquiſque, vel ſaltim totum humanum genus, jure renunciaret, ceu praeclare docuit vir laudatiſſimus Sam. de Cocceiis *diſſ. I. quaeſt. II. §. IX. ſequ.* Sed quidquid verae noſtrae felicitatis cauſſa ſecundum jus naturae agimus, id omne agimus volente ac jubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, ſed & externa, ac proinde tantum abeſt, ut renunciare quiſquam ſuae utilitati poſſit, ut potius non minus poenam mercatur, qui legem ſuo bono conditam violat, quam qui in republica contra legem omnium ſingulorumque civium bono latum, vel in ejus fraudem aliquid facit.

§. LXXIX. Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque conſervandam jus naturae comparatum eſt, (§. LXXVIII.) vera vero felicitas in fruitione boni, malique abſentia conſiſtit: (*Elem. philoſ. mor. §. CXXXVIII.*) conſequens eſt, 34. ut & lege naturae id intendat ſummum numen, ut vero bono perfruamur, malumque evitemus. Quandoquidem vero bono perfrui non poſſumus, niſi per AMOREM: (*Philoſ. mor. §. CXCVII.*) inde porro inferimus, 35. Deum nos obligare ad AMOREM, cumque 36. & principium juris naturae, & 37. ejuſdem veluti compendium eſſe (*).

Illa felicitas in fruitione boni per amorem poſita eſt: adeoque principium I. N. eſt amor.

(*) En mirificum legis divinae revelatae ac naturalis concentum (§. XVI, 29.) Illius ſummam Servator his paucis comprehendit: *Diliges Dominum, Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente & cogitatione tua: & proximum tuum ſicut teipſum, Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.* additque: *ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται. Ab iſtis duobus praeceptis tota lex pendet.* Quemadmodum & Apoſtoli amorem alibi vocant *ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ νόμου*, *ſummam legis*, nec non *πλήρωμα νόμου*, *legis impletionem*, *Rom. XIII, 9. 10.* alibi *σύνδεσμον τῆς τελειότητος*, *vinculum perfectionis*, *Col. III, 14.* alibi *τὸ τέλος τῆς παραγγελίας*, *finem praecepti. 1. Tim. I, 5.* Idem ergo vero ratio docet, non aliud inculcans juris naturae principium, quam amorem, quippe quo ſolo medio felicitate ſeu vero bono, quod Deus lege ſua intendit, perfruimur. Unde & Leibnit. *praef. Tom. I. Cod. jur. gent. dipl. praemiſſa P. X. ſi numeres*, juſtitiam *caritatem ſapientis* definit.

§. LXXX. AMOR nobis eſt appetitio boni, cum percepta ex ejus perfectione & felicitate delectatione conjuncta: ODIUM averſatio

Quid amor & odium

ſatio mali, cum percepta ex ejus infelicitate voluptate conjuncta. Itaque, 38. quod amamus, ex ejus praeſtantia & felicitate voluptatem capimus, eamque, quantum in nobis eſt, amplificare vel conſervare connitimur. 39. Quod contra odio proſequimur, id infeliciſſimum potius, quam felix ac beatum, eſſe cupimus.

Amor alteri aegre non facit.

§. LXXXI. Quum ergo quod amamus, ex ejus praeſtantia felicitateque voluptatem capiamus, (§. LXXX.38.) per ſe patet, 40. amantem nihil aegre facere velle ei, quod amat: immo potius 41. dolorem inde concipere, ſi quis alius tale quid audeat. Quia enim qui aegre alicui facit, vel id fieri aequo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit; voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem eſt, ac odiſſe, (§. LXXX.) denique ſimul amare, ſimul odiſſe, contradictionem involvunt, adeoque una conſiſtere non poſſunt: (*Elem. philoſ. rat. §. LXXI.*) conſequens eſt, ut & conſiſtere non poſſint amare aliquid, & eidem aegre facere, vel ut id fiat, aequo animo pati.

Inde amoris primus gradus, quem juſtitiae amorem vocamus.

§. LXXXII. Aegre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura eſt, reddit, faciendo: vel felicitatem, quam jam habet, eidem intervertendo. Jam quum facientes aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura eſt, ſit LAEDERE; intervertere alteri aliquid, quod jam ſibi juſte adquiſivit, & ad ejus felicitatem pertinet, SUUM ALICUI AUFERRE vel DENEGARE: ſequitur, 42. ut is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum laedit, quodque ejus eſt, aufert, intervertit, ac denegat, 43. ut contra infimus ſit amoris gradus neminem laedere, & ſuum cuique vel tribuere, quod debetur, vel quod jam habet, relinquere: quem (*) amoris gradum nos quidem vocamus AMOREM JUSTITIAE.

(*) Animadvertit hoc Seneca, dum *Epiſt. XCV.* ait: *Quantulum eſt, ei* NON NOCERE, *cui debeas prodeſſe?* Qui alteri non nocet, tantum non ſceleratus eſt, nondum autem eo juſtitiae genere legi amoris ſatisfacit, quae, ut & proſimus aliis, jubet, adeoque de virtute gloriari non poteſt. Unde & illuſtris Leibnit. *in praeſ. Cod. jur. gent. diplom. p.VII.* tres ſtatuit juris naturae gradus: *jus ſtrictum*, quod neminem laedere, *aequitatem*, vel *caritatem*, quae ſuum cuique tribuere, & *pietatem*, quae omnem honeſtatem ſervare jubeat. At in gradu ſecundo ab eo diſceſſionem facimus, quia & is ſuum cuique tribuit, qui alteri, quod jure ſtricto debetur, tribuit, adeoque illud *ſuum cuique tribuere* non ad ſolam juſtitiam diſtributivam referendum videtur.

A quo differt alter gradus, quem amorem

§. LXXXIII. Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. LXXX.) conſequitur, 44. ut ei, quem amat, & illud libenter tribuat, quod jure ſtricto non debet, & tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertit, iſque multo ſublimior

Digitized by Google

mior ſit amoris gradus, quem nos AMOREM HUMANITATIS & BENEFICENTIAE adpellamus (*). Quum vero facultatem, diſcernendi ea, quae ad noſtram aliorumque felicitatem pertinent, SAPIENTIAM vocemus: facile patet, 45. hunc amorem humanitatis ac beneficentiae directricem veluti habere debere ſapientiam. humanitatis & beneficentiae vocamus;

(*) Etiam quidem differunt HUMANITAS & BENEFICENTIA, quod ex illa aliquid ſine detrimento noſtro tribuamus alteri, quod ei profuturum animadvertimus; haec nos ſubigat, ut ne noſtris quidem rebus parcamus, ut utilitatem adferamus alteri, adeoque & cum detrimento noſtro alteri prodeſſe ſtudeamus. De priori Cicero *de offic. I. 16. Omnia communia hominum videntur ea, quae ſunt generis ejus, quod, ab Ennio poſitum in una re, transferri in multas poteſt:*
Homo, qui erranti comiter monſtrat viam,
Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipſi luceat, quum illi accenderit.
Una ex re ſatis praecipit, ut, quidquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia: pati ab igne ignem capere, ſi qui velit: conſilium fidele deliberanti dare: quae ſunt iis utilia, qui accipiunt, danti non moleſta. De poſteriore Seneca totum librum compoſuit, quem *de beneficiis* inſcripſit.

§. LXXXIV. Ceterum quum, qui AMOREM JUSTITIAE alteri negat, ſit ſceleratus, contra, qui negat amorem HUMANITATIS & BENEFICENTIAE, tantum virtutes non praeſtet, (§. LXXXII.) ad virtutem vero cogi nemo poſſit, quum contra ſcelera poenis coërceri omnino oporteat: (§. IX.) facile patet, 46. ad AMOREM JUSTITIAE homines cogi poſſe, non autem 47. ad AMOREM HUMANITATIS ac BENEFICENTIAE. Quandoquidem vero obligatio, cum coactione conjuncta, PERFECTA; coactionis expers IMPERFECTA vocetur: (§. IX.) merito inde colligas, 48. ad *amorem juſtitiae perfecte*; ad amorem *humanitatis* & *beneficentiae imperfecte* tantum nos eſſe obligatos. Utriuſque amoris differentia ratione obligationis

(*) Qui obligationi perfectae ſatisfaciunt, *ad legem boni eſſe* dicuntur Senecae. Id vero exiguum quid eſſe docet alibi: a ſapiente vero multo plus exigi, nempe ut amorem beneficentiae oſtendat, etiam ubi ſeſe nihil jure ſtricto debere noverit. *Multa*, inquit, *legem non habent, nec actionem, ad quae conſuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum ſecreta non eloqui: nulla lex fidem etiam inimico praeſtare. Quae lex ad id praeſtandum nos, quod alicui promiſimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum ſermonem non continuerit, & fidem datam, nec ſervatam, indignabor.* Sen. *de benef. V*, 21.

§. LXXXV. Quum porro AMOR ſemper adpetat bonum, (§. LXXX.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel ſit ens *perfectius*, vel *nobis aequale*, vel denique *inferius* ac minus praeſtans: primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE, ſecundi AMICITIAE, tertii BENEVOLENTIAE vocamus. (*Elem. philoſ. moral. §. CC.*) Amor quomodo ratione objecti differat;

Quid amor devotionis, vel obedientiae, amicitiae & benevolentiae.

§. LXXXVI. Amor DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE eſt amor entis praeſtantioris perfectiorisque, cujus praeſtantia ac felicitate ita delectamur, ut illud ideo omni veneratione atque obſequio proſequendum cenſeamus. Amor AMICITIAE amor entis nobis aequalis, cujus felicitate aeque ac noſtra delectamur. Amor denique BENEVOLENTIAE amor entis inferioris atque imperfectioris, cujus felicitate ita delectamur, ut illam ſervare, & quantum in ens iſtud cadit, amplificare ſtudeamus.

Amoris devotionis & obedientiae indoles.

§. LXXXVII. Ex quibus definitionibus colligimus, 49. non poſſe nos aliquid amore devotionis vel obedientiae proſequi, niſi cujus de majore perfectione & ſuperioritate convicti ſimus. 50. Nec amorem hunc locum habiturum, niſi ens, quod illo amplectimur, ita comparatum ſit, ut amari a nobis velit. 51. Eum amorem ſemper cum ea veneratione atque obedientia, quae ente illo ejuſque perfectionibus digna ſit, conjunctum eſſe debere (*).

(*) Eſt enim VENERATIO vel HONOR juſta perfectionum, quae alteri inſunt, aeſtimatio; OBEDIENTIA, proclivitas mentis ad ea omnia, quae alter tamquam ſuperior a nobis jure exigere poteſt, facienda, & quae fieri vetat, omittenda. Quum ergo & perfectionum & ſuperioritatis gradus quam plurimi ſint; etiam venerationis atque obedientiae totidem gradus eſſe, &, quo major eſt entis perfectio ac ſublimitas, eo majorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

Itemque amoris amicitiae.

§. LXXXVIII. Praeterea inde patet, 52. amorem amicitiae ex aequalitate naſci. Aequalitas eſt vel NATURAE, vel PERFECTIONUM. Hinc, illa quidem poſita, 53. aequalia etiam amoris officia debentur: ac proinde 54. inter omnes natura aequales obtinere debent regulae incomparabiles, *Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris:* nec non 55. *Quod vis tibi ab alio fieri, id alii feceris, Matth. VII*, 12. *Luc. VI*, 31. *Tob. IV*, 16. quorum prior amoris juſtitiae, poſterior humanitatis ac beneficentiae verum ac genuinum fundamentum eſt. Quia tamen, ſi vel maxime aequalis ſubjecti amantis & amati natura ſit, alterutrum tamen vel perfectius, vel imperfectius eſſe ſolet: 56. fieri poteſt, ut hominem, tamquam nobis natura aequalem, *amore amicitiae*, ſimulque, tamquam perfectiorem imperfectioremve, *amore* vel *devotionis & obedientiae*, vel *benevolentiae* proſequi teneamur (*).

(*) Sic quamvis princeps, tamquam ſuperior, venerationem atque obedientiam a nobis jure exigat; id tamen non prohibet, quo minus nobis officia, quae ex aequalitate naturae promanant, debeat, e. g. ut ne quem noſtrum injuria occidat, nec illi damnum det injuria, nec contumelia nihil tale meritum adficiat, denique ut id praeſtet, quod in Trajano laudat Plin. *Paneg. Cap. II. ut non minus hominem ſe, quam hominibus praeeſſe, meminerit.*

§. LXXXIX.

§. LXXXIX. Denique quum amor benevolentiae entis imperfectioris felicitatem, quanta in illud cadit, ſervare atque amplificare ſtudeat: (§. LXXXVI.) conſequens eſt, 57. ut nec ens inferius, illumve, cui in illud jus eſt, laedere, aut jus ei denegare debeamus: 58. Ut illi benefacere teneamur, ſed adhibita prudentia: adeoque 59. profuſio, & quidquid potius, quam liberalitas & beneficentia, exiſtimanda ſit, cui ratio non conſtat. Nec non amoris benevolentiae.

§. XC. Jam ſi entia, quae nos circumſtant, omnia paullo accuratius conſideremus: non niſi tria reperimus, quibus amoris quaedam officia praeſtare poſſimus, DEUM, rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis ſane ſumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis natura aequales eſſe, animadvertimus. Quod enim ad ſpiritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio ſola non ita perſpectam habet, ut iis certa a nobis officia deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla eſt juris communio, (*) adeoque ipſis nihil officii; ſed Deo tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo creatis perverſe utamur. Pufend. *de Jure nat. & gent. IV, 3. 6.* Quot ſint hujus amoris objecta.

(*) Illam enim juris communionem, ceu infra patebit, ex pacto eſſe oportet. At obligationis ex pacto tum activae, tum paſſivae, bruta prorſus incapacia ſunt. Nec ſuffragari poſſumus Pythagoraeis & Porphyrio in libris περὶ ἀποχῆς, qui non ſolum ſenſum & memoriam, ſed & mentem ratione praeditam brutis tribuebant. Quatenus tamen homines adfectum quemdam in brutis animadvertunt, eatenus illis amorem quemdam benevolentiae reddunt, ut nec facultate ſua in illis occidendis abutantur, & commodiore eorum vita delectentur, ceu exemplo catellorum domeſticorum deprehendimus. Eleganter Plutarch. *in Catone ma. p. 339.* Καίτοι χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν. Νόμῳ μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν. πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας, ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων. ὥσπερ γὰρ ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπορρεῖ τῆς ἡμερότητος. καὶ γὰρ ἵππων ἀπειρηκότων ὑπὸ πόνου, τροφαὶ, καὶ κυνῶν οὐ σκυλακεῖαι μόνον, ἀλλὰ καὶ γηροκομίαι τῷ χρηστῷ προσήκουσι. *Atqui benignitati videmus, quam juſtitiae, latiorem patere campum. Lege enim & juſtitia uti erga ſolos homines valemus: beneficentiam & merita porrigimus nonnumquam & ad bruta animantia, quippe emanante, velut ex largo fonte, manſuetudine. Pertinent namque, equorum labore confectorum alimenta & canum non incunabula modo, ſed & ſenectutis cura ad mitem hominem.*

§. XCI. Quum vero DEUM optimum maximum aliter concipere non poſſimus, quam tamquam ens perfectiſſimum, a quo omnis noſtra pendet & exſiſtentia & conſervatio, cujuſque de perfectione & ſuperioritate, immo & de voluntate, ut a nobis ametur, convicti ſumus: (§. LXXXVII.) ſequitur 60. ut ei debeamus amorem DEVOTIONIS & OBEDIENTIAE: qui quum dignus ente perfectiſſimo eſſe debeat, 61. primum ſe nobis ſua ſponte offert axioma: DEUS Axioma primum de amore erga Deum.

Digitized by Google

TAMQUAM ENS PERFECTISSIMUM, ET A QUO TOTI PENDEMUS, OMNIBUS ANIMI VIRIBUS, (*) COLENDUS, EIQUE PERFECTISSIMUM AC INTERNUM QUOQUE OBSEQUIUM PRAESTANDUM EST.

(*) Quum enim venerationem, qua ens ſuperius proſequimur, dignam illo eſſe oporteat: (§. LXXXVII.) non poſſumus non colligere, enti perfectiſſimo deberi venerationem ſummam. Quumque Deus non modo actiones externas, ſed & ipſum animum noſtrum, perſpectiſſimum habeat; ei nos non externa tantum venerationis ſigna, verum etiam animum venerabundum, praeſtare debere, ſatis patet. Et hic quidem eſt cultus ille vel amor, quem ſacrae litterae exigunt, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ ὑμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ ὑμῶν, *ex toto corde noſtro, ex tota anima noſtra, & ex tota mente noſtra, Math. XXII,* 37. vel, quod *Luc. X.* 27. additur, *ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ὑμῶν, ex omnibus viribus noſtris.*

Axioma ſecundum de amore erga nos ipſos.

§. XCII. Nostrum ipsorum amor non poteſt aliter eſſe comparatus, quam ut perfectione ac felicitate noſtra delectemur. (§. LXXX.) Hinc ergo 62. ad perfectionem felicitatemque conſequendam, & pro virili conſervandam amplificandamque, obligamur. At quum quo ens eſt perfectius, eo majorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. LXXXVII. *) 63. cavendum eſt, ne nos ipſos magis, quam Deum, amemus, atque ita in φιλαυτίαν pravam degeneret amor iſte noſtri immodicus. Ex quo 64. alterum fluit axioma: HOMO NIHIL EORUM, QUAE AD PERFECTIONEM FELICITATEMQUE ADSEQUENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQUE PERTINENT, PRAETERMITTERE TENETUR, (*) DUM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.

(*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. LXXIX.) adeoque ad felicitatem adipiſcendam, conſervandam, amplificandamque. Quum vero aliquando plura ei bona repraeſententur, quorum unum altero praeſtantius eſt, (*Elem. phil. mor.* §. *CXLIX. ſeqq.*) bonumque minus, quod nos fruitione majoris boni privat, pro malo habendum ſit: (*Ibid.* §. *CLII,* 12.) nemo non videt, Deum nos obligaſſe ad id, quod ex bonis pluribus ſit optimum, eligendum.

Axioma tertium de amore erga alios.

§. XCIII. Quandoquidem porro homines omnes nobis natura aequales ſunt, illa vero naturae aequalitas aequalia etiam amoris officia exigit: (§. LXXXVIII, 53.) conſequens eſt, 65. ut alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam noſtra, delectari, adeoque 66. eum perinde, ac nos ipſos; 67. nos ipſos vero non minus, quam proximum, amare teneamur. Unde 68. tertium axioma: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI FIERI NON VULT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA, QUAE SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT.

Princi-

§. XCIV. Ceterum genuinum hoc eſſe juris naturalis principium,

pium, comparatis, quae ſupra praemiſimus, principii cognoſcendi requiſitis, facile praeſtabimus. Nihil enim illo poteſt eſſe *verius*, quum ex ipſa voluntatis divinae, naturaeque humanae indole fluat, &, quo ego magnopere delector, in ipſis ſacris litteris praeſidium reperiat. Nihil *evidentius*, quum omnes, quae illud ingrediuntur, notiones ita ſint comparatae, ut ex ſola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo & a pagano cognoſci facillime poſſint. Nihil denique magis *adaequatum*, quum reipſa nos paullo poſt demonſtraturos putemus, nullum eſſe vel hominis, vel civis, officium, quod non ex his principiis, tamquam ex uberrimo limpidiſſimoque fonte, promanet.

pium hoc verum, evidens ac adaequatum eſt.

Cap. IV.

DE ADPLICATIONE HUJUS NORMAE AD ACTIONES, ET EMERGENTE INDE HARUM DIFFERENTIA.

§. XCV.

Conne-xio.

Viſa jam actionum humanarum liberarum indole, viſa itidem norma, ad quam illae exigendae ſint: proximum eſt, ut de ADPLICATIONE HUJUS NORMAE AD ACTIONES humanas & liberas quaedam adjiciamus. Adplicatio legis ad factum dicitur IMPUTATIO, ac proinde de imputatione potiſſimum hoc capite erit diſſerendum.

Imputatio ſit per comparationem legis & facti, adeoque per ratiocinationem.

§. XCVI. Quum ergo IMPUTATIO ſit adplicatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri poſſit, quam lege & facto, id eſt, duabus propoſitionibus, per ſyllogiſmum, inter ſe & cum tertia comparatis: conſequens eſt, I. ut IMPUTATIO ſit ſyllogiſmus vel ratiocinatio, cujus majorem propoſitionem LEX, minorem ACTIO, concluſionem SENTENTIA abſolvit (*).

(*) IMPUTARE proprie eſt aliquid in alterius rationes, vel expenſi tabulas referre. Sen. *Epiſt. VIII. Hoc non imputo in ſointum de tuo tibi.* Quemadmodum ergo hoc fit, comparatis inter ſe acceptis, & in rem alicujus expenſis: ita poſtea commodiſſimum viſum eſt hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quae itidem fit, inſtituta hujuſmodi comparatione. Sic quum apud Livium *I*, 26. ſororem occidiſſet Horatius, & quaeſtio oriretur, an lex de perduellione, ut ejus rei colligatis manibus velatoque capite vel intra pomoerium vel extra pomoerium verberati, ex arbore infelici ſuſpenderentur, ad atrocius illud ferocis juvenis factum ſit adplicanda? Duumviri judicandae perduellioni a Tullio Hoſtilio rege conſtituti, legem illam ad factum Horatii pertinere judicabant. Unde alter ex his: *P. Horati*, inquit, *tibi perduellionem judico. I, lictor, colliga manus.* Provocante vero Horatio, ejuſque pa-

trocinium

trocinium ipſo patre ſuſcipiente, populus reum abſolvit. Duumviri itaque ita ratiocinabantur, *Qui hominem ſciens dolo malo obtruncat, is, tamquam perduellis colligatis manibus, velatoque capite verberandus & ex arbore infelice ſuſpendendus eſt.* En LEGEM! *P. Horatius, ſororem gladio transfigens, hominem ſciens, dolo malo, obtruncavit.* En FACTUM! *Eſt ergo tamquam perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, & ex arbore infelice ſuſpendendus.* En SENTENTIAM! At aliter rationes ſubducebat populus. Is enim, quum ſororem illam, Curiatii ſponſi caedem flebiliter lugentem, hoſtilem animum erga patriam oſtendiſſe exiſtimaret: abſolvens Horatium ita ratiocinabatur: *Qui hoſtem patriae occidit, ab eo, tamquam a perduelle, non eſt ſumendum ſupplicium.* En LEGEM! *P. Horatius ſororem occidens, hoſtem patriae occidit.* En FACTUM! *Ab eo ergo, tamquam a perduelle ſupplicium non eſt ſumendum.* En SENTENTIAM, & eam quidem abſolutoriam! Duumviri ergo factum illud *imputabant* P. Horatio; populus non *imputabat*.

Quomodo differat a conſcientia?

§. XCVII. Quandoquidem vero idem ſupra de CONSCIENTIA hominis obſervavimus, (§. XXXIV.) nec tamen haec eadem cum IMPUTATIONE eſt: 2. merito notamus diſcrimen, quod inter CONSCIENTIAM & IMPUTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa eſt ratiocinatio de juſtitia vel injuſtitia actionum *propriarum*: ita haec de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore caſu 3. ipſe ſibi quiſque judex eſt; poſteriore alius de actionibus noſtris judicat, eaſque cum lege contendit (*).

(*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, ut de aliorum actionibus judicent, & ea tamen ſit naturae humanae labes, ut plerique ſibi facile ignoſcant, nec de exploranda propria conſcientia admodum laborent, de aliorum vero naevis etiam leviſſimis illico urnam moveant: non mirum eſt, iſtud tamquam iniquum & improbum reprehendi non modo a Servatore *Matth. VII*, 1. *Luc. VI*, 37. ejuſque Apoſtolo, *Rom. II*, 1. *XIV*, 4. 1. *Cor. IV*, 5. verum etiam ab ipſis ſcriptoribus profanis, qui ſolam rectam rationem ducem ſequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini poſt tergum; altera, alienis gravis, ante pectus ſuſpenſa ſit, cui hanc interpretationem ſubjunxit Phaedrus *Fab. IV*, 9. *v.* 4.

Hac re videre noſtra mala non poſſumus:
Alii ſimul delinquunt, cenſores ſumus.

Similia veterum loca quamplurima Iſaac. Caſaub. *ad Perſ. p.* 340. & viri docti ad Phaedri illam fabellam collegerunt, quorum ſcrinia expilare nolumus.

Imputatur aliquid in foro vel divino, vel humano.

§. XCVIII. Quemadmodum vero qualibet legis ad factum alienum adplicatio IMPUTATIONIS nomine venit: (§. XCVII.) ita 4. perinde eſt, ſive actio noſtra cum lege divina, ſive cum humana comparetur, itemque 5. ſive ipſe Deus, ſive homines, quorum ad officium id pertinet, legem facto adplicent. Priorem imputationem vocabulo, moraliſtis recepto, vocamus IMPUTATIONEM IN FORO DIVINO, poſteriorem IMPUTATIONEM IN FORO HUMANO. Inter utramque vero 6. permagnum illud diſcrimen intercedit, quod quum in hoc cogitationis poenam nemo patiatur, *l.* 18. *D. de poen.* Deus tam-

Digitized by Google

tamquam ens omniſcium, & quod obſequium etiam internum jure ſuo exigit, (§. XCI.) & cogitationes legi adverſas homini jure imputet.

(*) Viderunt hoc & veteres philoſophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, ſed & cujuſvis cogitationes perſpicere docebant, veluti Thales Mileſius, Socrates, Platonici, Pythagoraei, & quicumque paullo ſublimius de Deo philoſophabantur. Eorum teſtimonia collegit Huet. *in Quaeſt. Alnetan. II, 2, 16. p. 111. ſequ.* Hinc facile patet, quam ipſi rectae rationi conſentanea ſit interpretatio legis Moſaicae, quam dedit Servator noſter *Matth. V,* 22. 28.

Et tunc declaratur, hominem vel praemium, vel poenam meruiſſe.

§. XCIX. Quum porro lex, quae factis hominum adplicatur, vel ſub comminatione poenae, vel propoſito praemio, aliquid praecipiat vel prohibeat: (§. LXIV.) inde merito colligimus, 7. IMPUTARE idem eſſe, ac declarare effectum, quem lex actioni adſignat, huic actioni competere. Effectus vero ille vocatur MERITUM, & POENA quidem, ſi effectus ille actioni a lege propoſitus malus: PRAEMIUM, ſi bonus ſit (*).

(*) *Praemia* vero cum non debeat legiſlator, facile patet, actiones etiam juſtas in ſe non eſſe meritorias. Et huc pertinet inſignis Chriſti ſententia: *Omnia ſi feceritis, dicite: ſervi inutiles ſumus, quia quod facere debuimus, fecimus. Luc. XVII,* 10. Si tamen praemia promittit legiſlator, quod fecit Deus, dum leges naturae non ſui, ſed hominum cauſſa, praeſcripſit, eoſque quam feliciſſimos eſſe voluit: (§. LXXVIII, 32. 33.) tunc quidem meritum dici poſſunt praemia ratione imputationis, non ratione legiſlatoris, qui ex mera gratia illa propoſuit.

Definitio imputationis, de eaque axiomata.

§. C. Itaque IMPUTATIO eſt ratiocinatio, qua factum alienum omneſque ejus circumſtantiae cum lege ſive divina, ſive humana, comparantur, actionemque illam effectum, a lege propoſitum, ſive bonum, ſive malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8. non poſſe ad liquidum perduci, ſitne actio aliqua imputanda, nec ne, niſi & LEGEM, & ipſius FACTI CIRCUMSTANTIAS omnes, perſpectas habeamus, adeoque 9. unam ſaepe περίστασιν totam rem mutare.

Ea ſupponit notitiam & interpretationem legis.

§. CI. Quum ergo LEGEM perſpectam eſſe oporteat ei, qui de actionum imputatione recte judicare vel ratiocinari cupit: (§. C. 8.) conſequens eſt, 10. ut & certum eum eſſe oporteat, legem aliquam exſtare, & 11. totam illam legem recte intelligere, adeoque 12. ſi verbis brevioribus vel obſcurioribus concepta ſit, (*) eam rite INTERPRETARI, id eſt, mentem legiſlatoris ex ejus verbis aliiſque ſignis diſtincte repraeſentare debeat.

(*) Itaque interpretatio ad jus naturae proprie non pertinet, ſed ad le-

ges poſitivas, ſive divinas,¹ ſive humanas. Quum enim interpretatio juridica ſit diſtincta mentis legislatoris ex ejus verbis aliiſque ſignis repraeſentatio, (§. CI. 12.) jus naturae vero non verbis conceptum, ſed per ipſam rectam rationem promulgatum ſit: (§. XI. 16.) ſequitur ſane, ut ex verbis aliiſque ſignis mens ſumma legislatoris erui non poſſit, adeoque nec interpretationem illud jus admittat. Ipſa ſe ſine interprete ſatis intelligit recta ratio. Arrian. *Diſſ. Epict. I. 1. p. 4.* Ἡ δύναμις ἡ λογικὴ μόνη αὕτη καὶ αὑτὴν κατανοήσουσα παρείληφε, τίς τε ἐστι, καὶ τί δύναται, καὶ πόσου ἀξία οὖσα ἐλήλυθε καὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας. *Sola facultas ratiocinatrix, ipſa ſemet ipſam intelligens, adprehendit, quid ipſa ſit, & quid poſſit, & quanti ſit pretii, ſi ſe ceteris facultatibus adplicarit.*

Ejus fundamenta. §. CII. Quandoquidem vero INTERPRES mentem legiſlatoris ex ejus verbis, aliiſque ſignis, diſtincte repraeſentat: conſequens eſt, 13. ut & ad propriam, & tranſlatam verborum ſignificationem, & 14. ad eorumdem *συναφὴν* ſeu nexum cum iis, quae antecedunt vel conſequuntur, & 15. ad ipſius rei naturam atque indolem, & denique vel maxime 16. ad legiſlatoris finem ac rationem, quae illum ad ferendam legem impulit, attendendum ſit, adeoque 17. illi & ſapiant omnino, & mecum faciant, & Jove judicent aequo, qui rationem legis ejuſdem animam eſſe profitentur. (*) Vid. *praef. noſtra ad Elem. Pandect.*

(*) Exemplum inſigne, quo incredibilis hujus regulae utilitas oſtendi poteſt, ipſe Servator noſter dedit, dum reprehenſus a Judaeorum magiſtris, quod die ſabbathi opera caritatis neceſſitatiſque non intermittenda putaret, verum oſtendit fontem interpretandi legem de ſabbatho, & hinc dixit: Τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbatum hominis cauſſa factum, non homo ſabbati cauſſa. Marc. II: 27.* Ex qua ſane ratione legis manifeſto ac prono veluti alveo fluit, omnia opera, quae hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non autem quae ad ejus felicitatem ac conſervationem pertinent, eſſe prohibita. Tolle hanc legis rationem, unam atque adaequatam, & certiſſimum erit, in ipſis legis verbis nihil eſſe, ex quibus incomparabilem illam Chriſti doctrinam colligere potuiſſes.

Et variae ſpecies. §. CIII. Quum porro ratio legis ejuſdem veluti anima ſit: (§. CII. 17.) conſequens eſt, 18. ut unica legis ratione prorſus & in univerſum ceſſante, etiam ipſam legem ceſſare oporteat: 19. Ut ſi ad certum caſum illa non quadret, ob rationem legis iſte a lege eximendus, idque fundamentum ſit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVAE; ad quam & AEQUITATEM, id eſt, facultatem correctricem ejus, in quo lex propter univerſalitatem deficit, recte retuleris. Grot. *de Aequit. indulg. & facilit. Cap. I. n. 3.* 20. Ut, ſi in caſum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino poſſit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSIVA: denique, ut, legis verbis ac ratione pari paſſu ambulantibus,

INTER-

Digitized by Google

INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVAE locus ſit (*).

(*) Ita *reſtrictive* Chriſtus interpretatur legem de ſabbatho: extenſive legem de adulterio & homicidio. *Matth. V.* Quod quum non facerent Phariſaei, male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apoſtolis, ſpicas ſabbato vellentibus, & ipſi Servatori, ſabbato ſananti, exprobrabant irreligioſum animum, eos vero, qui traditionibus Rabbinorum ſatisfaciebant, juſtos reputabant, ſi e. g. pocula diligenter eluerent, decimas penderent, ſtipem elargirentur pauperibus, inediam ſaepius ferrent, quamvis & aliis multo gravioribus peccatis ſeſe polluerent, & id ipſum faſtus cauſſa facerent.

Interpretationis authenticae, uſualis & doctrinalis differentia.

§. CIV. Praeterea prout legem interpretatur vel ipſe *legiſlator*, vel *judex*, aliuſque, cujus ad officium pertinet, legem facto adplicare, vel *juriſperitus*: 21. eatenus illa interpretatio vel AUTHENTICA, vel USUALIS, vel DOCTRINALIS adpellatur, ubi primae fundamentum eſt *voluntas legiſlatoris*, alterius *uſus forenſis*, poſtremae adplicatio regularum interpretationis, quales paullo ante (§. CII.) expoſuimus (*).

(*) Hujus quoque triplicis interpretationis exempla ipſae ſacrae litterae ſuppeditant. Sic quum Deus *Num. XXVII. 7.* legem condidiſſet, ut, non ſuperſtite agnato, bona paterna ad filium ἐπίκληρον devolverentur: ipſe ſummus ille legiſlator legi ſuae hoc poſtea adſtruxit interpretando, ut filia iſta ἐπίκληρος tribu ſua non enuberet. *Num. XXXVI, 5. 6.* Quod eſt exemplum interpretationis *authenticae*, quae ſaepe pro nova lege eſt. *Uſualis* exemplum habemus *Ruth. IV. 7.* ubi detractio calcei ejuſque projectio, quamvis initio tantum ad leviratum pertineret, *Deut. XXV. 7.* uſu forenſi & ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, ubi erudita ſunt, quae de hoc uſu forenſi monuit Ant. Bynaeus *de Calc. Hebr. Libr. II. Cap. VII.* Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Eſdras, de quo *Nehem. VIII. 13.*

Imputatur actio ejus auctori vel cauſſae.

§. CV. Quumque & facti circumſtantias omnes perſpectas habere deceat eum, qui de facti imputatione Jove aequo judicare velit, (§. C. 8.) praecipua vero circumſtantia ſit ipſa perſona agens: merito inde colligimus, 22. ei, qui actionis alicujus auctor vel cauſſa eſt, eam actionem jure imputari, contra 23. ceſſare imputationem, ſi quid factum, cujus ipſe faciens nec cauſſa, nec auctor eſt, praeterquam 24. quod aliquando & aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25. vulgo ex GRATIA vocare, alterique EX MERITO vel DEBITO opponere ſolent (*). Puſendorff. *de jure nat. & gent. I. 9. 2.*

(*) Et haec *nobilitatis* gentilitiae, immo & aliquando *regnorum hereditariorum*, origo eſt. Sic apud Germanos *inſignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adoleſcentulis adſignabant.* Tacit. *de morib. Germ. Cap.* XIII. Et de regnis hereditariis Polyb. *Hiſtor.* VI. 5. Αὕτη βασι-

λείας

λείας ἀληθινῆς ἀρχὴ καὶ γένεσις. οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ τούτων, ἐπὶ πολὺ διαφυλάττουσι τὰς ἀρχὰς, πεπεισμένοι, τοὺς ἐκ τοιούτων γεγονότας καὶ τραφέντας ὑπὸ τοιούτοις παραπλησίους ἔσεσθαι καὶ τὰς προαιρέσεις. *Haec vero regni origo, hinc ortus. Non ſolum enim ipſis, ſed & ſoboli, per longum tempus imperium ſubditi conſervant, perſuaſi, talibus viris prognatos, & a talibus educatos, animis quoque & voluntatibus pares eis futuros.*

An imputentur paſſiones, actiones naturales, eventus fortuiti, facta in furore, ſomno, ebrietate perpetrata?

§. CVI. Si ergo actio nulli imputatur, niſi ei, qui ejus cauſſa vel auctor eſt, (§. CV. 22.) homo vero cauſſa ullius actionis dici nequit, quae non humana eſt, id eſt, quae non praelucente intellectu decernenteque voluntate editur, (§. XXX. 7.) facile patet, 26. nec paſſiones actioneſque naturales, nec 27. eventus a ſola providentia divina profectos, nec 28. vitia corporis animique, nec 29. facta vel in furore atque inſania, vel 30. in ſomno, vel 31. in ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, niſi quatenus per agentem ſtetit, quo minus hujuſmodi quid contingeret. (*) (§. XXVI. ſequ. XXIX. XLIX. ſequ.)

(*) Sic homini imputatur impudentia, ſi quis circa actiones naturales decori ſit negligens. Sic imputatur navarchae naufragium, ſi male gubernando navem, in cauſſa ſit, ut ea pereat, quum alioquin verum omnino ſit illud Taciti *Annal. XIV. 3. Quis adeo iniquus, ut ſceleri adſignet, quod venti & fluctus deliquerint!* Sic & deformitas imputatur homini, qui naſum Veneri obtulit, quum alias vere & φιλοσοφικῶς Phaedrus *Fab. III. 11. v. 6.*

Sed quid fortunae, ſtulte, delictum arguis?
Id demum eſt homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui a puero proficiendi fuit occaſio, ignorantia imputatur, quae non imputatur homini agreſti. Immo & ſomnia imputantur, quae quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti provocavit. De quibus ſomniis, quae veteres ἐνύπνια, teſte Macrobio *in ſomn. Scip. I, 13.* vocabant, recte Claudian. *in ſextum conſul. Honorii Aug. praefat. v. 1.*

Omnia, quae ſenſu volvuntur vota diurno,
Pectore ſopito, reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat navita merces,
Et vigil elapſas quaerit avarus opes.

Quibus gemina plura teſtimonia ſuo more collegit Caſp. Barth. *in Notis p. 714. ſequ.* Denique & ebrietatem voluntariam, actioneſque in illo ſtatu perpetratas, imputari poſſe homini, adeo extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, ut vel verbum addere nolim.

An quae ex ignorantia & errore patrata?

§. CVII. Quod ſpeciatim ad ignorantiam & errorem attinet, quum utraque intellectus imbecillitas vel INCULPABILIS ſit, vel CULPABILIS, (§. XLVIII. XLIX.) haec vel INVINCIBILIS, vel VINCIBILIS, itemque vel VOLUNTARIA, vel INVOLUNTARIA: (§. L.) ex eodem axiomate facile intelligitur, 32. ignorantiam *inculpabilem*, *invincibilem* & *involuntariam* nemini jure imputari: recte autem 33. imputari actionem ex ignorantia *culpabili*, *vincibili* & *voluntaria* ſuſceptam: idemque 34. & de errore

errore eſſe tenendum: multoque minus 35. ſuam cuiquam ignorantiam vel errorem praeſidio eſſe poſſe, ſi actio ipſa illicita, vel non in loco temporeque, vel modo illicito, patrata ſit, quia tunc non modo per agentem ſtetit, quo minus in ignoratione verſaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omnino fuit obligatus (*).

(*) Non ergo Judae, ineunti Thamarem, nurum, praeſidio eſſe potuit ignorantia, quia in re illicita verſabatur. *Geneſ. XXXVIII. 15. 16.* Nec excuſatur, qui loco ac tempore non licito jaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, ſuſcepta, in ſe illicita eſt. §. 4. *Inſt. de lege Aquil.* Nec denique injuria fit arborem juxta viam publicam vel vicinalem putanti, ſi ei caedes hominis imputetur, quam proclamando evitare potuiſſet. §. 5. *Inſt. eod.* Hinc tale quid facientes apud Romanos olim proclamare ſolitos: CAVE; apud Athenienſes, ΦΥΛΑΞΑΙ, oſtendit Theod. Marcil. *ad* §. 5. *Inſt. eod.* Parum ergo aequa eſt ſententia Areopagitarum apud Ariſtot. *Magn. moral. I. 17.* abſolventium feminam, quae adoleſcentem, oblato philtro, occiderat: *διότι οὐκ ἐκ προνοίας. ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου, quod non conſulto & cogitato id feciſſet; amoris enim cauſſa dediſſe, verum a propoſito aberraſſe.* Quaſi non in ſe illicitum eſſet, philtrum conciliandi amoris cauſſa offerre. Quanto rectius vero Paullus noſter, *l. 38. §. 5. D. de poen. Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etſi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res eſt, humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam, amiſſa parte bonorum, relegantur: quod ſi eo mulier aut homo perierit, ſummo ſupplicio adficiuntur?*

§. CVIII. Porro vel in *jure* erratur, quem errorem JURIS vocant, vel in *facto*, qui FACTI error dicitur. Ad hunc 36. pertinent regulae paullo ante expoſitae, (§. CVII.) quia facti circumſtantia & prudentiſſimos fugere, ac proinde error hujuſmodi *inculpabilis*, *invincibilis*, *involuntarius* eſſe poteſt. (§. CVII. 32.) Ille vero, 37. in *jure naturali* admiſſus, non excuſat, quia hoc jus unicuique per rectam rationem eſt promulgatum, niſi forte aetas, ſtupiditas, ipſiuſque juris illius ratio paullo ſubtilior, mitiorem ſententiam ſuadeat (*). Quod vero 38. ad *jus civile* attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud & promulgatum eſt, & ita comparatum, ut in hominem hunc cadat ejus ſcientia.

Speciatim ex errore juris & facti?

(*) Quis enim juris naturae peritiam accuratiorem amarius exigat ab infantibus, infantiae proximis, ſurdis ac mutis, ſtupidis, inter bruta animantia educatis? Praeterea, quamvis jus naturae mentibus hominum veluti inſcriptum inſculptumque ſit: illud tamen non aliter cognoſcitur, quam per ratiocinationem de juſto injuſtoque. (§. XV. 24.) Jam quum quaedam juris naturalis praecepta ex principiis rectae rationis *ἀμέσως* fluant; alia plurium propoſitionum nexum, ac integram argumentorum veluti catenam exigant: nemo dubitaverit, prioris generis praecepta facile a quovis homine non pla-

ne ſtupido; poſterioris difficilius, nec niſi ab ingenio exercitatiore, intelligi. Hinc quamvis Romani inceſtum aliquem juris gentium eſſe faterentur: *l.* 38. §. 2. *D. ad L. Jul. de adult. l.* 68. *D. de rit. nupt.* aliquando tamen in feminis maſculiſque eum mitius cenſuerunt puniendum, veluti ſi poſt divortium privignus cum noverca coiiſſet. *l.* 38. §. 5. *D. ad L. Jul. de adult.* Cujus quidem rei non alia reddi poteſt ratio, quam quod non ἀμέσως, ſed operoſiore ſaltim ratiocinatione, inceſtus prohibitio ex juris naturae principiis derivatur.

An actiones invitae & coactae?

§. CIX. Quum vero & VOLUNTATEM hominis liberam ad actionem, cujus ipſe auctor & cauſſa dicendus ſit, concurrere oporteat, (§. XXX. 7.) INVITAE vero actiones ita comparatae ſint, ut a mente ſe ipſam determinante non proveniant: (§. LVIII. 56.) conſequens eſt, 39. ut nemini id, quod invitus fecit, poſſit imputari; 40. Ut imputari contra poſſit, quod quis *ſponte*, multoque magis, 41. quod *ultro* fecit, immo & 42. quod quis *coactus* fecit, ſi jure ſuo uſus ſit is, qui illum coegit, non vero 43. ſi cui nullum jus cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi (*).

(*) Quamvis enim & coactus velit: (§. LIX. 61.) tamen, quia correlata ſunt *jus* & *obligatio*, quae ſe mutuo ponunt & tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente *jure*, deficere etiam *obligationem* oportet: conſequens eſt, ut, ſi uni non ſit jus cogendi, nec alteri incumbat obligatio id praeſtandi, ad quod injuria coactus eſt. Hinc ratum eſt promiſſum debitoris moroſi, a magiſtratu, quamvis comminatione exſequutionis, extortum, quia magiſtratus, dum debitores moroſos ſolvere cogit, jure ſuo utitur: at ſi latro cogit viatorem, ut certam pecuniae ſummam promittat: quia latroni nullum cogendi jus eſt, in viatore quoque nulla poteſt eſſe obligatio id praeſtandi, quod quis coactus promiſit. Huc pertinet notiſſimum epigramma Martialis *Epigr. XI.* 59. *v.* 5.

Quid ſi me tonſor, dum curva novacula ſupra eſt,
Tunc libertatem divitiaſque roget!
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor,
Latro rogat: res eſt imperioſa timor.
Sed fueris curva quum tuta novacula theca:
Frangam tonſori crura, manuſque ſimul.

An quae urgente temperamento, adfectu, conſuetudine, patrantur.

§. CX. At quum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec adfectus, nec mores diuturna adſuetudine firmati, nec ipſa vis externa impediant: (§. LIV. ſequ.) facile patet, 44. nec corporis conſtitutionem, quam fere propenſio animi ſequitur, nec 45. animi perturbationes, quantumvis vehementiores, nec 46. conſuetudinem, quae fere in alteram naturam degeneravit, impedire, quo minus actio, inde orta, poſſit agenti imputari: quamvis 47. aliquando in foro humano commiſeratione dignus cenſeatur is, quem triſtior adfectus, juſtuſque dolor, in tranſverſum egit (*).

(*) Faci-

(*) Facilius enim, ceu aliquoties recte obſervavit Ariſtoteles, voluptati ac libidini, quam triſtiori adfectui, reſiſtit homo. Vid. *Nicomacheior. III.* 12. *III.* 15. *VII.* 7. *Magn. moral. II.* 6. Idem obſervavit M. Antonin. *εἰς ἑαυτὸν II.* 10. ut mireris, eundem Ariſtotelem, veluti ſui oblitum, *Lib. II. ad Nicom. Cap. II.* & a ſe ipſo diſſentientem, ſcribere: *χαλεπώτερον εἶναι, ἡδονῇ μάχεσθαι ἢ θυμῷ. Difficilius eſſe voluptati repugnare, quam irae*: quum tamen voluptate carere ſit malum tantum *privativum*, & id quidem plerumque adparens tantum, dolorem ſentire malum *poſitivum*, & ſaepe quidem verum. Quis non magis parricidium imputandum putet Neroni, quem nullus triſtior adfectus, ſed ſola protervia, animique vaecordia ad tantum ſcelus impulit, quam Oreſtae, qui cauſſam dicens cur Clytaemneſtram occiderit *νῦν μὲν γὰρ*, inquit, *ἡ προδοῦσα λέκτρ' ἐμοῦ πατρὸς, τέθνηκε. Nunc enim, quae prodidit lectum mei patris, eſt interfecta.* Euripid. *Oreſt. v.* 937.

§. CXI. Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, 48. quando excuſatione aliqua dignus ſit, qui fractus vi externa, cui & conſtantiſſimus animus facile cederet, aliquid commiſit, quod legi adverſatur? Si enim factum ita comparatum eſt, ut nullus favori neceſſitatis locus ſit: fruſtra praetenditur neceſſitas (*). Quibus vero caſibus omnis neceſſitatis favor ceſſet, paullo poſt accuratius diſquirere licebit. An vi externa extortae

(*) Sane ſi quid contra religionem & juſtitiam viro bono injungitur, tunc non cedendum eſſe cuicumque vi ac dolori, non modo ſacrae litterae docent, ſed & ipſi, quod mireris, ſcriptores pagani agnoſcunt, ex quibus Juvenalis *Sat. VIII. v.* 80.

Ambiguae ſi quando citabere teſtis,
Incertaeque rei: Phalaris licet imperat, ut ſis
Falſus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre dolori.
Et propter vitam vivendi perdere cauſſas.

§. CXII. Quoties intellectus & voluntas, & ipſe motus corporis phyſicus ad actionem concurrunt, toties is, qui illam patravit, vocatur CAUSSA actionis PHYSICA. Sin ſola mens, ſine motu corporis phyſico: CAUSSA MORALIS adpellatur. Quumque non alia ſint actionum humanarum principia, quam intellectus & voluntas: (§. XXX.) inde colligimus, 49. *cauſſae morali* actionem non minus imputari, quam *phyſicae*, ſi par utriuſque ad actionem concurſus ſit, 50. immo magis, quam phyſicae, ſi quis jubendo cogendoque alterum, cui in obſequio gloria relicta eſt, ad agendum induxerit, denique 51. minus, quam phyſicae, ſi quis conſilio tantum vel adprobatione concurrerit (*). An & quomodo actio imputetur cauſſae morali?

(*) Hinc omnino utiliſſima eſt diſtinctio V. C. Henr. Koehleri *Exerc. jur. nat.* §. *DVIII. ſeq.* inter voluntatem *efficacem*, ubi conatus ad producendum ſuſpendendumve actum ſufficit, & *inefficacem*, ubi conatus ille non ſufficit. Quare ſi voluntas cauſſae moralis fuit efficax, actio merito imputatur, & quo magis minuſque efficax fuit, eo magis minuſve imputatur. Quis enim e. g. dubi-

Digitized by Google

dubitet; quin patri jubenti filium furari, hoc furtum magis imputetur: quam extraneo, vel jubenti, vel furanti?

Perſonae agentis conditio, an quid faciat ad imputationem?

§. CXIII. Ad circumſtantiam perſonae, cujus in imputatione habetur ratio, (§. CV,) & qualitas, dignitas & conditio ejuſdem pertinet, ac proinde nemo dubitaverit, 52. quin, pluribus perſonis ad eandem actionem concurrentibus, actio juſta minus, injuſta magis imputetur illi, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas, (*) vel ad bene agendum inſtigare, vel a male agendo revocare debuiſſent, quam 53. homini extraneo, ſtupido, nullo ſpeciali vinculo obſtricto, puero, vel adoleſcenti, denique in nulla dignitate conſtituto.

(*) Sic quidquid boni fit cognato, id veteres vocabant *officium*; quod extraneo, *beneficium*. Seneca *de Benefic. III.* 18. Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra procul dubio patri illata injuria magis imputanda eſt filio, quem ipſa pietas ab illo facinore revocare debebat, quam extraneo. Quis porro culpam quamcunque non magis imputet viro prudenti, & ejus rei perito, quam ſtupido & inexercitato; ſeni vel juſtae ſaltim aetatis viro, quam adoleſcentulo; theologo, quam rerum ſacrarum rudi; viro nobili, vel in eminentiore dignitate conſtituto; quam terrae filio, vel inhoneſtiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas ſacerdotum: ſed maior ruina, ſi peccant.* Salvian. *Lib. IV. de gubern. Dei* p. 118. *Criminoſior culpa eſt, ubi honeſtior ſtatus. Si honoratior eſt perſona peccantis, peccati quoque major invidia. Furtum in omni quidem eſt homine malum facinus, ſed damnabilius abſque dubio ſenator furatur, quam infima perſona.* Et paucis interjectis: *Atrocius ſub ſancti nominis profeſſione peccamus. Ubi ſublimior eſt praerogativa, major eſt culpa.* Et cui, quaeſo ignotum illud Juvenalis *Sat. VIII. v.*140.

Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe
Crimen habet, quanto, qui peccat, major habetur.

Deficiente occaſione, omiſſio actionis non imputatur.

§. CXIV. Quum vero in imputatione non modo perſonae, ſed & reliquarum circumſtantiarum habenda ſit ratio: (§. C.8.) iſte vero concurſus circumſtantiarum objecti, loci, temporis, viriumque ſufficientium, OCCASIO vocetur, ſine qua aliquid fieri a nemine poteſt: conſequens eſt, 54. ut non excuſetur quidem, quem ad peccandum invitat occaſio: (*) nec 55. qui occaſionem bene agendi ſocordia ſua amittit: at 56. nemini tamen imputanda ſit omiſſio actionis, ſi agendi occaſio defuerit.

(*) Nam & vitanda peccandi occaſio, & pugnandum colluctandumque erat cum vitiorum blandimentis. (*Liem. Phil. mor.* §. *CCXCI. & CCXCIII.*) Id qui non facit, in culpa eſt, ſi cupiditatibus ſuccubuerit. Eſt ergo actionis illius auctor & cauſſa, ac proinde illa ei jure imputatur. Miſera ergo excuſatio illa Chaereae apud Terent. *Eunuch.* III. 5. v. 56. *An ego occaſionem mihi oſtentatam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam inſperatam, amitterem?* Occaſione enim ſe invitari ad peccandum paſſus fuerat. Contra quam-

Digitized by Google

ta ſit culpa occaſioni bene agendi manum non injiceree, eleganie parabola de ſervis collybiſtis oſtendit Servator ſapientiſſimus *Matth. XXV, 14. ſequ.*

Omiſſio impoſſibilium an & quando imputetur?

§. CXV. Multo minus itaque 57. omiſſio earum actionum, quae per rerum naturam, vel 58. per leges, bonoſque mores patrari non poſſunt, vel ſaltim, 59. ad quas edendas agens viribus deſtituitur, cuiquam recte imputantur: niſi 60. quatenus quis vel vires, quibus pollebat, ſua culpa detriverit, vel 61. ea, quae fieri non poſſe praeſciverat, temere vel ſciens dolo malo promiſerit (*).

(*) Hinc facile patet, cur obaeratum, qui bona abligurivit, non excuſet indigentia, quia nimirum ſua culpa vires detrivit, & cur, qui alchymiſtarum ſapientiam jactans, viris principibus aureos montes promiſit, poſtea ubi fumum vendidiſſe deprehenditur, ſtellionatus damnetur, aeque ac ille, qui dolo malo theſauros promiſit, quale exemplum Ceſellii Baſſi eſt apud Tacit. *Annal. XVI. 1.*

Quae actiones bonae & malae?

§. CXVI. Ceterum actiones, ita comparatae cum norma, varias adſumunt denominationes. Si enim ſecundum omnes περιστάσεις rectae rationi, non cogenti, ſeu obligatiomi internae (§. VII.) conformes ſunt, BONAE; ſin vel in una alterave circumſtantia a recta ratione in unam alteramve partem deflectunt, MALAE adpellantur, ex iiſque definitionibus conſequitur, 62. ut actionem & *materialiter*, & *formaliter*, ceu loquuntur philoſophi, bonam eſſe oporteat, niſi *malis* debeat accenſeri (*).

(*) Hinc Phariſaeorum largitiones, jejunia, totaque vitae auſteritas non erant actiones bonae, quamvis materialiter rectae rationi conformes viderentur, quoniam non ex propoſito rectae rationi obſequendi, ſed ex faſtu & opinione meriti, tamquam ex fonte, promanabant. (*Elem.phil.mor.* §.CCXXI. 7.) Nimirum non bona tantum agenda ſunt, ſed & bene agendum, quid quid agas. Recte Philemon apud Stobaeum *Serm. IX.* juſtum vocat,

Οὐδ' ἂν γε ταῦτα πάντα διαλέγῃ μόνον,
Ἀλλ' ὅς, τις ἄδικον γνησίαν τ' ἔχει φύσιν
Εἶναι δίκαιος, κ' οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.
Non, quisquis illa quolibet praeſtat modo,
Sed qui, doloſi neſcius fuci, integra
Probitate juſtus eſſe, non credi, ſtudet.

Quae juſtae & injuſtae?

§. CXVII. Deinde, ſi actiones cum lege contendas: eae, quae legi per omnia conveniunt, JUSTAE; quae vel in una, vel altera circumſtantia, a lege diſcrepant, INJUSTAE, itemque PECCATA vocantur. Unde facile intelligis, 63. cur omne peccatum in ἀνομίᾳ conſiſtere, doceat Joannes 1. *Epiſt. III.* 4.

Diſcrimen inter actiones juſtas & honeſtas, injuſtas &

§. CXVIII. Denique, quum lex, vel divina voluntas, nos ad *amorem* obſtringat, (§. LXXIX. 35.) *amor* vero alius ſit *juſtitiae*, alius *humanitatis & beneficentiae*: (§. LXXXII. ſequ.) 64. actio, amori juſtitiae per omnia conveniens, JUSTA; ab eodem vel minimum diſcrepans, INJUSTA; 65. quae ex amore humanitatis & bene-

juſtas & inhoneſtas. beneficentiae proficiſcitur, HONESTA; quae eidem adverſatur, INHONESTA, TURPIS, itemque INHUMANA adpellatur. Ex quo etiam, 66. quid interſit inter JUSTITIAM EXPLETRICEM, & ATTRIBUTRICEM, facile intelligitur.

CAP. V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEUM.

§. CXIX.

Tranſitio ad doctrinam de ipſis officiis. QUae adhuc praemittenda duximus, ea ad principia diſciplinae pulcherrimae pertinent. Proximum eſt, ut ad ipſa, quae JUS NATURAE univerſo generi humano ſingulisque praeſcribit, OFFICIA progrediamur. Quod enim Graeci philoſophi τὸ δέον, & Stoici τὸ καθῆκον vocabant: id poſtea Tullius, hanc ſapientiae partem Latinis litteris illuſtraturus, non ſine delectu, adhibitoque amicorum conſilio, primus OFFICIUM adpellaſſe videtur (*).

(*) Stoicos *officium* vocaſſe τὸ καθῆκον, eamque doctrinam apud illos non poſtremam philoſophiae moralis partem conſtituiſſe, auctor eſt Diogenes Laërtius, qui non modo Stoicorum de officiis dogmata praecipua breviter & luculenter expoſuit *Lib. VII. ſegm.* 108. *ſequ.* verum paſſim laudavit eorum libros περὶ τοῦ καθήκοντος, veluti Zenonis, *Lib. VII*, 4. Cleanthis, *Cap. VII*, 175. Sphaeri, *Lib. VII*, 178. quemadmodum & Chryſippi librum ejuſdem argumenti memorat Plutarch. *de repugn. Stoic. p.* 1045. Panaetii Cicero *de offic. III*, 2. Poſidonii idem *ad Attic. XVI*, 11. Quorum exemplo quum & Cicero ſimilem librum Latine ſcripſiſſet: de Latina ſollicitus inſcriptione, ſubductis rationibus omnibus, non aliud vocabulum invenit commodius, quo τὸ καθῆκον Stoicorum exprimeret, quam OFFICIUM. Ita enim ille *ad Attic. XVI*, 6. *Quod de inſcriptione quaeris, non dubito, quin* καθῆκον *officium ſit, niſi quid tu aliud. Sed inſcriptio plenior* DE OFFICIIS.

Officii definitio. §. CXX. Per OFFICIUM vero intelligimus actionem, ex obligatione ſive perfecta, ſive imperfecta, legibus conformandam. Nec per omnia probare poſſumus definitionem Stoicam, quod officium ſit ὃ πραχθὲν εὔλογόν τε ἴσχει ἀπολογισμὸν, *quod cur factum ſit, probabilis ratio reddi poſſit*, vel ὅσον λόγος αἱρεῖ ποιεῖν, *quae ratio facienda ſuaſerit.* (*) Laërt. *VII*, 107. 108. Cic. *de Fin. III*, 17.

(*) Quum enim nihil temere fiat, cujus non probabilis reddi poſſit ratio: quidquid fit, non modo ab hominibus, ſed & a brutis animantibus, id ad officium pertinebit. Et ita ſane rem intellexerunt ipſi Stoici, de quibus Laërt. *VII*, 107. τὸ καθῆκον φασὶν καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ, καὶ ζῶα διατείνειν· ὁρᾶσθαι γὰρ κἀπὶ τούτων καθήκοντα. *Officium autem pertingere aiunt ad plantas etiam & animantes. Notari namque & in his officia.* Itaque verum quidem eſt, rationem habere

bere oportere officium, ſed eam, quae hominem impellat ad agendum, vel omittendum, non bruta, id eſt, obligationem (§. VI.)

Ejuſdem indoles.

§. CXXI. Quum ergo officium ſit actio, legi conformanda: (§. CXX.) facile patet, 1. officium concipi non poſſe ſine lege, nec 2. officium facere, qui ſibi ipſe, quod nulla lex praecipit, imperat: 3. ceſſare aliquid eſſe officii, ſublata, quae illud antea praecipiebat, lege, ejuſque ratione: 4. ſi quando lex certis tantum perſonis praeſcripta ſit, ſaepe contingere, ut duorum, qui faciunt idem, alter officio ſatisfeciſſe, alter contra officium egiſſe, dicatur (*).

(*) Operae pretium fuerit, has propoſitiones exemplis illuſtrare. Nemo dixerit, officium feciſſe Origenem, dum ipſe ſibi virilia ademit, ſive ferro in ſe ſaevierit, ut refert Hieronym. *Epiſt. LXV*, ſive, quod alii tradiderunt apud Epiphan. *Haer. LXIV*, 3. medicamentis ſeſe eviravit. Neque enim ulla lex divina eam in rem exſtat, ipſeque poſtea faſſus eſt Origenes, ſe male interpretatum eſſe locum *Matth. XIX*, 12. Vid. Huet. *Origeniana I*, 1. 13. *p.* 8. Nemo deinde negaverit, contra officium facturum Chriſtianum, qui vel circumciſionis legem accipere, vel Deum ſacrificiis propitiare velit, quamvis utrumque olim ad fidelium officium pertineret. *Gal. III*, 23. 25. *IV*, 3. 4. 5. *V*, 2. *Col. II*, 20. *Hebr. IX*, 9. 10. Denique ſi quis occupet officium judicis, quem ſacro munere fungi oportebat, praeter officium agit, & *ἀλλοτριοεπισκοπίας* reus eſt, quum idem faciens judex, quod officii eſt, faciat, 1. *Petr. IV*, 15.

Diviſio in perfectum, & imperfectum.

§. CXXII. Quumque obligatio, ex qua quiſque, quod officii eſt, facit, vel perfecta, vel imperfecta ſit: (§. CXX.) 5. OFFICIUM quoque aliud PERFECTUM, aliud IMPERFECTUM eſſe oportet, quorum illud ex obligatione perfecta, ſeu lege; hoc ex imperfecta, ſeu virtute proficiſcitur. (*) (§. IX, 10.)

(*) Sic officia PERFECTA ſunt, neminem laedere, ſervare pacta, damna data reſarcire, & ſimilia. IMPERFECTA, opis noſtrae indigis ſubvenire, ſtipem elargiri pauperibus, errantibus comiter monſtrare viam, rerum ſuarum incertis conſilium dare, & quae ſunt hujus generis alia. Vid. Cicero *de offic. III*, 12. *ſequ.*

In naturale, Chriſtianum, & civile.

§. CXXIII. Deinde quum norma officiorum ſit lex, (§. CXXI. 1. 2.) lex vero vel *divina* vel *humana* ſit, divina denique in *naturalem* & *poſitivam* diſpeſci poſſit: 6. totuplicia etiam erunt officia, quorum 7. illa, quae ad legis divinae naturalis normam componuntur, NATURALIA; 8. quae legi divinae poſitivae attemperantur, CHRISTIANA; 9. quae denique ex legis humanae praeſcripto praeſtantur, CIVILIA adpellare licebit (*).

(*) E. g. NATURALIA officia ſunt, Deum religioſe colere, parentibus parere, vim atque injuriam a ſe propulſare, *l.* 2. *l.* 3. *D. de juſt. & jure.* Officia CHRISTIANA, ſe ipſum abnegare, crucem ferre, Chriſtum imitari. CIVILIA, tributa pendere, contra priſtinam formam non aedificare, ſollemnitates,

Digitized by Google

quas leges in ſingulis actibus exigunt, obſervare, cetera.
adhibere, tempora fatalia in lite forenſi

In officium erga Deum, nos ipſos, & alios homines. §. CXXIV. Denique praecipua officiorum diviſio ab ipſo objecto proficiſcitur. Quemadmodum enim tria ſunt, quibus certa officia debemus, entia, DEUS, NOS IPSI, & ALII HOMINES: (§. XC.) 10. ita totidem ſunt officiorum genera, quorum alia DEO O. M.; alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMINIBUS praeſtanda ſunt, de quibus jam ſuo ordine erit agendum.

Fundamentum officiorum erga Deum. §. CXXV. Quod ad officia ERGA DEUM attinet, ea ex Dei perfectionibus infinitis eruenda eſſe, jam ſupra monuimus, (§. LXXXVII, 51.) atque inde collegimus, cum non alio amore, quam DEVOTIONIS ac OBEDIENTIAE proſequendum, ac proinde, tamquam ens perfectiſſimum, a quo toti pendemus, omnibus animi viribus colendum, eique perfectiſſimum ac internum obſequium praeſtandum eſſe. (§. XCI, 61.)

Obligatio ad agnitionem Dei. §. CXXVI. Quum ergo omnia, quae DEO O. M. debemus, officia ex infinitis ejus perfectionibus eruenda ſint: (§. CXXV.) conſequens eſt, 11. ut obſtrictus ſit homo ad notitiam Dei ejuſque perfectionum vivam non modo adquirendam, ſed & 12. quotidie magis magiſque amplificandam, & 13. ad majorem certitudinis atque evidentiae gradum evehendam. Quod quum fieri poſſit tum meditatione adſidua earum veritatum, quas ipſa recta ratio ſuggerit, tum rerum creatarum contemplatione, tum inſignium, quae quotidie animadvertere poſſumus, ſapientiae providentiaeque divinae argumentorum conſideratione adcuratiore: nemo non videt, 14. ad omnia haec nos eſſe omnino obligatos, 15. eoſque, qui haec cuivis obvia Deum inveſtigandi media negligunt, ſi ſanam mentem nacti ſint, in ignoratione; & ſi Deo ullam imperfectionem tribuant, in errore inexcuſabili, verſari. (*) (§. CVII, 33.)

(*) Hinc & Apoſtolus τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, id eſt, *quod de Deo cognoſci poteſt*, ipſis paganis manifeſtum eſſe teſtatur, quia τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ſeu *inviſibilia Dei* jam inde a mundi primordiis ex rebus creatis innumeriſque ſempiternae potentiae ac divinitatis argumentis intelligi ac perviderí potuerint, atque inde colligit, εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, *eſſe illos* inexcuſabiles. *Rom.* I, 20. Et unde quaeſo ille gentium omnium de Deo ejuſque perfectionibus conſenſus, quem urgent Cicero *Quaeſt. Tuſc.* I, 13. *de nat. Deor.* II, 2. Maxim. Tyr. *Diſſ. Platon.* XXXVIII. Aelian. *Var. Hiſtor.* II, 31. Seneca *Epiſt.* CXVII? Quamvis enim conſentiens illa gentium opinio non ſit argumentum ἀποδεικτικὸν, Deum exſiſtere (§. LXXI. *) inde tamen luculenter demonſtratur, quod ſcripſerat Apoſtolus, φανερὸν εἶναι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ. Unde Cicero *de Nat. Deor.* II, 2. *ſi quis dubitet, an ſit Deus, ſe haud ſane intelligere*, ait, *cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitet.*

Et rectas de eo e- §. CXXVII. Ex eodem patet, 16. ad officium noſtrum pertinere,

nere, ut rectas de DEO ſententias habeamus, (*) eumque 17. & exſiſtere, & 18. rerum omnium auctorem ac conditorem eſſe, & 19. omnia ſua providentia regere ac conſervare, 20. rerum praecipue humanarum curam gerere, denique 21. eumdem eſſe ens SIMPLEX, AETERNUM, INDEPENDENS, INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRAESENS, UNUM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRAESCIUM, OMNISCIUM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS, VERAX, JUSTUM ac OPTIMUM, (*Elem. philoſ. mor. §. CLXXXII. ſequ.*) non modo perſuaſi, ſed & certo convicti ſimus.

juſque perfectionibus ſententias.

(*) Recte Epictet. *Enchirid. Cap. XXXVII.* Τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων, καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud eſſe ſcito: rectas de iis habere opiniones, ut ſentias, & eſſe eos, & bene juſteque adminiſtrare univerſa.* Et ſane mirifice falluntur, qui ſolam probitatem vitaeque integritatem totam religionem abſolvere ſibi perſuadent, & perinde eſſe exiſtimant, quid quiſque de Deo & rebus divinis ſentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex ejus perfectionibus eruenda ſint: (§. CXXV.) qui fieri poteſt, ut quis Deum ea, qua par eſt, veneratione proſequatur, eique per omnia parendum eſſe, ſtatuat, qui vel ignorat ejus perfectiones, vel de iis perverſiſſimas ſententias imbibit? (§. XXX.)

§. CXXVIII. Qui Deum, ejuſque perfectiones, praefracte negat, IMPIUS; qui ei imperfectiones, a natura Dei abhorrentes, tribuit, vocabulo e ſacris litteris depromto, BLASPHEMUS adpellatur. Quum ergo & qui perfectiones Dei non agnoſcunt, quas cognoſcere poterant, in ignoratione; & qui ei ullam imperfectionem tribuunt, in errore inexcuſabili verſentur: nemo dubitabit, 22. quin omnis IMPIETAS & BLASPHEMIA ſit inexcuſabilis: & 23. quin IMPII ſint, ac ἀπεχθολόγηται, qui Numen eſſe, vel illud univerſum hoc curare, obſtinato animo negant; 24. BLASPHEMI autem, quicumque paganorum cum Homero, aliiſque poëtis, plures Deos, eoſque inter ſe litigantes, adulteros, inceſtuoſos, quin & deformes, claudicantes, vulneribus confoſſos, & muliebriter ejulantes, finxerunt, & 25. tam abſurdas de Diis ſententias non modo verbis profeſſi ſunt, ſed & 26. ſimulacris horrendis, & 27. caerimoniis nefandis ac turpiſſimis, hominum oculis exponere non dubitarunt (*).

Omnis impietas & blaſphemia inexcuſabilis.

(*) Acriter merito hanc impietatem ac blaſphemiam paganis exprobrarunt ſcriptores Chriſtiani, apologiarum auctores, velut Juſtinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Euſebius, Julius Firmicus Maternus, & alii. Quin, quod magis mireris, & ipſi pagani prudentiores hanc ſuorum hominum inſaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philoſophorum teſtimonia hic adcumulem, unum adſcribere juvabit locum

locum Sophoclis, quem nobis ſervarunt Juſtinus Martyr *Paraeneſ. ad Graec. p.* 17. & *de monarchia Dei p.* 104. Euſeb. *Praepar. evang. p.* 348. & alii:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐςὶν θεός,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακράν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὰς
Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκέων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπους.
Θυσίας τε τούτοις, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Unum profecto Numen, unus eſt Deus,
Qui condidit coelum, & ſolum terrae patens,
Mariſque fluctus, vimque ventorum gravem.
Plerique noſtrum mente ſed capti, Deum
Simulacra nobis, ceu mali ſolatium,
Cum ſaxea atque aerea conſecravimus,
Tum & aureas eburneaſque imagines.
Has victimis placamus: His feſtos dies
Agimus: pios hoc eſſe nos rati modo.

Quis non miretur Sophoclem, idem ſuis exprobrantem, quod iiſdem poſtea exprobravit Apoſtolus *Rom. I*, 21. 22. 23.

Obligatio ad gloriam Dei provehendam. §. CXXIX. Qui vivam perfectionum entis alicujus notitiam ſibi peperit, is non poteſt non iiſdem unice ac mirifice delectari. Quumque qui entis cujuſdam perfectionibus ipſi delectantur, nihil faciant reliqui, ut alii omnes illud eadem veneratione proſequantur, ad officium ſane noſtrum pertinet, 28. ut & alii, Dei ejuſque perfectionum ignari, tam praeclara doctrina imbuantur, & 29. errantes reducantur in viam, & 30. impii, quoad ejus fieri poteſt, ad concipiendam ſummi Numinis reverentiam ſolidis demonſtrationibus ac cohortationibus excitentur (*). Quod qui faciunt, ii 31. GLORIAM DEI, quantum in ipſis eſt, PROVEHERE vere dicuntur.

(*) *Demonſtrationibus* dicimus & *cohortationibus*, non poenis & ſuppliciis. Quum enim ignorantia & error ſint vitia non voluntatis, ſed intellectus: iis vero non alia medicina parata ſit, quam ut mens convincatur de veritate, ad eamque admittendam argumentis inflammetur: facile patet, eos nec ignorantibus prodeſſe, nec errantes in viam reducere, qui lege agi, ferrumque & flammas expediri jubent adverſus atheos, maxime quum jam inde ab antiquiſſimis temporibus plerumque atheorum vocabulo diffamati ſint σωφρόνως βεβιωκότες, καὶ καθεωρακότες ὀξύτερόν πῃ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀμφὶ τοὺς θεοὺς πλάνην, *viri temperanter & modeſte viventes, & reliquis hominibus ad pervidendam vulgarem circa Deos impoſturam acutiores*, uti loquitur Clemens Alex. *in Protrept.* pluribuſque exemplis docuerunt viri docti, ut Aelian. *Var. Hiſt. II*, 31.

Itemque ad amorem Dei. §. CXXX. Quia, cui perſpectae ſunt infinitae Dei perfectiones, is illis non poteſt non magnopere delectari, (§. CXXIX.) adpetitio vero boni, cum percepta ex ejus perfectione & felicitate delectatione conjuncta, AMOR vocatur: (§. LXXX.) conſequens eſt, 32. ut Deus ſit amandus. Et quum, quo major eſt entis perfectio vel ſublimitas, eo majorem illi amorem ac venerationem debeamus: (§. LXXXVII.*) 33. Deus amandus erit amore perfecti-

Digitized by Google

fectiſſimo, id eſt, uti ſcriptura monet, *ex toto corde*, *ex tota anima & ex omnibus viribus*, *Matth. XXII*, 37. *Luc. X*, 27. Quia denique & bonitas Dei inter ejus perfectiones, (§. CXXVII, 21.) Deus vero *& in ſe*, & *ratione hominis* bonus eſt: (*Elem. phil. mor. §. CLXXXIX.*) merito dixeris, 34. Deum ob utramque cauſſam amandum eſſe (*).

(*) Notum eſt, quid de amore Dei puro olim philoſophati ſint Epicurei & Sadducaei, & noſtra memoria quidam myſticae theologiae paullo ſtudioſiores, & in primis Franc. Salignac de Fenelon, Archiepiſcopus Cameracenſis, cujus libellus, inſcriptus *Explication des maximes des Saints ſur la vie intérieure*, occaſionem dedit controverſiae, cujus hiſtoriam jam alibi veluti in nucleo exhibuimus (*Elem. phil. mor.* §. CXCIX. *) Sed quis Deum aliter concipiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo ſit illa de puro amore quaeſtio, immo quam periculoſa, jam oſtenderunt Leibnitius *in praeſ. prodromi & mantiſſae Codicis jur. gent. diplom. &* Wolff. *in den vernunfftigen gedancken vom thun und laſſen des menſchen* §. *DCLXXXVIII.*

§. CXXXI. Inter perfectiones Dei etiam ſunt omnipraeſentia, & omniſcientia. (§. CXXVII.) Has ſibi ob oculos ponere non poteſt homo, 35. quin excitetur ad ſtudium indefeſſum, omnia, quae Deo placeant, agendi, omniaque, quae eidem diſpliceant, omittendi, quod ſtudium vocamus OBSEQUIUM erga Deum. Et quum ſimul Deum non poſſit ſibi non tamquam ens juſtiſſimum repraeſentare: 36. quam maxime ſollicitus erit, ne eum ulla re offendat, aut quidquam dicat faciatve, quod conjunctum ſit cum ejus ignominia, quove ejus indignationem adverſus ſe provocet. Quam ſollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, & illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantiſſimo amore eſt conjunctus. (*) (§. CXXX.) *Nec non ad obſequium & timorem Dei.*

(*) Itaque TIMOR FILIALIS cum amore; SERVILIS cum odio conjunctus, aut ſaltim ab amore ſejunctus eſt. Quum ergo ad hominis officium pertineat non ſolum timere Deum, verum etiam eumdem flagrantiſſimo amore proſequi: (§. CXXX.) conſequens eſt, ut jus naturae exigat timorem FILIALEM, non SERVILEM, qui & in homines ſceleratiſſimos, quin & in malos genios, cadere poteſt.

§. CXXXII. Qui ſervili timore Deum metuit, is a timore Dei ſejungit amorem ejuſdem. (§. CXXXI. *) Quum vero amor in eo conſiſtat, quod Dei perfectionibus unice delectemur: (§. CXXX.) 37. is, qui Deum, cujus perfectiones non perſpicit, metuit, SUPERSTITIOSUS vocatur: (*) ex eoque conſequitur, 38. ut omnis ſuperſtitio, quippe quae ex timore ſervili proficiſcitur, (§. CXXXI.) viro probo ſit fugienda. *Itemque ad vitandam ſuperſtitionem.*

(*) Eſt ergo SUPERSTITIO timor Dei, qui non ex perfectionum divinarum contemplatione, ſed ex falſis de Deo conceptibus, proficiſcitur. Idemque voluit Theo-

Theophraſtus *Charact. p.* 47. dum ſuperſtitionem vocat, *δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον*, *meticuloſum erga Numen adfectum.* Per *δειλίαν* enim, teſte Caſaubono *in Not.* intelligi *metum alium ab eo, qui pios decet:* per *τὸ δαιμόνιον & deos*, *& daemones, & quidquid divinitatis eſſe particeps*, *male ſana putavit antiquitas.* Quum vero metus tam abſurdus tum in interno adfectu conſiſtere, tum actionibus externis ſeſe prodere poſſit: priorem INTERNAM; poſteriorem EXTERNAM, ſeu CULTUM SUPERSTITIOSUM vocamus.

Ejuſque effectus.

§. CXXXIII. Quum ergo omnis ſuperſtitio tum interna, tum externa, viro probo cane pejus & angue ſit fugienda: (§. CXXXII.) 39. merito vir pius abhorret ab omni meticuloſo adfectu erga res creatas, itemque 40. ab erroribus, quibus quis ſibi Deum, tamquam ens avarum & donis facile placabile, ſiſtit, praeterea 41. a magia & divinationibus, 42. & cultibus fictitiis, denique 43. ab abſurda opinione, Deum ſolo cultu externo, quamvis ab omni amore ac timore ſejuncto, poſſe propitiari (*).

(*) Sunt haec praecipua capita, in quibus ſeſe exſerit ſuperſtitio, quippe ad quae reliqua ſuperſtitionis effecta omnia referri poſſunt. Vid. Budd. *de atheiſmo & ſuperſtit. Cap. VIII. & IX.* Unde facile patet, quam inanis ſit comparatio atheiſmi & ſuperſtitionis, quum utraque verae pietati erga Deum aeque adverſetur, ut idem vir doctiſſimus adverſus Petri Baelii ſententiam pluribus oſtendit *ibidem Cap. IV. §. V. p. 346. ſequ.* Nemo tamen negaverit, ex ſuperſtitione plurima maximaque incommoda redundare in rempublicam, ut non poſſis non mirari,

Quantum religio poſſit ſuaſiſſe malorum,

ſi per religionem intelligas timorem Dei ab omni recta ratione ſejunctum, id eſt, ſuperſtitionem. Quo in primis pertinet lectu digniſſima Juvenalis *Satyra XV.* Nam ſaepe contigit, quod ibi refert poëta *v. 33. ſequ.*

Inter finitimos vetus atque antiqua ſimultas,
Immortale odium, & nunquam ſanabile vulnus.
Ardet adhuc Ombos & Tentyra. Summus utrimque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit uterque locus, quum ſolos credat habendos
Eſſe Deos, quos ipſe colit.

Et ad fiduciam in Deo collocandam.

§. CXXXIV. Praeterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus poſſit cogitare, quin ejus omniſcientiam, ſapientiam, potentiam & bonitatem ſimul ſibi repraeſentet: (§. CXXVII.) fieri etiam non poteſt, 44. quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, & 45. in ejus providentia unice adquieſcat, quin & 46. quaecumque Deus de ſe ſtatuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47. nec, ſi bonis mala, vel malis bona eveniant, offendatur aut animum deſpondeat, ſed 48. & mala iſta ſibi aliiſque eſſe profutura, certo perſuaſus convictuſque ſit.

Cultus Dei internus.

§. CXXXV. Et in his quidem ſimilibuſque officiis cultus Dei INTERNUS conſiſtit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fidu-

fiduciam, quibus Deum pura mente proſequimur. Quandoquidem vero ita natura comparatum eſt, ut adfectus in actiones externas erumpat: vix ſincerus videretur cultus ille interior, niſi inde naſceretur EXTERNUS (*), qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, conſiſtit. nus & externus;

(*) Equidem neceſſitatem cultus iſtius externi ex ratione poſſe demonſtrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte viderit Demonax, philoſophus apud Lucian. *in Demonacte p. 861. Tomo I.* dum accuſatus impietatis, quod nullum umquam ſacrificium Minervae obtulerit: reſponderit: *οὐδὲ γὰρ δεῖσθαι αὐτὴν τῶν παρ' ἐμοῦ θυσιῶν ὑπελάμβανον. Neque enim illam oblatis a me ſacrificiis indigere, putabam:* partim quod ſocietas humana vitaeque tranquillitas, omiſſo cultu externo, non laedatur. Thomaſ. *Juriſpr. div. II, 1. 11. ſequ. & introd. in Ethic. III, 37. ſequ.* Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen neceſſarium eſſe, nemo negaverit. Alterum vero argumentum facile corruit, ſi deſtruxeris πρῶτον illud ψεῦδος, quaſi nihil, niſi quod ex ſocialitate conſequitur, juris naturae ſit. (§. LXXV.) Conferri tamen meretur Hochſtetter. *Colleg. Pufendorff. Exerc. III, 38.*

§. CXXXVI. Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis conſiſtat, (§. CXXXV.) amor vero non poſſit non efficere, ut cujus perfectione & felicitate unice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii noſtri erit, 49. de Deo ſemper honorifice, & cum reverentia loqui, 50. alios ſermonibus & actionibus noſtris ad eumdem amorem accendere, 51. Deo hymnos canere, 52. nec ejus nomen temere jurando pejerandove, vel ſermonibus quibuſcumque futilibus, ignominia adficere. Externus fluere debet ex amore Dei.

§. CXXXVII. Ex timore Dei, obſequioque, quod enti illi perfectiſſimo debemus, (§. CXXXI.) merito colligimus, 53. praeceptis ejus actiones noſtras etiam externas attemperandas, & 54. ſemper cogitandum eſſe, ubique praeſentem adeſſe Deum, ac ipſas cogitationes noſtras, nedum actiones externas, perſpicere (*). Ex quo prono alveo fluet praeceptum pulcherrimum, 55. cavendam eſſe omnem ſimulationem pietatis, quippe cum ſumma divini Numinis injuria ac contemtu conjunctam. Nec non ex timore Dei.

(*) Profeſſus eſt ſublimem illam doctrinam etiam Thales Mileſius, qui interrogatus a non nemine, *εἰ λάθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν, num lateat Deum homo injuſte agens?* reſpondit: *ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος. Immo ne cogitans quidem.* Clem. Alex. *Strom. V. p. 594.* Quis vero Deum praeſentem & ſpectantem omnia non reformidet? Eleganter Epictetus apud Arrian. I, 14. *Ὡς δ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστὲ, οὐδὲ ἐστὲ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστί. Quamobrem, clauſis januis ac valvis, quum in tenebris conſederitis, nolite dicere, vos ſolos eſſe. Non enim eſtis. Non certe eſtis, ſed Deus intus eſt.* Magna ergo nobis incumbit neceſſitas pietatis, quippe de-

gentibus ſub oculis Dei, omnia cernentis.

Denique ex fiducia in Deo collocanda.

§. CXXXVIII. Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. CXXXIV.) numquam intermittet 56. caſtas preces fundere, nihilque 57. faciet libentius, quam ut, ſi occaſio fuerit, publice privatimque cum Deo, & de Deo, loquatur. Ea enim ſunt, quae de cultu Dei externo percipit recta ratio. Ad ritus vero quod attinet, quamvis 58. & ratio intelligat, non poſſe cultum publicum commode explicari, niſi certa loca, temporaque illi deſtinentur, & 59. tanti momenti negotium omnino exigat, ut omnia decore fiant: 60. ipſas tamen caerimonias illa nec praeſcribit, nec 61. improbat, ſi ita ſint comparatae, ut nobis in memoriam revocent ea, de quibus in cultu divino ſit cogitandum. Cel. Wolff. *vernunfft. gedancken vom thun und laſſen des menſch.* §. *CLXXVI. ſequ.*

CAPUT VI.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM.

§. CXXXIX.

Homo obligatus eſt ad amandum ſeipſum.

PRaeter Deum optimum maximum nihil homini ſeipſo propius eſt, quippe cui ipſa natura tam tenerum ſui amorem impreſſit, ut iſtum emotae mentis eſſe exiſtimemus, qui adverſus ſeipſum odium concipit, ſibive male, quam bene, eſſe mavult. Nec injuſtus eſt ille SUI IPSIUS AMOR, dummodo ordinem non turbet. Eſt enim adfectus, quo quis perfectionibus ſuis ac felicitate delectatur, eaque bona conſervare, & magis magiſque quotidie amplificare ſtudet. Quum vero Deus voluerit, ut exſiſteremus, multaſque nobis perfectiones eximias dederit, quin & media ad veram felicitatem perveniendi nobis in promtu eſſe voluerit: voluit etiam procul dubio, ut conſervemur, noſtraſque perfectiones tueamur & amplificemus, veraque felicitate potiri ſtudeamus, eaque delectemur, id eſt, ut nos amemus. (§. XCII.)

Qualis iſte ſui ipſius amor?

§. CXL. Ex quo jam ſupra collegimus, (§. XCII. 64.) hominem nihil eorum, quae ad perfectionem, felicitatemque adſequendam, conſervandam, amplificandamque pertinent, praetermittere teneri, dum id ſine amoris divini violatione fieri poſſit (*).

(*) Itaque haec officia nobis non praeſtamus tantum, ut felices ſimus: (jam ſupra enim oſtendimus, falli eos, quibus *ſola eſt utilitas juſti prope mater & aequi*,) ſed quia id Dei a nobis exigit voluntas, ut perfectionibus & felicitati noſtrae

noſtrae ſtudeamus. (§. *LXXVII. ſequ.*) Itaque ipſum, quod nobis debemus, officium conſiſtit in ſtudio perfectionis ac felicitatis noſtrae: non autem ſtudium illud eſt cauſſa, quae nos ad hoc officium impellit.

§. CXLI. Quum ergo ex Dei O. M. voluntate homo obſtrictus ſit ad ea omnia, quae ad perfectionem felicitatemque adſequendam, conſervandam, amplificandamque pertinent, (§. CXL.) & homo non ex ſola mente, ſed & ex corpore conſtet, & utraque ſubſtantia ejus eſſentiam abſolvat: (*Elem. phil. mor.* §. *XI.*) conſequens eſt, 1. ut homo & MENTEM & CORPUS perficere, & 2. quia duae ſunt mentis facultates, INTELLECTUS & VOLUNTAS, (*Elem. phil. mor.* §. *XV.*) de utriuſque perfectionibus adſequendis, conſervandis, amplificandiſque ſollicitus eſſe debeat, adeoque 3. officia hominis erga ſeipſum partim ad totum HOMINEM perficiendum conſervandumque, partim ad INTELLECTUM, partim ad VOLUNTATEM, partim denique ad CORPUS, STATUMQUE HOMINIS EXTERNUM pertineant. Quot ejus objecta?

(*) Obſervandum hoc contra Socratis aliorumque veterum principia, qui corpus non partem eſſe hominis, ſed ejus inſtrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere, exiſtimabant. Sic Simplicius *in prooem. comment. ad Epictet. p. 6.* Εἰ οὖν ὁ μὲν ἄνθρωπος ἄρχει τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτοῦ οὐκ ἄρχει, δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος σῶμα, ἀλλ' οὐδὲ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. *Quod ſi homo corpori imperat, ipſum vero corpus ſibi non imperat, hominem corpus non eſſe, conſtat, ac ne utrumque quidem ſimul, eadem de cauſſa.* Et quibuſdam interjectis: Ὁ τοῦ σώματος ἐπιμελούμενος οὐκ ἀνθρώπου, οὐδὲ τῶν ὅλως ἡμῶν ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τοῦ ὀργάνου· ὁ δὲ περὶ χρήματα καὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζων, οὔτε ἀνθρώπου ἐπιμελεῖται, οὔτε ἀνθρώπου ὀργάνου, ἀλλὰ τῶν τοῦ ὀργάνου. *Qui corpus curat, non hominem, nec ea, quae ſunt hominis, curat, ſed inſtrumentum: qui vero pecunias & id genus aliis rebus ſtudet, nec hominem curat, nec hominis inſtrumentum, ſed ea, quae ipſi inſtrumento ſerviunt.* Non ſine ſtrepitu talia jactabant veteres, quum ſint dogmata non modo falſa & ſtolida, ſed & peſtilentiſſima.

§. CXLII. Ex quibus porro colligimus, 4. non ſejungenda eſſe haec officia, adeoque 5. nec mentem, nec corpus negligi oportere: 6. ſi tamen contingat, ut utrique ſatisfieri non poſſit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, quas ſimul adſequi non poſſumus, nos praeſtantiſſimam ac ſumme neceſſariam eligere, (§. XCIV. *) ac proinde, 7. quum mens corpore ſit multo praeſtantior, *Elem. philoſ. mor.* §. *XIII.*) perficiendae menti noſtrae tunc magis, quam corpori, ſtudere, at 8. neutram tamen noſtri partem plane negligere debere (*). Officia erga ſeipſum non ſunt ſejungenda vel ſeparanda.

(*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, ut mentem obbruteſcere patiantur. Sed ii non magis ſatisfaciunt officio, qui doctrinae atque intellectus perficiendi ſtudio ita immorantur libris, ut iis immoriantur.

Neutrum ergo officium negligendum, quamvis ſi quis e. g. ſtudio theologico conſecratus, non tantum ſibi vel otii, vel ſumtuum ſupereſſe videat, ut ſtudia quaedam, quae theologum alioquin ornant, nec tamen abſciſſe ſunt neceſſaria, cum theologia conjungat, is omnino recte & ordine facere videatur, ſi id, quod praeſtantius eſt, minus praeſtanti, neceſſarium minus neceſſario praeferendum exiſtimet. Rem ſolide explicavit Cel. Wolff. *ibid.* §. *CCXXV. ſequ.*

Homo vitam ſervare ac mortem evitare tenetur.

§. CXLIII. Quod ad TOTUM HOMINEM attinet, ejus perfectio & felicitas in eo conſiſtit, ut unio mentis & corporis maneat ſalva, quia divulſis iſtis partibus, mens quidem, tamquam immortalis, ſuperſtes eſt. (*Elem. phil. mor.* §. *XIII.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo VIVERE dicitur tantiſper, dum unio illa mentis & corporis ſalva eſt; MORI vero, ſimul ac partes illae eſſentiales a ſe invicem divelluntur: conſequens eſt, 9. ut homo ad vitam conſervandam, ac 10. proinde ad evitandam mortem, ac deſtructionem, omnino ſit obligatus, niſi 11. mens, de praeſtantiore bono per mortem conſequendo certa, mortem non quidem ultro eligat, ſed imminentem ſibi animo forti ac intrepido obeat. (*) (§. XCIV. *)

(*) Itaque inſaniiſſe dixeris Hegeſiam πεισιθάνατον, qui hominem ad conſciſcendam ſibi mortem obligatum eſſe, exiſtimabat, idque tanto argumentorum adparatu perſuadebat hominibus non magis ſanis, ut catervatim ſe in mare projicerent. Cic. *Tuſc. Quaeſt.* I. 34. *Valer. Max. VIII*, 9. Quum enim eum emotae mentis eſſe, merito judicemus, qui ſui ipſius concipit odium: (§. CXXXIX.) ea, quae ſomniavit fecitque ille Hegeſias,

Non ſani eſſe hominis, non ſanus juret Oreſtes,

maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futurae alicujus felicitatis ſpes atque exſpectatio vitam hanc illi acerbiorem mortemque ſuaviorem redderet. Contra nihil praeter officium optabat Apoſtolus, dum cupiebat diſſolvi, non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa ſpe futurae gloriae freti, nullos cruciatus, nullumque ſupplicium pertimeſcebant, quia, quod malum minus nos majori malo ſubducit, bonique praeſtantioris reddit participes, potius bonum, quam malum eſt. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII*, 12. juncto §. *CLI*, 8.)

Ac proinde mors voluntaria injuſta eſt.

§. CXLIV. Inde porro colligimus, 11. contra officium agere, qui ipſi ſibi violentas manus inferunt. Quod & aliis modis facile poteſt demonſtrari, veluti quod hujuſmodi actio naturae amoris & boni indoli repugnat, adeoque contradictionem involvit: (*Elem. philoſ. mor.* §. *CLIII.* *) quod mors hujuſmodi voluntaria non poteſt conſiſtere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentiſque adquieſcentia in voluntate Dei, quas ſupra inter officia hominis erga Deum eſſe probavimus. (§. CXXXIV.) Sed adjicere jam juvabit hoc unum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam ſeipſum; ac proinde ſeipſum, tamquam alios homines.

Digitized by Google

nes. (§. XCIII. *65. 66.*) Atqui amor juſtitiae non patitur, ut hominem occidamus. Idem ergo non patitur, ut nos ipſos occidamus (*).

(*) Aſt ita philoſophandum cum iis, qui ſcientes & prudentes in ſeipſos ſaeviunt: non cum iis, qui ex furore vel inſania ſibi inſerunt manus. His actio, tam triſtis ne imputari quidem poteſt: (§. CVI, *29.*) illis quum ſine cauſa tale quid feciſſe videri nequeant, vel conſcientia criminis, vel calamitatum, quibus excruciantur, magnitudo, vel metus dirae atque ignominioſae mortis conſilium tam truculentum extorquet. Quarum cauſſarum prima manifeſto non excuſat, quum ſuperſit medium, cum conſcientia redeundi in gratiam. Reliquae non deſtituuntur colore, quia ex duobus malis phyſicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * 2.) Sed quum nec malum phyſicum ſit mors voluntaria, ſed morale, quod eligi non poteſt, & calamitas dolorque concipi vix poſſit, quem non adquieſcentia in voluntate Dei lenire poſſit ac debeat: quin & plerumque furor non poſtremus ſit, ne moriare, mori: Martial. *Epigr. II*, 80. ne his quidem caſibus dici poteſt, ſuae quemque vitae mortiſque eſſe arbitrum. Wolfi. *philoſ. moral.* §. *CCCXL. ſequ.*

Nec non vitae & valetudinis neglectus.

§. CXLV. Ex iiſdem axiomatibus, paullo ante (§. CXLIII.) explicatis, patet, 12. non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus, vel 13. luxu & libidine, ſibi mortem accelerant, vel 14. valetudinem parum curant: quique 15. nec neceſſitate, nec officio urgente, pericula ultro adeunt, eaque ratione ipſi ſibi ſuo jumento malum arceſſunt *(*)*.

(*) Quiſquis enim actionis alicujus auctor vel cauſſa eſt, ei actio illa jure imputatur. (§. *CV*, 22.) Quis vero dubitet, quin mortis ſuae cauſſa ſit, qui ſe intolerabili labore excruciat? qui luxu & libidine vires corporis animique deterit proſternitque, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifeſtiſſimis ſeſe praeter neceſſitatem objicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia ſicarius habeatur, non ſolum qui dolo malo occidit hominem, ſed & qui neci cauſſam praebuit: *l. 16. §. 8. D. de poen. l. 1. D. ad L. Cornel. de ſicar.* quis dubitet, quin multo magis in foro divino reus propricidii futurus ſit, qui ſibi ipſe mortis cauſſam praebuit?

Officia hominis ratione intellectus. Cultura ejus omnibus communis.

§. CXLVI. INTELLECTUS humani perfectio procul dubio in cognitione veri & boni conſiſtit. (*Hiſt. philoſ. §. I.*) Ad quam adſequendam, conſervandam, amplificandam, quum homo ſit obſtrictus: (§. CXL.) conſequens eſt, 16. ut unumquemque oporteat de adquirenda ſibi mentis perſpicacitate, facultateque verum & falſum, bonumque & malum diſcernendi laborare, 17. nullamque occaſionem ſive ex aliorum inſtitutione, ſive ex libris, ſive per experientiam, veritates utiles, praeceptaque de bono & malo *(*)* addiſcendi praetermittere, & 18. ſi forte ejus ſit conditionis, ut omnia, quae utilia eſſent, addiſcere non poſſit, eum vel ſaltim id,

quod optimum maximeque neceſſarium eſt, tanto accuratius veluti in numerato habere debere. (§. CXLII, 6.)

(*) Haec cognitio omnibus peraeque neceſſaria eſt, partim quod voluntas non poteſt adpetere, niſi quod intellectus ſibi, tamquam bonum, repraeſentavit, nec averſari, niſi quod illa tamquam malum agnovit. (§. XXX, 5.) partim quod imputantur actiones, etiam ex ignorantia admiſſae, quatenus legem & potuit & debuit homo perſpectam habere. (§. CVIII, 37. 38.) Recte ergo Sophocles *in Antigone v.* 1321. *πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. Sapere ad beatitudinem praecipuum eſt.*

Et ſingulis propria.

§. CXLVII. Ex qua poſtrema propoſitione, (§. CXLVI,) 18. porro conſequitur, 19. ut, quemadmodum ad officia, adhuc recenſita, omnes peraeque obligati ſunt: ita 20. ſpeciatim quiſque ad eam intellectus culturam ſit obſtrictus, quae ejus indoli ingeniique viribus, nec non fini & vitae conditioni conveniat, ac proinde 21. ſuam quiſque indolem ſuaſque vires accurate exploratas habere debeat; 22. vix quippe excuſandus, ſi quod vitae genus, cui minus idoneus ſit, temere atque invita Minerva, vel ipſe eligere, vel 23. aliis in poteſtate ſua conſtitutis vel diſciplinae ſuae creditis obtrudere non dubitarit (*).

(*) Itaque cultura, ad quam obligati ſumus, intellectus alia GENERALIS eſt, ad quam omnes homines peraeque obligati ſunt, de qua §. CXLVI, alia SPECIALIS, ad quam ſinguli tenentur, de qua hoc §. CXLVII. Illius fundamentum eſt ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus, quamque pro virili perficere tenemur omnes: hujus vero cujuſque indoles, id eſt, vires judicii, intellectus & memoriae, quae quum non apud omnes eaedem, nec eodem gradu ſint: non omnes homines ad idem vitae genus idoneos eſſe, facile patet. Hinc porro colligimus, VOCATIONEM DIVINAM SPECIALEM, (ſi ab inſtinctu divino atque extraordinario diſcedamus,) nihil aliud eſſe, quam voluntatem Dei de certo vitae genere ab homine eligendo, per dotes animi ac corporis ei conceſſas declaratam. De qua Perſius *Sat. III, v.* 71.

Quem te Deus eſſe
Juſſit, & humana qua parte locatus es in re,
Diſce.

Officia ratione voluntatis.

§. CXLVIII. VOLUNTATIS perfectio conſiſtit in adpetitione & fruitione boni, malique averſatione. Quumque bonum non adpetamus, niſi cujus praeſtantiam intellectu praelucente perſpeximus, nec averſemur, niſi quod tamquam malum cognovimus: (§. XXX, 5.) ex eo quoque merito colligimus 22. non adquieſcendum nobis eſſe in qualicumque boni malique cognitione, ſed operam dandam, ut ea viva ſit, & efficax: 23.) Non modo bonum qualecumque eſſe adpetendum, ſed ex pluribus bonis praeſtantius magiſque neceſſarium; 24. immo ne malum quidem averſandum eſſe, quod nos majo-

majoris boni participes reddere poſſit: denique, 25. bonum ſummum prae aliis adpetendum, & reliquis bonis omnibus aequo animo carendum eſſe, ſi illo ſine his potiri non poſſimus (*).

(*) Hinc jam alibi oſtendimus, falli eos, qui ſummam felicitatem, ad quam in hac vita connitimur, in fruitione omnium bonorum conſiſtere exiſtimant: veluti Platonem apud Ciceronem *Quaeſt. Acad. I. 6.* Id enim cum non cadat in hominem, nec in hujus vitae conditionem: conſequens eſt, ut ſaltim ad adſequendum bonum ſummum ac praeſtantiſſimum, quod τὴν ἀγαθὴν μερίδα eleganter vocat Servator, *Luc. X, 42.* omne ſtudium conferre teneamur. (*Elem. phil. mor.* §. *CXXXIX. ſequ.*)

Voluntatis emendatio maxime neceſſaria.

§. CXLIX. Praeterea, quum is, qui obligatus eſt ad finem, is & ad media ſit obligatus: conſequens eſt, 26. ut nihil eorum, quae recta ratio praeſcribit, ad ſummam felicitatem contendentibus, & quae alibi (*Elem. phil. mor. §. CCXLIX. ſequ.*) explicavimus pluribus, praetermittendum, ſed 27. de emendanda mente, 28. adfectibus ratione regendis, (*) 29. vitiis denique magis magiſque animo evellendis, dies nocteſque ſerio cogitandum ſit.

(*) Saepe enim ſoli illi animi impetus hominem ita in tranſverſum agunt, ut fine ſuo excidat, & vel vera felicitate careat, vel triſtem ejuſdem faciat jacturam. Praeterea generatim non faciet umquam officium, quisquis adfectus non habet in poteſtate, quippe qui ita pervertunt diſtorquentque animi judicium, ut nihil recte & ordine fiat. (*Elem. phil. mor.* §. *XXXV.*) Papin. Stat. *Thebaid. Lib. X. v. 626.*

Ne fraenos animo permitte calenti:
Da ſpatium, tenuemque moram, male cuncta miniſtrat
Impetus.

Nimirum *ratio ipſa, cui fraena traduntur, tamdiu potens eſt, quamdiu diducta eſt ab adfectibus. Si miſcuit ſe illis, & inquinavit, non poteſt continere, quos ſubmovere potuiſſet. Commota enim ſemel, & concuſſa mens ei ſervit, a quo impellitur* Seneca *de ira I, 7.*

Obligatio ad corpus perficiendum conſervandumque.

§. CL. Supereſt CORPUS, cujus perfectio quum in eo conſiſtat, ut omnes ejus partes ad motus neceſſarios idoneae ſint: ex hoc quoque conſequitur, 30. ut obligati ſimus ad tuendam ſanitatem, ac proinde 31. & in cibo potuque capiendo, & 32. in laboribus, & 33. in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agilitatemque, & vires tanto majores adquirendas, referre, (*) contra ea 34. omnem corporis deſtructionem & mutilationem membrorum a nobis, quantum fieri poteſt, amoliri teneamur.

(*) Sed hic quoque ſtatus quiſque ſui & conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite, alia in milite, quam in viro docto. Ex quo patet, exercitationes quoque corporis non in omnes eaſdem cadere, adeoque prudentia hic opus eſſe, ut & finem quiſque ſuum ob oculos habeat, & media ſe digna eligat. Quin & aetas diſcrimen facit. Senex, ſi ſapit, *non vires deſiderat adoleſcentis, non plus, quam adoleſcens tauri aut*

ri aut elephant. ait Cicero *Cat. maj. Cap. IX.* Ac proinde & ſenis alia erit exercitatio, quam juvenis. Id. *ibid. Cap. XI. Pugnandum tamquam contra morbum, ſic contra ſenectutem. Habenda ratio valetudinis, utendum exercitationibus modicis, tantum cibi & potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur.* cetera.

Quatenus homo teneatur ad facultates quaerendas?

§. CLI. At fruſtra haec omnia urgentur, ſi quis ea paupertate prematur, ut ſibi nec ſalubrem victus rationem imperare, nec laboris modum ſuo arbitrio ſtatuere poſſit. Ac proinde 35. facile intelligitur, carere hominem non poſſe adparatu rerum, ad vitam ſtatumque ſuum decore tuendum neceſſariarum. Qui adparatus quum FACULTATUM vel, ſi adfluentior ſit, OPUM vel DIVITIARUM nomine veniat: conſequens eſt, 36. ut unuſquiſque obligatus ſit ad tantas facultates, quantas juſtis mediis parandi occaſio eſt, adquirendas, 37. juſteque adquiſitas conſervandas, & 38. prudenter diſpenſandas *(*)*.

(*) Non ergo ideo probamus AVARITIAM, vitiorum omnium peſtilentiſſimum pariter ac turpiſſimum. Avarus enim opes opum cauſſa quaerit, homo ſeipſum prudenter amans vitae decore agendae cauſſa. Illi nullum lucrum ſordet, nec medium ullum contrahendae pecuniae tam turpe ac injuſtum eſt, quo non utendum exiſtimet Euclio, cui ſemper, ſi non in ore, at in mente, eſt illud πολυθρύλλητον.

O cives, cives, quaerenda pecunia primum,
Virtus poſt nummos.

Hic non corradit opes, ſed occaſioni illas juſte adquirendi injicit manum. Denique quum avarus ſemper quaerat, & inventis miſer abſtineat, & timeat uti: multo aliter rationes componit vir ſapiens, cujus vox eſt illa Horatii *Epod. I. v. 31.*

Haud paravero,
Quod aut avarus ut Chremes terra premam,
Diſcinctus aut perdam ut nepos.

Prudenter ergo diſpenſat facultates, ne cogatur aliena quadra vivere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis ſit ludibrio, ne creditores & improbi foeneratores limina ſua dies noctesque obſideant, ne deſit, quo amicos & indigos juvet, ne denique jam mortuus a liberis, ſua culpa mendicantibus, jure accuſetur. Quis vero haec ad boni viri officium pertinere neget?

Adeoque ad laborem & induſtriam.

§. CLII. Ex quo facile patet, 39. quum finis ſine mediis obtineri nequeat, nullum autem ſit medium, facultates neceſſarias ſibi parandi juſtius labore ac induſtria, unumquemque ad labores in eo, quod ſemel elegit, vitae genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, eſſe obligatum, ac proinde 40. contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam ocio tranſigit, cum ſumma inopia ac ignominioſa paupertate conflictatur, quum contra 41. nemini imputari poſſit paupertas, qui, quamvis nihil, quod ſuarum partium ſit, praetermittat, publica tamen vel privata calamitate fortunis evolvitur, (§. CVI. 27.) vel 42.

cui

cui citra ſuam culpam nulla rem faciendi occaſio eſt. *(*)* (§. CXIV. *56.*)

(*) Utrumque ergo ad boni viri pertinet officium, & occaſionem aliquid adquirendi non dimittere e manibus, & honeſtam paupertatem aequo animo ferre. Utrumque praeſtitit Jobus, qui & opes honeſtis mediis quaerere, & paupertatem ferre didicerat. Jungit utrumque officium & Horat. *Carm. III. 29. v. 53.* qui de fortuna volubili ſuo more conqueſtus:

Laudo, inquit, *manentem. Si celeres quatit*
Pennas: reſigno, quae dedit, & mea
Virtute me involvo, probamque
Pauperiem ſine dote quaero.

§. CLIII. Quum porro homo nihil eorum, quae ad adſequendam, conſervandam, amplificandamque felicitatem pertinent, praetermittere teneatur: (§. CXL.) nemo ſane dubitabit, 43. quin ad felicitatem adſequendam, conſervandam, amplificandamque vel maxime pertineat EXISTIMATIO, quae in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus noſtris judicio conſiſtit. Cujus enim de virtute & perfectione omnes bene ſentiunt: eum dignum felicitate judicant, ac proinde nihil eorum, quae ad illam adſequendam, conſervandam, amplificandamque pertinent, praetermittunt. Itaque *exiſtimatio* medium erit adſequendae, conſervandae, amplificandaeque felicitatis, ex eoque ſequitur, 44. ut uniuſcujuſque ſit, ſervire famae atque exiſtimationi, (*) & 45. publicis privatiſque in rebus, quae ratio praeſcribit, praeſtare, denique 46. eam non modo praeclaris actionibus tueri, ſed &, 47. ſi fieri poſſit, quotidie amplificare.

Itemque ad tuendam & amplificandam exiſtimationem.

(*) Quum vero hoc & eorum ſit officium, qui nulla umquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de ſe opinionem vel deminuerunt vel exſtinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortaſſis adoleſcentia vituperatione & odio non caruit, ut hanc labem eluant virtute, ac proinde famae ſerviant? Exemplo eſſe poteſt Themiſtocles, de quo Cornelius Nep. *Cap. I. Quae contumelia non fregit eum, ſed erexit. Nam quum judicaſſet, ſine ſumma induſtria non poſſe eam exſtingui: totum ſe dedidit reipublicae, diligentius amicis* FAMAE*que* SERVIENS. -- *Quo factum eſt, ut brevi tempore illuſtraretur.* Sic Titum quoque Caeſarem, cujus animus in prima adoleſcentia veluti a ſeipſo exerraverat, pudore ignominiaeque metu a vitiis retractum eſſe, obſervat Sueton. *Tit. Cap. VII.* Alia exempla dabit Valer. Maxim. VI. *9.* Macrob. *Saturn. II. 9.*

§. CLIV. Quumque uniuſcujuſque ad officium pertineat; famam atque exiſtimationem tueri, (§. CLIII. 46.) eam vero ſaepe deminuant aliorum CALUMNIAE, id eſt, mendaces de vitiis ac imperfectionibus noſtris ſermones: conſequens eſt, 48. ut nihil, quod ad calumnias reipſa & verbis refellendas pertinet, omittendum

Et refellendas calumnias.

ſit, 49. niſi forte illae tam putidae videantur, (*) 50. vel auctor tam levis ſit, ut eas generoſo contemtu vindicare praeſtet.

(*) Vocantur hae MANIFESTAE CALUMNIAE, quas qui verbis operoſe refellendas exiſtimat, nae is magno conatu maximas nugas agere velle videtur. Non magis illae virum bonum terrent, quam latratus catellorum. Et qui eas effutit, is non alterius, ſed ſuam, exiſtimationem turpiter evertit: Simplicius *Comment. ad Epictet. Cap. LXIV.* *Οἷον, εἰ τὸ, εἰ ἡμέρα ἐστιν, ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἐστι, ψευδές τις ὑπολάβοι, οὐ τὸ συμπεπλεγμένον βέβλαπται. αὐτὸ γὰρ ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἀλήθειαν. ἀλλ' ὁ ἀπατηθεὶς περὶ αὐτοῦ· οὕτω καὶ ὁ παρὰ τὸ καλῶς ἔχον λοιδορῶν τι ἢ κακοποιῶν, αὐτός ἐστιν ὁ βεβλαμμένος, σὺ δὲ οὐδὲ βέβλαψαι, οὐδὲ πέπονθάς τι κακόν*: *Veluti: Si dies eſt, ſol ſuper terram verſatur. Hoc ſi quis falſum putet, non ipſum connexum damnum facit, cui ſua conſtat veritas, ſed is, qui falſum de eo ſentit. Sic etiam qui ſecus, ac decet, te conviciatur: aut male facit, ipſe eſt, cui nocetur, tibi vero ne nocitum quidem eſt, neque mali quidquam datum.* Aliud tamen dicendum de CALUMNIA SPECIOSA, id eſt, ea, quae cum aliqua probabilitate conjuncta eſt, & hinc non modo incautos, ſed & prudentiores, fallere poteſt. Hanc enim qui juſtis modis non reprimit, nec pudorem purgat, is diffidere cauſſae ſuae videbitur, ac proinde non ſatisfacit officio, quod exiſtimationem & famam, quae cum vita pari paſſu ambulat, pro virili tueri jubet.

An officia erga nos ipſos ob neceſſitatem praeferenda officiis erga Deum?

§. CLV. Quamvis vero juſtiſſimus hic ſui ipſius amor: nullum tamen dubium eſt, quin incidat in vitium, ſimul ac quis turbato amoris ordine, in ſeipſum vehementiore amore, quam in ens perfectiſſimum, puta DEUM, fertur. (§. XCII, 63.) Atque inde collegimus jam ſupra, (§. CXL.) tum demum juſtam rationem habere omnia haec officia erga nos ipſos, ſi ea cum amoris divini violatione non ſint conjuncta. Ex quo facile patet, 51. non ſemper verum eſſe, quod vulgo jactant, *neceſſitatem non habere legem.* (*)

(*) Ea regula nihil frequentius in ore hominum eſt, eaque ita vulgo utuntur, ac ſi ex tripode audita eſſet, & quaſi nihil ſit turpe & nefarium, quod excuſet neceſſitas. Euripid. *in fragm. ex Hippolyt. obtect.*

Ἐγὼ γε φημὶ, καὶ νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.
Quoties periculum eſt, ex mea ſententia
Neceſſitati debet & lex cedere.

Claudian. *in Eutrop. Lib. II. v. 596.*

Suprema pericula ſemper
Dant veniam culpae.

Atqui ſi hoc abſciſſe verum eſſet: adverſus ſe ipſos graviter peccaſſent martyres, qui, inſuper habito illo neceſſitatis favore, nullo cruciatuum genere adduci ſe paſſi ſunt, ut aliquantulum turis flammae injicerent: nec minus ſtolide egiſſet Joſephus, qui vitae libertatiſque adire periculum, quam herae libidini ſervire maluit. Quin nemo ſanus vitio verteret militi fugam, ſi, imminente hoſte, cui ſe reſiſtere non poſſe animadverit, ſtationem deſerere non dubitet. Plura exempla jam addere ſupervacuum eſſet, quum vel haec ſatis oſtendant, non uſquequaque veram ac ſolidam eſſe hanc regulam.

Favor neceſſitatis

§. CLVI. Quum ergo regula haec non ſemper, at aliquando tamen,

men, officio ſuo fungatur: (§. CLV, 51.) conſequens eſt, 52. ut diverſi caſus diſtinguendi ſint, quumque in hujuſmodi actione, quam nobis imperioſa neceſſitas extorſit, nulla circumſtantia aliarem variare poſſit, quam vel NECESSITAS ipſa, vel LEGIS natura, vel OFFICII, quod practermittendum eſt, indoles: facile patet, 53. haec tria paullo accuratius ac diſtinctius eſſe conſideranda, ſi, quatenus neceſſitas habeat legem, vel non habeat, explorare velimus. quod haut beat fundamentum.

§. CLVII. Per NECESSITATEM hic intelligimus ſtatum hominis, in quo legi ſine periculo ſuo parere non poteſt. Quod periculum, quoties ad ipſam vitam pertinet: neceſſitas erit EXTREMA, quoties ipſi vitae non imminet, pro magnitudine periculi MAJOR MINORVE adpellabitur. Ita & ABSOLUTA eſt neceſſitas, quae evitari nullo alio modo poteſt, quam violata lege: RESPECTIVA, quam alius quidem, at non hic homo, qui jam in illa verſatur, evitare poſſet. Neceſſitas quid & quotuplex?

(*) Ita NECESSITAS EXTREMA imminebat martyribus, quibus aut diriſſimum ſubeundum ſupplicium, aut Chriſto maledicendum erat. Non vero extrema erat neceſſitas, qua Chriſtianos ad defectionem impellere conabatur Julianus ὁ παραβάτης, dum eos abs litterarum ſtudiis, honoribus, militia repellebat. ABSOLUTA erat neceſſitas, in qua verſabatur Daniel, beſtiis objiciendus, niſi preces miſiſſet: RESPECTIVA, quacum conflictabatur Davides, dum ei aut fame pereundum, aut panibus ſacris veſcendum erat. Alius enim, qui ſine praecipiti fuga iter feciſſet, facile procul dubio alium reperiſſet panem, quo expugnaſſet inediam.

§. CLVIII. Jam facile quiſque animadvertet, 54. in cenſum hic non modo venire neceſſitatem EXTREMAM, ſed & eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim quaedam ſint calamitates ipſa morte acerbiores: quis dubitet, quin viro etiam conſtantiſſimo terrorem injicere poſſint dolores intolerabiles, orbitas oculorum, & ſimiles aerumnae? Praeterea quum, ubi effugium patet aliud, ex duobus malis phyſicis minimum eligendum ſit: (*Elem. phil. mor. §. CLII*, *) conſequens eſt, 55. ut abſoluta quidem neceſſitas favorem mereatur, (§. CLVII.) 56. reſpectiva tum demum, ſi quis non ſuo ſibi jumento hoc malum invenerit. (*) Quae neceſſitas favorem mereatur?

(*) Si quis ſe ultro periculo offert, cauſſa eſt illius neceſſitatis, in qua verſatur, ac proinde ipſi eventus poteſt imputari. (§. CV. 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excuſat, adeoque nec excuſabit neceſſitas, ſi per eum ſteterit, quo minus illa urgeretur. Hinc vix favorem meruit neceſſitas, in quam ſe conjecerat quidam; qui propoſitum adverſus Chriſtianos edictum diripuit conſciditque, ſtatimque productus non modo tortus, ſed & legitime coctus eſt, teſte Lactantio *de mort. perſequut. Cap. XIII.* Si ergo in his conſtitutus anguſtiis aliquid egiſſet adverſus honeſtatem & juſtitiam, tantum ut mortem & cruciatus ſubterfugeret, quis negaverit, eum male egiſſe? Exemplo eſſe

 poteſt

poteſt Quintus quidam, cujus in Epiſtola de martyrio Polycarpi meminit eccleſia Smyrnenſis, qui, quum ſponte ſe obtuliſſet martyrio, & alios ad idem faciendum perpuliſſet, viſis beſtiis, per genium Caeſaris juravit, nefandoque ſeſe polluit ſacrificio. Quare Smyrnaei graviter monent: Διὰ τοῦτο οὖν, ἀδελφοί, οὐκ ἐπαινοῦμεν τοὺς προσιόντας ἑαυτοῖς, ἐπειδὴ οὐχ οὕτως διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον. *Nos itaque, fratres, non probamus eos, qui ultro accedunt, ac ſemet ipſos produnt, quum aliter praecipiatur in evangelio.* Similia habes apud Origenem *ad Jo. XI. 35. Tom. XXXI.*

Leges humanae & divinae adfirmativae admittunt exceptionem neceſſitatis.

§. CLIX. Lex porro quum vel DIVINA ſit, vel HUMANA, eaque vel AIENS, vel NEGANS, (§. LXIV, 9.) homo vero, etſi ſummus imperans, neminem obligare poſſit ad mortem gratis ſubeundam: conſequens eſt, 57. ut leges HUMANAE regulariter intelligendae ſint cum exceptione neceſſitatis (*). Idemque 58. dicendum videatur de DIVINIS AIENTIBUS vel ADFIRMATIVIS, quia nemini imputari poteſt omiſſio actionis, ſi agendi deſit occaſio, (§. CXIV, 56.) niſi forte 59. actionis intermiſſio ita ſit comparata, ut tendat in ſummi numinis injuriam, ſiquidem tunc lex ſimul concurrit negativa, quod nihil faciendum ſit in Dei ignominiam. (§. CXXXI, 36.) Quo referimus factum Danielis. *Dan. VI*, 10.

(*) Omnia haec liquida videntur. Homines dum ſe imperio civili ſubjecerunt, in imperantem contulerunt omnia, ſine quibus finis civitatum obtineri non poſſet. Hinc & jus vitae & necis ei conceſſerunt, at non promiſcue, quia id fini civitatis refragaretur, ſed tantum, ſi id exigat ſalus populi vel reipublicae. Itaque nec cives legibus ſuis obligare poteſt ad mortem gratis ſubeundam; ſed eo tantum caſu, ſi id exigat ſalus populi & reipublicae: adeoque ejus leges regulariter intelligendae ſunt cum exceptione neceſſitatis. Hinc eleganter Grotius *de jure belli & pac. I, 4. 7. n. 2. Ferri ab hominibus leges ſolent & debent cum ſenſu humanae imbecillitatis.*

Non autem leges divinae negantes, quae ad officia erga Deum & nos ipſos pertinent.

§. CLX. Contra ea quod ad leges divinas NEGANTES attinet, illae ad officia vel erga *ipſum Deum*, vel erga *nos ipſos*, vel erga *alios homines* nos obſtringunt. (§. XC. CXXIV.) Quae ad officia erga ipſum Deum pertinent, in ſe ita ſunt comparata, ut ſine ignominia Dei numquam intermitti poſſint. Quum vero ad ea omnia, quae cum ignominia ſummi Numinis conjuncta ſunt, omittenda ſimus obſtricti: (§. CXXXI, 36.) conſequens eſt, 60. ut nullus ſit tantus neceſſitatis favor, qui hominem, leges divinas negativas de officiis erga Deum violaturum, poſſet excuſare (*). Contra 61. ſi duo colliduntur officia erga nos ipſos, nihil tutius eſt, quam ut ex duobus malis phyſicis, quod minimum eſt, eligamus.

(*) Hinc factum ſuum excuſare non poteſt, qui quacumque neceſſitate adduci ſe paſſus eſt, ut in Deum eſſet blaſphemus, idolis ſacrificaret, perjuriove ſe pollueret. Quod & ipſi non negarunt ſcriptores profani, veluti Juvenalis,

Digitized by Google

lis, *Sat.* VIII.

Ambiguae ſi quando citabere teſtis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, ut ſis
Falſus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere cauſſas.

Quamvis vero excuſare ſe nequeunt, qui quid tale admiſerunt, neceſſitati ſuccumbentes: non tamen permittit humanae imbecillitatis ſenſus, ut eorum vicem non doleamus, quos a conſtante propoſito dimovit imperioſa hujuſmodi neceſſitas, quum noverimus, ipſi Petro, Chriſtum Servatorem neganti, datum eſſe veniam, quando eum facti poenituit. *Matth. XXVI.* 75.

§. CLXI. 62. Quae ad officia erga alios homines pertinent, leges aientes, favorem neceſſitatis non reſpuere certiſſimum eſt, partim quod omiſſio actionis imputari non poteſt, ſi deeſt agendi occaſio, (§. CXIV, 56.) partim quod amoris leges nos non obligant, ut alterius felicitate magis, quam noſtra, delectemur, adeoque illum vehementius, quam nos ipſos, amemus. (§. XCIV, 65.) Et eatenus 63. verum eſt illud: *Proximus egomet ſum mihi.* (*) Leges divinae aientes de officiis erga alios admittunt favorem neceſſitatis.

(*) Sic e. g. lex divina non obligat quemquam, ut alium ſervet, ipſeque pereat, vel ut ipſe eſuriens, quod ſupereſt, panis fruſtulum alteri det. Id ne ipſa quidem ſanctiſſima lex amoris, quam ſacrae literae Chriſtianis inculcant, exigit. 2. *Cor. VIII.* 13. Quare recte Seneca *de Benef. II.* 15. *Dabo egenti, ſed ut ipſe non egeam: ſuccurram perituro, ſed ut ipſe non peream.* Nec aliud in animo habuere ſcholaſtici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata caritas incipit a ſe ipſa.*

§. CLXII. Porro NEGANTES leges de officiis erga alios objecta a Deo neceſſitate, vel cum officiis de conſervatione noſtri ipſius, vel de perfectione noſtra ac felicitate tuenda amplificandaque, colliduntur. Priore caſu, quum alterum non magis, quam nos, amare teneamur. (§. XCIV, 6.) 64. procul dubio, incumbente nobis neceſſitate, quaelibet honeſta ratio eſt expediendi ſalutem, dumne per nos ſteterit, quo minus durum illud neceſſitatis telum declinaremus, vel par ſit omnium conditio, quia aequalis adverſus aequalem nullo favore utitur: (§. CLVIII, 56.) poſteriore 65. ſatius eſt, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, ut nos majore perfectione vel felicitate potiamur, (*). Aut & negantes, ſi neceſſitas ſit a Deo?

(*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum eſt phyſicum, ſi per nos non ſtetit, ut illa potiremur. At perdere alterum, malum eſt morale, quod ſemper majus malo phyſico habendum eſt. Quum vero ex duobus malis phyſicis eligendum ſit minus, ac proinde ex concurrentibus malis phyſico & morali phyſicum: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* *) non ſane peccabit, qui eo caſu cum aliquo detrimento ſuo alium conſervare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamvis non reprehendendus ſit, qui in naufragio inhaerens tabulae, alterum eamdem, utrique non ſuffecturam, adprehenſurum

depellit: inexcuſabilis tamen omnino videretur, qui ſpe majoris felicitatis, amicum proderet, quem ſalva religione prodere non poterat.

Si eadem ſit a malitia hominum?

§. CLXIII. Et haec juſtam habent rationem, ſi ipſius Dei O. M. providentia *ἀμέσως* contingat, ut in ea neceſſitate verſemur. (§. CLXII.) Nam ſi a malitia hominum eſt illa calamitas: aut id illi agunt, ut pereamus, aut ut neceſſitatem peccandi nobis imponant. Priore caſu, quum alium, nedum pravum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. XCIV, 65.) 66. merito erit excuſandus, qui alium, quam ſe perire mâlit. Poſteriore 67. dira quaevis potius erunt ferenda, quam ut quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum ſit, admittamus. (*) (§. CXXXI, 6.)

(*) Hinc ſi vita noſtra incidat in inſidias telaque latronum: quaelibet honeſta ratio eſt expediendi ſalutem, quia nulla nos obligat ratio, ut latrones potius, quam nos ipſos, ſervemus. At male ſibi conſuluiſſet Joſephus, ſi vincula magis timuiſſet, quam adulterium, ad quod eum pellicere cupiebat uxor Potipharis. Latrones enim id agunt, ut pereamus: Potipharis uxor Joſepho neceſſitatem peccandi imponere cupiebat.

Monitum de adplicatione harum regularum ad caſus ſpeciales.

§. CLXIV. His obſervatis regulis, quarum pleraſque jam alii acute invenerunt, (*) non difficile erit, de variis ſpeciebus, quas PUFENDORFFIUS & alii proponunt, judicare, quamvis, ſi recte ponas calculum, multi ſingantur caſus, qui rariſſime contingunt: plures, ubi omnia uno temporis momento tranſiguntur, intra quod vix de juſtitia injuſtitiaque actionis ſuſcipiendae intermittendaeve quidquam, adhibita in conſilium ratione, ſtatuere liceat. Nimirum cuivis, qui extra teli jactum eſt, quid factu opus ſit, expenſis in utramque partem rationibus, judicare non adeo difficile eſt, quum illi, qui in praeſentiſſimo periculo verſatur, in arena capiendum ſit conſilium. Ut non male de hujuſmodi caſibus uſurpare poſſis illud poëtae:

Facile omnes, quum valemus, recta conſilia aegrotis damus,
Tu, ſi hic eſſes, aliter ſentires.

Terent. *Andr. I,* 1. *v.* 9. Ergo hic multa Dei potius judicio ac miſericordiae relinquere, quam ad vivum omnia reſecare, praeſtiterit.

(*) Propoſuit jam has regulas, ſaltim pleraſque, Thomaſ. *Juriſpr. div. II.* 2. 143. *ſequ.* non ex iiſdem tamen; quibus nos hic utimur, principiis derivatas. At poſtea idem eas ſequeſtratas e jure naturae, & regulam unam revocatam voluit: omnes leges habere tacitam exceptionem neceſſitatis. *Fundam. jur. nat. & gent. II.* 1. 29. †. Nobis nulla videtur ratio ſuadere, ut omittamus vel ſequeſtremus exceptiones, quas ex ipſa recta ratione fluere, ea, quae diximus, abunde oſtendunt.

An liceat abſcindere;

§. CLXV. Sic nemo dubitaverit, 68, quin neceſſitas excuſatura ſit

ſit hominem, quem in eo articulo fortuna deprehendit, ut ei aut re mem-
pereundum, aut membro aliquo carendum ſit, ſi enſe recidendum brum a-
putet membrum, ne pars ſincera trahatur. Quum enim utrumque tae ſer-
officium de ſervanda vita integritateque membrorum nobis ipſis vandae
debeamus, in his vero tutiſſimum ſit, ex duobus malis phyſicis id, cauſa?
quod minimum eſt, eligere, (§. CLX, 61.) denique minus omnino malum ſit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium iſtud, vitam jactura membri alicujus redimendi, eſſe juſtiſſimum? (*)

(*) At difficilior eſt quaeſtio, an haec ſit lex naturae praeceptiva, & is contra officium faciat, qui in ancipite iſto periculo conſtitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis ſe imparem exiſtimat, perſentiſcere? maxime quum non adeo certa ſpes ſit, quae de ſectione illa concipitur, & non minus multi, qui hos cruciatus mira conſtantia pertulerunt, perire, quam ſervari, ſoleant? Sane ſenectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum diſſenſus, ipſiusque chirurgi in hac encheireſi imperitia & ruditas, in tantillo temporis momento, facile ſubigent animum, ut medicinam illam ipſa morte acerbiorem putet, & ſine tam exquiſitis doloribus mori, quam incertam ſalutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paullo ante dati (§. CLXIV.) memores, ἐπέχειν, & rem Dei judicio & miſericordiae committere, quam de hominis in tanta neceſſitate conſtituti conſcientia temere judicare malumus.

§. CLXVI. Nullum quoque dubium eſt, 69. quin, qui in ex- An carne
trema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, humana
vitam miſere tolerarunt, excuſandi ſint: quum & hic collidantur veſci fas
bina officia, quae nobis ipſis debemus, ac proinde ex duobus malis ſit in ex-
phyſicis, morte, & alimentis, alioquin deteſtabilibus, minimum trema fa-
omnino eligendum videatur. (§. CLX, 61.) At 70. non excuſan- me?
dus, qui alterum obtruncat, ut ejus carne paſtus miſeram vitam extendat: quia, quantacumque ſit longae inediae imperioſa neceſſitas, ea tamen jus non dat in vitam alterius, nec fas eſt, alteri eam eripere, ut ipſi conſervemur, quia par hic eſt utriuſque conditio ac neceſſitas. (*) (§. CLXII, 64.)

(*) At quid ſi omnes, pari neceſſitate preſſi, in unius mactationem conſentientes rem ſorti committant? Quo pertinet caſus triſtiſſimus de ſeptem Britannis, quem ex Tulpii *Obſerv. medic.* *I. 43.* refert Caſp. Ziegler. *ad Grot. de jure belli & pac. II. 1. 3.* Nihil vero hic mutandum. Nemini enim in alterius vitam jus eſt. Et qui conſentit in caedem ſui ipſius, aeque peccat, ac qui ſe aliumve occidit. *Nec debuit quiſquam vitam ſuam tam vilipendere, ut ejus jactura alterius famem expleret. Nec reliqui etiam ideo in ſocium ſuum ſaevire debuerunt, ut ſtomacho ſuo conſulerent*: recte judicat Ziegler. *ibid. p. 189. ſequ.* Quibus non uſquequaque ſatisfeciſſe videtur Puſendorff. *de jure nat. & gent. II. 6. 3.*

§. CLXVII. Aliud dicendum, 71. ſi quis naufragus apprehenſa An nau-
tabula, uni tantum ſuffectura, alterum, manus eidem injicientem, fragi

vi-

Digitized by Google

alios, tabula ſemel adprehenſa, vel ſcapha ſemel occupata, dejicere liceat?

vi repellat, vel 72. aliqui in ſcapham inſilientes, reliquos, quos ſcapha ferre non poteſt, praecipitent. Utroque enim caſu non eſt par utriuſque conditio, quia qui tabulam adprehendit, quive jam ſcapham prius occuparunt, in poſſeſſione ſunt, ac proinde jure ſuo ab aliis, quamvis cum eodem periculo luctantibus, privari nequeunt. Et quis non minus eſſe malum animadvertit, aliquos perire, quam omnes, majus bonum paucos, quam nullum ſervari? (*)

(*) Ex quibus fundamentis & alter decidi poterit caſus de militibus, in caſtrum vel urbem munitam confugientibus, alioſque, paullo tardiores, excludentibus, ne hoſtes una irrumpant. Quale eſt factum Pandari, de quo Virgil. *Aen. IX. v. 722. ſeq.* aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt. IV.* 16.8. Ubi tamen prope diſpiciendum fuerit, extremane & abſoluta ſit neceſſitas, (§. CLVIII. 55.) an remotius adhuc periculum, & quod alia ratione, e. g. paucis hoſtibus admiſſis, & reliquis dimiſſo clathro ſubmotis, evitari poſſit. Inde merito collaudanda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui, ſuadentibus aliis, ut pontem Lyci fluminis reſcinderet, *malle ſe*, ait, *inſequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Curt. *IV.* 16.

An carnificem excuſet neceſſitas, propoſita morte innocentem occidere juſſum?

§. CLXVIII. Nec 73. magis excuſarim carnificem, vel alium quemcunque, qui hominem innocentem, propoſito mortis ſupplicio, occidere juſſus, parendum exiſtimat, & imminentis ſupplicii periculum ad juſtam ſibi excuſationem ſufficere credit. A malitia enim hominis eſt illa calamitas, qui id agit, ut neceſſitatem peccandi imponat carnifici. Quo caſu dira quaevis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum ſit, admittendum. (*) (§. CLXIII, 67.)

(*) Accedit, quod nihil agendum ſit contra certam conſcientiam: (§. XLV. 35.) hic vero ponatur ſpecies, quod carnifex certo ſciat, ſaeviendum ſibi eſſe in innoxium caput. Quis ergo eum admiſſi criminis abſolveret? Nec rem conficit diſtinctio Puſendorffii, utrum ſpiculatori haec caedes imputetur tamquam actio propria an mera alieni facti exſequutio. Quamvis enim ille poſteriore caſu caedem carnifici illi non magis imputari poſſe exiſtimet, quam gladio aut ſecuri: *Jur. nat. & gent. I. 5. 9. VIII. 1. 5. 6.* multum tamen intereſſe arbitramur inter gladium vel ſecurem, tamquam res inanimatas, & hominem ratione praeditum, cui tam injuſtam exſequuturo ſententiam, ipſa conſcientia reclamat.

An fugienti obſtantem proterere liceat?

§. CLXIX. Contra ea 74. recte quis, imminente innocenti morte, fuga ſibi conſulturus, alium ſibi obſtantem ſubmovet, quamvis ſe ei damnum illaturum ſuſpicetur. Sive enim alter ex malitia iter fugienti intercludat: neceſſitas eſt a malitia hominis, iſque id agit, ut fugiens pereat. Sive non nocendi conſilio obſtet: ab ipſius Dei providentia haec neceſſitas fugienti objicitur. Utroque vero caſu quaelibet honeſta ratio eſt expediendae ſalutis. (*) (§. CLXIII, 66. CLXII, 64.)

(*) Nihil

Digitized by Google

(*) Nihil ergo moramur diſſenſum Alberti, *Comp. Iur. Nat. orthod. conform. Cap. III. §. XVII. ſequ.* Argumentum enim, quo fretus in alia omnia ſibi eundum exiſtimat, quod in ſtatu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane eſt *ἀπροσδιόνυσον*, quia nec principium juris naturalis in ſtatu integritatis quaerendum eſt, (§. LXXIV.) nec in eo ſtatu ullum concipi poteſt periculum, quod hac triſti fuga fuiſſet evitandum.

§. CLXX. Idem dicendum videtur de caſibus 75. ſi quis res alienas in extrema neceſſitate, famis vel frigoris expellendi cauſſa, contrectet: (*) 76. vel ſi homines in extremo naufragii periculo jactum alienarum mercium faciant. Quemadmodum enim priore caſu neceſſitas eſt a malitia hominum, id agentium, ut famelicus, vel frigore obrigeſcens, omni humana ope deſtitutus pereat: (§. CLXIII. 66.) ita poſteriore inter duo mala phyſica eligitur minus, dum homines, imminente naufragio, vident, aut ſibi cum rebus pereundum, aut mercium alienarum, a ſe jactandarum, aeſtimationem eſſe praeſtandam. (§. CLX. 61.) **An in extrema neceſſitate res alienas contrectare vel perdere?**

(*) Qui hic diſſentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam grave exiſtimant eſſe peccatum, ut nulla neceſſitate urgente quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in caſu neceſſitatis, puta in moderamine inculpatae tutelae, pro crimine imputent: cur magis imputarent furtum? Praeterea quis furtum ſine dolo malo, immo ſine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas ſurripere juſſit imperioſa longae inediae neceſſitas, aeſtimatio facile praeſtari poſſit ab hominibus, etiam mendicis, ubi ſe periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem aeſtimabilem animo reſtituendi, domino intervertere maluerint. Add. *cap. 3. X. de furt.*

§. CLXXI. Sed talia innumera vel fingi, vel in ipſis rerum argumentis occurrere poſſunt, ex quibus quaedam vere ſunt *ἄπορα*, & de quibus facile in utramque partem diſputari poſſit. Sed ne obliti videamur ejus, quam ipſi paullo ante dedimus, admonitionis, (§. CLXIV.) plura addere jam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui ſibi in ipſam hominum conſcientiam ſumunt imperium. **Concluſio capitis.**

Cap. VII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS ABSOLUTIS, ET PERFECTIS,

SPECIATIM

DE NEMINE LAEDENDO.

§. CLXXII.

Officiorum erga alios fundamentum.

PRogredimur jam ad OFFICIA ERGA ALIOS HOMINES, quorum fundamentum jam ſupra in eo poſitum eſſe animadvertimus, quod homo homini natura AEQUALIS, ac proinde eatenus amore amicitiae ſit proſequendus. (§. LXXXV. & LXXXVIII.) Quumque aequalitas naturae aequalia etiam officia exigat: inde collegimus, HOMINEM HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENERI AMARE. (§. XCIII.)

Ea vel perfecta, vel imperfecta.

§. CLXXIII. Deinde amoris hujus duos eſſe gradus, oſtendimus, quorum alterum JUSTITIAE, alterum HUMANITATIS & BENEFICENTIAE adpellavimus. (§. LXXXII. ſequ.) Quum vero prior in eo conſiſtat, ut nihil, quod infeliciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem laedamus, & cuique, quod ſuum eſt, tribuamus; poſterior, ut alterius perfectionem & felicitatem pro virili provehere atque amplificare ſtudeamus, illique tribuamus & ea, quae jure ſtricto & perfecto non debemus: (§. cit.) conſequens eſt, I. ut & officia, quae alteri debemus, alia ſint *juſtitiae*, quae PERFECTA; alia *humanitatis & beneficentiae*, quae IMPERFECTA vocamus.

Eorum definitiones.

§. CLXXIV. Itaque OFFICIA PERFECTA ſunt, ad quae homo perfecte, & per modum coactionis, obligatus eſt, puta ut neminem laedat, & cuique, quod ſuum eſt, tribuat. IMPERFECTA, ad quae imperfecte ſine coactione, & ex ipſa virtute, obligamur, puta, ut alterius perfectionem ac felicitatem aeque, ac noſtram, pro virili amplificare ſtudeamus. (*) (§. LXXXIV.)

(*) Itaque officia PERFECTA nobis neceſſitatem imponunt, ne alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus: IMPERFECTA monent, nos nondum verae virtutis laudem adſequutos, niſi & alios perfectiores ac feliciores reddere, pro virili annitamur. Ea officia jam veteres jureconſulti accurate diſtinxerunt; veluti Paullus, dum *quaedam voluntatis, & officii magis, quam neceſſitatis, eſſe*, ſcripſit. *l. 17. §. 3. D. commodati.* Adde locum Senecae, quem attulimus ſupra §. LXXXIV. *

§. CLXXV.

Alia item abſoluta, alia hypothetica.

§. CLXXV. Quandoquidem igitur, quod ad OFFICIA PERFECTA attinet, illa in eo poſita ſunt, ut NEMINEM LAEDAMUS, & CUIQUE, QUOD SUUM EST, TRIBUAMUS, (§. CLXXIV.) laedere autem eſt alterum infeliciorem, quam natura eſt, reddere, (§. LXXXII.) SUUM denique aliquis dicere poteſt, quod juſte adquiſivit: (§. cit.) ſequitur ſane, 2. ut obligatio ad neminem laedendum ſit *connata*; ad ſuum cuique tribuendum, *adquiſita*. Unde prius officium ABSOLUTUM; poſterius, quod ſuum cuique tribui jubet, HYPOTHETICUM vocamus. (*)

(*) Itaque ABSOLUTUM officium nobis eſt, quod homo ab homine exigere poteſt nullo poſito jure, quod per factum aliquod adquiſiverit: HYPOTHETICUM, quod, demum poſito aliquo jure per factum adquiſito, exigitur. Sic homo ab homine jure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum, quo ſibi hoc jus adquiſiverit. At non poſſet quiſquam jure conqueri de rebus ſibi ab altero praereptis, niſi jus aliquod circa illa res, veluti dominium, facto adquiſiviſſet. Itaque *neminem occide* eſt officium abſolutum; *furari noli* officium hypotheticum. Quod diſcrimen ſi non neglexiſſet ὁ πάνυ Salmaſius, *de uſur. Cap. IX.* facile intellexiſſet, non fugiſſe rationem jureconſultos, qui *furtum admittere naturali jure prohibitum eſſe*, contendunt. *l.* 1. §. 3. *D. de furt.* §. 1. *Inſt. de obl. quae ex delict.*

Quo ordine de his agendum?

§. CLXXVI. Quumque porro jus, quod circa rem aliquam adquiſivimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO ſeu CONVENTIONE proficiſcatur: conſequens eſt, 3. ut omnia officia HYPOTHETICA, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO naſcantur, adeoque 4. is commodiſſimus futurus ſit tractationis noſtrae ordo, ut primum de officiis PERFECTIS ABSOLUTIS, deinde de IMPERFECTIS, tum porro de HYPOTHETICIS, quae ex DOMINIO, ac denique de iis, quae ex PACTO oriuntur, paullo accuratius agamus. *Imperfecta* enim *hypotheticis* ideo praemittenda putavimus, quia homines, frigeſcente demum atque oblangueſcente humanitate, invecto dominio, pactiſque interpoſitis, conſulere ſibi coeperunt.

Homo hominem, ut ſibi aequalem, tractare debet.

§. CLXXVII. Primo ergo omnium ponendum eſt, hominem homini eſſe natura aequalem, [§. CLXXII.] iiſdem quippe cum altero partibus eſſentialibus conſtantem. Et quamvis alteri prae altero perfectio aliqua veluti ſortito obtigerit: diverſos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis eſſentiam, ſed unum aeque eſſe hominem, ac alterum. Ex quo ſequitur, 5. ut alter alterum, tamquam aeque hominem tractare, nec in rebus, quae pluribus jure perfecto competunt, prae aliis praerogativam ſine juſta cauſſa adfectare, adeoque 6. quod ſibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur. (*) [§. LXXXVIII. 54.]

Digitized by Google

(*) Haec regula tam eſt rectae rationi conſentanea, ut eam nec pagani ignorarint. Saltim eam ſententiam in deliciis fuiſſe Alexandro Severo Imp. auctor eſt Ael. Lampridius, *Cap. LI. Clamabatque ſaepius, quod a quibuſdam, ſive Judaeis, ſive Chriſtianis audierat & tenebat, idque per praeconem, quum aliquem emendaret, dici jubebat*: QUOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. *Quam ſententiam uſque adeo dilexit, ut & in palatio, & in publicis operibus, praeſcribi juberet.* Probabile eſt, quod obſervavit Lampridius, Alexandrum hanc ſententiam a Chriſtianis accepiſſe. In ſenſu enim aiente totidem verbis habetur *Matth. VII. 17. Luc. VI. 31.* At inde non ſequitur, ut non & ratio eam veritatem perſpicere potuerit. Similia enim ſunt apud Simplicium *ad Epictet. Enchirid. Cap. XXXVII.*

Ac proinde nemo laedendus.

§. CLXXVIII. Quum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo vero noſtrum perfectione ac felicitate ſua, quam in natura habet, vel juſte adquiſivit, ab alio privari, vel res ſuas deteriores reddi, id eſt, LAEDI velit: (§. LXXXII.) conſequens eſt, 7. ut & nos neminem imperfectiorem vel infeliciorem reddere, adeoque 8. & neminem laedere debeamus. Et quia ad felicitatem noſtram ac perfectionem non modo CORPUS, ſed & MENS praecipue, pertinet: 9. ad utramque hominis partem pertinere hoc praeceptum, quin 10. laeſionem mentis tanto eſſe corporis laeſione graviorem, quanto mens ipſa corpore praeſtantior eſt, (*Elem. phil. mor. §. XIV.*) facile intelligitur. (*)

(*) Hinc graviter Epictetus invehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebuſve ſuis aliquid decedit, non illud, quo mens redditur deterior. Ὅπου τι, inquit, σωματικὸν ἐλάττωμα εἰς κλῆσιν, ἐκεῖ ἡ βλάβη· ὅπου εἰς τὴν προαίρεσιν, οὐδεμία βλάβη· οὔτε γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀλγεῖ ὁ ἐξαπατηθεὶς, ἢ ἀδικήσας, οὔτε τὸν ὀφθαλμὸν, οὔτε τὸν ἰσχίον, οὔτε τὸν ἀγρὸν ἀπολλύει. ἡμεῖς δ' ἄλλο οὐδὲν ἐθέλομεν, ἢ ταῦτα· τὴν προαίρεσιν δὲ πότερον αἰδήμονα καὶ πιστὴν ἕξομεν, ἢ ἀναίσχυντον, καὶ ἄπιστον οὐδ' ἐγγὺς διαφερόμεθα. *Ubicumque in his, quae ad corpus pertinent, poſſeſſionibus aliquid damni acceperimus, illico jacturam nos feciſſe arbitramur: ſed in voluntatis propoſito quum detrimenta nobis eveniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepiſſe nullum, cenſemus: quandoquidem ei, qui corrumpit alterum, aut corrumpitur, nec caput dolet, nec oculus, nec coxa, ſed nec fundum amittit, atqui aliud nihil volumus, quam iſta. Inter nos vero diſceptatio nulla eſt, ne mediocris quidem, utrum ſatius ſit, voluntatem habere pudicam, & fidelem, an vero impudicam & infidelem.* Arrian. *Diſſ. Epict. II. 10.*

Nemo occidendus, nullius ſanitati ac corpori damnum inferendum.

§. CLXXIX. Totius hominis perfectio ac felicitas conſiſtit in VITA, id eſt, in unione mentis & corporis, (§. CXLIII.) quae quidem perfectio inter eas, quas a natura accepit, praeſtantiſſima, & reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum eſt. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam a natura accepit, privare nefas ſit, (§. CLXXVIII, 7.) nec nos ab altero vita privari velimus: per ſe patet, (§. CLXXVIII, 6.) 11. officii noſtri eſſe, nec alium occidere, vel 12. ejus ſanitati detrimentum inferre, vel 13. mortis

Digitized by Google

aut morbi cauſſam dare, vel 14. eum citra jus, aut occidendi animo, periculo exponere. (*)

(*) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem ſibi nihil imperii eſt; periculis objicit, quam qui jure atque imperio ſuo ita abutitur, ut alterum, quem perire cupit, eo conſilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb. *I. 9.* Diod. Sic. *Bibl. XIV.* 73. *XIX.* 48. Juſtin. *Hiſt. XII.* 5. Curt. *VII.* 2. immo in ipſis ſacris litteris, 2. *Sam. XI.* 15. ubi & ſequente *Cap. XII.* 9. ideo homicidium Davidi exprobratur a Nathane, quod Uriam eo animo, ut periret, in periculoſiſſima ſtatione collocari juſſiſſet. Add. Puſend. *de jure nat. & gent. VIII.* 2. 4.

Niſi neceſſitas ipſa uti nos cogat moderamine inculpatae tutelae.

§. CLXXX. Attamen, quum nemo teneatur alterum magis, quam ſeipſum, amare, (§. XCIV, 65.) & ſaepe contingat, ut aut alicui ipſi, aut alteri, pereundum ſit: conſequens eſt, 15. ut eo caſu, ſi quis nos adgrediatur, in ancipiti illo periculo quaelibet ſit honeſta ratio expediendae ſalutis, (§. CLXIII, 66.) adeoque 16. & cum caede repellere adgreſſorem liceat, dumne quis 17. limites juſtae defenſionis excedat.

Ejus limites.

§. CLXXXI. Quinam vero ſint juſtae defenſionis limites, nemini erit obſcurum, qui abſolutam praecipue neceſſitatem, id eſt, nullo alio modo evitabilem, (§. CLVIII.) favorem mereri, meminerit. Ex hoc enim conſequitur, 18. ut tum demum moderamini inculpatae tutelae ſit locus, ſi quis in abſoluta neceſſitate, vel reſpectiva quidem, ſed in quam ſua culpa non inciderit, verſetur. (§. CLVIII, 55. 56.) 19. Ut defunctus omni periculo, nullo amplius defenſionis jure gaudeat. 20. Ut qui vel ſine adgreſſoris laeſione, vel leviore malo adgreſſori repraeſentato, periculum evitare poteſt, ei jus non ſit, ad caedem temere provolandi, (*) quum ex duobus malis phyſicis id, quod minimum eſt, malum eligendum eſſe, vel ipſa recta ratio nos doceat. (*Elem. philoſ. mor. §. CLII.* *)

(*) Homo obligatus ſemper eſt, ad eligendum id, quod eſt optimum. (§. XCII. *) Optimum ergo quum ſit medium, quo facillime ac tutiſſime finem noſtrum obtinemus: obligatos nos eſſe oportet ad medium facillimum tutiſſimumque expediendae ſalutis, adeoque ad evitandam alterius caedem, ſi aliud ſuperſit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Eidill. XXIII.* Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν. *Par eſt, exiguo malo magnam litem tollere.*

Adverſus quos eo uti poſſimus?

§. CLXXXII. His vero obſervatis principiis evidentiſſimis, nihil facilius eſt, quam ad quaeſtiones omnes, quae de hoc moderamine inculpatae tutelae incidere poſſunt, reſpondere. Si enim quaeras, adverſus quos eo uti liceat? recte reſpondebis, 21. adverſus omnes, per quos in periculum illud ſine tua culpa adductus ſis: (§. LXXXI, 18.) adeoque 22. & adverſus furioſos, mente captos, i-

temque 23. eos, qui alium invadere parantes, te per errorem invaſerint. Uti enim praeclare obſervavit Grotius *de jure belli & pac. II,* 1. 3. jus defenſionis hic non naſcitur ex peccato atque injuſtitia ejus, a quo intentatur periculum, ſed a jure noſtro periculum nobis intentatum propulſandi quovis modo, nec alterius vitam eo caſu propriae ſaluti anteponendi. *(*)*

(*) Et huc pertinet fabula Oedipi, qui patrem ſe adgredientem invadentemque tuendi ſui cauſſa ignarus occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem *in Oedipo Colon. v.* 1032.

Ἓν γάρ μ' ἄμειψαι μοῦνον, ὧν σ' ἀνιστορῶ·
Εἴ τις σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κλείνει παραστὰς, πότερα πυνθάνοι' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;
Δοκῶ μὲν, εἴπερ ζῇν φιλεῖς, τὸν αἴτιον
Τίνοι' ἂν οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Τοιαῦτα μέντοι κ' αὐτὸς εἰσέβην κακὰ,
Θεῶν ἀγόντων, οἷς ἐγὼ οὐδὲ τὴν πατρὸς
Ψυχὴν ἂν οἶμαι ζῶσαν ἀντειπεῖν ἐμοί.

Unum enim reſponde mihi, quod te interrogo.
Si quis te, virum juſtum, ſtatim hic
Opprimens occidere velles: quaereresne,
Utrum pater is eſſet, qui te occideret, an vero ſtatim ulciſcereris?
Exiſtimo, ſiquidem vitam, amares auctorem caedis
Ulciſcereris, neque, quid juſtum, circumſpiceres.
In talia mala & ego incidi,
Diis impellentibus, de quibus ne quidem patris
Anima, ſi reviviſcat, mihi contradictura eſſet.

Spatium ejus in libertate naturali.) §. CLXXXIII. Nec minus inde diſces, quamdiu illud jus ſeſe adverſus invaſorem defendendi duret? Recte enim hic diſtinguunt doctores inter eos, qui in ſtatu naturali nulli magiſtratui, a quo defendi poſſent, ſubjecti vivunt, & qui cum aliis in civitatem coaluerunt. Quum enim in libertate illa naturali nemo ſit, a quo nobis de injuria caveri poſſit: 24. defendendi jus non poteſt non incipere ab eo tempore, quo in periculo eſſe coepimus, & durare tamdiu, quoad extra periculi aleam ſimus conſtituti. (§. CLXXXI, 18.19.) Quandoquidem vero periculum noſtrum incipit a tempore, quo alter hoſtilem animum adverſus nos oſtendit, & tantiſper durat, dum illum animum hoſtilem nondum depoſuit: 25. tamdiu etiam durare jus defendendi, manifeſtum eſt. (*)

(*) Atque hoc eſt fundamentum, quo univerſum jus belli nititur, ut alteri, qui hoſtilem adverſus nos animum manifeſto prodit, omneſque aequas pacis conditiones pertinaciter reſpuit, mala intentare tamdiu poſſimus, donec depoſito hoſtili animo nobiſcum redierit in gratiam. Qua de re infra ſuo loco plura erunt dicenda.

Et in ſtatu civili. §. CLXXXIV. Quum contra in ſtatu civili, civis, qui hoſtilem animum adverſus civem prodit, minas ſpargit, inſidiaſve alteri ſtruit, a magiſtratu poſſit coërceri: conſequens eſt, 26. ut civis nec inſidiantem ſibi alterum opprimere, nec 27. periculo defunctus,

vin-

vindictam, quam a ſuperiore ſperare poteſt, vi & armis petere poſſit, adeoque 28. tempus inculpatae defenſionis expediendae anguſtis admodum finibus circumſcriptum, cum ipſo periculo incipiat, nec duret diutius, quam ipſum periculum. (*)

(*) Et ita recte jureconſulti violentam defenſionem quidem permittunt, ſed non niſi in continenti. Ulpianus *l.* 3. §. 9. *D. de vi & vi arm. Eum igitur, qui cum armis venit, poſſumus armis repellere, ſed hoc confeſtim, non* EX INTERVALLO. Et alibi expreſſioribus verbis concedit Paullus, ut, qui lapidem, quum aliter ſe tueri non poſſet, in irruentem projeciſſet: non teneretur lege Aquillia, *dum id tuendi dumtaxat, non etiam* ULCISCENDI *cauſſa factum ſit. l.* 45. §. 4. *D. ad leg. Aquill.*

§. CLXXXV. Praeterea ex his principiis (§. CLXXXI, 20.) facile intelliges, 29. non licere ei defenſionem ad caedem uſque adgreſſoris porrigere, qui de ejus impetu praemonitus, aut eumdem in tempore conſpicatus, domi ſe continere, aut 30. in tutiorem locum ſeſe recipere, aut 31. vulnere, vel mutilatione aliqua ejuſdem impetum cohibere poteſt, (*) quamvis 32. ad fugam, ipſo jam fervente conflictu, capeſſendam, ob anceps illius periculum, nemo omnino obſtrictus videatur, niſi forte tutum ipſi pateat perfugium. Pufendorff. *de jure nat. & gent. II.* 5. 13. Ubi tamen denuo monendum, 33. quum in ſtatu civili tam breve ſit defenſionis tempus, ut in tanta animi perturbatione omnes evadendi vias circumſpicere non liceat, merito non omnia tam amare exigenda, ac veluti ad vivum reſecanda eſſe. Modus violentae defenſionis.

(*) Multo minus ergo quis ad vim & caedem jure provolat, ſi alter ab adgreſſione deſiſtit, oſtenditque, ſe cum adverſario in gratiam redire velle. Unde recte Ariſtides *in Leuctric. I.* obſervat, *Thebanis ad aequa omnia paratis, Lacedaemoniis vero ultro tendentibus, bonam cauſſam ab his ad illos tranſiiſſe.* Vid. Grot. *de J. B. & P. II.* 1. 18. Puſend. *de jur. nat. & gent. II.* 5. 19.

§. CLXXXVI. Denique inde non minus intelligi poſſe videtur, pro quibus rebus quis ad violentam illam defenſionem ſeſe accingere poſſit? Quum enim quaedam ſint calamitates, quae homini aliquando ipſa morte videntur acerbiores, nec extrema tantum neceſſitas, ſed & ea, quam ſalva vita ferre poſſumus, favorem mereatur: (§. CLVIII, 54.) conſequens eſt, 34. ut, quae pro vita, eadem pro ſanitate, nec non 35. pro integritate corporis, immo & 36. pro pudicitia tuenda, (*) nec non 37. pro magiſtratuum, parentum, liberorum, amicorum, ſed & omnium aliorum, quos in periculo conſtitutos eſſe animadvertimus, defenſione ſint permiſſa. Pro quibus rebus ſit licita?

(*) At hic multi diſſentiunt, veluti Auguſtinus *de libero arbitrio I.* 5. Thomaſ. *Juriſp. div. II.* 2. 114. Buddeus *Theol. moral. Part. II. Cap. III. Sect. III.*

§. XX

Digitized by Google

§. *XX.* * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini poſſit. Sed quamvis pudicitia mentis ſatis in tuto ſit: attamen honeſtae virgini ac matronae non atrocior ulla videri poteſt injuria, quam ſtuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex ſe excitare cogatur, & caſtitatis etiam externae jactura ſit irreparabilis. Quare recte Quinctilian. *Declam. CCCXLIX. Puellam uſque in eam injuriam traxiſti, qua nihil gravius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honeſtae feminae, ſi tam atrocem & intolerabilem injuriam etiam cum ſtupratoris interitu a ſe amoliri conetur?

An & pro honore & exiſtimatione tuenda?

§. CLXXXVII. Paullo difficilior quaeſtio eſt, an & is, qui pro honore atque exiſtimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa, ad caedem provolavit, moderamine inculpatae tutelae uſus eſſe videatur? At quamvis nihil, ſi a vita diſceſſeris, exiſtimatione ſit praeſtabilius, & hinc ſint, qui hic quoque locum eſſe violentae defenſioni, exiſtiment: (vid. Grot. *de jure belli & pac. II,* 1, 10.) tamen, quia ſolum periculum vitam aliaque, quae cum vita pari paſſu ambulant, amittendi jus nobis det utendi inculpatae tutelae moderamine, (§. CLXXXVI.) exiſtimatio vero & honor propter injuriam non amittitur, immo potius in ſtatu civili non deſunt legitima injuriam vindicandi media: non poſſumus non 38. eorum ſuffragari ſententiae, qui hic ceſſare jus violentae defenſionis prudenter cenſent.

Nemo laedendus ratione intellectus.

§. CLXXXVIII. Quum porro officium erga alios abſolutum de nemine laedendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. CLXXVIII, 9.) & mentis facultates ſint INTELLECTUS & VOLUNTAS: quod ad priorem attinet, nemo temere negaverit, 39. eum graviter laedere alterum, qui juvenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac ſophiſmatibus in errorem inducit, 40. eumdem a veritate avertit, 41. praejudicatiſque opinionibus imbuit, immo & is, 42. qui vel taedioſa docendi ratione, vel adfectata ſeveritate efficit, ut ſuae diſciplinae traditus ab omni veritatis ac ſapientiae ſtudio abhorreat [*].

(*) Ita graviter omnino Maximilianum I. Imp. laeſit Petrus, poſtea Novae civitatis antiſtes, de quo Cuſpinian. *p.* 602. *Ubi vero habilis per aetatem ad literas addiſcendas fuit Maximilianus, magiſtro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorumdam filiis contubernalibus Latinas didicit litteras. Sed quum ejus praeceptor, ſolis dialecticis argutiis doctus, ſophiſmata illi inculcare vellet, ad quae capeſſenda aptus non erat: ſaepius atrociter verberatus ab eo, magis ipſe verberandus, quum verbera ſervos deceant, non liberos, tandem effecit, ut litteras magis odio haberet quam diligeret.* Manſit etiam alta mente repoſtum, quantum detrimenti hoc ipſo ceperit. Idem enim auctor eſt Cuſpinianus, identidem de hoc fato ſuo graviter conqueſtum eſſe Maximilianum, & aliquando inter prandendum, multis adſtantibus, dixiſſe: *Si hodie praeceptor meus viveret Petrus, quamquam multa praeceptoribus debeamus, efficerem, ut ſe inſtituiſſe me poeniteret.* Add. Ger. a Roo *Lib. VIII. p.* 288.

§. CLXXXIX.

§. CLXXXIX. Quumque non minus gravis ſit laeſio VOLUNTATIS, quae CORRUPTIONIS nomine venit: conſequens eſt, 43. ut contra officium faciant, qui alterum corrumpunt, 44. ad voluptates, libidines, aliaque vitia pelliciunt, 45. & vel verbis minus honeſtis, vel 46. exemplis turpibus, animum deteriorem reddunt, vel denique, 47. quum eum a vitiis prohibere, & in viam reducere poſſint debeantque, id vel plane non, vel non ea, qua par eſt, animi contentione faciunt, ſed, 48. quantum in ipſis eſt, peccantem adjuvare ſtudent (*). *Nec ratione voluntatis.*

(*) Quam gravis & haec ſit laeſio, ſatis intellexit Dionyſius, tyrannus Siculus, qui quum aegre facere cuperet Dioni, quem in Peloponneſo malum comparare, ſibique bellum facere conari, audiverat, *filium eius ſic educari juſſit, ut indulgendo turpiſſimis imbueretur cupiditatibus. Quamobrem puero, priusquam pubes eſſet, ſcorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus ſobrio relinquebatur. Is deinde usque eo vitae ſtatum commutatum ferre non potuit, poſtquam in patriam rediit pater, (namque adpoſiti erant cuſtodes, qui eum a priſtino victu deducerent) ut ſe de ſuperiore parte aedium dejecerit, atque ita interierit.* Corn. Nep. *Dion. Cap. IV.* Non ignota eadem ars Romanis adverſus hoſtes ſuos, aut dubiae fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. *Hiſtor. IV, 64. Agric. XXI*, 1. Immo arcanum hoc tyrannicum eſſe, obſervat Forſtner. *in Taciti Annal. Lib. I.* Utinam inde demum hunc fructum caperet aetas cerea in vitium flecti, monitoribus aſpera, nullos ſe habere hoſtes magis infenſos, quam eos, a quibus a veris virtutibus abducta ad mollem & luxurioſam vitam pellicitur: quin ſe tyrannis ſervire, dum ſe ab illis corrumpi patitur?

§. CXC. CORPUS porro alterius quum non magis, quam mentem, laedere deceat: (§. CLXXVIII. 9.) nefas ſane eſt, 49. alterum verberibus, plagis, aliisque injuriis adficere, 50. vulnera infligere, 51. membris eorumve parte quem mutilare, 52. corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, injuria excruciare, res, quibus ei ad conſervandam ſuaviterque tranſigendam vitam opus eſt, eripere, intervertere, deterioresque reddere, & ſi qua alia ſunt, quibus uſus corporis, quod ſanum & integrum aliquis a natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, ut mors nobis minus, quam hae injuriae, acerba videri ſoleat: ſane, quod fieri nobis nolumus, nec aliis faciendum eſſe, ſatis unusquisque intelligit (*). *Nec ratione corporis.*

(*) Et hinc eſſe videtur, quod pleraeque antiquae leges poenam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupiſſent. Vid. *Exod. XXI*, 25. *Lev. XXIV*, 50. Gell. *Noct. Att. XX*, 3. Diod. Sic. *Bibl. XII*, 17. Quamvis enim vix probabile ſit, vel apud Hebraeos, vel apud Romanos, juri illi talionis κατὰ τὸ ῥητὸν locum fuiſſe: Joſeph. *Antiq. Jud. IV*, 7. Gell. *ibid.* eo ipſo tamen, juſtiſſimum eſſe, oſtenderunt legiſlatores ſapientiſſimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod ſibi fieri noluiſſet, fecerit.

Nec ratione exiſtimationis.

§. CXCI. Quod ad ſtatum hominis attinet, ad hoc caput praecipue pertinet primo EXISTIMATIO, tum SIMPLEX, qua quis pro non malo habetur, tum INTENSIVA, qua ob merita prae aliis gaudet. De opibus enim & facultatibus, quia ſine dominis concipi non poſſunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam atque exiſtimationem attinet, aliquis laedi non poſſit niſi per CALUMNIAS, (§. CLIV.) & dicta factaque, ad contumeliam & ignominiam alicujus comparata, quae INJURIAS vocamus: 53. ab utriſque abſtinendum eſſe, eo minus obſcurum eſt, quo aegrius eas ferre ſolemus, ab aliis illatas (*).

(*) Hinc recte Simplicius ad Epicteti Enchirid. *Cap. XXXVIII. p.* 247. injurias & contumelias vocat *παρὰ φύσιν οὔσας διαθέσεις τῆς ψυχῆς, καὶ νόσους καὶ αἴσχη καὶ κακίαν τῆς ψυχῆς, adfectiones animae, naturae contrarias, quin morbos, probra, & vitium animarum.* Quod vero naturae mentis contrarium & in ſe malum eſt: illud conſentaneum eſſe non poteſt juri naturae, quod nos ad bonum obligat. (§. LXXVIII.)

Nec ratione pudicitiae.

§. CXCII. Deinde & ratione PUDICITIAE laedi poteſt hominis ſtatus, quia, illa ſive blanditiis ſollicitata, ſive vi proſtrata; & exiſtimatio detrimentum capit, & ipſae turbantur familiae. Quum ergo nemo laedendus ſit: (§. CLXXVIII. 8.) facile patet, 54. nullius pudicitiae ſtruendas eſſe inſidias, 55. omniaque ſtupra, tum violenta, tum 56. voluntaria, (*) multoque magis 57. adulteria, & 58. reliquas nefandas ac intolerabiles injurias juri naturae omnino repugnare.

(*) Quamvis enim hic ceſſare videtur axioma: *Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris*, quum uterque conſentiat, adeoque id, quod fit, ſibi fieri velit: primo tamen generatim nemo ſibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicior. Infelicior vero fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeoque ratione voluntatis laeditur. (§. CLXXXIX.) Deinde plerumque laeduntur & alii, veluti parentes, ſponſi, cognati, ac ſaltim, quod ad hos attinet, manifeſto ſtuprator violat axioma illud juris naturae praecipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Denique qui ſtuprum feminae perſuadet, is eam corrumpit. Quum vero nos, ſi ſapimus; corrumpi nolimus: nec feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abeſt, ut excuſanda ſit illa alienae pudicitiae ſollicitatio, ut eam quidam legiſlatores gravius puniendam exiſtimarint, quam ſtuprum violentum, *quod eos, qui vim faciunt, odio haberi conſueriunt, ab illis, quibus vis illata ſit: quum qui ſe inſinuando perſuadent, adeo animos perveriant, ut aliorum uxores ſibi reddant benevolentiores, quam maritis, & univerſam domum ſuae faciant poteſtatis, liberoſque reddant incertos, maritorumne ſint, an adulterorum.* Lyſias *Orat. I.*

Laedi aliquis poteſt cogitando,

§. CXCIII. Ex his vero, quae adhuc diximus, ſatis intelligitur, 59. laedi aliquem poſſe actionibus tum *internis*, puta COGITATIONIBUS, ad alterius laeſionem comparatis, tum *externis*, ve-

luti

luti GESTIBUS, VERBIS, & FACTIS. (§. XVIII. 36.) Hinc ſatis patet, 60. etiam odium, contemtum, invidiam, aliaque animi vitia juri naturae adverſari (*). 61. Abſtinendum quoque eſſe a geſtibus, ex quibus odium, contemtus, invidia elucent, quique alterius animum perturbare poſſunt. 62. Multo graviſſimam in foro humano eſſe laeſionem, quae in verbis factiſque conſiſtit. geſtibus, verbis & factis.

(*) Quia auctor juris naturae eſt Deus καρδιογνώστης, ſane non minus ejus voluntatem violat, qui quid contra legis ſuae praeſcriptum cogitat, quam qui illam verbis factiſque tranſgreditur: ac proinde jam ſupra jus naturae ad actiones internas non minus, quam ad externas, pertinere obſervavimus. (§. XVIII, 36.) Deinde quum juris naturae genuinum principium ſit AMOR. (§. LXXIX, 37.) is vero non primario in actione externa, ſed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione & felicitate delectatione conjuncta, conſiſtat: (§. LXXX.) non poteſt non juri naturae repugnare etiam odium alterius, adeoque averſatio cum percepta ex alterius infelicitate atque imperfectione delectatione conjuncta, quamvis illa interna ſit, & in ſola cogitatione conſiſtat. Hinc Servator noſter, optimus legis divinae, tum naturalis, tum poſitivae, interpres, & actiones internas legi adverſas damnat. *Matth. V*, 22. 28. Et haec iis opponenda duximus, qui jus naturae & gentium tantum ad actiones externas pertinere exiſtimant.

§. CXCIV. Quum vero & VERBIS, ſeu SERMONE, laedi alter poſſit: (§. CXCIII. 62.) operae pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paullo accuratius. Tanta nimirum erga nos eſt providi numinis clementia, ut non modo mentem nobis dederit, quae percipere, judicare, ratiocinari, adpetere item & averſari poſſit, ſuarumque cogitationum ſibi ſit conſcia, ſed & facultatem cum aliis communicandi animi ſenſa, ut & hi, quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamvis vero & bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure, boatu, latratu, ſimilive ſono incondito animi ſenſa & adfectus obſcure & confuſe prodere videamus: (*) homini tamen id praeterea divinitus datum eſt, ut, quid cogitet, clare & diſtincte eloqui, de eoque alterum certiorem reddere poſſit. Sermonem homo prae brutis peculiarem habet.

(*) Sic canis alio ſono iram, alio dolorem, alio φιλανθρωπίαν, alio alios adfectus prodit: at quid ſpeciatim cogitet, nec clare diſtincteque exprimit, nec ullo ſono exprimere poteſt, quum tamen & canes, & pleraque animalia perfectiora iiſdem paene organis loquendi, quibus homo gaudet, inſtructa ſint. Quin quo imperfectius eſt animal, eo minus ullum ſonum, quo animi ſenſa indicet, edit, veluti piſces, cochleae, oſtreae. Unde non potuiſſet Pythagoras magis cordatioribus omnibus debere ludibrium, quam dum ſe brutorum ſermonem non modo intelligere, verum etiam cum iiſdem colloqui poſſe, jactavit, ſeque hoc ipſo vel fanatici ingenii hominem, vel inſignem impoſtorem eſſe, oſtendit. Vid. Jamblich. *vit. Pythag. Cap. XIII.*

§. CXCV. Quandoquidem ergo id, quod circa ſermonem prae Quid ſermo?

brutis peculiare habemus, in clara & diſtincta cogitationum noſtrarum communicatione cum aliis conſiſtit: (§. CXCIII.) experientia porro docet, id nos conſequi per ſonos articulatos, (*) id eſt, per ſonos, per organa loquelae tam diverſimode modificatos, ut diverſae inde voces, quibus res omnes, earumque modos, ſtatum, actiones & paſſiones denominare placuit, emergant. Quare SERMO eſt ſonus articulatus, quo animi noſtri ſenſa cum aliis clare & diſtincte communicamus.

(*) At ingenium humanum in eo non adquievit, quod rebus omnibus certa ac diſtincta nomina impoſuit, ſed & alia invenit ſigna, quibus loco ſermonis uteremur, ſi non eſſet eo utendi occaſio. Sic enim invenimus modum, & cum abſentibus animi noſtri ſenſa per figuras litterarum, ita diſtincte communicandi, ut verba noſtra non audiant, ſed viſu percipiant. Quod ſane tam ſtupendum eſt εὕρημα, ut quidam id ipſi Deo tribuere non dubitent. Eſt & modus veluti colloquendi per digitos, quem in Turcia ab elinguibus inventum, magnatibus ibi admodum familiarem eſſe, refert Ricaut *tableau de l'Empire Ottomanique Cap. VII. p.* 12. Ut jam non dicam de *oculiloquio* & *pediloquio*, de quibus ſingulares exſtant Molleri Altorfienſis *diſſertationes.* Haec omnia quamvis SERMONIS nomen non mereantur, tamen ſunt loco ſermonis, ac proinde, quod circa ſermonem, idem & circa haec ſigna, juſtum eſt.

Quomodo eo utendum ſit?

§. CXCVI. Ex qua definitione ſatis patet, 63. ſermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64. ſed noſtri aliorumque hominum cauſſa datum eſſe, ac proinde 65. Deum velle, ut eo animi ſenſa, quatenus id amor, quem nobis imperavit, exigit, cum aliis communicemus, (*) adeoque 66. ut ne ſermone quidem noſtro alios laedamus, ſed 67. noſtris aliorumque commodis etiam ſermone noſtro pro virili ſerviamus.

(*) Recte nimirum ratiocinamur, ſermonem non Dei cauſſa nobis datum eſſe, quia Deus omnes cogitationes noſtras, & ſine ullo ſermone noſtro intelligat; nec brutorum cauſſa, quae ſermonem noſtrum non tamquam ſermonem, ſed tamquam alia, quibus adſueta ſunt, ſigna percipiunt: adeoque nihil ſupereſſe, quam ut nos ſermocinandi facultatem noſtri aliorumque hominum cauſſa primario accepiſſe ſtatuamus. Noſtri cauſſa, non ut nobiscum cogitationes noſtras communicemus, quippe quarum jam tum nobis ſumus conſcii, ſed ut alios reddamus certiores, quid nobis fieri velimus, & qua in re alios nobis utiles eſſe velimus. Aliorum cauſſa, ut & his, quae ſcire eorum intereſt, &, quid illis utile futurum ſit, indicare poſſimus. Quum ergo alii amandi ſint aeque ac nos ipſi, & quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum ſit: conſequens ſane eſt, ut neminem ſermone noſtro laedere, aliis vero pro virili prodeſſe teneamur.

Verborum notione recepta utendum.

§. CXCVII. Quum ergo ad animi ſenſa cum aliis communicanda comparatus ſit ſermo, (§. CXCVI. 65.) idque fiat per ſonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, ſtatum, actiones, paſſioneſque denominare placuit: (§. CXCV.) conſequens eſt,

68.

Digitized by Google

68. ut colloquuturi verbis non aliam, quam quae ſemel placuit, notionem tribuere, vel 69. ſi verbo inſolito, aut notione minus vulgari utantur, mentem ſuam accurate explicare teneantur, nec 70. aegre ferre poſſint, ſi ceteroquin verba eo ſenſu, qui ſemel inter linguae peritos obtinet, vel hoc tempore receptus eſt, accipiantur, ſi id verborum συναφὴ aliaeque circumſtantiae ferant.

Nemo ſermone laedendus.

§. CXCVIII. Quumque Deus velit, ut ſermone animi ſenſa, quatenus id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. CXCVI. 65.) amor vero hic non patiatur, ut alterum ſermone noſtro laedamus, (ib. 66.) denique laedere ſit, aliquid perfectionis felicitatiſve alteri detrahere: (§. LXXXII.) ſequitur ſane, 71. ut nihil, cujus notitiam jure perfecto imperfectove (*) a nobis exigere alter poteſt, tacere: 72. nihil, quod falſum eſt, eo caſu eloqui, neque 73. quemquam ſermone in errorem inducere, vel ei ullum detrimentum adferre debeamus.

(*) *Jus perfectum* eſt correlatum obligationis perfectae, *imperfectum* imperfectae. Prius exigit, ut neminem laedamus, ſuumque cuivis tribuamus: (§. CLXXIV.) adeoque toties veritatem jure perfecto a nobis exigere quis poteſt, quoties, illa diſſimulata, vel converſa in mendacium, vel adulterata ſaltim, a nobis laederetur: vel quoties ex pacto, ipſiuſve negotii, quod nobis cum illo intercedit, natura id illi debemus, ut veritatem eloquamur. Quumque poſterius nos ex virtute obliget ad alterius perfectionem ac felicitatem, aeque, ac noſtram, pro virili amplificandam: facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte & ſine diſſimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque ſermone noſtro amplificare licet. Jus ergo alterius perfectum laedit, qui ſciens, alteri inſidias a percuſſore ſtrui, id diſſimulat, vel illi plane perſuadet, percuſſorem, tamquam amicum, ſalutandi cauſſa acceſſurum, itemque, qui ſuſcepta rerum alienarum cuſtodia, fures adeſſe ſciens diſſimulat, vel eos tamquam viatores apud ſe divertere, mentitur. Jus imperfectum alteri intervertit, qui errante altero, negat, ſibi rectam viam notam eſſe, vel ei plane viam aliam monſtrat.

Laedere poſſumus alterum diſſimulatione, mendacio, deceptione.

§. CXCIX. Qui tacet id, cujus notitiam alter jure perfecto vel imperfecto ab eo exigere poteſt, is DISSIMULAT. Qui eo caſu eloquitur aliquid, quod falſum eſt, ut alteri detrimentum inferat, is MENTITUR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum ſuperiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74. tum diſſimulationem, qualem deſcripſimus, tum 75. mendacium omne, tum 76. deceptionem, juri naturae ac gentium repugnare.

Quando vel tacere, vel falſum dicere, vel ambigue

§. CC. Attamen quum ita comparatus ſit, quem aliis debemus, amor, ut hos non majore, quam nos ipſos, ſed pari amore proſequi teneamur: (§. XCIV. 65.) conſequens eſt, 77. ut tacere liceat, ſi ſermo noſter alteri non profuturus, nobis vero aliiſve detrimentum aliquod adlaturus ſit. 78. Ut & falſi quid dicere, &

loqui li- 79. ſermone ambiguo uti non ſit nefas, 80. ſi alteri nullum jus ſit, ceat? veritatem a nobis exigendi, (§. CXCVIII.) 81. vel nos ſermone aperto ei, cui honeſte non poſſumus non reſpondere, nihil commodi, nobis vero aliiſve multum detrimenti eſſemus adlaturi, vel ſi denique 82. hujuſmodi ſermone ad alterum non modo nihil detrimenti, ſed & haud parum utilitatis, ſit redundaturum (*).

(*) Sic ſane nemo vitio verterit mercatori, ſi a curioſo interrogatus, quam dives ſit, taceat, vel alio ſermonem inflectat, per *n.* 77. Nec magis reprehenſione videbitur dignus imperator, qui hoſtem vel ſparſo falſo rumore vel fama ambigua, decepit, quia hoſti nullum neque perfectum, neque imperfectum jus eſt, veritatem ab hoſte, tamquam hoſte, exigendi, *per n.* 78. 79. 80. Porro Athanaſii potius prudentiam laudaveris, quam accuſes dolum, quod ſe fugientem perſequentes ambiguo ſermone ita detinuit, ut cum Athanaſio ſe colloqui non intelligerent. Theodorit. *Hiſt. eccl. III*, 8. Sine periculo enim tacere non poterat, & ſermo apertus perſequentibus nihil utilitatis; Athanaſio multum detrimenti attuliſſet, *per n.* 81. Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, ſi id vel docentis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, ſymbolis & aenigmatibus alios meliores reddere & veritatem ſub hoc vehiculo aliis ingerere ſtudent, quum his proſint, nemini vero eo ipſo noceant *per nu.* 82.

Quid taciturnitas, falſiloquium, fictio? §. CCI. Ex quo colligimus merito, 83. injuſtam eſſe omnem DISSIMULATIONEM, (§. CXCIX. 74.) non omnem TACITURNITATEM, per quam intelligimus reticentiam ejus, ad quod aperiendum alteri, nec perfecte nec imperfecte obligamur. (§. CC. 77.) 84. Injuſtum eſſe omne MENDACIUM, (§. CXCIX. 75.) non omne FALSILOQUIUM. (§. CC. 78. ſequ.) 85. Injuſtam eſſe DECEPTIONEM alterius, (§. CXCIX. 76.) non autem SERMONEM ACUTUM & FICTUM, (§. CC. 79. ſequ.) adeoque 86. haec omnia, niſi judicio noſtro decipi velimus, accurate eſſe diſtinguenda. (*).

(*) Apud Graecos quodammodo ambiguum eſt vocabulum ψεῦδος, quod & *mendacium* & *falſiloquium* ſignificare poteſt. Pro mendacio enim accepit Demoſthenes, dicere ſolitus, οὐδὲν εἶναι, ὅ, τι μεῖζον ἂν ἀδικήσειέ τις, ἢ ψευδῆ λέγων, *nullam eſſe rem, qua gravius quis laedere poſſit, quam dicendis mendaciis.* Pro falſiloquio Chariclea, cujus fertur apophthegma: καλὸν πότε εἶναι τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελῇ τοὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς ἀκούοντας. *Bonum eſſe aliquando falſiloquium, quum videlicet, ita juvet eo utentes, ut interim audientes non laedat.* Heliod. *Aethiop. Lib. I. Cap. III. p.* 52. At non ita in τῷ μέσῳ eſt vocabulum mendacium, quod, quum ſemper turpe atque deteſtabile vitium notet, a falſiloquio merito diſtinguitur. Quod & de reliquis, quae hic conjunximus, vocabulis eſt obſervandum.

Quid veritas & §. CCII. Idem obſervandum de VERITATE & VERACITAE. Quum enim is VERAX dicatur, qui veritatem ſine diſſimulatione elo-

Digitized by Google

eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi perfectum imperfectumve jus eſt: conſequens eſt, 87. ut VERACITAS ſemper in laude ponenda ſit; contra 88. indifferens videatur, & mala non minus, ac bona eſſe poſſit VERITAS, quippe quae in convenientia verborum ſignorumque externorum cum cogitationibus mentis conſiſtit, (*Elem. philoſ. ration.* §. *XCIV.*) ſiquidem 89. is non ſemper facit officium, qui omnes cogitationes ſuas aperit (*). *veracitas?*

(*) Notum illud Syracidis, *ſapienti os in corde, ſtulto cor in ore eſſe.* Vera ergo dicit dives, qui theſauros ſuos furi prodit, nec tamen ideo ejus virtutem & veracitatem quiſquam laudaverit: quum contra illi mendacium exprobrari non poſſit, ſi expiſcante fure, tacuerit, aut ſermonem alio inflexerit. (§. CC. *) Hinc illa Simonidis: *μηδέποτε μὲν αὐτῷ μεταμελῆσαι σιγήσαντι, φθεγξαμένῳ δὲ πολλάκις, numquam ſe poenituſſe ſilentii, ſermonis ſaepenumero.* Nec non hoc Thaletis: Οὐ τὰ πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀποφαίνεσθαι δόξαν, *non multa verba prudentis animi indicium eſſe.* Et quae ſunt his ſimilia.

§. CCIII. Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falſi nihil dicere, ſerio confirmamus, dicitur ADSEVERATIO. Adſeverationem, quae fit invocato Deo, tamquam vindice, JUSJURANDUM vocamus. Denique ſermo, quo alteri fauſta quaevis a Deo precamur, BENEDICTIO, quo dira quaevis adprecamur, MALEDICTIO, quo quis, exaeſtuante ira, capiti ſuo diras imprecatur, EXSECRATIO ſolet adpellari. *Quid adſeveratio, jusjurandum, benedictio, maledictio, exſecratio?*

§. CCIV. Quum ergo, qui aliquid adſeverat, ſerio confirmet, ſe verum eloqui, nec falſum dicere, (§. CCIII.) id vero nemo ſanus faciat, niſi qui ſuſpicatur, pellucere mendacium, qualis ſuſpicio conſcientiae malae indicium eſt: (§. XXXV.) 90. nemo prudens adſeverationibus temere & praeter neceſſitatem, ſed 91. tum demum utetur, ſi quis alter ſine cauſſa in dubium vocat ea, quae dicit, & 92. nec aliter eum convincere poteſt, & 93. ejus tamen intereſt, ſibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94. tanto magis eum agere contra officium, qui multis graviſſimiſque adſeverationibus ad laedendum decipiendumque alterum utitur (*). *Quando uti liceat adſeverationibus?*

(*) Quum enim alterum circumvenire & decipere, in ſe turpe ac contra officium ſit: (§. CXCIX, 76.) quid turpius atque injuſtius poſſet excogitari, quam decipere per adſeverationes? Et huc pertinet Romanorum formula: UTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, UTI NE PROPTER TE FIDEMVE TUAM CAPTUS FRAUDATUSVE SIEM. Cic. *de offic. III, 16.* Turpe enim eſt alterum capere & defraudare, & multo turpiſſimum *capere & fraudare per fidem ſuam.* Unde & famoſum fuiſſe judicium fiduciae, obſervat V. C. Franc. Car. Conradi *de pacto fiduc. Exerc. II. §. IV.*

§. CCV. Quumque, cujus perfectione & felicitate delectamur, ei fauſta quaevis non minus, ac nobis ipſis, contingere velimus: *Quando benedictionibus?*

95.

An & maledictionibus & exſecrationibus?

95. non iniquum ſane erit, alteri bene dicere, eique fauſta quaevis adprecari, dum id fiat ſerio, & ex amore, non ex conſuetudine, & veluti dicis tantum cauſſa (*). Contra ea 96. quum odium ſpirent maledictiones, eas eſſe injuſtiſſimas, niſi cum miſericordia quis alteri denunciet, quae ejus furfuris hominibus ipſe Deus jam interminatus ſit. Denique 97. exſecrationes, quippe & amori ſui ipſius adverſas, & ex deſperatione & ira immodica, profectas, numquam eſſe excuſandas: neque hic, dum ex recta ratione rem aeſtimamus, in cenſum venire debere exempla quaedam heroica, quorum conſideratio ad aliam cathedram videtur pertinere.

(*) Itaque pleraeque fauſtae acclamationes, quae ex variis cauſſis occini ſolent illuſtribus ac potentioribus [illegible], in adulationes abeunt. Immo aliquando ſunt tamquam venenum, melle conditum, quoties eum, cui bene precantur, periiſſe mallent, vel vitae ejus ac fortunae ſtruunt inſidias. Haec omnia quum non ex amore, ſed odio, proficiſcantur, contra jus naturae eſſe, nemo negaverit.

Jurisjurandi quis ſit uſus?

§. CCVI. Quod ad **JUSJURANDUM** attinet, quum per illud intelligatur adſeveratio, Deo, tamquam vindice invocato, facta, (§. CCIII.) & ne ipſa quidem ſimplice adſeveratione temere & promiſcue utatur vir bonus: (§. CCIV.) 98. multo minus temere & ſine neceſſitate utetur jurejurando, ſed 99. tum demum, quando id vel a ſuperiore, veluti judice, vel ab alio deferatur, ſiquidem tunc vel ipſe amor exigit, ut alterum de veritate reddamus certiorem, eique ſuſpicionem metumque falſitatis eximamus. Id vero 100. locum habet in omni jurejurando, adeoque 101. ne opus quidem eſt tot diviſionibus in jusjurandum **PROMISSORIUM**, & **ADSERTORIUM**, & hujus in **TESTIMONIALE** & **LITIS DECISORIUM**, (*) quum eaedem ubique regulae obtineant.

(*) Accedit, quod ſi rem expendamus paullo accuratius, omne jusjurandum ſit *promiſſorium*. Quiſquis enim jurat, ſive ſuperiore, ſive adverſario deferente, ille promittit, ſe veritatem eloquuturum bona fide. Ceterum id intereſſe aiunt inter **PROMISSORIUM** & **ADSERTORIUM**, quod illud ſuper facto futuro; hoc ſuper praeterito praeſtetur, quod poſterius, ſiquidem de facto alieno juratur, **TESTIMONIALE**; ſi de proprio, **LITIS DECISORIUM**, & quidem, ſi a judice defertur, ſuper facto ipſo, vel **SUPPLETORIUM** vel **PURGATORIUM**; utrumque vero **NECESSARIUM**, ſi ſuper quantitate obligationis, **JUSJURANDUM IN LITEM**; ſi ſuper conſcientia litigatoris, **JUSJURANDUM MALITIAE** vel **CALUMNIAE**, denique ſi pars parti jusjurandum extra judicium deferi, **VOLUNTARIUM**, ſin in judicio, **JUDICIALE** vocari ſolet. Enimvero haec ex juriſprudentia magis Romana, quam ex naturali eſſe, vel inde patet, quod aliae gentes, veluti Hebraei & Graeci, eas diviſiones non agnoverunt. Vid. Codex Talmudicus שבעות *Tom. IV. edit. Surenhuſ.* Maimonid. *de jurejurando*, editus a Diethmaro *Lugd. Bat. MDCCVI.* Selden. *de Synedr. Hebr. II*, 11. Jac. Lydius *de juramento.*

ramento. Quibus addi poſſunt, quae Petitus aliique antiquitatum ſcriptores, de uſu forenſi jurisjurandi apud Graecos paſſim commentati ſunt.

Qui & quomodo jurare debeant?

§. CCVII. Quumque a jurantibus Deus, tamquam vindex, invocetur: (§.CCIII.) conſequens eſt, 102. ut in ludibrium abeat jusjurandum athei, nec leviter peccet, qui homini ejus commatis jusjurandum defert. 103. Ut jusjurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus attinet, cujuſvis religioni ſit attemperandum, (*) adeoque ne jurisjurandi quidem nomen mereatur adſeveratio per res, quarum nulla mentem vincit religio. 104. Ut perjurii merito det poenas, qui per falſos Deos pejeravit, immo 105. & atheus, qui, diſſimulato atheiſmo, per Deum pejeravit, tamquam qui alios decepit, jure puniatur.

(*) Modo formula hujuſmodi non ſimul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones hujuſmodi ne neceſſitas quidem extrema excuſet. (§. CLX, *60.*) Hinc experientia docet, jusjurandum, Judaeo delatum, ejus religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatiſve Chriſtianae ignominiam vergat. Contra dubitarim ego, an excuſandus ſit judex Chriſtianus qui Mahumedanum apud ſe jurare jubeat *per Mahumedem, maximum unius Dei prophetam*, maxime, quum non ſit talis Mahumedanorum religio, ut praeſtito per verum Deum, caeli terraeque conditorem, jurejurando non aeque ad eloquendam veritatem adſtringantur, ac ſi ſimul impoſtoris illius faciant mentionem.

Cujus ex mente interpretandum ſit jusjurandum?

§. CCVIII. Ex eo porro, quod non ultro & temere, ſed, deferente altero, jurandum eſt, (§. CCVI. *99.*) colligimus, 106. jusjurandum praeſtari in gratiam non jurantis, ſed deferentis, adeoque 107. illud ex ejus, non ex jurantis, mente atque intentione eſſe explicandum, ac proinde 108. abſurdiſſimas eſſe cavillationes illas, vel reſervationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi jurisjurandi vim eludere conantur: 109. abſurdiſſimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel abſona poſtulant ab iis, qui ultro jurarunt, alterum repulſam a ſe non laturum. (*)

(*) Quamvis multipliciter peccet, qui ſe tali jurejurando obſtringit, primo quod ultro ac praeter neceſſitatem, & nemine deferente, jurat: (§. CCVI, *98. 99.*) deinde, quod in anteceſſum promittit, alterum non laturum repulſam, quum nondum praeſcire poſſit, qualia petiturus ſit alter: denique quod hoc ipſo ſe ſine neceſſitate vel perjurii, vel temerarii jurisjurandi periculo exponit: non tamen hujuſmodi jurejurando quiſquam obſtringitur, ad id, quod juratus promiſit, praeſtandum, ſi quid alter, quod factu impoſſibile, turpe, atque iniquum ſit, petat. Quum enim ſibi ipſe detulerit jusjurandum; illud procul dubio ex ejus tantum mente ac conſilio erit interpretandum. (§. CCVIII, *107.*) Nemo vero, cui ſana mens eſt, ſeſe ad ea, quae vel per naturam, vel per legem fieri non poſſunt, obſtringere velle creditur. Peccavit ergo Herodes *Matth. XIV.* dum filiae ſaltatrici jurejurando temerario promiſit, ſe, quidquid eſſet petitura, daturum;

turum; at multo graviore ſe ſcelere obſtrinxit, dum ei petenti Joannis caput indulgere non dubitavit.

Effectus ejus & nata inde obligatio.

§. CCIX. Ceterum quum jusjurandum ſit adſeveratio, cum invocatione Dei, tamquam vindicis, conjuncta: (§. CCIII.) conſequens eſt, (§. CXXXI. 36.) 110. ut quiſque obligatus ſit ad jusjurandum religioſe ſervandum. 111. Ut cavillationibus jurijurando non ſatisfiat (*). Ut tamen 112. legi cedere debeat obligatio jurisjurandi, adeoque 113. illud nullam obligationem producat, ſi quis ſe eo ad rem turpem, legibusve prohibitam, devinxerit, quamvis, 114. ſi legibus directe non refragetur jurata promiſſio, omnino quis teneatur, niſi dolo alterius malo deceptus, vel vi injuſta adactus, jurarit. (§. CVII. & CVIII. 43.) Ex quo denique patet, 115. quid ſtatuendum ſit de canoniſtarum axiomate; *omne jusjurandum eſſe ſervandum, quod ſine ſempiternae beatitudinis detrimento ſervari poſſit.*

(*) Eſt vero *ſatisfactio per* CAVILLATIONEM, ſi quis verbis, non menti deferentis ſatisfacit. Quod quam impium ſit, facile patet. Qui per cavillationem ſatisfacit jurijurando, is alterum decipit. Decipere alterum in ſe injuſtum eſt, (§. CXCIX, 76.) & multo quidem injuſtius, ſi quis invocato ſummo numine, tamquam vindice, decipiat. Hinc vere perjurium admiſit Hatto, archiepiſcopus Moguntinus, dum Alberto Bambergenſi pollicitus, ſe eum ſalvum reducturum in caſtellum, ſimulata fame, reduxit ad capiendum jentaculum, exſolutum ſe eo ipſo ratus jurisjurandi religione. Otto Friſing. *Chron. VI,* 15. Marian. Scot. *ad ann. DCCCCVIII.* Miratur hanc *Archipraeſulis verſutiam* Ditmarus Merſeb. *Lib. I. ineunte,* & recte miratur, quum ne Romani quidem ſine cenſura ac nota dimiſerint captivum, qui ſimili jurejurando aſtuve hoſtes deceperat. Gell. *Noct. Att. VII.* 18. De eo recte Cic. *de offic. III,* 32. *Liberatum ſe eſſe jurejurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim adſtringit, non diſſolvit perjurium. Fuit igitur ſtulta calliditas, perverſe imitata prudentiam. Itaque decrevit Senatus, ut ille veterator & callidus vinctus ad Annibalem duceretur.*

Qui laeſit, tenetur ad ſatisfactionem.

§. CCX. Sic ſatis demonſtraſſe nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipſa cogitatione, eſſe laedendum. Quum vero, quicumque alterum infeliciorem reddit, LAEDERE dicatur: is vero vel maxime alterum reddat infelicem, qui, quod ei intulit, damnum non reſarcit: conſequens eſt, 116. ut, qui damnum dedit, ad illud reſarciendum ſatisfaciendumque omnino ſit obligatus. 117. Ut, qui ſatisfactionem illam alteri denegat, novam illi injuriam inferre, ac denuo illum laedere recte dicatur (*). 118. Ut ſi plures damnum dederint, circa ſatisfactionem idem obſervandum ſit, quod ſupra de imputatione actionis a pluribus perpetratae diximus. (§. CXII. ſequ.)

(*) Obligationem hanc ad ſatisfactionem Ariſtoteles *Ethic. ad Nicom. V,* 2. ex contractu involuntario; Puſendorfſius *de jure nat. & gent. III,* 1. 2. ex eo derivat,

derivat, quod fruſtranea futura eſſet lex de nemine laedendo, niſi ſimul vellet legiſlator, ut damnum reſarciretur. At nos ex ipſo LAESIONIS conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, qui quid nobis, quod noſtrum eſt, intercipit & aufert, quam qui, quod intercepit & abſtulit, non reſtituit, vel alio modo non ſatisfacit. Quum ergo nemo ſit laedendus: nec reparatio damni vel ſatisfactio erit deneganda.

§. CCXI. Per SATISFACTIONEM hic intelligimus praeſtationem ejus, quod lex a laedente exigit. Duo autem lex quaevis perfecta exigit, I. ut, quia facto ſuo quis alteri damnum dedit, id reſarciatur (*). II. Ut, quia & ipſe legiſlator per denegatum obſequium laeſus eſt, malum aliquod paſſionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem 119. *ſatisfactio* ſemper & poenam, & reparationem damni, ſuo ambitu complectitur. Grot. *de jure belli & pac. II.* 17. 22. & 120. una alteram vel ideo non tollit, quod vitioſitas actus, ob quam poena irrogatur, & damnum, quod reſarciendum eſt, in omni delicto, ſemper conjuncta ſunt. Sed de POENA alibi erit dicendi locus. Quid ſatisfactio & quotuplex?

(*) Si damnum nullius facto illatum eſt, nemo etiam ad ſatisfactionem eſt obligatus, neque caſus, a ſola providentia divina profectus, ulli mortalium poteſt imputari (§. CVI, 27.) Et inde ſequitur, ut, ſi quis in rebus ſuis tale damnum paſſus ſit, eum dominus ferre teneatur. Quod enim nemini imputare poſſumus: id ipſi ferre cogimur. Caſum ergo, qui nemini imputari poteſt, ipſe dominus ferre cogitur.

§. CCXII. DAMNUM porro datum aut ita comparatum eſt, ut res omnis in priſtinum locum reſtitui poſſit, aut ut factum infectum fieri nequeat. Priore ergo caſu 121. res ipſa exigit, ut res omnino in priorem ſtatum reſtituatur, ſimulque 122. damnum, quod laeſus hoc ipſo, quod eum re ſua carere oportuit, & 123. quod pro recuperanda illa impenſas facere coactus eſt, ſenſit, reſarciatur. Poſteriore, 124. ut aequa aeſtimatione in tantum, quantum fieri poteſt, laeſo praeſtetur indemnitas, & 125. ea in re non modo veri pretii, ſed & adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, ſtupri, ſimiliumque criminum illuſtrat Puſendorffius *de jure nat. & gent. III.* 1. 7. *ſequ.* Quomodo praeſtanda?

M 2 CAP.

CAP. VIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS IMPERFECTIS.

§. CCXIII.

Connexionis ratio. ITa ſatis nobis demonſtraſſe videmur, neminem eſſe laedendum: quin & oſtendiſſe, in quo conſiſtat alterius laeſio. Jam ergo proximum eſſet, ut, quomodo ſuum cuique tribuendum ſit, eadem induſtria explicaremus, (§. CLXXV.) niſi haec officia HYPOTHETICA ita eſſent comparata, ut ſine imperfectorum natura & indole intelligi nequeant. (§. CLXXVI.) Quare conſultiſſimum fuerit, tractationem hanc praemittere, attamen id iterum iterumque monere, ne ὕϛερον πρότερον, i. e. crimen, aevi noſtri Rhadamanthis capitale, ſcientes dolo malo perpetraſſe videamur.

Officiorum imperfectorum fundamentum & diviſio. §. CCXIV. Fons horum officiorum omnium eſt AMOR HUMANITATIS vel BENEFICENTIAE, (§. LXXXIV.) quo ei, quem amamus, & id libenter tribuimus, quod ei non debemus jure ſtricto, & quod tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertimus. Quum vero HUMANITAS nos ſine detrimento; BENEFICENTIA & cum detrimento aliis prodeſſe jubeat: (§. LXXXIII. *) 1. OFFICIA etiam IMPERFECTA duorum generum eſſe, & in officia HUMANITATIS vel INNOXIAE UTILITATIS & BENEFICENTIAE, recte diſpeſci, patet. Utraque 2. ob multarum rerum neceſſariarum indigentiam, tam ſunt neceſſaria, ut homines ſine iis vitam ſuaviter & commode traducere non poſſint.

De iis axiomata. §. CCXV. Quum ergo & horum officiorum non alia eſſe poſſit norma, quam noſtri ipſius amor, adeoque alios amare teneamur, tamquam nos ipſos: (§. XCIII. 66.) conſequens eſt, 3. ut quod nobis fieri ab aliis volumus, id & aliis facere teneamur. (§. LXXXVIII. 55.) Unde & ſupra, dum certum principium, ad quod omnia, quae aliis hominibus praeſtanda ſint, officia referri poſſint, praemiſimus, invenimus regulam: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM, TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI NON VULT, FACERE; (unde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QUAE SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT. (§. XCIII. 68.) Unde officia omnia *imperfecta*, tum *humanitatis*, tum *beneficentiae* prono alveo fluere, res ipſa docebit.

§. CCXVI.

Obligatio ad officia, quae ſine detrimento praeſtantur.

§. CCXVI. Primo itaque nemo ſibi vult ea denegari, quae alter ſine detrimento ſuo praeſtare poteſt. Ergo & alteri quiſque talia liberaliter praeſtare tenetur. Inhumaniſſimum ergo dixeris merito, 4. qui alterum, quum poſſit, ope & conſilio non juvat, vel ejus res non ſervat pro virili, 5. errantem non revocat in viam, 6. ſitienti aquam profluentem, 7. algenti ignem; aeſtu languenti umbram, negat, vel 8. aliquid ab altero cum ejus incommodo exigit, quod facilius & ſine ſuo alteriuſque detrimento conſequi poſſet, Quin 9. adeo levis ac tralatitia eſt haec benignitas, ut ſaepe per leges vel conſuetudines officia haec imperfecta in perfecta tranſire videamus (*).

(*) Sic legibus cautum fuerat apud Athenienſes, ut diris devoveretur, quiſquis erranti non monſtraſſet viam. Hinc ſententia Diphili: ἀγνοεῖς, ἐν ταῖς ἀραῖς, ὅτι ἔστιν, εἴ τις μὴ φράσῃ τὴν ὀρθὴν ὁδόν; *An neſcis, quod in exſecrationibus quoque ſit, ſi quis rectam viam non oſtenderit?* Sic legibus quoque Romani caverant, ut quis alterum actione compellere poſſet ad rem exhibendam, qui ſibi nec ex pacto ullo, nec ex delicto, eſſet obligatus. Ad conſuetudinem vero provocat Latona apud Ovid. *Metamorph. VI. v. 349.*

Quid prohibetis aquas? uſus communis aquarum eſt.

Et Seneca *Controv. I, 1. Iniquum eſt, collapſis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani eſt.* Commune jus, id eſt, conſuetudo, communi omnium gentium conſenſu recepta.

Nec non ad ea, quibus abundamus.

§. CCXVII. Ejuſdem prope innoxiae utilitatis eſt 10. praeſtatio rerum, quarum tanta nobis adfluentia eſt, ut eas ſine notabili aliquo detrimento cum aliis poſſimus communicare, itemque 11. earum rerum, quae alioquin apud nos eſſent periturae, in aliorum utilitatem diſpenſatio: ut adeo 12. & illi valde inhumani ſint, qui res tales corrumpunt, flammis abſumunt, in mare projiciunt, in terra clam defodiunt, tantum ut nemo aliorum inde aliquid capiat utilitatis (*).

(*) Eſt & haec ſatis tralatitia humanitas, & veluti alter ejus gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam haec officia denegant, valde inhumani ſunt: ita iniqui actionum ſuarum aeſtimatores videntur, qui ideo maximas ſibi gratias deberi exiſtimant. Terent. *Andr. II, 1. v. 31. Neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, quum is nihil promereat, poſtulare, id gratiae adponi ſibi.* Quis vero magnam rem praeſtitiſſe hoſpiti dixerit Calabrum, de quo Horat. *Epiſt. I, 7. v. 14.*

Quo more piris veſci Calaber jubet hoſpes.
Tu me feciſti locupletem. Veſcere ſodes.
Jam ſatis eſt. At tu quantumvis tolle,
Benigne.
Non inviſa feres pueris munuſcula parvis.
Tam teneor dono, quam ſi dimittor onuſtus.
Ut libet: haec porcis hodie comedenda relinques.
Prodigus & ſtultus donat, quae ſpernit & odit.

Perquam inhumanus eſt, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanus, qui dum ea offert, tam beneficus ſibi videtur, ut ideo alterum ſibi perpetuo obſtrictum habere debeat.

Quid ſi noxia nobis futura ſit humanitas?

§. CCXVIII. At quum talia aliis praeſtare teneamur ex amore, quo nos alios proſequi jubet Deus O. M. (§. CCXV.) nemo vero alterum ſe ipſo magis amare teneatur: (§. XCIII. 65.) conſequens eſt, 13. ut, ſi his officiis nobis ipſis, vel amicis, nos obfuturos eſſe, praevideamus, ea jure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere poſſit in ſtatu naturali, ubi nullus nos tutos praeſtat magiſtratus, ſi hoſtibus manifeſtis prodeſſe hoc modo non dubitemus: facile reddi poteſt ratio, 14. cur in ſtatu naturali hoſti, quatenus hoſtili erga nos animo eſt, etiam innoxiae utilitatis officia jure denegemus, 15. contra in ſtatu civili eo obtentu nemo temere ſine reprehenſione utatur (*).

(*) Sic in bello hoſtes jure prohibemus aquatione, jure item corrumpimus commeatum, ne illis, nos invaſuris, utilitatem praeſtet. Sed haec omnia catenus jure fiunt, quatenus hoſtilli in nos ſunt animo. Alioquin enim, ſi nobis obeſſe non poſſunt, omnino humanitatis inſignem ferunt laudem, qui & hoſtes, e. g. captivos, vel morbo decumbentes, ſine inſigni detrimento ſuo juvant. Quumque in ſtatu civili non temere nobis nocere poſſit hoſtis, quem ſaltim magiſtratus auctoritas in ordinem cogere poteſt: inhumanus omnino eſt, qui & hoſti, immo & ſcelerato homini, has innoxiae utilitatis res ſubtrahit, quum hic miſereri oporteat οὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, *non mores, ſed hominem, vel ſi non hominem, at ſaltim humanitatem*, uti recte vidit Ariſtoteles *apud Diogen. Laërt. V*, 21. Quare vix excuſanda eſt inhumanitas Athenienſium, qui Socratis accuſatores ita averſati ſunt, ut nec ignem iis accenderent, nec interrogantibus reſponderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, donec illi odii impatientia ſeſe ſuſpenderent. Plutarch. *de invid. & od. p.* 538.

Humanitas & inimicis debetur.

§. CCXIX. Immo potius, quum amor, ex quo haec officia proficiſcuntur, non ob alterius merita, ſed ob aequalitatem naturae, debeatur: (§. LXXXVIII.) facile patet, 16. & inimicis, non denegandas eſſe res, quibus abundamus, & quae ſine detrimento noſtro praeſtari poſſunt, quin 17. tanto ſplendidiorem fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum ſpe aliqua inſignem gratiam ab hoſtibus ineundi conjuncta eſt (*).

(*) Novimus haec Chriſtianis inculcari *Matth. V*, 45. *Luc. VI*, 35. iiſdemque ob oculos poni exemplum ipſius Patris coeleſtis, *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit: ſuper juſtos & injuſtos.* At ejuſdem veritatis ipſam rectam rationem, conſiderata humanae naturae aequalitate, non eſſe ignaram vel inde patet, quod Socrates ex inſtituto profligavit vulgarem ſententiam, *amicis bene faciendum, male inimicis*: teſte Themiſtio *Orat. ad Valent. de bello victis.* Et quid excellentius ab homine, experte ſacrarum litterarum, ſcribi potuit, quam illud Hieroclis *in aur. Pythag. carm. p.* 69. Διὸ καὶ λέγεται ὀρθῶς, ὡς οὐδεὶς ἐχθρὸς τῷ σπουδαίῳ· καὶ μόνος ὁ ἀγαθὸς αὐτῷ φίλος. ὁ μὲν γὰρ τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ, οὐδὲ τὸν κακὸν ἐχθρὸν τίθεται. ὁ δὲ τὸν ἀρετῇ κεκοσμημένον ζηλοῖ πρὸς κοινωνίαν, τὸν ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἐκλέγεται, μιμούμενος καὶ ἐν τῷ φιλίας μέτρῳ τὸν θεόν, ὃς μισεῖ μὲν οὐδένα ἀνθρώπων,

ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερόντως ἀσπάζεται. *Unde fit etiam, ut recte dicatur, virum bonum odiſſe neminem, ſolumque bonum & amicum exſiſtere. Quum enim bonum diligit, non eum, qui malus ſit, putat inimicum. Sin autem virtute praeditum quaerit ad ſocietatem, ex omnibus eum deligit, qui probus ſit, atque in amicitiae legibus Deum ipſum imitatur, qui nullum quidem ſolet odiſſe, ſed eum potiſſimum, qui bonus eſt, amplecti & diligere.*

Obſervandi tamen gradus neceſſitudinis.

§. CCXX. At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo haec officia, tamquam ex fonte limpidiſſimo, promanant, directricem veluti habeat ſapientiam, (§. LXXXIII. 45.) ſapientia vero ſit facultas ea, quae ad noſtram aliorumque felicitatem pertinent, diſcernendi: (§. eod.) inde colligimus, 18. non ſolum perſonarum, ſed & neceſſitatis, qua alter premitur, habendam eſſe rationem, adeoque 19. in pari cauſſa, ſi omnibus non poſſit ſatisfieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam ſcelerato, 20. plus amico, quam inimico, 21. plus cognato & neceſſario, quam extraneo; (*) 22. plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis noſtrae indiget. Et eatenus recte illuſtris LEIBNITIUS, juſtitiam *amorem ſapientis* eſſe, ſtatuit.

(*) Hinc & Pythagoras certos amoris hujus gradus diſtinxit *in aureo carm. v. 4. ſequ.*

Τούς τε γονεῖς τίμα, τούς τ' ἄγχιστ' ἐκγεγαῶτας·
Τῶν δ' ἄλλων ἀρετῇ ποιοῦ φίλον, ὅστις ἄριστος.

Inde parentis honos ſequitor: tum ſanguinis ordo:
Poſt alii ſunto, virtus ut maxima, amici.

Quam Pythagorae ſententiam praeclare, uti ſolet, interpretatur Hierocles *p. 49. ſequ.*

Obligatio ad beneficentiam.

§. CCXXI. Sublimior eſt amoris gradus, quem ſupra BENEFICENTIAE vocavimus, (§. CCXIV.) quia amor ille ita comparatus eſt, ut nos & cum aliquo detrimento aliis pro virili prodeſſe jubeat. Quum enim, quae nobis fieri cupimus, ea & aliis facere teneamur, (§. LXXXVIII. 55.) & ſaepenumero incidant caſus, ut infeliciſſimi nobis videremur, niſi alii nobis, quae deſunt, liberaliter elargirentur, tunc vero nemo temere ſit, quin illa ſibi praeſtari cupiat: conſequens eſt, 23. ut his caſibus aliis & cum detrimento ea, quae illis deeſſe animadvertimus, liberaliter elargiamur (*).

(*) ELARGIRI vero dicimur, non quod commodamus, vel pro certa mercede concedimus, ſed quod alteri ſine ſpe vel reſtitutionis, vel retributionis, damus. Itaque ſi rem do, ut recipiam, vel, ut ſaltim mercedem feram: actus hic incidit in contractum. Sin do ſine ſpe reſtitutionis vel retributionis: vera haec beneficentia vel largitas eſt. Seneca *de Benef. VI, 14. Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium eſt, quod qui dat, non computat, cui, ſed quanti daturus ſit, quod undique in ſe converſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium*

rium fuerit, aeſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem, niſi emiſſem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii adlaturus eſſet mihi, ſed quantum lucrum ſibi. Quod emi, non debeo. Quamvis vero hamata non eſſe oporteat beneficia: nemo tamen benefacit alteri, quin hunc ſibi ad amorem mutuum devincire velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipſo ſe tacite ad mutuum amorem omnino obſtringit.

Quid beneficentia? quid officioſitas?

§. CCXXII. Itaque BENEFICIUM eſt, res vel actio, alteri profutura, quam ei ſine ſpe reſtitutionis aut retributionis praeſtamus. Studium vero alteri talia praeſtandi BENEFICENTIAM vocamus: quemadmodum ſtudium & promtitudinem, alteri ea cum obligatione reſtitutionis vel compenſationis praeſtandi, quae ipſi proſunt, OFFICIOSITATEM adpellavit. Sidon. Apollin. *Carm.XXIII. v.* 478. Quamvis vero ea, quae ita praeſtantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, & grato animo accipienda ſunt, ſi vel majoris ſint, quam ut mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id praeſtandum non obligat officii ratio, praeſtentur (*).

(*) Vidit & hoc Seneca *ibid. Cap. XV. Iſto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam, dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia eſt. Adverſus hoc reſpondetur, quaedam pluris eſſe, quam emuntur. Emis a medico rem inaeſtimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore ſtudia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operae, ſolvitur, quod deſerviunt, quod a rebus ſuis avocati nobis vacant: Mercedem non meriti, ſed occupationis ſuae, ferunt.* Poſtea tamen & aliam rationem, cur & iis, qui talia praeſtant, gratum animum debeamus, reddit, dum *Cap. XVI.* iſta ſubjungit. *Quid ergo? quare medico & praeceptori plus quiddam debeo, nec adverſus illos mercede defungor? Quia ex medico & praeceptore in amicum tranſeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, ſed benigna & familiari voluntate.*

Beneficentia proficiſci debet ex voluntate aliis utilitatem adferendi.

§. CCXXIII. Quum ergo beneficentia ſit ſtudium ea, quae alteri profutura animadvertimus, praeſtandi, (§. CCXXII.) nemo non videt, 24. ejus virtutis laudem ſibi fruſtra adrogare eos, qui, ut ille ſervulus Terentianus, *Hecyr. V,* 4. *v.* 39. plus ſaepe boni ignorantes imprudenteſque faciunt, quam ſcientes antea umquam: (§. XLVIII.) vel 25. qui conſilio nocendi alteri benefaciunt, vel 26. non alia ratione ad benefaciendum excitantur, quam quod id beneficium ſibi magis, quam aliis, profuturum exiſtiment. Ex quo porro patet, 27. in dijudicandis beneficiis animum magis & conſilium benefactoris, quam ipſum actum atque effectum, eſſe aeſtimandum (*).

(*) Ut exemplis illuſtremus has concluſiones: nemo dixerit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari litteras, boni quid nunciantes, tradidimus: nec quem quis commendat, tantum ut alio loco ſit, ipſeque vacua dominetur in aula, nec

nec qui arbores ſuae voluptatis cauſſa plantavit, ſi umbra earum & vicinus, praeter ejus animi ſententiam fruatur. Huc pertinet elegans *fabella* Phaedri *I*, 22. de muſtela, ab homine prehenſa, quae, quum inſtantem effugere cupiens necem, rogaret, ut ſibi parceretur, quum moleſtis muribus purget domum, triſte hoc tulerit reſponſum:

Faceres, ſi cauſſa mei:
Gratum eſſet, & dediſſem veniam ſupplici,
Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,
Quae ſint roſuri, ſimul & ipſos devores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

Hoc enim, ipſo interpretante Phaedro, *in ſe dictum debent illi agnoſcere, quorum privata ſervit utilitas ſibi, & meritum inane jactant imprudentibus.*

§. CCXXIV. Quumque ex amore haec beneficia proficiſci debeant, iſque ſemper conjunctus ſit cum ſapientia: (§. LXXXIII. 45.) facile patet, 28. profuſionem, & quidvis potius, quam liberalitatem, eſſe, cui ratio non conſtat: nec 29. beneficiorum vocabulo digna videri, quaecumque ex ambitione magis & jactantia, quam ex amore, vel 30. non indigis, ſed opulentioribus, (*) immo 31. indignis potius, quam viris bonis, vel quae denique, 32. turbato illo neceſſitudinum ordine, de quo ſupra quaedam monuimus, (§. CCXX.) praeſtantur. Beneficia tamen ſapienter diſpenſanda.

(*) Praeterquam enim quod haec beneficia praeripiuntur indigis: plerumque etiam ſunt hamata & captatoria, ac proinde eo quoque nomine merito indigna ſunt beneficiorum vocabulo. *Matth. V*, 46. 47. *Luc. VI*, 32. *ſequ.* Praeterea apud opulentiores, quidquid iis beneficii praeſtiteris, nec gratum eſt, nec beneficii rationem habet. Hinc riſiſſe Alexandrum M. novimus beneficium, quum illi jus civitatis offerrent Corinthii, quamvis ſe id, praeter Herculem & Alexandrum, nemini dediſſe gloriarentur. Seneca *de Benef. I*, 13. Fieri tamen poteſt, ut hujuſmodi beneficia excuſent officium, beneficiorum ab aliquo antea perceptorum memoria, immo & civitatis, in qua verſamur, mores, ac proinde Romae, nemo vitio clienti vertere potuiſſet hujuſmodi liberalitatem, quia jus illud patronatus, a Romulo inſtitutum, exigebat etiam, ut patronis benefacerent clientes. Dionyſ. Halic. *Lib. II. p.* 84. Plutarch. *Romul. p.* 24. Polyb. *Hiſt. VI. p.* 459. Nec magis Perſae, Regi ſuo offerentes dona & munera, ullius reprehenſionem jure incurrebant, quum lex exſtaret, πάντας βασιλεῖ κατὰ τὴν ἑαυτῷ δύναμιν ἕκαστον προσκομίζειν, *ut omnes Perſae Regi, ſinguli pro ſuis facultatibus, munera offerrent.* Aelian. *Var. Hiſt. I*, 31. *ſequ.*

§. CCXXV. Praeterea ex eo, quod prodeſſe alteri debeant beneficia, (§. CCXXII.) non abs re colligere nobis videmur, 33. beneficia attemperanda eſſe cujuſvis conditioni & neceſſitatibus: adeoque 34. non eſſe beneficia, quae alteri nullam adferunt utilitatem, 35. multoque minus id nomen mereri, quae cum manifeſto alterius detrimento, vel ſaltim 36. cum maximo incommodo, conjuncta ſunt (*). Et alterius neceſſitati & conditioni attemperanda.

(*) Hinc beneficus non eſt, qui famelico gemmam, ſitienti veſtem pretioſam, aegroto epulum offert, per n. 33. Nec minus id nomen meretur Beſſus,

ſus, qui catenas aureas Dario injecit. Curt. *Lib. V. Cap. XII. per nu.* 34. 35. Denique Romanus ille, ſervatus inter proſcriptos, ac deinde perpetuo circumductus ludibrioque habitus, recte exprobravit benefactori ſuo, *nihil ſe illi debere, ſi ſervaverit, ut haberet, quem oſtenderet.* Seneca *de Benef. II,* 11. *per n.* 36.

Nec minus diſtinguendi gradus neceſſitudinis.

§. CCXXVI. Quemadmodum vero amor ille humanitatis & beneficentiae, qui nos ad beneficia aliis praeſtanda inflammat, ne quidem inimicos negligi patitur: (§. CCXIX. 16.) ita facile unusquiſque intelliget, 37. multo magis amandos eſſe, qui nobis, quantum in ipſis fuit, beneficia praeſtiterunt: adeoque 38. eos eſſe peſſimos mortalium, ipſiſque brutis ferociores, qui ſe ne beneficiis quidem ad concipiendum noſtri amorem moveri patiuntur: quin 39. eoſdem eo eſſe injuſtiores, quo minus negari poteſt, eos, acceptando beneficia, ſe ad mutuum benefactorum amorem obſtrinxiſſe. (§. CCXXI. *).

Obligatio ad gratitudinem.

§. CCXXVII. Amor erga benefactores vocatur GRATUS ANIMUS, vulgo GRATITUDO. Quamobrem quum unusquiſque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus eſt, obſtrictus ſit: (§. CCXXVI, 37.) conſequens eſt, 40. ut unusquiſque etiam obſtrictus ſit ad gratum animum benefactoribus quavis ratione oſtendendum: 41. id tamen officium imperfectum eſſe, adeoque 42. nec quemquam ad illud alteri exhibendum cogi, nec 43. ingratum actione forenſi conveniri poſſe, (*) niſi leges civiles ejuſmodi actionem diſerte invexerint. Quale quid de Perſis tradidit Xenophon *Cyropaed. I,* 2. 7. *p.* 9. *edit. Oxon.*

(*) Equidem vulgo diſtinguunt inter ingratitudinem SIMPLICEM, cujus vitii reus eſt, qui benefactori non benefacit, & PRAEGNANTEM, ſi quis beneficia malefactis atque injuriis penſat. Et illam quidem extra legum civilium poenas, hanc poena digniſſimam eſſe, ſtatuit Puſendorff. *de jure nat. & gent. III,* 3, 17. Sed ſi dicendum quod res eſt, hoc quoque caſu non in ingratum animadvertitur, ſed in injurioſum, quippe poenas daturum, etiamſi homini, nullis ſibi beneficiis cognito, intuliſſet injuriam. Quamvis facile largiamur, eo gravius merito haberi delictum, cum turpiſſimo iſto animi ingrati vitio conjunctum. Sic ſane gravius merito animadvertitur in eos, qui in parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere injurii.

De ea regulae.

§. CCXXVIII. Quandoquidem vero gratitudo eſt amor erga benefactorem: (§. CCXXVII.) conſequens eſt, 44. ut, delectari unumquemque benefactoris ſui perfectione & felicitate, & 45. ejus benevolentiam verbis ornare & praedicare, quin & 46. beneficia beneficiis, non iiſdem quidem ſemper, at beneficiis tamen, & officiis, quantum fieri poteſt, plurimis penſare oporteat: ac proinde, 47. ut deſint vires, tamen & voluntatem gratum oſtendendi animum magnopere eſſe laudandam.

§. CCXXIX.

§. CCXXIX. Denique quum & cum detrimento noſtro prodeſſe, & ſine ſpe reſtitutionis ac retributionis benefacere aliis teneamur: (§. CCXXI, 23.) conſequens eſt, 48. ut multo minus alteri denegare debeamus, quae ſibi ille, certam reſtitutionem & retributionem ſpondens, praeſtari petit, adeoque 49. unuſquiſque obligatus ſit ad ſtudium illud alteri gratificandi, quod ſupra OFFICIOSITATEM vocavimus, (§. CCXXII.) dummodo 50. non manifeſtum ſit, illam alios juvandi promtitudinem cum periculo ac detrimento noſtro non fore conjunctam. (§. XCIII. 65.) Obligatio ad officioſitatem.

Cap. IX.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS HYPOTHETICIS, ET PRIMO QUIDEM, CIRCA DOMINII ADQUISITIONEM ORIGINARIAM.

§. CCXXX.

Quae haſtenus diſſeruimus, ea partim ad amorem JUSTITIAE, partim ad eum, quem ſupra HUMANITATIS & BENEFICENTIAE amorem adpellavimus, (§. LXXXIV.) pertinent. Ex hoc officia *imperfecta*, de quibus ſuperiore capite diſſeruimus; ex illo *perfecta*, tamquam ex fonte, promanant. *Perfecta* in eo conſiſtere diximus, ut primum neminem laedamus, (quod officium ABSOTUTUM vocavimus,) deinde, ut ſuum cuique tribuamus, quod nobis officium HYPOTHETICUM eſt. Quum igitur de illo *Cap. VII.* actum ſit, de hoc jam erit eadem cura exponendum. Connexio.

§. CCXXXI. SUUM proprie quiſque vocat, quod in DOMINIO ſuo eſt. DOMINIUM vero vocamus jus, ſeu facultatem, alios uſu rei alicujus excludendi (*). Ipſam detentionem rei, cujus uſu alios excludere ſtatuimus, POSSESSIONEM adpellare mos eſt. Ceterum jus nobis vindicamus, aut omnes praeter nos, aut exceptis quibuſdam aliis perſonis, reliquas omnes uſu alicujus rei excludendi. Priore caſu res in PROPRIETATE; poſteriore in COMMUNIONE POSITIVA eſſe dicitur, quae vel AEQUALIS eſt, quando aequale omnibus jus in re communi competit, vel INAEQUALIS, quando alter altero plus minuſve juris in illa habet. Itemque vel PERFECTA, quando omnibus in re communi jus perfectum eſt, vel IMPERFECTA, quando nemini tale jus perfectum eſt, qualis eſt inter milites exercitus, quibus certae pecuniae ſummae praemium a principe deſtinatum. Si nec uni, nec pluribus, jus animuſve eſt, alios uſu rei, nondum Quid ſuum? dominium, poſſeſſio, proprietas, communio.

Digitized by Google

ab ullo poſſeſſae, excludendi: res in COMMUNIONE NEGATIVA eſt, quae ſola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio eſt conſtituta.

(*) In hac ſola facultate, uſu alicujus rei alios excludendi, dominium conſiſtere palam eſt. Omnia enim reliqua dominii effecta, quae alias in definitione dominii enumerari ſolent, ita ſeparari poſſunt a dominio, ut nihilominus quis maneat dominus. Sic e. g. *facultatem, omnem ex re utilitatem percipiendi*, conſtituto uſufructu a proprietate ſeparari, animadvertimus, ſalvo dominio. *Facultatem libere de re diſponendi* non competere pupillis, notum ac pervulgatum eſt. Et hos tamen dominos rerum ſuarum eſſe, nemo negaverit. Unde Seneca *de Benef. VII*, 12: *Non eſt argumentum, ideo aliquid tuum non eſſe, quia vendere non potes, quia conſumere, quia mutare in deterius, aut melius. Tuum enim eſt etiam, quod ſub certa lege tuum eſt.* Denique & *facultatem vindicandi* rem commodatam vel depoſitam a tertio poſſeſſore, domino ademtam eſſe obſervamus, multis locis, ubi obtinet juris regula: *Hand muſs hand vvahren.* Quum ergo definitionem id duntaxat ingredi debeat, quod ad rei eſſentiam ita pertinet, ut abeſſe nequeat, ſublata vero *facultate alios rei uſu excludendi* illico quis dominus eſſe deſinat: dubitari nequit, quin haec ſola dominii definitionem abſolvat. Idque velle exiſtimo Arrianum *diſſert. Epict. II*, 2. dum dominum definit, *τὸν τῶν ὑπ' ἄλλων σπουδαζομένων ἢ ἐκκλινομένων ἔχοντα ἐξουσίαν, qui, quae alii expetenda fugiendaque cenſent, in poteſtate habet.*

Jus hominum in res creatas.

§. CCXXXII. Jam quum ipſa ratio nos convincat, Deum condidiſſe homines: (§. CXXVII, 18. ſeqq.) eumdem ſane voluiſſe etiam, ut exſiſterent, manifeſtum eſt. Quumque qui finem cupit, is & media velle videatur: conſequens eſt, 1. ut homines rebus omnibus, ad conſervandam eorum exſiſtentiam neceſſariis, quas haec tellus producit, uti frui voluerit. Praeterea quum Deus hominem, animal praeſtantiſſimum, inſigni prae reliquis amore proſequatur: (*Phil. mor. elem. §. CLXXX.*) dubitari profecto non poteſt, 2. quin & felicitate ac perfectione noſtra delectetur, (§. LXXX.) adeoque & iis nos frui velit, quae vitam noſtram reddant perfectiorem, feliciorem, ac ſuaviorem, dummodo 3. rebus creatis non abutamur. (*) (§. XC.)

(*) Dubitatum eſt a quibuſdam, an & brutis, quae ſine dolore deſtrui, uſibuſque humanis adhiberi nequeunt, uti liceat ad vitam conſervandam? Idque haud pauci negarunt, quod & injuriam his animantibus fieri exiſtimarent, & brutorum non uſus, ſed abuſus eſſe videretur, ſi quis, ut carne eorum veſcatur, ea jugulare non dubitet: maxime quum & ſine feralibus iſtis epulis vitam conſervare poſſent homines. Addunt alii, eſum carnis & minus ſalubrem eſſe, & homines efferatos reddere, idque in primis urſiſſe novimus Pythagoram, & poſtea Porphyrium *in libris περὶ ἀποχῆς.* Vid. Scheffer. *de philoſ. Italica Cap. XIV.* Sed 1. tota illa hypotheſis, quod injuria & brutis inferri poſſit, nititur alio errore de tranſmigratione animarum, ſeu *κοινῷ δικαίῳ ψυχῆς, communi, quod nobiſcum habent, animae iure*, uti vocavit Pythagoras apud Diog. Laërt. *VIII*, 13. quod explicaturus Empedocles apud eumdem Laërt. *VIII*, 77.

Ἤδη

Ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε,
Θάμνος τ' οἰωνός τε, καὶ ἐξ ἁλὸς ἔμπυρος ἰχθύς.

Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella,
Plantaque, & ignitus piſcis, pernixque volucris.

Add. Jamblich. *vit. Pythag. XXIV. nu.* 108. Porphyr. *vit. Pythag. p.* 188. *ſequ.* Sed falſum eſt, ullam nobis cum brutis eſſe juris communionem, (§. XC.) atque hinc falſum etiam, brutis fieri injuriam, 2. Non ideo abſtinendum eſt a rebus, quia iis carere poſſumus, quia Deus nos non modo eſſe, ſed ſuaviter vivere cupit. Nec is uſus abuſus eſt, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3. inſalubritas illa, quam urgent, nec ſatis probata eſt, & procul dubio non a moderato carnis uſu, ſed ab ingluvie, & rerum creatarum abuſu, quem & ipſi damnamus, proficiſcitur.

Initio omnia in communione negativa fuerunt.

§. CCXXXIII. Quum ergo Deus omnia, quae ad conſervandam ſuaviterque tranſigendam vitam humanam pertinent, utenda fruendaque dederit hominibus: (§. CCXXXII.) procul dubio etiam voluit, 4. ut nullus earum uſu ab ullo excluderetur: adeoque 5. ex intentione Dei initio rerum omnia in negativa communione, adeoque 6. vere in nullius dominio fuerunt conſtituta. (*) (§. CCXXXI.)

(*) Atque ita primaevam hominum conditionem deſcribunt non modo ſacrae litterae, *Geneſ. I,* 28. 29. verum etiam poëtae, qui & eo nomine laudarunt ſaeculum aureum, quod illo tempore, uti ait Virgil. *Georg. I, v.* 125.

Nulli ſubigebant arva coloni,
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Negant ergo, tum ullos agrorum fines, ullos limites fuiſſe, rebus adhuc in medio poſitis, ac univerſi humani generis uſibus ita relictis, ut nullus eorum uſu excludi potuerit.

Sed ab ea diſcedere licuit, urgente neceſſitate.

§. CCXXXIV. Quod ipſe Deus voluit, id voluit ſapientiſſime, ac proinde illud ſine ſumma neceſſitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero & leges divinae adfirmativae, qualis eſt illa, ut res omnes creatae veluti in medio poſitae omnium uſibus pateant, exceptionem ob neceſſitatem admittant, (§. CLIX, 58.) in cenſum autem hic veniat non modo extrema neceſſitas, ſed & illa, quae efficit, ut vitam ſuaviter ac commode tranſigere non poſſimus: (§. CLVIII, 54. §. CCXXXII. 2.) conſequens eſt, 6. ut, urgente neceſſitate, homines a negativa illa communione diſcedere, adeoque 7. dominium, quod communioni illi opponitur, (§. CCXXXI.) introducere omnino potuerint.

Quae neceſſitas homines coegerit

§. CCXXXV. Jam facile quidem patet, ſi intra paucos ſtetiſſet humanum genus, nulla circa primaevam illam ac negativam rerum omnium communionem mutatione opus fuiſſe futurum, ſufficiente quippe omnibus naturae ubertate, ad vitam ſi non ſuaviter,

Dominium introducere?

at commode ſaltim, & qualiter tolerandam. At ex quo, per univerſum terrarum orbem diſperſis, & in innumeras familias diſtractis hominibus, quaedam res non ſufficere omnibus coeperunt; quaedam omnino ob inſignem copiam ſuffecerunt: ipſa homines impulit neceſſitas, 8. ut in ea, quae non omnibus ſufficerent, dominium aliquod inducerent: (§. CCXXXIV. 7.) 9. ſolis inexhauſti uſus rebus, quas in dominio eſſe nulla juſſit neceſſitas, nec non 10. rebus, nihil ad vitam conſervandam ſuaviterque traducendam pertinentibus, in priſtina communione negativa permanentibus (*).

(*) Et hinc hujuſmodi res *communes* eſſe jure naturali dixerunt jureconſulti, §. 1. *Inſt. de rer. diviſ.* & quidem non ita, *uti publica, quae in patrimonio ſunt alicujus populi, ſed ut ea, quae primum a natura produta ſunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt*, uti ait Neratius *l.* 14. *pr. D. de adqu. rer. dom.* Nimirum hae res omnes, quamvis optimae omnium ac pulcherrimae, tamen ob inſignem copiam in primaeva illa ac negativa communione permanſerunt. Hinc Petron. *Satyr. Cap.* C. *Quid non commune eſt, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna, innumerabilibus comitata ſideribus, etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formoſius poteſt? in publico tamen manant.* Nec magis quisquam adfectat dominium in muſcas, mures, glires, vermes, aliaque, quae vel noxia humano generi, vel cum nulla ſaltim utilitate conjuncta ſunt.

Inſtitutum hoc non injuſtum eſſe.

§. CCXXXVI. Sic ergo dominium, ſublata negativa communione, invexit ipſa neceſſitas. Illud vero humani generis inſtitutum 11. cum nullius injuria fuiſſe conjunctum, vel inde patet, quod in communione negativa nulli mortalium ſit jus, alterum rerum uſu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque cuivis licere oporteat, rem quamvis nullius ita ſibi vindicare, ut deinceps nemini illius uſum concedere cogatur, ſed eam ſibi detinere, ſuiſque ſeponere uſibus poſſit (*).

(*) Nam in quo alteri nullum jus animuſque eſt, me uſu rei excludendi, illud eſt nullius. At nullius eſſe deſinit, ſimul ac eam uſibus meis adhibere, ac jure a Deo mihi conceſſo uti ſtatui. (§. CCXXXII.) Nam quum is me laedere dicatur, qui me imperfectiorem infeliciorem que reddere conatur: (§. CLXXVIII.) procul dubio & is me laedit, qui eo, quod vitae ſervandae ſuaviterque traducendae cauſſa ſemel mihi vindicavi, me privare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamvis poſitivo communi, ait Arrianus *diſſert. Epict. II,* 4. ἄγε, τὸ δὲ θέατρον οὐκ ἔστι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅταν οὖν καθίσωσιν, ἐλθὼν, ἄν σοι φανῇ, ἔκβαλέ τινα αὐτῶν. *Age, commune nomen eſt theatrum omnium civium? In eo vero, ſi conſederint, e loco, ſi libet, aliquem eorum ejicito.* Et Seneca *de Beneſ. VII,* 12. *Propterea non mentiar, ſi dicam, me habere in equeſtribus locum. Sed quum in theatrum veni, ſi plena ſunt equeſtria, & jure habeo locum illic, quia ſedere mihi licet: & non habeo, quia ab his, quibuſcum jus mihi loci commune eſt, occupatus eſt.*

§. CCXXXVII.

Digitized by Google

Ex eo tempore res vel poſitive communes, vel propriae.

§. CCXXXVII. Quum ergo homines, coacti neceſſitate, invexerint rerum dominium: (§. CCXXXV.) hoc vero vel in *communione* poſitiva, vel in *proprietate* conſiſtat: (§. CCXXXI.) conſequens eſt, 12. ut, ex quo a communione negativa diſceſſum, omnes res vel poſitive communes pluribus, vel ſingulis propriae eſſe coeperint, & 13. communio quidem nata ſit inde, quod plures eamdem rem pro indiviſo poſſidere, omneſque alios ejus uſu excludere ſtatuerunt: (*) 14. proprietas vero vel initio ſtatim ex rerum nullius *adprehenſione* ac *poſſeſſione*, vel ex poſt facto ex *diviſione* vel *ceſſione* rerum poſitive communium traxerit originem.

(*) Id procul dubio initio ſtatim factum, quum gentes & familiae in diverſas terrarum partes ſecedere coeperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem ſibi communiter pro indiviſo tantiſper vindicavit, donec urgente neceſſitate res communes dividerent, vel ex pacto ſingulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurium ſane gentium, quae initio totas provincias communiter pro indiviſo poſſederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum Juſtin. *XLIII*, 1. Scytharum & Getarum, Horat. *Carm. III*, 24. Germanorum Tacit. *Germ. Cap. XXVI.* incolarum inſulae Liparae, Panchaeorum & Vaccaeorum Diodor. Sic. *Biblioth. V*, 9. & 45.

Cur a communione etiam poſitiva diſcedendum fuerit?

§. CCXXXVIII. Et quidem, ſi tanta eſſet generis humani felicitas, ut omnes peraeque virtutis amore flagrarent: ſane neque dominio, neque pactis ullis, indigeremus, quia & nihil habentibus nihil tamen, quod ad conſervandam ſuaviterque tranſigendam vitam pertinet, eſſet nobis defuturum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam ſeipſum, amaturus, eique ultro facturus eſſet omnia, quae ſibi ab altero fieri cupit: quid opus eſſet dominio inter amicos, quorum omnia communia ſunt? Enimvero, quum pro praeſente rerum humanarum indole vix ſperandum ſit, aliquam multitudinem virtutis adeo ſtudioſam eſſe futuram, ut alterius utilitati non minus, quam ſuae, ſerviat: facile patet, 15. communionem poſitivam naturae hominum, qualis nunc eſt, non congruere, adeoque eos, 16. cur ab ea quoque diſcederent, cauſſas non poenitendas habuiſſe (*).

(*) Quicumque ſane communionem hujuſmodi aliquando obſervatam memorant, ii ſimul homines illos fuiſſe eximia virtute praeditos, poſuerunt. Id ſane jure dixeris de eccleſia Hieroſolymitana. *Act. IV*, 32. Nec credibile fore ſuſpicati ſunt poëtae, quod de communione illa inter homines aurei ſaeculi retulerunt, niſi ſimul illos fingerent virtutis ac honeſtatis ſtudioſiſſimos fuiſſe, qui, uti ait Ovid. *Metamorph. I, v.* 90:

vindice nullo,
Sponte ſua, ſine lege, fidem rectumque colebant.

Porro Scymnus Chius communem hujuſmodi rerum omnium uſum tribuit Scythis nomadibus ultra Maeotin, ſed eoſdem ſimul vocat *τὰς σφόδρα, εὐσεβάτας, gentem piiſſimam.* Sed & a Pythagora inſtitutam rerum communionem

nem ex juſtitia, tamquam ex fonte, promanaſſe, tradit Iamblich. *vit. Pythag. ſegm.* CLXVII. Refrigeſcente itaque virtute, pietate, juſtitia, etiam communioni non eſſe locum, facile unuſquiſque intelligit.

Qui ſint modi adquirendi originarii?

§. CCXXXIX. Ex quo ſimul patet, quomodo invecta ſit rerum proprietas, & quot ſint modi illam in certa re adquirendi. Res enim vel adhuc *extra dominium* eſt, vel jam *in alterius dominio* conſtituta. Si prius: tunc modos adquirendi cum Grotio vocamus ORIGINARIOS, quibus quum vel ſubſtantiam, in nullius dominio conſtitutam, adquiramus, vel quae ei quacumque ratione accedunt, incrementa: priorem adquiſitionem OCCUPATIONEM, poſteriorem ACCESSIONEM adpellamus.

Quinam derivativi?

§. CCXL. Sin res jam in alterius dominio ſunt: tunc vel in plurium *communione* ſunt, vel in *proprietate* ſingulorum. (§. CCXXXI.) Priore caſu res communes in proprietatem rediguntur per DIVISIONEM & CESSIONEM; poſteriore per TRADITIONEM. Neque ullus eſt dominium adquirendi modus DERIVATIVUS, quin ad hos paucos quam commodiſſime referri poſſit.

Quid occupatio? quid res nullius?

§. CCXLI, OCCUPATIO eſt adprehenſio poſſeſſionis rerum nullius. NULLIUS vero eſſe dicuntur res, in quibus vel nemini umquam alios uſu iſtarum excludendi jus fuit, vel de quarum ſaltim domino nihil certi conſtare poteſt, vel in quibus denique poſſeſſor ſeſe ultro jure alios uſu earum excludendi abdicavit, quae PRO DERELICTO HABITAE dicuntur. Quum ergo in rebus nullius nulli ſit jus, alios earum uſu excludendi: (§. CCXXXI.) conſequens eſt,
17. ut quae nullius ſunt, merito cedant occupantibus, nec tamen
18. id intelligendum ſit de rebus amiſſis, furtim vel vi ſurreptis, imminente naufragio jactis, per bruta ablatis, quae neutro ſenſu res nullius dici poſſunt, quum & habuerint antea dominos, & hi dominio ſuo ſeſe ultro numquam abdicarint. (*)

(*) Hinc recte de piſcibus, a ſe in mari captis, philoſophatur Gripus piſcator apud Plautum *Rud. IV, 3. v. 32.* dum ſuos illos factos contendit, quod a nemine eorum uſu jure excludi poſſit:

Ecquem eſſe dices mari piſcem meum?
Quos quum capio, ſiquidem cepi, mei ſunt: habeo pro meis:
Nec MANU ADSERUNTUR, *neque illis partem quiſquam poſtulat.*
In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At peſſime ille ſibi ex eadem ratione vindicat vidulum, naufragio amiſſum, & a ſe mari extractum, dum ait:

In manu non eſt mea,
Ubi demiſi rete atque hamum, quidquid haeſit, extraho.
Meum, quod rete atque hami nacti ſunt, meum potiſſimum eſt.

Cui recte *v. 42.* obvertit Trachalio?

Quid ais, impudens,
Auſus etiam comparare vidulum cum piſcibus?
Eadem tandem res videtur?

§. CCXLII.

§. CCXLII. Quumque occupatio ſit adprehenſio poſſeſſionis rerum nullius, (§. CCXLI.) poſſeſſio vero detentio rei, cujus uſu alios excludere ſtatuimus: (§. CCXXXI.) facile patet, 19. occupationem animo & corpore ſimul fieri, & 20. nec ſolum animum ſufficere ad rem occupandam, ſi alius ſuo jure uti velit, nec 20. ſolam adprehenſionem ſine animo alios uſu rei excludendi: ſaepe tamen 21. tacita hominum conventione pro adprehenſione haberi declarationem animi ſibi rem habendi, cum ſignis quibuſdam, in ſenſus incurrentibus, conjunctam (*).

Occupatio fit animo & corpore ſimul.

(*) Sic adprehendiſſe videtur praedii poſſeſſionem, qui vacua poſſeſſione, non quidem ſingulas glebas circumambulaverit, *l. 3. §. 1. l. 48. D. & l. 2. C. de adqu. vel amitt. poſſ.* ſed titulum adfixerit, feſtucam e janua, caeſpitem ex agro, ramuſculum ex arbore exciderit, ſimulque teſtatum praeſentibus fecerit, ſe id animo praedium ſibi tamquam ſuum habendi facere. Quum vero ex conventione tacita haec ſigna effectum habeant: ea ſane non ſunt arbitraria, adeoque is, qui jaculum immiſit urbi a civibus deſertae, non magis videtur occupaſſe urbem, quam venator feram, quam jaculo petitam, nec occidit, nec vulneravit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum & Chalcidenſium, de Acantho occupata inter ſe decertantium, illis urgentibus legati ſui ſollertiam, qui quum ſe curſu a legato Chalcidenſium ſuperari animadverteret, jaculum portae prior infixerit: his contra nitentibus, urbeſque jaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum ſibi vel ideo vindicantibus, quod a legato ſuo prius eſſet introita. Hiſtoriam habes apud Plutarchum *Quaeſt. Graec. XXX.*

§. CCXLIII. Quum porro omnia, quae nondum in ullius dominio ſunt, poſſint occupari: (§. CCXLI, 17.) perinde profecto erit, ſive toti terrarum tractus, dominio vacui, a pluribus; ſive res ſingulares a ſingulis occupentur. Et priorem quidem occupationem PER UNIVERSITATEM; poſteriorem PER FUNDOS fieri, ait Grotius *de jure belli & pac. II, 2. 4.* Quia vero, qui totum occupavit, ſingulas quoque partes occupaſſe cenſetur: conſequens eſt, 22. ut in tractu terrae, a pluribus, veluti populo, per univerſitatem occupato, nihil omnino ſit nullius, ſed omnia, quae illius ambitu continentur, ſi a ſingulis occupata non ſint, ad populum univerſum, vel ad ejus rectorem, pertinere merito dicantur (*).

Et quidem vel per univerſitatem, vel per fundos.

(*) Hinc in aliquo terrae tractu ſinguli poſſunt res ſingulares tamquam ſibi proprias poſſidere, quum tamen totum territorium ſit populi vel reipublicae. Dio Chryſoſt. *in Rhodiaca XXXI.* ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ. *Territorium eſt civitatis: at nihilominus tamen poſſidentium quiſque rerum ſuarum dominus eſt.* Plura eam in rem veterum loca adcumulavit Grotius *de jure belli & pac. II, 3. 4.*

§. CCXLIV. Hinc nemo negaverit, 23. VENATIONEM, PISCATIONEM, AUCUPIUM eſſe ſpecies occupationis, non modo in lo-

An feras, piſces, vo-

lucres ſint res nullius.

cis deſertis & dominio vacuis, verum etiam 24. in territoriis jam occupatis, ſicubi tanta ſit ferarum, piſcium aut volucrum multitudo, ut ſufficere omnibus videantur: (§. CCXXXV, 9.) at 25. non injuria tamen populum, ſi qua juſta cauſſa id ſuadere videatur, (*) haec animalia omnia, tamquam ἀδέσποτα, ſibi vindicare. (§. CCXLIII, 24.) vel 26. eadem ſummo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, adſignare: eoque facto, 27. illum adverſus amorem juſtitiae agere, qui ſibi jus venandi, jam ab alio adquiſitum, temere adrogare non dubitet.

(*) Plures hujuſmodi cauſſas, quamvis parum idoneas, adcumulavit Pufendorf. *de jure nat. & gent. IV, 6, 6.* Maximi momenti eſt illa, quod ferae, piſces & volucres non tam inexhauſti ubique uſus ſunt, ut non metuendus ſit tot ſpecierum interitus, ſi venandi jus omnibus promiſcue concederetur. (§. CCXXXV, 8.) Ex quo ſimul intelligere licet, cur nuſquam terrarum homines venari & occidere prohibeantur animalia rapacia, truculenta, & humano generi noxia, quin alicubi praemia auferant, qui, oblatis eorum unguibus vel capitibus, fidem faciant magiſtratibus, ſe hujuſmodi animalibus purgaſſe provinciam.

In quibus animalibus venationi ſit locus?

§. CCXLV. Ubicumque vero cuiquam venandi jus eſt: ipſa recta ratio ſatis unumquemque docebit, 28. venationem non pertinere ad animalia manſueta, quippe in dominio conſtituta, nec 29. ad manſuefacta, quamdiu illa dominus poſſidet, vel animo recuperandi perſequitur, vel, ſe ea derelinquere nolle, luculentis quibuſdam ſignis oſtendit (*). Immo 30. ne ad feras quidem beſtias, vivariis, piſcinis, alveariis, incluſas, ſed 31. ad eas, quae, ut eleganter ſcribit Cajus, *terra, mari, caelo capiuntur. l. 1. §. 1. D. de adqu. rer. dom.*

(*) Sic vix venationis obtentu excuſabitur, qui cervum, crepundiis ornatum, quantumvis fugitivum, ceperit, ſi de domino conſtet. Nec magis ferendum putem, qui dominum, perſequentem examen, area ſua excludit, ut illo ipſe potiatur, licet id juſtum viſum fuerit jureconſultis Romanorum. §. 14. *Inſt. de rer. diviſion.* Quamvis enim domino ſit facultas, alios uſu rei ſuae excludendi: is tamen, qui ſua repetiturus aedes noſtras ingreditur, non re noſtra utitur, ſed ſuam repetit. Et qui magis juſtum ſi, examen ſuum perſequentem aedibus & area excludere, quam domo abigere vicinum, gallinas turbatas, & in aream noſtram avolantes, repetiturum? Itaque aequiſſima lex Platonis *Lib. IX. de legibus: Si aliena examina quis perſequitur, atque aera pulſans apes delectatione ad ſe trahit: damnum reſarciat.*

Quando animalia fiant capientium?

§. CCXLVI. Ceterum quum in occupatione praeter animum alios uſu rei excludendi, opus etiam ſit adprehenſione corporali: (§. CCXLII, 19.) conſequens eſt, 31. ut non ſufficiat ſola vulneratio ferae beſtiae, multoque minus 32. animus, illam, ex vulne-

re

re caſuram, ſibi vindicandi, ſed 33. praeterea requiratur, ut ipſa a venante, eam perſequente, vel viva capiatur laqueis, canibus, aliiſque inſtrumentis venatoriis, vel jaculis conficiatur: 34. neutro autem facto, unicuique jus ſit, vulneratam ab alio capiendi occidendive, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium reductam (*).

(*) Sed ea in re magna ſemper fuerunt ſententiarum divortia, & hinc leges gentium diverſiſſimae. De Trebatii aliorumque jurisconſultorum diſſenſu videnda eſt, *l. 5. D. de adquir. rer. dom.* Lex Salica *tit. XXXV. §. IV, ſequ.* ne excitatam quidem ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Langob. *Lib. I. tit. XXII. §. IV. & VI.* hoc caſu capienti armum cum ſeptem coſtis, reliquam praedam vulneranti addicit. Has ſimileſque veterum leges collegit Puſend. *ibid. IV, 6. 10.*

An huc pertineat occupatio bellica?

§. CCXLVII. Occupationis alteram ſpeciem vulgo dicunt OCCUPATIONEM BELLICAM, qua perſonas aeque ac res hoſtium, juſto bello captas, ipſo gentium jure capientium fieri contendunt, *l. 1. §. 1. D. de adqu. vel amitt. poſſ.* Enimvero quemadmodum occupationi locus eſt tantum in rebus nullius, (§. CCXLI, 17.) res vero hoſtiles non aliter, quam per fictionem, (*) perſonae vero liberae ne per fictionem quidem pro rebus nullius haberi poſſunt: (§. LXVIII, 17.) ita 34. occupationem bellicam nec ad modos adquirendi originarios, nec 35. ad occupationem pertinere, ſed 36. ex alio fonte, puta ex ipſo belli jure, derivandam eſſe, facile intelligitur.

(*) Equidem Puſend. *de jur. nat. & gent. IV, 6. 14.* hanc fictionem ita explicat: *In bello res hoſtium in ordine ad alium hoſtem redduntur, veluti dominio vacuae: non quod hoſtes per bellum ipſo jure rerum ſuarum domini eſſe deſinant, ſed quia illorum dominium non obſtat hoſti, quo minus eas res auferre, ſibique habere poſſit.* Sed ubi res redduntur veluti dominio vacuae, ibi nemini eſt jus alios earum uſu excludendi. (§. CCXXXI.) Hoſti autem ſalvum ſemper eſt jus, hoſtem uſu rerum ſuarum excludendi, nec ulli facit injuriam, dum pro ſervandis rebus ſuis, tamquam pro aris & focis, pugnet. Quis ergo, ejus res dominio vacuas eſſe, dixerit? Quae quum ita ſint: hoſtis res ſuas ab hoſte captas amittit, non quod jus ipſi deeſt excludendi hoſtem, ſed quod viribus, quibus hoſtis reprimi poſſet, deſtituitur.

Inventio rerum nullius.

§. CCXLVIII. Rectius huc refertur INVENTIO, quippe quae & ipſa in adprehenſione rerum nullius conſiſtit. Itaque nullum quidem eſt dubium, 37. quin res, in nullius adhuc redactae dominium, vel pro derelictis habitae, inventori cedant, qui eas cum animo ſibi habendi primus adprehendit, ac proinde 38. juri naturali non conſentanea ſit lex Stagiritatum, Biblienſium & Athenienſium: ἃ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλῃ: *Quae non poſuiſti, ne tolle*, niſi de rebus amiſſis intelli-

intelligatur. Aelian. *Var. Hiſt. III*, 45. *IV*, 1. Diog. Laërt. *I*, 57. nec minus 39. errent ii, qui rem inventam inventori, eique, qui eam tolli viderit, communem eſſe exiſtimant: (*) attamen 40. id jus non producendum ſit ad res, quas populus ſibi jure occupationis, per univerſitatem factae, vindicavit, vel 41. ſummo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, ceſſit. Quod eum jure potuiſſe, ſupra jam vidimus. (*§.* CCXLIII, 23.)

(*) Inoleverat olim mos, id, quod ab aliquo inveniretur, in commune poſcendi: quod fiebat formula IN COMMUNE, vel apud Graecos κοινὸς Ἑρμῆς, itemque κοινὸν τῷ Ἑρμῇ. De qua formula praeter Eraſmum *in adagiis* plura monent viri docti ad Phaedr. *Fab. V*, *6. v.* 3. Add. Plaut. *Rudent. IV*, *3. v. 72. ſequ.* At quum, quae nullius ſunt, cedant occupanti, (§. CCXLI, 17.) nec in ejuſmodi rebus ulli ſit jus, alium uſu earum excludendi: (§. CCXXXI.) is denique, qui ſolis oculis rem uſurpavit, nec adprehendit tamen, occupaſſe non dicatur: (§. CCXLII, 20.) hunc etiam partem praedae poſcere non poſſe, niſi id leges civiles vel mores ac conſuetudines alicujus provinciae permittant, facile adparet.

Et pro derelictis habitarum, veluti theſauri.

§. CCXLIX. Nec minus inde patet, 42. inventori cedere res, ab hominibus ſanae mentis ſuique juris animo abdicandi dominium abjectas, adeoque 43. & ſparſa miſſilia, immo & 44. THESAUROS, quorum de prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio conſtat, caſu fortuito inventos, niſi 45. & hos ſibi vindicet populus vel ſummus princeps. (§. CCXLIII, 23.) Qua de re varias gentium leges recenſuerunt Grot. *de jure belli & pac. II*, 8. 7. Pufend. *IV*, *6.* 13. & ibi Hertius. Eu. Otto *ad §.* 29. *Inſt. de rer. diviſ.* 46. Merito tamen rationem etiam habendam domini ſoli, utpote quem fructus ex ſolo ſuo quoſcumque percipere, aequum eſt, (*) ac proinde 47. recte, & plane ex regulis aequitatis naturalis unum ſemiſſem theſauri, caſu fortuito reperti, inventori, alterum domino ſoli adjudicaſſe Hadrianum Spartian. *in Hadriano Cap. XVIII. §.* 39. *Inſt. de rer. diviſ.*

(*) Quod adeo verum eſt, ut hunc quaedam gentes inventori plane praeferendum putarint, veluti Hebraei, *Matth. XIII*, 44. Selden. *de jure nat. & gent. ſec. diſcipl. Hebr. VI*, 4. Syri, Graeci, quin & ex ipſis Romanis haud pauci. Philoſtr. *Vit. Apollon. Tom. II*, *39. de vit. Sophiſt. II*, 2. Plaut. *Trinum. I*, *2. v. 141. l. 67. D. de rei vind.* Ubi tamen inventori pars cedit, nihil intereſſe videtur, mercede conductus quis terram noſtram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamvis enim mercenarii nobis operis conductis adquirant: id tamen juſtam habere rationem non videtur, ſi quis operas nobis non ad inveſtigandos theſauros, ſed ad cellam excavandam, vel ſimile opus, locarit. V. A. Corn. van Bynkerſh. *obſ. II*, 4.

Acceſſio quid &

§. CCL. Alter modus adquirendi dominium originarius eſt ACCESSIO,

CESSIO, per quam jus ea, quae ſubſtantiae, nobis adquiſitae, accedunt, incrementa ſimiliter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res noſtrae capiant vel ipſius naturae beneficio, vel induſtria noſtra, vel natura induſtriaque noſtra ſimul: acceſſio a jureconſultis accuratioribus in NATURALEM, INDUSTRIALEM, & MIXTAM recte diſpeſcitur (*). quotuplex?

(*) Sic *naturae* ſolius beneficio debemus foeturam animalium, alluvionem, novam inſulam, alveum derelictum. *Induſtriae* noſtrae novam ſpeciem, rem rei noſtrae adjunctam, adplumbatam, adferruminatam, intextam, adfuſam vel admixtam, ſcripturam chartae noſtrae, picturam tabulae noſtrae illitam. Denique meſſem & auctumni dotes partim ubertati ſoli coelique clementiae, partim culturae noſtrae, adeoque & *naturae* beneficio, & induſtriae noſtrae imputamus, ac proinde primi generis acceſſiones NATURALES; ſecundi INDUSTRIALES, tertii MIXTAS merito adpellamus. Quae enim a nonnullis additur, FORTUITA ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

§. CCLI. Quod ad NATURALEM acceſſionem attinet, vel tale res noſtra capit incrementum, cujus de origine & priore domino nullo certo argumento conſtat, vel aliquid, quod jam in alterius dominio eſt, rei noſtrae accedit. Priore caſu, quum res illa, cujus de domino nihil certi conſtare poteſt, pro re nullius merito habeatur, (§. CCXLI.) nihil obſtat, 48. quo minus hujuſmodi incrementum cedat in acceſſionem rei noſtrae, cui acceſſit, adeoque nobis adquiratur. At poſteriore caſu res habet dominum, qui alios uſu rei ſuae jure excludit: (§. CCXXXI.) atque inde merito inferimus, 49. hujuſmodi rem, rei noſtrae quacumque ratione adjunctam, nobis non magis adquiri, quam ſi ventus vehementior veſtes lineas, a Titio in horto ſuo expanſas, in aream noſtram projecerit (*). Fundamenta acceſſionis naturalis?

(*) Nulla ſane fingi poteſt ratio, quamobrem prior dominus, de quo ſatis conſtat, dominio rei ſuae, adhuc exſtantis ac ſuperſtitis, excidere debeat, quum nec ſuo ſe dominio umquam abdicarit, nec illud facto ullo in alterum tranſtulerit, nec ob ſolam calamitatem dominio ſuo quiſquam jure privetur. Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei caſu quocumque adjunctae: iſti procul dubio adhuc jus eſt, alterum rei ſuae uſu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque, illo invito, huic adquiri non poſſe dominium, manifeſtum eſt.

§. CCLII. Ex his vero evidentiſſimis principiis (§. CCLI, 48. ſequ.) jam porro colligimus, 50. PARTUM, cujus de origine non liquido conſtat, (quod plerumque fit in animalibus, immo & in hominibus, extra legitimum matrimonium natis,) ventrem tamquam acceſſorium ſequi, idque *legi naturae* non abſurde tribuere Ulpianum, *l.* 24. *D. de ſtatu hom.* Id tamen 51. vix aequum videtur, ſi de utroque parente conſtet, (*) niſi forte 52. ad procreanda animalia Speciatim de foetura animalium.

malia communibus ſumtibus alatur dignioris ſexus animal, veluti bos communis, vel 53. dominus equum admiſſarium vel bovem pro certa mercede vicinis locare ſoleat.

(*) Hinc ſaltim in ſervis hoc caſu paſſim obtinet partitio vernarum, ita ut primus domino ventris, alter domino ſervi patris cedat & ſic ſervilem ſobolem ambo domini per vices partiantur. Diximus ea de re *El.m. Jur. Germ.* I, 1. 30. ubi id jus & apud Wiſigothos & apud Alamannos, & apud Boios obtinuiſſe, ex *lege Wiſigoth.* X. 1. 17. Goldaſti *rer. Alam. Tom. II. charta II.* & Aventin. *Annal. Boic. Lib. VII*, 14. 23. *p.* 708. oſtendimus.

De novis inſulis, ſive natis, ſive factis. §. CCLIII. Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat nova INSULA, ſive in mari, ſive in flumine nata. Quum enim de dominio particularum terrae, quae demum in inſulam coalerunt, conſtare non poſſit: (§. CCLI, 48.) conſequens eſt, 54. ut inſula cedat in acceſſionem maris vel fluminis, (*) ac proinde 55. ſi mare vel flumen in nullius dominio eſt, inſula quoque ſit nullius, ac proinde cedat occupantibus: 56. ſin vero, quod plerumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, ejuſve rectorem pertinet: (§. CCXLIII, 23.) is quoque inſulam illam merito ſibi vindicet. Denique cum res, cujus de dominio certo conſtat, non poſſit ulli per acceſſionem adquiri: (§. CCLI, 49.) fieri non poteſt, 57. ut dominus amittat agrum, quem flumen ſuperius divergens, & inferius alveo ſuo junctum, in inſulae formam redegit. Quod & JCti agnoverunt, *l. 7. §. 4. l. 30. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

(*) Itaque nulla ratio eſt, cur vicinis praediis, & quidem vel in utraque ripa, ſi inſula in medio flumine nata ſit, vel in alterutra, cui propior eſt, accreſcere debeat nova inſula: quod tamen pleriſque JCtis placuiſſe novimus, §. 22. *Inſt. de rer. diviſ. l. 7. §. 3. l. 29. l.* 30. §. 1. *D. de adqu. rer. dom.* Particulae enim terrae a cujus praedio avulſae ſint, non conſtat: & magis probabile eſt, eas ab agris ſuperioribus, quam a vicinis avulſas eſſe. Quin aliquando ipſum flumen particulas, quae deinde in inſulam coaleſcunt, e fundo abraſas, ſecum vehit; teſte Seneca *natur. quaeſt. IV*, 9. Sed fuit haec ſententia Caſſii Longini, quam deinde ſectatores ejus, tamquam ex compacto probarunt. Aggen Urbic. *de limit. agr. p.* 57. Eam vero more ſuo explolerunt Proculiani, quorum anteſignanus, Labeo apud Paullum *l.* 65. §. 4. *D. de adquir. rer. dom. Si id*, inquit, *quod in publico innatum aut aedificatum eſt, publicum eſt: inſula quoque, quae in flumine* PUBLICO *nata eſt*, PUBLICA *eſſe debet.*

Nec non de alluvione & vi fluminis. §. CCLIV. Nec alia ALLUVIONUM, & terrae VI FLUMINIS avulſae, ratio eſt. Quemadmodum enim, quod ad priorem attinet, de origine particularum, agro noſtro paullatim adjectarum, certi quid conſtare non poteſt: (§. CCLI, 48.) ita nullum eſt dubium, 58. quin id, quod agris noſtris hoc modo accedit, nobis; 59. quod agro publico, viaeve publicae adjicitur, publico cedere debeat. (*) Contra

Contra ea quum in vi fluminis de domino terrae avulſae ſatis conſtet: (§. CCLI, 49.) 60. ea jure naturali circa dominium nihil mutari, palam eſt, 61. niſi forte dominus terram hoc modo avulſam pro derelicta habere malit. Quod in civitatibus ex intermiſſa per tempus legitimum vindicatione colligi ſolet, §. 21. *Inſt. de rer. diviſ. l. 7. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

(*) Et hoc fundamento nititur jureconſultorum & agrimenſorum diſtinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus, limitibus finiuntur, & *limitatos*, qui ad certum perticarum pedumque numerum adſignantur, *l. 16. D. de adqv. rer. dom. l. 1. §. 6. D. de flumin.* De qua agrorum differentia vid. Iſidor. *Orig. XI, 13. Auctores de limitib. p. 293. edit. Guil. Goeſii*, Jo. Fr. Gronov. *ad Grot. de jure belli & pac. II, 3. 16. nn. 1.* Quidquid enim inter agros limitatos & flumen interjacet, id vel publicum, vel alicui privato proprium eſſe, nemo non intelligit. Neutro autem caſu agro limitato aliquid accedit.

§. CCLV. Denique quod ad **ALVEI MUTATIONEM** attinet, ſi alveus derelictus, quantum conſtat, in nullius antea dominio fuit, ille 62. non poteſt vicinis, qui utrimque praedia habent, pro modo praediorum adquiri, ut viſum eſt jureconſultis Romanis, *l. 7. §. 5. D. de adqu. rer. dom.* ſed, quia de fluminis, cujus pars eſt alveus, dominio ſatis certo conſtat, (§. CCLI, 49.) 63. ille, tamquam pars fluminis ejuſdem erit, cujus flumen fuit: quemadmodum 64. ex eadem ratione novus alveus, iterum derelictus, proculdubio non minus manet priorum dominorum, quam 65. ager **INUNDATUS**, ſi deinde aqua receſſerit (*). **In alvei mutatione & inundatione.**

(*) Aliud dixeris, ſi perpetua ſit inundatio, ut jam mare ſit, ubi Troja fuit. Tunc enim res exſtincta videtur, quae nullum nobis uſum praeſtat, nec praeſtare umquam poteſt. Non entis vero, ejuſque, quod nullum hominibus uſum praeſtat, nullum eſt dominium, nulla proprietas. (§. CCXXXV, 10.) Ex quo ſane conſequitur, ut duriſſima ſit eorum conditio, a quibus ob agros, mari vel flumine jam pridem abſorptos, tributa, vectigalia & penſiones exiguntur, niſi forte culpa & negligentia ſua in reſtituendis aggeribus meruerint, ut ita mulctentur, quamvis & haec poena ſatis immodica, immo duriſſima videatur. Quis enim tributis ac penſionibus oneret res, in quibus proprietas, uſusfructus, poſſeſſio, & iter amiſſa ſunt? *l. 23. D. quib. mod. uſusfr. amitt. l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. D. de adqu. poſſeſſ. l. 1. §. 9. D. de itin. actuque priv.*

§. CCLVI. Progredimur ad acceſſionem **INDUSTRIALEM & MIXTAM**, de qua ſubtiliter admodum philoſophati ſunt jureconſulti. Nos ita ſtatuimus: Si res utriuſque voluntate junctae ſint, ne dubitari quidem poteſt, quin uterque fiat dominus pro rata, adeoque communio poſitiva inducatur. (§. CCXXXI.) At hic de acceſſione, quae altero inviſo facta, loquimur. Hic quum domino jus ſit, omnes rei uſu excludere: (§. CCXXXI.) proculdubio etiam prohibere **De acceſſione induſtriali axioma primum.**

hibere poteſt, quo minus quidquam rei ſuae, ſe invito jungatur. Quum vero quod jungitur rei noſtrae, vel eam inutilem aut deteriorem ſaltim, vel meliorem, praeſtantioremque reddat; is vero, qui res noſtras deteriores reddit, nos laedat: (§. CLXXVIII.) conſequens eſt, 66. ut, qui res noſtras quacumque acceſſione induſtriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis reſarciendum, quin, ſi dolo malo tale quid fecerit, ſimul ad poenam (§. CCXI, 119. ſequ.) teneatur.

Axiomatum, ſecundum & tertium.

§. CCLVII. Sin res acceſſione quacumque induſtriali ab alio meliores praeſtantioreſque redditae ſunt: tunc multum intereſſe videtur, poſſintne res ſibi invicem junctae, ſine notabili diſpendio ſeparari, an non poſſint. Priore caſu, quum utriuſque materiae vel rei domino jus ſit, alterum uſu rei ſuae excludendi, (§. CCXXXI.) id vero aliter exitum habere non poſſit, quam rebus ſeparatis: conſequens eſt, 67. ut eo caſu res junctae ſtatim ſeparandae, ſuumque cuique tribuendum ſit: 68. poſteriore autem caſu res junctae alterutri addicantur, condemnando ſimul ad aeſtimationem rei alienae alteri, quem re ſua carere oportet, (*) poenamque, ſi in mala fide ſit, praeſtandam. (§. CCXI, 119. ſequ.)

(*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad conſervandam ſuaviterque tranſigendam vitam opus eſt, intervertit, is nos laedit. (§. CXC, 52.) Qui nos laedit, ad ſatisfactionem tenetur. (§. CCX.) Ea, quum eo caſu, ubi factum infectum fieri nequit, in praeſtanda juſta rei aeſtimatione conſiſtat: (§. CCXII, 124.) conſequens eſt, ut is, qui alterius rem intervertere, ſibique habere cupit, juſtam ejus aeſtimationem praeſtare teneatur. Unde ſimul aequiſſimam eſſe patet regulam πολυθρύλλητον, *neminem debere cum alterius damno ſine ratione locupletiorem fieri velle.*

Nec non quartum & ſequentia.

§. CCLVIII. Quum vero poſteriore caſu res junctae alterutri addicendae ſint: (§. CCLVII, 68.) conſequens eſt, ut cauſſam juſtam, cur alteruter alteri praeferendus ſit, eſſe oporteat. (§. CLXXVII, 5.) Ea vero quum non alia eſſe poſſit, quam alterutrius rei praeſtantia, quam ſaepius raritate & adfectione, quam uſu, aeſtimamus: merito inde colligimus, 69. non ſemper procedere regulam: *acceſſorium ſequi ſuum principale*: cujus abſurditatem in pictura ipſe Juſtinianus, & ante eum Caius, agnovit, §. 34. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 9. §. 2. *D. de adqu. rer. dom.* ſed 70. res junctas addicendas eſſe illi, cujus res ob raritatem, adfectionem, operas, curam, & culturam majus pretium admittunt, (*) eumque 71. alteri ad praeſtandam aeſtimationem damnandum, 72. niſi ei tanti non ſit res ſua, ut non pretium recipere, quam offerre alteri, malit.

(*) Veteres juriſconſultos hic non certa aliqua ratione naturali niti, & hinc diverſis admodum viis incedere, jam obſervavit V. C. Jo. Barbeyrac. ad *Puſen-*

Puſendorff. de offic. hom. & civ. I, 12. 7. Primus confuſa diſtinguere, ac in ordinem redigere conatus eſt vir acris & recti judicii, Chriſt. Thomaſ. diſſertatione ſingulari, *de pretio adfectionis in res fungibiles non cadente*, Hal. MDCCI, 4. ubi ad eadem principia *Cap. III. §. XXXVIII. ſequ.* doctrinas juris Romani de acceſſione induſtriali accurate examinavit.

Quid juſtum ſit circa ſpecificationem.

§. CCLIX. Hinc facile patet, quid ſentiendum ſit de SPECIFICATIONE, qua nova forma in alterius materiam introducitur. Quum enim plerumque in materiam nulla cadat adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime cadat: (§. CCLVIII, 70.) 73. nova ſpecies merito addicenda fuerit ſpecificanti, (*) ad juſtam tamen pretii aeſtimationem, & ſi ſciens dolo malo id fecerit, in poenam condemnando: (§. CCLVI, 66.) Thomaſ. *diſſert. laudata Cap. III. §. XLIII. ſequ.* quamvis 74. ex eadem ratione omnino praeferendus materiae dominus, ſi haec rarior, & pluris ſit quam forma, quae alterius opera acceſſit: e. g. ſi quis ex alterius electro, vel aere Corinthiaco, ſignum vel vas confecerit, iſque tunc 75. obligatus ſit ad mercedem pro opera, ſi ſpecificans in bona fide fuerit, praeſtandam.

(*) Nihil ergo ſolidi ineſt diſtinctioni, qua rem impeditiſſimam expedire voluit Juſtinianus §. 25. *Inſt. de rer. diviſ.* poſſitne videlicet nova ſpecies ad materiam reduci, nec ne. Nulla enim eſt idonea ratio, cur priore caſu dominus materiae, poſteriori ſpecificans praeferendus ſit, maxime quum ſaepe materia, demta forma, parum magni momenti futura ſit. Vid. Pufend. *de jure nat. & gent. IV, 7. 10.* Immo aliquando centuplo plus pretii ineſt ſpeciei, quam materiae, ex qua illa confecta eſt. Quis vero tunc domino materiae ſpeciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci poſſit? At quum facilius praeſtetur aeſtimatio tabularum, quam ipſius navis, ex illis confectae, quis ideo tabularum domino navem adjudicet, quod haec ad priorem materiam reduci poſſit? Sane hoc caſu, ſi navis vetus alterius tabulis refecta ſit, principium noſtrum ſequitur Julianus *l. 61. D. de rei vind.* quamvis procul dubio res in priorem formam reduci poſſit, etiamſi nova navis ex alienis tabulis facta ſit, *l. 26. pr. D. de adquir. rer. dom.*

Circa adjunctionem & ſpeciatim incluſionem, adferruminationem, adplumbaturam, intexturam.

§. CCLX. Deinde acceſſionis induſtrialis ſpecies haud poſtrema eſt ADJUNCTIO, quando rei noſtrae aliena, ſive per incluſionem, ſive per adferruminationem, adplumbaturamve, ſive per intexturam, inaedificationem, ſcripturam, picturamque adjungitur. Et quidem, quum INCLUSIO ita plerumque ſit comparata, ut res junctae facile, & citra notabile diſpendium, ſeparari poſſint, eo vero caſu res ſeparari, & ſuam cuique tribui, aequum ſit: (§. CCLVII, 67.) nulla profecto ratio eſt, 76. cur non illi, cujus auro gemma incluſa eſt, aurum; domino gemmae gemma reddi debeat. Nec 77. de adferruminatione, adplumbatura, & intextura aliter ſentiendum videtur, ſi res citra notabile diſpendium ſeparari poſſint: alias 78. merito prae-

praeferri jungentem exiſtimamus, quia alterius materia raro pretium aliquod adfectionis admittit (*). (§. CCLVIII, 70.)

(*) Accedit, quod ſaepe incommodum futurum ſit domino materiae, ſi eam cum acceſſione retinere, pretiumque rei adjunctae ſolvere jubeatur, maxime ſi re iſta ob ſtatum, aetatem aliaſque circumſtantias uti non poſſit, e. g. ſi quis plebeii veſti latum clavum, vel plurimum auri adſuiſſet. Res ſane tunc, quod ad uſum attinet, vere deterior, id eſt, illi inutilis facta eſt. Qui vero res noſtras quacumque acceſſione induſtriali deteriores, vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis reſarciendum, quin, ſi dolo malo tale quid fecerit, ſimul ad poenam tenetur. (§. CCLVI, *66.*)

Circa inaedificationem.

§. CCLXI. Si quis ex aliena materia in ſuo ſolo bona fide AEDIFICAVIT, & totum aedificium ex tignis ligneis conſtat: 79. nulla eſt ratio, cur, errore paullo maturius animadverſo, ſolvi non poſſint tigna juncta, dominoque reddi. (*) (§. CCLVII, 67.) Sin ex ſolido lapide quis aedificarit, vel tigna exemta inutilia futura eſſent domino: 80. aequiſſimum erit, ut aedificator, ſi juſtam aeſtimationem materiae, poenamque inſuper ob dolum malum praeſtiterit, dominium aedificii conſequatur. (§. CCLVII, *68.* §. CCLVIII, 70.) Sin quis aliena materia in ſuo ſolo aedificarit, 81. aedificium, quod ſine notabili diſpendio ſolvi poteſt, itidem diſſolvendum: (§. CCLVII, 67.) vel 82. domino ſoli, quod pretium adfectionis admittit, erit adjudicandum, (§. CCLVIII, 70.) niſi 83. aedificium plane inutile futurum eſſet domino ſoli, quo caſu aedificans, aedificio ſibi retento, ſoli aeſtimationem, & ſi in mala fide ſit, poenam praeſtare tenebitur, (§. CCLVI, 66.)

(*) Ratio enim, cur tignum junctum ſolvi vetuerint decemviri, ne ſcilicet urbes ruinis deformentur, *l. 6. D. ad exhib. l. 7. §. 10. D. de adqu. rer. dom. l. 1. D. de tigno juncto*, mere civilis eſt, & in recta ratione praeſidium plane nullum reperit. Hinc multae gentes, quae non ſolido lapide, ſed trabibus tabuliſque ad exſtruenda aedificia utebantur, aedificium hoc ſimilibuſque caſibus dirui tignaque avehi non modo ſiverunt, ſed & legibus praeceperunt. Vid. *Jus prov. Sax. II*, 53. & quae ea de re monuimus in in *Elem. jur. Germ. II*, 3. *66.* Quibus jam addimus diſpoſitionem *legis Langob. I*, 27. 1.

Circa ſcripturam & picturam.

§. CCLXII. Minus difficilis eſt quaeſtio de SCRIPTURA & PICTURA. Quum enim ea, in quae nulla cadit adfectio, alteri, in cujus rem illa cadit, relinquenda ſint, (§. CCLVIII, 70.) & in ſcripturam picturamque adfectio plerumque; in tabulam & chartam numquam cadat: conſequens eſt, 84. ut ſcripturae tunc charta, & picturae tabula cedere debeat, ſi ſcribens pingenſque earum aeſtimationem praeſtare velit (*). Et ſi vel maxime nec ſcriptura, nec pictura adfectionem admittat, veluti ſi quis chartae meae res nugatorias

rias inſcripſerit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit: 85. nihilominus tamen & hoc caſu ſcriptor, pictorque ineptus, re ſibi accepta, ad pretium chartae tabulaeve praeſtandum tenebitur, ob axioma primum. (§. CCLVI, *66.*)

(*) Mirum ergo eſt, jureconſultos Romanos, quorum quidam id in pictura obſervarunt, non idem obſervaſſe in ſcriptura. Quaſi magis ferendum ſit, ſcripturam viri docti cedere in acceſſionem viliſſimae chartae, quam Apellis aut Parrhaſii abſolutiſſimum opus cedere in acceſſionem viliſſimae tabulae. Praeterea dum inaedificationi ſcripturam comparant jureconſulti: §. 23. *Inſt. de rer. diviſ. l. 9. D. de adqu. rer. dom.* itidem merito quaeſiveris, cur non eidem comparationi locus ſit in pictura? itemque quae ſimilitudo fingi poſſit ſoli, cui alter aedificium, me invito, impoſuit, & chartae, cui aliquid inſcripſit? Illo aegre, immo ſaepenumero non ſine maximo diſpendio caremus: hanc nihili facimus, ſi vel aeſtimationem, vel tantumdem chartarum ejuſdem bonitatis, recipiamus. Poëtica haec eſt ſimilitudo, a forma ſcribendi deſumta, ob quam & Latini ſcriptores EXARARE LITTERAS pro *ſcribere* dixerunt. Sed hujuſmodi ſimilitudo duarum rerum, non ſtatim debet eaſdem circa utramque deciſiones in juriſprudentia producere.

§. CCLXIII. Denique, quod ad CONFUSIONEM materiarum liquidarum, & COMMIXTIONEM ſiccarum attinet, quamvis de utriuſque diſcrimine ſubtiliter admodum diſputent jureconſulti, *l. 23. §. 5. D. de rei vind.* res tamen eodem redit. Si enim 86. res utriuſque voluntate vel confuſae vel commixtae ſunt: materia communis, ac proinde inter utrumque pro quantitate qualitateque materiae dividenda erit. (§. CCLVI.) Sin, altero invito, facta ſit confuſio vel commixtio: tunc 87. materia nullius uſus confundenti miſcentive erit adjudicanda, iſque damnandus alteri ad aeſtimationem poenamve, ſi in dolo malo verſatus ſit, praeſtandam. (§. CCLVI, *66.*) Si tamen 88. alter partem materiae, quam pretium accipere malit, nullum eſt dubium, quin communionem, in quam initio invitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiae communis denegari nequeat (*). Circa confuſionem & commixtionem.

(*) Nam & ſubſequuta adprobatio pro conſenſu eſt, quamvis minus, quam juſſus & conſenſus, imputetur (§. CXII, 51.) Hinc, ſi ex fortuita confuſione vel συγχύσει metallorum noſtrorum & aurifabri inſignis prodiiſſet materia, quale fuit, quod olim poſt incendium Corinthiacum primum viſum aiunt, aes Corinthiacum: nihil profecto nobis obſtare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura eſſet, ſi nobis conſentientibus eſſet conflata, (§. CCLVI.) adprobatio autem pro conſenſu ſit: (§. CXII, 51.) nulla profecto ratio eſt, cur non & ob adprobationem fiat communis, ut partem pro rata nobis poſſimus vindicare.

§. CCLXIV. Denique nec aliis principiis opus eſt circa SATIONEM & PLANTATIONEM, quas ſupra ad ACCESSIONES MIXTAS retulimus, Circa acceſſiones mixtas.

ſationem & plantationem.

tulimus. (§. CCL.) Nam 89. plantae & arbores, antequam coaluerunt, procul dubio citra notabile diſpendium ſeparari, adeoque a domino jure vindicari poſſunt. (§. CCLVII, 67.) Contra 90. illae, quae jam coaluerunt, nec non 91. ſementa in agro ſparſa quum commode ſeparari a fundo non poſſint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino ſoli adquiruntur, praeſtita aeſtimatione tum arborum ſeminumve, tum impenſarum in culturam factarum, (§. CCLVIII, 70. ſequ.) niſi 92. poſteriore caſu ſoli dominus meſſem pro juſta penſione ei, qui agrum ſuum conſevit, relinquere malit. (*)

(*) Cujus rei juſtas ac idoneas cauſſas habere poteſt dominus agri. Ut ecce, ſi agrum alter male coluerit, maleque conſeverit, ut meſſem parum uberem exſpectare liceat. Tunc ſane domino inutilis eſſe poſſet meſſis, adeoque pro illo militaret axioma primum. (§. CCLVI, *66.*)

Circa fructus arboris in confinio poſitae.

§. CCLXV. Poſtremo, quod ad ARBOREM in confinio poſitam attinet, is qui illam plantat, in id conſentit, ut ramorum pars ſuper vicini aream propendeat: & vicinus, qui, dum alterum uſu areae ſuae excludere poſſet, id non facit, itidem in id conſentit. Quum ergo acceſſio, utriuſque conſenſu facta, rem reddat communem: (§. CCLVI.) conſequens eſt, 93. ut arbor talis ſit utrique communis, pro indiviſo quidem, quamdiu ſtat in confinio, pro diviſo, ſimul ac eruta eſt, ac proinde 94. priore caſu fructus & folia, 95. poſteriore ipſa ligna pro rata inter utrumque vicinum merito dividantur (*).

(*) Hanc ſimplicitatem majores noſtri praetulerunt juris Romani ſubtilitatibus de alimentis, quae per radices attrahant arbores, ipſamque paullatim mutent earum ſubſtantiam, *l. 26. §. 2. D. de adqu. rer. dom.* Germanicae enim originis gentes magis ramorum, quam radicum, habuiſſe rationem, oſtendimus in *Elem. jur. Germ. II, 3. 69.*

Cap. X.

DE DERIVATIVIS DOMINII ADQUISITIONIBUS, QUAE VIVO PRIORE DOMINO FIUNT.

§. CCLXVI.

Tranſitio ad adquiſitiones derivativas.

Semel adquiſito dominio, aliquando mutatio quaedam contingit, ut alius in re quadam adquirat vel proprietatem, vel dominium, quum antea horum nihil haberet. Has ADQUISITIONES nos ſupra DERIVATIVAS appellavimus. (§. CCXL.) Jam quum res, in

qua

qua proprietatem adquirimus, antea *communis*; in qua dominium primum conſequimur, antea alicui *propria* fuerit: quoties ex re communi partem noſtram accipimus propriam, toties DIVISIONEM, quoties totam ſoli adquirimus, CESSIONEM; (*). quoties denique res alterius propria, eo volente, in noſtrum dominium tranſit, TRADITIONEM fieri dicimus.

(*) Paullo latius quidem alias patet vocaculi CESSIONIS notio, ut omnem juris vel actionis translationem in alterum ſignificet. Enimvero quum tunc fere ſub *traditione* comprehendi poſſit, hic paullo arctioribus limitibus circumſcribimus ſignificationem vocabuli, ut ſit *tranſlatio juris ac dominii, pluribus communis, in unum ex ſociis, reliquorum conſenſu, facta*. Hinc ſi e. g. coheredes nomen aliquod hereditarium totum in unum ex coheredibus tranſcribunt, CESSISSE illi hoc nomen dicuntur.

§. CCLXVII. Omnibus his caſibus id, quod antea noſtrum fuit, vel totum, vel pro parte, noſtrum eſſe deſinit, & in alterius dominium vel proprietatem tranſit: id quod vocamus ALIENATIONEM, eaque, ſi ex anteriore adquirentis jure proficiſcitur, NECESSARIA; ſi de novo, conſentiente utriuſque voluntate, decernitur, VOLUNTARIA adpellatur (*). Utraque vero efficit, ut alius in alterius locum, adeoque & in jus circa illam rem, & onera cum illa conjuncta ſuccedat. Sic & alienatio, quae a nulla circumſtantia ſuſpendit tranſlationem dominii, PURA; quae ſuſpendit, CONDITIONALIS dicitur. Per eas fit alienatio vel neceſſaria, vel voluntaria, vel pura, vel conditionalis.

(*) Sic e. g. neceſſaria eſt alienatio rei communis, quae fit, ſocio ad diviſionem provocante, quia ſocio, urgenti diviſionem, in ea jam antea jus fuit. Neceſſaria item alienatio rei alicui oppignoratae, quippe quae itidem fit ob jus creditori in illa re antea conſtitutum. Contra voluntaria eſt alienatio aedium, quas is, qui alibi lares poſiturus eſt, vendit, & in quibus nemini omnino quidquam juris eſt. Ita explicanda eſt diviſio, quam & Romana juriſprudentia agnoſcit, *L. 1. D. de fund. dot. l. 2. §. 1. D. de rebus eorum, qui ſub tut. l. 13. l. 14. D. fam. erciſc.* & alibi paſſim.

§. CCLXVIII. Quum ergo voluntaria alienatio aliter, quam utroque conſentiente, fieri ac intelligi non poſſit: conſentire vero liceat in alienationem tum PRAESENTEM, ut dominium noſtrum in alterum, vivis nobis, transferatur, tum FUTURAM, ut quis poſt fata demum noſtra poſſeſſionem rerum noſtrarum omnino conſequatur, denique ille conſenſus in futuram alienationem vel VERUS ſit, vel ex FINE & INTENTIONE hominis colligatur: (*) ex priore ſucceſſio teſtamentaria; ex poſteriore inteſtatorum derivari ſolet. Jam de alienatione *praeſente*, ſequente capite de *futura* erit diſſerendum. Eaque vel in praeſens, vel in futurum.

(*) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quando poſt mortem demum bonorum noſtrorum poſſeſſio ad heredes omnino devolvitur. Id ſi fit, nobis vivis id VERE volentibus, voluntas haec vocatur *teſtamentum*, ipſaque ſucceſſio *teſtamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatam voluiſſe, eſt haec *ſucceſſio ab inteſtato.* Jam utrique ſucceſſioni obſtare videtur, quod nemo poſſit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri hoc modo poſſe a vivo, quia nec jus nec dominium in heredes vivus transferat, nec a mortuo, quia hic, quod ipſe non habeat, in alium transferre nequeat. Unde & teſtamenti factionem juris naturalis eſſe negant plures viri doctiſſimi, veluti Merill. *Obſ. VI*, 25. Thomaſ. *Not. ad tit. Inſt. de teſt. ord. p.* 173. Gotofr. de Coccei. *diſſ. de teſtam. princ. Part. I.* §. *XXII. ſequ.* Quorum argumenta ſi *verae* morientium voluntati, i. e. teſtamentis, obſtant, multo magis obſtabunt praeſumtae, ex qua ſucceſſionem ab inteſtato repetunt, adeoque tota illa, quam hic inculcamus, ALIENATIO FUTURA ἀδιεξόδευλος erit. Sed uti facile largimur, haec argumenta penitus evertere teſtamenti factionem, qualis jure Romano prodita eſt: Vid. *exerc. noſtr. de teſtam. jure Germ. arct. lim. circumſcripta* §. *III.* ita non obſtant diſpoſitionibus de futura ſucceſſione omnibus. Et de his vero quousque ſecundum rectam rationem porrigantur, capite ſequente dicemus.

Quid diviſio, & cur ad eam cuivis provocare liceat? §. CCLXIX. Ad proprietatem a communione fit tranſitus per DIVISIONEM, (§. CCLXVI.) quae eſt adſignatio partis, cuivis ſociorum ex toto poſitive communi competentis. Quum enim ſocius uſu rei communis alios omnes, praeter ſocios excludere poſſit: (§. CCXXXI.) conſequens eſt, 1. ut unuſquiſque ſociorum uſum rei, pro parte ad ſe pertinente, petere, adeoque 2. ad diviſionem provocare poſſit; quin ut 3. eo minus audiendi ſint reliqui, hanc diviſionem impedituri, quo minus praeſenti generis humani conditioni convenit poſitiva communio (*) (§. CCXXXVIII.)

(*) Quum enim communio illa conſiſtere tantum poſſit inter homines eximia virtute praeditos, ac proinde refrigeſcente caritate ac juſtitia, ſtatim una oblangueſcere illam oporteat: (§. CCXXXVIII. *) qui fieri poſſet, ut noſtris temporibus diu duraret communio? Quis ſociorum non invidet ſocio? quis rem communem tam diligenter curat, ac propriam? quis non alterum, aliquid, in rem communem quod ſit, acturum, non impedit? quis reliquis partem lucri intervertere non ſtudet? Inde mille jurgia, ceu ex inſtituto adverſus communionem Platonicam demonſtravit Ariſtot. *Polit. II*, 2. Ut adeo recte Romani ſocietatem ac communionem matrem dixerint diſcordiarum, ac proinde cuivis ſociorum dederint facultatem ad diviſionem provocandi, *l.* 77. §. 2. *D. de legat.* 2.

Quomodo fiat, ſive res dividua, ſive individua ſit? §. CCLXX. Res porro communis vel DIVIDUA eſt facile, vel INDIVIDUA, quae vel ob rei naturam, vel legibus aut moribus obſtantibus, in partes ſcindi non poteſt. Provocante ergo ſocio ad diviſionem rei, ſua natura *dividuae*, 4. nihil eſt aequius, quam ut tot

tot fiant partes, quot ſunt ſocii, reſque ſorti diviſoriae committatur. *Individua* autem res 5. vel uni ſociorum, qui ſolvendo eſt, plurimumve licitatur, quemve aetas, vel ſors reliquis praetulit, relinquenda, ceteriſque praeſtita aeſtimatione, ſatisfaciendum, vel 6. optimis conditionibus vendenda, pretiumque inter ſingulos pro rata dividendum, vel 7. ejus denique uſus ſingulis per vices concedendus eſt. (*)

(*) Sic ſorti rem in dividunda Palaeſtina commiſiſſe novimus Hebraeos, eamque in partes ſcidiſſe, quod provincia ratione tribuum eſſet dividua. Contra inter fratres coheredes ſaepe contingit, ut unus praedium individuum, vel volentibus reliquis, vel ſorte adjudicante, certo pretio emat, & ex reliquis partem quiſque pretii accipiat. Quin eodem caſu ſaepe contingit, ut ſi nullus coheredum tam ſit bene numatus, ut reliquis ſatisfacere poſſe videatur, praedium extraneo optimis conditionibus vendant, pretiumque inter ſe dividant. Denique alternum rei communis uſum, quem alicubi vocant *die Mutſchirung*, aliquando fratribus illuſtribus placuiſſe, obſervant Diether. in *Contin. Theſauri Beſold. voce Mutſchirung. p.* 417. Wehner. *Obſ. pract. ibid. p.* 370. Exemplum inſigne in domo Saxonica habes apud Muller. *in Saechſſ. annal. p.* 103.

§. CCLXXI. Ceterum, quum in re communi vel par omnium jus ſit, vel alter altero plus minuſve juris habere ſoleat: (§. CCXXXI.) facile patet, 8. diviſionem vel AEQUALEM vel INAEQUALEM eſſe, & 9. in priore omnes ad partes aequales, 10. in poſteriore ad inaequales vocari. Quia vero ipſa naturalis hominum aequalitas id ab unoquoque exigit, ne in iis, quae jure perfecto pluribus competunt, prae altero praerogativam ſine juſta cauſſa adfectet: (§. CLXXVII, 5.) nemo non intelligit, 11. diviſionem in dubio in aequales partes fieri debere, nec 11.*) quemquam ſibi poſcere debere praecipuum, niſi jus ſuum luculenter probare poſſit (*).

Aequalitas quando obſervanda in diviſione rerum perfecte communium?

(*) Tale jus poſcendi ἐξαίρετόν τι poteſt alicui competere ex lege, ex pacto, & ex ultima prioris poſſeſſoris voluntate, non autem ex majore vi & potentia, quam tamen, tamquam juſtam praerogativae inter dividentes cauſſam, admittere videtur Hobbeſius, *de cive III*, 15. *ſequ.* quamque ipſe ſatis incommode vocat *ſortem naturalem*. Enimvero ſic nulla foret ratio, cur non aequiſſima dici poſſit diviſio a leone facta apud Phaedr. *Fab. I*, 5. qui praedam partiturus inter venationis ſocios:

Ego, inquit, *primam tollo, nominor quia leo:*
Secundam, quia ſum fortis, tribuetis mihi:
Tum, quia plus valeo, me ſequetur tertia:
Malo adficietur, ſi quis quartam tetigerit.
Sic totam praedam ſola improbitas abſtulit.

Hanc diviſionem quiſquis aequam & juſtam dixerit: nae illum & Hobbeſii ſortem naturalem probaturum, confidimus.

§. CCLXXII. Sed hae quidem regulae ad communionem PERFECTAM

An & in diviſione

rerum imperfecte communium eſt obſervanda?

FECTAM pertinent. Praeter illam & IMPERFECTA datur, quoties nulli ſociorum jure communi jus perfectum eſt. (§. CCXXXI.) Quum vero ita res ex alterius benevolentia pluribus fiat communis: conſequens eſt, 12. ut nunc in hujus arbitrio ſit, aequales partes facere, an 13. pro qualitate meriti uni plus, alteri minus tribuere malit, (*) injuſtiſſimaque proinde 14. ſit querela ejus, qui alterum minoris meriti hominem ſibi aequiparatum eſſe, clamat, *Matth. XX*, 12. vel 15. qui ipſe ſibi de ſuis meritis judicium temere adrogat, vel 16. beneficia, uni vel alteri conceſſa, ad exemplum trahenda,.exiſtimat.

(*) Et haec eſt illa *juſtitia diſtributiva* vel διανεμητικὴ, comes earum virtutum, quae aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, miſericordiae, providentiae rectricis. Grot. *de jure belli & pac.* I, 1. 8. 1. qui & hanc juſtitiam non ſemper obſervare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Ariſtotelis doctrinam eſſe ex eorum genere, quae ſaepe locum habent, non ſemper, recte obſervat *n. II.* Nec Grotii ſententiam evertit Puſend. *de jure nat. & gent. I*, 79. quippe qui loquitur de diſtributione eorum, quae pluribus bene merentibus jure perfecto, veluti ex pacto vel promiſſo, debentur. Tunc verum omnino eſt, quod ſcribit Arrian. *Epict. III*, 17. Νόμος οὗτος φυσικὸς, τὸν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐφ᾽ ᾧ κρείττων ἐστί. *Ea naturae lex eſt, meliorem in eo, quo ſit melior, meliore conditione eſſe illo, qui ſit deterior.* At in iis, quae ex ſola benevolentia proficiſcuntur, vix haec naturae lex urgeri poteſt: nec de injuria conqueri poterant veterani, quos idem Hadrianus ſe invicem in balneo defricare juſſerat, qui aliquot diebus ante, unum ex illis, membra marmoribus atterentem, ſervis & ſumtibus donaverat, Spartian. *Hadr. Cap. XVII*, quia beneficia non ſunt ad exemplum trahenda.

Quid ceſſio rei communis?

§. CCLXXIII. Si res communis uni ſociorum a reliquis tota attribuitur, ea vocatur CESSIO. Quare, quum ita unus in reliquorum omnium locum ſuccedat: conſequens eſt, 17. ut & in eorumdem jura circa eam rem, nec non 18. in onera & incommoda cum illa conjuncta, ſuccedat. (§. CCLXXII.) Quin ex eodem recte intulerunt jureconſulti Romani, 19. eaſdem omnino exceptiones opponi poſſe ceſſionario, quibus adverſus cedentem locus fuiſſet futurus. *l. 5. C. de hered. vel act. vend.*

Obligatio ſociorum ad evictionem ſocio praeſtandum.

§. CCLXXIV. Quum denique, ſive *dividatur* res communis, ſive uni ſociorum tota *cedatur*, id videatur agi, ut ii, qui rem per diviſionem vel ceſſionem accipiunt, ejus dominium, adeoque facultatem, alios rei iſtius uſu excludendi, conſequantur: (§. CCXXXI.) per ſe patet, 20. utroque caſu ſocios efficere debere, ut ei, in quem res tranſlata eſt, illam habere liceat, adeoque 21. illos huic ad praeſtandam evictionem, &, 22. ſi ab alio jure & ſine culpa poſſeſſoris evicta ſit, ad omne damnum reſarciendum ob-

ſtrictos

Digitized by Google

ſtrictos eſſe, 23. dummodo ſuas portiones ſalvas habeant, & 24. alteri res titulo oneroſo obvenerit (*).

(*) Ita doctrina de EVICTIONIBUS, quae & in traditionibus locum invenit, ex ipſa aequitate naturali fluit, quamvis ei multa, non tam de novo adſtruxerit, quam illuſtrationis cauſſa addiderit jus civile, quae ad ejus formam, & effectum pertinent, e. g. dum requirit, ut quis ſuo nomine rem in alterum tranſtulerit, ut poſſeſſor litem auctori in tempore denunciarit, ut res ex cauſſa contractum antecedente, & quidem non i majore, ſed jure, evicta ſit, cetera. Haec omnia enim ex iiſdem, quae praemiſimus, principiis prono alveo fluere, nemo non intelligit.

Traditio quid? & an ad transferendum dominium neceſſaria?

§. CCLXXV. Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus, qui jus & animum alienandi habet, dominium in alium, illud ex juſta cauſſa accipientem, transfert. *Dominium*, dico. Quamvis enim jus Romanorum ipſam rem, ejuſque poſſeſſionem, transferri jubeat, nec prius ullum fere jus in illa re naſci patiatur: *l.* 20. *C. de pact.* vix tamen probabile eſt, hanc ſubtilitatem probare jus naturae & gentium, (*) uti recte obſervant Grot. *de jure belli & pac. II,* 6. 1. 2. *II,* 8. 25. & Puſendorff. *de jure nat. & gent. IV,* 9. 6. quum, ipſis fatentibus jureconſultis, *nihil tam conveniens ſit naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi.* §. 40. *Inſt. de rer. diviſ. l.* 9. *D. de adqu. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25. omnem voluntatem domini de dominio rei ſuae in alterum transferendo, ſive expreſſe declaratam, ſive ex certis ſignis elicitam, pro traditione eſſe, dominiumque in alterum valide transferre.

(*) Immo ne ipſi quidem Romani id olim promiſcue exegiſſe videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi, Ulpian. *Tit. XIX,* 7. veluti praediorum provincialium. Simplic. *inter rei agrar. ſcript. p.* 76. Res mancipi plene alienabantur per aes & libram, ita, ut facto nexu & mancipio illico tranſiret dominium. Varro *de lingua Lat. IV.* Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc jus invaluit, ut dominium ſine traditione, vel poſſeſſionis datione non tranſiret, ex quo rerum mancipi & nec mancipi, dominiique Quiritarii & bonitarii diſcrimen ſuſtulit Juſtinianus, *l. un. C. de nudo jure Quirit. toll.* & *l. un. C. de uſucap. transform.*

Quomodo fiat?

§. CCLXXVI. Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei ſuae in alterum transferendo pro traditione ſit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. CCLXXV, 25.) conſequens eſt, ut 26. perinde ſit, ſive quis abſens rem verbis litteriſve intervenientibus, ſive 27. praeſens de manu in manum, ſive 28. per inductionem in rem, ſive 29. per longam brevemque manum, ſive 30. adhibito certo ſymbolo, inter homines alicujus provinciae recepto, (§. CCXLII, 21.) tradat. (*) 31. Ut nihil obſtet, quo minus

& jus ſive traditione, ſive quaſi traditione in alium transferri poſſit.

(*) Equidem traditio illa ſymbolica ne ipſis quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex *l. 1. §. pen. D. de adqu. poſſ. l. 9. §. 6. D. de adqu. rer. dom. l. 74. D. de contr. emt.* At multo acutiores hac in re fuerunt Germanicae originis gentes, quae in traditionibus & inveſtituris res fere quaſcumque pro arbitrio, at praecipue tamen feſtucam, baculum, culmum, caeſpitem, arbuſculam, chirothecam, & ſimiles res adhibebant. Vid. *Elem.* noſtra *jur. Germ. II, 3. 74. ſequ.* Quo & scoTATTO Danica pertinet, *c. 2. X. de conſuet.* de qua ex inſtituto Strauch. *Amoenit. jur. can. ecl. V.* & *Gundlingiana Part. VII. diſſ. IV.*

Quis per eam transferre poſſit dominium?

§. CCLXXVII. Quum vero dominus tantum tradere poſſit, qui jus alienandi habet: (§. CCLXXV.) conſequens eſt, 32. ut nullus futurus ſit effectus traditionis, ab eo factae, qui vel propter legem, vel ob conventionem, vel aliam quamcumque cauſſam, alienare nequit. 33. multoque minus valitura ſit traditio, a non domino facta, quum, quod quiſque jus non habet, illud in alium transferre nequeat (*). 34. Ut contra perinde ſit, ſive ipſe dominus rem tradat, ſive ejus voluntate, mandato vel adprobatione alius.

(*) Attamen hujuſmodi traditio alteri ignoranti facta, hunc facit bonae fidei poſſeſſorem, donec verus dominus ſuperveniens rem ſuam vindicet. Hunc vero, quid circa rem reſtituendam obſervare, quos fructus retinere, quosve reſtituere oporteat: multis repertis regulis, oſtendere conantur Grot. *de jure belli & pac. II,* 10. Pufendorff. *de jur. nat. & gent. IV, 13. 6. ſequ.* Nos infra ſuo loco ea de re agemus ex inſtituto, (§. CCCXII. ſequ.) & omnia redire oſtendemus ad duas regulas: I. Bonae fidei poſſeſſorem tantiſper, dum de vero domino non conſtat, loco domini eſſe, ac proinde iisdem juribus uti, quibus dominus uteretur. II. Supervenienti domino eumdem rem extantem una cum fructibus extantibus, &, ſi res non exſtet, tantum, in quantum factus ſit locupletior, reſtituere teneri.

Traditione non ex omni cauſſa transfertur dominium.

§. CCLXXVIII. Quumque ex juſta cauſſa fieri alienationem oporteat: (§. CCLXXV.) ipſa res unumquemque monebit, 35. intelligi cauſſam, quae ad transferendum dominium ſufficiat, adeoque 36. non tranſire dominium, ſi cui res ex commodato, depoſito, locato tradatur, multo minus 37. ſi tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio revocabili. 38. Imo ne quamlibet quidem juſtam cauſſam ſufficere, ſi is, cui res traditur, alteri ex pacto non ſatisfecerit (*).

(*) Ubi enim ita ſit alienatio, ut alter aliquid praeſtet: ibi *conditionalis* eſt alienatio. Quae quum tranſlationem dominii ſuſpendat: (§. CCLXVII.) conſequens eſt, ut, altero non praeſtante id, quod promiſit, non transferatur dominium, adeoque invalida ſit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri ſtatuebant, quam ſoluto pretio, vel ſatisfactione alio modo praeſtita. §. 41. *Inſt. de rer. diviſ.* Hinc illa Varronis *de re ruſt. II, 2. Grex venditus dominum non mutat, niſi ſit aes adnumeratum.* Quinctiliani *Decl. CCCXXXVI*

Quo

Quo jure vindicare potes eam rem, cujus pretium non dediſti! Tertull. *de poenitentia Cap. VI. Ineptum eſt, pretium non exhibere: ad mercem manum emitter:.*

§. CCLXXIX. Praeterea traditurum rem ſuam, id animo alienandi transferendique dominii facere debere, diximus. (§.CCLXXV.) Ex quo patet, 39. nullam eſſe traditionem, ab infantibus, furioſis, mente captis, ſimilibuſque perſonis, quae, quid rei geratur, non intelligere praeſumuntur, factam: nec 40. per eam tranſire dominium, ſi dominus commodandi, deponendi, oppignorandi ſimilive conſilio rem alicui dederit: quin 41. poſſe ſibi unumquemque in re ſua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reſervare, eoque caſu 42. tantum tranſmitti, quantum is, qui alienat, tranſmittere voluit. Nec ſemper quis eo animo & conſilio rem tradit.

§. CCLXXX. Ex quo facile intelligitur, 43. unde natum ſit DOMINIUM MINUS PLENUM. Quum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cujus effectus inter duos dominos inaequaliter diviſi ſunt: admodum probabile eſt, illius originem repetendam eſſe a traditione cum exceptione, vel reſervatione partis cujuſdam dominii facta. Quo facto, 44. binos dominos ejuſdem rei eſſe oportet, quorum alteri 45. jus adquiritur, utilitatem omnem ex re percipiendi, alioſque fructuum utilitatumque uſu & perceptione excludendi; alteri 46. facultas vel circa diſpoſitionem de illa re concurrendi, vel aliquid exigendi, ex quo de agnitione dominii conſtet, naſcitur (*). Origo dominii minus pleni.

(*) Poſterius *dominii minus pleni* genus jureconſulti medii aevi vocarunt DIRECTUM, prius UTILE: minus eleganter quidem, ſed vocabulis jam ſemel in ſchola ac foro receptis. Unde iis repudium dare intempeſtivum videretur. Poſſes tamen alterum dominum SUPERIOREM vel MAJOREM, alterum INFERIOREM vel MINOREM vocare, exemplo Romanorum, qui patrem familias *herum maiorem*; filiosfamilias *heros minores* adpellabant. Plaut. *Capt. III, 5. v. 50. Trinum. II, 2. 53. Aſinar. II, 2. 66.*

§. CCLXXXI. Quum ita comparatum ſit dominium utile, ut major dominus ſibi facultatem aliquam, vel circa diſpoſitionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione dominii conſtet, exigendi, reſervet: (§. CCLXXX. 46.) conſequens eſt, 47. ut, quamvis innumera eſſe poſſint dominii minus pleni genera, & 48. res hic praecipue redeat ad conventionem partium: tamen 49. ſi quis ſibi a poſſeſſore rei traditae ſtipuletur fidelitatem, & ſervitia, & ne res ſine ſuo conſenſu alienetur, inde naſcatur FEUDUM; 50. ſi canonem annuum, in agnitionem dominii ſolvendum, JUS EMPHYTEUTICUM; (*) ſi denique 51. ſolarium, pro ſuperficie in ſolo, nobis reſervato, praeſtandum, JUS SUPERFICIEI: quae praecipua & Ejus variae ſpecies.

 apud

apud pleraſque gentes notiſſima ſunt dominii utilis genera.

(*) Juris emphyteuticarii exemplum *Geneſ. XLVII, 26. ſequ.* reperit Joſephus *Antiqu. Jud. II, 7.* quamvis agros Aegyptiorum cenſuales potius factos eſſe, exiſtimet Hert. *ad Puſend. jus nat. & gent. IV, 8. 3.* Sed ſi in eo ponit diſcrimen agrorum emphyteuticorum & cenſiticorum, quod in illis poſſeſſori utile; in his plenum dominium competat: luculenter ſane probari poteſt, dominii partem competiiſſe Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Joſephi patriarchiae *Gen. XLVII, 23. Vos hodie agroſque veſtros Pharaoni emi.* Juris superficiarii exemplum illuſtre atque inſigne eſt apud Juſtin. *hiſt. XVIII, 5.* De feudorum origine certant viri docti, & adhuc ſub judice lis eſt, quamvis commune Europaeis fere omnibus factum ſit hoc inſtitutum. Ceterum multa alia eſſe apud originis Germ. gentes dominii minus pleni genera, oſtendimus in *Elem. jur. Germ. II, 2. 33. ſequ.*

Quid ſervitus, quidque circa eam juſtum?

§. CCLXXXII. Si 52. non res ipſa ejuſve dominium, ſed uſus alicujus, traditur, ei, qui hunc accipit, in re aliena adquiritur servitus, & quidem 53. ſi is uſus ad utentis perſonam vitamque reſtringitur, personalis, ſin 54. ipſi utentis praedio, adeoque & omnibus in illo ſucceſſoribus, ejus conceditur, realis vel praedialis. Quum ergo omnibus his caſibus tantum juris transferatur, quantum transferri is, qui alienavit, voluit: (§. CCLXXIX, 42.) ſequitur, 55. ut & hic res redeat ad conventionem partium, adeoque 56. juris mere poſitivi ſint tantum non omnia, quae juris auctores de ſervitutibus ſatis ſubtiliter conſtituerunt (*).

(*) Quo pertinent doctrinae notiſſimae, quod ſervitus conſiſtat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo: quod ſit individua, quod cauſſam ejus eſſe oporteat perpetuam, quod, quia utendum fruendum ſit ſalva rei ſubſtantia, uſusfructus ne in area quidem ſubſiſtat: quod inſigne ſit diſcrimen inter uſumfructum, uſum, habitationem, operas ſervorum, quod quaedam hujuſmodi jura non uſu & capitis deminutione amittantur, quaedam non amittantur. Omnia enim haec ita comparata ſunt, ut nec recta ratio ea abſciſſe exigat, nec quidquam obſtet, quo minus pactis & conventionibus mutari aliterque definiri poſſint.

Quid jus pignoris & hypothecae, quidque circa utrumque juſtum ſit?

§. CCLXXXIII. Aliquando res ita traditur a domino creditori, ut ſalvum quidem tradenti ſit dominium, creditor tamen rem in ſecuritatem crediti poſſideat: tunc 57. conſtitui dicitur jus pignoris, vel 58. ſi id ea fiat lege, ut creditor ſimul utilitatem ex pignore fructuoſo percipiat in vicem uſurarum, jus antichreticum. Denique 59. ſi creditori jus pignoris in re quadam ſine traditione conſtituitur: id hypothecam vocamus. Quemadmodum ergo 60. prioribus caſibus creditori fas eſt, rem oppignoratam, non ſoluto debito, non modo retinere, verum etiam 61. diſtrahere, & ex pretio, quae ſibi debentur, deducere: ita 62. poſteriore eidem in hypotheca poſſeſſionem in ſecuritatem crediti perſequi, & illam tunc itidem, uſque dum nomen expungatur, retinere, vel diſtrahere licet.

§. CCLXXXIV.

Digitized by Google

§. CCLXXXIV. Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. CCLXXV.) ACCIPERE vero aliquid videmur vel VERE, quoties conſenſum noſtrum, quod rem traditam noſtram fieri velimus, vel verbis, vel factis teſtamur, vel ex PRAESUMTIONE, quoties ex ipſa rei indole non poteſt non judicari, alterum rem, quam quis traditurus eſt, non adſpernaturum. Similiter & TRADI res poteſt, voluntate transferendi vel expreſſe declarata, vel ex certis ſignis elicita. (§. CCLXXV, 25.) Quale certiſſimum ſignum in primis ſuggerit finis & intentio ejus, qui quid adquiſivit, adquiſitumque tanta cura ſervavit ac tuitus eſt (*).

Quomodo traditione dominium tranſeat in accipientem.

(*) Adquirentium vero ſuaque magna cura adminiſtrantium hominum finis atque intentio ſemper eſt, non modo ne ſibi quid deſit, ſed & ut ſuis bene ſit, maxime ſe mortuis, & nulla re amplius indigentibus. Unde Euripides *in Medea v. 1089.*

Οἷσι δὲ τέκνων ἔστιν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ', ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψουσι καλῶς,
Βίοτόν θ' ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.

Sed quibus in aedibus eſt liberorum
Dulce germen, eos video curis
Confici omni tempore,
Primum quidem, quo pacto bene ipſos educent,
Et unde VICTUM *relinquant liberis.*

Et *in Iphigen. in Aulide v. 917.*

Δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
Πᾶσίν τε κοινὸν, ὥσθ' ὑπερκάμνειν τέκνων.

Res eſt vehemens parere, & adfert ingens deſiderium:
Communeque omnibus eſt, ut LABORENT PRO LIBERIS.

Si liberi deſint, reliquis cognatis, neceſſariis ac amicis nos magis conſultum velle, quam extraneis, ipſa experientia ſatis ſuperque docet.

§. CCLXXXV. Quum itaque cuivis, rerum ſuarum domino, liceat, eaſdem in alios transferre, (§. CCLXXV.) eaque translatio fieri poſſit quibuſcumque conditionibus: (§. CCLXVII.) conſequens eſt, 63. ut fieri etiam poſſit ea lege, ut alter quidem dominium, at poſſeſſionem uſumque demum poſt tradentis mortem conſequatur. Quae quidem voluntas, quum & vere declarari, & ex fine adquirentis, tamquam ſigno certiſſimo, elici poſſit, neutro vero caſu vera & expreſſa alterius acceptione opus ſit: (§. CCLXXXIV.) 64. priore caſu illa TESTAMENTI vel ULTIMAE VOLUNTATIS nomine venit; 65. poſteriore SUCCESSIONIS AB INTESTATO genuinum ac ſolidiſſimum fundamentum eſt. De utraque jam ex inſtituto erit agendum.

Tranſitio ad ſucceſſionem ex teſtamento & ab inteſtato.

Cap. XI.

DE DERIVATIVIS ADQUISITIONIBUS PER SUCCESSIONEM EX DISPOSITIONE DEFUNCTI, ET AB INTESTATO.

§. CCLXXXVI.

Quid jureconſultis teſtamentum?

Testamentum ex conceptu jureconſultorum eſt ſolemnis declaratio voluntatis de univerſa hereditate, omnique jure, quod teſtator tempore mortis habiturus eſt, poſt ejus mortem in alium tranſituro. Ideoque vivo teſtatore nihil juris in heredem tranſit, immo ne ſpes quidem tam certa, ut ea decollari non poſſit: ſed teſtatori, dum anima eſt, prius conſilium damnare, reſciſſiſque ac ruptis prioribus tabulis, vel novas facere, vel inteſtato decedere licet (*).

(*) Hinc notiſſima juris axiomata: voluntatem hominis eſſe ambulatoriam uſque ad mortem: ultimas tantum ceras ratas eſſe debere, quae morte firmantur, vel, uti Quinctil. *Decl. CCCVIII.* loquitur, *illud tantum valere teſtamentum, poſt quod nullum teſtamentum ſit*: ac proinde neminem paganum cum duobus teſtamentis decedere poſſe, & quae ſunt ejus generis alia, *l. 4. D. de alim. leg. l. 32. §. 2. D. de donat. int. vir. & ux.* Quin eo uſque porrigitur haec teſtamentum mutandi licentia, ut illam nec clauſula derogatoria, nec adjecto prioribus tabulis jurejurando, ſibi adimere poſſe teſtatorem, contendant. *l. ult. D. de leg. 2.* Grot. *de jure belli & pac. II, 13. 19.* Leyſer. *Medit. ad Pand ſpec. XLIII, n. VI. & VII.*

Tale non eſſe juris naturae, probatur argumento primo.

§. CCLXXXVII. Enimvero hujuſmodi teſtamentum non eſſe juris naturae, facile unuſquiſque intelligit. Quamvis enim ſollemnitates actui tam ſerio, totque expoſito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiatur recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid velle in illud tempus, quo velle non poſſit, & dominium rerum ſuarum tum demum in alium tranſlatum cupere, quando ipſe non amplius earum ſit dominus. Quod ſane tam a recta ratione alienum eſt, ut ipſi Romani non niſi meris fictionibus (*) tantam contradictionem tolli poſſe, faterentur.

(*) Quum enim nec teſtator, de rebus ſuis diſponens, aliquid cum haerede agat, nec heredi, quando adquirit, cum teſtatore quidquam ſit negotii, adeoque neutro caſu jus aliquod ab illo ad hunc tranſire poſſit: plura fingenda fuerunt a jureconſultis, in fingendo ingenioſiſſimis, ut ἀσύστατα haec conſiſtere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem eſſe momentum teſtamentifactionis cum momento mortis: idem quoque eſſe momentum mortis cum momento

momento

mento aditionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotrahebant, *l. 1. C. de ſacroſ. eccl. l. 54. D. de adqu. vel amitt. hered. l. 193. D. de reg. jur.* Porro hereditatem jacentem non eſſe nullius, ſed defuncti perſonam repraeſentare, §. 2. *Inſt. de hered. inſt. l. 31. §. ult. D. eod. l. 34. D. de adqu. rer. dom.* Ant. Dadin. Alteſerra *de fict. jur. tract. IV. Cap. II. p. 143.* illuſtr. Jo. Gottofr. a Cocceii. *de teſtam. princ. Part. I. §. XXIV. ſequ.*

§. CCLXXXVIII. Accedit [illegible] quod vix excogitari poſſit ratio, cur ſuperſtites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quaecumque eorum ſit conditio, vix intereſſe poſſit Dio an Theon eorum bonis fruatur. (*) immo ſaepe ex odio atque invidia magis, quam ex vero amore, proficiſcantur ſuprema illa morientium judicia, ut mortuorum ſaltim his caſibus magis intereſſe videatur, exitum non habere voluntates ſuas, quam illas a ſuperſtitibus religioſe ſervari. Vid. Diſſ. noſtr. *de teſtamentifact. jure Germ. arct. lim. circumſcr. §. V.* Itemque ſecundo.

(*) Hinc eleganter Seneca *de Benef. IV, 11. Non quicquam cura ſanctiore componimus, quam* QUOD AD NOS NON PERTINET. Quemadmodum enim graviſſimus hic auctor ſuprema illa hominum judicia ad homines pertinere negat, ita eodem ſenſu Quinctil. *Decl. CCCVIII.* illa vocat *voluntatem ultra mortem.* Quum ergo jura ne vivum quidē alteri quidquam ſtipulari patiantur, niſi ſtipulantis interſit: §. 4. *Inſt. de inutil. ſtip.* qui, quaeſo, fieri potuit, ut iidem Romanorum jureconſulti ratas eſſe vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non intereſſet? Immortales equidem eſſe hominum mentes, (quod urgere animadvertimus celeberrimum G. G. Leibnit. *nov. method. juriſpr. p. 56.*) facile largimur, ſed inde non ſequitur, ut mentes, corporum vinculis exſolutae, rerum olim ſuarum dominium retineant, multo minus, ut ulla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem & Manes credis curare ſepultos?

Virgil. *Aeneid. IV, v. 92.*

§. CCLXXXIX. Quum ergo jus naturae vix probet teſtamenti factionem, qualem adhuc ex principiis juris Romani deſcripſimus, i. e. ut eam eleganter definit Ulpianus *Tit. XX, 1. mentis noſtrae juſtam conteſtationem, in id ſollemniter factam, ut poſt mortem noſtram valeat:* (§. CCLXXXVI. ſequ.) conſequens eſt, 1. ut & ſimiles aliarum gentium mores non magis probet, adeoque 2. & Graecorum, barbarorumque teſtamenta ejuſdem generis non magis ſint juris naturae ac gentium, quam illa Romanorum; (*) ac proinde 3. nulla paene gens magis ſimplicitati juris naturalis adcommodarit mores ſuos, quam Germani, *apud quos heredes ſucceſſoreſque ſui cuique liberi, &* NULLUM TESTAMENTUM. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XX.* Quod & de reliquarum gentium teſtamentis dicendum.

(*) Similem enim teſtamentifactionem, quae in voluntate unilaterali conſiſtit, & qua de eo, quod poſt mortem demum fieri debeat, diſponitur, etiam apud Athenienſes deprehendimus a temporibus Solonis: Plutarch. *in Solone 2.*

nep. 90. apud Lacedaemonios a temporibus Epitadei ephori: Plutarch. *in Aegid. & Cleom. p. 797.* & apud alios Graecos, quos hac in re unum idemque omnes ſtatuere, tradit Iſocrat. *in Aeginet. p. 778.* Exſtant & teſtamenta ſimilia Aegyptiorum, veluti Ptolemaei, Regis, apud Caeſarem *de bello civ. III,* 20. Hirt. *de bello Alex. Cap. V.* Attali, Regis Pergamenorum, de quo Flor. *Hiſt. II,* 20. Hieronis Siculi, de quo Liv. *XXIV,* 4. denique ipſorum Hebraeorum, de quorum teſtamentifactione videndus Seldden. *de ſucceſſ. ad leg. Hebr. Cap. XXIV.* Sed eam non eſſe antiquam, verum magiſtrorum interpretamentis originem debere, cum aliis argumentis, tum & eo potiſſimum probari poteſt, quod ne vocabulum quidem, quo teſtamentum deſignarent, in ſua lingua repererint, ac proinde illud Graece adpellare coacti ſint דייתיקי, id eſt, διαθήκην. Vid. Diſſ. noſtr. *de teſtamentif. jure Germ. arct. circumſcr.* §. *VI.*

Nec non de teſtamento, quod Grotius eommentus eſt. §. CCXC. Quae quum ita ſint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus eſt Grotius *de jure belli & pac. II, 6, §. ult.* illudque eſſe ait *alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, retento interim jure poſſidendi ac fruendi.* Sed uti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo teſtamentum adpellamus, ſed multis modis falſa eſt: Ziegl. *ad Grot. II, 6. fin.* Pufend. *de jure nat. & gent. IV,* 10. 2. Illuſtr. Jo. Gottfr. de Coccei. *ibid.* 3. *IV. ſeq.* ita non ſequitur, 4. ut ideo juris naturae ſit teſtamentifactio, quia illud jus non improbet alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, cum retentione poſſeſſionis & uſusfructus conjunctam.

Qualis diſpoſitio de hereditate jure naturae licita? §. CCXCI. Attamen quum argumenta, quae adhuc explicavimus, omnia teſtamentifactionem quidem Romanam penitus evertant, at non proinde obſtent diſpoſitionibus omnibus de futura ſucceſſione: (§. CCLXVIII.*) merito jam quaeritur, quaenam illae ſint, quae jure naturae adprobentur? Reſponſum cape. Non aliae, quam pacta, quibus vel homines morientes ipſam poſſeſſionem cum dominio rerum ſuarum in alios transferunt, vel ſani illis jus ſuccedendi in caſum mortis attribuunt. Quum enim, quod noſtrum eſt, non modo in praeſens, ſed & in futurum alienare liceat: (§. CCLXVIII.) 5. licebit etiam de ſubſtantia noſtra, ſive in praeſens, ſive in futurum mortis eventum, in alterum transferenda, paciſci (*).

(*) Et hinc antiquiſſimi mortalium vix aliter de bonis ſuis, quam hoc modo, diſponebant. Sic Abraamus, liberis deſtitutus, bona ſua deſtinaverat Eleaſari, procuratori ſuo, *Geneſ. XV,* 3. procul dubio per mortis cauſſa donationem, ſeu pactum aliud ſucceſſorium. Idem deinde, mortua Sara uxore, ſuſceptis e Kethura liberis, partem bonorum ſuorum vivus & ſanus per donationem inter vivos contulit, reliqua omnia Iſaaco dedit. *Gen. XXV,* 5. 6. Sed & Cyrum, morientem, praeſenti Cambyſi, filio natu majori, regnum, alteri natu minori, Tanaoxari, Medorum, Armeniorum & Caduſiorum ſatrapias tradidiſſe,

didiſſe, refert Xenoph. *Cyrop. VIII, 7, 3.* Diviſionis & donationis, inter liberos a parentibus, imminente morte factae, mentionem fieri videmus *Gen. XLVIII,* 22. *Deut. XXI.* 16. 17. 1. *Reg. I,* 35. *Syrac. XXXIII.* 24. & apud Francos huc pertinent exempla apud Marculf. *Form. I.* 12. *II,* 7.

Pacta ſucceſſoria quae valeant?

§. CCXCII. Quum ergo cuilibet liceat de ſubſtantia ſua in alium ſive in praeſens, ſive in futurum mortis eventum transferenda paciſci: (§. CCXCI, 5.) conſequens eſt, 6. ut nihil cauſſae ſit, cur juri naturae refragari exiſtimemus pacta ſucceſſoria (*). 7. Ut potius illa jure optimo maximo valere debeant, ſive reciproca ſint, ſive ex uno tantum latere obligatoria: itemque 8. ſive adquiſitiva, ſive conſervativa, ſive renunciativa: nam 9. diſpoſitiva paciſcentes quidem, non vero eum, cujus de hereditate diſponitur, obſtringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de ſuo pactus eſt (§. CCLXXXI, 5.)

(*) Illa equidem non probat jus Romanum, ſed bonis moribus adverſari, plenaque triſtiſſimi eventus eſſe, clamat. *l. ult. C. de pact.* ſed ratio de voto captandae mortis non in haec pacta magis cadit, quam in mortis cauſſa donationes, quas tamen Romani jure valere patiuntur. Neque triſtiſſimus ille, quem Roma aliquando vidit, eventus argumento eſt, bonis moribus repugnare haec pacta ſucceſſoria, quum nec teſtamentum, nec ullum aliud inſtitutum humanum, ita comparatum ſit, ut abuti illo non poſſint homines improbi.

Quomodo quis de hereditate diſponere poſſit?

§. CCXCIII. Praeterea quum traditionum ea ſit indoles, ut unuſquiſque ſibi in re ſua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reſervare poſſit, adeoque eo caſu tantum tranſmittatur, quantum is, qui alienat, tranſmittere voluit: (§. CCLXXIX, 41. ſequ.) ſequitur, 10. ut in arbitrio domini ſit, poſſeſſionemne ſimul in heredem pactitium transferre velit, an jus tantum, hereditatem ſe mortuo occupandi, itemque, 11. utrum jus irrevocabile, an revocabile dare malit, (*) denique 12. pure, ſub conditione, an in diem, 13. ex aſſe, an pro parte, alterum ſibi heredem dicere malit: ut adeo 14. non ſit *naturalis pugna* cauſſae teſtati & inteſtati, uti ſibi perſuaſit Pomponius *l. 7. D. de reg. jur.*

(*) Sic jus irrevocabile in filios e Kethura tranſtulerat Abraamus, *Gen. XXV,* 6. revocabile contra in Piraeum Telemachus apud Homerum *Odyſſ. P. v.* 77.

Πείραι' οὐ γάρ τ' ἴδμεν, ὅπως ἔσται τάδ' ἔργα,
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι,
Λάθρη κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται.
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ', ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον, καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Piraee, incertus quoniam rerum exitus harum eſt,
Si tacite incautum ſtolidi me forte necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:

Haec ego te malo, quam eorum quempiam, habere.
Sin ego eos juſta meritos adfecero clade:
Tum mihi tu laeto reddes illa omnia laetus.

An heres accipere teneatur deſtinatam ſibi hereditatem.

§. CCXCIV. Quum praeterea aliquid *accipi* poſſit non modo *vere*, ſed & *ex praeſumtione*, quoties ex ipſa rei indole non poteſt non judicari, alterum rem, quam quis traditurus eſt, non adſpernaturum: (§. CCLXXXIV) conſequens eſt, 15. ut jure naturae perinde ſit, praeſens quis conſenſum declaret, an ob abſentiam rem accipere verbis nequeat, quum regulariter vix verendum ſit, ne moleſta alteri futura ſit illa liberalitas (*), maxime ſi lucroſam eſſe conſtet hereditatem, illi deſtinatam. 16. Ut tamen inter utrumque caſum id interſit, quod priore validum & irrevocabile jus nanciſcatur heres, niſi facultatem revocandi dominus diſerte ſibi reſervarit: 17. poſteriore ante ſequutam acceptionem ſemper ſit revocandi licentia; itemque, 18. quod qui conſenſum declaravit heres, acceptam ſemel hereditatem repudiare nequeat, 19. is, cujus conſenſus praeſumitur, eam ſibi delatam ſuo arbitrio vel adire vel repudiare poſſit.

(*) Totam hanc doctrinam mirifice illuſtravit perilluſtris academiae noſtrae cancellarius, Muſarumque mearum amantiſſimus collega, Jo. Petrus a Ludewig, diſſertatione erudite ſcripta, *de differentiis juris Romani & Germanici in donationibus, & barbari adnexus, acceptatione. Hal. MDCCXXI.* ubi nec naturam atque indolem donationis, nec jus Juſtinianeum, nec canonicum, nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque ſignis factam requirere, non ſine magno rerum inſignium adparatu demonſtravit, omniaque, quae obverti poterant, argumenta ſolide profligavit, ut mirum non ſit, quoſdam levioris armaturae milites vellicare hoc vallum, quam juſta oppugnatione evertere, maluiſſe.

Fundamentum ſucceſſionis ab inteſtato.

§. CCXCV. Si ergo vere velle poteſt rerum ſuarum dominus, ut illae, ſe mortuo, in alterum transferantur: (§. CCXCI. ſequ.) nulla ſane ratio ſuadere videtur, ut voluntati ex ejus fine & intentione praeſumtae non tantumdem, ac certis verbis ſignisve expreſſae, tribuatur. (§. CCLXVIII.) Jam ſupra vero oſtendimus, finem atque intentionem aliquid adquirentium, ſuaſque res adminiſtrantium, non eſſe, ut illae, ſe mortuis, quaſi pro derelictis habitae cuivis occupanti cedant: ſed, ut ſuis, quos amat, quorumque felicitate delectatur, proſint. (§. CCLXXXIV.) Ex eo vero merito colligimus, 20. ſucceſſionem eis prae reliquis deberi, quorum in gratiam mortuus bona ſua praecipue adquiſiverit, ſervaritque tanta cura ac ſollicitudine (*).

(*) Quod

(*) Quod adeo verum eſt, ut nulla re magis angi ac veluti excruciari ſoleant homines, quam ſi, ſe mortuis, bona ad homines ſibi parum probatos perventura, ſciant, jamque

Stet domo capta cupidus ſuperſtes,
Imminens lethi ſpoliis, & ipſum
Computet ignem.

Ut veriſſimum ſit, quod ex Pindari *Olymp. X.* huc retulit Puſendorff. *de jure nat. & gent. IV.* 11. 1. πλῶτος ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον θνάσκοντι στυγερώτατος. *Divitiae, ſortitae dominum adſcititium alienum, morienti ſunt odioſiſſimae.*

§. CCXCVI. Quia tamen hoc non eſt officium, cum obligatione perfecta conjunctum, adeoque ſpecies potius humanitatis, quae perſonarum ac neceſſitudinum habet rationem, ac proinde cognatis plus, quam extraneis, tribuit: (§. CCXX, 21.) merito ſtatuimus, 21. cognatos extraneos omnes a ſucceſſione excludere, & 22. ex ipſis cognatis remotioribus praeferendos eſſe propiores: 23. horum denique plures ejuſdem lineae ac gradus ſimul ad hereditatem merito vocandos (*). De ea axiomata.

(*) Quamvis enim non ſemper verum ſit, cognatos cognatis, quam extraneos, eſſe cariores, immo potius fratrum quoque gratia aliquando rarior videatur: tamen, quum ſi eadem fuiſſet defuncti ſententia, nihil illi obſtitiſſet, quo minus de hereditate ſua diſponeret, aliique, quem magis amabat, eam relinqueret, (§. CCXCI, 5.) ille vero ſine ejuſmodi diſpoſitione decedere maluerit: non poteſt non exiſtimari, eum bona ſua non invidiſſe cognatis, quos ipſa veluti naturalis adfectio ad ſucceſſionem vocat. Ceterum propior aliquis judicandus eſt non modo *ratione gradus*, verum etiam *ratione lineae*. Adfectionem enim maximam cadere in lineam deſcendentem, &, hac deficiente, in adſcendentem: denique, neutra ſuperſtite, in collateralem, recte obſervavit Ariſtot. *ad Nicomach. VIII.* 12. Hinc nepotes, quamvis ſecundo gradu propiores ſunt parente, proavus, quamvis tertio gradu, propior fratre, cetera.

§. CCXCVII. Quum ergo ex ipſis cognatis remotiores excludantur a propioribus, (§. CCXCVI, 22.) vix autem ulli propiores cuiquam exiſtimari poſſint, quam liberi parentibus: 24. hi merito reliquis omnibus in hereditate parentum praeferuntur, & quidem 25. ſine ſexus & 26. aetatis diſcrimine (*). Quod enim quibuſdam locis maſculi feminis, primogeniti natu minoribus, praeferuntur: illud, quia inter aequales inaequalem diviſionem ponit, ex lege civili, vel pacto, vel alia diſpoſitione, adeoque non ex jure naturae eſſe, facile intelligitur. (§. CCLXXI, 10. ſequ. & *). Succeſſio liberorum.

(*) Si tamen res in ſe individua ſit: non eſt dubium, quin ea ceteris paribus primogenito ea lege jure relinquatur, ut reliquis fratribus ſororibuſque ſatisfaciat. (§. CCLXX, 5.) Talis res individua quum praecipue ſit imperium vel regnum: in eo inſignis primogenitorum praerogativa eſſe ſolet. Elegan-

ter Cyrus apud Xenoph. *Cyrop. VIII.* 7. 3. Δεῖ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν μὲ ἤδη σαφηνίσαντα καταλιπεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀμφίλογος γενομένη πράγματα ὑμῖν παράσχῃ. ἐγὼ δ᾽ οὖν φιλῶ μὲν ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὁμοίως, ὦ παῖδες. τὸ δὲ προβουλεύειν, καὶ ἡγεῖσθαι, ἐφ᾽ ὅ, τι ἂν καιρὸς δοκῇ εἶναι, τοῦτο προστάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐμπείρῳ. *Eſt autem mihi declarandum hoc quoque, cui regnum relinquam, ne id, relictum in ambiguo, negotia vobis faceſſat. Complector equidem, filii, pari utrumque veſtrum benevolentia: verum & conſilio providere, & ducis officio fungi, quacumque in re tempus & uſus poſtulet, eum jubeo; qui* NATU MAJOR *eſt, & uſum rerum majorem de conſentanea quadam ratione habet.* Quamvis ergo par regum in liberos adfectio eſſe poſſit: ipſa tamen regni indoles exigere ſemper viſa eſt, ut filiabus filii, & inter hos maximus natu minoribus, in imperio praeferretur, adeo ut hoc νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων, *tamquam lege inter omnes homines conſtitutum eſſe*, contendat Herodot. *Lib. VII. p.* 242. &, ſi quid contra fiat, id *contra jus gentium* factum eſſe, dixerint veteres. Vid. Juſtin. *Hiſt. XII*, 2. *XXIV*, 3. Liv. *XL*, 9.

Patri regulariter ſoli legitimi ſuccedunt, matri & illegitimi.

§. CCXCVIII. Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito praeferantur, (§. CCXCVII, 24.) idque ex praeſumta parentum voluntate colligi poſſe videatur: (§. CCXCV, 20.) conſequens eſt, 27. ut certo etiam conſtare debeat, eſſe aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum eſſe poſſit, niſi ex juſto matrimonio: inde porro colligimus, 28. patri liberos tantum legitimos, etiam poſtumos, non illegitimos, & vulgo quaeſitos; 29. matri omnes promiſcue ſuccedere: quamvis 30. & illegitimis patrem proſpicere poſſe diſpoſitione ſua, nemo temere ſit negaturus.

Nepotes quomodo ſuccedant cum liberis primi gradus?

§. CCXCIX. Praeterea ex eadem voluntate parentum (§. CCXCV, 20.) colligi poſſe videtur, 31. ſucceſſionem deſcendentium non modo ad primi, ſed & ad ulteriorum graduum liberos, porrigi: adeoque 32. nepotes nepteſque non minus, quam filios filiaſque, ad hereditatem admitti, & quidem, 33. non ſolum ſi inter homines eſſe deſierint primi gradus liberi, verum etiam, 34. ſi illi cum his concurrant: ut adeo 35. aequitati naturali quam maxime conſentaneum eſſe videatur jus repraeſentationis, quo liberi ulteriorum graduum locum parentum ſuorum ſubeunt, eorumque portionem accipiunt (*).

(*) Et hoc eſt fundamentum ſucceſſionis liberorum primi gradus *in capita*; ulteriorum *in ſtirpes*. Hanc vero aequitati naturali quam maxime conſentaneam eſſe, vel inde patet, quod alias, ſi in capita omnes ſuccederent, ſuperſtitum liberorum conditio per fratris vel ſororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura eſſet aequalitas. Nam ſi pater eſſet centenarius, liberoſque haberet quatuor, ſinguli acciperent viginti quinque aureos. Jam finge, unum ex his quatuor liberis, turbato naturae ordine, ante patrem deceſſiſſe, relictis ex ſe nepotibus ſeptem. Tunc ſane, ſi ſinguli ſuccederent in capita, unuſquiſque acciperet

ciperet decem aureos: atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amiſiſſent aureos quadraginta quinque, nepoteſque ſeptem ob praematurum parentis obitum tantumdem lucrati eſſent. Quum vero non poſſit ulla reddi ratio, cur mors fratris ſuperſtitibus fratribus vel ſororibus aliquid ex paterna hereditate deminuere, nepotibuſque ex eo aliquid adjicere debeat: nulla quoque reddi poteſt ratio, cur aequaliter utrique admittendi ſint in capita.

§. CCC. Ex eadem porro regula, quod ex pluribus cognatis propiores praeferendi ſint remotioribus, (§. CCXCVI, 22.) fluit, 36. nepotes, etiamſi ſoli ſint, merito tamen praeferendos eſſe & avi parentibus, quamvis gradu propioribus, & ejuſdem fratribus & ſororibus, quamvis gradu paribus. Propiorem enim aliquem judicandum eſſe non tantum ratione gradus, ſed & maxime ratione lineae, jam ſupra obſervavimus. (§. CCXCVI. *). Ceterum 37. nepoteſne aequitas naturalis hoc caſu in capita, an in ſtirpes ad hereditatem avitam vocet ex iis, quae ad ſuperiorem paragraphum in ſcholio notavimus, intellectu non admodum difficile videtur (*). Quomodo ſi ſoli exſtent?

(*) Nulla enim & hic reddi poteſt ratio, cur ob praematurum parentum exceſſum unius ſtirpis deterior, alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri tamen oporteret, ſi nepotes ſoli ſuperſtites in capita admitterentur. Finge enim centenarium amiſiſſe quatuor filios, at ex primo unum, ex ſecundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor nepotes ſuperſtites eſſe: ſi filii ſupervixiſſent, ſinguli accepiſſent viginti quinque aureos, tantumdemque quiſque ad filios tranſmiſiſſet. At ſi jam, iis praemortuis, nepotes in capita admitterentur, ſinguli acciperent decem adeoque unus nepos ex primo filio jacturam faceret aureorum quindecim, duo ex ſecundo, quinque: tres porro ex tertio quinque, quarum reliqui ex quarto quindecim lucrarentur. Quod quum abſonum ſit: abſonum quoque eſt, nepotes hoc caſu in capita ſuccedere.

§. CCCI. Quum, deficiente linea deſcendentium, proxima ſit altera, in qua adſcendentium vel progenitorum ſeries deſcribitur: (§. CCXCVI, *). merito inde colligimus, 38. his luctuoſam liberorum hereditatem prae aliis deferri, (*) & 39. ita quidem, ut propior gradu excludat remotiores, 40. ejuſdem gradus ſimul admittantur, nec hic 41. jus naturae juſtam ſuggerat rationem, cur inter plures ejuſdem gradus ſecundum lineas partienda ſit liberorum hereditas: ut adeo 42. haec ſimiliaque potius jure civili definienda videantur. Succeſſio adſcentendium.

(*) Quod adeo rectae rationi videtur conſentaneum, ut quum lex divina ad ſucceſſionem primum vocet filios, his deficientibus filias, tum fratres, & poſtea patruos: parentum autem nullum habere rationem videatur, *Num. XXVII. 8. ſequ.* Philo tamen *de vita Moſis Lib. III. p. 689.* illud ex recta ratione ſupplendum eſſe moneat: Πάνυ γὰρ εὔηθες, ὑπολαβεῖν, ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμων κλῆρον ἀδελφιδῶ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφεί-

λιπε τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασεν, ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσ-δοκᾶσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ἀκμαίοις τέκνοις ἀπαρηγόρητα πένθη, πλαγίως δ' αὐτοὺς ἐκάλεσε τοῖς θείοις ἐφιεὶς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων στοχάσηται, καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ μὴ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριωθῆναι. *Stultum enim foret, credere, patruo concedi hereditatem fratris filii, ut patris cognato: ipſi vero patri eam auferri. Verum, quia lex naturae jubet, filios parentibus heredes ſuccedere, non parentes filiis:* (ubi jus naturae a Philone procul dubio pro naturae ordine accipitur,) *hoc, ut ominoſum, & piis votis contrarium, tacuit, ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus & luctu inconſolabili: oblique tamen ipſos vocavit ad jus, quod permittit patruis, ut & decorum ſervaretur, & bona manerent in familia.* Nec aliter philoſophantur Talmudici, quorum doctrinam de ſucceſſione adſcendentium accurate expoſuit Seldenus *de ſucceſſ. in bona def. ad leges Hebr. Cap. XII.*

Succeſſio collateralium.

§. CCCII. Denique ex eadem, quam ſaepius laudavimus, regula, (§. CCXCVI, 22.) ſequitur, 43. ut, deficientibus etiam adſcendentibus, ex linea obliqua, vel collaterali proximi gradu proximi ad ſucceſſionem eſſe videantur, nec 44. ratio ulla ſuadeat, ut inter collaterales locus ſit juri repraeſentationis, (*) multoque minus, 45. ut vel duplicitas vinculi, vel 46. bonorum origo diſcrimen faciat. 46. Ut plures ejuſdem gradus & hoc caſu hereditatem inter ſe aequa lance dividant: nec 47. quidquam interſit, quota generatione defuncto cognati ſint, quum in hujus arbitrio fuerit, ſi remotiores facultatibus ſuis beare noluiſſet, heredem alium dicere.

(*) Quum enim ſucceſſio iis prae reliquis debeatur, quorum in gratiam mortuus bona ſua praecipue adquiſivit, tantaque cura ac ſollicitudine ſervavit, (§. CCXCV. 20.) & experientia doceat, amorem erga deſcendentes remotiores, ſi non vehementiorem, ſaltim non minorem eſſe ſolere, ac erga propiores: recte inferre nobis videmur, avos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex praeſumpta eorum voluntate eos in parentum ſuorum jura ſuccedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collaterali adfectionem fere ſingulis gradibus decreſcere, ac proinde non ſequi, ut e. g. fratris filius eodem loco ſit apud patruum, ac frater. Hinc & fratrum filios cum fratribus in ſucceſſione concurrere debere, nulla ratio ſuadet.

Multa hic relicta arbitrio legiſlatorum.

§. CCCIII. Et huc uſque ſucceſſionem cognatorum agnoſcit recta ratio. Quia tamen haec omnia magis juris naturae permiſſivi, quam praeceptivi eſſe, facile unuſquiſque intelligit: nemo facile negaverit, 48. multa hic permiſſa eſſe legiſlatoribus, ut & de pleriſque caſibus dubiis certi quid ſtatuere, & 49. leges ſuas reipublicae fini atque utilitati accommodare poſſint. (§. XVIII. 36.) Atque inde facile reddi poteſt ratio, 50. cur & conjugi ſuperſtiti proſpectum velint legiſlatores, & 51. in nullo paene juris articulo

culo magis diſcrepent diverſarum provinciarum, quin & municipiorum, leges & ſtatuta, quam in hoc de inteſtatorum ſucceſſionibus.

An heredes quidam neceſſarii?

§. CCCIV. Quandoquidem porro totum hoc ſuccedendi jus ex voluntate praeſumta naſcitur, (§. CCLXXXV, 65.) is vero, cujus conſenſus praeſumitur, hereditatem ſuo arbitrio vel adire, vel repudiare poteſt: (§. CCXCIV, 19.) nemo non videt, 52. jus naturae ignorare heredes neceſſarios, (*) adeoque 53. neminem eſſe heredem ab inteſtato ipſo jure, ſed 54. talem fieri conſenſu, ſive per verba, ſive per facta declarato.

(*) Idque & inde demonſtratur, quod rationem, ob quam juriſconſulti Romani heredes quoſdam *neceſſarios*, alios *ſuos & neceſſarios*, alios *voluntarios* & *extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim haec heredum qualitas & differentia praecipue ad heredes teſtamentarios, quos jus naturae ignorare diximus, (§. CCLXXXVII. ſequ.) pertinet, quia ab inteſtato nullus ſuccedit ſervus, heres neceſſarius. Deinde teſtamentum Romanis erat inſtar legis privatae. Teſtatorem autem legem quidem ferre poſſe exiſtimabant ſuis, id eſt, ſervis & liberis, quibus veluti in obſequio relicta erat gloria, non autem extraneis, poteſtati teſtatoris non ſubjectis. Hinc illos heredes dicebant *neceſſarios*, hos *voluntarios*. (*Elem. ſec. ord. Inſt.* §. *DLXXXV, ſequ.*) Enimvero quum haec omnia ignoret jus naturae: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum eſt, quam quod certiſſimum.

Heres quomodo in defuncti jura & obligationes ſuccedat?

§. CCCV. Ceterum, ubi quis ſemel ſuccedere alteri ſtatuit, nihil aequius eſt, quam ut, qui in locum ſuccedit, etiam in jura illius ac onera ſucceſſiſſe cenſeatur. (§. CCLXVII.) Ex quo conſequitur, 55. ut heres, ſive ex vera diſpoſitione defuncti, ſive ex praeſumta ejuſdem voluntate ſuccedat, omnia ejuſdem jura, quae morte non exſtincta ſunt, adquirat, at 56. nec conqueri poſſit, ſi & ejuſdem obligationibus, quantum bona ſufficiunt, ſatisfacere cogatur (*).

(*) Non ergo in ſolidum. Quum enim non alia cauſſa ſit, cur heres, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, praeſtare, & nomen illius expungere teneatur, quam quod bona ejus conſequutus eſt: nulla excogitari poteſt ratio, cur ultra vires hereditatis teneatur. Praeterea rigor ille juris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes ſuccedit, nititur fictione; quod heres cum defuncto pro una perſona habeatur. *l. 22. D. de uſucap. l. 14. C. de uſufr. Novell. XLVIII. praef.* Ant. Dadin. Alteſerra *de Fiction. jur. tract. I. Cap. XX. p.* 48. Quam fictionem quum ignoret jus naturae, illud etiam id, quod inde conſequitur, ignorare, manifeſtum eſt.

CAP.

Digitized by Google

Cap. XII.

DE JURIBUS ET OFFICIIS, QUAE EX DOMINIO ORIUNTUR.

§. CCCVI.

Triplex dominii effectus.

Dominium eſt jus alios omnes rei alicujus uſu excludendi. (§. CCXXXI.) Alios vero dum excludimus rei uſu : ipſi, nobis ſolis ea utendi jus eſſe, contendimus. Inde 1. primum oritur dominii effectum, LIBERA de re ſua DISPOSITIO, id eſt, rem quibuſlibet uſibus adhibendi, immo & abutendi, ſuoque lubitu alienandi facultas. Deinde, cujus rei uſu alios excludere poſſumus, illam eo animo detinemus, adeoque 2. inter effecta dominii eſt etiam POSSESSIO. Denique & tunc alios rei noſtrae uſu excludimus, quando ab alio poſſeſſam repetimus. Rem vero ſuam, ab alio poſſeſſam, repetere quum idem ſit, ac VINDICARE : conſequens eſt, 3. ut inter nobiliſſimos dominii effectus etiam ſit jus rem a quocumque VINDICANDI (*).

(*) Omnia haec dominii effecta agnoſcit jus Romanum. Quod enim Caius *l. 2. D. ſi a par. quis man.* ſcribit, *iniquum eſſe, ingenuis hominibus non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem*, id ad LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita & ex jure POSSIDENDI, ſoli domino competente, colligit Paullus *l. 3. §. 5. D. de adqu. vel amitt. poſſeſſ. plures eamdem rem in ſolidum poſſidere non poſſe, & contra naturam eſſe, ut, quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris*: quin *non magis eamdem poſſeſſionem apud duos eſſe poſſe, quam ut tu ſtare videaris in eo loco, in quo ego ſto, vel, in quo ego ſedeo, tu ſedere videaris*. De REI VINDICATIONE, quippe praecipua, quae ex dominio naſcitur, actione, omnia nota ac pervulgata ſunt. Hinc inter [illegible] παράδοξα eſt, quod dominus tigni, illud tamen junctum vindicare non poſſit. §. 29. *Inſt. de rer. diviſ.*

Hinc domino eſt facultas omnem ex re utilitatem percipiendi.

§. CCCVII. Quum ergo is, cui LIBERA rerum ſuarum DISPOSITIO eſt, gaudeat facultate, illas quibuſcumque uſibus adhibendi : (§. CCCVI, 1.) conſequens eſt, 4. ut & ex ipſa earum ſubſtantia, & 5. ex acceſſionibus atque incrementis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. CCL. ſequ.) omnem utilitatem capere, ac proinde 6. & fructus ſuos facere, & vel conſumere eoſdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoſcumque transferre poſſit. Quin quum ſaepe ingenii ſollertia & diligentiore cultura amplificari poſſint fructus, & annui proventus : 7. nihil impedit

Digitized by Google

pedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo utiliorem reddere poſſit (*), dumne alteri hoc ipſo jus ſuum intervertat.

(*) Soli domino hanc facultatem competere, argumento eſſe poteſt jus uſufructuarii, uſuarii, commodatarii, conductoris, quod, quia in re non propria, ſed aliena ſeſe exſerit, hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu ſuo non complectitur, quantumvis nemo horum ſit, quin jure gaudeat, fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis poteſt eſſe facultas fructus percipiendi, at facultas rei, e. g. fundi, faciem immutandi ſoli domino propria eſt, nec eam ſibi vindicare poteſt uſufructuarius, commodatarius vel conductor, niſi permittente domino.

Itemque rem ſuam deſtruendi & corrumpendi.

§. CCCVIII. Quumque & abutendi facultas ſit domino, (§. CCLVI, 1.) id eſt, rem utendo conſumendi, vel rem & fructum diſperdendi: Donat. *ad Terent. Andr. prolog. v.* 5. conſequens eſt, 8. ut & deſtruere domino liceat rem, dominio ſuo ſubjectam, & 9. eamdem corrumpere, modo 10. id non fiat eo conſilio, ut alius inde detrimentum capiat (*). Quamvis enim talis rerum noſtrarum, quae aliis prodeſſe poſſent, corruptio amori humanitatis repugnet, & jus alterius imperfectum laedat: (§. CCXVII, 11.) non tamen ideo juſtitiam expletricem violat, qui, jure ſuo uſus, rebus ſuis abutitur, easve, nulla urgente neceſſitate, corrumpit.

(*) Si quis enim eo conſilio rem ſuam corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum laedendi, ac ſequuto eventu alterum reipſa laedit. Quum vero primum & abſolutum juris naturalis praeceptum violet, qui alterum laedit: (§.CLXXVIII. 8.) conſequens eſt, ut & contra jus naturae agat, qui res ſuas corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti ſui veneno inficientis, ut vicini apes inde perirent. Quinctil. *Declam. XIII.*

Nec non eamdem alienandi.

§. CCCIX. Quia denique libera illa diſponendi facultas, quam domino competere diximus, jus etiam alienandi complectitur: (§. CCCVI, 1.) facile intelligitur, 11. dominum & dominio ſuo ſeſe abdicare, & 12. illud tum in futurum, tum 13. in praeſens, ſub quacumque conditione in alium transferre, & quidvis alteri commodi concedere, quin & 14. jus qualecumque alii in re ſua concedere, at proinde 15. dominium utile, uſumfructum, hypothecam, pignus, ſuo arbitrio conſtituere alteri poſſe, dummodo 16. ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmior diſpoſitio obſtet.

Poſſeſſionem porro adprehendendi & retinendi.

§. CCCX. Quandoquidem porro & poſſeſſio inter effecta dominii eſt: (§. CCCVI, 2.) facile patet, 17. dominum & adprehendere rei ſuae poſſeſſionem, & 18. eam adverſus quemcumque tueri, ideoque 19. & vim vi repellere poſſe. 20. Nihil quoque intereſſe,

tereſſe, ſive quis ipſe per ſe, ſive per alium poſſideat: immo 21 ſemel adquiſitam poſſeſſionem procul dubio & ſolo animo ab abſente retineri tantiſper, dum alius eam nondum adprehendit (*)

(*) Poſſeſſio enim eſt detentio rei, cujus uſu alios excludere ſtatuimus. (§. CCXXXI.) Quamdiu ergo alios excludere rei uſu ſtatuimus, tamdiu rem nondum pro derelicta habuimus. (§. CXLI.) Ergo res hujuſmodi non eſt nullius, nec adeo nulli jus competit eam occupandi. In qua re vero nulli jus occupandi eſt, ejus ego poſſeſſionem procul dubio & abſens ſolo animo retineo.

Jus denique vindicandi.

§. CCCXI. Denique, quum & jus VINDICANDI inter effectus dominii ſit: (§. CCCVI, 3.) fieri non poteſt, 22. quin hoc jure noſtro uti poſſimus adverſus quemcumque rei noſtrae poſſeſſorem, nec, 23. quod ad rei reſtitutionem attinet, quidquam interſit, bona fide, an mala, ille rem noſtram detineat, itemque 24. notus ille nobis, an ignotus ſit, quia ab eo non ob factum aliquod rem repoſcimus, ſed rem, in quam nobis jus eſt, repetimus. Praeterea quum 25. rem ſuam vindicare & repetere, non ſit eam de novo redimere: facile patet, dominum, rem ſuam vindicantem, non eſſe ad reſtituendum pretium obſtrictum, quamvis 26. aequitas non patiatur, ut ille cum alterius damno fiat locupletior, (§. CCLVII.) & impenſas neceſſarias ac utiles, a poſſeſſore in rem erogatas, reſtituere detrectet (*).

(*) Quo procul dubio pertinent etiam impenſae, ſine quibus ne ipſe quidem dominus rem ſuam a raptoribus recuperaturus fuiſſet, maxime, ſi eo animo rem redemit poſſeſſor, ut eam domino reſtitueret. Puſend. *Jur. nat. & gent. IV.* 12. 13. ad quem locum elegans exemplum ex Famiani Stradae *Decad. I. de bell. Belg. Lib. VII. ad ann. MDLXXII.* attulit Hertius. Quum enim Antverpienſes mercatores merces pretioſiſſimas pluſquam centum millium, ab Hiſpano milite in urbe Machlinienſi direptas, exſoluto XX. millium pretio, redemiſſent: domini illas, reddita ea ſumma, receperunt, quippe non minore diſpendio res ſuas recuperaturi, ſi vel maxime jure experiri voluiſſent.

Quatenus & acceſſiones & fructus ſibi vindicet dominus?

§. CCCXII. Quum vero is, cujus res ipſa in dominio eſt, etiam acceſſiones & fructus omnes inde redeuntes, jure ſibi vindicare poſſit: (§. CCCVII, 4.) merito quaeritur, an bonae fidei poſſeſſor omnes acceſſiones, omneſque fructus, ex re aliena perceptos, quin & omne lucrum, domino, rem ſuam vindicanti, reſtituere teneatur? Nos paucis rem ita concipimus. Qui bona fide juſtoque titulo rem poſſidet, quamdiu de vero domino non conſtat, facultate gaudet, omnes rei, a ſe poſſeſſae, uſu excludendi. Qui vero hoc jure gaudet, 27. eum loco domini eſſe, (§. CCXXXI.)

ac

ac proinde 28. iiſdem juribus, ac ipſum dominum, frui, nemo dubitaverit. At quia tamen non eſt verus dominus, qui rem alienam bona fide poſſidet, 29. nulla ſane ratio eſt, cur cum veri domini damno velit fieri locupletior, quemadmodum 30. nulla ratio eſt, cur dominus fructus non exſtantes, quos cura induſtriaque ſua non produxit, ſibi vindicare velit (*).

(*) Acceſſio enim naturalis, cujus de dominio non conſtat, pro re nullius habetur, (§. CCXLI.) adeoque cedit occupanti. Quum ergo fructus occupaverit bonae fidei poſſeſſor, qui eos, omni adhibita cura & cultura produxit: huic cur iſti eripiendi ſint, nulla eſt ratio. Et hinc non abſurde jus Juſtinianeum ait: *naturali ratione placuiſſe, fructus, quos* PERCEPIT, *bonae fidei poſſeſſoris eſſe pro cultura & cura. §. 35. Inſt. de rer. diviſ.* Nec alia ratio eſt fructuum civilium. Quia enim itidem, dum percepti ſunt, de vero eorum domino non conſtitit, & dominus interea rei, ex qua provenerunt, nullam curam habuit: ii quoque ad bonae fidei poſſeſſorem merito pertinent, quamdiu verus dominus non supervenit.

§. CCCXIII. Quum ergo neuter debeat cum alterius damno fieri locupletior: (§. CCCXII, 20. ſequ.) conſequens eſt, 31. ut domino, vindicanti rem ſuam, etiam reſtituendae ſint acceſſiones, quippe quarum de domino jam conſtat, adeoque 32. etiam fructus exſtantes, & pendentes, recte petat dominus, (*) 33. deductis tamen prius impenſis, in illos factis, quia dominus fieret locupletior cum bonae fidei poſſeſſoris damno, ſi fructus, quorum curam nullam ſuſceperit, ſibi vindicare non dubitaret. Acceſſiones & fructus debeantur domino.

(*) Concedit id Grotius *de jure belli & pac. II. 8. 23. & II.* 10. 4. ſed non niſi de fructibus naturalibus. Enimvero quum & induſtriales ſint fundi acceſſio, & talis quidem, cujus de domino jam ſatis conſtat: vix excogitari poteſt ratio, cur eos ſibi vindicare velit bonae fidei poſſeſſor. Impenſarum tamen reſtitutionem nullo colore detrectare poteſt dominus, quia alias peteret fructus, quos cura atque induſtria ſua non produxit. (§. CCCXII. 30.) Unde Hebraei *σκληρὸν καὶ αὐστηρὸν ἄνθρωπον, durum & auſterum hominem*, loquutione proverbiali deſcripſerunt, *θερίζοντα, ὅπου οὐκ ἔσπειρε, καὶ συνάγοντα, ὅθεν οὐ διεσκόρπισε, qui metat, ubi non ſeverit, cogatque, ubi non ſparſerit. Matth. XXV, 24. Luc. XIX, 21.*

§. CCCXIV. Quumque acceſſio naturalis, cujus de domino non conſtat, tamquam res nullius occupanti cedat, neque de fructibus civilibus aliud ſit ſtatuendum: (§. CCCXII, *) conſequens eſt, 34. ut fructus percepti merito relinquendi ſint bonae fidei poſſeſſori, qui culturam & curam adhibuit, niſi 35. iis factus ſit locupletior (*). (§. CCCXII, 29.) Percepti & conſumti b. f. poſſeſſori.

(*) Sequuntur hoc principium juriſconſulti in hereditatis petitione. *l.* 25. §. 11. & §. 15. *l.* 36. §. 4. *l.* 40. §. 1. *D. de hered. petit.* Contra in rei vindicatione

tione fructus perceptos indiſtincte adjudicant bonae fidei poſſeſſori, nec quidquam intereſſe putant, locupletior iis factus ſit, nec ne. *l.* 4. §. 2. *D. fin. regund. l.* 48. *pr. D. de adqu. rer. dom.* Sed ratio diſcriminis plane civilis eſt, nec ex recta ratione poteſt derivari. In hereditatis enim petitione, tamquam univerſali judicio, pretium ſuccedere dicitur in locum rei, non in judiciis ſingularibus. Jus naturale autem haec procul dubio non diſtinguit: ac proinde aequiſſimum eſt, perceptos fructus, quibus quis locupletior factus, indiſtincte vero domino reſtitui. Quod & in foro hodie obſervari, teſtatur Stryk. *Uſ. mod. Digeſt. VI.* 1. 12.

An b. f. poſſeſſor rei conſumtae, pereuntis, vel alienatae, aeſtimationem praeſtet? §. CCCXV. Ex iiſdem regulis, quod bonae fidei poſſeſſor pro domino eſt, nec tamen cum alterius damno fieri debet locupletior, (§. CCCXII, 27. 29.) inferimus, 36. eum, ſi rem bona fide conſumſerit, non magis domino ad reſtitutionem obligatum eſſe, quam, 37. ſi res apud eum caſu perierit; tenerí tamen eumdem, 38. ſi rem nullo, vel minore pretio adquiſitam, carius vendiderit, quia ſic cum alterius damno fieret locupletior, ſi lucrum ſibi retinere vellet: contra 39. ceſſare hanc obligationem, ſi dominus jam rei ſuae aeſtimationem fuerit ab alio conſequutus, partim quia tunc bonae fidei poſſeſſor locupletior quidem factus eſt, ſed non cum domini damno, partim quod dominus non de lucro captando, ſed de damno vitando, certare debet.

Quid malae fidei poſſeſſor reſtituere teneatur? §. CCCXVI. Quia denique haec omnia tantum ad bonae fidei poſſeſſorem pertinent: contra malae fidei poſſeſſores nec loco domini ſunt, nec illo colore, quod de vero domino ſibi non conſtiterit, uti poſſunt, adeoque omnes rationes, cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant, ceſſant: facile patet, 40. eos abſciſſe ad reſtitutionem non modo rerum exſtantium, ſed & juſti pretii conſumtarum & alienatarum, multoque magis 41. ad fructuum omnium, quos vel perceperunt, vel percipere ſaltim potuerunt, aeſtimationem praeſtandam, eſſe obligatos, ſimulque 42. caſum omnem ferre debere (*).

(*) Quamvis enim caſus nemini imputetur regulariter: (§. CVI, 27.) ea tamen regula non valet, ſi per agentem ſteterit, quo minus tale quid contingeret. (Ibid. n. 31.) quia tunc non caſus, ſed ſimul culpa adeſt. Jam malae fidei poſſeſſor poterat ac debebat rem ſuam domino reſtituere, idque ſi feciſſet, per eum ſtetiſſet, quo minus res apud ſe periret. Itaque & caſum ferre tenetur. Unde recte jureconſulti praedonem & furem caſum ferre debere aiunt, *quia ſemper in mora ſint. l.* 8. §. 1. *D. de condict. furt.*

Effectus dominii aliquando reſtringuntur. §. CCCXVII. Et haec quidem ſunt jura, quae ex rerum dominio prono veluti alveo fluunt. Quum vero juris civilis ſit, actiones indifferentes ſaluti cujuſque populi & reipublicae attemperare, (§. XVIII, 36.) reipublicae autem plerumque expediat, ne quis re ſua male utatur: §. 2. *Inſt. de his qui ſui vel alieni jur. ſunt*, non

tur per leges civiles.

non mirum eſt, 43. dominium aliquando arctioribus limitibus circumſcribi a rectoribus civitatum, ac proinde 44. aliquando liberam diſpoſitionem, aliquando 45. jus poſſeſſionem adprehendendi, aliquando 46. jus vindicandi dominis vel plane adimi, vel non niſi cum aliqua reſtrictione concedi (*).

(*) Sic animadvertimus, leges civiles *liberam rerum diſpoſitionem* adimere pupillis, furioſis, prodigis, minoribus. Eaedem legatarium, quantumvis dominum, rei legatae poſſeſſionem adprehendere non patiuntur, & adverſus eum, qui ſuo arbitratu illam occupavit, heredi dant interdictum QUOD LEGATORUM. *tot. tit. D. quod legat.* Denique notum eſt, eum, cujus tigna alter junxit, quamvis dominium materiae non amittat, non tamen tigna juncta poſſe vindicare per leges XII. Tabularum. §. *29. Inſt. de rer. diviſ. l. 7. D. de adqu. rer. dom.* Adeo nullus fere eſt dominii effectus, quem ſemper & ubique omnibus ſalvum & integrum eſſe patiantur leges civiles, ſi aliud exigere videatur ſalus reipublicae, quam ſibi ſupremam legem merito ſtatuunt imperantes, iis in rebus, quae ad jus naturae permiſſivum pertinent. Quum enim juri naturae permiſſivo unuſquiſque recte renunciet: (§. XIII, 10.) ei etiam renunciare potuit populus, qui in civitatem coaluit, eique re ipſa renunciavit, dum ſummae poteſtatis legibus voluntatem ſuam ſubmiſit.

Aliquando per pacta & diſpoſitiones priorum dominorum.

§. CCCXVIII. Quumque & domino, tum inter vivos, tum mortis cauſſa, de rebus ſuis diſponere liceat, (§. CCLXVIII.) & tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXIX, 42.) facile patet, 47. etiam pacto & diſpoſitione prioris domini reſtringi poſſe dominii effectus, (*) & tunc 48. plura ſibi adrogare non poſſe poſſeſſorem, quam a priore domino accepit, niſi 49. is, cujus in favorem reſtrictio illa facta eſt, ultro juri ſuo renunciet, vel 50. is plane in rerum natura eſſe deſinat, vel 51. jus ſuum ex juſta cauſſa amittat.

(*) Ita aliquando diſpoſitione prioris domini arctioribus limitibus circumſcribitur jus omnem utilitatem e re ſua percipiendi, ſi alteri in illa uſusfructus, ſervitus, antichreſis conſtituitur. (§. CCLXXXII. ſequ.) Aliquando libertas diſponendi, deſtruendi, alienandi domino eripitur, ſi illi tantum dominium utile conceditur, (§. CCLXXIX. ſequ.) vel ſi res fideicommiſſo oneratur, cetera. Conſtituto porro uſufructu, etiam jus poſſidendi, quod domino alias denegari non poteſt, reſtringitur, quemadmodum dominio utili alicui conceſſo, domino ſuperiori vel directo nec rem poſſidendi, nec, quod ad dominium utile attinet, vindicandi jus eſt.

Dominum neminem in uſu rei ſuae injuria impedire, vel ei dam-

§. CCCXIX. Et hactenus quidem de JURIBUS, quae ex dominio oriuntur, quantum ſatis eſt, diximus. Quum vero correlata ſint JUS & OBLIGATIO, ac proinde, poſito jure, ponatur obligatio: (§. VII.) conſequens eſt, 52. ut quot ſunt effectus dominii ratione domini, totidem aliis incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo domino LIBERA eſſe debet de rebus ſuis diſpoſitio: (§. CCCVI, 1.) 53. injuriam illi faciunt, qui eum in diſ-

ponen-

Digitized by Google

num inferre debere.

ponendo, fructibuſve percipiendis impediunt; (*) 54. DAMNUM vero dant, qui quid rerum ejus fructuumque & acceſſionum corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius felicitatem perfectionemque pertinet, alteri intervertere vel corrumpere non dubitat, eumdem procul dubio laedat, (§. LXXXII.) nemo autem laedendus ſit: (§. CLXXVIII, 8.) merito inferimus, 55. nemini per impedimentum liberae diſpoſitioni ejus objectum faciendam eſſe injuriam: 56. nemini damnum dandum, ac proinde, 57. ſi quid ejus generis factum ſit, auctorem injuriae damnive merito & ad reſarciendum damnum, & ad poenam teneri.

(*) INJURIAM enim & JCti Romani non ſolum vocant omnem contumeliam, verbis vel factis alicui illatam, verum etiam illud factum, quo quis alterum re publica vel ſua uti prohibet, vel in re aliena ſibi liberam quamdam diſpoſitionem adrogat. Hinc injuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cujus domum vi introiit. *l. 5. pr. D. de injur.* qui quem prohibuit in mari piſcari, vel everriculum, quod Graece σαγήνη dicitur, ducere, vel in publicum lavare, vel in cavea publica ſedere, vel in quo alio loco agere, ſedere, converſari non paſſus ſit, vel qui nobis RE NOSTRA UTI non permiſerit. *l. 13. §. 7. D. eod.*

Nec ejus poſſeſſionem directe vel indirecte intervertere.

§. CCCXX. Quandoquidem deinde & POSSESSIO ad effectus dominii vel jura domini pertinet: (§. CCCVI, 2.) conſequens eſt, 58. ut noſtrum ſit, rem quemque ſuam quiete poſſidere pati, neque 59. cuiquam invito poſſeſſionem vel directe, vel indirecte, eripere. 60. Ut, ſi quem tale quid feciſſe probari poſſit, ille, tamquam laedens, non ſolum ad omne damnum reſarciendum, ſed & ad poenam, quam commeruit, ſubeundam obſtrictus ſit. (§. CCXI.)

Directe id fit per furtum, rapinam, dejectionem violentam.

§. CCCXXI. DIRECTE quis alterius poſſeſſionem intervertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandeſtinam. Poſterius factum vocatur FURTUM, prius, ſi in re mobili admittatur, RAPINA, ſin in immobili, VIS vel VIOLENTA DEJECTIO. FURTUM ergo eſt ablatio clandeſtina rei alienae, inſcio & invito domino, lucrifaciendi cauſſa (*) facta: RAPINA, ablatio violenta rei alienae mobilis, invito domino, & lucri faciendi cauſſa facta: VIS denique, dejectio alterius violenta de poſſeſſione rei immobilis.

(*) Si enim contumeliae cauſſa quid auferatur, erit INJURIA, ſin, ut res corrumpatur, DAMNUM. Sic apud Homerum *Iliad. A. v. 214.* Minerva Chryſeida Achilli auferri ait ὕβριος εἵνεκα, *contumeliae cauſſa.* Injuria ergo fuit, non furtum vel rapina. Damnum potius dediſſe, quam furatus eſſe dicitur, qui, uti ait Horatius, *Serm. I, 3. v. 116.*

Teneros caules alieni infregerit horti.

Denique verum furtum procul dubio fecit Cacus, qui

Quatuor a ſtabulis praeſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas,
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,

Cau-

Cauda in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
Indiciis, raptos ſaxo occultabat opaco.
Virgil. *Aen. VIII. v.* 207 *ſequ.* Ceterum, quamvis veteres & rerum immobilium furtum fieri poſſe ſtatuerunt: (vid. *l.* 38. *D. de uſurp. & uſucap.* Gell. *Noct. Att. XI.* 18. Plin. *Hiſt. nat. II*, 68. Gronov. *Obſerv. I*, 4. *p.* 42. *ſequ.*) incommoda tamen, nec admodum recepta eſt haec vocabuli notio, adeoque ab illa merito abſtinemus.

§. CCCXXII. Sed & INDIRECTE interverti poteſt alterius poſſeſſio, ſi quis verbis factiſque fraudulentis efficit, ut alter poſſeſſione ſua excidat, id quod DEFRAUDATIONEM vocamus. Quum ergo & hoc modo quis laedatur, nec tamen quod ſibi quiſque fieri non vult, id alteri facere debeat: (§. CLXXVII, 6.) per ſe patet, 61. non minore, quam fures vel raptores, crimine ſe obſtringere, qui verborum inſidiis alterum rebus ſuis emungunt, (*) vel 62. termino moto, falſorum ponderum & menſurarum uſu, aliiſque hujuſmodi factis doloſis, ex alterius patrimonio quidquam avertere non dubitant. Indirecte per defraudationem.

(*) Conveniunt enim haec crimina fine, dum & fur, & raptor, & defraudator id agunt, ut alios rebus ſuis ſpolient. Conveniunt cauſa impulſiva, puta dolo malo. Conveniunt effectu, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior eſt, quod amicos maxime ſub amicitiae ſpecie circumvenit, ac proinde multo difficilius nobis ab eo, quam a fure vel raptore, cavemus. Recte ergo haec crimina conjungit incomparabilis morum magiſter, Euripides *in Helena v.* 909. dum ſcribit: *Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν τὰ κτητὰ δὲ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ ἐς ἁρπαγὰς ἐατέος δ' ὁ πλοῦτος ἄδικός τις ὤν. Odit Deus vim, & parta labore quemlibet poſſidere jubet, non rapto vivere. Repudianda injuſta & turpis opulentia.* Ad quam injuſtam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quo quis alios dolo malo emunxit, nemo negaverit.

§. CCCXXIII. Poſtremum, quod domino in re ſua competit, JUS VINDICANDI non poteſt non producere obligationem, REM alienam vero DOMINO RESTITUENDI. Ex ea vero colligimus, 63. unumquemque, ad quem res aliena etiam ſine crimine pervenit, operam dare debere, ut illa in domini poteſtatem redeat, (*) adeoque 64. rem iſtam non occultandam celandamque, ſed 65. indicium ejus publice faciendum eſſe, ut dominus, oſtenſis dominii argumentis, eam repetere poſſit: *Deut. XXII*, 1. *ſequ. l.* 43. *§.* 4. *D. de furt.* multoque magis 66. promtum eſſe debere poſſeſſorem, ad rem reſtituendam, ſi ipſe dominus eam requirat, vel publice per praeconem jacturam ſuam denunciet. Ubi tamen utroque caſu 67. ipſa aequitas ſuadet, partim, ne illa reſtitutio bonae fidei poſſeſſoris impenſis fiat, partim, 68. ne hic ex re aliena fiat locupletior. (§. CCCXII, 29.) Res aliena domino reſtituenda.

(*) Atta-

(*) Attamen & haec obligatio, ad rem vero domino reſtituendam, non ſemper locum poteſt habere, quum aliquando ipſa *recta ratio* illam reſtitutionem diſſuadeat, aliquando *leges civiles* poſſeſſorem ea reſtituendi obligatione ſolvant. Prioris exemplum dabit furioſus, repoſcens gladium a ſe depoſitum, de quo Seneca *de Benef. IV*, 10. Cicero *de offic. I*, 10. *III*, 25. Similia exempla attulit Ambroſ. *de offic. I*, *ult.* Ad poſteriorem exceptionem pertinet USUCAPIO & PRAESCRIPTIO. Eam enim ignorare jus naturae, tam certum videtur, quam quod certiſſimum. Nam tempus, quod in ſola relatione conſiſtit, dominium ſuapte natura nec dare cuiquam, nec adimere poteſt. Quumque jam ſupra oſtenderimus, non aliter tranſire in alterum dominium rei noſtrae, ac per traditionem: facile patet, nec quemquam ſine facto domini illud adquirere, nec ipſum dominum iſtud ſine facto ſuo amittere poſſe. Itaque legibus civilibus originem debent uſucapio & praeſcriptio, quae utramque bono publico introduxerunt, *l.* 1. *D. de uſurp. & uſuc.* partim, *ut finis eſſet ſollicitudinis & periculi litium*, *Cic. pro Caecin. Cap. XXVI.* partim, ut homines negligentiores ad res ſuas eo maturius vindicandas impellerentur, ſi meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem eſſe, animadverterent. Quamvis ergo vere ſcripſerit Iſocrates *in Archidam. p.* 234. ὅτι τὰς κλήρους, καὶ τὰς ἰδίας, καὶ τὰς κοινὰς ἂν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσι, *poſſeſſiones ſive privatas, ſive publicas, praeſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas eſſe, perſuaſum eſſe omnibus*: non tamen ſequitur, ut, quod perſuaſum eſt pluribus, illico pro juris naturalis praecepto habendum ſit. Quod ideo monere viſum eſt, ne quis miretur, nos in explicanda doctrina de dominio nullam plane uſucapionis & praeſcriptionis rationem habuiſſe.

Praeterquam ſi verus dominus non adpareat.

§. CCCXXIV. Ceterum, 69. ſi non adpareat verus dominus, qui rem repoſcat, illa nullius eſſe intelligitur, (§. CCXLI.) ac proinde 70. merito cedit bonae fidei poſſeſſori (*). (§. eod. 17.) Et quamvis ii, qui id ſibi negotii credunt ſolum dari, ut hominum conſcientias conſiliis & praeceptis regant, ſuadere ſoleant, ut res, quorum de dominio non conſtat, in pauperum uſum diſpenſentur: 71. non tamen ideo injuſtus dici poterit, qui jure ſuo uſus, rem illam, moraliter dominio vacuam, ſibi retinere ſtatuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Conſu. Flandr. Lib. II. n.* 1.

(*) Accedit, quod ſolus dominus gaudet jure, alios rei ſuae uſu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat: nulli alii talis excludendi facultas eſt, ac proinde nihil obſtat, quo minus bonae fidei poſſeſſor rem ſibi retineat. Enimvero, quia plerisque locis res dominio vacuas alicujus momenti ſibi vindicat populus vel princeps: (§. CCXLII, 22.) per ſe patet, bonae fidei poſſeſſorem iis locis, ubi hujuſmodi jus inolevit, res alienas, quarum de domino non conſtat, offerre civitatum rectoribus, ab iisque μήνυτρον exſpectare debere. Grot. *de jure belli & pac. II*, 10. 11.

CAP.

CAP. XIII.

DE RERUM, IN DOMINIO CONSTITUTARUM, COMMERCIO.

§. CCCXXV.

EX quo a communione negativa diſceſſum, dominiumque introductum eſt: homines res utiles ita ſibi vindicare coeperunt, ut deinceps nemini earum uſum concedere cogerentur, ſed eas ſibi detinere, ſuiſque ſeponere uſibus poſſent. (§. CCXXXVI.) Ex eo vero id conſequi oportuit, 1. ut non eaedem omnium hominum facultates eſſent, ſed 2. alii quibuſdam rebus abundarent, quibus alii indigerent maxime: adeoque 3. alter vel ex alterius adparatu, vel ejuſdem opera id, quod ſibi deerat, ſuppleret. Immo, quum non omnia proferat omnis tellus (*): 4. ipſa neceſſitas homines coëgit, ut ea, quibus abundarent, quaeque ſua arte ac opera produxiſſent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipſi carerent, ſibi adquirerent. Quod dum fecerunt, COMMERCIA inter ſe inſtituere dicti ſunt. Cur rebus pluribus indigere homines coeperint?

(*) Huc pertinet elegans obſervatio Virgilii *Georg. I. v.* 54.

Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt
Gramina, nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles ſua tura Sabaei ?
At, Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epiros equarum ?
Continuo has leges aeternaque foedera certis
Impoſuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem.

Quibus gemina ſunt, quae latius idem poëta cecinit *Lib. II. Georg. v.* 109. *ſequ.* quaeque obſervarunt Varro *de re ruſtica* I, 23. & Ovid. *de arte am. IV. v.* 758. & in primis Seneca *Epiſt. LXXXVII.* qui, adducto illo laudato Virgilii loco ex libro georgicon ſecundo, addit: *Iſta in regiones deſcripta ſunt, ut neceſſarium mortalibus eſſet inter ipſos* COMMERCIUM, *ſi invicem alius ab alio aliquid peteret.* Eamdem commerciorum originem urget Ariſtot. *Nicomach. V,* 8. *Polit. I,* 6.

§. CCCXXVI. Jam equidem, ſi omnes homines virtutis ſtudio tenerentur, non eſſet, profecto, quod ullus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipſe abundet, indigis liberaliter ſint elargienda? (§. CCXXI, 23.) Enimvero, quum jam pridem refrixerit amicitiae amor, eoque ſaeculo viva- Neceſſitas commercii.

mus,

mus, quo *virtus laudatur, & alget:* 5. de eo commercii geneſe cogitandum fuit, quo alter non modo ſola humanitate & beneficentia, ſed perfecta obligatione, ad rerum utilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosve operis ſuis juvandos, obſtrictus eſſet.

Illud aliter inſtitui non potuit, quam per contractus.

§. CCCXXVII. Itaque per COMMERCIUM intelligimus communicationem rerum operarumve neceſſariarum atque utilium cum aliis, earum indigis, non ex ſola humanitate & beneficentia, ſed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero per commercia vel operae praeſtentur, vel dominium & poſſeſſio transferatur, ea vero obligatio nemini inſcio ac invito ſit extorquenda: (§. CCCXX, 59.) conſequens eſt, 6. ut commercium requirat utriuſque conſenſum. Eum porro duorum conſenſum de rebus neceſſariis operisve, inter ſe non ex ſola humanitate, ſed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTUM vocare ſoleamus; facile intelligitur, 7. commercia non aliter, quam intervenientibus contractibus, explicari poſſe (*).

(*) Recte haec obſervavit Iſocrat. *Except. adverſ. Callimach. pag. 742.* Συνθῆκαι τοσαύτην ἔχουσι δύναμιν, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζόμεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα, καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα. τούτῳ μόνῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι. *In pactis tanta vis eſt, ut pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum, ex pactis & conventis tranſigantur. His enim freti convenimus, &* COMMERCIA *agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum privatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc uno, tamquam communi bono, homines omnes uti non deſiſtimus.*

Eorum plerique rerum operarumque pretium ponunt.

§. CCCXXVIII. Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumve neceſſariarum cum aliis, earum indigis, conſiſtant, eaque communicatio non ex ſola humanitate & beneficentia, ſed ex jure perfecto proficiſcatur: (§. CCCXXVII.) 8. rarius profecto continget, ut quis res operaſque ſuas cum aliis gratis communicare vel poſſit, vel velit, ſed unuſquiſque potius 9. aliquid ſibi ab altero rependi volet, quod ipſi tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque, 10. qui res ſuas operasve inter ſe commutare volunt, non poſſunt non eas inter ſe comparare, eaque comparatio 11. non aliter fieri poteſt, quam quantitate, per quam aequalitas obtineretur, rebus operisve ſingulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operisve attributa, ſecundum quam illae inter ſe comparari poſſunt, ſit PRETIUM: conſequens eſt, 12. ut commercia & contractus plerique ſine rerum pretio vix intelligantur (*).

(*) Hinc

(*) Hinc eleganter Graeci non modo pacta & contractus, verum etiam commercia vocarunt συμβολὰς, σύμβολα, συμβόλαια, & συμβόλαια κοινωνικὰ, ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν, *a comparando vel conferendo*. Qui enim res operasve inter ſe commutaturi ſunt, ii eas inter ſe comparant, dum ſuae quiſque rei vel operae certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter ſe habeant. Sic e. g. ſi ponamus, rationem auri ad argentum eſſe undecuplam: utrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius eſt, quam metalla iſta inter ſe, ſervata aequalitate, commutare. Ceterum pleroſque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus dividuntur in ONEROSOS, quando aequale utrimque onus eſt, BENEFICOS, ubi alter alteri ſe ad aliquid gratis praeſtandum obſtringit, & ALEAM CONTINENTES, in quibus ita dominatur fortuna, ut, quod praeſtatur, alter modo gratis, modo titulo oneroſo accipiat.

§. CCCXXIX. Comparatio illa inſtituitur vel inter res operaſque ſingulas: vel adſumitur communis quaedam menſura, quacum reliquae res operaeque omnes comparantur. Si prius fit: 13. inde oritur PRETIUM VULGARE, quod ſingulis rebus operiſque tribuimus. Sin poſterius: 14. PRETIUM hoc vocatur EMINENS, quia illo omnia, quae in commercio ſunt, tamquam communi quadam menſura, aeſtimamus (*): quale apud nos eſt pecunia. In utroque vero 15. procul dubio requiritur aequalitas rei operaeve & pretii.

Quod eſt vel vulgare, vel eminens.

(*) Hinc recte Ariſtoteles *Nicom. IX. 1.* numum definit: κοινὸν μέτρον, πρὸς ὃ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ μετρεῖται: *communem menſuram, ad quam omnia referuntur, quaque menſurantur omnia.* Unde recte numo omnia venalia eſſe dicuntur, quaecumque ſunt in commercio. Id tantum reprehenſione dignum, quod homines & ea, quae non ſunt in commercio, numis aeſtimare & vendere ſolent, veluti juſtitiam, pudicitiam, ipſamque conſcientiam. Et hoc ipſum eſt, in quod invehuntur poëtae. Horat. *Serm. II, 3. v. 94.*

Omnis enim res,
Virtus, fama, decus, divina humanaque, pulcris
Divitiis parent: quas qui conſtruxerit, ille
Clarus erit, fortis, juſtus, ſapienſve etiam, & rex,
Et quidquid volet.

Propert. III, 10.

Aurea nunc vere ſunt ſecula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor.
Auro pulſa fides, auro venalia jura,
Aurum lex ſequitur, mox ſine lege pudor.

Similia paſſim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap. CXXXVII.* & olim apud Menandrum, cujus elegantiſſima haec ſupereſt ſententia de divite:

Εὔξαι δ᾽ ὅ, τι βούλει, πάντα σοι γενήσεται,
Ἀγρὸς, οἰκίαι, θεράποντες, ἀργυρώματα,
Φίλοι, δικασταὶ, μάρτυρες, μόνον δίδου.
Αὐτοὺς γὰρ ἕξεις τοὺς θεοὺς ὑπηρέτας.

Opta modo, quidquid volueris, omnia evenient:
Ager, domus, medici, ſupellex argentea,
Amici, judices, teſtes: dederis modo.
Quin & deos ipſos miniſtros facile habebis.

Quomodo vulgare definiendum ſit?

§. CCCXXX. Et initio quidem pretium tantum VULGARE hominibus innotuiſſe, vel inde patet, quod eminens ſine plurium conſenſu conſtitui non potuit. At vulgare quiſque rebus operiſque ſuis ſuo arbitratu impoſuit. Quum tamen id eo fine ac conſilio fiat, ut illis quiſque ea, quae ſibi deſint, comparare poſſit: (§. CCCXXV, 3.) conſequens eſt, 15. ut in imponendo rebus operisve pretio ratio habenda ſit aliorum, a quibus aliquid adquirere cupimus, adeoque 16. tanti aeſtimanda ſit res operave noſtra, ut, hos eas tanto pretio comparare ſibi velle, probabile ſit (*).

(*) Nam ſi fingamus, Arabes tus & aromata ſua tanti aeſtimare, ut pro centenis frumenti medimnis non niſi unam drachmam dare velint: nec ipſi pro ture & aromatibus frumentum accipient, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii ſibi comparare poterunt aromata, adeoque impedientur hoc modo commercia, quorum tamen cauſſa inventum eſt rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat eſſe media, qualis eſt finis: conſequens eſt, ut pretium ita definiendum ſit, ut commercia intercedere poſſint inter homines, adeoque in illo conſtituendo ratio haberi debeat, aliorum, a quibus & ipſi aliquid adquirere volumus.

Quarumnam circumſtantiarum in eo definiendo habenda ſit ratio?

§. CCCXXXI. Quum itaque tanti aeſtimandae ſint res operaeque noſtrae, quanti eas alterum, a quo quid adquirere cupimus, ſibi comparaturum, probabile eſt: (§. CCCXXX, 16.) facile unusquiſque intelligit, 17. pretium rerum aliquando intendere alterius neceſſitatem & indigentiam (*). 18. aliquando rei ipſius raritatem: immo 19. rationem etiam habendam eſſe artificii, 20. ipſius rei praeſtantiae, 21. operae & expenſarum, in illam factarum, 22. periculi, ejus cauſſa ſubeundi, 23. denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque ejuſdem generis περιστάντων.

(*) Verum quidem eſt, non ea ſemper, quae maxime neceſſaria ſunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente divina providentia, ut illa, quibus non facile caremus, ubique obvia ſint, & illa tantum, quae nec corpus, nec natura deſiderat, difficilius rariuſque reperiantur, uti recte philoſophatur Vitruv. *Architect. VIII. praef.* Attamen ſi neceſſitas cum inopia conjuncta eſt, e. g. ſi magna ubique eſt frugum ſterilitas, pretium earum magis magiſque intendi, ipſa ſatis docet experientia. Ac proinde tunc vero evenit, quod ait Quinctilianus *Declam. XII. In magna inopia, quidquid emi poteſt, vile eſt.* Exemplum inſigne vidit Aegyptus in ſeptennali illa ſterilitate. *Gen. XLVII, 14. ſequ.*

Quid pretium adfectionis?

§. CCCXXXII. Obverti nobis poſſet, ſolere homines ſuis rebus attribuere pretium immenſum, vel multo majus certe, quam quo alter ſibi illas comparare velit, ſive auctor illas faciat pretioſas, ſive raritas, ſive factum inſigne, quod illae nobis revo-

Digitized by Google

cant in memoriam. Enimvero, quum nos jam de officiis, in commercio obſervandis, agamus, in hoc vero pretii illius ordinarie non habeatur ratio, ſed tantum in damnis reſarciendis: (*) (§. CCXII, 125.) facile inteliges, 24. cur id pretium regulam noſtram non evertat.

(*) Adſectio enim iſta ita comparata eſt, ut in alterum tranſire nequeat, adeoque & nihil hunc movere poſſit, cur rem illam ſibi ideo majore pretio comparare velit quod ea poſſeſſori jucundum quid in memoriam revocarit. Sed id ordinarie tantum verum eſt. Alioquin enim contingit aliquando, ut in commercio ne id quidem pretium plane inſuper habeatur, 1. ſi communis ſit rei adſectio ob auctorem vel artificem, a quo confecta eſt, vel ob inſignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidiae ſignum vel elaboratior Apellis vel Parrhaſii tabula, quia omnium adſectionem mereri videbantur, majori, quam vulgari, pretio venibant. 2. Si major ſit adquirentis, quam poſſidentis adſectio, e. g. ſi res mea alterius rem inſigniter reddere poſſit meliorem, ac proinde is optet, uti ille apud Horat. *Serm. II, 6.*

O ſi angulus ille
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum!

§. CCCXXXIII. Quum vero commercia ideo inter homines inſtituantur, ut alter ex alterius adparatu, vel ejuſdem opera, id, quod ſibi deeſt, ſuppleat, (§. CCXXVI, 3.) & pretium quoque non ob aliam cauſſam excogitarint homines, quam ut in commutandis rebus ac operis aequalitas obtineretur: (§. CCCXXVIII, 11.) non potuit non ſaepius contingere, 25. ut nec ſemper alteri ſupereſſet, quod deeſſet alteri, & 26. ſaepe alter id, quod alter dare vellet, adſpernaretur, & 27. ipſarum rerum, quas inter ſe permutare vellent, tam lubrica atque incerta eſſet aeſtimatio, ut non poſſet non alteruter damni incurrere periculum, quin & 28. aliquando ipſae res commutandae tam magnae molis eſſent, ut nec commode in loca diſſita transferri, nec in itinere commode cuſtodiri poſſent. Quae incommoda, quum aliter evitari non poſſent: 29. ipſa demum neceſſitas invexit pretium aliquod eminens, quod & reciperetur ab omnibus, & in quo mutua inter rem & pretium relatio facillime poſſet reperiri (*).

Cur pretium eminens inventum?

(*) Id ipſum obſervavit Paulus JC. *l. 1. pr. D. de contr. emt.* dum emtionis venditionis originem ita deſcribit: *Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium: ſed unuſquiſque ſecundum neceſſitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper & facile conveniebat, ut, quum tu haberes, quod ego deſiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia eſt, cujus publica ac perpetua aeſtimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis ſubveniret, eaque materia, forma publica percuſſa, uſum dominiumque non tam ex ſubſtantia praebet, quam ex quantitate, nec ultra* MERX *utrumque, ſed alterum* PRE-

τιυμ *vocatur.* Similia habet Ariſtotel. *Ethic. ad Nicom. V*, 8. & *Pol. I*, 6. quae loca erudite expoſuit Jac. Perizon. *de aere gravi* §. *II. p. 6. ſequ.* quemadmodum Paulli teſtimonium Duaren. *Diſp. anniverſ. I*, 6.

Ejus requiſita. §. CCCXXXIV. Idem finis numi, vel pretii eminentis, id exegit, 30. ut materia, nec nimis rara, 31. nec vulgo obvia, 32. nec uſu ac pretio deſtituta, (*) nec 33. difficulter in quasvis partes diviſibilis, 34. nec juſto fragilior, 35. nec quae difficilius cuſtodiri, vel 36. aegre in quemvis locum transferri poſſet, eligeretur: quia, ſi rara nimis eſſet, non ſufficeret hominibus: ſi vulgo obvia, nullius pretii eſſet: ſi pretio deſtitueretur, non reciperetur ab omnibus: ſi non in quasvis aequales partes dividi poſſet, non obtineretur in commercio aequalitas: ſi fragilior eſſet, vel uſu detereretur, poſſeſſores paullatim redderentur pauperiores: denique, ſi nec commode cuſtodiretur, & difficulter in quemvis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia, ante inventum numi uſum, difficiliora reddidiſſe, diximus. (§. CCCXXXIII.)

(*) Quare recte obſervavit Ariſtoteles *Nicomacheor. V*, 8. numum eſſe οἷον ἐγγυητὴν, καὶ δεῖν τὸ νόμισμα φέρειν ἔσται λαβεῖν, *veluti fidejuſſorem, quem qui ſecum ferat, quaevis venalia accipere poſſet.* Hinc vero praeclare colligit Puſendorff. *de jure nat. & gent. V*, 1, 13. *uti nemo fidejuſſorem accipiat, niſi virum ſpectatae fidei, & locupletem, in vili autem homine parum cautionis eſſe putetur: ita pro re ubique occurrente, puta pro manipulo terrae aut arenae, neminem rem ſuam permutaturum, quae ipſi magno labore ac induſtria fuerit comparata.*

Cur ad id adhibita metalla nobiliora? §. CCCXXXV. Quae virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretioſiora, cadant, puta aurum, argentum, & aes: 37. haec metalla huic uſui adhiberi, & inde 38. numos variae quantitatis ac ponderis cudi, pleriſque gentibus cultioribus commodiſſimum viſum eſt. Quin 39. ſi quibus alii materiae qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit (*): id, vel urgente neceſſitate & pecuniae inopia, factum eſt, eo conſilio, ut cives, defuncti periculo, pro pecunia illa συμβολικῇ ſolidum numum reciperent, vel 40. pecunia iſta tantum in una gente functa eſt pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diverſaſque gentes conciliandis, fuit idonea.

(*) Sic Carthaginienſibus pro numo erat neſcio quid, pelliculae exiguae illigatum, & publice obſignatum, Aeſchin. *dial. de divit. Cap. XXIV. p.* 78. *edit. Petri Horrei.* Lacedaemoniis pondus ferri, & quidem inutilis. Idem *ibid. p.* 80. Plutarch. *Lycurg. p.* 51. Aliis gentibus pro auro, argento & aere conchas, Leo Afr. *Lib. VII.* aliis grana & baccas, aliis maſſas ſalis, adhibere placuit. Puſendorff. *de jure nat. & gent. V*, 1, 13. De corio, papiro, plumbo, aliiſque rebus, in calamitate publica, maxime obſeſſis urbibus, pro

pecu-

Digitized by Google

pecunia expenſis, ut recentiora, noſtrique aevi exempla praetermittamus, videndus Polyaen. *Strategem. III*, 10, 1. *& ibi Maſuic. p.* 274. Sen. *de benef. V*, 14. Enimvero, uti quiſquiliae illae, quibus barbari pro numis utuntur, non niſi minutis commerciis inter cives ejuſdem reipublicae explicandis idoneae ſunt: ita moneta συμβολικὴ, in calamitate publica adhibita, vere eſt loco teſſerarum, vel chirographorum, quae ſummi imperantes, defuncti periculo, parata pecunia ſe redemturos, pollicentur. Ita enim apud Polyaenum Timotheus perſuaſit mercatoribus, ut ipſius ſigillo pro numiſmate uterentur, *ἀπαλλαττομένους δὲ τὴν σφραγῖδα καὶ τὸ ἀργύριον λαμβάνειν, & ut reddentes ſigillum, argentum reciperent.*

§. CCCXXXVI. Quamvis vero pretium numi definire ſit ſummi imperantis, ceu infra ſuo loco pluribus demonſtrabimus: tamen, uti in pretio vulgari ratio habenda eſt aliorum, a quibus quid adquirere cupimus, (§. CCCXXX, 15.) ita facile patet, 41. pecuniae quoque tale adſignandum eſſe pretium, quod alias gentes, quibuſcum nobis commercia ſunt, non adſpernaturas, probabile eſt, adeoque 42. ſequendam eſſe rationem unius metalli ad aliud, quam pleraeque gentes vicinae cultiores probare ſolent, niſi vel alios deterrere, quo minus nobiſcum commercium habere audeant, vel ipſi inſigne detrimentum pati velimus (*).

Quantum pretii ſtatuendum ſit numis?

(*) Si enim numis noſtris pretium juſto majus ſtatuimus, aut exteri nobiſcum commercii quid habere dubitabunt, aut mercium ſuarum pretium, pro ratione valoris interni monetae noſtrae, intendent. Sin minore pretio numos noſtros expendimus, quam gentes vicinae: nihil certius continget, quam ut numi noſtri probi ad vicinos migrent, eorumque loco jactentur improbi & viliores, ut nemo neſciat, quantum habeat. Hinc quum apud pleraſque gentes moratiores pro ratione temporum aurum ad argentum modo eſſet in proportione duodecupla, modo undecupla, modo decupla, aliquando etiam auri pretium vel intenderetur vel minueretur: (Vid. diſſert. noſtr. *de red Cl. monet. ad juſt. pret.* §. *XXIV. ſequ.*) fieri non potuit, quin detrimentum inſigne caperent Arabes, qui pro aere & ferro, teſte Diodoro Sic. *Biblioth. III*, 45. aequale pondus auri, vel, ut Strabo *Geogr. XVI. p.* 1124. *edit. noviſſ.* refert, pro aere triplum, pro ferro duplum, pro argento decuplum auri pondus rependeban., *διά τε τὴν ἀπειρίαν τῆς ἐργασίας, καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἀντιλαμβανομένων, ὧν ἡ χρεία πρὸς τὸν βίον ἀναγκαιοτέρα, tum propter operandi inſcitiam, tum quod indigerent iis, quae contra accipiebant, quorumque uſus magis videbatur ad vitam neceſſarius.* De Peruvianis ſuis ſimile quid refert Ynca Garcillaſſ. de la Vega *dans l'hiſtoire des Yncas, V*, 4. *p.* 425.

§. CCCXXXVII. Jam ut ad CONTRACTUS, quibus intervenientibus commercia explicantur, (§. CCCXXVII, 7.) perveniamus: facile unuſquiſque intelligit, 43. alios NONDUM INVENTO PRETIO EMINENTI, & quum ſolum adhuc obtineret pretium vulgare, locum habuiſſe; (§. CCCXXX.) alios, INVENTO demum NUMO; alios tum ANTE INVECTAM PECUNIAM, tum EA jam INVEC-

Contractuum ante inventum numum antiquiſſimus permutatio

INVECTA, innotuiſſe. Inter eos, qui nondum invento pretio eminente locum habuerunt, familiam veluti ducit PERMUTATIO. Initio enim 44. non aliter, quam vice rerum, commercia exercebant mortales, ſeu merces ſuas operasve inter ſe permutabant, ac proinde 45. permutationes ſunt genus contractuum antiquiſſimum, quod 46. & multo poſt retinuere gentes omnes, non modo quae auro, argento, aeri nullum ſtatuerunt pretium, (*) ſed & quae jam pridem pecuniae uſum habuerunt.

(*) Id de majoribus noſtris refert Tacitus *de morib. Germ. Cap. V.* qui tamen obſervat, jam ſuo tempore Germanos Romanis provinciis viciniores, aliquam pecuniae cupiditatem concepiſſe. Idem de Scythis memoriae prodidit Juſtinus *Hiſtor. II*, 2. de Satarchis, Scythiae Europaeae populo, Pompon. Mela *de ſitu orbis II*, 1. de Hiſpanis Strabo *Geogr. III*, *p.* 233. Sed & hodie idem inſtitutum ſervant Lapones, Samoiedae, populique Aſiae, Africae & Americae quam plurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod & invento pridem numo, & Graeci & Romani diutiſſime non alio contractu, quam permutatione, uterentur. De Graecis notiſſimum eſt exemplum apud Homerum *Iliad.* ϛ. *v.* 482. de Romanis videndus Plinius *Hiſt. nat. XVIII*, 3. *XXXIII*, 1.

Quid & quotuplex permutatio? §. CCCXXXVIII. Eſt ergo PERMUTATIO rei noſtrae pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri poſſit, primum, ut neutra res aeſtimetur certumve ei ſtatuatur pretium, deinde ut utriuſque pretii ineatur ratio: ſequitur, 47. ut permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, poſterior AESTIMATORIA, & hinc 48. illa donationi reciprocae; haec 49. emtioni venditioni quodammodo ſimilis ſit, *l.* 1. *C. de permut. l.* 1. §. 1. *D. de contr. emt.* quamvis, 50. priorem ideo diverſum a permutatione negotium eſſe, ſtatuat Puſend. *de offic. hom. & civ. I*, 15, 8. quod in ea, ut aequalitas obſervetur, neceſſum non ſit: quum tamen 51. nec in permutatione *aeſtimatoriâ* obſervanda ſit aequalitas (*).

(*) In hac enim uterque contrahentium rem non ſuam, ſed alienam; non juſto, quod alii ſtatuerent, pretio, ſed ex adfectione ſua, aeſtimat, adeoque nulla eſt rerum, ſed adfectionis tantum, aequalitas. Quoties enim major eſt adquirentis, quam poſſidentis, adfectio, toties & in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. CCCXXXII, * 2.) Exemplo eſſe poteſt commercium Glauci & Diomedis apud Homer. *Iliad.* ζ. *v.* 236. permutantium arma armis:

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Aurea aereis, centena novenariis.

De qua permutatione eleganter Maximus Tyrius *Diſſert. Plat. XXIII.* Οὐδὲν γὰρ οὔτε τῷ λαβόντι χρυσὸς πλέον, οὔτε τῷ ἀλλαξαμένῳ ὁ χαλκὸς ἔλαττον, ἀλλ' ἀμφοτέροις καλῶς ἔχει ἑκατέρῳ ἐν τῷ ἀνίσῳ τῆς ὕλης, ἰσοτιμίᾳ τῆς γνώμης δοθέν. *Neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui aes traditum eſt. Verum cum utroque praeclare actum: quum illa materiae inaequalitas aequalitate propoſiti, quo alter dedit alteri, compenſata eſſet.*

§. CCCXXXIX.

Quid juſtum circa permutationem ſimplicem?

§. CCCXXXIX. Quia ergo permutatio ſimplex donationi reciprocae quodammodo ſimilis, nec in ea neceſſario obſervanda eſt aequalitas: (§. CCCXXXVIII, 47.) 51. facile intelligitur, 52. neutrum contrahentium de laeſione conqueri poſſe, niſi 53. alterius vis, vel dolus, acceſſerit, (§. CCCXXII, 61. CCCXXI.) nec 54. ob laeſionem irritum eſſe contractum, praeterquam ſi is, qui rem pretioſiorem viliore permutat, non gaudeat libera de rebus ſuis diſponendi facultate, (§. CCCXVII. ſequ.) ſi vel maxime 55. res ipſa, quam quis hoc modo jactavit, ita ſit comparata, ut non ſine turpitudine poſſit alienari, niſi forte 56. in pari turpitudine ipſe quoque accipiens verſetur (*).

(*) Hinc dubitari poſſet, an in foro rata futura fuiſſet permutatio Jacobi & Eſavi, quorum hic πρωτοτόκια, ſeu *primogeniturae jura*, pro pulte turpiter vendidit. *Geneſ. XXV, 29. ſequ.* Quamvis enim reprehenſione digniſſimus ſit Eſavus, qui praerogativam, ſibi a Deo O. M. conceſſam, flocci fecit, ac ille proinde ab Apoſtolo jure vocetur βέβηλος, *Hebr. XII, 6.* tamen non minus turpiter egiſſe dixeris Jacobum, qui ex fame fratris fructum capturus, eum hoc inſigni jure defraudavit. (§. CCCXXII, *61.*) Quod enim Eſavus ſine crimine vendere non potuit, id nec ſine noxa a fratre emere potuit frater, cujus potius erat, fratrem ab ea ſtultitia abſterrere, non ejus abuti ſtultitia. Sed multa ejus generis ob rationem typicam admiranda ſunt, quae, ſi ad regulas rectae rationis exigantur, vix defendas.

Quid circa aeſtimatoriam?

§. CCCXL. Contra ea, quod ad aestimatoriam attinet permutationem, quum in ea utriuſque pretii ratio ineatur, (§. CCCXXXVIII.) fieri non poteſt, 57. quin utrimque obſervanda ſit aequalitas, & 58. neuter alterum laedere debeat, neque adeo 59. rata ſit permutatio, ſi alteruter circumventus ſit, niſi 60. tam levis momenti ſit laeſio, nulla ut ejus ratio habenda videatur (*).

(*) Pretium enim rerum *vulgare* eſt duplex, legitimum alterum, alterum conventionale, quorum illud lege vel ſuperiorum arbitratu, hoc conventione vel conſenſu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum ſit, & veluti in puncto conſiſtat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore caſu laeſus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii ſalvam non habet; poſteriore alicujus momenti eſſe oportet damnum, ob quod negotium ſubſiſtere non debeat in foro humano. *Quid enim intereſt*, inquit Seneca *de benefic. VI, 15. quanti ſit res, quum de pretio inter ementem & vendentem conveneris? Pretium cujuſque rei pro tempore eſt. Quum bene iſta laudaveris, tanti ſunt, quanto pluris venire non poſſunt.* Hinc in civitatibus animadvertimus, tantum ob laeſionem enormem, qualis jure Romano eſt, quo contrahens ultra dimidium pretii laeditur, contractus reſcindi. *l. 2. C. de reſc. vindit.*

Contractus do, ut facias, fa-

§. CCCXLI. At 61. non res tantum permutabant homines, ſed & operas vel pro operis, vel pro aliis rebus, ſive promittebant,

cio, ut des, & facio, ut facias.

ſive ſibi ſtipulabantur. Unde 62. nati contractus DO UT FACIAS, FACIO UT DES, FACIO UT FACIAS, quorum eadem eſt natura atque indoles, ac permutationis, ut adeo 63. dubitari non poſſit, quin & hi ſint vel SIMPLICES vel AESTIMATORII, (§. CCCXXXVIII.) & hinc 64. omnia, quae de permutatione SIMPLICE & AESTIMATORIA diximus, (§. CCCXXXIX. ſequ.) etiam de hiſce contractibus ſint obſervanda. Aut enim operae ad rem operasve alterius certo aeſtimantur pretio: quod negotium *pactum reddendae viciſſitudinis* non ineleganter vocat Ammian. Marcell. *Hiſt. XVI.* 10. aut ſine aeſtimatione rei operarumve aliquid pro re vel opera ſit daturve (*). Ubi 65. priore caſu ſervanda aequalitas, & damnum alicujus momenti reſarciendum eſt: 66. poſteriore omnis querela de laeſione quantacumque merito ceſſat.

(*) Tale fuit promiſſum Agamemnonis apud Homerum *Iliad. Lib. X. v.* 120. *ſequ.* qui Achillem Briſeidis jactura offenſum placaturus, ejus operas contra Troianos redimere volebat oblatis ſeptem tripodibus, decem auri talentis, lebetibus viginti, duodecim generoſiſſimis equis, ſeptem feminis pulcherrimis, inter quas & Briſeis, vi abducta, addito promiſſo, deleta Troia, Achillem non modo praedae maximam partem avecturum, ſed & unam ex filiabus, quam ipſe electurus eſſet, uxorem ducturum, eum dote ſeptem urbium. Ex quo patet, ſaepe aliquem ſibi ſtipulatum ab altero eſſe operas inaeſtimabiles, & pro iis promiſiſſe, quidquid alteri quam gratiſſimum fore exiſtimaret, nulla habita ratione aequalitatis.

Contractus commodati.

§. CCCXLII. Sunt & alii contractus, quibus ante numum inventum commercia explicari potuerunt, nimirum omnes gratuiti, quibus id egerunt homines, ut, quae ſibi jure imperfecto, vel ex amore humanitatis & beneficentiae, debebantur, in poſterum jure perfecto deberentur. Talis eſt contractus COMMODATI. Quum enim ad officioſitatem obſtricti ſimus: (§. CCXXVIII, 48.) obſtricti etiam ſumus, ad rei noſtrae non fungibilis uſum alteri, qui eo indiget, cum obligatione reſtitutionis praeſtandum, id eſt, ad rem COMMODANDAM (*). Quum vero, refrigeſcente amore, ſperari vix queat, alterum id ſua ſponte facturum: (§. CCCXXVI.) 67. ipſa neceſſitas homines adegit ad inveniendum contractum, quo alii ad rei ſuae uſum iis hoc modo praeſtandum jure perfecto obligarentur.

(*) Itaque COMMODATUM nobis eſt obligatio perfecta ad uſum rei noſtrae, alteri ſub conditione reſtitutionis in ſpecie gratis praeſtandum. Ex eoque patet, jure naturali commodatum vix differre a precario, inter quae tamen jure civili aliqua differentia eſt. Facile etiam inde decidi poterit quaeſtio, utrum commodatum a ſolo contrahentium conſenſu, an a rei traditione ſuam ſubſtantiam capiat? Quamvis enim jure naturali & ſolus conſenſus de uſu rei, alteri praeſtando, obliget: (§. CCCXXVII, 6.) nondum tamen *com-*

modatum

modatum eſt, quia is, cui hoc promiſſum, ad rem, quam nondum accepit, in ſpecie reſtituendam nondum eſt obligatus, ſed *pactum de commodando*. Inter haec vero reipſa diſcrimen eſſe, vel inde patet, quod ex *commodato* obligatur commodatarius ad rem reſtituendam, ex *pacto* autem de *commodando* promittens vel commodaturus, ad rei uſum praeſtandum, adeoque diverſae obligationes ex illis negotiis naſcuntur.

§. CCCXLIII. Quia ergo gratis, at ſub conditione eam in ſpecie reſtituendi, rei uſus praeſtatur: (§. CCCXLII. *) commodatarii eſt, 68. rem non modo non aliis uſibus, quam ad quos eam conceſſit dominus, adhibere, ſed & 69. eamdem ſumma cum ſollicitudine ac diligentia ſervare: ac proinde 70. uſu finito, vel domino eam revocante, eam in ſpecie reddere, ſimulque 71. omne damnum, culpa ſua datum reſarcire, 72. non autem praeſtare caſum fortuitum, niſi illum ultro in ſe receperit: (*) (§. CVI, 27.) nec 73. impenſas in eam factas repetere, niſi tantae ſint, ut mercedem, pro ea locata ſolvendam, excedant. Officia commodatarii.

(*) Primus equidem Grotius *de jure belli & pac. II*, 12, 13. diſtinguit, resne apud dominum ſimiliter peritura fuiſſet, an non, & poſteriore ſaltim caſu damnum a commodatario ferendum eſſe, exiſtimat, cujus ſententiam etiam ſequuntur Puſend. *de iure nat. & gent. V*, 4, 6. & Mornac. ad *l*. 1. *C. commod*. Enimvero, quum caſus fortuiti & eventus, a ſola providentia divina profecti, nemini imputentur: (§. CVI, 27.) ii ſane nec commodatario imputari poſſunt. Nec obſtat lex divina *Exod. XXII*, 14. *ſequ*. Neque enim illa aliter intelligi poteſt, quam de culpa commodatarii interveniente. Vid. Jo. Clerici *Comment. in Exod. p.* 110.

§. CCCXLIV. Deinde humanitatis amor unumquemque obligat, ut alterius res pro virili ſua parte ſervare ſtudeat. (§. CCXVI, 4.) Quum vero & id tantum ab altero jure imperfecto exigere poſſimus: 74. ſaepe noſtra intereſt, ut rerum noſtrarum, apud alios depoſitarum, cuſtodiam, ex obligatione perfecta praeſtandam, nobis ſtipulemur: eoque conſilio 75. inventus eſt contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res noſtras, depoſitarii fidei commiſſas, gratis cuſtodiendas, &, quandocumque nobis placuerit, in ſpecie reſtituendas (*). Contractus depoſiti.

(*) Eo contractu veteres nihil habuere ſanctius, quia deponens ſummam fiduciam in depoſitarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari poteſt turpius, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli ac decipi. (§. CCCXXII. *) Hinc inſignis depoſiti religio non modo apud Hebraeos, de quibus *Exod. XXII*, 7. *ſequ*. & Joſeph. *Antiqu. Iud. IV*, 8, 38. verum etiam apud Graecos, & reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum VI, 87. & Juvenalem *ſat. XIII*. qui ideo *v*. 15. *ſacrum* vocat *depoſitum*. Hinc non mirum, dira quaevis veteres praedixiſſe illis, qui depoſitum abnegare non dubitent, quin & eoſdem infamia notaſſe, nec minore poena, quam fures, dignos judicaſſe. Quaedam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium *in Gundlingianis Part. II. d. ſ. VIII*.

Officia depoſitarii.

§. CCCXLV. Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. CCCXLIV. 75.) patet, 76. depoſitarium teneri ad accuratam rei depoſitae cuſtodiam: nec 77. eam vel involucro aut vinculis exuere, vel 78. ſine domini conſenſu uſibus ſuis adhibere poſſe: 79. re vero conſentiente domino mota, depoſitum in aliud contractus genus, veluti in mutuum, vel commodatum tranſire. Denique 80. depoſitarium obligatum eſſe ad rem domino, quandocumque illam repoſcit, reſtituendam, niſi aliud ſuadeat recta ratio: (§. CCCXXIII. *) ac proinde 81. non modo ad aeſtimationem praeſtandam, verum etiam in poenam merito condemnandum eſſe, qui depoſitum, in primis miſerabile, (*) ſciens, dolo malo, abnegaverit.

(*) Quia enim in imputatione ratio habetur circumſtantiarum: (§. CXIII, 52.) merito hoc facimus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus eſt, qui non modo conceptam de ſe ſpem amici turpiter deſtituit, & amicum ſub amicitiae & fidei obtentu decipit, (§. CCCXXII. *) verum etiam adflicto addere adflictionem non dubitat. Et hoc ipſum graviter urget Hecuba adverſus Polymeſtorem, qui, Ilio exciſo, Polydorum, Priami filium, occiderat, ut auro depoſito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub. v.* 1210. *ſeqq.*

Contractus mandati & negotiorum geſtionis.

§. CCCXLVI. Denique idem humanitatis amor merito impellere unumquemque deberet, ut alterum, non minus, ac ſeipſum, ope juvaret. (§. CCXVI, 4.) Quum vero ne id quidem certo ab altero exſpectare liceat: 82. opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad negotia noſtra, quae ipſi commiſimus, gratis & diligenter expedienda (*). Quem contractum 83. MANDATUM vocari videmus, quemadmodum 84. is, qui negotia, ſibi non commiſſa, ignorante domino, gratis ultroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

(*) Vera ergo ac ſolida eſt obſervatio Noodtii *Probabil. I,* 12. mandatum olim non perfectam produxiſſe obligationem, ſed ex amicitiae humanitatiſque legibus obſtrictum fuiſſe mandatarium, ad negotia, ſuae fidei commiſſa, diligenter curanda: ejus autem fidei ſymbolum fuiſſe *manus dationem*, qua alter alteri rem committere ſolebat. Unde & ipſum contractum MANDATI nomen accepiſſe, probabile eſt. Iſidor. *Orig. IV*, 4. Exempla oblatae mandatariis dextrae dabunt. Plaut. *Captiv. II*, 3, 82. ubi adoleſcens:

Haec per DEXTRAM *tuam, te* DEXTERA *retinens manu,*
Obſecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego ſum tibi.

Et Terent. *Heaut. III*, 1. *v.* 84.

Cedo DEXTERAM: *porro te idem oro, ut facias, Chreme.*

Olim ergo totum hoc negotium ſolo pudore magis, quam legibus, continebatur, donec, tepeſcente paullatim caritate, ipſa neceſſitas ſuaderet, ut in contractum deduceretur hoc negotium, & ſic mandatario perfecta imponeretur negotium diligenter expediendi obligatio. Quod & de reliquis contractibus gratuitis eſt obſervandum.

Mandatarii officia.

§. CCCXLVII. Quum ergo mandatarius negotium alienum, fidei ſuae COMMISSUM, ſuſcipiat, (§. CCCXLVI, 82.) quid vero, &

& quantum alii committere quis velit, in dominii arbitrio poſitum ſit: facile patet, 85. mandantem, vel certis limitibus circumſcribere mandatarium, vel 86. ei liberam poteſtatem, omnia ſuo arbitratu agendi, dare, vel ſaltim 87. per modum conſilii ei ſuggerere poſſe, quid fieri velit. Ubi 88. primo caſu mandatarium fines mandati transſilire non poſſe, 89. altero eumdem dolum tantum praeſtare, 90. tertio vero mandatum etiam per aequipollens recte expedire, nemo eſt, quin intelligat. Sed & 91. omnibus his caſibus mandatarium ad rationes adminiſtrationis vel geſtionis reddendas, 92. omnemque diligentiam praeſtandam, obligatum eſſe, vel ex ipſa hujus negotii natura ac indole colligimus (*).

(*) Eo pertinet inſignis locus Ciceronis pro Q. Roſc. Cap. XXXVIII. *Quid recipis mandatum, ſi aut neglecturus, aut ad commodum tuum converſurus eſt? Cur mihi te offers, ac meis commodis obſtas? Recede de medio: per alium tranſigam. Suſcipis onus officii, quod te putas ſuſtinere poſſe: quod minime videtur grave iis, qui minime ipſi leves ſunt. Ergo idcirco turpis haec culpa eſt, quod duas res ſanctiſſimas violat,* AMICITIAM *&* FIDEM. *Nam neque mandat quiſquam fere, niſi amico, neque credit ei, niſi quem fidelem putat. Perditiſſimi eſt igitur hominis, ſimul & amicitiam diſſolvere, & fallere eum, qui laeſus non eſſet, niſi credidiſſet.*

§. CCCXLVIII. Sed & NEGOTIORUM GESTOR, dum negotium alterius, ſibi a nemine commiſſum, ultro & gratis ſuſcipit, (§. CCCXLVI, 84.) 93. hoc ipſo facto ſuo (*) ſe obligat tum ad utiliter gerendum, tum 94. ad omnem, quam negotium admittit, diligentiam praeſtandam, adeoque 95. etiam ad reddendas rationes, & 96. damna omnia, ſi qua ejus dolo vel culpa data ſint, reſarcienda. Nec non negotiorum geſtoris.

(*) Qui facti auctor & cauſſa eſt, ei omnes ejus effectus merito imputantur. (§. CV, 22.) Quum ergo auctor hujuſmodi adminiſtrationis ſit negotiorum geſtor, qui alterius negotia, nemine committente vel urgente, ultro ſuſcepit: (§. CCCLXXXVI, 84.) ei etiam merito imputantur omnia, quae ex adminiſtratione rerum alienarum conſequuntur. Atqui conſequentia adminiſtrationis ſunt rationum redditio & damni, dolo vel culpa dati, emendatio. Itaque negotiorum geſtor ad reddendas rationes, damnaque, ſive dolo malo, ſive culpa ſua, data reſarcienda obligatus eſt. Atque ita nihil attinet, obligationem hanc ex conſenſu quodam ficto vel praeſumpto cum jureconſultis derivare, quum negotiorum geſtor facto ſuo ſe ad haec omnia tacite quidem, at vere tamen, obſtrinxerit.

§. CCCXLIX. Et hi quidem ſunt contractus, qui & nondum invento eminenti rerum omnium pretio, locum habuerunt, & de quibus id unum adhuc monemus, quod, quum tribus poſtremis contractibus ſe quis obliget ad aliquid gratis dandum faciendumque, non vero, ad damnum in alterius gratiam devorandum, 97. Officia commodantis, deponentis, mandantis, ejus-

in

que, cujus negotia geſta. in illis nemini officium ſuum damnoſum eſſe oporteat, adeoque 98. & commodans commodatario impenſas non modicas, (§. CCCXLIII, 73.) & 99. deponens depoſitario quaſcumque neceſſarias, & 100. mandans mandatario, & 101. dominus negotiorum geſtori neceſſarias & utiles reſtituere, ſimulque hi omnes 102. damna, quae commodatarius, depoſitarius, mandatarius & negotiorum geſtor ſine culpa ſua propter rem negotiave aliena ſenſerunt, (*) reſarcire teneantur.

(*) Dicimus, ea damna eſſe reſarcienda, quae mandatarius *propter* negotium alienum ſenſerit. Non enim ſufficit, eum occaſione ſuſcepti negotii aliquid damni caſu fortuito paſſum eſſe: quia, quum caſum nemo praeſtet, eum nec mandans praeſtare tenetur. Hinc ſi mandatarius, dum mandatum expedit, a latronibus ſpoliatus, vel difficili morbo implicitus fuerit: damnum, quod divina providentia ita dirigente, paſſus eſt, imputare non poterit mandanti. *Nam haec magis caſibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet*, inquit Paullus, *l. 26. §. 6. D. mandati.* Vid. Grot. *de jure belli & pac. II, 14, 13.* Aliud tamen ſtatuendum eſſe putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum cauſſa, peregre abire juſſus eſt, quem, quia in obſequio ei gloria relicta erat, merito indemnem a republica praeſtandum eſſe, cenſent. Vid. Huber. *Eunom. ad l. 26. D. mand.* Pufend. *Jur. nat. & gent. V, 4.* Hert. *de lytro II, 10.*

Contractus, qui invento demum numo locum habuerunt, emtio, venditio, & locatio conductio. §. CCCL. Progredimur jam ad alterum genus contractuum, qui invento demum numo locum habere potuerunt, quales praecipue ſunt EMTIO VENDITIO & LOCATIO CONDUCTIO. *Illa* eſt contractus de re pro certo pretio tradenda. *Haec* contractus de uſu rei vel operis pro certa mercede praeſtandis. Quemadmodum vero PRETIUM EMTIONIS eſt aeſtimatio ipſius rei pecuniaria, ita MERCES vocatur aeſtimatio pecuniaria uſus rei, vel operarum: ex iiſque definitionibus patet, 103. emtionem venditionem & locationem conductionem ſemper hodie requirere pecuniam numeratam, 104. eoque ipſo hos contractus a permutatione, & contractibus *do ut des, do ut facias, facio ut des, & facio ut facias* diſtingui: (*) 105. inter ſe ipſos tamen illos maxime convenire, & omnia fere communia habere.

(*) Quamvis enim permutatio aeſtimatoria emtioni venditioni quodammodo ſimilis ſit: (§. CCCXXXVIII, 48.) reipſa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutatione aeſtimatoria res pro re detur. Unde facile patet, quid ſentiendum ſit de vetere Sabinianorum & Proculianorum controverſia, pretiumne in emtione venditione in ſola pecunia numerata, an & in aliis rebus conſiſtere poſſit? de qua praeter viros doctos ad §. 2. *Inſt. de emt. vend.* videndus V. C. Gottl. Maſcov. *de ſect. Sabin. & Procul. IX, 10, 1. ſeqq.*

Venditor emtori §. CCCLI. Quum ergo EMTIONE VENDITIONE id agatur, ut res

res tradatur pro certo pretio: (§. CCCL.) conſequens eſt, 106. ut emtori aeque, ac venditori, rem ſeu mercem notam eſſe oporteat, ac proinde 107. non modo venditor ejus qualitates, vitia, oneraque, quae in oculos, ſenſuſque reliquos non incurrunt, emtori indicare, (*) verum etiam 108. pati teneatur, ut hic rem luſtret oculis, aliiſque modis exploret: Ut adeo 109. rerum, quae ad guſtum veneunt, venditio non prius perfecta ſit, quam facta ſit deguſtatio; 110. rerum reliquarum, quae exploratione indigent, non prius, quam facta ſit exploratio, quum, ſi de ullo, ſane de hoc contractu oneroſo verum ſit, quod dixit Euripides *Cyclope v.* 137. Φῶς ἐμπολήμασι πρέπει. *Lux contractibus convenit.*

rei venalis qualitates indicare tenetur.

(*) Sunt vitia & qualitates, quae incurrunt in oculos, quaeque indicari ſupervacuum eſſet, quum, ſi quis in re fallitur, is caecitatis ſuae ac negligentiae poenam merito ferat: quo pertinet lis M. Marii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de Offic. III*, 16. At leges Romanae, ut homines ſibi invicem hoc officium eo certius praeſtarent, ſtatuerunt, ut in venditionibus ea etiam, quae nota eſſent venditori, vitia dicerentur, iſque reticentiae poenam ferret, quid quidquam diſſimularet. *Nam, quum ex duodecim tabulis ſatis eſſet, ea praeſtari, quae eſſent lingua nuncupata, quae qui inficiatus eſſet, dupli poenam ſubiret: a iureconſultis etiam reticentiae poena eſt conſtituta. Quidquid enim eſt & praedio vitii, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, praeſtari oportere*, Cic. *de offic. III*, 16. qui & alibi Cap. XII. diſputat, ſi vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia & fame, ſummaque annonae caritate, ſi idem ſciat, complures mercatores Alexandria ſolviſſe, naveſque in curſu frumento onuſtas, petentes Rhodum, viderit: dicturuſne id ſit Rhodiis, an ſilentio ſuum quam plurimo vendíturus? De qua quaeſtione videndi etiam Grot. *de jure belli & pac.* II, 12, §. *ſequ.* Puſend. *jur. nat. & gent. V*, 3, 4.

§. CCCLII. Ex eodem patet, 111. in emtione venditione aequalitatem ſervandam rei & pretii, (§. CCCXXIX, 15.) adeoque 112. laeſionem omnem merito eſſe emendandam, ſive illa 113. alterutrius dolo ac vi, ſive juſto errori, (*) debeat originem, quamvis 114. & hic merito repetendum ſit, quod ſupra monuimus, laeſionem alicujus momenti eſſe debere, quum & hic pretium non conſiſtat in puncto, ſed latitudinem aliquam admittat, nimiſque calidum videatur, ob quodlibet leviſſimum damnum negotium reſcindere, litibuſque infinitis portam veluti aperire. (§. CCCXL.) (*)

Neuter in hoc contractu laedendus.

(*) Si nimirum inculpabilis, invincibilis vel involuntarius ſit error. (§. CVII, 32.) Alias enim, ſi quis rem nec ſatis exploratam, nec viſam, certo pretio emit: error nocere debebit erranti, niſi venditor illum dolo circumvenerit, (quod Labanem Jacobo, uxorem ementi, feciſſe novimus: *Geneſ. XXIX*, 23.) quia merito poenas dat erroris, qui, niſi nimis ſupina fuiſſet negligentia, non errare potuiſſet. Hinc recte Germani de hominibus, tam ſupine negligentibus, jactant adagium: *Wer die augen nicht aufthut, der thut den beutel auf.*

§. CCCLIII.

Quem penes ſit periculum & commodum rei venditae ante traditionem.

§. CCCLIII. Diſputari ſolet de PERICULO & COMMODO REI VENDITAE, nec tum traditae, ſtatimne illud ad emtorem tranſeat, ſimulac de re & pretio conventum, an ante traditionem penes venditorem maneat? Equidem, quid jure Romano ea de re cautum fuerit, nemo ignorat: nec quiſquam a nobis exiget, ut de ratione iſtius deciſionis multa hic dicamus. Nobis, de jure naturae nunc ſollicitis, extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur, 115. caſum ferre dominum: (§. CCXI. *) at nec minus certum eſſe arbitramur, 116. non eſſe merum caſum, qui ex alterius mora vel culpa provenit, adeoque, qui facto ſuo alteri damnum dedit, ad illud reſarciendum omnino eſſe obligatum. (§. CCXI, 1.) Ex quibus ſequitur, 117. ut, quia emtor jure naturae ſine traditione fit dominus, (§. CCLXXV.) periculum, perfecta emtione venditione, ſtatim tranſeat ad emtorem, niſi 118. venditor vel in mora tradendi, vel culpae alicujus reus ſit (*).

(*) Similis fere, ſed paullo obſcurior, eſt philoſophia Pufendorffii *de jure nat. & gent.* V, 5, 3. diſtinguentis, utrum certus traditioni dies praefixus ſit, nec ne, &, ſi praefixus ſit, illene jam elapſus ſit, nec ne. Aequiſſimum enim illi videtur, ut ante elapſum terminum res ſit periculo venditoris: elapſo vero termino, ob moram eadem emtori pereat. Enimvero, quum emtor jure naturae & ſine traditione fieri poſſit dominus, &, elapſo termino, non ſemper venditor in mora ſit; ſed aliquando & penes emtorem culpa illa eſſe poſſit: nos generatim emtori periculum attribuimus, cujus in arbitrio fuiſſet, rem emtam, ſoluto pretio, ſtatim accipere. Sin vero ille ex ſua parte adimplevit contractus leges, vel eas implere paratus eſt: venditor, qui in mora tradendi eſt, periculum merito ſuſtinet, ſive certus traditioni terminus praefixus fuerit, ſive non fuerit.

Juris Romani diſpoſitio an aequitati naturali conveniat?

§. CCCLIV. Quum ergo emtor ſine traditione ſtatim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. CCCLIII, 117.) conſequens eſt, 119. ut vera quidem ſit doctrina jureconſultorum de periculo rei venditae, ſed ea cum reliquis juris Romani principiis male cohaereat, quia, dominium ſine traditione ad emtorem tranſire, negant. 120. Ut quum domino jus ſit & fructus & acceſſiones commodaque reliqua ex re ſua percipiendi, (§. CCCVII, 4. ſequ.) eidem etiam commoda rei venditae competant. 121. Ut tamen id tunc demum procedat, ſi emtor venditori de pretio quocumque modo ſatisfecerit (*); ſiquidem alias ſimul haberet rem, ſimul pretium, adeoque cum alieno damno ſine juſta cauſſa fieret locupletior. (§. CCLVII.)

(*) Satisfeciſſe autem de pretio videtur, non ſolum, qui illud repraeſentavit, ſed &, cujus fidem ſequutus eſt venditor, v. g. uſuras ſibi in ſingulos annos ſtipulatus. Hinc quamvis ſimpliciſſimum contractuum genus videatur illud, quando, ſoluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. ſi *Graeca*

fide

fide inter ſe mercantur homines, quod commercii genus ſolum in republica ſua tolerare voluit Plato *de Legib. Lib. XI.* pro hac tamen rerum conditione vix ſperandum eſt, id ſemper fieri poſſe, & ipſa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den credit*, quam rei pecuniaeque commutatione conſtare.

§. CCCLV. Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpaeve alicujus reus eſt, res merito perit: (§. CCCLIII, 118.) facile unuſquiſque intelligit, 122. emtorem a periculo immunem eſſe, ſi venditor, illi offerenti pretium, vacuam rei venditae poſſeſſionem tradere vel nolit, vel non poſſit, itemque 123. ſi probetur, venditoris culpa, vel negligentia factum eſſe, ut res vendita, vel tota, vel pro parte, periret. *Quando venditoris ſit periculum?*

§. CCCLVI. Emtio venditio porro fit eo conſilio, ut res pro certo pretio tradatur, (§. CCCL.) & animo quidem, dominium in alterum transferendi. (§. CCLXXVIII, 35.) Quum vero, qui rei dominium titulo oneroſo, veluti pro certo pretio, in alterum tranſtulit, ad praeſtandam evictionem ſit obligatus: (§. CCLXXIV.) 124. etiam venditor emtori tenebitur ad praeſtandam EVICTIONEM, ſi res ab hoc ex cauſſa contractum antecedente evicta ſit, non autem, 125. ſi poſt venditionem demum aliquid evenerit, cujus cauſſa quis re ſua privaretur, nec 126. ſi caſu, vel vi majore, res ei ſit erepta (*). *Venditor emtori debet evictionem.*

(*) Sane & quae vi majore contingunt, caſu contingere videntur. Quandoquidem ergo caſum, perfecto jam contractu emtionis venditionis, fert dominus: (§. CCCLIII, 117.) etiam, re vendita caſu vel vi majore ſibi erepta, damnum devorare, nec a quoquam petere evictionem poteſt. Ceterum nullum eſt dubium, quin quemadmodum alia pacta, quae huic contractui accedunt, rata eſſe oportet:, ita & convenire inter ſe poſſint emtor & venditor, ne quid evictionis nomine praeſtetur, ſed res ſit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adjicit Sagariſtio apud Plaut. *in Perſa IV, 4. v. 40.*
Prius dico: hanc MANCUPIO *nemo tibi dabit, jam ſcis?* DO. *Scio.*

§. CCCLVII. Quia porro emtio venditio eſt contractus, (§. CCCL.) contractus vero duorum conſenſum requirit: (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 127. in emtione venditione omnia redire ad conſenſum, adeoque 128. ei qualiacumque pacta, modo non improba ac fraudulenta, adjici poſſe, veluti 129. ADDICTIONEM IN DIEM, 130. LEGEM COMMISSORIAM, 131. PACTUM DE RETROVENDENDO, 132. itemque PROTIMISEOS, 133. de EVICTIONE non praeſtanda, 134. de POENA in caſum poenitentiae praeſtanda, & ſi qua ſunt ejus generis alia (*). *Huic contractui quaevis pacta recta adjiciuntur.*

(*) Definitiones horum pactorum ex ipſo jure civili nota ſunt. ADDICTIO IN DIEM eſt pactum de emtione venditione vel perficienda, ſi intra certum diem nemo plus obtulerit, vel jam perfecta reſcindenda, ſi quis intra iſtud tempus plus,

plus, nec prior emtor tantumdem obtulerit. LEX COMMISSORIA pactum, quo venditor, rem inemtam fore, cavet, ſi pretium ante certum diem non ſolvatur. Exemplum eſt apud Corn. Nep. *in vita Attici Cap. VIII.* PACTUM DE RETROVENDENDO conventio de re vendita, pretio ante vel poſt certum diem, vel quandocumque reſtituto, venditori reddenda. Qualis eſt venditio apud Liv. *XXXI.* 13. & Julium Capitolin. *in Marco Cap. XVII.* Pactum [illegible] conventio de re iterum venali venditori potiſſimum ejusve poſteris tantumdem pretium, quod alii offerunt, ſolventibus, vendenda. Reliquorum pactorum natura & indoles ex ipſis vocabulis facile intelligitur.

Nec non exceptiones, conditiones, dies.

§. CCCLVIII. Ex eodem axiomate colligimus, 135. licere venditori in venditione ſibi aliquid EXCIPERE, 136. utrique vero contrahenti CONDITIONEM quamcumque, quae honeſtati boniſque moribus non repugnat, itemque 137. DIEM, ante quem res tradenda, pretiumve ſolvendum ſit, adjicere (*), quin 138. & ita convenire, ut pretio ab emtore nondum ſoluto, dominium tantiſper penes venditorem maneat, vel 139. ut emtor, pretii parte ſub uſurarum lege ſecum retenta, de evictione ſecurus praeſtetur, 140. ut acceſſoria cum re principali veneant, 141. ut fixa vincta quaedam tollere liceat, 142. ut res vendita venditori pro certa mercede locetur, cetera.

(*) Quin & ipſa venditio ad certum diem ita fieri poteſt, ut circumacto tempore, pactione definito, res vendita ad venditorem ejuſve heredes revertatur, nec emtor repoſcere poſſit pretium. Exemplo Anglorum, ſaepe praedia ſua hac lege vendentium, id probant Puſend. *Jur. nat. & gent. V,* 5, 4. & ibi Hert. *p.* 690.

Emtio per auctionem, ſub haſta, per averſionem, ſpei.

§. CCCLIX. Praeterea & id inde inferimus, 143. quod, quamvis emtio venditio alioquin requirat aequalitatem, (§. CCCLII, III.) utriuſque tamen contrahentis conſenſu conveniri poſſit de ejus generis emtionibus venditionibus, quae ob inaequalitatem quantamcumque non reſcinduntur. Tales ſunt 144. AUCTIO, quando pretium non a venditore indicatur, ſed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145. EMTIO SUB HASTA, quippe quae nihil aliud eſt, quam auctio ſollemnior, & auctoritate publica inſtituta: 146. EMTIO PER AVERSIONEM, quando res diſparis pretii, vel incertae menſurae, non ſingulatim, ſed conjunctim, aeſtimatae, emuntur: denique 147. EMTIO SPEI; quo & ollam fortunae, ſimiliaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex eventu demum certa futura, certum pretium ſolvit. In quibus contractibus omnibus quum aequalitas non requiratur: (n. 143.) conſequens profecto eſt, 148. ut neuter contrahentium hic de laeſione conqueri poſſit, niſi vel dolus alterutrius intercesſerit, vel de re, quam eventus offert, a contrahentibus non fuerit cogitatum (*).

(*) Et

(*) Et inde decidenda erat lis inter juvenes Mileſios, qui jactum retis emerant, & piſcatores Coos, qui illum vendiderant, & poſtea mari extraxerant tripodem aureum. Equidem, utrisque ſibi hunc inſperatum theſaurum adferentibus, neutris eum addixit Apollo, abſurdeque pronunciavit:

Ἔκγονε Μιλήτου, τρίποδος πέρι Φοῖβον ἐρωτᾷς;
Τίς σοφίῃ πάντων πρῶτος; τούτῳ τρίποδ' αὐδῶ.

De tripode ex Phoebo quaeris, Mileſia pubes;
Huic tripodem addico, cui ſit ſapientia prima.

Laert. I, 28. Val. Max. IV, 1. Sed ſatis conſtat, tripodem, ſi de domino non conſtiterit, fuiſſe piſcatorum. (§. CCCXXIV, *69. 70.*) Nec obſtabat profecto contractus, cum adoleſcentibus Mileſiis initus, quippe qui ſibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitaverant, ſed piſces, quos capturi eſſent, fuerant ſtipulati. Conf. *l.* 8. §. 1. *D. de contr. emt. l.* 11. §. *ult.* & *l.* 12. *D. de act. emt.*

Locatio etiam conductio, invento demum pretio eminente, locum habuit.

§. CCCLX. Alter contractus, qui invento demum numo vel pretio eminente, locum inter mortales habuit, eſt LOCATIO CONDUCTIO. (§. CCCL.) Quamvis enim jure Romano in locatione praediorum ruſticorum, quippe fructuoſorum, etiam pars fructuum, quam *quantam* vocant (*), mercedis vice fungatur, *l.* 21. *C. loc. cond.* ſic vero hic contractus, etiam ante inventum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen eſt ratio, cur non potius ad contractum DO UT DES referri poſſit illud negotium, quum tunc rei uſus non cum numo, tamquam pretio eminente, ſed cum pretio vulgari fructuum comparetur, adeoque contingere poſſit, ut, quia fructuum non eadem ſemper aeſtimatio eſt, ſed illa pro ſterilitate ubertateque anni modo intenditur, modo remittitur, uno anno locator, altero conductor, laedatur.

(*) Si enim praedii dominus ſibi pro mercede partem quotam ſtipuletur: id negotium ſocietatis naturam induere, ex ipſa ſocietatis definitione, quam infra dabimus, ſatis conſtabit. Ceterum locationem praedii fructuoſi pro parte quanta fructuum a locationis conductionis natura plane degenerare, vel inde patet, quod, quum haec ſit contractus oneroſus, in eoque requiratur aequalitas, (§. CCCXXIX, 15.) hic tamen illa vix obtineri poſſit. Nam ſi mihi pro praedii uſu in ſexennium, in ſingulos annos ſtipuler triginta medimnos tritici, totidemque ſiliginis: fieri poteſt, ut in hujus anni ubertate, vileſcenteque annona, merces ſit mediocris, & uſui praedii proportionata, inſequente anno ob ſterilitatem difficultatemque annonae immodica. Et hinc jam antea monuimus, locationem conductionem ſemper requirere pecuniam numeratam. (§. CCCL, 103.)

Officia locatoris.

§. CCCLXI. Quia ergo locatio conductio eſt contractus de rei uſu vel operis pro certa mercede praeſtandis: (§. CCCLI.) conſequens eſt, 149. ut locator conductori debeat rei uſum operasve conventas praeſtare, adeoque, 150. ſi vel illius culpa, vel caſu, contingat, ut conductor re uti, vel ipſe operas promiſſas praeſta-

re non poſſit: merito etiam pro rata ceſſet promiſſa merces (*) immo 151. locator aliquando ad id, quod intereſt, poſſit conveniri, idemque ſit dicendum, 152. ſi locator conductorem, nondum finita locatione, ſine juſta cauſſa expellere non dubitarit.

(*) Hanc aequitatem omnes veteres agnoverunt, veluti Seſoſtris, Rex Aegyptiorum, qui, ſi cui de agro vis fluminis aliquid abraſiſſet, penſionem pro rata minui jubebat. Herodot. *Lib. II. p.* 81. *edit. Steph.* Nec minus aequitatem ea in re ſervabant Romani, teſte Polybio *Hiſt. VI*, 15. & in his Caeſar, teſte Suetonio *Cap. XX.* Attamen intellectu facile eſt, hic quoque damnum intelligi, non modicum, ſed gravius, quum ſaepe illud majore commodo & maxime in praediis fructuoſis, plerumque unius anni ſterilitas ubertate alterius penſetur, & incivile ſit, lucro quovis frui velle conductorem, damnum vero etiam levius illum ferre nolle.

Itemque conductoris. §. CCCLXII. Similiter & conductoris eſt, 153. mercedem conventam juſto tempore ſolvere, 154. re, quam utendum accepit, quippe aliena, & in ſpecie reddenda, boni viri arbitratu uti, 155. damnum ſua culpa datum reſarcire, nec 156. rem, nondum finito locationis tempore, deſerere, niſi juſtae cauſſae, veluti hoſtium incurſio, metus peſtis, ſimileſque caſus conductori id conſilii extorqueant. Quum enim a locatore jure exigat, ut res ipſi integra & ſalva tradatur, ut indemnis praeſtetur, neque ante tempus expellatur: (§. CCCLXI, 150. ſequ.) aequiſſimum eſt, ut, quod ipſe ſibi vult vel non vult fieri, id & alteri faciat, vel non faciat, (§. LXXXVIII, 54. ſequ.) maxime quum & in hoc contractu, tamquam oneroſo, merito ſervanda ſit aequalitas. (§. CCCXXIX, 15.)

De pactis huic contractui adjectis & relocatione tacita. §. CCCLXIII. Ceterum, quum conſenſu conſtet hoc negotium: (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 157. huic quoque contractui adjici poſſe qualiacumque pacta, quae bonis moribus haud repugnant (*). 158. Eum tum pure, tum ſub conditione, tum in diem, recte iniri. Quumque conſenſus etiam tacitus verus conſenſus ſit: merito inde colligimus, 159. jure optimo maximo valere etiam RELOCATIONEM TACITAM, ſi, elapſo tempore, neuter contractui renunciarit: & tunc 160. aequiſſimum eſſe, ut iiſdem legibus & conditionibus facta intelligatur relocatio, quas uterque contrahentium antea in ipſa locatione probavit.

(*) Hinc ſaepe iis legibus locantur praedia, ut in negotio iſto parum ex natura locationis conductionis ſuperſit. Hinc locationes perpetuae. Hinc irregulares, quibus ſimul dominium & periculum in conductorem devolvitur, qualem cum Saufeio contractam eſſe, narrat Alfenus Varus *lege* elegantiſſima 31. *D. locati*, praeclare illuſtrata a V. A. Corn. van Bynkershoek *Obſ. VIII.* 1. *ſequ.* Nec abſimilis eſt contractus, Germanis non ignotus, quem SOCIDAE vocant, de quo poſt Taboris *ſingularem differt.* nos quoque diximus *Elem. Jur. Germ. II.* 14. §. 105.

§. CCCLXIV.

§. CCCLXIV. Et hi quidem ſunt contractus, quos invento demum pretio eminente, locum habere coepiſſe, diximus. Sequuntur illi, qui & nondum invento numo, & illo jam invento, locum habere potuerunt. Eorum familiam ducit contractus MUTUI, per quem intelligimus praeſtationem rerum fungibilium, ea lege factam, ut tantumdem quandoque in eodem genere reſtituatur (*). Quum enim non ſolum pecunia, ſed & quaelibet res fungibilis, credi hoc modo poſſit: manifeſtum eſt, 161. hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tamquam communem rerum menſuram, invexerunt, locum habuiſſe, & hodie eſſe frequentiſſimum. Inter contractus, qui & ante, & poſt inventum numum locum habuerunt, eſt mutuum.

(*) RES vero FUNGIBILES vocamus, quas adnumerare, admetiri, & adpendere ſolemus. Earum vero haec indoles eſt, 1. ut nullus illarum ſine abuſu vel conſumtione uſus ſit, itemque 2. ut ſolutionem recipiant per functionem, tam in genere, quam in ſpecie. *L. 2. §. 1. D. de reb. cred.* id eſt, ut ſi debeam centum aureos, ſolutum ſibi eſſe fateatur creditor, ſive eoſdem, quos mihi adnumeravit, ſive centum alios ejuſdem generis, reddiderim. Ex quo ſimul patet, quid nobis ſit REM REDDERE IN EODEM GENERE, nempe tantumdem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero nova ſequitur rerum fungibilium proprietas, nempe 3. quod in iis tantumdem ſit idem, nec 4. eae res (uti recte obſervavit Thomaſ. *diſſ. de pretio adfect. in res fung. non cad.*) recipiant pretium adfectionis, niſi ſint rariſſimae & tantumdem in eodem genere non facile reperiatur. Sic quamvis Romae vinum Falernum eſſet res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis *vinum Opimianum annorum centum*, cujus meminit Petron. Arbit. *Satyr. Cap.* XXXIV.

§. CCCLXV. Quum itaque in mutuo ea lege debitori praeſtetur res fungibilis, ut tantumdem quandoque in eodem genere reddatur: (§. CCCLXIV.) conſequens eſt, 162. ut debitori detur facultas rebus illis, ſibi creditis, abutendi, adeoque 163. creditor ſe jure debitorem alioſque uſu rerum illarum excludendi abdicarit, illudque ſub conditione tantumdem recipiendi in debitorem transtulerit. Quum vero jus illud, alios uſu rerum excludendi, ſit dominium: (§. CCXXXI.) inde porro colligimus, 164. mutuum eſſe alienationem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino tranſire (*). In debitorem transfertur rei creditae dominium.

(*) Notum eſt, quos fluctus in ſimpulo moverit Alexius a Maſſalia, id eſt, Claudius Salmaſius, ut jureconſultos, hanc theſin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela ejus, ex jure civili depromta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo inſigniora in illum detorſerunt Wiſſenbachius, Fabrottus, aliique viri doctiſſimi, ut cauſſa hodie perorata videatur. Sed haec fundamenta oſtendunt, ne rectam quidem rationem refragari jureconſultorum ſententiae, vel Salmaſio favere. Verum quidem eſt, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam ſibi ſalvam eſſe cupit, dum, ut tantumdem in eodem genere

reddatur, cavet: at ſpecierum traditarum & dominium & periculum ad debitorem procul dubio tranſit, ceu ipſe demum Salmaſius, ad incitas redactus ab adverſariis, fateri coactus eſt.

Debitoris obligatio.

§. CCCLXVI. Ex eadem definitione colligimus, 165. debitorem obligatum eſſe ad tantumdem, non modo ratione quantitatis, ſed & qualitatis reddendum, adeoque 166. ſi pecunia fuerit credita, ejuſque valor internus poſtea vel auctus, vel imminutus fuerit: merito rationem habendam eſſe temporis, quo contractus initus eſt, atque hinc ſorti tantum decedere debere, quantum poſtea valoris numo acceſſit, vel tantum accedere, quantum pretii numo deceſſit. Praeterea 167. debitorem non debere in mora ſolvendi eſſe, nec 168. eum ab hac obligatione, vel rei fungibilis, quam a creditore acceperat, interitu, vel ullo caſu fortuito liberari (*).

(*) Quum enim dominium rei fungibilis creditae transferatur in debitorem, (§. CCCLXV, 164.) caſum vero ferre teneatur dominus: (§. CCXI.) fieri non poteſt, ut debitor liberetur, ſi v. g. vinum ſibi creditum in acetum abiiſſe, pecuniamve creditam furto ſubtractam eſſe, vel alio caſu interiiſſe, conqueratur. Multo minus ergo debitorem, qui ſolvendo non eſt, excuſabit paupertas, ſi vel nequitia ſua diſperdiderit bona, vel otio torpens, fucorum inſtar, alienis opibus vivere, & res, ab alio non ſine ſudore partas, turpiter abligurire non dubitarit. Eſt enim hoc hominum genus peſtilentiſſimum, & ad nefanda quaevis facinora perpetranda profligatum, ſiquidem fieri non poteſt, ut aliena non adpetant, qui dilapidarunt ſua. Quo pertinet oratio Catilinae apud Salluſt. *Catil. Cap.* XX.

An uſurae jure naturae licitae?

§. CCCLXVII. Ceterum, quamvis hic contractus ſua natura non minus, quam commodatum, ſit gratuitus: mos tamen, tepeſcente jam caritate hominum, invaluit, ut creditores ſibi praemium aliquod pro ſorte conceſſa a debitoribus ſtipularentur, quod, ſi in parte ſortis quota ſingulis annis, menſibusve praeſtanda, conſiſtit, USURA vel FOENUS adpellatur, quamvis poſterius vocabulum ſaepenumero in malam partem pro mordacibus uſuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiatur. De his vero uſuris vetus haec, & a multis viris doctiſſimis agitata eſt quaeſtio, easne a debitoribus recte ſibi ſtipulentur creditores, an jus naturae illis refragetur (*)?

(*) Non eſt, quod hic verboſius agamus de hujus controverſiae, quae ſuperiore ſaeculo in Belgio recruduit, hiſtoria. Otium nobis fecerunt celeberrimus Noodtius *de foenore & uſuris I*, 4. *ſequ.* Martinus Schook *Exercit. var. p.* 430. *ſequ.* & Thomaſ. *Not. ad Lancellot. IV.* 7. *not.* 275. *p.* 2024. *ſequ.* qui poſtremus & occaſionem hujus controverſiae, & alterutrius ſententiae patronos, diligenter recenſet. Fatendum tamen eſt, pleroſque viros doctos, qui de hac quaeſtione ſcripſerunt, magis de jure divino poſitivo, quam de naturali, fuiſſe ſollicitos, adeoque hujus juris ſtudioſos non multum utilitatis ex plerorumque lectione capturos.

§. CCCLXVIII.

§. CCCLXVIII. Enimvero, quum I. injuſtum non ſit, cum aliis res non gratis communicare, ſed mercedem aliquam exigere; (§. CCCXXVIII, 8.) deinde II. alter, alterius rebus abutens, aliquando inſigne lucrum faciat, creditor vero interea re ſua, ſaepe non ſine damno & incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiorem fieri oporteat; (§. CCLVII.) praeterea III. maximum periculum ſubeat, qui debitori res ſuas ea lege concedit, ut iis abuti poſſit, adeoque non abſurdum ſit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. CCCXXXI, 22.) rectiſſime inde colligere nobis videmur, 169. rectae rationi in ſe non repugnare pactum uſurarium, cum eo initum, qui ex pecunia noſtra lucrum inſigne facere poteſt (*): & quamvis 170. uſurae quantitas definienda ſit pro ratione lucri, quod probabiliter ex ſorte capere poſſe videtur debitor: tamen 171. non iniquum eſſe, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniae, ſimilibuſque circumſtantiis, intendi, (§. CCCXXXI, 22.) ceu exemplum *foenoris nautici* oſtendit.

Quod adfirmandum.

(*) Cui doctrinae fruſtra alii obvertunt, 1. numum eſſe rem ſterilem, adeoque inde uſuras, quaſi τόκον ſeu foetum, non poſſe exigi. Eſt enim numus res ſterilis phyſice, non civiliter, quia ſaepe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Matth.* XXV, 16. 17. 2. Commodatum eſſe gratuitum: ergo & mutuum tale eſſe debere. Commodans enim, rei non fungibilis uſum alicui concedens, minus incommodi ac periculi ſentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem transfert. 3. Ipſum Deum uſuraria pacta prohibuiſſe: *Exod.* XXII, 25. *Lev.* XXV, 37. *Pſalm.* XV, 5. *Luc.* VI, 34. *ſequ.* Conventiones enim uſurarias Deus tantum proſcripſerat ex republica Hebraeorum eatenus, ut Iſraëlita ab Iſraëlita illas exigere non poſſet: eas autem inter Iſraëlitas & extraneos diſerte permiſerat. *Deut.* XXIII, 19. 20. Jus naturae autem inter contribules & extraneos nihil ſtatuit diſcriminis. Conf. Jo. Selden. *de iure nat. & gent.* VI, 10. Jo. Cleric. *ad Exod.* XXII, 25. p. 112.

§. CCCLXIX. Alter contractus ejus generis eſt PIGNUS, per quod intelligimus obligationem ad rem creditori in ſecuritatem crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non traditur, ſed tamen creditori in illa conſtituitur jus, illam, ſi nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod inter creditorem & debitorem interceſſit, HYPOTHECA adpellatur. Denique ſi placuerit, ut fructus rei, in ſecuritatem crediti traditae, creditor vice uſurarum percipiat: conventio haec PACTI ANTICHRETICI nomine venit.

Quid pignus, hypotheca, pactum antichreticum?

§. CCCLXX. Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172. rem oppignoratam debere eſſe in bonis debitoris, adeoque 173. fraudem

Quid juſtum circa pignus?

dem animadverſione digniſſimam eſſe ejus, qui rem alienam, veluti commodatam, depoſitam, locatam, pignori ſupponit. 174. Creditoris eſſe, pignore, ſi uſu deterius fieri poſſit, non uti, ſed 175. illud non minore diligentia, quam res proprias, cuſtodire, &, 176. ſoluto debito, debitori reſtituere. Denique, quum regulariter caſum ferat dominus: (§. CCXI. *) conſequens eſt, 177. ut & pignoris periculum penes debitorem maneat, iſque, 178. pignore caſu fortuito pereunte, ad ſolvendum, quod debet, nihilominus ſit obligatus (*).

(*) Jure equidem Germanico medii aevi, caſu-intereunte pignore, debitor ab obligatione ſolvendi debitum liberatus erat. Jus prov. Sax. III, 5. *Stirbt ein pferd, oder ein vieh in der verſatzung, ohne ienes ſchuld, der das under ihm hatte, bevveiſet er das, und thut auch dazu ſchvveren, er gilt es ihm nicht, er hat aber ſein geld verlohren, da es ihm vor verſatzt ſtund, ihr gelubde ſtunde dann anders.* Quibus gemina ſunt in Spec. Suev. *Cap. CCXLIII.* Aliquando & pacto ſpeciali cavebatur, ut periculum eſſet penes creditorem, quale eſt apud Pontan. *Hiſt. Dan. Lib. IX. ad ann. MCCCCXI.* Sed uti id ex ſingulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris conſequeretur, fluebat, de quo nos *Elem. jur. Germ. Lib. II*, 11. §. 319. *ſequ.* ita rationes noſtrae in ipſo paragrapho adlatae non ferunt, ut haec juri naturali attribuamus.

Quid circa hypothecam?

§. CCCLXXI. Deinde ex HYPOTHECAE definitione (§. CCCLXIX.) colligimus, 179. eam vix conſiſtere poſſe in rebus mobilibus, quas debitor, inſcio creditore, facile alienare, & in extraneum transferre poſſet, ſed 180. in immobilibus maxime, veluti fundis, aedibus, urbibus & territoriis (*): nec non 181. in univerſitatibus rerum mobilium diffuſioribus, quae non aeque facile e loco in locum transferuntur, veluti bibliothecis numeroſioribus, immo 182. etiam in juribus, ſi inde inſignis utilitas ad poſſeſſorem redundare poſſit. 183. Quidquid vero hoc modo oppignoratum ſit creditori, in eo illi jus merito durare, in quemcumque res ipſa tranſlata ſit: quum alias ſine effectu futura eſſet hypothecae conſtitutio.

(*) Addimus haec ob verba Puſendorffii *de jure nat. & gent. V*, 10, 16: *Inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudae hypothecae ſunt inutiles. Nam ubi ultro debitor ſolvere renuerit, vi utique & armis erit invadenda poſſeſſio hypothecae. Atqui etiam citra adſignationem hypothecae inter tales quaelibet bona debitoris invadere licebat.* Sed non deſunt exempla hypothecarum hujuſmodi & inter liberas gentes conſtitutarum, qualia collegit Hert. *ad hunc locum p. 738. ſequ.* qui & ad rationem Puſendorffii eleganter reſpondet, poſſe hujus hypothecae inſignem uſum eſſe, ſi urbs ita oppignorata ad tertium pervenerit. Ceterum, facile largimur, non temere contentas fore liberas gentes hujuſmodi ſimplice hypotheca, ſed ſaltim ſibi ſtipulaturas jus praeſidii in urbibus oppignoratis, quod anno MDLXXXV. feciſſe novimus Eliſabetham, Angliae Regi-

Reginam, quum ei Belgae Uliſſingam, Ramkenium & Brilam oppignoraſſent. Em. Meteran. *Rer. Belg. Lib. XIII.* & Annaliſtae Belg. reliqui ad hunc ann.

Quid circa pactum antichreticum?

§. CCCLXXII. Denique ex PACTI ANTICHRETICI definitione (§. CCCLXIX.) adparet, 184. ei pacto tantum locum eſſe in oppignoratione rerum fructuoſarum: quumque fructus vice uſurarum ſint, 185. eos non notabiliter excedere debere uſurarum modum, quem ſupra aequitati convenientiſſimum eſſe, diximus. 186. Caſum hic quoque non ferre creditorem, niſi aliud conventum ſit, ac proinde, 187. ſi ob ſterilitatem calamitatemve publicam tantum non percipere potuerit creditor, quantum ei uſurarum nomine debebatur, illud debitorem merito aliunde ſupplere debere.

Communia harum conventionum.

§. CCCLXXIII. Omnibus vero his contractibus commune eſt, 188. quod, quia in ſecuritatem crediti ineuntur, (§. CCCLXIX.) creditori jus ſit, pignus & hypothecam ob moram debitoris diſtrahendi, &, deducta ſorte, cum uſuris, reliquum tantum pretium reſtituendi debitori: niſi 189. adjecta ſit LEX COMMISSORIA, id eſt, pactum de re oppignorata, ſi intra certum tempus non reluatur, creditori pro ſorte & uſuris relinquenda. Quamvis enim id pactum improbent leges Romanae recentiores (*), *l. un. C. Theodoſ. de commiſſor. reſcind. l. ult. C. de pact. pign.* idque jure fieri potuerit, ob creditorum quorumdam avaritiam: non tamen inde ſequitur, ut & jus naturae, quod domino alienationem rerum ſuarum ſub quacumque conditione permittit, (§. CCCIX, 13.) improbet hujuſmodi pactum, a quo ne principes quidem & gentes liberas abſtinuiſſe, exemplis variis demonſtravit laudatus Hert. *ad Puſend. V*, 10, 14. *p.* 737.

(*) Veteres enim leges, ſtrictius inhaerentes ſimplicitati juris naturalis, nihil habent, quod huic PACTO COMMISSORIO adverſetur. Immo libera adhuc republica illud pro licito habitum eſſe, probat locus Ciceronis *Epiſt. ad famil.* XIII, 56. ab eodem Hertio, & ante eum a Jac. Gothofredo ad *l. un. C. Theod. de commiſſ. reſc.* adlatus: *Philotes Alabandenſis* ὑποθήκας *Cluvio dedit: hae commiſſae ſunt.* Sed mira creditorum aſperitas, qua miſeri debitores, pignora debito pretioſiora ſub hac conditione dare coacti, ad incitas redigebantur, demum ſubegit principes, ut hoc pactum, cum maximo debitorum detrimento conjunctum, legibus ſeveriſſimis proſcriberent.

Quid ſit fidejuſſio, obligatio correalis & expromiſſio?

§. CCCLXXIV. Tertius, qui & ante inventum numum, & poſtea, locum habere potuit, contractus eſt FIDEJUSSIO, id eſt, obligatio ad id, quod tertius debet, in ſubſidium ſolvendum. Si quis enim, ſe pro altero non in ſubſidium ſoluturum, conſtituit, ſed una cum alio in ſolidum ſeſe obligat, REUS, & obligatio utriuſque CORREALIS vocatur. Denique qui alterum, conſentien-te

te creditore, obligatione liberat, eamque in ſe totam ſuſcipit, is EXPROMISSOR adpellatur. Qui contractus omnes aeque, ac pignoris, in ſecuritatem creditorum excogitati ſunt, & frigeſcentis inter homines amoris ac fidei argumentum praebent locupletiſſimum (*).

(*) Si enim tantus eſſet inter homines amor, quantum eſſe oportebat: nec creditor diffideret debitori, nec debitor de creditore defraudando vel cogitationem animum ſubire pateretur: & ſic nec pignora, nec fidejuſſores, nec correos, nec expromiſſores, quisquam exigeret. Dum vero hodie tam oculatae ſunt manus, ut, niſi quod vident, nihil omnino credant; argumentum hoc eſt humanae perfidiae, tepeſcentiſque amoris luculentiſſimum. Obſervavit id jam Seneca, qui *de Benef.* III, 15.: *Utinam*, inquit, *nulla ſtipulatio emtorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impreſſis ſignis cuſtodirentur! fides potius illa ſervaret, & aequum colens animus! Sed neceſſaria optimis praetulerunt, & cogere fidem, quam ſpectare, malunt. Adhibentur ab utraque parte teſtes: ille per tabulas plurima nomina, interpoſitis parariis facit. Ille non eſt interrogatione contentus, niſi rem ſua manu tenuit. O turpem humano generi* FRAUDIS AC NEQUITIAE PUBLICAE CONFESSIONEM! *Annulis noſtris plus, quam animis, creditur.*

Pro quibus rebus fidejubere liceat? §. CCCLXXV. Ceterum ex FIDEJUSSIONIS definitione (§. CCCLXXIV.) patet, 190. fidejuſſoribus, quum alterius obligationi in ſubſidium accedant, non eſſe locum, niſi id, quod debetur, ita ſit comparatum, ut a quovis aeque commode, ac ab ipſo debitore principali, praeſtari poſſit, adeoque 191. ipſi rectae rationi adverſari fidejuſſiones pro capitis damnatis, quamvis eas veteres quaedam gentes admiſerint (*): nec 192. quidquam obſtet, quo minus, ſi mulcta expiari poſſit crimen, alius pro alio intercedat, ſeque mulctam pro reo ſoluturum, in ſubſidium conſtituat.

(*) De Graecis res certa eſt ex variis exemplis, quae jam collegit Puſendorff. *jur. nat. & gent. V*, 10, 12. Eſſe & ſtatuta, quae vadum uſum probent, oſtendit laudatus Hert. *ad Puſend. ibid. p.* 735. Dum vero alii hujusmodi obligationem fidejuſſoriam defendi poſſe exiſtimant exemplis ſacris. *Gen.* XLII, 37. XLIII, 9. 1. *Reg.* XX. 39. eos omnino fugit ratio. Obligationem Rubenis ſtolidam eſſe, unusquisque intelligit, maxime quum non ſuum, ſed innocentum liberorum, capita veluti oppignoret, & quidem non pro reo capitalis criminis, ſed pro Beniaminis fratris reditu ex Aegypto. Unde vix probabile eſt, Jacobum virum pium & prudentem conditionem accepiſſe. Judas quidem fidejubet, ſed non pro capitis damnato, nec vitam oppignorat. Denique 1. *Reg.* XX. 39. nemo vitam pro reo obligat, ſed cuſtodia captivi illi demandatur, ſub capitis periculo. Ut hinc manifeſtum ſit, hanc veterum conſuetudinem in ſacris litteris non reperire praeſidium.

Obligatio fidejuſſorum. §. CCCLXXVI. Quod ad obligationem fidejuſſorum attinet, ex eadem definitione (§. CCCLXXIV.) patet, 193. eos ſe obligaſſe ad idem, quod creditor a debitore jure exigere poteſt, adeoque 194. iniquum eſſe, plus ſibi a fidejuſſoribus, quam a debitore, ſtipu-

ſtipulari creditorem: 195. obligationem fidejuſſorum eſſe ſubſidiariam, ac proinde 196. jure naturali illos non indigere ſingulari BENEFICIO ORDINIS vel EXCUSSIONIS, ſed 197. tum demum conveniri poſſe, ſi ſatis conſtet, debitorem principalem ſolvendo non eſſe (*): 198. Plures fidejuſſores, qui pro iiſdem perſonis iiſdemque rebus interceſſerunt, merito pro rata tantum teneri, niſi ſe ultro & diſerte in ſolidum obligarint: atque hinc 199. NE BENEFICIUM quidem DIVISIONIS illis jure naturae eſſe neceſſarium, quippe pro rata obligatis, 200. niſi forte confidejuſſores ſolvendo non ſint, idque fidejuſſor ignorare non potuerit.

(*) Contraria quidem fuit gentium multarum ſententia, nimirum fidejuſſorem & ante debitorem principalem conveniri poſſe. De Ebraeis vid. *Prov.* XX. 16. XVII, 18. De Graecis notum illud Thaletis: *Ἐγγύα, πάρα δ᾽ ἄτη, ſponde, & noxa praeſto erit.* Denique & Germanorum fertur vetus paroemia: *Den bürgen muſſ man vvürgen.* Conf. Schilt. *Exerc.* XLVIII, 21. Sed & Romanis idem rigor placuit, donec Juſtinianus beneficium ordinis vel excuſſionis invexit. *Novella* IV. Enimvero, quum fidejuſſor non niſi in ſubſidium alterius obligationi acceſſerit, &, ſi ipſe illico conveniretur, inter fidejuſſorem, reum & expromiſſorem nihil eſſet diſcriminis futurum: ipſa recta ratio docet, illum teneri in ſubſidium, nec ante debitorem principalem eſſe conveniendum. Cic. *Epiſt. ad Attic.* XVI, 15. *Sponſores adpellare, videtur habere quamdam δυσωπίαν.*

§. CCCLXXVII. Quum porro REI ſe alteri in ſolidum obli- Obligatio
gent: (§. CCCLXXIV.) facile patet, 201. creditoris in arbi- correo-
trio eſſe, ab utro exigere velit ſolutionem (*), 202. uno vero rum.
expungente nomen, alterum liberari, ſed tantum ratione creditoris, cui quod debebatur, ſolutum eſt, 203. non ratione correi, qui, dum pro correo ſolvit, ejus negotia geſſit, (CCCXLVI.) adeoque omnino indemnis ab altero praeſtandus eſt. (§. CCCXLIX, 102.)

(*) Non ergo hic locus eſt diviſioni obligationis. Quia tamen, ſi uterque reus ſolvendo eſt, & uterque facile poteſt interpellari, nulla juſta cauſſa eſt, cur unum urgere, totamque ſummam ab eo ſolo extorquere velit creditor: ipſa eum humanitas, non adeo amare jus ſuum perſequi, ſed reum utrumque urgere jubet. Neque enim patitur humanitas, ut aliquid ab altero cum ejus incommodo exigamus, quod facilius & ſine noſtro alteriuſque detrimento conſequi poſſemus. (§. CCXVI, 8.)

§. CCCLXXVIII. Denique ex EXPROMISSORIS definitione (§. Ac deni-
CCCLXXIV.) colligimus, 204. ejus eamdem eſſe obligationem, que ex-
ac ipſius debitoris principalis, adeo, ut 205. hic expromiſſione cum promiſſo-
conſenſu creditoris facta liberetur, ac proinde 206. expromiſſor rum.
nec ordinem vel debitoris excuſſionem urgere, nec 207. creditor, ſi ab expromiſſore ſuum ſervare non poteſt, ad debitorem prin-

Digitized by Google

cipalem, quem ſemel liberavit, recurrere poſſit, ſed ab expromiſſore, cujus fidem ſequutus eſt, id, quod ſibi debetur, ſimpliciter exſpectare cogatur.

Contractus ſocietatis. §. CCCLXXIX. Proximus eſt contractus SOCIETATIS, quem non minus ante inventum numum, quam poſtea, locum inveniſſe, vel ex eo intelligitur, quod nihil aliud eſt, quam lucri, ex collatis rebus vel operis provenientis, damnique inde emergentis, inter plures communicatio (*). Res vero atque operas aeque ante inventum numum, ac poſtea, communicari potuiſſe, nemo temere dubitabit.

(*) Itaque hic agimus de communione, ſociorum conſenſu inita. Conſenſus vero quum vel expreſſus ſit, vel tacitus, & hic idem, quod ille, operetur: (§. CCLXXV, 25.) conſequens eſt, ut & ſocietas tacito conſenſu, id eſt, facto, contrahi poſſit. Hert. *diſſ. de ſocietate facto contr.* Prout vero vel omnia bona, vel quaedam tantum, vel res quaedam ſingulares operaeve, conferuntur, ſocietas vel UNIVERSALIS, vel GENERALIS, vel SINGULARIS ſolet adpellari. *Univerſalem* & *generalem* aleam quodammodo continere, in ſingulari aequalitatem obſervandam eſſe, recte monuit Grot. *de jure belli & pac. II, 12, 24.*

Quid juſtum in ſocietate univerſali & generali. §. CCCLXXX. Quum ergo in ſocietate UNIVERSALI univerſa, in GENERALI quaedam bona communia ſint, ita tamen, ut hic contractus quodammodo aleam contineat: (§. CCCLXXIX, *) conſequens eſt, 208. ut lucrum quidem & damnum inter ſocios hos commune ſit: at 209. collatio tamen admodum inaequalis eſſe poſſit, nec 210. habeat ſocius, quod conqueratur, ſi, exigentibus neceſſitatibus, unus ſocius, qui minus contulit, altero plus expendat: immo, quin 211. ſocius contractum ab altero aes alienum pro rata exſolvere debeat, eo minus videtur dubitandum, quo magis expediti juris eſt, & lucri ab uno facti alterum eſſe participem, eumque, qui commodum e re ſentit, merito & incommoda ferre debere.

Quid in ſingulari? §. CCCLXXXI. Contra, quum in ſocietate SINGULARI merito obſervanda ſit aequalitas, (§. CCCLXXX. *) ea vero in collatione non ſemper obſervetur: ſequitur ſane, 212. ut aequalitas illa in dividundo lucro & damno non poſſit eſſe *arithmetica*, ſed *geometrica* (*), adeoque, 213. qui plus rerum operarumve in commune contulit, tanto plus lucri damnique ferre debeat, quanto alter minus contulit. Quandoquidem tamen in ſuis rebus quiſque alteri qualecumque commodum concedere poteſt: (§. CCCIX, 13.) nemo negaverit, 214. poſſe ſocios pactionibus inter ſe aliud ſtatuere, & in dividundo lucro damnoque vel aequalitatem arithmeticam, vel 215. qualemcumque inaequalitatem probare,

bare, dummodo non 216. dolo unius ex ſociis hoc negotium degeneret in ſocietatem leoninam. Phaedr. *Fab. I, 6.*

(*) Sunt, qui hic aequalitatem arithmeticam, tamquam inter fratres, ſervandam eſſe ſtatuunt, & ita interpretantur *l. 6. l. 29. l.* 80. *D. pro ſoc.* aliosque juris Romani locos. Connan. *Comment. jur. civ. VII.*, 19, 5. Hub. *Praelect. ad tit. Inſt. de ſociet.* Sed quum fictionem redoleat illa ſociorum fraternitas, adeoque in jure naturae ejus ratio haberi nequeat, & praeterea hic lucrum ex rebus operisque, in commune collatis, proveniat: nihil aequius profecto eſt, quam ut lucrum damnumque pro rata rei operaeque collatae dividatur. Recte Ariſtot. *ad Nicom. VIII*, 16. Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω. *In communione pecuniarum plura accipiunt, qui plura contulerunt.*

§. CCCLXXXII. Denique obſervandum, quum haec ſocietas conſenſu, vel per modum conventionis contrahatur, (§. CCCLXXIX. *) 217. ex juris naturalis principiis vix deduci poſſe regulam juris Romani, ex ſocietate cuivis excedere licere, dummodo id non intempeſtive & in alterius fraudem fiat (*); ſed potius 218. rem omnem redire ad legem conventionis, & hinc, ſi perpetuam ſocietatem inire placuit, eam debere eſſe perpetuam, ſin temporalem, temporalem; niſi quod, 219. ſi alter ſociorum injurioſus, damnoſusve ſit, vel leges contractus manifeſto violet, aequiſſimum videtur, ſocio facultatem eſſe debere, & ante tempus conſtitutum ſocietati renunciandi. **An ſocio liceat, altero invito, ſocietate excedere.**

(*) Quod vel ex ipſis rationibus, quibus veteres juris conditores utuntur, liquido probari poteſt. Modo enim hanc reddunt rationem, quod communio ſit mater diſcordiarum: *l.* 77. §. 20. *D. de legat.* 2. modo, quod naturale vitium ſit, negligi id, quod communiter poſſideatur: *l.* 2. C. *quando & quib. quarta pars*, quibus tertiam rationem addunt nonnulli, quod perſonae, quam ſocium adſciſcimus, qualitas & induſtria eligatur, adeoque ſi ſpei non reſpondeat ſocii fides & diligentia, ſocio merito ſalvum eſſe oporteat ſocietati renunciandi arbitrium. Enimvero non minores ſaepe diſcordias excitant emtio venditio & locatio conductio, in quibus tamen negant, locum eſſe poenitentiae. Et non minus aliquando negliguntur aedes, aliis locatae, quam communes, & tamen ideo contractum ante tempus abrumpere non licet. Denique &, qui operas conducit, perſonae qualitatem & induſtriam eligere ſolet, & tamen contractum ante tempus finire nequit. Si ergo de reliquis contractibus valet regula: *Sicut initio libera poteſtas, unicuique eſt habendi, vel non habendi contractus: ita renunciare ſemel conſtitutae obligationi, adverſario non conſentiente, nemo poteſt: l.* 5. *C. de obl. & act.* quidni etiam de ſocietate idem omnino dici poſſet?

§. CCCLXXXIII. Subjicimus DONATIONEM, per quam intelligimus promiſſum de re noſtra in alterum gratis transferenda. Ex ea vero definitione facile patet, 220. eam non modo pure, ſed & ſub quacumque conditione, adeoque 221. ſub conditione **Quid juſtum circa donationem.**

 etiam

etiam mortis donatoris, vel ejus contemplatione fieri poſſe, adeoque 222. recte dividi inter DONATIONEM INTER VIVOS, & MORTIS CAUSSA. 223. Rem inter vivos donatam merito eſſe tradendam, nec 224. donatori eam revocandi ſupereſſe arbitrium. Denique ex iis, quae ſupra diximus, colligi poteſt, 225. donatarium, re evicta, a donatore petere non poſſe evictionis praeſtationem, (§. CCLXXIV, 24.) & 226. donatori ad gratum animum quavis occaſione verbis factiſque teſtandum omnino eſſe obligatum. (§. CCXXII, 40.)

Corollaria quaedam de contractibus in genere.

§. CCCLXXXIV. Denique de omnibus generatim contractibus adhuc monendum eſt, 227. illos, quia conſiſtunt in conſenſu, (§. CCCXXVII.) ab iis eſſe ineundos, qui vel a natura, vel a legibus, conſentire non prohibentur. 228. Deinde, quia contractus commercii cauſſa inventi ſunt, (§. CCCXXVII.) contrahendum quoque eſſe de rebus, quae honeſte, & permittentibus legibus, in commercio eſſe poſſunt: ac proinde 229. nullum valere contractum de rebus turpibus, impoſſibilibus, rebus per leges commercio exemtis, quamvis, 230. quum res pleraeque non natura, ſed legibus poſitivis commercio eximantur, eae etiam contractus permittere poſſint ſuper rebus, ſuper quibus aliarum gentium legibus & moribus contrahere non liceret (*).

(*) Exemplo eſſe poſſunt cadavera. Ea oppignorare apud nos procul dubio & inutile eſſet, & pro contractu turpiſſimo haberetur. Contra apud Aegyptios lex permittebat cadavera parentum condita oppignorare, & ei, qui, illis neglectis, non expunxerat nomen, honeſta ſepultura negabatur. Diodor. Sicul. *Bibl. I*, 93. Contra natura inhoneſta eſt oppignoratio uxorum, liberorumque, quod in regno Pegu permittitur, quia illa non poteſt non plena eſſe triſtiſſimi eventus. Unde & creditorem relegatione dignum judicabant Romani, qui ſciens filium familias pignori a patre acceperat. *l.* 5. *D. quae res pign.*

CAP. XIV.

DE PACTIS.

§. CCCLXXXV.

Quae ſit pactorum & contractuum differentia?

QUamvis inter PACTA & CONTRACTUS jure naturae nihil ſit diſcriminis, dum utrumque negotium utriuſque conſenſu capit ſubſtantiam: dici tamen poteſt, CONTRACTUS ex vetere loquendi conſuetudine ad rerum operarumve commercium; (§. CCCXXVII,

Digitized by Google

CCCXXVII, *6.)* pacta ad alias res, factave, quae in commercio eſſe non ſolent, pertinere (*). Sic e. g. quamvis homines ingenui utriuſque ſexus non ſint in commercio: inter eos tamen convenire ſolet de nuptiis, vel in futurum, vel in praeſenti, celebrandis, iſque conſenſus tum ſponſalitius, tum nuptialis, PACTORUM nomine recte venit.

(*) Agnovit id diſcrimen etiam Pufendorffius *de jure nat. & gent. V*, 2, 4. Et quamvis ſcriptores Romani, quia alio ſenſu accipiunt vocabula, aliudque diſcrimen pactorum & contractuum ſtatuunt, non ſemper verbo *contrahere* utantur de rebus, quae in commercio; *paciſci* de rebus factiſque, extra commercium poſitis, veluti dum dicunt *contrahere nuptias*, *l. 22. D. de ritu nupt. paciſci ab aliquo numos:* Val. Max. *IX*, 4, 2. nomen tamen CONTRACTUS vix aliter accipiunt, quam de conventione ſuper rebus, quae in commercio ſunt. Quod adeo verum eſt, ut ideo jureconſulti contra Donell. *Comm. jur. XIII*, 18. negent, nuptias eſſe contractum, qui ineatur de perſonis & individua vitae conſuetudine, quae non ſint in commercio. Nihil ergo obſtat, quo minus nos hoc *pactorum* & *contractuum* diſcrimen admittamus.

Cur pacta ſint neceſſaria?

§. CCCLXXXVI. Nimirum, quum homines ſuaviter & commode vivere non poſſint, niſi ſibi invicem praeſtent officia, quae ſupra HUMANITATIS & BENEFICENTIAE diximus, (§. CCXIV, 2.) & ita tamen inter homines jam pridem refrixerit amor, ut de eorum humanitate & beneficentia confidere non poſſimus, (§. CCCXXVI.) denique illa officia ſint imperfecta, & invitis extorqueri nequeant: (§. CXXII. *) conſequens eſt, 1. ut non alia ſit ea certo conſequendi ratio, quam conſenſus alterius. Qui conſenſus duorum pluriumve in idem placitum de dando aliquo vel faciendo, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis & beneficentiae debetur, quum vocetur PACTUM: 2. ea, quae nobis ab aliis dari fierive jure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus (*).

(*) Exemplo eſſe poterunt Abraamus & Abimelechus. Ipſa ſine lex humanitatis & beneficentiae utrumque jubebat benigne adverſus ſe invicem agere, & maxime Abraamum, virum virtutis ſtudioſiſſimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipſa recta ratio ad grati animi memoriam obligabat: & tamen uterque ſibi ab altero amicitiam & benignitatem pactum eſſe, legimus *Gen. XXI*, 23. *ſequ.* Ita ſaepe veteres alios pactis obligabant ad praeſtandum id, ad quod hi jam antea ex legibus humanitatis ac benevolentiae erant obligati.

Ea ſervanda eſſe, probatur argumento primo

§. CCCLXXXVII. Nec dubitari poteſt, 3. quin pacta ſervanda ſint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem ſuam de dando aliquo faciendove ſive verbis, ſive aliis ſignis prodat, verbis vero ita utendum ſit, ne alter decipiatur: (§. CXCVI, 67.) conſequens eſt, ut & a paciſcentibus omnem fraudem omneque abeſſe

abeſſe oporteat mendacium, adeoque ſtandum ſit promiſſis pactiſque omnibus, deliberato animo initis, & hinc 4. nihil debeat fide data eſſe ſanctius, nihil perfidia deteſtabilius (*).

(*) Quémadmodum enim pactis quodammodo ſubvenimus indigentiae noſtrae, idque agimus paciſcentes cum aliis, ut nobis officia humanitatis & beneficentiae, quae alias a pleriſque fruſtra ſperaremus, praeſtent: ita facile patet, iis ſolis inter ſe genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidioſius eſt, magiſque nefarium, fidem frangere, quae continet vitam.* Cic. *pro Q. Roſcio Comoedo Cap. VI.* Hinc ſemper generoſum viſum eſt τὸ ἀψευδὲς στόμα, *os verax*, vel, ut rem eloquitur Euripides *in Iphig. in Taur. v.* 1064.

Καλόν τι γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.
Pulcrum eſt lingua, cui adeſt fides.

Itemque ſecundo. §. CCCLXXXVIII. Accedit & altera ratio, cui non minus ponderis ineſſe, facile unuſquiſque largietur. Quum enim officiorum omnium, quae alteri debemus, communis veluti fons & ſcaturigo ſit amor juſtitiae, (§. CLXXIII, 1.) iſque nos ſubigere debeat, ut, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo denique ſit mortalium, qui pactis & promiſſis ab altero decipi velit: denuo ſequitur, ut nec nos cuiquam pactionibus & promiſſis illudere, eumque propter fidem noſtram defraudare debeamus, adeoque pacta omnino ſint ſervanda (*).

(*) Non hic utimur argumento, quod nec ſocietas civilis ſervari poſſet, niſi ſancta hominibus eſſet religio. Quamvis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines neceſſitas, eamque Cicero *de offic. II.* 11. & inde eleganter demonſtrarit, quod *ne illi quidem, qui maleficio & ſcelere paſcuntur, poſſint ſine illa particula juſtitiae*, id eſt, ſine pactis, *vivere*: ex hac tamen ſocialitate non eſſe originem obligationis hujus repetendam, jam ſupra oſtendimus (§. LXXV.) Itaque binas has rationes, quas hoc & antecedente aphoriſmis expoſuimus, ex principio noſtro AMORIS derivare maluimus.

Quotuplicia pacta? §. CCCLXXXIX. Ceterum pacta vel μονόπλευρα, ſeu UNILATERALIA ſunt, vel δίπλευρα, ſeu BILATERALIA. Illis unus tantum alteri; his ambo ſibi mutuo aliquid promittunt, adeoque poſterioribus tacita ineſt conditio, unum praeſtiturum, quod promiſerit, ſi & alter ex ſua parte pacto ſatisfacturus ſit. Deinde utraque ſunt vel OBLIGATORIA, quibus nova obligatio vel alterutrius, vel utriuſque partis, conſtituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes, antea conſtitutae, tolluntur, vel MIXTA, quibus & obligationes priores tolluntur, & novae pro arbitrio paciſcentium conſtituuntur, quales in primis NOVATIONES, & TRANSACTIONES de cauſſis dubiis eſſe, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem eſt ratio, puta, 5. ut ſumma fide & quam religioſiſſime ſervanda ſint, 6. ſi vel maxime non eo conſilio aliquid promiſerit alteruter, ut obligari velit (*).

(*) Obſer-

Digitized by Google

(*) Obſervandum hoc eſt contra illos, qui aliam promiſſionem PERFECTAM, aliam IMPERFECTAM eſſe ſtatuunt, & illam quidem definiunt, quando non ſolum promittens obligari vult, ſed & ſimul jus in alterum confert, ut rem promiſſam veluti debitam plene a ſe poſcere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promiſit, ut tamen alteri jus non ſit ad exigendum. Quo referunt promiſſionem: *Ego deſtinavi, hoc tibi dare, & peto, ut mihi credas*, itemque pollicitationes virorum potentum aut gratioſorum, quibus alicui commendationem vel ſuffragium ſpondent. Grot. *Jur. bell. & pac. II*, 2. Puffendorff. *Jur. nat. & gent. III*, 5, 5. Sed 1. ſaepe tales promiſſiones non ſunt pacta, ſed *dicta* tantum, vel *adſeverationes*, quas a pactis ipſi diſtinguunt Grotius & Puſendorffius, immo aliquando non pacta ſunt, ſed praeparationes ad pacta, quas vulgo *tractatus* adpellitant. 2. Res eſt paene contradictoria aliquem promittere velle, & alii tamen nolle jus ad exigendum dare. Quod neſcio, an tale ſit commentum, quo omnia pacta & promiſſa turpiter eludi poſſent, exemplo Mediolanenſium, qui increpati de perjurio, reſpondebant: *Juravimus quidem, ſed juramentum attendere non promiſimus.* Quod referens Radevicus *de geſtis Friderici I. Lib. II. Cap. XXV. Digna*, inquit, *reſponſio, ut moribus oratio conſonaret, &, qui prave ac perfide vivere & facere conſueverant, aliter, ac perfide & prave, loqui non potuiſſent, ut vitam flagitioſam ſermo inloтus comitaretur.* Denique 3. ſi imperfectae plerumque ſunt hujuſmodi potentum promiſſiones ratione exactionis: non ideo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendae ſunt.

§. CCCXC. Ex quo porro colligimus, 7. nihil jure naturali intereſſe inter pactum & ſtipulationem, adeoque 8. falli Franc. Connanum *Comment. I, 6.* qui, Romanorum commendaturus εὐνομίαν, etiam jure naturae ex promiſſis, quamdiu ſtent intra terminos ſimplicis conventionis, & in συνάλλαγμα non tranſeant, jus perfectum oriri negat. Quemadmodum enim ejus argumenta jam ſatis profligarunt Grot. *de jure belli & pac. II*, 2, 1. & Puſend. *Jur. nat. & gent. III*, 5, 9. ita nos addimus, Connanum minus magnifice de naturali pactorum obligatione ſentire, quam ipſos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi numquam detraxerunt, quamvis actionem ex iis, ob ſingulares rationes, denegarent (*).

Jure naturae & nuda perfecte obligant.

(*) Ex Romanorum ſententia obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiſerat, eumque, qui fidem fefellerat, illi non minus perfidum putabant, quam aliae gentes. Quin non imperfectam eſſe exiſtimabant hanc obligationem, quae ex pactis nudis oriebatur, ſed perfectam, ſiquidem ratione illius locus erat compenſationi, *l. 6. D. de compenſ.* conſtituto, *l. 1. §. pen. D. de pecun. conſt.* novationi, *l. 1. fin. D. de novat.* fidejuſſoribus & pignoribus, *l. 5. D. de pign.* exceptioni, *l. 7. §. 5. l. 45. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.* Unde &, quod a promittente per errorem fuerat ſolutum, condictione indebiti repeti non poterat. *l. 49. D. de cond. ind.* Quorum pleraque ita ſunt comparata, ut in obligationem imperfectam vix cadant. Solam negabant ACTIONEM, quia civilem invenerant modum, quo paciſcentes uti juſſe-

juſſerant, puta ſtipulationem. Eam qui negligebant, perluſorie egiſſe videbantur. Quemadmodum ergo multis locis leges ex oppignoratione rerum immobilium non dant actionem, niſi pignus apud acta ſit conſtitutum, nec tamen ideo pignori obligationem perfectam detrahunt, quippe quae aliis modis ſeſe exſerit: ita nec de Romanis ſtatuendum eſt, eos pacta noluiſſe perfectam obligationem producere, quia actionem inde oriri noluerint.

Pacta expreſſa & tacita.

§. CCCXCI. Quum vero pactum ſit duorum pluriumve in idem placitum conſenſus; (§. CCCLXXXVI.) CONSENSUS vero duarum pluriumve voluntatum in eamdem rem eaſdemque circumſtantias conſpiratio: conſequens eſt, 9. ut ille conſenſus tamquam internus externo aliquo ſigno declarandus ſit. Qualia ſigna, quum ſint *verba*, ſive ore prolata, ſive litteris conſignata, & *facta*, & illa conſenſus expreſſi; haec taciti praebeant argumentum: (§. CCLXXXIV.) facile patet, 10. perinde eſſe, ſive expreſſo, ſive tacito conſenſu, aliqui paciſcantur, dum tale ſit factum, ex quo conſenſus in eam rem, de communi humani generis vel gentis cujuſdam, ſententia colligi ſoleat (*). Immo 11. aliquando conſenſum recte colligi ex ipſa negotii natura, ſi illud tale ſit, ut non poſſit non judicari, alterum non diſſentire. (§. CCLXXXIV.)

(*) Hinc & nutum ſufficere, recte ſtatuunt jura noſtra: *l. 52. §. ult. D. de obl. & act.* Quinctilian. *Declam. CCXLVII.* nec non patientiam, immo & ſilentium, *l. 51. pr. D. locati*, *l. 11. §. 4. 7. D. de interr. in jure fac.* & alibi paſſim. Quod admittimus omnino, niſi alia fuerit probabilis ratio, cur quis, diſſentiens licet, tacere, quam diſſenſum verbis factisve teſtari, maluerit, e. g. ſi filiusfamilias, truculentiam patris veritus, interrogatus, an Maeviam, a qua maxime abhorret, ducere velit? taceat: non illico conſenſiſſe videbitur. Quid ſi enim, patre dicente: *Abi domum, & ſuſpende te*, prae ſtupore tacuiſſet filius? an ideo conſenſiſſe videretur?

Paciſci quinam poſſint, vel non poſſint?

§. CCCXCII. Quumque conſenſus ſit duarum voluntatum in eamdem rem eaſdemque circumſtantias conſpiratio. (§. CCCXCI.) voluntas vero nihil poſſit vel adpetere, vel averſari, niſi ab intellectu excitata: (§. XXX.) ſequitur, 12. ut paciſci valide nequeant, quicumque rectae rationis uſu deſtituuntur, adeoque nullius momenti ſint pacta furioſorum, niſi dilucido intervallo diſtinguatur furor, nec non 13. infantum & eorum omnium, quos ob lubricum aetatis rem non intelligere, probabile eſt, 14. praeterea aegrotorum, quorum animos morbi vehementia perturbat, immo 15. & maxime ebriorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrietas (*), nec 16. eorum, qui jocantes aliquid promiſerunt, ſibive ſunt ab altero ſtipulati.

(*) Quamvis enim alias tunc demum agenti non imputetur actio, ex ebrietate perpetrata, ſi per eum non ſteterit, quo minus hujusmodi quid contin-

contingeret, (§. CVI, 31.) per eum autem, qui ultro ſuavem illam inſaniam ſibi attraxit, omnino ſteterit, ne paciſceretur, quum actio ex ebrietate profecta involuntaria quidem ſit in ſe, ſed non in ſua cauſſa: (§. L. *) hic tamen aliud ſtatuendum & gradus ebrietatis diſtinguendi ſunt. Aut enim modica fuit, aut ſumma hominis alicuid promittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa offudit intellectui, ut neſciret, cui vel quidnam promitteret, adeoque hujuſmodi promiſſio omnino obligat. Sin ſumma: non potuit non illa incurrere in ſenſus, ac proinde alter, qui cum illo pactus eſt, vel in manifeſto dolo fuit, vel ſibi ſaltim imputare debet, quod cum homine vino ſepulto ac ſemiomni rem ſeriam ſuſcipere & paciſci non dubitarit. Itaque nulla eſt ratio, cur ei jus eſſe debeat, promiſſum, diſcuſſa alterius crapula, exigendi.

§. CCCXCIII. Ex eodem porro axiomate colligimus, 17. inutile eſſe pactum, ex ignorantia vel errore initum, ſi vitium hoc intellectus ſit culpabile, vincibile, ac voluntarium: (§. CVII, 33.) non, 18. ſi ita comparata ſit res, ut & prudentiſſimum poſſit fallere, (§. CVIII, 36.) veluti 19. ſi de diverſis perſonis rebusve ſenſerint ſtipulator & promiſſor, vel 20. ſi alteruter erraverit circa perſonam, vel rem ipſam, vel 21. circa eas circumſtantias, quae non facile ſciri potuerunt, & quarum ſi conſcius fuiſſet promittens, numquam ita eſſet pactus (*). An utile ſit pactum ex ignorantia vel errore initum?

(*) His obſervatis regulis omnes ſpecies, quae in ipſis rerum argumentis occurrere poſſunt, facile explicantur. Sic non valebit pactum, ſi quis ſe ducturum promiſit virginem, quae praegnans poſtea adpareat, quia hac in re falli potuit etiam prudentiſſimus: *per n.* 18. nec ſponſalia ullius momenti erunt, ſi cui Tulliae nuptias adfectanti, nomen vero ignoranti, Afrania per errorem ſpondeatur, quia, quum de diverſis perſonis ſenſerint, non conſenſerunt in idem placitum. *per nu.* 19. & 20. Denique ſi deſponſam Tulliam epilepticam eſſe, vel alio tetro morbo laborare, poſtea adpareat: ne eo quidem caſu ſponſus tenebitur, quia erravit circa *πρόσωπον*, quae a ſponſo tam facile explorari non potuit, & qua tamen cognita, illum has adfectaturum nuptias fuiſſe, vix veroſimile eſt *per num.* 21.

§. CCCXCIV. Multo minus ergo 22. valebit pactum, ad quod quis dolo alterius inductus, vel 23. in quo dolo iſtius malo circumſcriptus laeſuſque eſt, quia conſenſiſſe non poteſt videri, cujus menti veluti praeſtigias alter objecit, ut rem vel perſonam, de qua pactus eſt, ſibi multo aliter conciperet, ac eam poſtea reipſa deprehendit (*). Contra 24. nulla eſt ratio, cur irritum eſſe debeat pactum, ad quod tertius alterutrum paciſcentium, altero inſcio, pellexit, quamvis 25. dubitari nequeat, quin is, cujus dolo factum eſt, ut ita paciſcerentur, laeſis ad reſarciendum damnum ſit obligatus. An dolo malo elicitum?

(*) Hinc nemo dixerit, jure naturae ratas eſſe debuiſſe nuptias Jacobi cum Lea, quas manifeſto dolo conciliaverat Labanus. *Geneſ. XXIX*, 22. Neque mos gentis,

gentis, quo facti turpitudinem velare conatus eſt Labanus, eum a dolo excuſare, vel Jacobum obligare potuit, ut ſibi a ſocero malitioſiſſimo tam proterve illudi pateretur. Nam nec obligatoria procul dubio fuit illa conſuetudo, &c, ſi pro lege habita fuiſſet, id praedictum eſſe oportebat, neque debebat Labanus Rachelem petenti Jacobo promittere, ſed eum peregrinum, & conſuetudinum Syriacarum ignarum, praemonere, ſororem, natu minorem, ante majorem deſpondere, moribus patriis nefas eſſe. Omnia ergo miris fraudibus hic implicata fuerunt, nec ea rata fuiſſent procul dubio, niſi Jacobo peregrino ſatius viſum fuiſſet, concoquere injuriam, ſibi a ſocero illatam, quam in ambiguam litem deſcendere.

An vi & metu extortum? §. CCCXCV. Quumque & vis & metus quam maxime obſtent conſenſui, nec imputari ulli poſſit, quod quis coactus fecit, ſi cogenti nullum jus cogendi fuerit: (§. CIX, 43.) facile patet, 26. non obligari promittentem aliquid latroni, aliive vim injuſte facienti. 27. Ratam contra eſſe promiſſionem, factam ei, qui, dum alterum coëgit, jure ſuo eſt uſus: 28. multoque minus dubitari poſſe de validitate pacti, ſi non ipſe, cui quid promiſſum, ſed tertius, hoc ignorante, vim adhibuerit, vel cauſſam ineundi pacti dederit (*), nec non, 29. ſi coactus poſtea rem ratam habuerit, quia tunc non ex voluntate priore, vi & metu extorta, ſed ex poſteriore ultronea obligatur. (§. CIX, 41.)

(*) Quum enim ceſſet imputatio, ſi quid factum ſit, cujus quis nec cauſſa nec auctor eſt, (§. CV, 23.) hic vero is, cui quid promiſſum eſt, non ſit auctor violentiae, qua alter ad promittendum eſt adactus: illi etiam vim non poſſe imputari palam eſt. Sic e. g. ſi quis imminente a latronibus vel praedonibus maritimis periculo, praeſidium ſibi mercede ſatis luculenta conduxerit, fruſtra ille comitibus illis itineris, mercedem flagitantibus, reponeret, ſe metu latronum promiſiſſe. *Quid enim illorum refert, an conductor coactus ſit, ſi a locatoribus coactus non ſit? Horum culpam eſſe oportet, ut horum poena ſit:* recte inquit M. Seneca *Controv. IV,* 27.

Conſenſus paciſcentium debet eſſe mutuus. §. CCCXCVI. Quandoquidem porro pactum in duorum pluriumve in idem placitum conſenſu conſiſtit: (§. CCCLXXXVI.) facile patet, 30. id non modo in pactis bilateralibus, ſed & in unilateralibus, juſtiſſimam habere rationem, adeoque 31. promittentem non teneri, niſi alter, ſibi gratam eſſe rem promiſſam, oſtenderit. Quod tamen 32. aliquando merito praeſumitur, tum ex ſtatu ejus, cui quid promiſſum, tum 33. ex ipſius rei, quae promittitur, indole, tum 34. ex antecedente rogatione, dummodo hoc poſtremo caſu idem, quod rogaverat alter, promiſſum ſit.

An rata ſint pacta de rebus impoſſibilibus? §. CCCXCVII. Quia praeterea pacta ineuntur de aliquo praeſtando, (§. CCCLXXXVI.) praeſtari vero nequeunt impoſſibilia, adeoque eorum omiſſio nemini imputatur: (§. CXV, 59.) conſequens eſt, 35. ut pacta de rebus abſolute impoſſibilibus inutilia ſint,

ſint, nullaque inde naſcatur obligatio, niſi 36. tempore initi pacti res in poteſtate promittentis fuerit, iſque poſtea vires, quibus pollebat, ſua culpa detriverit, vel 37. aliquis rem non abſolute impoſſibilem, quam tamen ſibi impoſſibilem eſſe ſatis noverat, dolo malo promiſerit. (§. CXV, 60. ſequ.)

§. CCCXCVIII. Quumque ἐκ τῶν ἀδυνάτων ſint non modo quae per rerum naturam, ſed & quae per leges bonoſque mores, fieri non poſſunt: (§. CXV, 58.) nemo non intelligit, 38. inutilia quoque eſſe pacta ac promiſſa, quibus leges juſtitiae humanitatiſque refragantur: nec non 39. quae decorum, pietatem, verecundiam, laedunt, quaeque adeo *nos ne facere quidem poſſe, credendum eſt*, uti recte, & vere φιλοσοφικῶς, ſcribit Papinianus. *l.* 15 *D. de condit. inſtit.* 40. Non obligari quemquam promiſſo, quo ſe ad patrandum delictum obſtrinxit: nec, 41. illum, qui ſe alteri ad praemium delicti dandum obligavit, eo nomine teneri: ac proinde 42. omnia pacta de rebus turpibus ac inhoneſtis inita, ſive unilateralia, ſive bilateralia, nullius momenti eſſe (*). An de rebus turpibus?

(*) Manifeſto enim contradictorium eſt, jus naturae adſiſtere pactis, etiam juri naturae contrariis: itemque prohibere illud ita paciſci, & tamen praecipere, ut pacto ſatisfiat, pactum denique nullum eſſe, & tamen effectum ſortiri. Itaque ſine perfidiae labe ab hujuſmodi pacto diſceditur, quod ſine ſummo ſcelere impleri non poteſt. Nec fidei laudem fert, qui praeſtat, quod ſine ſcelere praeſtari non poteſt. Recte proinde Deianirae, ſilentium ſibi ſtipulatae, reſpondet nutrix apud Senecam, tragoedum *in Hercule Oeto Act. II. v.* 480.

Praeſtare, fateor, poſſe me tacitam ſidem,
Si ſcelere careat, interim ſcelus eſt ſides.

§. CCCXCIX. Ex quo porro colligimus, 43. non obligari quemquam ad praeſtanda promiſſa, quorum praeſtationem cum alterius detrimento manifeſto conjunctam eſſe, animadvertit, 44. licet vel maxime alter perire velit, promiſſumque urgeat. Quum enim laedere alterum jure naturae prohibeamur, (§. CLXXVIII, 7.) de iis vero, quae juri naturae refragantur, paciſci nemo poſſit: (§. CCCXCVIII, 38.) non poteſt etiam pactum qualecumque, quo alter laeditur, valere, & 45. qui fidem ſic praeſtitit volenti & urgenti, non minus poena dignus eſt, ac qui invitum & repugnantem laeſit. (*) An ſervandum promiſſum cum alterius detrimento conjunctum?

(*) Nec opponi huic doctrinae poteſt, volenti non fieri injuriam. Ei enim regulae non eſſe locum, ſi velle non liceat, jam ſupra oſtendimus. Velle autem non licet ea, quae Deus vel per rectam rationem, vel per revelationem, prohibuit. Hinc quamvis Saulus, rex, vulneratus adoleſcentem ſupplex rogaſſet, ut ſe gladio transfigeret: tantum tamen abeſt, ut id impune ferret, ut Davides eum, tamquam regicidam confeſſum, confeſtim obtruncari juberet. 2. *Sam.* I, 15. 16.

Effectus pactorum de rebus factisve alienis.

§. CCCC. Quia porro paciſcimur de iis, quae nobis ab altero dari fierique jure perfecto cupimus, (§. CCCLXXXVI.) dari autem vel fieri non poſſunt ea, quae alterius dominio arbitriove ſubjecta ſunt: recte negamus, 46. quemquam utiliter promittere res, factave aliena, niſi mandante domino; immo 47. ne proprias quidem res, in quibus jam alteri antiquiore pacto jus aliquod quaeſitum eſt. 48. Obligari quidem eum ad omnem diligentiam adhibendam, qui ſe operam daturum promiſit, ut alius det faciatve, (*) immo & 49. ad id, quod intereſt, ſi, ſe rem alteri confectam daturum, receperit, 50. non autem ei, cui quis rem factumve tertii promiſit, jus eſſe, rem illam factumve a tertio exigendi. Vid. Hert. *de obl. alium datur. facturumve.*

(*) Quum enim plus, quam operam ſuam diligentiamque, non promiſerit: nec plus ab eo exigere poterit is, qui ſibi illam pactus eſt. Et generatim, quoties quis ſibi aliquid ſtipulatus eſt, quod in alterius poteſtate abſolute non eſſe praeſcivit, vel praeſcire potuit: toties promittens, praeſtita omni diligentia, liberatur. Eleganter id obſervat Seneca *de benefic. VII*, 13. *Quaedam ejus conditionis ſunt, ut effectum praeſtare debeant, quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, ut efficerent. Si omnia fecit, ut ſanaret: peregit medicus partes ſuas. Etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiae officium, ſi omni arte uſus eſt. Laus imperatori, etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt.*

Pactum & pure, & ſub conditione, & ex die vel in diem recte initur: non tamen ſub conditione impoſſibili.

§. CCCCI. Ex eodem, quod datio vel factum, quod promittitur, ab utriuſque conſenſu pendet, (§. CCCLXXXVI.) ſua ſponte ſequitur, 51. ut in paciſcentium arbitrio ſit, PURE, an SUB CONDITIONE, an IN DIEM, vel EX DIE paciſci velint, eaſque circumſtantias a paciſcentibus accurate eſſe obſervandas, dum, 52. quod ad conditionem attinet, illa effectum pacti ab incerto eventu vere ſuſpendat, id eſt, dummodo vere ſit CONDITIO. Ex quo patet, 53. id, quod ſub *conditione impoſſibili*, quam vocant, promiſſum eſt, non deberi, quum nec hoc additamentum conditionis nomen mereatur, (*) & ii, qui, quod fieri non poſſe praeſciverant, promiſerunt ſtipulative ſunt, aut jocati, aut inſanuiſſe, ac priore caſu paciſci noluiſſe, poſteriore non potuiſſe, cenſeantur. (§. CCCXCII, 12. 16.)

(*) Eſt enim CONDITIO certa quaedam circumſtantia, a paciſcentibus expreſſa, a qua pacti effectus ſuſpenditur, tamquam ab incerto eventu. Quum ergo impoſſibilis, quam vocant, conditio non exprimat incertum eventum, ſed, quem non exſtiturum, certiſſimum eſt: ſequitur, ut nec ſuſpendat pacti effectum, adeoque non ſit conditio. Cavillabatur ergo Miltiades, qui urbis deditionem a Lemniis ex pacto poſtulabat, quod domo profectus, vento Aquilone Lemnum perveniſſet. Nepos *Miltiad. Cap. I. & II.* Lemnii enim Athenas intellexerant: nec aliter Lemniorum verba capere poterat Miltiades, qui

qui eo tempore nuſquam, niſi Athenis, domum habebat. Conditio ergo erat impoſſibilis, quae, quum exſiſtere numquam poſſet, pactum reddebat irritum, maxime quum illuſiſſe Lemnios Miltiadi, & irridentes hoc dixiſſe, adeoque jocatos eſſe, facile intelligere potuiſſet Miltiades.

Multo minus ſub turpi.

§. CCCCII. Quum vero, & quae rectae rationi, legibus, boniſque moribus adverſa ſunt, ἐκ τῶν ἀδυνάτων eſſe cenſeantur, (§. CXV, 58.) id vero, quod ſub conditione impoſſibili promiſſum eſt, non debeatur, (§. CCCCI, 53.) quin generatim de rebus turpibus paciſci non liceat: (§. CCCXCVIII, 40.), inde merito colligimus, 54. turpes etiam inhoneſtaſque conditiones vitiare pactum, (*) eumque, 55. qui ſub hujuſmodi conditione promiſit, illam adimplere non teneri: 56. ſi vero adimpleta ſit, utrumque paciſcentem poenas merito dare, & promittentem quidem, quod delictum perpetravit, alterum, quod talem ferendo conditionem, pro cauſſa iſtius facinoris morali merito habetur. (§. CXII, 49.)

(*) Ex ſingulari ratione Romani conditiones, tum phyſice, tum moraliter impoſſibiles, pro non adſcriptis eſſe voluerunt in ultimis voluntatibus. §. 10. *Inſt. de her. inſt. l. 1. l. 19. D. de condit. inſt. l. 8. & l. 20. D. de condit. & dem.* Quemadmodum enim abſurdum videbatur, teſtatori indulgeri, ut in actu tam gravi & ſerio, heredi illudere, nugaſque agere poſſet: ita nec heredi fraudi eſſe debebat omiſſio actionis impoſſibilis, in quam numquam contenſiſſet. (§. CXV, 59.) Et hinc legata accepturi nihilominus ex jure Romano fuiſſent, ab Eumolpo honorati, apud Petron. *Sat. Cap. XCI.* ſi vel maxime non adimpleſſent conditionem: *Omnes, qui in teſtamento non legata habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient, quae dedi: ſi corpus meum in partes conciderint, &, adſtante populo, comederint.* At, quum ex noſtra ſententia non alias ultimas voluntates agnoſcat jus naturae, quam quae per modum pacti fiunt: (§. CCXCI. 5.) nihil obſtat, quo minus, quae de pactis, ſub impoſſibili vel turpi conditione initis, diximus, (§. CCCCI. & CCCCII.) etiam de ultimis voluntatibus valere debere dicamus: ut adeo abſurda dicenda ſit Thebanorum lex, quae conditionem adimpleri juſſerat ridiculam, ut heres captator mortuam teſtratricem nudam, & oleo unctam, humeris ſuis efferret,

Scilicet elabi ſi poſſet mortua, credo,
Quo nimium inſtiterat viventi.

Vid. Horat. *Serm. II*, 5.

An liceat per alios promittere & paciſci?

§. CCCCIII. Quia porro & per modum mandati, & per negotiorum geſtionem, cuivis licet alterius utilitatem promovere, eumque ope ſua, juvare: (§. CCCXLVI.) non poſſumus non inferre, 57. perinde eſſe, ſive ipſe quis paciſcatur promittatve, ſive ejus mandato alius. Quum vero negotiorum geſtor tantum ad utiliter gerendum obligatus ſit, (§. CCCXLVIII.) non vero utiliter gerat, qui de alieno liberalis, aliquid ſine conſenſu domini promittit: (§. CCCC, 46.) conſequens eſt, 58. ut liceat quidem negotiorum geſtori alteri ſtipulari, adeoque 59. aequitati naturali parum conveniens videatur regula juris Romani: *neminem*

minem poſſe alteri, niſi cujus juri ſubjectus ſit, ſtipulari: §. 4. Inſt. de inut. ſtip. non tamen 60. pro abſente & ignorante promittere, & talis promiſſio dominum plane non obſtringat.

Quae de pactis dicta, etiam ad contractus pertinent.

§. CCCCV. Denique, quum ineunte hoc capite a nobis obſervatum ſit, inter pacta & contractus jure naturae nihil eſſe diſcriminis, ſiquidem utrumque negotium utriuſque conſenſu capit ſubſtantiam: (§. CCCLXXXV.) facile patet, 61. omnes regulas, quas hoc capite vidimus, non minus ad contractus, quam ad pacta, pertinere, nec 62. male illum ratiocinari, qui a natura pactorum ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum.

Cap. XV.

QUIBUS MODIS OBLIGATIONES EX CONTRACTIBUS PACTISQUE SOLVANTUR.

§. CCCCVI.

Axiomata generalia de modis ſolvendi obligationem.

Pacta ſumma FIDE & quam religioſiſſime ſervanda eſſe, nihilque data FIDE debere eſſe ſanctius, ſupra demonſtrare nos meminimus; (§. CCCLXXXVII. ſequ.) FIDES vero hic nobis nihil aliud eſt, quam promiſſionum pactorumque impletio, adeoque vere Cicero *de offic. I, 6.* quamvis parum accurate ad grammaticorum regulas, FIDEM *adpellatam*, ait, *quia fiat, quod dictum eſt.* Ex quo colligimus, 1. tum demum paciſcentes finem ſuum adſequutos, quando pacti legibus ſatisfactum, idque, quod dictum, factum ſit, 2. fine autem hoc obtento, (qui ex philoſophorum ſententia primum in intentione, & poſtremum in exſequutione eſt, vel ita comparato, ut obtineri numquam poſſit, (§. CCCXCVII, 35.) ipſam quoque obligationem, ex pacto promiſſove natam, ceſſare oportere (*).

(*) Jure quidem Romano diſtinguitur inter modos, quibus IPSO JURE, & quibus OPE EXCEPTIONIS tollitur obligatio. Quoties enim facto aliquo paciſcentium perimitur obligatio, veluti ſolutione, in ſolutum datione, acceptilatione, ceteris: toties *ipſo jure* illa exſpiraſſe; ſi contra propter aequitatem eliditur, *per exceptionem* ſublata dicitur. Quamvis vero nec ocioſam exiſtimemus illam jureconſultorum diſtinctionem, nec eamdem omni ratione deſtitui contendamus: (quam in rem praeclara ſunt, quae diſputavit celeberrimus Henr. Cocceius *diſſ. de eo, quod fit ipſo jure,*) eam tamen ignorare jus natu-

Digitized by Google

naturae rectamque rationem, facile nobis largientur ii, quibus explorata eſt Romanorum res judiciaria, ratioque, quae illos ad excogitandam hanc diſtinctionem permovit.

§. CCCCVII. Quum itaque ceſſet obligatio, ex pacto promiſſove nata, quando pacti legibus ſatisfactum, idque, quod dictum, factum eſt: (§. CCCCVI, 1. 2.) conſequens eſt, 3. ut illa ceſſet, facta SOLUTIONE, quippe quae nihil aliud eſt, quam naturalis praeſtatio ejus, quod in obligatione eſt, illi, cui quis ex promiſſo obligatur, facta. Quemadmodum vero 4. ei, cui ſolvendum, perinde eſt, a quo ſibi ſolvatur, dummodo vel rem ipſam, quae debetur, vel, ſi res fungibilis in obligatione ſit, tantumdem accipiat, (§. CCCLXIV, * 3.) quum ita naturaliter illi praeſtetur, quod in obligatione eſt: ita ex eadem ratione facile patet, 5. alio ſe ad pacti impletionem offerente, non liberari paciſcentem, ſi quid, quod vicariam alterius praeſtationem non admittit, promiſſum ſit (*). Modus primus, ſolutio. A quo fieri debeat?

(*) Id toties contingit, quoties perſonae qualitas vel induſtria aliquos ad paciſcendum impulit. Hinc ſi Titia ex pacto ſponſalitio obligata eſſet ad nuptias cum Sempronio contrahendas: ea ſane non liberaretur, ſi vel maxime Sulpicia parata eſſet ad pactum pro Titia implendum, quia Sempronius Titiae qualitates, virtutes, aetatem, formam, frugalitatem, elegit, adeoque ei non perinde eſt, quae ſibi nubat. Contra commodatario perinde eſt, ſive librum commodatum a commodatario, ſive a tertio quodam, quocum ipſi nihil negotii fuit, recipiat: creditoris quoque non refert, utrum a debitore, an a tertio, etiam ignoto ſibi homine, ſortem uſurasve accipiat: quia utrique hoc modo naturaliter praeſtatur, quod in obligatione eſt.

§. CCCCVIII. Ex eodem principio colligimus, 6. praeſtandam eſſe vel eamdem ſpeciem, ſi alteri uſus tantum vel cuſtodia rei non fungibilis conceſſa, vel 7. idem genus, ſeu tantumdem, ſi res fungibilis alteri abutenda data ſit. 8. Creditori invito non obtrudendum eſſe aliud pro alio, multoque minus 9. eum cogendum eſſe, ut partem pro toto accipiat, vel 10. tardius, aliove loco, quam legibus contractus cautum eſt, ſolvi ſibi patiatur (*): quia omnibus his caſibus tunc non praeſtaretur naturaliter, quod in obligatione eſt. (§. CCCVII, 3.) Praeterea ex eodem patet, 11. non alii ſolvendum eſſe, quam creditori, dummodo leges illum ſolutionem accipere patiantur, vel 12. ei, cui ille nomen ceſſit, vel 13. cui ſolvi mandavit, quum alias praeſtetur quidem, quod in obligatione eſt, ſed non ei, cui ex promiſſo obligatus eſt debitor. (§. CCCCVII, 3.) Quid, & cui ſolvendum ſit?

(*) Quamvis enim ſaepe debitori aliquid indulgeri jubeat neceſſitas, ſaepe & leges humanitatis ſubigere debeant creditorem, ut aliquid de rigore

re juris remittat: nos tamen hic de jure loquimur. Hoc pacta & contractus ſumma fide ſervari jubet. *Fides* autem, recte obſervante Cicerone *de offic. II, 24. nulla eſſe poteſt, niſi ſit neceſſaria ſolutio rerum creditarum.*

Modus ſecundus, compenſatio.

§. CCCCIX. Deinde, quia ceſſat obligatio ex pacto, quoties ejus legibus ſatisfactum, idque, quod dictum, factum eſt, (§. CCCCVI, 1. 2.) in rebus vero fungibilibus tantumdem pro eodem habetur: (§. CCCLXIV, * 3.) conſequens eſt, 14. ut & COMPENSATIONE tollatur obligatio, quippe quae nihil aliud eſt, quam mutui debiti & crediti, quorum utrumque certam aeſtimationem habet, inter ſe contributio (*).

(*) Accedit & alia ratio. Quum enim ei ſolutum eſſe dicamus, qui habet, quod in obligatione eſt, (§. CCCCVII, 3.) is vero, cui res fungibilis debebatur, eam habeat, ſi tantumdem acceperit: (§. CCCLXIII, * 3.) ſequitur, ut ei, qui ex hujusmodi obligatione quovis modo tantumdem accepit, ſolutum eſſe videatur, ac proinde COMPENSATIO nihil aliud ſit, quam ſolutio brevi manu facta. Ut adeo aequiſſimum ſit, compenſationis eumdem eſſe effectum, ac ſolutionis. Quod recte viderunt majores noſtri, dum dicere ſoliti ſunt: *Abrechnen ſey ſo gut, als zahlen.*

Quid circa illam juſtum ſit?

§. CCCCX. Ex ea vera definitione patet, 15. compenſationi non eſſe locum, niſi inter eos, qui ſibi mutuo debent, ac proinde 16. fruſtra veluti in ſolutum alteri invito obtrudi, quod nobis a tertio debetur. 17. Compenſationi locum eſſe in rebus fungibilibus, quae, quum regulariter pretium adfectionis non admittant, certam ſemper habent aeſtimationem, non autem 18. compenſari poſſe ſpeciem cum ſpecie, nec 19. diverſum genus cum diverſo genere, nec 20. praeſtationes perſonales cum praeſtationibus ſimilibus, quia haec omnia & adfectionem admittunt, & incertae ſunt aeſtimationis. 21. Denique compenſationem, quantitatum, etiam inaequalium, admitti ad ſummam concurrentem, quamvis & recta ratio videat, 22. ab eo non poſtulari aequum, qui liquidum cum illiquido compenſari velit (*).

(*) Multo minus ergo recte compenſatur debitum liquidum cum eo, quod alter vi injuſta non fecerit injuriam, quia hic plane deficit mutua obligatio. Lepida ergo, ſi qua alia, fuit compenſatio, qua creditoribus ſuis ſatisfecit Vitellius apud Dion. Caſſ. *Hiſt. Lib. LXV. p. 735.* Quum enim hi, proficiſcenti in Germaniam, Vitellio injeciſſent manus, eumque vix, datis fidejuſſoribus, dimiſiſſent: hic, occupato imperio, illos latitantes requiſivit, ſublataſque eſſe compenſatione obligationes, dixit, quin & chirographa ſibi reddi juſſit, interſerens cauſſam, *τὴν σωτηρίαν σφίσιν ἐς τὰ ὀφειλόμενα ἀποδεδώκεναι, ſalutem ſe illis pro credita pecunia reddidiſſe.* Quaſi & id imputare viatori poſſit latro, quod, quum jugulare potuiſſet, incruenta ſpolia detraxerit.

Tertius modus,

§. CCCCXI. Quum porro & illi ſatisfactum ſit procul dubio, qui

qui nihil a debitore exigere cupit, & quiſque ſe jure ſuo, quod in favorem ſui invectum eſt, recte ſe abdicet: (§. XIII, 19.) conſequens eſt, 23. ut & CONDONATIONE vel REMISSIONE quaevis ſolvatur obligatio, per quam quippe intelligimus renunciationem creditoris, qua ſe jure ſuo exigendi debitum ultro abdicat. Quumque perinde ſit, ſive quis animi ſententiam verbis, ſive factis, aliiſque ſignis, declaret: (§. CXCV. *) 24. perinde etiam eſſe patet, ſive verbis acceptum quis ferat, ſive factis, veluti redditione, vel combuſtione, vel laceratione chirographi, 25. dummodo de contraria mente, aliove conſilio creditoris, non conſtet. vel 26. chirographum non a creditore, ſed ab alio injuſſo, vel 27. caſu fortuito potius, quam voluntate creditoris, laceratum combuſtumve eſſe, liquido probari poſſit (*). condonatio.

(*) Sic recte remiſſa ſibi eſſe tributa aliaque debita fiſcalia, dicere poterant Romani, quod eo conſilio chirographa & rationes omnes publice combuſſiſſet Hadrianus Imp. ut hac ſtupenda liberalitate civium Romanorum animos ſibi devinciret. Spartian. *Hadr. Cap. VI.* Abſurde vero idem ſibi perſuaderet debitor, cui ideo chirographum reddidit creditor, ut alia ac meliore forma conciperetur, vel cujus chirographum, orto incendio, conflagravit. Ex quo etiam facile reddideris rationem, cur ſemper iniquiſſimum viſum ſit, populum Romanum, obaeratum, NOVAS TABULAS poſtulare, id eſt, a magiſtratibus, vel turbulenti ingenii tribunis, remiſſionem aeris alieni flagitare. Ita enim condonatio non proficiſcebatur a creditoribus, ſed a magiſtratibus, de alieno liberalibus, & quorum potius erat jus dicere creditoribus, quam iis invitis, debitores liberare. Peſſimi rem exempli primum a Sulla repertam, ferunt. *Liv. Epit. Lib. LXXXVIII.* Idem deinde Catilinam, idem ipſum populum a Caeſare exſpectaſſe, conſtat, quamvis tunc ſpe ſua exciderint homines turbulentiſſimi. Salluſt. *Catil. Cap. XXI.* Caeſar *de bello civ. III*, 1. Suet. *Jul. Cap. XLII.* Plutarch. *Solon. pag. 86.*

§. CCCCXII. Quum porro unuſquiſque jure ſuo ſe abdicare, & alteri, quod ſibi debet, remittere poſſit: (§. CCCCXI, 23.) ſequitur profecto, 27. ut & uterque obligationem bilateralem mutuo conſenſu tollere poſſit, maxime, quum *nihil ſit tam naturale, quam eodem modo quidque diſſolvi, quo colligatum eſt. L. 35. D. de reg. jur.* 28. Ut tamen is modus ſolvendi obligationem locum non habeat, ſi leges poſitivae negotium aliquod, ſemel contractum, indiſſolubile eſſe jubeant. Quale hodie ubique inter Chriſtianos eſſe matrimonium, quod olim apud Romanos bona utriuſque gratia impune ſolvebatur, nemo ignorat. Quartus mutuus diſſenſus.

§. CCCCXIII. Quia vero mutuo tantum conſenſu tolli poteſt bilateralis obligatio: (§. CCCCXII, 27.) 29. unius ſane voluntas illam non tollit, adeoque 30. alterutrius partis PERFIDIA non abrumpit obligationem, ceu viſum eſt Grotio *de jure belli & pac. III,* An & alterutrius perfidia ſolvatur obligatio?

III, 19, 14. & Pufendorffio *de jure nat. & gent. V*, 11, 9. Nam 31. & ipſe, qui fidem non praeſtat, obligatus manet, quum ſe ſua voluntate obligatione exſolvere non poſſit: (*per concl.* 29.) & alteri jus eſt, illum ad implendum pactum cogendi; quamvis, 32. ſi hic jure ſuo uti nolit (*), procul dubio ceſſet utriuſque obligatio, quippe jam utriuſque conſenſu ſublata. (§. CCCCXII, 27.)

(*) Poteſt autem id unuſquiſque, ſi alter pactum adimplere nolit. Omni enim bilaterali negotio tacita ineſt conditio, unum praeſtiturum, quod promiſerit, ſi & alter ex ſua parte pacto ſit ſatisfacturus, (§. CCCLXXIX.) Si ergo hic pacto non ſatisfecit, deficit conditio, a qua ſuſpenſa eſt obligatio, (§. CCCCI, 52.) adeoque & ipſa alterius obligatio ceſſat.

Quintus & ſextus modus, lapſus temporis & defectus conditionis.

§. CCCCXIV. Quandoquidem porro qualemcumque pacto circumſtantiam addere licet, eaeque circumſtantiae a paciſcentibus accurate ſunt obſervandae: (§. CCCCI, 51.) facile intelligitur, 33. obligatione EX DIE concepta, id, quod promiſſum eſt, non prius, quam veniente die, peti poſſe: 34. ſin IN DIEM promiſſum ſit, veniente illo die, obligationem ipſo jure perimi (*). 35. CONDITIONE porro, a cujus eventu pacti effectus ſuſpenſus eſt, non exſiſtente, obligationem ex eadem ratione tolli, 36. niſi quis ad implendam conditionem paratus, ab ipſo paciſcente, vel 37. a tertio, ſine quo adimpleri non potuit, ſit prohibitus.

(*) Itaque denuo fori Romani ſubtilitates redolet regula jureconſultorum Romanorum, ex contractu ſtricti juris non poſſe ad tempus deberi, adeoque obligationem hujuſmodi, in certum diem conceptam, perpetuari, niſi quod creditor ultra tempus conſtitutum aliquid petens exceptione doli mali repelli poſſit. §. 3. *Inſt. de verb. oblig. l.* 4. *pr. D. de ſerv. l.* 44. §. 1. *D. de obl. & act.* Sunt hae tricae fori Romani, quas ſi quis in jure naturae quaereret, nae iſte mihi magno conatu maximas nugas agere videretur.

Septimus, mors.

§. CCCCXV. Sunt porro obligationes, quae contemplatione cujuſdam perſonae, ejuſque qualitatum, contrahuntur. Hae ergo quum ita ſint comparatae, ut vicariam praeſtationem non admittant: (§. CCCCVII, 5. *) nemo non videt, 38. eas non tranſire poſſe ad heredes & ſucceſſores, adeoque 39. MORTE promittentis exſpirare, quale quid in obligatione deſponſatorum, mandatariorumque obſervâmus. Non autem 40. hunc modum ſolvendi obligationem pertinere ad obligationes reliquas, quae ex bonis poſſunt adimpleri, 41. quippe quas, tamquam vicariam praeſtationem admittentes, & ad heredes transferri, aequiſſimum eſſe, jam ſupra demonſtravimus. (§. CCCV, 56.)

Octavus, ſtatus mutatio.

§. CCCCXVI. Eadem eſt ratio, ſi contemplatione certi cujuſdam ſtatus ad aliquid praeſtandum ſimus obligati. Perinde enim eſt, ac ſi ſub conditione, ſi duret ille ſtatus, promiſſum eſſet.

Quum

Quum ergo, deficiente conditione, & obligatio ceſſet: (§. CCCCXIV, 35.) ſequitur ſane, 42. ut & mutato ſtatu obligatio, in illo ſtatu unice fundata, ceſſet, adeoque 43. qui adminiſtratorio nomine contraxit, finita adminiſtratione, non amplius teneatur. *l. ult. D. de inſtit. act. l. 26. C. de adm. tut.* Quod tamen 44. de ſola obligatione, quae ex pacto vel lege poſitiva oritur, non de illa, quam ipſa naturalis ratio hominibus imponit, intelligendum eſſe, facile intelligitur (*).

(*) Sic officia ſpecialia, quae conſul civitati debet, quia ex pacto ſunt, ceſſant, ſimulac ille conſul eſſe deſinit. Sed & officia filiifamilias, quatenus ex lege poſitiva ſunt, ceſſant, ſimul ac filius patria poteſtate exiit. Ex eo enim tempore patri non amplius adquirit, nec uſumfructum bonorum adventitiorum moribus noſtris debet. At officia, quae liberis ipſa naturalis ratio imponit, veluti obſequium, reverentia, gratus animus, etiam, ſoluta per emancipationem patria poteſtate, durant, nec parentibus, quorum e manu exceſſerunt liberi, ſine injuria denegantur.

§. CCCCXVII. Quandoquidem porro obligatio ceſſat, ſi finis ita ſit comparatus, ut obtineri numquam poſſit: (§. CCCCVI, 2.) fieri non poteſt, 45. quin is, qui ſpeciem promiſerit, illa caſu pereunte, liberetur, niſi forte 46. eam aeſtimato, vel 47. tamquam in ſolutum promiſerit, nec 48. prior obligatio per novationem expreſſe ſublata ſit. Praeterea quum neminem excuſet impoſſibilitas, qui in culpa vel mora eſt: (§. CXV, 60.) facile patet, 49. periculum rei promiſſae ferre, qui in mora vel culpa eſt, adeoque 50. ea omnia, quae ſupra de periculo rei venditae diximus, (§. CCCLIII. ſequ.) hic eſſe repetenda. Nonus, rei interitus.

§. CCCCXVIII. Denique, quum & per alium ſolvere, (§. CCCCVII, 4.) & obligationem alteri remittere, (§. CCCCXI, 23.) & ab ea communi conſenſu diſcedere, novamque introducere liceat, quod poſtremum conventionis genus ſupra *pactum mixtum* vocavimus: (§. CCCLXXXIX.) ſequitur, 51. ut quiſque alteri priorem obligationem remittere, novamque ejus loco recipere poſſit, quod negotium NOVATIONEM, &, ſi de rebus dubiis & litigioſis contrahatur, TRANSACTIONEM vocamus. 52. Ut creditor debitori & ea lege remittere poſſit debitum, ut pro eo alius, quem ipſe idoneum judicat, ſubſtituatur: quod ſpeciatim vocant DELEGATIONEM. 53. Ut novationem diſertis verbis, vel ſignis evidentiſſimis, 54. delegationem vero, ſimul conſentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt, fieri oporteat. Ut denique 55. multum interſit inter *delegationem* & *ceſſionem*, qua creditor actionem adverſus debitorem, hoc etiam inſcio & invito, in alterum transfert. Decimus, novatio & delegatio.

LIB. II.

JUS GENTIUM.

Cap. I.

DE STATU HOMINIS NATURALI & SOCIALI.

§. I.

Connexio. HActenus JUS NATURAE, quo ſingulorum actiones reguntur, expendimus. Proximum eſt, ut, promiſſi memores, etiam JUS GENTIUM, ad principia ſua revocatum, veluti in nucleo exhibeamus. (Lib. I. §. XXIII.) Quum vero JUS GENTIUM ſit ipſum jus naturale, vitae hominis ſociali, negotiiſque ſocietatum & integrarum gentium adplicatum: (Lib. I. §. XXI, 44.) illius indolem perſpici ſine diſtincta STATUUM & SOCIETATUM notione non poſſe, facile patet.

Quid ſtatus hominum phyſicus & moralis? §. II. STATUS generatim eſt qualitas, per quam res unaquaeque limitatur, adeoque qualitates, per quas ipſe homo limitatur, recte vocantur STATUS HOMINIS. Quemadmodum vero jam vires animi & corporis ab ipſo Deo, hominum conditore, jam actiones eorum liberae per legem limitantur: ita priorem hominum ſtatum PHYSICUM (*); poſteriorem MORALEM adpellamus. Quum itaque jam de jure gentium acturi ſimus, quod in actionibus liberis dirigendis verſatur: nemo non intelliget, ſtatum hominis non *phyſicum*, ſed *moralem*, directe ad nos pertinere.

(*) Sic ex limitationibus illis, ab ipſo rerum conditore profectis, eſt, quod alii ſint *maſculi*, alii *feminae*; alii *corpus recte formatum*, alii *monſtroſum*; aliis *validum & robuſtum*, alii *languidum* ac *debile*; alii *formoſum*, alii *deforme* acceperunt; aliis *ingenium perſpicax & ad omnia factum*; aliis *hebes*, ac *ineptiſſimum*; aliis paene *nullum* contigit. Quae quidem omnia ad ſtatum hominis PHYSICUM, quem jureconſulti *naturalem* vocant, pertinere, res ipſa docet. Contra actiones hominis liberae per leges aliter limitantur, ſi quis ſit *maritus*, quam ſi *in caelibatu* vivat, aliter, ſi *parentis*, aliter, ſi *filiiſfamilias*, aliter, ſi *domini*, aliter, ſi *ſervi* perſonam gerat. Quare haec omnia ad ſtatum hominis MORALEM, qui jureconſultis *civilis* eſt, referenda ſunt, quamvis paullo latius pateat ſtatus MORALIS, quam jureconſultorum civilis, ad quem tantum ſtatum *libertatis*, *civitatis*, & *familiae* referre ſolent.

§. III.

§. III. STATUS porro ille MORALIS, ſecundum quem homines quam maxime diſtinguuntur, vel illis connatus eſt, vel ab aliquo ejus facto pendet. Prior vocatur NATURALIS; poſterior ADVENTITIUS. Itaque nobis STATUS NATURALIS eſt qualitas vel conditio, homini ab ipſa natura, ſine facto ejus, impoſita, in qua liberae ejus actiones, prout id natura illius ſtatus exigit, lege naturali limitantur. STATUS contra ADVENTITIUS qualitas vel conditio, quam homo ſibi facto ſuo eligit, in qua liberae ejus actiones, prout id ejus ſtatus indoles & conſervatio exigit, lege limitantur (*). *Quid ſtatus naturalis & adventitius?*

(*) Ex illa limitatione contingit, ut uterque STATUS & jura certa hominibus tribuat, & certa iiſdem officia imponat. Sic ſingularia jura atque officia competunt iis, qui in ſtatu naturali vivunt, alia maritis & uxoribus, alia patribus filiiſque familias, alia dominis ſerviſque, alia civibus. Et hinc eodem redit definitio ſtatus Pufendorffii *de offic. hom. & civ. II*, 1, 1. STATUM in genere eſſe *illam conditionem, in qua homines conſtituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum, quam etiam peculiaria fere jura comitantur.*

§. IV. Non ergo hic 1. ſtatum NATURALEM opponimus ſtatui brutorum, quae diverſa a brutis natura magis ad *ſtatum phyſicum*, quam *moralem*, pertinet (*): (§. II.) nec 2. ſtatui naturali repugnanti, qualem ſibi ſtatum ſervorum fingebant jureconſulti: §. 2. *Inſt. de jure perſ.* ſed 3. ſtatui ſociali & civili, quippe quorum utrumque facto ſuo ſibi aliiſque imponunt homines, & quorum uterque vere eſt adventitius. (§. III.) Hic vero qualis fuerit, jam paullo accuratius, adhibita in conſilium ratione, erit conſiderandum, quum unuſquiſque inde ſit perſpecturus rationem, cur homines plerique, relicto illo ſtatu naturali, ſibi alios, quamvis cum variis moleſtiis conjunctos, adſciverint. *Naturalis ſtatus hic non opponitur ſtatui brutorum, nec contra naturali.*

(*) Equidem & ex hoc hominum ſtatu, in quo a creatore ſunt conſtituti, dum eos eximia prae ceteris animalia eſſe voluit, officia quaedam elicit Pufendorff. *ibid.* §. *III.* veluti *quod homo debeat auctorem ſui agnoſcere, colere, & ipſius opera admirari, ac diverſa plane ratione a brutis vitam ſuam exigere.* Quale quid & Simplicio *ad Epict. Cap. LXXIX. p.* 331. in mentem veniſſe videtur, dum precatur Deum, *ὑπομνησθῆναι τῆς ἑαυτοῦ εὐγενείας, ἧς ἠξιώθημεν παρὰ σοῦ; ut recordari ſe faciat nobilitatis, qua ille nos homines dignatus ſit.* Sed ad haec omnia ſimiliaque officia non ideo, quod aliquid eximium prae brutis accepimus, ſed ex voluntate Dei O. M. omnis juſtitiae fonte, (Lib. I. §. LXII, 2.) obligamur, ac proinde illa ſupra ex hoc limpidiſſimo fonte a nobis jam ſunt derivata, (Lib. I. §. CXXVI. §. CXLIX.)

§. V. Obſervavimus jam ſupra, (Lib. I. §. LXXXVIII, 52.) omnes homines, quamvis alter altero perfectior imperfectiorque eſſe poſſit, natura tamen ſibi invicem eſſe aequales. Et quis, quaeſo, id in dubium vocet, quum omnes iiſdem partibus eſſentialibus, *Eſt ille ſtatus aequalitatis.*

bus, puta, mente & corpore, conſtent? Ex eo vero ſequitur, 4. ut ſtatus naturalis ſit ſtatus aequalitatis, ac proinde 5. eorum, qui in illo vivunt, nemo altero vel ſuperior ſit, vel inferior, &, quod conſequi inde neceſſe eſt, 6. nec imperio, nec ſubjectioni, 7. immo nec ulli dignitatum diſcrimini in illo locus ſit, adeoque recte ſcripſerit Ulpianus: *Quod ad jus naturale attinet, omnes homines aequales ſunt. l. 32. D. de reg. jur.* Addantur *l. 4. D. de juſt. & jure. l. 12. §. 3. D. de accuſat. l. 64. D. de condict. indeb.* (*)

(*) Mutuatos haec jureconſultos eſſe a Stoicis, obſervat Merillius *Obſerv. I*, 15. Et paſſim ſane ſimiles Stoicorum ſententiae exſtant apud Arrian. *diſſ. Epict. I*, 13. & Senecam *Epiſt. XLVII. & de benef. III*, 22. quas ipſe laudavit Merillius. Enimvero commune potius omnibus philoſophis & poëtis fuit hoc principium, quod non potuerunt non adoptare, quicumque naturam hominis paullo attentius ſunt contemplati. Huc ſane pertinet illud Euripidis *in Hecuba v. 291.*

Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροισιν ἴσος
Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι.
Lex enim vobis & liberis aequa
Et de ſervili ſanguine natis lata eſt.

nec non fragmentum Varronis apud Nonium Marcell. *II*, 98. *Natura in humanis omnia ſunt paria*: ut alia aliorum ejuſdem ſententiae teſtimonia nunc praetermittamus, quorum ſane complura hic accumulare liceret, ſi jam id ageremus.

Itemque libertatis. §. VI. Quumque in ſtatu naturali, ut inter aequales, nec imperio, nec ſubjectioni locus ſit: (§. V, 6.) conſequens eſt, 8. ut ſtatus naturalis ſit ſtatus libertatis (*), in eoque 9. nec ſubjectioni politicae, nec, quae jure gentium introducta eſt, ſervituti locus fuerit. 10. Ut in eo ſtatu exſulare oporteat leges poſitivas humanas, itemque 11. magiſtratus, 12. poenas, & 13. quidquid ſine alterius prae altero praerogativa poteſtateve intelligi non poteſt.

(*) Libertas nobis eſt facultas omnia agendi ſuo arbitrio, & in ſuam utilitatem. Ea vel politica ſeu civilis eſt, quando quis ſuperiorem non agnoſcit: cujus arbitrio, & in cujus utilitatem quid agere vel omittere teneatur: vel juris gentium, qua gaudent, qui in nullius domini poteſtate ſunt, nec ejus arbitrio & in ejusdem utilitatem omnia agere coguntur. Priori ergo libertati, quam politicam vocavimus, subjectio; poſteriori, quam juris gentium eſſe diximus, servitus opponitur. Addidit illuſtris Thomaſius *in Not. ad Inſt. p.* 13. tertiam libertatis ſpeciem, puta naturalem, quae §. 2. *Inſt. de jure perſ.* definitur. Sed quum ea, ipſo fatente viro doctiſſimo, oppoſitum non habeat, & magis ad ſtatum hominis phyſicum, quam moralem referenda ſit: ejus hic nulla habenda erit ratio.

In eo tamen vigere oportuit jus naturae. §. VII. Quia vero in ſtatu illo & leges poſitivas humanas, & magiſtratus, & poenas, ideo exſulare oportebat, quod omnes homines eſſent inter ſe aequales, (§. VI, 10. ſequ.) ea vero ratio non cadit in jus illud ſempiternum, ab ipſo Deo immortali conſtitu-

ſtitutum: ſatis patet, 14. hominum actiones & in ſtatu naturali lege naturali regi, 15. eoſque, qui in illo vivunt, non minus, quam nos, qui ſtatus adventitios adſcivimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum, 16. ad ſe ipſos amandos, conſervandos, perficiendos, 17. alios denique homines, tamquam ſe ipſos, diligendos, 18. neminem laedendum, 19. ſuum cuique tribuendum, quin & 19. ad omnia humanitatis ac beneficentiae officia aliis praeſtanda, eſſe obligatos (*).

(*) Habes hic praecipuum argumentum, quo jam ſupra hypotheſin Puſendorfhi de ſocietate, juris naturalis fonte ac ſcaturigine, profligavimus. (Lib. I. §. LXXV, 27.) Ponit vir doctus, jus naturae eſſe ex cuſtodia ſocialitatis, ad ſocietatem vero homines ipſa neceſſitate eſſe impulſos. At officia erga Deum & ſeipſum praeſtare tenebatur homo, etiamſi ſolus in hoc terrarum orbe viveret: aliis quoque hominibus obligatus erat ad omnia officia juſtitiae, humanitatis, & beneficentiae praeſtanda, etiamſi cum his nullo ſocietatis vinculo fuiſſet conjunctus, ſed quiſque ſuas ſibi res ſeorſum habuiſſet. Quo ergo colore vir doctus ex ſocietate repetere potuit jus, quod maximam partem & ſine ſtatu ſociali inter homines locum fuiſſet habiturum?

§. IX. Ex quo ſimul intelligitur, 20. quam abſurde HOBBESIUS omne jus ex pacto derivet, ac proinde 21. hominibus in ſtatu naturali viventibus jus in omnes & omnia tribuat, vel, 22. quod perinde eſt, omne jus naturae ex ſtatu naturali veluti proſcribat & in exſilium agat: (Lib. I. §. LXXIII.) & 23. non minus rationem fugere ſcriptores veteres, dum talem ſibi finxerunt ſtatum naturalem, in quo viventes homines parum diſcreparint a brutis, quippe nullo juris vinculo inter ſe colligati (*).

Ac proinde in eo ſtatu non fuit jus omnibus in omnes, nec iſte ſtatus fecit ex hominibus bruta.

(*) Ita ſtatum naturalem deſcribit Cicero *pro P. Sextio Cap. XLII. Quis veſtrum ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines nondum neque* NATURALI, *neque civili* JURE *deſcripto, fuſi per agros ac diſperſi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere aut retinere potuiſſent? Atque inter hanc vitam, perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen intereſt, quam* JUS *atque* VIS. Et Horat. *Serm. I, 3. v. 99. ſequ.*

Quum proceſſiſſent primis animalia terris
Mutum & turpe pecus: glandem atque cubilia propter
Unguibus & pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quae poſt fabricaverat uſus.
Donec verba, quibus voces ſenſusque notarent,
Nominaque invenere, dehinc abſiſtere bello,
Oppida coeperunt munire, & condere LEGES,
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Similia paſſim habent veteres, quae operoſe collegit Puſendorff. *de jur. nat. & gent.* II, 2, 2. Sed fictio haec eſt, & quidem parum veroſimilis. Quamvis enim facile largiamur, in ſtatu illo naturali valde obbruteſcere potuiſſe humanum genus, idque in integris gentibus & hodie fieri animadvertamus,

& olim factum eſſe, memoriae prodiderint ſcriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcellin. *Hiſt.* XXXI, 2. inde tamen non ſequitur, ut in ſtatu naturali juris naturae cognitio & obligatio plane nulla fuerit.

In ſtatu naturali omnibus eſt jus belli.

§. X. Quumque, ubi arctiora legum vincula, magiſtratuum poteſtas, & poenae exſulant, quod in ſtatu naturali fieri diximus, (§. VI, 10. ſequ.) ibi & oppreſſis nullum, niſi in ſeipſis, praeſidium eſſe poſſit: conſequens eſt, 24. ut in ſtatu naturali cuivis ſit jus, omnem vim atque injuriam vi propulſandi, 25. idque, quod alter jure perfecto debebat, vi extorquendi: non autem 26. alterum cogendi ad officia humanitatis ac beneficentiae praeſtanda (*), (Lib. I. §. LXXXIV, 47.) niſi 27. vel hic ſe ad ea praeſtanda pacto ultro obſtrinxiſſet, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) vel 28. extrema neceſſitas aliquem adegiſſet, ut res alienas contrectaret, eaſque in ſuos uſus converteret, (Lib. I. §. CLXX, 75.) 29. maxime, ſi talia eſſent officia, quae ab altero, niſi inhumaniſſimus fuiſſet, ſine aliquo detrimento ſuo potuiſſent praeſtari. (Lib. I. §. CCXVI, 4. ſequ.)

(*) Non ergo excuſari potuiſſet vis Davidis, quam minabatur Nabali, officia beneficentiae ſibi deneganti, ſi vel maxime ille in ſtatu naturali vixiſſet. 1. *Sam. XXV*, 21. 22. Non enim aliunde obligatus erat Nabal, quantumvis ſtolidiſſimus, ad commeatum Davidi gratis ſubmittendum, quam ex lege gratitudinis. Ad eam vero cogi neminem poſſe, jam ſupra obſervavimus, niſi ingratitudo ſit praegnans & cum injuria conjuncta. (Lib. I. §. CCXXVII, 42. *) Extrema vero neceſſitas vim quidem excuſaſſet, non autem vindictam, quam anhelabat Davides, quum Nabal nondum ei, commeatum auferenti, reſtitiſſet, ſed tantum eum denegaſſet petenti, quod eum jure ſuo facere potuiſſe, maxime de juſtitia cauſſae non omnino convictum, nemo non intelligit.

Praecipue vero in hoc ſtatu pactis opus erat.

§. XI. Quum denique & in ſtatu naturali ad officia humanitatis ac beneficentiae cogi nemo poſſet, adeoque ei opus eſſet pactis, qui certus de illorum praeſtatione eſſe vellet: (§. X, 26. ſequ.) ſequitur, 30. ut & in ſtatu illo omnia, quae tum de officio paciſcentium, tum de jure commercii & de contractibus diximus, locum habuerint, vel habere ſaltim potuerint: quin 31. ſaepe homines & illa, quae jure perfecto deberentur, pactis intervenientibus, a debitoribus ſibi ſtipulari debuerint, adeoque 32. nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in iſto ſtatu continerentur, quam pactorum religio, 33. eoque laxato ruptove, ſtatim labaſci ac rumpi oportuerit amicitiam.

An tanta ſit hujus ſtatus miſeria,

§. XII. Quibus poſitis, facile intelligitur, 34. quantumvis ab Hobbeſio, ipſoque Puſendorffio, hic ſtatus, tamquam miſerrimus depingatur: pleraque tamen, quae in illo deſiderant, ac horrent, non tam ipſi ſtatui, quam hominum malitiae eſſe tribuenda, 35. ob

ob quaedam etiam perperam reprehendi hunc ſtatum, veluti ob ſolitudinem, inopiam, famis frigoriſque periculum, ruditatem, virium propriarum imbecillitatem, ac bella inter homines perpetua, quum 36. ea omnia in ſtatu naturali non minus, quam in civili, potuiſſent evitari, ſi homines rectam rationem ſequi voluiſſent (*), & 37. in ſtatu civili aeque difficulter, ac in naturali, evitentur, ſi homines rationem ſequi nolint. Titius *Obſ. ad Puſend. de oſſic. hom. & civ. II*, 1, 9. quanta vulgo jactatur?

(*) *Solitudo* enim non concipi poteſt, niſi inter paucos & brevi tempore. *Inopia*, *fames*, *frigus* non magis premere potuerunt homines in ſtatu naturali, quam in civili, quum nihil obſtiterit, quo minus & res neceſſarias occuparent, & commercia aeque commode, ac in civitatibus, inſtituerent, & nondum nota eſſet illa dignitatum inaequalitas, quae luxuriam, matrem inopiae, peperit. *Ruditati* ac ignorantiae medemur per culturam rectae rationis. Cur vero rationem non aeque excolere potuiſſent homines, in ſtatu naturali, quam in civili, viventes? At plerumque candor vitaeque ſimplicitas pro barbarie, adfectatum elegantiae ſtudium pro cultiore vita venditatur. Praeterea, quum & hodie *virium propriarum imbecillitati* non aliter medeamur, quam per pacta & foedera: quidni idem in ſtatu naturali fieri potuiſſet? Denique, ſi *bellum* inter ſtatus naturalis incommoda referendum eſt: nihil ſane praecipuum habebit ſtatus civilis, quippe quo factum eſt, ut, quum olim ſinguli cum paucorum periculo vires inter ſe periclitarentur, hodie integrae gentes cum myriadum interitu in ſe invicem ſaeviant. Eat nunc aliquis, & ſtatum naturalem civili deteriorem eſſe, dicat, quum hic iisdem, quibus ille; ille paene non iisdem, quibus hic, incommodis fuerit obnoxius.

§. XIII. Itaque non eximia quaedam ſtatus naturalis miſeria, (§. XII.) ſed partim ſpes majoris ſecuritatis commoditatiſque, partim ipſa hominum malitia effecit, ut in ſocietates coaleſcerent: ceu paullo poſt erit dicendi locus. Quumque in ſtatu naturali non fortius ſit vinculum, quo homines contineantur, quam pacta & conventiones: (§. XI, 32.) conſequens eſt, 38. ut pactis vel conventionibus conſtitutae ſint ſocietates. Quumque pauciores facilius, quam multi, in unum placitum conſentire ſoleant: 39. in ſocietates primum ſimpliciores, deinde & in magis compoſitas, paullatim coaluiſſe homines, opinabile eſt (*). Quamobrem homines illi paullatim ſtatum ſocialem praetulerint?

(*) Idque & ipſa hiſtoria ſacra ſatis confirmat. Primum enim Adamum & Evam in ſocietatem matrimonialem, omnium ſimpliciſſimam, coiiſſe, notum eſt ex *Gen. II*, 22. 23. Inde mox nati liberi, *Geneſ. IV*, 1. 2. adeoque exorta eſt nova ſocietas, paullo magis compoſita inter parentes & liberos. Servi tum concipi non poſſunt, niſi dixeris, protoplaſtos ipſos liberos vel nepotes ſuos in ſervitutem redegiſſe. Immo quum Noachus tantum cum uxore, filiis & nuribus ſervatus in arca legatur: *Geneſ. VI*, 18. probabile ſane eſt, tunc temporis ſaltim pios nondum familias ſervorum aluiſſe: quum contra de Caini poſteris ob locum *Geneſ. VI*, 4. dubitari vix poſſit, quin

Digitized by Google

homines alios oppreſſerint, & in ſervitutem redegerint. Denique & civitatis, ſocietatis omnium maxime compoſitae, veſtigium jam *Geneſ. IV, 17.* reperimus. Ut adeo certiſſimum videatur, a ſocietatibus ſimpliciſſimis progreſſum paullatim factum eſſe ad magis compoſitas, & ab his ad maxime compoſitam, quae civitatis vel reip. nomine venire ſolet.

Quid ſocietas, & ſtatus ſocialis.

§. XIV. Et hic quidem per SOCIETATEM intelligimus conſenſum duorum pluriumve in eumdem finem, eademque media, quae ad finem illum obtinendum ſunt neceſſaria. Quamdiu ergo ille conſenſus durat, tamdiu durat ſocietas: ſimul ac ii, qui antea in eumdem finem eademque media conſenſerant, ſuum quiſque finem intendit, ſoluta cenſetur illa ſocietas, & res quiſque ſuas ſibi habere incipit (*). Unde & STATUS, in quo, durante ſocietate, vivunt homines, SOCIALIS vocari ſolet.

(*) Quod non ita accipi velimus, ac ſi unius diſſenſu ſtatim & pactum, quo inita eſt ſocietas, irritum fit, quod ſupra jam refellimus, (§. CCCLXXXII, 217.) ſed quod iſte a reliquis non amplius, tamquam ſocius poſſit conſiderari, qui cum reliquis nec in eumdem finem, nec in eadem media conſpirat, eumque animum ſuum ſignis luculentis teſtatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conventione jus, alterum ad ſervanda promiſſa adimplendaſque leges conventionis, vel, ſi id fieri non poſſit, ad reſarciendum damnum, praeſtandumque, quod intereſt, adigendi: at is non poteſt ſocius amplius dici, cui non amplius competit ſocii definitio, ex quo vinculum illud, quod ſocios continet, tam nefarie abrupit.

Societates ratione finis diverſiſſimae.

§. XV. Quandoquidem ergo quaelibet ſocietas ad certum finem tendit, (§. XIV.) fines vero diverſiſſimi ſunt: ſequitur profecto, 40. ut & ſocietatum eſſe poſſint diverſiſſima genera, adeoque, 41. ſi finis juſtus licituſque ſit, etiam ſocietas JUSTA & LICITA; ſin ille injuſtus ac illicitus, haec quoque INJUSTA & ILLICITA merito habeatur: (Lib. I. §. CCCXCVIII, 38.) ac proinde turpiſſimae ſint ſocietates latronum, piratarum, dardanariorum, & ſimiles. 42. Ut ſocietates omnes finibus diſcernantur (*), quumque ex fine de mediis judicandum ſit: 43. jura officiaque ſociorum ex ipſo ſocietatis fine merito ſint aeſtimanda.

(*) Sic vidimus ſupra contractum ſocietatis, cujus finis erat commune lucrum. (Lib. I. §. CCCLXXIX.) Alius vero eſt finis ſocietatis matrimonialis, alius parentum & liberorum, alius dominorum & ſervorum, alius denique maximae illius ſocietatis civilis, quam vocamus rempublicam. Quot ergo ſunt fines, totidem diverſas ſocietates, & quot ſocietates, totidem fines eſſe oportet. Huc pertinet inſignis locus, quo Ariſtoteles auſpicatur opus *Politicum I, 1.* Ἐπειδὴ πᾶσαν κοινωνίαν ὁρῶμεν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν, τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες, δῆλον, ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται. *Quia omnem communionem boni alicujus cauſſa conſtitutam videmus: (ejus enim, quod videtur bonum eſſe, gratia omnes omnia agunt,) perſpicuum eſt, omnes bonum aliquod propoſitum habere.*

§. XVI.

Digitized by Google

Itemque ratione conſenſus vel ultroneae, vel coactae.

§. XVI. Quumque ſine conſenſu non intelligatur ſocietas: (§. XIV.) hic vero vel ſit ultroneus, vel vi extortus, quem coactum adpellamus, & ratihabitione convaleſcere poſſe, ſupra oſtendimus: (Lib. I. §. CCCXLV, 29.) conſequens eſt, 44. ut & ſocietatum aliae ſint ULTRONEAE, aliae COACTAE, nec 45. has ideo ſtatim injuſtas dicendas eſſe, quod earum origo vitioſa fuerit, ſi poſtea ii, qui coacti ſocietati dederunt nomen, expreſſe vel tacite (Lib. I. §. CCCLXXXI, 10.) rem ratam habuerint (*).

(*) Sic rata inter Romanos & Sabinas, interque Beniaminitas & Siloitarum filias *Judic. XXI*, 21. *ſequ.* erat ſocietas matrimonialis, quamvis initium ejuſdem ob vim injuſtam eſſet vitioſum, quia poſtea ipſae raptae rem ratam habuerunt, neque dirimi voluerunt, male licet conciliata matrimonia. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p.* 110. Sic & coacta plerumque inter dominos & mancipia, bello capta, erat ſocietas: & tamen aliquando dominorum humanitas & manſuetudo efficiebat, ut non inviti ſervirent, idque ſerio dicerent, quod apud Plautum *Cap. II*, 2. *v.* 21. aliquis doloſe ait:

Quamquam non fuis multum moleſta ſervitus:
Nec mi ſecus erat, quam ſi eſſem familiaris filius.

Conf. *Exod. XXI*, 5.

Eaedem conſenſu vel expreſſo, vel tacito, vel praeſumto, conſtituuntur.

§. XVII. Praeterea, quum conſenſus alius ſit expreſſus, alius tacitus, qui ex facto colligitur, qualis eſt etiam patientia: (Lib. I. §. CCCXCI, 10. *) ſequitur, 46. ut & ſocietates vel EXPRESSO, vel TACITO conſenſu ineantur, & 47. perinde ſit, ac ſi conſenſiſſent, qui poſtea cum aliis in ſocietate vivunt, ad eumdem finem conſilia cogitationeſque ſuas conferunt, mediis quoque iiſdem, ac alii, ad finem illum adſequendum neceſſariis, utuntur. Quin, quum aliquando ex ipſa rei natura, alterum conſenſiſſe judicemus: (Lib. I. §. CCCXCI, 11.) 48. etiam ex PRAESUMTO conſenſu aliquando naſci ſocietatem, ſatis intelligitur (*).

(*) Talis eſt ſocietas inter parentes & liberos. Tantum enim abeſt, ut hi diſerte conſenſerint in hanc ſocietatem, eo tempore, quo in illam pervenerunt, ut tum ne conſentire quidem potuerint. Et quamvis poſtea rei paullo intelligentiores, conſentire poſſent, ſi vellent: tantum tamen abeſt, ut omnes hunc conſenſum verbis factisve teſtentur, ut plures diſſentiant, fraenaque mordere non dubitent. Nihilominus tamen ideo non dirimitur ſocietas, quia ipſa liberorum educatio hanc ſocietatem requirit, praeſumiturque, liberos non nolle poſſe cum parentibus in ſocietate vivere, ſine qua ipſi nec conſervari, nec commode educari poſſent.

Aliae porro ſimplices, aliae compoſitae.

§. XVIII. Aliquando contingit, ut non ſolum ſinguli homines, ſed & totae ſocietates eumdem finem intendant, eademque media ſibi ad adſequendum communem finem neceſſaria eſſe, intelligant. Quum ergo conſenſus in communem finem, eademque media ſit ſocietas: (§. XIV.) conſequens eſt, 49. ut non modo ſinguli, ſed & integrae ſocietates, in ſocietatem coire poſſint, adeoque 50. ſocietates ſint vel SIMPLICES, quas homines ſinguli, vel

COMPOSITAE, quas ſocietates ſimpliciores ineunt, quae tunc tamquam ſocii conſiderantur. Quin 51. ex eadem ratione patet, ſocietates etiam jam tum compoſitas coaleſcere poſſe in majores, & maxime compoſitas, atque 52. ita fieri, ut ſocietates quaedam ex multis hominum non millibus, ſed myriadibus, conſiſtant (*).

(*) Illuſtrat haec omnia experientia. Simpliciſſimae ſocietates ſunt conjugum, parentum & liberorum, dominorum & ſervorum. Ex his ſocietatibus omnibus, inter ſe conſociatis, naſcitur ſocietas compoſita major, quam vocamus FAMILIAM. Ex multis familiis conſociatis PAGI, VICI, URBES; ex pluribus pagis, vicis, urbibus integrae CIVITATES vel RESPUBLICAE; ex pluribus rebuſpublicis SYSTEMATA CIVITATUM vel reſpublicae Achaicae exſiſtunt. Vid. Cicero *de offic. I*, 17. Nimirum ſi minores ſimplicioreſque ſocietates non ſufficiunt fini adſequendo, ex plurium conſociatione majores & magis compoſitas naſci, neceſſe eſt. Hinc bene obſervat Juſtinus *Hiſt. I*, 1. initio *intra ſuam cuique patriam regna finita eſſe*, idemque teſtantur exempla Cananaeorum, Phoenicum, Graecorum, Gallorum, Germanorum, Britannorum, quorum provincias olim in plurima regna, pluresque civitates, ſciſſas fuiſſe, ex *Geneſ. XIV*, 1. *Joſ. XII.* 7. *Jud. I*, 7. Strabone *Geogr. XVI. p.* 519. aliiſque ſcriptoribus conſtat. Sed paullatim plures civitates, vi oppreſſae, majorem cum aliis civitatem conſtituere coeperunt: aliae, imminente a vicinis periculo, foedere junctae in ſyſtema aliquod rerumpublicarum majus coaluerunt. Ita Amphictyonum concordia Medorum potentiam concuſſit, & Achaiae res, alioquin ſatis exiguae, ſolo ſociorum conſenſu valuerunt. Vid. Jo. Henr. Boecler. *de concilio Amphictyonum.*

Aliae denique aequales, aliae inaequales.

§. XIX. Denique, qui in unum finem eademque media conſentiunt, vel aequales ſunt, vel inaequales. 53. Illi tamquam pares, media, ad communem finem adſequendum neceſſaria, communi conſenſu inveniunt, adeoque 54. inde naſcitur ſocietas AEQUALIS. In his 55. uni pluribusve id negotii datur, ut de fine mediiſque, ad finem adſequendum neceſſariis, ſoli diſpiciant, & tunc 56. ea ſocietas eſt INAEQUALIS, quam & RECTORIAM vocant. Res ipſa autem & ingenii humani indoles unumquemque convincet, 57. quo major eſt ſocietas, eo minus fieri poſſe, ut tanta ſociorum multitudo media neceſſaria communi conſenſu & ſuffragio inveniat, adeoque, 58. quo major eſt ſocietas, eo magis eam eſſe debere rectoriam ac inaequalem (*).

(*) Hinc experientia docet, quo majora ſunt imperia, eo minus juxta illa conſiſtere libertatem, &, gliſcente nimis imperio, prolatiſque civitatis finibus, ſaepe ipſam neceſſitatem ſubigere homines, libertatis alioquin amantiſſimos, ut adductius regi ſe patiantur. In magna enim, at libera & aequali ſocietate, quia pars major meliorem vincit, non poſſunt non ſaepe prava conſilia capi; fieri etiam vix poteſt, ut non procax libertas civitatem miſceat, ſociique in plures factiones diſtrahantur. Tunc vero *diſcordantis patriae plerumque non aliud remedium eſt, quam ut ab uno regatur*, ceu de republica Romana, jam ab Auguſto occupata, judicabant prudentiores apud Tacit. *Annal. I*, 9.

§. XX.

Digitized by Google

Omnis ſocietas eſt una perſona moralis.

§. XX. Ceterum, cujuſcumque generis ſit ſocietas, ex ipſa definitione patet, eam ad adſequendum eumdem finem, eademque adhibenda media, eſſe comparatam. (§. XIV.) Quum vero conſentire in eumdem finem, eademque media non poſſint, niſi qui idem volunt, nec idem velle poſſint, niſi qui finem bonum, mediaque fini accommodata eſſe, intelligunt: (Lib. I. §. XXXII, 8.) conſequens eſt, 59. ut ſingularum ſocietatum concipienda ſit una voluntas, unuſque intellectus, adeoque 60. ſingulae veluti unam perſonam, quam ad differentiam ſuppoſitorum phyſicorum *moralem* vocamus, conſtituant (*).

(*) Sic Cicero *de Offic. I*, 17. obſervat, per omnem amicitiam, adeoque & ſocietatem, *ex pluribus fieri unum*, idque ideo, quod omnes *unum & idem ſentiant.* Add. *Catilin. IV*, 7. At luculentiſſime Apuleius *de habit. doctr. Plat. Lib. II. p.* 25. *Civitatem eſſe*, ait, *conjunctionem inter ſe hominum plurimorum, in quibus ſint regentes alii, alii deteriores, conjuncti inter ſe concordia, atque inde ſibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia ſua temperantes, unamque civitatem iiſdem moribus illam fumtam, & EADEM VELLE atque EADEM NOLLE incolarum mentes adſueverunt.* Ceterum, naturam perſonae moralis diſces ex Senecae *Epiſt. CII.* itemque ex *l.* 30. *D. de uſurpat. & uſucap.*

Ergo eadem ſocietatum jura & obligationes ſunt, ac ſingulorum hominum.

§. XXI. Si vero unaquaeque civitas veluti unam perſonam conſtituit: (§. XX, 60.) conſequens eſt, 61. ut & iiſdem legibus, ac homines ſinguli, vel perſonae phyſicae, regantur (*), adeoque 62. officia omnia, quae jus naturae hominibus ſingulis praeſcribit, a ſocietatibus quoque, tum majoribus, tum minoribus, religioſe ſint obſervanda. 63. Ut contra, quae perſonis ſingulis competunt, jura etiam ſocietatibus competant, & ſocii res juraque, quae ad ſocietatem pertinent, communia habeant: immo 64. & adfectiones perſonarum & corporum non incommode tribuantur ſocietatibus, adeoque 65. illae eleganti ſatis metaphora & VIVERE & AEGROTARE, immo & MORI & INTERIRE dicantur. Vid. Koehler. *Spec. jur. gent. I. §. XX. ſequ.*

(*) Hoc ipſo confirmatur, quod jam ſupra oſtendimus, JUS GENTIUM nihil aliud eſſe, quam ipſum jus naturae vitae hominis ſociali, negotiiſque ſocietatum & integrarum gentium adplicatum. (Lib. I. §. XXI, 44.) Et recte jus gentium *jus naturale ſocietatum* vocat laudatus Koehler. *ibid.* §. *XXXIV.* Ex quo ſimul patet, quam male ii ſubducant rationes, qui ſocietates majores, veluti imperia & reſp. ab obligatione juris naturalis veluti abſolvunt, omniaque juſta putant imperantibus, quae illis vel reip. conducant. Unde merito exſecrandum illud Caeſaris apud Ciceronem *de offic. III*, 21.

Si violandum eſt jus, regnandi gratia
Violandum eſt, aliis rebus pietatem colas.

Plura de peſtilentiſſimo hoc pſeudopoliticorum principio dixit Hert. *Polit: paed. §. XIII. p.* 22. *ſequ.*

§. XXII.

Sociorum obligatio ratione ſocietatis, & ſocietatis jus ratione ſociorum.

§. XXII. Ex eodem principio merito colligimus, 65. unumquemque ſocium obligatum eſſe ad actiones ſuas communi ſocietatis fini attemperandas, adeoque 66. illum injuriam facere ſociis, qui ex eorum incommodo fructum capit, vel 67. aliquid agit, quod fini ſocietatis adverſatur, vel 68. reliquos ſocios laedit, ac proinde nec injuriam illi fieri, ſi & ad reſarciendum damnum, & 69. ad officia ſocii in poſterum accuratius obſervanda, malo quodam paſſionis, quod poenam vocant, adigatur. (Lib. I. §. CCXI, 120.) Denique 70. non poſſe vitio verti ſocio, ſi vel ſocium, tam male conciliatum, a ſe ſegreget, vel 71. ipſe excedat ſocietate, in qua nec finis communis, nec mediorum, ad hunc finem neceſſariorum, ratio habetur.

Ratione aliorum.

§. XXIII. Denique ex eodem principio patet, 72. ſocietatem quidem NEMINEM LAEDERE, & 73. SUUM CUIQUE TRIBUERE; non tamen 74. alterius privati, vel alterius ſocietatis, utilitatem ſuae anteponere debere. Quum enim quaelibet ſocietas unam perſonam moralem conſtituat, (§. XX, 60.) eique idem jus, quod ſingulis perſonis phyſicis, competat, (§. XXI, 63.) nulla autem perſona phyſica alteram magis, quam ſeipſam amare, (Lib. I. §. XCIV, 65.) vel ei officia humanitatis, quae ſibi, vel amicis, noxia futura ſint, praeſtare teneatur: (Lib. I. §. CCXVIII, 13.) etiam ſocietas alteri hujuſmodi officia cum detrimento ſuo praeſtare, vel utilitatem alienam propriae anteponere, non tenetur (*).

(*) Ita inhumanos non dixeris unius ſocietatis mercatoriae contribules, ſi alteri ſocietati, vel privato, monopolium concedere nolint. Id enim cum manifeſto totius ſocietatis ſuae detrimento eſſet conjunctum. Nec quiſquam juſtum piumque bellum geſſiſſe dixerit Cimbros, Teutones, Helvetios, qui novas quaeſituri ſedes, quaſi jure quodam ſuo poſtulabant, ut Romani illis loco cederent, certoſque terrae tractus, quos ipſi occuparent, adſignarent. Id enim ſine maximo propriae reip. detrimento illis concedere non poterant Romani. *Quas enim terras daret populus, agrariis legibus intra ſe dimicaturus?* inquit Florus III, 3. Et Tencteris atque Uſipetibus, ſimilia petentibus, recte reſpondit Caeſar: *Nullos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praeſertim multitudini ſine injuria poſſint.* Caeſar. *de bello Gall. IV*, 8.

Ratione ſocietatum majorum.

§. XXIV. Similiter demonſtrari poteſt, 75. in compoſitis ſocietatibus minorum utilitatem majorum fini non repugnare, immo eamdem cedere debere utilitati majorum. Quia enim minores ſocietates tunc conſiderantur tamquam ſinguli ſocii, (§. XVII, 50.) ſocii vero ſinguli in unum eumdemque finem communem eademque media conſentire, (§. XIV.) nec propriam utilitatem fini communi ſocietatis anteponere tenentur: (§. XXII, 66.) etiam mino-

minores ſocietates, quae in majorem, magiſque compoſitam ſocietatem coaluerunt, nihil, quod majori illi ſocietati manifeſto refragetur, agere, ſalva juſtitia, poſſunt (*).

(*) Sic familiae non parum prodeſſet immunitas a tributis & muneribus quibuſcumque perſonalibus. At, quia haec utilitas ſocietatis ſimplicioris cum detrimento majoris, puta reipublicae, eſſet conjuncta: nemo hujus rectores dixerit injuriam facere familiae, ſi immunitatem flagitanti repulſam det: quum contra reprehenſionem prudentum procul dubio incurrant principes & magiſtratus, qui ſingulis hominibus familiiſve conſulturi, nervos reip. incidere non dubitant. Hinc quum Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret: *impetum ejus attinuere ſenatores*, DISSOLUTIONEM IMPERII *dicendo, ſi fructus, quibus reſpublica ſuſtineretur, deminuerentur.* Tacit. *Annal. XIII*, 50.

§. XXV. Poſtremo, quum in ſocietatibus ſociorum omnium officia ex ipſo cujuſque ſocietatis fine aeſtimanda ſint: (§. XV, 43.) ſatis patet, 76. eſſe hanc veluti omnium legum, quibus ſocietates continentur, ſummam: AD OMNIA EA AGENDA OBSTRICTOS ESSE SOCIOS, SINE QUIBUS FINIS, QUEM SOCIETAS INTENDIT, OBTINERI NEQUEAT: contra 77. EA OMNIA, QUAE FINI SOCIETATIS ADVERSENTUR, OMITTENDA ESSE; adeoque 78. recte dici, ſocietatis cujuſque ſalutem ſupremam ſociorum legem eſſe debere.

De officiis ſociorum axiomata generalia.

CAP. II.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE CONJUGALI OBSERVANDIS.

§. XXVI.

VElle Deum, ut genus humanum propagetur, eorumque numerus, qui quotidie debitum naturae reddunt, nova prole ſuppleatur (*), vel inde patet, quod alias finis, quem ille in producendo genere humano intendit, non obtineretur. (Lib. I. §. LXXVII, 31.) Qui ergo illum finem ob oculos habent, finem bonum intendunt, ſimulque media, per quae ille finis obtineri poteſt, adhibere tenentur. Quum vero obtineri finis ille non poſſit, niſi maſculus & femina in concubitum conſentiant: conſequens eſt, 1. ut conjugium ſit ſocietas, (§. XIV.) eaque, 2. quia ad finem bonum & Deo gratum comparata eſt, licita & honeſta, (§.

Conjugium eſt ſocietas licita & ſimpliciſſima.

(§. XV, 41.) &, 3. quia ex pauciſſimis hominibus diverſi ſexus conſtat, ſimpliciſſima dicenda ſit. (§. XVIII, 50.)

(*) Hinc Graeci ſocietatem conjugalem recte vocarunt τὴν στοιχειωδεστάτην τῶν κοινωνιῶν, *exordialem reliquarum ſocietatum*, & quaſi quoddam generis humani ſeminarium, quia ſine ea genus humanum fuiſſet *unius aetatis*, uti de populo Romano ab uxoribus deſtituto loquitur Florus *Hiſt. I*, 1. Rem plane φιλοσόφως expreſſit Seneca tragoedus *in Hippolyto v.* 466.

Providit ille maximus mundi parens,
Quum tam rapaces cerneret fati manus,
Ut damna ſemper ſobole repararet nova.
Excedat, agedum, rebus humanis Venus,
Quae ſupplet ac reſtituit exhauſtum genus:
Orbis jacebit ſquallido turpis ſitu.

Et paucis interjectis v. 478.

Caelibem vitam probet
Sterilis juventus: hoc erit, quidquid vides,
Unius aevi turba, & in ſemet ruet.

Ejus finis non modo procreatio, ſed & educatio ſobolis.

§. XXVII. Quum tamen finis Dei, tamquam auctoris humani generis, non ſolum in eo conſiſtat, ut homines exſiſtant, ſed & ut verae felicitatis ſint participes: (Lib. I. §. LXXVII, 31.) ſequitur, 4. ut non ſolum procreanda, ſed & ita educanda ſit ſoboles, ne potius in inutilia terrae pondera, quam in idonea membra humani generis, adoleſcat. Quumque officium iſtud educandi ſobolem nemini incumbere poſſit, quam parentibus, quibus ipſe Deus ideo tenerrimum ejus amorem impreſſit (*): merito inde colligimus, 5. eos non modo procreationem ſobolis, verum etiam commodam ejuſdem educationem, tamquam finem matrimonii, ſibi ob oculos ponere debere, adeoque 6. genuinum conjugii finem eſſe PROCREATIONEM COMMODAMQUE EDUCATIONEM SOBOLIS.

(*) Adeo *ipſe naturalis ſtimulus parentes ad liberorum ſuorum educationem hortatur*, obſervante Juſtiniano *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* immo non homines tantum, ſed & ipſa bruta animalia, quae curam foetus non abjicere, prius animadvertimus, quam ipſe victum quaerere, ſeque adverſus aliorum animalium injurias defendere poſſit. Quum ergo Deus, tamquam ens ſapientiſſimum, nihil omnino fruſtra faciat, & hic inſtinctus, quem in hominibus brutiſque deprehendimus, non alium finem habere poſſit, quam ut illo parentes ad educandam curandamque ſobolem impellantur: illam curam nobis demandare voluiſſe Deum, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Recte ergo Euripides *in Medea* v. 1098.

Οἷσι δὲ τέκνων ἔστιν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ᾽, ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον·
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψουσι καλῶς,
Βίοτόν θ᾽ ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.

Sed quibus in aedibus eſt liberorum
Dulce germen, eos, video, curis
Confici omni tempore:
Primum quidem, quo pacto illos bene educent,
Et unde victum relinquant liberis.

Definitio conjugii, de eoque axiomata.

§. XXVIII. Itaque CONJUGIUM eſt ſocietas ſimplex perſonarum diverſi ſexus, procreandae educandaeque ſobolis cauſſa inita. Ex eaque

eaque definitione patet, 7. nuptias contrahi non poſſe ſine perſonarum utriuſque ſexus conſenſu: (§. XIV.) 8. Ad ea omnia obſtrictos eſſe conjuges, ſine quibus procreatio commodaque educatio ſobolis obtineri nequit (*), 9. eaque omnia omittenda, quae huic conjugii fini adverſantur. (§. XXV, 76. 77.)

(*) Sane enim aliquando ſatius eſſet, non procreare liberos, quam procreatos male educare. Leve hoc generis humani diſpendium eſt, ſi non omnibus annis idem ſit proventus hominum. At maximum ſaepe detrimentum illud capit ex uno vel altero homine, nato in generis ſui dedecus, quia inſtitutione bona, commodaque educatione caruit. Quam infelix fuit humanum genus, quod uno Nerone fuit numeroſius? Recte & graviter Juvenalis *Sat. XIV. v.* 70.

Gratum eſt, quod patriae civem populoque dediſti,
Si facis, ut patriae ſit idoneus, utilis agris,
Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit quibus artibus, & quibus hunc tu
Moribus inſtituas.

Add. Senec. *de Benef.* III, 30.

Nuptias faciunt conſentientes.

§. XXIX. Quia ergo nuptiae ſine conſenſu contrahi non poſſunt: (§. XXVIII, 7.) facile patet, 10. ratas non eſſe nuptias inter raptorem & raptam, (Lib. I. §. CIX, 43.) niſi vi rapta ex poſtfacto ultro conſenſerit (*): (§. XVI. *) nec magis 11. eas conſiſtere, ſi alterutri vis atrocior facta, (ibid.) vel 12. dolo malo aliquis implicatus ſit nuptiis, a quibus, ſi abfuiſſet dolus, omnino abhorruiſſet. (Lib. I. §. LVII, 53.) Quamvis vero conſenſus hic conjugum nuptialis omnino ſit neceſſarius: quia tamen ſocietas non eſt, ubi quis in finem tantum, non item in media, conſenſit, 13. ſolum conſenſum in finem futurum jure naturae nondum efficere nuptias, ſed 14. conſenſum praeſentem in ipſam communicationem corporum requiri, arbitramur.

(*) Dummodo vera antea vis adhibita fuerit. Saepe enim olim vim gratam experiebantur virgines, non quod nollent alicui nubere, ſed ne velle, & ruere in virorum amplexus viderentur. Morem hunc jam antiquiſſimis temporibus inoleviſſe, teſtatur Romulus apud Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom.* II. *p.* 100. ubi apud Sabinas raptum, ſuo imperio factum, ita excuſat: οὐκ ἐφ' ὕβρει τὴν ἁρπαγὴν, ἀλλ' ἐπὶ γάμῳ γενομένην. ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος, καὶ πρέπον συμπάντων, καθ' ὃς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον. *Raptum hunc non ad contumeliam, ſed ad conjugium, pertinere: morem hunc Graecorum eſſe antiquiſſimum, & qui maximum decus adferat expetitis ad nuptias mulieribus.* Idem & aliarum gentium moribus probatum eſſe, novimus, quod honeſtius eſſet, virginem rapi, quam ultro in manum viri convenire. Hanc vero vim, mulieribus male repugnantibus illatam, non adverſari conſenſui, facile unuſquiſque animadvertit.

Quae differentia ſit conſenſus

§. XXX. Ex quo ſimul patet, 15. conſenſum in futuras nuptias potius SPONSALIORUM, quam CONJUGII, nomine venire, adeoque 16. ſubtiliorem eſſe canoniſtarum diſtinctiunculam inter

ſpon-

ſponſalitii & nuptialis? ſponſalia DE PRAESENTI & DE FUTURO, quam ut ea ex recta ratione poſſit defendi. Quia tamen ſponſalia ſunt pactum, pactaque omnia jure naturae perfecte obligant: (Lib. I. §. CCCLXXXVII. ſequ.) nemo dubitaverit, 17. quin & ſponſalia ſint adimplenda (*), niſi 18. ea, quibus & alia pacta vitiari obſervavimus, (Lib. I. §. CCCXCII. ſequ.) vel animorum diſſimilitudo, vel aliae juſtae cauſſae, dirimi potius hoc pactum, quam par male conciliatum infeliciſſimis auſpiciis jungi, ſuadeant.

(*) Mira ergo diſpoſitio juris Romanorum, ut ſponſalibus neutra pars perfecte obligetur. Quum enim reliqui Latini inde ſaltim actionem ex ſponſu darent, ad id, quod intereſſet, pactum hoc non fuiſſe ſervatum. Gell. *Noct. Att. IV*, 4. Romani quemque ſuo arbitrio & impune renunciare conditioni ſtatuebant. *l.* 1. *C. de ſponſal. l.* 2. *C. de repud.* Sed cum ipſis conjugibus ſumma eſſet divortendi libertas: fieri vix poterat, ut vinculum, quod ſponſum ſponſamque continet, firmius exiſtimarent: ac proinde non potuerunt non & repudia apud eos eſſe libertima.

Habilitas conjugum ratione aetatis. §. XXXI. Quumque finis matrimonii ſit procreatio commodaque educatio ſobolis, (§. XXVII, 6.) eaque omnia, ſine quibus hic finis obtineri non poteſt, facienda, quae illi adverſantur, omittenda ſint: (§. XXVIII, 8. 9.) ſequitur ſane, 19. ut, qui ad nuptias adpellunt animum, ea aetate eſſe debeant, ut ſperari poſſit, eos & procreationi ſobolis, & ejuſdem educationi ſufficere: & hinc 20. merito arcendi ſint infantes, immo 21. & adoleſcentes, quorum nondum eſt vel tantus vigor, ut genus humanum nova vegetaque ſobole augere (*), vel tanta virtus & prudentia, ut & alimenta uxori liberiſque parare, & eorum actiones, pro eo, ac decet, regere poſſint (*).

(*) Hinc ea in re pleroſque legiſlatores prudentia ſuperavit Lycurgus. Quum enim is vulgo juvenum ac juvencularum nuptias quam maxime probari, animadverteret: ipſe, teſte Xenophonte *de rep. Laced. Cap. I. §. 6.* *ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν, ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγονίᾳ νομίζων, poteſtate ademta, ne quivis uxores ducerent, quum ipſis lubitum eſſet, juſſit, ut, dum vigerent corpora, matrimonia contraherent; idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Deinde quum plerique parentes ad procreandam, quam educandam, ſobolem ſint aptiores: Lycurgus hanc curam publicam eſſe voluit, omnibuſque Laconum adoleſcentibus praefecit: *ἄνδρα ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται. τοῦτον δὲ κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα, εἴ τις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. virum ex illorum numero, qui ſummos magiſtratus obeunt, cui paedonomi eſt inditum nomen, cuique plenam poteſtatem colligendi pueros conceſſit, & eoſdem puniendi graviter, inſpectanti, an quis nequiter agat.* Vid. Xenoph. *ibid.* Cap. II. §. 2. Digna profecto res, quam non negligerent aliae reſpublicae.

An & ſenes nu- §. XXXII. Ex quo facile intellectu eſt, quid judicandum ſit de ſenum

ſenum nuptiis. Quemadmodum enim 22. ob indiſſolubilitatem hujus ſocietatis, de qua paullo poſt dicendi locus erit, non divellendi ſunt conjuges, qui in illo ſtatu conſenuerunt, 23. tolerandumque etiam videtur matrimonium viri declivioris aetatis, ſed adhuc vegeti, cum muliere juvene, quum adhuc ſperare liceat, par illud finem matrimonii adſequuturum: ita 24. nemo ſanus probaverit nuptias ſenis cum ſene, vel 25. adoleſcentuli cum anu effoeta ac decrepita, quale par male compoſitum ſine turpiſſima impudicitia nec in finem, nec in media matrimonii, conſentire poteſt (*). *prias recte contrahant?*

(*) Quid enim turpius, quid impudentius fingi poteſt femina, quae, *quum ſint tres capilli, quatuorque dentes, gaudet octoginta nupturire poſt mortes, virumque demens cineribus ſuis quaeris prurire?* uti loquitur Martial. *Epigr. III*, 93. Tolerantur in civitatibus hujusmodi nuptiae, quae nuptiarum nomen vix tuentur, quia, judice Quinctiliano *Declam. CCCVI. quaedam & nubendi impudicitia eſt.* Eleganter, uti ſolet, de hujusmodi matrimonio Pufendorfius *de jure nat. & gent. VI*, 1, 25. *Quae matrimonia fortaſſe non incommode vocare poſſis* HONORARIA: *eo ſenſu, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris ſine functione datur. Apud Suetonium Ner. Cap. XXXV. uxoria ornamenta vocantur, eo ſenſu, quo triumphalia ornamenta dici ſuevetunt.*

§. XXXIII. Multo minus ergo 26. iis permittendum eſt matrimonium, quos vel ipſa natura, vel 27. hominum malitia, potentia procreandi ſobolem privavit, adeoque 28. impudiciſſimae ſunt non modo eunuchorum, ſed & ſpadonum nuptiae, quamvis eas exemplis non carere, ſatis conſtet (*), niſi 29. occulta & incerta ſit maſculi impotentia ſterilitaſve feminae, nec omnis ſpes curationis evanuerit, alterque conjux hoc Catone contentus eſſe, & meliora ſperare, velit. *An ſpadones & eunuchi?*

(*) Abſurda ergo matrimonia ſpadonum apud *Ægyptios*, de quibus Grot. *ad Deut. XXIII*, 2. Abſurda iridem eunuchorum apud Turcas, de quibus Ricaut *dans l'Etat preſent de l'Empire Ottoman, II*, 21. Et tamen inter ipſos Chriſtianos, quod mireris, diſceptatum novimus, licitumne ſit caſtrato uxorem ducere? qua de quaeſtione ſingularis exſtat libellus Hieronymi Delphini *de eunuchi conjugio*, quod ipſe lepide vocat *die Capaunen-heyrath*, recuſus *Jenae MDCCXXXVII.* Id vero merito retuleris inter portenta ſaeculi, de quibus jam ſua aetate Juvenalis *Sat. I. v.* 22.

Quum tener uxorem ducat ſpado, Maevia Tuſcum
Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma:
Difficile eſt, ſatyram non ſcribere.

§. XXXIV. Quamvis vero ex eodem principio recte colligere liceat, 30. eos easve, qui quaeve obtinendo matrimonii fini ſe ſatis idoneos idoneaſve eſſe, animadvertunt, recte & ordine facere, ſi matrimonium contrahant: non tamen 31. talis eſt obligatio *An omnes natura habiles obligati ſint ad matrimonium?*

Digitized by Google

tio ad ineundum matrimonium, ut is contra jus naturae egiſſe videatur, qui caſtum caelibatum inauſpicato praeferre matrimonio ſtatuit (*). Quum enim nemini imputanda ſit omiſſio actionis, ſi agendi defuerit occaſio, (Lib. I. §. CXIV, 56.) & ſaepe contingat, ut tum res ipſa, tum tempus, locus, aliaeque circumſtantiae turbent conſilium contrahendi matrimonium, adeoque illud ineundi deſit occaſio: vitio ſane tunc ei verti non poteſt caelibatus, cui divina providentia conditionem honeſtam non obtulit.

(*) Eſt haec ſententia Judaeorum, quam ex eorum magiſtris pluribus deſcribit Jo. Selden. *jur. nat. & gent. ſecund. diſcipl. Hebr. V*, 3. Neque enim illud recte probant ex loco *Geneſ. I*, 28. qui non legem, ſed benedictionem divinam, comprehendit. Et abſurdum eſt, illos, qui caelibatum ex juſta cauſſa praeferunt matrimonio, coargui, quod generi humano male conſulant, quaſi ideo interiturum ſit genus humanum, ſi unus vel alter ex juſta cauſſa ad nuptias non adpellat animum. Hinc parum memores praeceptorum Paulli, apoſtoli, 1. *Cor. VII*. eſſe videntur ii, qui ex Chriſtianis pedibus in illam Judaeorum ſententiam ire non dubitant.

Extra matrimonium vetitum omne genus libidinis.

§. XXXV. At id tam certum eſt, quam quod certiſſimum, quum medium ſit propter finem, adeoque concubitus propter procreationem educationemque liberorum, omniaque, quae huic fini adverſantur, ſint omittenda, (§. XXVIII, 9.) 32. graviter peccare omnes, qui medio illo, quod Deus ad certum finem deſtinavit, abutuntur ad explendam tantum libidinem, adeoque 33. omnem nefandam Venerem, quam ſcire non proficit, 34. omnia adulteria & 35. ſtupra, 36. omnes furtivos amores, qui inſuper cum maxima aliorum injuria conjuncti ſunt, denique 37. omnes foedas pollutiones aeque, ac 38. quaeſtum nefandum & 39. lenocinium rectae rationi omnino adverſari: neque adeo 40. aliud eſſe propagandi ſupplendique generis humani legitimum medium, praeter ſocietatem conjugalem, quam adhuc deſcripſimus (*).

(*) Omnes enim hae impuriſſimae commixtiones non fiunt procreandae ſobolis cauſſa, ſed ii, qui his libidinibus indulgent, potius hunc finem, quantum in ipſis eſt, impedire ſtudent. Et ſi vel maxime natura hoc pravum illorum conſilium alio vertit, ut ſoboles, etiam invitis parentibus, naſcatur: his tamen alter finis, puta, educatio ejuſdem, minime omnium ob oculos eſt, & maxime patri, qui prolem, tamquam incertam & vulgo quaeſitam, plerumque negligit. Ex quo deinde plerumque ſequitur, ut infeliciſſimi hi liberi ad omne ſcelus adoleſcant, & generi humano oneri potius ſint, quam ornamento. Quod quum omnino prohibendum ſit: facile patet, non injuſte agere magiſtratus, qui & adulteros & ſtupratores ad ſuppeditanda liberis alimenta; & hos, ſi feminas, injecta ſpe matrimonii, ad ſtuprum pellexerint, etiam ad ducendas ſtupratas adigunt.

An πολυανδρία & com-

§. XXXVI. Ob eamdem cauſſam 41. πολυανδρίαν, id eſt, unius feminae cum pluribus viris conjunctionem, rectae rationi omnino refra-

refragari, adeoque & 42. communionem uxorum, quam in republica ſua Platonem civibus permiſiſſe, aiunt, plane eſſe reprobandam, liquet. Ariſtot. *Polit. II*, 2. Quum enim utroque caſu incerta futura ſit paterna prolis origo, eaque incertitudo commodam liberorum educationem vel maxime impediat: (§. XXXV.*) tantum abeſt, ut foedas has commixtiones probet recta ratio, ut ne ii quidem populi, quos alioquin πολυγυνίαν, id eſt, unius viri cum pluribus uxoribus conjugium, permiſiſſe conſtat, ulli feminae facultatem dederint, cum pluribus maritis uno eodemque tempore in manum conveniendi (*).

munio uxorum ſit licita?

(*) Non igitur acutius Papirius Praetextatus eludere potuiſſet curioſitatem matris, quid rei magnae in ſenatu eo die conſultatum eſſet, paullo compreſſius ac violentius ſciſcitantis, quam dum actum in ſenatu dixit: *utrum videretur utilius magiſque e republica eſſe, unuſne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta eſſet?* Quum enim nulli in mentem veniſſet, alterutrum legibus permittendum eſſe: matronae Romanae, a matre Praetextati de periculo monitae, poſtero die nudare animi ſententiam non dubitarunt, adeuntes amplisſimum ordinem, & non ſine lacrymis orantes, *una potius duobus nupta fieret, quam ut uni duae.* Gell. *Noct. Att.* I, 23. Sed tantum abeſt, ut πολυανδρίαν tolerarint Romani, ut ne barbari quidem eam umquam admiſerint, quamvis promiſcuum uſum uxorum aliqui probarint, veluti Taprobanenſes, Ichtyophagi, Hylophagi, Nomades, Garamantes, Troglodytae, Agathyrſi, Gindani, Britanni, de quibus videndus Pufendorff. *Jur. nat. & gent.* VI, 1, 15.

§. XXXVII. Paullo altioris indaginis eſt quaeſtio, an πολυγυνίαν, ſeu unius mariti cum pluribus uxoribus connubium, jus naturae permittat? Neque enim I. hujuſmodi conjugium vel procreationem ſobolis impedit, vel II. efficit, ut proles incerta videatur. Praeterea III. multae gentes, ipſeque Dei populus, & probarunt hanc cum pluribus uxoribus ſocietatem, & ſibi non infelices viſi ſunt, dum plures feminas domum duxerunt; ut jam non dicamus, IV. Turcarum, aliorumque populorum orientalium, exempla argumento eſſe, non pejus ſe habere liberorum procreationem atque educationem, ſi unus plures, quam ſi unam quiſque domum ducat: itemque V. ſaepe vel mariti vigorem, vel uxoris intolerabiles mores, vel ejuſdem ſterilitatem, vel ipſius reipublicae ſalutem, aliaſque juſtas cauſſas videri ſuadere, ut polygamia ſimultanea monogamiae praeferatur (*).

Argumenta pro πολυγυνία.

(*) Eo redeunt praecipua, quibus polygamiae patroni utuntur, argumenta, ex ſola ratione deprompta. Quae enim ex ſcriptura ſacra addunt, ea huc non pertinent. Magno argumentorum utriuſque generis adparatu cauſſam hanc egerunt Huldericus Neobulus, de cujus libro *de digamia* videndus Seckend. *Hiſt. Lutheran.* III, 79. *Addit.* III. *lit.* x. p. 281. Bernardinus Ochinus, ex inſtituto refutatus a Theod. Beza *libro de polygamia* & Jo. Gerardo *de conjug.* §. *CCVII.* de quo videndus Petr. Bael. *Dict. hiſt. & crit. ſub Ochinus.* Jo. Lyſerus,

ſerus, qui ſub fictis Theophili Alethaei, Vinc. Athanaſii, Gottl. Wahrmundi nominibus latitans, plures libellos ea de re ſparſit in vulgus, de quibus fuſius egit Vinc. Placcius *Theatr. pſeudonym. n. 97. & 7. 2867.* Adverſus eum calamum ſtrinxerunt Jo. Brunsmannus, Jo. Muſaeus, Diekmannus, Feltmannus, Geſenius, at in Puſendorffium injurius, Jo. Meyerus, & alii. Denique polygamiae patrocinium ſuſcepit vir, quem ſtudia ſua, melioribus litteris conſecrata, hoc ingenii foetu interrumpere non decebat, Daphnaeus Arcuarius, in libro Germanice ſcripto, *von Ehſachen*: ut jam non dicamus de noviſſima controverſia, quae nuper a jureconſulto Dantiſcano, majore fortaſſis eccleſiae damno, quam fructu, excitata, plures libellos eriſticos peperit, quos, utpote ubivis obvios, recenſere hic nihil attinet.

Ea rectae rationi non convenit.

§. XXXVIII. Enimvero, quum conjugium ſit, ea omnia, quae conjugii fini adverſantur, omittere, (§. XXVIII, 9.) fini vero illi, quia conjugium eſt ſocietas, vel maxime adverſetur diſcordia circa finem & media, (ibid.) denique illa diſcordia eo minus evitetur, quo major eſt ſocietas (*): (§. XIX, 57.) merito colligimus, 43. πολυγυνίαν quoque rectae rationi minus convenire, quam unius cum una matrimonium, & proinde, 44. quum natura nos obliget, ut ex pluribus bonis id, quod optimum eſt, eligamus, (Lib. I. §. XCII. *) potius nos ad monogamiam, quam ad polygamiam eligendam eſſe obligatos.

(*) Hoc tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Plures unius viri uxores invidia, zelotypia, aemulatio, & mille aliae cauſſae quotidie collidunt. Jam enim mulier mulieri vetuſtiori, juvenculae, foecundiori, magisque amabili; jam plures earum marito, unam vel alteram ſibi praeferenti; jam eaedem alterius liberis erectioris ingenii, vel patri paullo carioribus, ſuccenſent. In hoc vero inteſtino bello quae poſſet locum habere concordia? quis conſenſus in educationem tam diſſortium liberorum? Viderunt tam triſtia exempla familiae Abraami & Jacobi, quum in iis floreret virtus & pietas. *Geneſ. XVI, 5. XXI, 9. ſequ. XXIX, 30. ſequ. XXX, 1. ſeq.* Quid non evenire poſſe credimus aliis, qui pro mulieribus probis & modeſtis Medeas vel furias aliquot domi alerent?

Reſponſio ad argumenta primum, ſecundum & tertium.

§. XXXIX. Nec tanti ſunt rationes, paullo ante recenſitae, ut earum cauſſa deſerere velimus vadimonium. Ponamus I. procreationem ſobolis non impediri πολυγυνίᾳ; at tanto magis impeditur finis alter, puta, commoda liberorum educatio, (§. XXXVIII. *) quae a procreatione non eſt ſejungenda. (§. XXVII.) II. Quamvis proles etiam in πολυγυνίᾳ certa ſit: haec tamen certitudo non impedit, quo minus quaelibet mater ſuis tantum liberis faveat, reliquarum prolem odio plus quam Vatiniano proſequatur, vel eam ſaltim novercalibus inſtigationibus patri exoſam reddere ſtudeat. III. Populis orientalibus, quibus clima ferventius, ipſaque naturalis laſcivia πολυγυνίαν perſuaſit, facile opponi poſſunt tot gentes humaniores, quibus eadem diſplicuit. Nec mos Judaeorum

pro

Digitized by Google

pro norma eſt, quum ipſe Servator ea omnia, quae a primaeva Dei inſtitutione diſcrepent (*), in Judaeis tolerata magis, quam adprobata a Deo eſſe, doceat, πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν, *propter duritiem cordis eorum. Matth. XIX*, 8.

(*) Nulla autem oſtendi poteſt ratio, cur in quaeſtione de divortiorum licentia magis ad primaevam matrimonii inſtitutionem reſpiciendum ſit, quam ubi de πολυγαμίᾳ diſputatur. Immo ab ipſo divortio, quod Servator primaevae inſtitutioni refragari, ac proinde παρεκτὸς λόγου πορνείας illicitum eſſe docet, recte ducimus argumentum ad prohibitionem πολυγαμίας. Si enim is, qui, repudiata injuſte priore uxore, aliam ducit, adulterii reus eſt: multo magis adulterii reus erit, qui conſtante matrimonio uxori aliam ſuperinducit, quia ratio, a Chriſto adducta, quod nempe Deus, inſtituens matrimonium, voluerit, *ut duo ſint caro una, Matth. XIX*, 5. non minus polygamiae, quam divortio, obſtat.

§. XL. Ejuſdem commatis & reliqua ſunt argumenta, in quibus polygamiae adſertores cauſſae ſuae praeſidium quaerunt. Nam IV. quae de Turcarum aliorumque populorum orientalium felicitate, tranquillitateque domeſtica jactant, partim annalibus eorum, ipſique experientiae repugnant, partim iis mediis obtinentur, quae naturae atque indoli ſocietatis matrimonialis plane repugnant (*). Et quid, quaeſo, V. incredibilius eſt, quam uni non ſufficere unam? quid incertius, quam eum, cui inverecunda vel immodeſta obtigit uxor, alteram, quam illi ſuperinducit, verecundiorem modeſtioremque, vel cui jam infaecunda domi eſt, alteram faecundiorem habiturum? Quid ſi pro una furia duas treſve inveniat? Immo totum hoc argumentum non niſi iis alicujus ponderis eſſe videbitur, quibus

Nec non ad quartum & quintum.

Sola eſt utilitas juſti prope mater & aequi,

id eſt, qui falſum juris naturae & gentium principium pro vero adoptant. (Lib. I. §. LXXVIII. *)

(*) Notum eſt, orientales populos, qui plures uxores alunt, easdem gynaeceo, tamquam carceri perpetuo incluſas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum, pati eſſe conditionem. Hinc Ariſtotel. *Polit. I*, 2. Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. *Apud barbaros autem femina & ſervus eumdem ordinem habent.* Adde de Perſis inſignem locum Plutarchi *in Themiſtocl. p.* 125. Praeſto iis eſt eunuchus aliquis, qui illas cuſtodiat, & ab omni aliorum hominum conſuetudine plane avertat. Liberi etiam, maxime dignioris ſexus, raro matris, plerumque autem eunuchi alicujus, vel ſervi diſciplinae traduntur. Quae omnia an naturae hujus ſocietatis conveniant, facile intelliget, quiſquis uxorem vitae fortunaeque ſociam, non captivam, non ancillam, eſſe debere, cogitaverit.

§. XLI. Non minus difficilis eſt quaeſtio, an ex juris naturae praeſcripto & ſanguini habendus ſit honor, adeoque nuptias & cogna-

An jus naturae certos

gradus prohibeat?

cognatio, & adfinitas impediat? Enimvero, quum matrimonii fini adverſari non videatur hujuſmodi conjunctio: (§. XXVIII, 8. 9.) ſatis conſtare arbitror, 45. eam ex hac cauſſa juri naturae haud adverſari. Attamen quia nuptiae, inter adſcendentes & deſcendentes contractae, cum maxima turpiſſimaque reſpectuum, qui inter has perſonas intercedunt, confuſione conjunctae ſunt: 46. ipſa recta ratio, illas omnino inhoneſtas eſſe, agnoſcit, & 47. eatenus JCti Romani non male ſtatuerunt, hunc eſſe *inceſtum juris gentium* (*): *l.* 38. *§.* 2. *D. ad leg. Jul. de adult.* quin & 48. in linea collaterali nuptiis inter proximos cognatos cognataſque pudorem impedimento eſſe, exiſtimarunt. *l.* 68. *D. de rit. nupt.*

(*) Quum enim natura probare non poſſit contradictoria, tales vero verae ſint obligationes uxoris & matris, patris & fratris, matris & ſororis, quae in una perſona vix conſiſtere ſine ſumma confuſione poſſunt: nec poſſunt hae nuptiae conſiſtere, quibus hi reſpectus in una eademque perſona manifeſto confunduntur, veluti in nuptiis Herſili & Marullae, de quibus vetus epigramma,

Herſilus hic jaceo, mecum Marulla quieſcit:
Quae ſoror, & genitrix, quae mihi ſponſa fuit.
Me pater e nata genuit: mihi jungitur illa:
Sic ſoror & conjux, ſic fuit illa parens.

Sunt haec ſane ita comparata, ut & paganis turpia viderentur, ex quorum numero Ovidius *Metam. X. v. 9.* Myrrham ita loquentem inducit:

Tune ſoror nati, genitrixque vocabere fratris?
Nec, quod confundas & jura & nomina, ſentis?

Inter collaterales confuſio tanta non metuenda, at confuſio tamen quaedam reſpectuum & obligationum evitari non poteſt, ſi eadem ſoror, eadem uxor ſit. Hinc honeſtius putamus, has quoque nuptias non permitti, niſi eas abſoluta excuſet neceſſitas. Et ſic facile reddideris rationem, cur Adami liberi ſine inceſtus crimine inter ſe contraxerint nuptias, quum inceſtuoſi procul dubio hodie dicendi ſint, qui eorum exemplum imitari non dubitarent. Pertinet enim haec graduum prohibitio ad officia erga alios, quorum ea eſt natura & indoles, ut, ſi neceſſitas ab ipſo Deo objiciatur, quaelibet ſit honeſta ratio expediendae ſalutis. (*Lib. I.* §. CLXII, *64.*)

An ritus & ſollemnitates nuptiales probet?

§. XLII. Quum porro omnes commixtiones extra matrimonium, quippe ad ſolam explendam libidinem comparatae, rectae rationi adverſentur, nec aliud legitimum ſit genus humanum propagandi medium, quam ſocietas conjugalis: (§. XXXV.) conſequens eſt, 49. ut & ipſorum conjugum, & liberorum inde natorum interſit, animum hanc ſocietatem contrahendi ſigno quodam externo teſtatum fieri, juſtamque uxorem a concubina, maritum a ſtupratore vel concubinario, liberos legitimos ab illegitimis diſcerni. Quod quum commodius fieri non poſſit, quam ſi nuptiae publice & ſollemniter contrahantur: facile reddideris rationem, 50. cur omnes paene gentes, certos ritus nuptiales, arbitra-

Digitized by Google

bitrarios illos quidem, aſt ad declarandum conſenſum nuptialem officiaque conjugum ſignificanda idoneos, adhibendos exiſtimarint (*).

(*) Nulla paene fuit gens tam barbara, quae non ritus quoſdam adhibuerit in contrahendis nuptiis, multoque magis gentes humaniores, veluti Hebraei, Graeci, Romani hujuſmodi ſollemnitatibus utendum putarunt, de quibus tanto adparatu agunt viri docti, qui antiquitates Hebraeorum, Graecorum, Romanorum, aliarumque gentium ex inſtituto deſcripſerunt, ut propoſiti immemor eſſe viderer, ſi de ritibus illis vel verbum addendum putarem. Id tantum moneo, Romanos, oblangueſcente paullatim vetere illa diſciplina, eo demum deveniſſe, ut nullum paene ritum amplius adhiberent, eoque factum eſſe, ut ſaepenumero dubitaretur, juſtaene uxoris, ac concubinae locum in aedibus teneat femina, idque aliquando ex inſtrumentis dotalibus, §. *ult. Inſt. de nupt.* aliquando ex ipſa feminarum conditione qualitateque adfectionis eſſet dijudicandum. *l. 24. D. de ritu nupt. l. 31. pr. D. de donat.* Quam facile vero ſuperſediſſent his quaeſtionibus, ſi more majorum certo ritu contraxiſſent nuptias?

§. XLIII. De officiis utriuſque conjugis omnia ſunt certa & perſpicua. Quum enim natura hujus ſocietatis requirat conſenſum, (§. XXXIII. 7.) is vero ſine amore ac concordia ſperari nequeat: conſequens eſt, 51. ut conjuges mutuo amore ſeſe complecti, 52. & non modo communem rem familiarem (*) communi conſilio adminiſtrare & curare, ſed & 53. alter alteri pro virili adjumento eſſe, immo & 54. communem utramque fortunam habere, in primis vero 55. in liberorum educatione ope & conſilio ſe invicem juvare debeant. Officia conjugum mutua, quae ex natura pacti fluunt.

(*) Equidem, an communio illa bonorum, mortuo alterutro conjuge, effectum habere, & quanta pars ſubſtantiae communis ſuperſtiti, quanta defuncti heredibus, obvenire debeat, vel pactis, vel legibus, definiendum eſt. Conſtante tamen matrimonio communia omnia habere conjuges, etiam recta ratio agnoſcit. Quum enim ſocii ob unitatem voluntatis ſint una perſona, (§. XX, 60.) ac proinde res & jura, quae ad ſocietatem pertinent, communia habeant: (§. XXI, 63.) manifeſtum eſt, idem etiam inter conjuges obſervandum eſſe, adeo, ut & Romani, quamvis, exoleſcente in manum conventione, ab uſu recederet illa κοινωνία ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, *omnium bonorum & ſacrorum communio*, quam inter conjuges eſſe voluerat Romulus, teſte Dionyſio Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 95.* tamen communem utrique conjugi bonorum uſum eſſe ſtatuerent. *l. 1. D. rer. amot. l. 5. C. de crim. expil. hered.* Ex quo facile patet, cur Modeſtinus, retenta vetere definitione, nuptias, quales & ſua aetate erant, dixerit *conjunctionem maris & feminae, conſortium omnis vitae, divinique & humani juris communicationem, l. 1. D. de ritu nupt.*

§. XLIV. Et haec quidem communia ſunt utriuſque conjugis officia, quae ex conſenſus ac ſocietatis natura prono alveo fluunt. Ex fine porro matrimonii (§. XXVII, 6.) colligimus, 56. conjuges Itemque, quae ex fine matrimonii.

Digitized by Google

juges merito cohabitare, ſibique ſolis 57. invicem corporis uſum praebere, adeoque 58. ab adulteriis, aliiſque furtivis impuriſque amoribus, abſtinere, (*) 59. liberos pari amore complecti, nec 60. alterum alterius curam & ſollicitudinem, qua liberos commode educare cupit, inutilem atque infructuoſam reddere debere.

(*) Sunt, qui hoc officium tantum ad uxorem, non item ad maritum pertinere exiſtimant, ex ea ratione, quod, eo neglecto, incertitudo prolis uxori non ſit metuenda. Enimvero uti omnino vetita eſt commixtio, qua fit, ut incerta ſit origo ſobolis: ita non ſequitur, ut licitus ſit congreſſus, ex quo illa incertitudo non ſit metuenda. (§. XXXIX, 11.) Vid. Gundlingii *diſſ. an major a feminis, quam a viris, caſtitas requiratur.* Nos ex regula principali juſtitiae naturalis hoc argumentum ducimus: Quod ſibi quiſque non vult fieri, id nec alteri facere debet. (Lib. I. §. CLXXVII, 6.) At maritus non vult, ut uxor alterum majore amore; quantumvis innoxio, quam ſe complectatur, vel ulli alii, quam ſibi, corporis uſuram praebeat: hinc ad idem officium obſtrictus eſt maritus. Recte itaque Chryſoſtom. *homil. XIX. in 1. Cor. VII. In aliis ſit praerogativa viri, non in pudicitia.* Et Greg. Narianzenus: *Πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντιφέρεις? quo jure exigis, quod non r pendis?* Add. Lactant. *Inſt. div. VI, 3.* Hieronym. *ad Ocean.* & *can. 20. Cauſſ. XXXII. quaeſt. V.* Quamvis uxoris impudicitiam fini matrimonii magis, quam viri incaſtitatem, repugnare, facile largiamur.

An maritoin uxorem aliquod imperium ſit.

§. XLV. Satis porro manifeſtum eſt, imperfectam admodum fore hanc ſocietatem, ſi tam eſſet aequalis, ut penes neutrum conjugem aliqua negotia communia dirigendi, facultas relinquatur, quia in pleriſque contingere poſſet, ut in eligendis mediis quam maxime diſſentirent, adeoque, quum inter duos ne numerus quidem ſuffragiorum vincere poſſit, res non habeat exitum. Quamvis vero tunc prudentius conſilium praeferendum videatur: (Lib. I. §. XCII. *) tamen, quia aeque incertum futurum eſſet, uter conjugum magis altero ſapiat, merito ad id, quod plerumque fit, attendendum, adeoque 61. marito aliqua praerogativa concedenda erit circa negotia, quae ad ſocietatis communis ſalutem utili-
tatemque pertinent (*). (§. XXVIII, 8.).

(*) Quum enim ad ea omnia obſtricti ſint conjuges, ſine quibus procreatio commodaque educatio ſobolis obtineri nequit: (§. XXVIII, 8.) obſtricti etiam erunt ad alterutrius praerogativam ferendam, ſine qua ſperandus non eſſet in eadem media conſenſus. Quia vero in ſocietate inter pares praerogativa illa merito debetur prudentiori, eique, cui plus oneris incumbit, is vero in ſocietate conjugali ut plurimum eſt maritus; uxor obſtricta erit, ad praerogativam mariti ferendam. Martial. *Epigr. VIII, 12.*

Inferior matrona ſuo ſit, Priſce, marito:
Non aliter fuerint femina virque pares.

Et Plutarch. *conjugial. praecept.* p. 139. Ὥσπερ ἂν φθόγγοι δύο σύμφωνοι ληφθῶσι, τοῦ βαρυτέρου γίνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πρᾶξις ἐν οἰκίᾳ σωφρονούσῃ πράττεται μὲν ὑπ' ἀμφοτέρων ὁμονοούντων, ἐπιφαίνει δὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν, καὶ

Digitized by Google

καὶ προαίρεσιν. Sicut, quum ſumuntur duae conſonae voces, cantus graviori adſcribitur: ita in familia recte inſtituta omnes res quidem geruntur conſenſu conjugum, viri tamen vel IMPERIUM *vel* CONSILIUM *elucet.*

§. XLVI. Quum vero ea praerogativa, marito conceſſa, non niſi ad negotia, quae ad ſocietatis ſalutem utilitatemque pertinent, porrigatur: (§. XLV, 61.) conſequens eſt, 62. ut illa maritalis poteſtas degenerare non debeat in imperium herile, quale apud barbaros pleroſque invaluiſſe, jam ſupra obſervavimus, (§. XL. (*) nec adeo 63. conſiſtere in jure vitae & necis, quod leges quorumdam populorum maritis indulſerunt, Gell. *X*, 23. Tacit. *Annal. XIII*, 32. Caeſ. *de bell. Gall. VI*, 19. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XIX.* multoque minus 64. in jure uxores aliis vel vendendi, vel commodandi, a quo more ii populi, apud quos uxores tamquam res in commercio fuerunt, ipſique Romani non abhorruerunt. Plutarch. *in Catone p.* 770. Tacit. *Annal. V*, 1. Dio Caſſ. *Hiſt. Lib. XLVIII. p.* 384. ſed 65. in facultate uxorum actiones prudente conſilio regendi, 66. eaſdem defendendi, 67. immodeſtas modice, & pro conjugum conditione & dignitate caſtigandi (*), (§. XXII, 69.) immo & 68. ob cauſſas graviores, de quibus paullo poſt erit dicendi locus, matrimonio mulctandi. (§. XXII, 70.) Ejus indoles.

(*) Dico caſtigationem illam conditioni dignitatique utriusque conjugis debere accommodari. Quum enim conjuges, tamquam ſocii, ſint veluti una perſona: (§. XX, 60.) ignominioſa caſtigatio uxoris cum ipſius viri ignominia eſt conjuncta. Quia vero unumquemque decet exiſtimationem ſuam pro virili conſervare: (Lib. I. §. CLIII, 44.) contra officium faciet maritus, ſi uxorem contra dignitatem tractando, & illius & ſui ipſius exiſtimationem laedit. Unde elegans Germanorum paroemia: Wer *ſich die naſe abſchneidet, ſchændet ſein angeſicht.* Eleganter virorum hujusmodi imprudentum diſciplinam reprehendit Plutarch. *in praecept. conjugial. p.* 139. Οἱ τοῖς ἵπποις ἐφάλλεσθαι μὴ δυνάμενοι δι' ἀσθένειαν ἢ μαλακίαν, αὐτοὺς ἐκείνους ὀκλάζειν καὶ ὑποπίπτειν διδάσκουσιν. οὕτως ἔνιοι τῶν λαβόντων εὐγενεῖς ἢ πλουσίας γυναῖκας, οὐχ ἑαυτοὺς ποιοῦσι βελτίους, ἀλλ' ἐκείνας περικολούουσιν, ὡς μᾶλλον ἄρξοντες ταπεινῶν γενομένων. Δεῖ δέ, ὥσπερ ἵππου τὸ μέγεθος φυλάττοντα, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς χρῆσθαι τῷ χαλινῷ. *Qui ob imbecillitatem aut mollitiem non poſſunt inſilire in equos, illos condocefaciunt, ut ſe ſubmittant, ac ingeniculent. Eodem modo quidam, ducendo nobiles & opulentas uxores, non ſeſe meliores reddunt, ſed uxores deprimunt, ut humilibus facilius imperare poſſint: quum oporteat, ratione habita, ut magnitudinis in equo, ita* DIGNITATIS IN MULIERE, *fraeno uti.*

§. XLVII. Quia vero haec praerogativa marito ob praeſumtam duntaxat majorem prudentiam & onera matrimonii, ei incumbentia, debetur, (§. XLV. *) & ſaepe tamen contingit, ut virilis animi femina viro ingenii minus perſpicacis, opulentior pauperi, An id jus mariti pacto mutari poſſit?

peri, regina privato nubere cogatur: 69. omnibus his caſibus pacto ſibi praerogativam illam ſtipulari poſſe feminam, (*) nemo negaverit, exemplaque docent, 70. reginas, nuptas principi, cui nihil in uxoris regno imperii eſt, priores in ſocietate, etiam conjugali, partes tenere, niſi 71. uxor, regni heres, ipſum imperium in maritum transſcribere malit, ſola dignitate contenta.

(*) Sic ſane quod referunt Ariſtotel. *Polit. V*, 11. & Sophocl. *in Oedipo Colon. v.* 354. apud Aegyptios uxorem imperare marito, id ex pacto eſſe, docet Diodor. Sicul. *Biblioth. I*, 27. De *reginae marito*, quae dici poſſunt, omnia jam occupavit doctiſſimus Jo. Philipp. Palthenius diſſertatione ſingulari, edita Gryphiſv. MDCCVII. ubi & varia, quae huc pertinent, pacta dotalia, & natas inde controverſias illuſtres accuratius explicavit. In primis notabile eſt exemplum Jacobi Boduelli, Ducis Orcadum, qui ducturus Mariam Scotorum Reginam, conceptis verbis juravit, *ſe nullam inde praecellentiam, aut ſupremi gradus faſtigium ſpectare, ſed id unum, ut perinde Reginae, atque adhuc fecerit, quoad viveret, pareret atque inſerviret.* Buchanan. *rer. Scot. Hiſt. Lib. XVI. p.* 674. Ad ea, quae ex jure divino poſitivo *Geneſ. III.* 16. 1. *Cor. XI*, 7. 1. *Tim. II*, 11. *Eph. V*, 13. *Coloſſ. III*, 18. 1. *Pet. III*, 1. his omnibus opponi ſolent, plura regeſſit laudatus Palthenius *ibid.* §. *XXX. ſequ.* quae tamen nos, alio plane innixi fundamento, in medio relinquimus.

Mariti officium in ferendis matrimonii oneribus.

§. XLVIII. Quum vero ordinarie maritus priores in ſocietate connubiali partes teneat: (§. XLV, 61.) non poteſt etiam detrectare officium 72. alendi uxorem & liberos, 73. oneraque matrimonii ferendi: quamvis, 74. quia communes ſunt liberi, communiſque rei familiaris cura utrique incumbit, (§. XLIII, 52.) merito & uxor partem iſtorum onerum, quantum opes ejus ferunt, in ſe ſuſcipiat, eaque 75. procul dubio ſit origo dotium apud Graecos & Romanos, quas & illae uxores adferebant maritis, quae ab hereditate parentum non excludebantur (*).

(*) Apud reliquas pleraſque gentes ideo dotem accipiebant feminae, ne plane exſortes eſſent bonorum paternorum, quippe alias a ſucceſſione excluſae. Idem iis temporibus obtinebat apud Romanos, quibus lex Voconia nondum exoleverat. At dotare tamen Romani ſolebant filias, etiam antequam lata eſſet lex Voconia, idemque, ea jam ſubverſa, faciebant, quamvis hereditatem paternam maternamque aequa lance cum fratribus dividerent. Rem omnem eleganter expoſuit Jac. Perizon. *diſſert. de lege Voconia*, noſtris auſpiciis recuſa Halae MDCCXXII. Hinc ipſi Romanorum jureconſulti dotem *ad ferenda matrimonii onera dari*, fatentur. *l.* 7. *pr. l.* 56. §. 1. *l.* 76. *fin. D. de jure dot. l.* 20. *C. eod.*

Matrimonium quatenus indiſſolubile ſit.

§. XLIX. Denique, quum omnia omittenda ſint, quae matrimonii finem impediunt, (§. XXVIII, 9.) educatio vero liberorum, quae non minus, quam procreatio eorumdem, finis matrimonii eſt, perpetuam conjugum ſocietatem requirant: facile patet, 76. ei fini omnino adverſari divortiorum licentiam, qualis apud

apud pleraſque gentes olim invaluerat. At, quià tamen 77. intolerabiles alterutrius conjugis mores hunc finem magis impediunt, quam divortium, & 78. ſocio, cui tam injurioſus ſocius obtigit, non poſſit vitio verti, ſi illum abs ſe ſegreget: (§. XXII, 70.) divortium etiam non illicitum cenſemus, quoties alteruter conjux ita ſe gerit, ut finis matrimonii obtineri nequeat. (*) Poſtremo, 79. ſoluta quocumque legitimo modo hac ſocietate, alterum ad ſecunda vota tranſire poſſe, eo minus dubitari poteſt, quo minus ſocio, ſoluta ſocietate, jus eſt, alterum impediendi, quo minus novam ſocietatem cum alio contrahere poſſit.

(*) Huc ergo referimus non modo adulterium & malitioſam deſertionem, quas cauſſas & jus divinum juſtas eſſe docet · *Math. V*, 32. *XIX*, 9. 1. *Cor. VII*, 15. ſed & omnes, quae impedimento ſunt, quo minus finem matrimonii adſequi liceat. Equidem an loquutio Chriſti παρεκτὸς λόγου πορνείας *Math. V*, 32. idem ſignificet, quod *rem turpitudinis* vocavit Moſes, *Deut. XXIV*, 1. adeoque tam laxa ſit vocabuli πορνεία notio, ac viſum eſt Seldeno *Ux. Hebr. III*, 23. & 31. nos quidem in medio relinquimus, certo perſuaſi, non idem eſſe πορνείαν & λόγον πορνείας. λόγον enim pro ratione vel conditione rei accipi notum eſt, uti in formula notiſſima: τὸν αὐτὸν λόγον ἔχειν, *ejuſdem ſunt conditionis*, vel *eamdem rationem habent*, Syneſ. *Epiſt. ad Joannem*: Νῦν δὲ τὰ ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ κηλῖδας. *Peccata vero ejuſdem* NATURAE *ſunt*, vel, *peccatorum* EADEM RATIO EST, *ac macularum, quae elui nequeunt*. Hoc ſenſu accepto vocabulo, ſenſus erit, non aliam divortii cauſſam ſufficientem eſſe, quam quae ſimilis adulterio, ejuſdemque cum hoc naturae ſit, vel, quod perinde eſt, quae cum fine matrimonii non minus pugnet, quam adulterium.

§. L. Quamvis vero haec omnia ipſa recta ratio exigere videatur in ſocietate conjugali: facile tamen unuſquiſque intelligit, 80. unum officium altero magis minuſve finem matrimonii attingere, adeoque 81. non ſtatim ſocietatem inter maſculum & feminam matrimonium eſſe deſinere, ſi quid per pacta mutetur. Quamobrem 82. matrimonium, licet imperfectum, eſt, quod ſine ſollemnitate, clam, liberorum tamen quaerendorum educandorumque cauſſa, contrahitur, (*) 83. nec non cui accedit *lex morganatica*, immo & 84. *putativum*, de quo ſingulari diſſertatione egit Jo. Nic. Hertius: quamvis 85. in imperantium ſit arbitrio, quem hujuſmodi conjunctioni effectum in civitate tribuere velint.

Quid ſtatuendum ſit de matrimoniis imperfectis?

(*) Huc pertinet matrimonium, quod vocant *mariage de conſcience*: immo & concubinatus, qualis apud Romanos obtinuit, de quo plura diximus *in commentario ad legem Jul. & Papiam, Lib. II. Cap. IV.* Neque enim aliter, quam dignitate, ab uxore legitima differebat concubina, quippe cum pellice non confundenda. Unde & *inaequale conjugium* vocatur concubinatus. *L.* 3. *C. de natur. lib.* Contra ne imperfecti quidem matrimonii nomen mereretur illud, quod barbare vocant *ad talacho, emancibado, caſato di*

media-

media carta, quod ea lege contrahitur, ut vir, prole potitus, feminam illico a ſe ſegregare, vel uxor, praegnans, maritum pro lubitu deſerere poſſit, qualia Amazonum matrimonia fuiſſe, memoriae prodiderunt veteres, quamvis de veritate rei non abs re dubitet Arrianus *in expedit. Alexandri M. Lib. VII. pag.* 291. *ſequ.* Conf. Sam. Petiti *Diſſ. de Amazonibus*, & Caſp. Sagitt. *Exercit. ad Juſtin. Hiſt. II*, 4. Quid enim hoc aliud eſt, quam *exire matrimonii cauſſa, nubere divortii cauſſa?* Seneca *de Benef. III*, 6. Quid magis adverſari dixeris educationi liberorum, quam nuptias contrahentibus pro fine eſſe debere, ſupra monuimus?

CAP. III.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE PARENTUM ET LIBERORUM OBSERVANDIS.

§. LI.

Tranſitio ad ſocietatem parentum & liberorum.

EX conjunctione maris & feminae, de qua ſuperiore capite diſſeruimus, naſcuntur LIBERI, qui tantiſper cum parentibus in ſocietate vivunt, dum ipſi novas familias conſtituant, & e parentum manu poteſtateque exeant. Quamvis enim liberi, quando in hoc orbis theatrum prodeunt, nec expreſſe, nec tacite, in hanc ſocietatem conſentire poſſint: tamen, quia & ex praeſumto conſenſu aliquando naſci poteſt ſocietas, ſi ex ipſa rei natura, alterum conſenſiſſe, judicamus, (§. XVII, 48.) ipſa vero liberorum adhuc infantum conditio requirit, ut cum aliis in ſocietate vivant: (§. eod.*) 1. nihil obſtat, quo minus parentes liberoſque in eumdem finem, eademque media conſentire, adeoque 2. dari SOCIETATEM INTER PARENTES LIBEROSQUE, ſtatuamus. (§. XIV).

Ejus finis commoda liberorum educatio.

§. LII. Nimirum, quum liberi, adhuc infantes, immo & pueri atque adoleſcentes, non ſint ea ingenii perſpicacia praediti, ut ipſi vel de alimentis ſibi proſpicere, vel, quomodo actiones ſuas ad rectae rationis normam componere debeant, dijudicare poſſint: 3. Deus ſane, qui eos exſiſtere voluit, etiam aliis curam demandaſſe intelligitur, tenellos illos homunculos educandi. Quumque 4. ideo incredibilem amorem erga liberos inſeverit parentibus, non ſolum hominibus, verum etiam brutis animantibus, ut de hoc officio admonerentur, (§. XXVII.) hique praeterea ſobolis procreandae educandaeve cauſſa ſocietatem inierint, aut ſaltim hunc finem unice ob oculos habere debuerint (*): (§. eod.)

Digitized by Google

eod.) conſequens eſt, 5. ut id officium primario incumbat parenti utrique, adeoque 6. ſocietatis inter parentes & liberos finis non alius ſit, quam COMMODA horum EDUCATIO.

(*) Quamvis ergo contingere poſſit, ut homines diverſi ſexus non liberorum quaerendorum, ſed ſolius libidinis cauſſa, congrediantur: tamen ideo hac obligatione non liberantur, quod alium ſibi finem propoſuerunt. Quum enim omnes impurae commixtiones extra matrimonium rectae rationi adverſentur: (§. XXXV.) non refert, quem finem ante oculos habeant parentes, ſed quem habere debeant, nec in cujuſquam poteſtate eſt, juri praeceptivo, quod hunc finem ſtatuit, renunciare. (Lib. I. §. XIII, 19.)

§. LIII. Quia ergo finis hujus ſocietatis eſt commoda ſobolis procreatae educatio, (§. LII.) ea vero ſine actionum directione conſiſtere nequit, conſequens eſt, 7. ut parentibus liceat liberorum actiones dirigere, (*) ac proinde 8. iis competat POTESTAS in liberos, adeoque 9. haec ſocietas omnino ſit inaequalis & rectoria. Quemadmodum vero ex fine cujuſque ſocietatis officia ſociorum ſunt aeſtimanda: (§. XV, 43.) ita 10. & haec PARENTUM POTESTAS ex fine aeſtimanda eſt, adeoque 11. eſt jus, parentibus competens, ea omnia agendi, ſine quibus liberorum actiones ad obtinendum hujus ſocietatis finem dirigi non poſſent. Haec obtineri nequit ſine poteſtate parentibus competente.

(*) Habes ergo originem poteſtatis illius, qua parentes jure naturae in liberos utuntur. Vult Deus, ut liberi exſiſtant, id eſt, ut & conſerventur, & feliciter vivant. (Lib. I. §. LXXVII. ſequ.) Conſervari & felices eſſe non poſſunt, niſi commode educentur (§. LII.) Educari commode nequeunt, niſi eorum actiones dirigantur. Vult ergo Deus, ut ab iis, qui liberos educant, eorum actiones dirigantur. Quumque jus dirigendi actiones liberorum ſit poteſtas in liberos: (§. LIII, 11.) voluit ſane, ut parentes poteſtatem in liberos exerceant. Faceſſere ergo jubemus Hobbeſium *de cive IX*, 3. hanc poteſtatem ex occupatione derivantem. Nec Puſendorffius ſatisfacit, qui *Lib. VI. de jur. nat. & gent. Cap. II.* §. *IV.* eam partim ex vitae ſocialis natura, partim ex praeſumto liberorum conſenſu, explicare voluit. Conſenſus enim praeſumtus in ſocietatem hanc, quem ipſi agnoſcimus, fundamento aliquo niti debet, quod non aliud eſſe poteſt, quam hoc, quod paullo ante expoſuimus.

§. LIV. Quumque hoc officium communes liberos educandi utrique parenti incumbat: (§. LII, 5.) conſequens eſt, 12. ut & poteſtas haec utrique ſit communis, adeoque 13. ex jure gentium repeti non poſſit patria illa poteſtas, ſoli patri propria, quam jus Romanum inculcat. Attamen quum patris, tamquam mariti, in ipſa ſocietate conjugali regulariter primae ſint partes: (§. XLV, 61.) facile eſt ad exiſtimandum, 14. diſſentientibus parentibus, paternae magis, quam maternae, voluntatis habendam eſſe rationem, niſi 15. pater aliquid, quod manifeſto turpe, liberiſque no- Poteſtas haec penes utrumque parentem eſt.

xium ſit, jubeat. Ad id enim, tamquam moraliter impoſſibile, nec matrem, nec liberos obſtringi, facilè eſt ad exiſtimandum.

Immo & in avos, avias, cognatos, tutores, nutritores, adoptantes, tranſit.

§. LV. Quia praeterea officium educandi liberos, eo quo haec poteſtas naſcitur, aliquando, praemortuis parentibus, vel avi aviaeve, quos pietas excitat, vel cognati occupant: aliquando ipſi parentes id aliis, ad hoc exſequendum magis idoneis, demandant: aliquando extraneus quidam id ſibi, a parentibus cedi, ultro poſcit: ſequitur, 16. ut haec poteſtas, quatenus in facultate actiones liberorum dirigendi conſiſtit, tunc & AVIS, COGNATISVE, 17. & NUTRITORIBUS & PAEDAGOGIS, & 18. iis, qui quaeve (*) alienos liberos ADOPTANT, vel 19. in TUTELAM recipiunt, denegari nequeat, adeoque 20. hi omnes ea poteſtate eatenus uti poſſunt, quatenus eam ſuſcepta ab iis cura educationis exigere videtur.

(*) ADOPTIONEM ergo jus naturae non improbare ſtatuimus, ſed ex alia ratione, quam ex qua eam Romani derivarunt. Quum enim liberi apud eos eſſent in patria poteſtate, id eſt, in dominio juris Quiritium: *l. 1. D. de rei vind.* inde colligebant, patrem liberos aeque, ac alias res mancipi, in dominio ſuo conſtitutas, poſſe alienare, & mancipare. Et hinc adoptiones fiebant per mancipationes & ceſſiones in jure, ceu alibi oſtendimus. Porro adoptare poterant ſoli maſculi, non feminae, niſi ex indulgentia principis in ſolatium liberorum amiſſorum: *§. 10. Inſt. l. 5. C. de adopt.* quia femina aliquem in poteſtate habere non poterat. Sed nos adoptiones non ex dominio aliquo vel patris, vel utriusque parentis, ſed ex officio liberos educandi, eorumque actiones ad hunc finem dirigendi, derivamus. Quod officium quum aliquando alii extranei rectius, vel ſaltim aeque commode exſequantur, ac ipſi parentes: nihil obſtat, quo minus hi illud aliis volentibus concedere, adeoque liberos iis in adoptionem dare poſſint. Nec quidquam refert, maſculus adoptet, an femina, nupta, an innupta, quia haec adoptio non imitatur naturam, ſed parentum tantum officia. Et exſtat ſane hujuſmodi adoptionis exemplum non modo apud Aegyptios *Exod. II, 10.* verum etiam apud Romanos, apud quos Valeriam Auguſtam non in ſolatium liberorum amiſſorum, ſed ob ſterilitatem, adoptaſſe Candidianum, refert Lactant. *de mort. perſequ. Cap. L.*

Parentibus tribuit jus jubendi, prohibendi, caſtigandi.

§. LVI. Quemadmodum porro haec parentum poteſtas conſiſtit in jure ea omnia agendi, ſine quibus liberorum actiones ad obtinendum ſocietatis hujus finem dirigi non poſſunt: (§. LIII, 11.) ita facile eſt ad exiſtimandum, 21. parentibus licere & praeſcribere liberis, quae agere eos oporteat, & 22. prohibere, quae ab iis fieri nolint, & 23. immorigeros non modo objurgare, ſed &, 24. prout res exigit, caſtigare, & acrioribus remediis in ordinem cogere: modo 25. id prudenter fiat, ſtatuſque non modo & dignitatis familiae, ſed & 26. aetatis (*), reliquarumque circumſtantiarum ratio habeatur.

(*) Recte

(*) Recte Grot. *de jure belli & pac.* *II*, 5, 2. & Puſendorff. *Jur. nat. & gent. VI*, 2, 7. *ſequ.* obſervant, majorem eſſe hujus poteſtatis vim in primae aetatis liberis, quam in adultioribus. Quum enim tantum poſſit pater, quantum requirit finis hujus ſocietatis, puta, liberorum educatio, (§. LIII, 11.) liberi autem imperfecti judicii vix umquam, quid factu optimum ſit, perſpiciant: ipſa res exigit, ut parentes omnes eorum actiones dirigant, eos ad certam addiſcendam artem, necnon ad amplectendam religionem, quam ipſi probant, compellant, immodeſtosque & immorigeros etiam virga ſcuticaque caſtigent. Id vero bonus pater non fecerit filio adultiori, quem, maturiore judicio praeditum, auctoritate magis & rationum pondere, quam ſeveritate ac rigidiore imperio, ad quaevis honeſta pertrahere ſtudebit, nec temere quidquam, quod ad futurae vitae rationes pertinet, invito illi per modum imperii injunget. Sic e. g. puerum parentes recte adigent etiam invitum, ut ſcholam frequentet, at non recte adultum cogent ad ducendam uxorem, ad certum vitae genus, a quo abhorret, eligendum, cetera. Id quod obſervandum contra Caſp. Zieglerum, qui hanc diſtinctionem non putat admittendam *in Notis ad Grot. II.* 5, 2.

§. LVII. Ex eodem patet, 27. finem hujus ſocietatis non exigere jus vitae & necis in liberos, 28. niſi forte in ſtatu naturali parentes diffuſae familiae, tamquam capita, praefuerint: quamvis tunc magis ut principes vel imperantes, quam tamquam parentes, id jus exercuiſſe videantur (*). Hinc denuo colligimus, 29. non probare jus naturae rigidum illud jus veterum Romanorum, quod ipſis poſtea Romanis diſplicuit, adeoque 30. vere docuiſſe Juſtinianum, *nullos eſſe alios homines, qui tali in liberos poteſtate utantur, qua uſi ſint Romani. §. 2. Inſt. de patr. pot.* An & jus vitae & necis?

(*) Id vero vel inde patet, quod jus illud vitae & necis magis patri proprium, quam utrique parenti commune fuiſſe, quin ſeſe in ipſas uxores, & nurus etiam viduas porrexiſſe videtur. Exemplum ſane poſterioris obſervationis praebuit Judas, qui, quum intellexiſſet, ſcortatam eſſe Thamarem nurum: *Ducite eam*, inquit, *ut comburatur. Geneſ. XXXVIII*, 24. Ita & hodie Reges, quia in ſtatu naturali vivunt, hoc jus vitae & necis exercent in uxores, liberos, univerſamque familiam, idque & olim ſemper exercuerunt, non tamquam patres, ſed tamquam ſupremi imperantes. Sic inter Perſeum & Demetrium filios judex ſedit Philippus Macedo apud Liv. *XL*, 8. Sic a Valeria Meſſalina, uxore adultera, ſupplicium ſumſit Claudius Caeſar apud Sueton. *in Claud. Cap. XXVI.* ut jam non dicam de exemplis recentioribus, quae jam alii cum cura expenderunt. Add. Barbeyrac ad Puſend. *de jure nat. & gent. VI*, 2, 10.

§. LVIII. Multo minus ergo 31. illa parentum poteſtas jure naturae conjuncta eſt cum jure liberos venumdandi, 32. delinquentes noxae dandi, 33. omniaque, quae liberis aliunde obveniunt, adquirendi, quamvis haec omnia antiqua ſaltim Romanorum juriſprudentia probarit. Nihil enim horum ita comparatum eſt, ut ſine eo obtineri nequeat finis hujus ſocietatis. (§. LIII, 11.) Attamen, An jus venumdandi noxaeve dedendi liberos, per eosque adquirendi?

tamen, quum haec poteſtas in facultate dirigendi liberorum actiones conſiſtat: (§. LIII, 7.) 34. parentibus non deneganda videtur facultas, liberis pro conditione ſua certas imperandi operas, ex iiſque lucrum capiendi, immo & 35. adminiſtrandi ea, quae liberis ſive fortunae, ſive hominum beneficio obvenerunt (*).

(*) Nam quum ipſi liberi, quamdiu immaturum imperfectumque eſt eorum judicium, directioni parentum ſubſint: quidni & eorum res ab iis adminiſtrentur? An vero & fructuaria eſt haec adminiſtratio? Non dubito. Quibuſcumque rebus indigent liberi, eas a parentibus jure quodam ſuo exigunt, veluti cibum, potum veſtes, habitationem, ſumtus diſciplinae. Non ergo indigent fructibus, quibus maxime plerumque indigent parentes ad alendos educandoſque liberos. Et qua fronte fructus a parentibus repeterent liberi, quibus vicem numquam reddere poſſunt, ſi ſe ſuaque omnia redderent? Iſmene apud Sophoclem *in Oedipo Color. v. 523.*

Φύλασσε πατέρα τόνδε. τοῖς τεκοῦσι γὰρ
Οὐδ' εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν.

Patrem cura: nam parentum cauſſa
Etſi quis laborat, laborum tamen non meminiſſe debet.

Officiorum parentum erga liberos fundamentum.

§. LIX. Sed haec de poteſtate parentum dicta ſufficiant. Quod ad OFFICIA eorumdem attinet, ea intellectu facillima videntur. Etenim ex fine hujus ſocietatis prono alveo fluunt. Eſt ille COMMODA LIBERORUM EDUCATIO, ac proinde nemo non intelligit, obligatos eſſe parentes, ad ea omnia agenda, ſine quibus finis hujus ſocietatis obtineri non poteſt, & ad ea omittenda, quae cum fine illo pugnant. (§. XXV, 76 ſequ.) Itaque operae pretium fuerit, educationis notionem evolvere paullo accuratius, ut ex ea officia, tum parentum, tum liberorum, tanto facilius certiusque eruantur.

Quid educatio, & in quo illa conſiſtat?

§. LX. Obligationem ad educandos liberos parentibus ipſum amorem, quem illis natura inſevit, inculcare, jam ſupra monuimus. (§. XXVII.) Quumque parentes liberos non alio AMORE, quam BENEVOLENTIAE, complecti poſſint, (Lib. I. §. LXXXV.) hic vero in eo conſiſtat, ut entis inferioris atque imperfectioris felicitate delectemur, eamque ſervare, &, quantum in ens illud cadit, amplificare ſtudeamus: (ibid. §. LXXXVI.) conſequens eſt, 36. ut & parentes liberos non modo conſervare, ſed & 37. felicitatem eorum amplificare teneantur: & 38. in hoc ipſo conſiſtat commoda EDUCATIO, per quam adeo 39. nihil aliud intelligimus, quam curam parentum, qua liberos ſuos & conſervare, & felicitatem perfectionemque eorum amplificare, omni ope nituntur (*).

(*) Quid enim adeo magnum eſt, procreaſſe liberos, niſi & conſerventur? & quid conſervaſſe, niſi & ita inſtituantur, ut verae felicitatis participes eſſe poſſint? *Ad bene vivendum*, ait Seneca, *de Benef. III. 31. minima portio eſt vivere.* Et paucis interjectis: *Vis ſcire, quam non ſit magnum beneficium, vitam ſic*

Digitized by Google

ſic dare? expoſuiſſes: nempe injuria erat, genuiſſe. Quo quidem colligo, minimum eſſe beneficium patris matriſque concubitum, niſi acceſſerint alia, quae proſequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent.

§. LXI. Quum ergo parentum ſit, operam dare, ut conſerventur liberi: (§. LX, 39.) conſequens eſt, 40. ut non modo iis alimenta commoda, (*) id eſt, victum, amictumque, pro conditione ſua praebere, ſed & 41. eorum valetudinem curare, 42. corpus membraque, quantum in ſe eſt, integra praeſtare, quin & 43. eos a luxu, ingluvie, laſcivia, omnibuſque vitiis, quae ſanitatem ac vires corporis animique proſternunt, avertere, ac proinde 44. non temere ſolos & ſine cuſtode relinquere, teneantur.

Parentum eſt liberorum vitam, ſanitatem & integritatem membrorum conſervare.

(*) Ad quae alimenta praecipue etiam pertinet primi lactis inſtillatio. Ad hanc enim ipſam matrem obligatam eſſe, vel hoc ipſo eas natura admonet, quod illico a partu, ubera illius lacte turgeſcere incipiunt, & inexhauſtus ille fons tamdiu plerumque hoc nectar ſufficit, donec ſolidiorem cibum ferat infantuli ſtomachus. Vere ergo neglecti officii materni reas eſſe, quae vel commoditatis ſuae, vel formae ſervandae cauſſa, eam operam nutriculis & ſcortillis delegant, ipſi pagani, ductu ſolius rationis, viderunt, multiſque probarunt argumentis. Pertinent huc Plutarch. *de liber. educ. p.* 3. Gell. *Noct. Att. XII*, 1. At, ſicuti neceſſitas facile unumquemque ſolvit lege adfirmativa: (Lib. I. §. CXIV, 59.) ita nec vitio vertendum fuerit matri delicatiori, infirmae, lacte deſtitutae, ſi nutrici commendet infantem. Qualis vero deligenda ſit a proba & prudente matre, eleganti epiſtola ad Phyllida oſtendit Myia apud Thom. Gale *Opuſc. mythol. eth. & phyſ. p.* 750.

§. LXII. Huic ergo officio omnino adverſantur 45. procuratio abortus, 46.) expoſitio infantum, 47. eorumdem, nihil tale meritorum, abdicatio vel exheredatio, (*) 48. alimentorum neceſſariorum denegatio, & ſimilia, quae fini hujus ſocietatis repugnant, vitia. In primis 49. reprehenſione digniſſimi, indignique parentum nomine ſunt, qui vel derelinquunt liberos, vel 50. incuria ſua efficiunt, ut vita, ſanitas, ſenſus, membraque eorum aliquid capiant detrimenti. Quin 51. tanto deteſtabilior eſt haec parentum impietas, quo magis ſenſus, ſanitas, integritaſque membrorum non ſolum ad conſervationem, ſed & ad felicitatem liberorum, pertinent.

Quid huic officio adverſetur?

(*) Parum enim intereſt, ſive quis occidat liberos, ſive iiſdem alimenta deneget. *l. 4. D. de agnoſc. & alend. lib.* Alimenta autem liberis ſubtrahunt parentes, qui illos abdicant vel deſerunt, innocenteſve exheredes ſcribunt: immo ne ipſae quidem leges reprehenſione vacant, quae parentibus tantum indulgent, ut liberos ſuo arbitrio tractare poſſint, vel ſaltim majorem patriae poteſtatis, quam aequitatis naturalis, habent rationem. Quis enim non reprehendat Tarquinienſium leges, ſtare paſſas teſtamentum Damarati, qui *ignorans, nurum ventrem ferre, immemor in teſtamento nepotis deceſſerat, puero poſt avi mortem in nullam ſortem bonorum nato, & poſtea ob inopiam Egerii nomem feren-*

Digitized by Google

te. Liv. *I*, 34. Quis non laudet Auguſtum, qui *C. Tettium, infantem, a patre exheredatum, in bona paterna ire decreto ſuo juſſit, patris patriae nomine uſus, quoniam Tettius in proprio jure procreato filio ſumma cum iniquitate paternum nomen abrogaverat?* Valer. Max. *VII*, 7.

Liberorum perficiendus eſt intellectus.

§. LXIII. Quum vero praeterea ad parentum officium pertineat, ut liberorum ſuorum perfectionem felicitatemque pro virili amplificare ſtudeant, (§. LX, 39.) ad perfectionem vero eorum vel maxime pertineat intellectus excultus, & viva veri bonique cognitione probe imbutus: (Lib. I. §. CXLVI.) ſane parentum erit, 52. liberis praecepta ſapientiae rerumque divinarum & humanarum ſcientiam a teneris unguiculis inſtillare, vel 53. eos idoneis magiſtris perpoliendos dare, 54. nulliſque ſumptibus parcere, ut & ingenia eorum acuantur, & 55. ipſi ad omnes honeſtas artes, pro conditione facultatibuſque ſuis, inſtituantur. Ex quo porro colligimus, 56. parentes obligatos eſſe ad explorandam liberorum indolem, honeſtumque vitae genus, quod indoli, conditioni, aliiſque circumſtantiis conveniat, eligendum, eo vero ſemel electo, 57. nihil eos reliqui facere debere, ut liberi perſonam, ſibi impoſitam, in hoc mundi theatro aliquando cum plauſu agere poſſint (*).

(*) Quumque unus homo plures plerumque perſonas ſuſtineat, ut ſingulari diſſertatione luculenter oſtendit Hertius: educatio ita attemperanda eſt, ut liberi non modo ad vitae genus, quod electum eſt, apti ſint, ſed & reliquas perſonas decore agant. Hinc, quia liberi aliquando non ſolum boni mercatores, artifices, opifices, ſed & boni cives eſſe debent: educationem liberorum accommodandam etiam eſſe ſtatui ac formae reipublicae patriae, recte monet Ariſtoteles *Polit. V*, 9. addita ratione: Ὄφελος γὰρ οὐδὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, καὶ συνδεδοξασμένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ· εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοί, δημοτικῶς· εἰ δ' ὀλιγαρχικοί, ὀλιγαρχικῶς. Εἴπερ γάρ ἐστιν ἐφ' ἑνὸς ἀκρασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πόλεως. *Nullum enim emolumentum capitur ex utiliſſimis legibus, & quae probatae ſunt judicio cunctorum, qui dant operam reip. ni fuerint adſueti & inſtituti, ſi leges ſint populares, populariter; ſin oligarchicae, oligarchice. Si enim eſt in uno mortali incontinentia, eſt etiam in civitate.*

Et emendanda voluntas.

§. LXIV. Quumque voluntas ſit vera illa amoris, quo cum bono, adeoque & cum felicitate conjungimur, ſedes: 58. nihil agere videbuntur parentes, qui de perficiendo liberorum intellectu ſolliciti, nullam voluntatis rationem habent: nec non 59. qui non id agunt, ut liberorum ſuorum animos ad pietatis virtutiſque amorem inflamment, ſed 60. ut eos vel manifeſtis vitiis, vel 61. calliditati, avaritiae, ambitioni, voluptati, (quibus ipſi prudentiae, frugalitatis, erectioris animi elegantiaeque velum praetendunt,) adſuefaciant, qui denique liberis ad omne ſcelus profligatis, 62. praeeunt

Digitized by Google

praeeunt exemplo, & ſic aegrotos animos perpetuis vitiorum ſpectaculis turpiter corrumpunt. (*)

(*) Sunt haec praecipua errata, quibus & optimam liberorum indolem in praecipitia abripi, animadvertimus. Quemadmodum enim nemo eſt tam exiſtimationis ſuae incurioſus, ut manifeſtis vitiis pollutus videri velit, ac proinde unuſquiſque ſceleribus ſuis aliquod virtutis ac prudentiae velum praetexit: ita & liberos ſuos ita inſtituere ſolent parentes, ut non tam honeſte ac ſapienter vivere, quam alios aliqua virtutum ſpecie decipere diſcant,' id eſt,

Ut Curios ſimulent, & bacchanalia vivant.

Ad hoc eos praeceptis, ad hoc exemplis ſuis inſtituunt. Quin ſi hi quadam naturae bonitate ad veram laudem contendunt: eum impetum parentes turpi exemplo reprimunt. Quemadmodum enim, qui nocte illuni iter faciunt, facile a recto tramite aberrant, ſi praeter facem paſſim oberrant ignes fatui: ita & praeclara ingenia plerumque in tranſverſum aguntur, ſi oculis quotidie obverſantur prava parentum facinora, hique ſe ipſos liberis praebent inutilis diſciplinae exempla, parum memores incomparabilis illius ſententiae Juvenalis *Sat. XIV. v.* 44.

Nil dictu foedum viſuque haec limina tangat,
Intra quae puer eſt, procul hinc, procul inde puellae
Lenonum, & cantus pernoctantis paraſiti.
Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemſeris annos:
Sed peccaturo obſiſtat tibi filius infans.

§. LXV. Quum vero puerorum atque adoleſcentium indoli nihil magis adblandiatur, quam otium & voluptas: parentes operam dabunt, 63. ne nimis delicatam rationem in educandis liberis teneant, 64. neque eos otio obtorpeſcere patiantur, aut 65. nimis exquiſito victu nutriant, ſed 66. ſolem, frigusque ferre, ciboque parabili contentos eſſe, doceant. Ita enim dum educantur ruſticorum liberi, dumque hi inter operas ruſticas, preſſumque lac, & cibos parabiles adoleſcunt, eos & ſanitate & robore ipſis plerumque nobilibus adoleſcentibus antecellere, docet experientia. (*) In primis a voluptate revocandus animus.

(*) Exſtat hanc in rem incomparabilis epiſtola Theanus, Pythagoreae ſapientiae filiae, ad Eubulen apud Thomam Gale *Opuſc. mythol. ethic. & phyſ.* p. 741. qua ex inſtituto demonſtrat, διαστροφὰν τᾶς φύσιος εἶμεν, ὅκα τὰ παιδία φιλάδονα μὲν ταῖς ψυχαῖς, ἀδύνατα δὲ τοῖς σώμασι γίνωνται. *Corruptionem & perverſionem naturae eſſe*, (non educationem,) *quum animi ad voluptatis amorem, corpora ad libidinem transferantur.* Nec minus graviter haec praecepta paſſim inculcat Plutarchus toto illo aureo libello *de inſtitutione liberorum.*

§. LXVI. Sed praecipue 67. juventutis animum pervertit conſuetudo cum pravis hominibus: adeoque 68. nihil majore cura ac ſollicitudine cavere decet parentes, quam ne liberi ſibi malos ſodales inveniant, ſed 69. paribus & bene educatis colludere malint. Quum enim ad imitationem natura proclives ſint tenelli eorum animi, (*) cerei quippe flecti in vitium, monitoribus aſperi: experientia docet, Nec non a pravorum conſuetudine.

cet, tanto facilius pueros adoleſcenteſque abripi in quaevis praecipitia, quanto minus adulatores & paraſitos ab amicis, corruptores a bonis magiſtris, inſtigationes ad vitia a ſalubrioribus praeceptis poſſunt diſcernere.

(*) Quam proclives ſint pueri ad imitandum, argumento ſunt illi, qui inter feras beſtias educati, earum non modo victum & greſſus, ſed & geſtus, vocem & ferociam ita paullatim adſciverunt, ut a beſtiis vix diſcernerentur. Exempla dederunt auctor ſupplementorum Lamberti Sehaffnab. *ad ann. MCCCXLIV.* Hartknoch. *de Polon. Lib. I. Cap. II. p.* 108. Bern. Connor *Evang. med. art. CXV. p.* 181. & *de ſtatu Polon. Part. I. Epiſt. VI. p.* 388. Sic & puerum ſurdum & mutum, a parentibus in templum frequentius adductum omnes geſtus, quibus inter ſacra alios uti viderat, tam accurate expreſſiſſe ferunt, ut non dubitarent clerici, quin aliquo religionis ſenſu tangeretur, quum tamen ubi auditum caſu recepiſſet, & ſenſim coepiſſet loqui, rei non meminerit, nec ullo indicio vel argumento colligi poſſet, eum religionis ideam ullam animo concepiſſe. Vid. *Act. erud. Lipſ. MDCCVII. p.* 507. Si ergo homines in bruta veluti convertit ſolum cum brutis contubernium, & ſi hominem ſurdum & mutum religioſis geſtibus imbuit ſolus aliorum religioſe Deum colentium conſpectus: quis miretur, & pueros aliam naturam induere ex conſuetudine cum aliis, & veluti hauſto Circes poculo in beſtias transformari?

Liberi parentibus debent amorem devotionis & obedientiae.

§. LXVII. Quae contra LIBERIS officia erga parentes incumbant: ex horum ſtatu & jure, ſocietatiſque ipſius indole non difficulter intelligitur. Quemadmodum enim parentibus eſt jus dirigendi liberorum actiones: ita inde patet, 70. eos a liberis non aliter conſiderari poſſe, quam ut ſuperiores & perfectiores, adeoque 71. amandos eſſe amore devotionis & obedientiae, (*) (Lib. I. §. LXXXV.) Ex quo porro ſequitur, 72. ut liberi eos omni veneratione atque obſequio, (§. LXXXVI.) & 73. tali quidem veneratione, quae eorum perfectionibus digna ſit, (Lib. I. §. LXXXVII, 51.) proſequi teneantur.

(*) Hinc veteres omnes faſſi ſunt, proximum amoris gradum poſt Deum deberi parentibus, quibus nos ipſos debeamus. Sic Gell. *Noct. Att. IV.* 13. officia liberorum erga parentes primo loco ponit inter omnia, quae aliis hominibus debeamus, auctoritate uſus Catonis, Maſſurii Sabini & C. Caeſaris. Multo expreſſius *aureorum Pythagorae carminum* auctor *v. 1. ſeqq.*

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεοὺς, νόμῳ ὡς διάκειται,
Τίμα, καὶ σέβου ὅρκον· ἔπειθ᾽ ἥρωας ἀγαυούς.
Τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας, ἔννομα ῥέζων
Τούς τε γονεῖς τίμα, τούς τ᾽ ἄγχιστ᾽ ἐκγεγαῶτας.

Primum immortales Divos pro lege colunto
Et jusjurandum: heroas, clarum genus, inde.
Daemones hinc, terris mixti, ſua jura ferunto,
Inde parentis honos ſequitur: tum ſanguinis ordo.

Quae explicans ſuo more; Hierocles *p.* 50. θεοειδῆ εἰκόνα. *Deo ſimilem imaginem* in parentibus agnoſcit. Et Simplicius Comment. *in Epicteti Enchirid. Cap.* XXXVII. *p.* 199. Οἱ ἐν παλαιότεροι

περὶ τοσοῦτον τοὺς γονέας ἐσεβάσθησαν, ὡς καὶ θεοὺς αὐτοὺς ὀνομάζειν καλεῖν. εὐλαβηθέντες δὲ τὴν θείαν ὑπεροχὴν τοὺς τῶν γονέων ἀδελφοὺς θείους ἐκάλεσαν, ἐνδεικνύμενοι τὴν τάξιν, ἣν τοὺς γονέας ἔχειν πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς ἐκείνων ὑπελάμβανον. Antiquiores (Romanis) legis ita venera*tae ſunt parentes, ut* DEOS *adpellare eos non dubitarint: divinam autem excellentiam reveritae fratres patrum* THIOS *quaſi* DIVINOS *adpellant, ut demonſtrent quam rationem parentum adverſus liberos eſſe exiſtiment.*

§. LXVIII. Quia ergo veneratione proſequendi ſunt parentes & tali quidem, quae eorum perfectionibus digna ſit: (§. LXVII, 72. 73.) nemo ſane dubitaverit, 74. quin liberi parentes aliis omnibus praeferre, 75. cum iis, ac de iiſdem, non niſi honorifice loqui, quin 76. & operam dare debeant, ne vel vultu laedatur pietas. Et quamvis contingere poſſit, ut in parente vel alterutro, vel utroque non reperiantur eae perfectiones, ut inde veneratio vel honor naſci poſſit: (Lib. I. §. LXXXVII. *) boni tamen filii eſt, 77. diſſimulare illa parentum vitia, & 78. patienter potius ferre eorum injurias, quam quidquam eorum, quae a liberis ipſa natura exigit, praetermittere (*). Veneratio parentibus debita.

(*) Nam & mali parentes, parentes tamen, id eſt, uti eos recte vocat Simplicius *ibid. p.* 198. αἴτια μετὰ θεὸν τοῦ εἶναι, *exiſtentiae noſtrae poſt Deum auctores*, ſunt: eaque perfectio vel ſola nos ad concipiendam animo pietatem ac venerationem incitare debet. Epictet. *Enchir. Cap. XXXVII.* Ἀλλὰ πατὴρ κακός ἐστι. μή τι οὖν πρὸς ἀγαθὸν πατέρα φύσει ᾠκειώθης; οὔκ, ἀλλὰ πρὸς πατέρα. τήρει τοιγαροῦν τὴν πρᾶξιν τὴν σαυτοῦ πρὸς αὐτόν, μηδὲ σκόπει, τί ἐκεῖνος ποιεῖ, ἀλλὰ τί σοι ποιήσαντι κατὰ φύσιν, ἡ σὴ ἕξει προαίρεσις. *At pater malus eſt. Numquid igitur natura cum bono patre conjunctus es? Non, ſed cum patre. Tu ergo munus tuum erga ipſum tuere, nec, quid ille agat, conſidera, ſed quibus rebus agendis tuum inſtitutum naturae futurum ſit conſentaneum.*

§. LXIX. Quumque parentibus competat poteſtas dirigendi liberorum actiones, eoſque coërcendi caſtigandique: (§. LVI, 23. ſequ.) conſequens eſt, 79. ut parentes non modo amore devotionis proſequendi, ſed & timendi ſint. Ex quo amoris ac timoris temperamento quum naſcatur *timor filialis*: (Lib. I. §. CXXXI. *) inde non poſſumus non colligere, 80. timorem illum ſolum cadere in pios liberos, adeoque 81. objurgationes caſtigationeſque parentum non tam, quod doleant, metuendas, quam quod indignationis paternae, ſuis vitiis provocatae, ſint argumentum. Itemque metus reverentialis.

§. LXX. Quandoquidem vero & obſequio proſequendi ſunt parentes: (§ LXVII, 72.) non poſſent profecto reprehenſionem effugere liberi, 82. niſi juſſa eorum promte exſequerentur, ac 83. ne moroſitatem quidem eorum, & duriora imperia, ſeſe ab officio dimoveri patiantur. Quia tamen vel ipſa recta ratio docet, quo major eſt entis alicujus perfectio ac ſublimitas, eo majorem Nec non obſequium.

ei venerationem & obedientiam exhiberi oportere: (Lib. I. §. LXXXVII. *) conſequens eſt, 84. ut, ſi turpe quid ac voluntati divinae vel legibus adverſum jubeant parentes, horum potius, quam Dei ac legum juſſa inſuper ſint habenda. (*)

(*) Quod enim de magiſtratuum juſſibus dixerunt Petrus & Joannes, Apoſtoli: *Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε. Juſtumne ſit apud Deum, vobis potius, quam Deo, auſcultare, ipſi judicate. Act. IV, 19.* Et paullo poſt *Act. V, 29. Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. Obedire oportet Deo potius, quam hominibus*: idem & ad parentum praecepta pertinet. Quamvis enim ſanctiſſimum eorum ſit imperium: ſanctius tamen eſt ipſius Dei, nec eo uſque porrigitur parentum poteſtas, ut liberos legibus, a ſummis imperantibus latis, poſſint ſolvere. (§. XXIV, 75.) Hierocl. *ad aurea Pyth. carm. v. 4. p. 53. Εἰ δὲ ἐστιν, ὅτι τοῖς θείοις νόμοις ἀνήκοός ἐστιν ἡ τῶν γονέων προαίρεσις, τί δεῖ ποιεῖν εἰς ἀντινομίαν ἐμπεσόντας τοιαύτην, ἢ τοῦτο, ὃ καὶ ἐπὶ πολλῶν καθηκόντων ἐκ περιστάσεως εἰς ἐναντίωσιν ἐλθόντων προσήκει φυλάττειν; μειζόνων γὰρ καὶ ἐλαττόνων προκειμένων καλῶν, τὰ μείζονα πρὸ τῶν ἐλαττόνων ποιεῖσθαι δεῖ, ὅταν μὴ ἀμφότερα ἐξῇ διασώζειν. οἷον καλὸν μὲν τῷ Θεῷ πείθεσθαι, καλὸν δὲ καὶ τοῖς γονεῦσιν· εἰ δὴ πρὸς ταὐτὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἄγοι πειθώ, ἕρμαιον ἂν εἴη καὶ ἄμαχον· εἰ δὲ πρὸς ἄλλο μὲν ὁ θεῖος νόμος, πρὸς ἄλλο δὲ οἱ γονεῖς φέροιεν, μαχομένης τῆς αἱρέσεως τοῖς ἀμείνοσιν ἕπεσθαι δεῖ, πρὸς ταῦτα μόνον ἀπειθοῦντας γονεῦσι, πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ τοῖς θείοις νόμοις οὐ πείθονται. Si divinis legibus repugnat aliquando parentum voluntas: quid eos aliud facere oportet, qui in illam legum colliſionem incidunt, quam quod in multis etiam officiis, quae pro circumſtantiarum ratione ſibi adverſantur, decet obſervare? Honeſtis enim duobus propoſitis, quod majus eſt, minori decet anteponere, quum utroque frui non licet. Verbi gratia: honeſtum quidem eſt, Deo obedire: honeſtum vero & parentibus ipſis. Quod ſi te ad eadem ducat utriuſque perſuadendi vis: lucrum fuerit inopinatum, & ſine controverſia maximum. Sin autem ad aliud te trahat divina lex, ad aliud vero parentes: in hac voluntatum diſſenſione meliora ſequi praeſtiteris, & in iis ſolum parentum juſſa praeterire, in quibus & ipſi divinis legibus non obediunt.*

Quando ſolvatur parentum poteſtas? §. LXXI. Ceterum uti ea eſt genuina poteſtatis parentum ratio, quod ad finem ſocietatis hujus conſequendum neceſſaria eſt facultas liberorum actiones ad hunc finem dirigendi: (§. LIII, 8.) ita nemo dubitaverit, 85. quin, obtento fine, & medium ceſſare oporteat, adeoque 86. illa parentum poteſtas non demum morte eorum, ſed tunc illico exſpiret, quando liberi maſculi ejus aetatis atque ita inſtituti ſint, ut ipſi ſua quadra vivere, novamque familiam inſtituere poſſint, vel 87. ſi filiae neptesve domo patria vel avita enubant, in aliaſque tranſeant familias. 88. Ut jus naturae non probet rigorem illum juris veteris Romani, quod filios cum uxore & liberis per omnem vitam in patria poteſtate eſſe jubebat, niſi patres vel avi quoſdam, ultro emancipatos, e ſacris ſuis dimitterent (*).

(*) Illud

Digitized by Google

(*) Illud e dominio juris Quiritium, quod patri apud Romanos competiiſſe in liberos diximus, prono alveo fluere videbatur. Neque enim tempore finitur dominium, neque ullus eo ſine facto ſuo excidere poteſt. Hinc & imaginariae illae venditiones in emancipationibus adhibitae. Nihil enim analogiae juris magis videbatur convenire, quam ut res mancipi, intercedente mancipatione, abalienaretur. Vid. V. A. Corn. van Bynkershoek *de jure occid. lib. Cap. I. p. 145. ſequ.* Quum vero illud dominium in liberos, tanquam res mancipi, jus naturae & gentium plane ignoret: (§. LV. *) illud etiam rigorem illum, quem in paragrapho deſcripſimus, ignorare certiſſimum eſt.

Soluta parentum poteſtate non debet ceſſare amor.

§. LXXII. Quum vero poteſtas tantum parentum, (§. LXXI, 86.) non item amor, quem ipſa natura inſevit parentibus, (§. XXVII.) liberis e familia dimiſſis ceſſet: conſequens eſt, 89. ut bonorum parentum ſit, etiam ſeparatorum a ſe liberorum felicitate delectari, 90. eos ope & conſilio pro virili juvare, 91. & non minus his, quam in familia perſeverantibus, quantum honeſte fieri poteſt, lucrari, 92. nihil denique reliqui facere, ut eos reddant quam feliciſſimos. Ex quibus ſimul patet, 93. cur emancipati non minus, quam ſui liberi, parentibus ab inteſtato merito ſuccedant (*).

(*) Itaque ab aequitate naturali diſceſſiſſe videntur gentes pleraeque, quae filias nupturas, oblata certa dote, contentas, exſorteſque eſſe jubebant paternae hereditatis. Equidem haec lex juſtam habuit rationem apud Hebraeos, quorum rempublicam ita inſtituerat ſupremum Numen, ut cuivis tribui ſortem ſuam attribueret, cujus agros & bona in aliam tribum tranſire noluerat. *Num. XXVII.* Sed non aeque laudaveris ſimilem Syrorum morem, cujus veſtigium extat *Geneſ. XXXI. 14. ſequ.* nec non leges Athenienſium, de quibus plura erudite differuit Jac. Perizon. *de lege Vocon. p. 119. ſeq.* Quin multo minus aequam dixeris legem Romanorum, de filiis etiam emancipatis a paterna hereditate excludendis, quum ipſe Praetor ejus rigorem, data illis bonorum poſſeſſione, emolliendum; quin eam plane abolendam dixerit Juſtinianus *Novella CXVIII.* Emancipationem enim poteſtatem tantum parentum tollere oportebat, non amorem, ex quo ſucceſſionem ab inteſtato eſſe derivandam, ſuo loco oſtendimus. (Lib. I. §. CCXCV.)

An in parentum & liberorum arbitrio ſit poſitum, quando poteſtas illa ſolvenda ſit?

§. LXXIII. Ex quo porro colligimus, 94. nec in parentum poſitum eſſe arbitrio, liberoſne cujuſcumque aetatis e poteſtate dimittere, an eoſdem jam adultos invitos in familia retinere malint: nec 95. excuſandos eſſe liberos, qui invitos parentes deſerere, & fraena veluti mordere non dubitant. Quemadmodum enim injuſte agunt parentes, qui quid eorum omittunt, ſine quibus finis hujus ſocietatis obtineri nequit: (§. XXV, 76.) ita liberi ſe, ſalva juſtitia, non poſſunt ſubducere parentibus, quia, quod ſibi quiſque fieri non vult, id nec aliis facere debet. (Lib. I. §. LXXXVIII, 54.)

Liberorum obli-

§. LXXIV. Quemadmodum porro parentum amorem exſtinguere

gatio, ſoluta parentum poteſtate. re non oportet liberorum diſceſſum e familia: (§. LXXII.) ita 96. amorem illum venerationis, quo liberi illos proſequi tenentur, multo minus tunc ceſſare debere verum eſt. Immo, quum unuſquiſque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus eſt, obſtrictus ſit, (Lib. I. §. CCXXVI, 37.) iſque amor erga benefactores vulgo GRATITUDO vocetur: (ibid. §. CCXXVII.) conſequens eſt, 97. ut liberi, & finita parentum poteſtate, obligati maneant ad gratum illis animum quavis ratione oſtendendum, 98. eorum benevolentiam verbis ornandam, 99. beneficia beneficiis penſanda, nihilque, quod alicujus momenti eſt, & ad familiae decus pertinet, (veluti conjugium,) ſine eorum conſilio ſuſcipiendum: quin 100. & alimenta indigentibus ſuppeditanda. Quod genus gratitudinis quamvis ad officia imperfecta referendum videatur, 101. ita tamen comparatum eſt, ut leges civiles liberos, officii ſui immemores, jure meritoque in ordinem cogant, (*) (Lib. I. §. CCXXVII, 43).

(*) Si vera ſunt, quae de ciconiis memoriae prodiderunt veteres, eas parentes ſenectute confectos alere: etiam a brutis animantibus in ruborem dantur liberi beneficiorum immemores. Eleganter Aelian. *Hiſt. animal.* III, 23. Τρέφειν μὲν τοὺς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας καὶ ἐθέλουσι, καὶ ἐμελέτησαν. κελεύει δὲ αὐτοὺς νόμος ἀνθρωπικὸς οὐδὲ εἷς τοῦτο, ἀλλ' αἰτία τούτων φύσις ἀγαθή. *Magna cura ciconiae exacta aetate parentes alunt, etſi humanis hoc facere legibus nullis jubentur, ſed ſola naturae bonitate ad id impelluntur.* Annon vero recta ratio ad id impelleret homines, ad quod ipſa bruta impellit natura?

Tutorum & pupillorum mutua obligatio. §. LXXV. Si parentes, antequam liberi ad juſtam aetatem pervenerunt, deceſſerint: res ipſa ſuadet, 102. ut eorum educatio demandetur aliis, quos TUTORES vocant, adeoque 103. TUTELA nihil aliud eſt, quam poteſtas, actiones liberorum vice parentum dirigendi, eorumque bona adminiſtrandi tantiſper, dum ipſi liberi juſtam aetatem attigerint, idoneique ſint, ad ſe ſuaque rite gubernanda. (*) (§. LV. 19.) Ex qua definitione porro colligimus, 104. tutores eadem poteſtate uti, ac parentes, quatenus eam arctioribus limitibus non circumſcripſerunt leges civiles; ſed & 105. ad eamdem fidem eademque officia, quae parentibus incumbunt, teneri: denique 106. pupillos non minus ad amorem venerationis, obſequium & gratitudinem, obſtrictos eſſe, ac liberos: quin 107. hanc obligationem tanto eſſe ſtrictiorem, quo majus eſt beneficium, ab iis praeſtitum, quos non natura, ſed amor benevolentiae, ad benefaciendum excitavit.

(*) Quamdiu pro impuberibus vel minorennibus habendi ſint liberi, jus naturae eo minus definire poteſt, quo magis diverſae ſunt eorum indoles; quum in aliis ſapientia ante pilos ſit, alii ſero, alii vix umquam ſapiant. At, quia

quia tamen legiſlatores ad id, quod ut plurimum fit, merito attendunt: (§. XLV, 60.) recte atque ordine fecerunt, dum certos pubertatis ac minorennitatis definierunt annos. Quam variae vero hic fuerint eorum ſententiae, repetitis ex omni aevo teſtimoniis cum cura & ex inſtituto oſtendit vir illuſtris Jo. Petr. a Ludewig diſſertatione ſingulari *de aetate legitima puberum & majorennium.*

Cap. IV.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE HERILI OBSERVANDIS.

§. LXXVI.

PRogredimur ad SOCIETATEM HERILEM, natura quidem non tam neceſſariam, ac illae ſimpliciores, de quibus hactenus actum eſt, at inter homines tamen jam inde ab antiquiſſimis temporibus frequentiſſimam, per quam intelligimus ſocietatem inter dominum dominamve & ſervos ac ancillas, in qua hi ad dominorum utilitatem operis ſuis promovendam, illi ad hos alendos, immo & aliquando ad certam mercedem praeſtandam obligantur. Quum enim ita comparatum ſit, ut alter alterius opera indigeat, nec quidquam obſtet, ut, quod cuique deeſt, id ille alterius operis ſuppleat: (Lib. I. §. CCCXXV. 3.) conſequens eſt, 1. ut aliorum operas, quocumque intercedente contractu, nobis recte ſtipulemur, atque ita 2. inter nos ſervoſque & ancillas naſci poſſit HERILIS SOCIETAS, quam inaequalem vel rectoriam eſſe, facile patet. (§. XIX. 56.) *Quid ſocietas herilis, & quae ejus origo?*

§. LXXVII. Itaque per HERUM HERAMVE intelligimus perſonam, quae aliorum operis ad ſuam utilitatem promovendam utitur, & his viciſſim ad alimenta, vel inſuper ad mercedem praeſtandam, obligata eſt. SERVI vero & ANCILLAE ſunt perſonae, quae ad dominorum utilitatem operis ſuis, vel pro certa mercede alimentiſque, vel pro ſolis alimentis promovendam obſtrictae ſunt. Ex qua definitione facile patet, 3. ſervitutem prioris generis eſſe MERCENARIAM, 4. ejuſque fundamentum non aliud eſſe, quam locationem conductionem; 5. poſterioris OBNOXIAM, (*) 6. ejuſque fundamentum eſſe dominium in ipſas perſonas ſervorum, juſto titulo adquiſitum. *Quid herus, vel hera, & ſervus, vel ancilla? & quotuplex ſervitus?*

(*) Uti placuit vocabulo, quo uſus eſt Phaedrus *Fab. Lib. III, praef. v.* 34.
Servitus OBNOXIA,
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas tranſtulit:
Uti enim hic *ſervitudem* dixit pro *ſervo*; Aeſopo, ita eam *obnoxiam* vocavit, quaſi

ἐπίδουλον, quia Aeſopus hujuſmodi ſervitutem ſerviebat. Graeci *obnoxios* δούλους, mercenarios ἱκέτας, vocabant, teſte Athen. *Deipnoſ. VI*, 19. Ceterum utraque ſervitus antiquiſſima eſt. Quemadmodum enim Abraamum jam quarto a diluvio ſaeculo multos ſervos obnoxios domi ſuae aluiſſe, conſtat: *Geneſ. XI*, 5. *XIV*, 14. *XV*, 3. 4. *XVI*, 1. *ſequ.* ita Jacobum Labani mercenarias operas per multos annos praeſtitiſſe, notiſſimum eſt ex *Geneſ. XXIX*, 15. *ſequ. XXX*, 28. Equidem & Noachus jam *Geneſ. IX*, 25. mentionem facit ſervitutis obnoxiae, eique Chanaanem, nepotem, ob illatas ſibi injurias addicit. Sed praedictionem hanc eſſe eorum, quae haud paullo poſt acciderunt, recte obſervavit Jo. Clericus *Comment. in Geneſ. p.* 72.

Obnoxiae ſervituti quidam jure ſeſe addicunt ob hebetudinem ingenii.

§. LXXVIII. Et de prioris quidem generis ſervitute nemo ſanus dubitaverit, quin rectae rationi aequitatique naturali non repugnet. At nec poſteriorem eſſe contra naturam, vel inde patet, quod experientia docet, eſſe homines indole tam ſervili praeditos, ut nec ſe familiamve regere, nec neceſſaria vitae praeſidia ſibi ſuiſque parare poſſint (*). Quum ergo unusquiſque vitae genus, cui idoneus eſt, eligere teneatur, (Lib. I. §. CXLVII, 21. ſequ.) hi vero homines nulli alii vitae generi idonei ſint, quam ut aliis pro alimentis praeſtent operas: 7. nihil ſane faciunt contra officium, ſi ſeſe aliis in perpetuum hac conditione addicunt.

(*) Obſervaverat hoc Ariſtoteles, qui ideo quoſdam homines φύσει δούλους, natura ſervos eſſe, obſervaverat *Polit. I*, 3. *ſequ.* Quod quamvis recte refellat Pufendorffius *jur. nat. & gent. III*, 28. & *VI*, 3. 2. ſi ita accipiatur philoſophus, ac ſi ſtupidi illi homines ipſo actu prudentiorum ſervi ſint, vel quaſi his jus perfectum ſit, illos ſine alia cauſſa ſervitute opprimendi, quemadmodum Graeci ſibi hujuſmodi jus in barbaros videntur adrogaſſe: nihil tamen abſurdi ineſt huic ſententiae, ſi de indole ſervili, non de naturae conditione, intelligatur, uti illam intelligendam putavit Dan. Heinſius *in epiſt. ad Ge. Richterum*, apud Jan. Rutgerſ. *Var. Lect. IV*, 3. Sic ſane Aſiaticos homines ἐλευθέρους μὲν κακοὺς, δούλους δὲ ἀγαθοὺς, *liberos malos, ſervos optimos* eſſe, obſervaverat Ageſilaus, apud Plutarch. *apophth. Lacon. p.* 190.

Alii ob extremam paupertatem.

§. LXXIX. Praeterea alios, quantumvis haud ita ſtupidos, extrema paupertas calamitateſque vel publicae, vel privatae, ſubigere poſſunt, ut ſervire, quam fame perire, malint. Quum enim homo ad vitam conſervandam, evitandamque mortem ac deſtructionem, omnino ſit obligatus, (Lib. I. §. CXLIII. 9. ſequ.) & imminentibus morte vel ſervitute, ipſa recta ratio e duobus malis his phyſicis, id, quod minimum eſt, eligendum eſſe ſuadeat: (*Elem. phil. mor. §. CLII.* * 2.) ſequitur ſane, 8. ut ei, quem in hoc articulo fortuna deprehendit, non ſit vitio vertendum, ſi, nullo alio honeſto medio interitum evitandi ſeſe offerente, ſervituti ſeſe addicat (*).

(*) Sic ſane Regi ſeſe tamquam mancipia addicebant Aegyptii, ne diuturna fame

fame conſumerentur, & beneficii loco habebant, quod Pharaoni ſervire liceret pro alimentis. Hinc, accepta ſervitutis lege, Joſepho reſpondebant: *Tu nobis vitam dediſti, gratiam apud dominum inveniamus, & ſimus Pharaonis ſervi. Gen. ſ. XLVII,* 25. Sic & Thraeitas mulieres, ingenuae licet ortu, voluntaria tamen ſervitute victum ſibi apud Erythraeos quaeſiviſſe, auctor eſt Pauſanias *Lib.VII.Cap.V.* ut jam non dicam de Friſiis, de quibus Tacit. *Annal. IV,* 72. nec non de Gallis, de quibus Jul. Caeſ. *de bello Gall. VI,* 13.

Quidam bello capti hanc conditionem ſubeunt.

§. LXXX. Denique ſervorum numerum 9. in immenſum auxit bellorum furor. Quia enim hoſti in hoſtem omnia licent; licebat etiam hoſtes acie victos occidere. (Lib. I. §. CLXXXIII.) Quum vero, qui vel ſine adgreſſoris laeſione, vel leviore malo illi repraeſentato, periculo defungi poteſt, non debeat ad caedem temere provolare: (ibid. §. CLXXXI. 20.) non iniquum ſane eſt, 10. victorem ſervare victos, in captivitatem abducendos, ne noceant, &, ne gratis alantur, in ſervitutem detrudendos: nec 11. reprehendendi ſunt, qui ea lege vitam ſervare, quam perire, maluerunt (*). (*Elem. phil. mor.* §. *CLII*, * 2.)

(*) Vere ergo & haec ſocietas naſcitur ex conſenſu, quamvis non ultroneo, ſed vi juſta extorto. (§. XVI.*) Vult enim victor victum ſervare, ſed ea lege, ut ſerviat. Victus vult ſervire, ut ſervetur. Nam ſi nollet, nihil impediret, quo minus in victoris arma irrueret. Duarum voluntatum conſpiratio eſt conſenſus. (Lib. I. §. CCCXCI.) Societas ergo inter dominum & mancipia bello capta ex conſenſu naſcitur.

Quidam ſervi naſcuntur.

§. LXXXI. Haec vero ſervitutis obnoxiae genera non potuerunt non aliud producere, in quod quis ipſa naſcendi ſorte detruditur. Quia enim ſervitutis obnoxiae fundamentum eſt dominium, juſto titulo adquiſitum, (§. LXXVII. 6.) hos vero titulos omnes ſervos adquirendi juſtos eſſe, hactenus oſtendimus: (§. LXXVII. ſeq.) conſequens eſt, 12. ut hi omnes ſervi ancillaeve ſint in juſto dominio herorum. Quumque extra legitimum matrimonium, (quale inter quoſdam hujuſmodi ſervos vix locum habere poterat, (*) partus ſequatur ventrem: (Lib. I. §. CCLII. 50.) non minus eſt, 13. partum ancillarum obnoxiarum, tamquam acceſſorium ventris, eamdem cum matre ſubiiſſe conditionem. Unde 14. ubique terrarum innotuit genus ſervorum, quod VERNARUM nomine apud Romanos veniſſe, novimus.

(*) Matrimonium eſt ſocietas ſimplex perſonarum diverſi ſexus, procreandae educandaeque ſobolis cauſſa inita. (§. XXVIII.) Qui in hunc finem conſentiunt, eorum in arbitrio & poteſtate eſſe oportet, ut illum eligant, mediaque ad eum obtinendum neceſſaria adhibeant. At ſervorum ancillarumque obnoxiarum in arbitrio poteſtateque non ſemper eſt potiſſimus finis, quomodo nimirum liberos commode educare velint, ſed ea res plane a dominorum voluntate pendet. Inter quoſdam ergo ſervos ancillaſque vix locus eſt legitimo

gitimo matrimonio. Inter quoſdam tantum illi locum eſſe negamus, quos nimirum in eam conditionem fortuna detruſit, ut heri iis *Romanorum in morem deſcriptis per familiam miniſteriis utantur.* Ubi enim *ſuam quiſque ſedem, ſuos penates regit*, quod apud Germanos obſervavit Tacitus *de mor. Germ. Cap. XXV.* ibi facilius matrimonio locus eſt, ceu & hodie docet experientia. At quamvis & hominibus propriis Germanorum ſit jus connubii: manet tamen apud hos principium, quod ſervilis proles ejuſdem cum parentibus conditionis ſit, & quod partus ventrem ſequatur: niſi quod quibuſdam magis placet alterna vernarum partitio. (Lib. I. §. CCLII.*)

Poteſtas domini in ſervum mercenarium.

§. LXXXII. Poſitis vero his fundamentis, facile intelligitur, quaenam ſint in hac ſocietate dominorum ſervorumque officia, &, qualis dominorum in ſervos ancillaſque poteſtas ſit? Quod enim ad ſervos MERCENARIOS attinet, quum ii tantum ex locato obligentur: (§. LXXVII, 4.) per ſe patet, 15. domino in hos non aliam poteſtatem competere, quam ut operas, ſibi locatas, illis indicere, & 16. ex iis utilitatem capere, quin & 17. eos adigere poſſit, ut per tempus, quod initio placuit, ſerviant: non autem 18. domino licere alias, quam locatas, operas ab illis exigere, multoque minus 19. eos durius caſtigare, quamvis 20. ſi locationi non ſtet ſervus, eum dominus non modo mercede ejuſve parte mulctare, ſed & 21. inemendabilem abs ſe ſegregare omnino poſſit. (§. XXII. 70. ſequ.).

Domini ſervique hujuſmodi officia mutua.

§. LXXXIII. Quemadmodum ergo DOMINI eſt, 22. legi conductionis ſatisfacere, 23. a ſervo non niſi operas locatas exigere, 24. eique alimenta, qualia ejus ſortis hominibus conveniunt, ſufficienter praebere, denique 25. mercedem promiſſam non denegare: (*) ita & SERVUS hujuſmodi 26. domino, tamquam ſuperiori, ad reverentiam & obſequium; 27. tamquam conductori ad operas conventas praeſtandas; denique 28. tamquam ſocio ad ejus utilitatem bona fide promovendam eſt obligatus.

(*) At nec alimenta, nec merces debentur, ſi ſervi culpa, vel caſu, contingat, ut operae locatae non praeſtentur. (Lib. I. §. CCCLXI, 150.) Hinc quamvis laudanda ſit humanitas domini, ſervum mercenarium, etiam aegrotantem, alentis: non tamen, quod jubet humanitas, illico jure perfecto poteſt exigi. Contra iniquitas maxima eſt domini, mercedem, praeſtitis operis, ſervo denegantis, vel eam contra leges contractus pro lubitu mutantis. quod decies feciſſe Labanem, conqueritur Jacobus. *Geneſ. XXXI, 7.* Quod adeo Deo juſtiſſimo diſplicuiſſe novimus, ut auferret Labani opes, eaſque in Jacobum transferret. *Geneſ. XXXI, 9.*

Poteſtas domini in ſervum obnoxium, ra-

§. LXXXIV. Servos obnoxios in dominio eſſe diximus (§. LXXVII. 6.) Quum ergo domino ſit libera de re ſua diſpoſitio: (Lib. I. §. CCCVI.) conſequens eſt, 29. ut dominus ſervo quaſcumque operas, quibus praeſtandis par eſt, imponere, 30. ex eo om-

omnem utilitatem capere, 31. ejus quoque liberos ſibi vindicare, & 32. ipſum vendere, 33. aliiſque quibuſvis titulis alienare poſſit, niſi forte 34. ſervus, qui ſe ultro addixit domino, eam legem adjecerit, ne extra familiam, cui ſeſe addixit, alienetur. Quod 35. & de jure vitae & necis videtur dicendum, quod domino in hos ſervos competere poſſe, nemo negaverit, (Lib. I. §. CCCVIII. 8.) niſi vel conventio, vel lex obſtet. Multo magis ergo 36. hujuſmodi ſervus, prout res exigit, caſtigari & coërceri poterit, dummodo 37. meminerit dominus, eum hominem, ſibique natura aequalem eſſe, (*) (Lib. I. §. CLXXVII. 5.)

tione liberae de eo diſpoſitionis.

(*) Quamvis enim fieri poſſit, ut dominus ſervo ſit perfectior, nec negari poſſit, eum ſervo eſſe ſuperiorem: illa tamen perfectionum ſtatuſque diverſitas nihil mutat circa hominis eſſentiam, ſed ſervus aeque homo eſt, ac dominus. (Lib. I. §. CLXXVII, 5.) Parum ergo humana eſt jureconſultorum vox, ſervo non fieri injuriam, *l. 15. §. 35. D. de injur.* Immo immanis plane illa dominae apud Juvenal. *Sat. VI. v. 223.*

O demens, ita ſervus homo eſt? Nil fecerit: eſto,
Sic volo, ſic jubeo, ſtet pro ratione voluntas.

Non excuſatius ergo peccat, qui ſervum, quam qui liberum hominem, injuria laedit.

§. LXXXV. Quumque domino & poſſeſſio rerum ſuarum, & jus illas a quocumque vindicandi competat: (Lib. I. §. CCCVI. 2. & 3.) ex eo ſequitur, 38. ut poſſit ſe in poſſeſſione ſervi ancillaeve quovis modo tueri, &, 39. ſive fuga eos aliquo abſtulerit, ſive 40. ab alio injuſto ſurrepti ſint, a quocumque poſſeſſore cum acceſſionibus fructibuſque pro qualitate poſſeſſionis vindicare, quin 41. priore caſu receptum fugitivum punire pro merito, & 42. ne in poſterum idem capiat conſilium, quovis licito modo prohibere: (*) niſi 43. illi dominii effectus alicubi in civitatibus lege reſtringantur. (Lib. I. §. CCCXVII.)

Ratione poſſeſſionis & vindicationis.

(*) Hinc compedes, ergaſtula, carceres domeſtici, & alia media, quae vel neceſſitas reperit, vel dominorum, omnia ſibi in ſervilia corpora permittentium, truculentia. Quamvis vero & hic habenda ſit aequitatis humanitatiſque ratio: (§. LXXXIV, 37.) ipſum tamen jus coërcendi non adimendum eſt dominis, maxime in ſervos bello captos, partim, quod fugam anhelant, omnemque ad ſuos revertendi occaſionem ſpeculantur, neque id illis adeo vitio verti poteſt, ceu recte vidit Lorarius apud Plaut. *Captiv. II, 1. v. 14.*

Lo. *At fugam fingitis. Sentio, quam rem agitis.*
Cap. *Nos fugiamus! quo fugiamus!* Lo. *in patriam.* Cap. *apage! haud nos id deceat,*
Fugitivos imitari. Lo. *Immo, aedepol, ſi erit occaſio, non dehortor.*

Partim, quod adhuc ſpirare videntur hoſtilem animum, adeo, ut de his ſervis vel maxime verum ſit illud Senecae *Epiſt. XLVII.* & Feſti *in voce: quot ſervi. Totidem quemque domi hoſtes habere, quot ſervos.*

Officia dominorum erga ſervos hujuſmodi.

§. LXXXVI. Praeterea jam haud difficile fuerit, de mutuis dominorum ſervorumque hujus generis OFFICIIS judicare. Quia enim ſervus obnoxius eſt in dominio, (§. LXXVII. 6.) ac proinde herus ex eo omnem utilitatem capit, (§. LXXXIV. 30.) adeoque ille nihil habet proprii: conſequens eſt, 44. ut dominus obligatus ſit ad alendum ſervum, 45. eaque obligatio non ceſſet, ſi vel maxime ſervus operas praeſtare nequeat (*). Et quandoquidem praeterea ſervus, quod ad naturam attinet, domino eſt aequalis: (§. LXXXIV. *) facile intelligitur, 46. & peccare dominum, ſi ſervum injuria laedat, & 47. maximam humanitatis laudem ferre, ſi beneficiis potius, quam truculentia, eum ſibi reddat obſequentiorem.

(*) MERCENARIUS SERVUS praeter alimenta & mercedem accipit, (§. LXXXIII, 25.) adeoque habet, unde ſe alat, ſi morbo aliove caſu impeditus operas praeſtare non poſſit. Quum ergo dominus illum alere non teneatur, niſi ex locato: (§. LXXVII, 4.) operas non praeſtantem alere obligatione perfecta non tenetur (§. LXXXIII.*) In SERVO vero OBNOXIO omnia ſe aliter habent. Hic enim non ob operas praeſtitas alitur, ſed quia in heri dominio eſt, & quia nec mercedem accipit, nec quidquam aliud proprium habet. Quumque & extraneo, ipſique hoſti, ſubvenire nos jubeat miſericordia & humanitas: (Lib. I. §. CCXIX, 16.) qua fronte ſervo noſtro aegrotanti denegaremus alimenta, qui vires corporis nobis inſerviendo detrivit? Hinc recte Claudius Imp. libertate donavit ſervos, qui aegrotantes expoſiti fuerant a dominis. Sueton. *Claud. Cap. XXV, l. 2. D. qui ſine manum.*

Servorumque erga dominos.

§. LXXXVII. Quumque tot jura domini totidem OFFICIA SERVORUM tamquam correlata, ponant: (Lib. I. §. VII.) ſequitur, 48. ut ſervitus obnoxia ſervum ad quaſcumque operas, 49. utilitatemque domini pro virili promovendam, 50. diſpoſitionem ejus de ſe ſuisque, immo & 51. caſtigationem & coërcitionem patienter ferendam obliget. 52. Ut contra officium faciat ſervus, ſi ſe ſubducat domino, & furtum ſui ipſius admittat, quum potius 53. manumiſſionem fide ac liberali ſervitute mereri, ſeque dignum tanto beneficio praeſtare deberet.

Servitus utraque quomodo finiatur.

§. LXXXVIII. Ex his omnibus porro intelligitur, quomodo finiatur herilis illa ſocietas. MERCENARIA enim ſervitus, quum contractu locationis nitatur: 54. iiſdem modis, quibus locatio conductio, & 55. in primis elapſo tempore, in quod quis operas locavit, ſolvitur. OBNOXIA 56. manumiſſione potiſſimum deſinit. Quum enim quiſque ſe dominio rerum ſuarum abdicare vel eas derelinquere poſſit: (Lib. I. §. CCCIX. 11.) nullum eſt dubium, quin eidem liceat dominio in ſervum ſuum renunciare, quam renunciationem veteres MANUMISSIONEM vocarunt. Praeterea, quum renun-

nunciatio ſit ſpecies alienationis; in re vero alienanda dominus ſibi aliquid excipere & reſervare poſſit: (Lib. I. §. CCLXXVIII. 41.) 57. manumiſſionem quoque qualibuſcumque honeſtis legibus ac conditionibus fieri poſſe, palam eſt. (*)

(*) Ita veteres Romani a ſervis manumittendis ſibi ſtipulabantur operas fabriles, dona & munera, *l.* 3. *pr. l.* 5. *l.* 7. §. 3. *D. de oper. libert.* Et maxime majores noſtri, manumittentes ſervos, ſibi pleraque, quae ipſi ſervi, vel homines proprii dominis praeſtare ſoliti erant, reſervabant, adeo, ut, ſi ab adſcriptitia conditione diſceſſeris, vix ullum diſcrimen inter ſervos & libertinos intercedere videretur. Atque inde eſt, quod Tacit. *de mor. Germ. Cap. XXV.* ſcribit, *libertos Germanorum non multum ſupra ſervos eſſe.*

§. LXXXIX. Quicumque, quum antea juſtam ſervitutem ſervirent, a dominis manumittuntur, LIBERTINI, & manumittentis LIBERTI vocantur. Quum ergo hi ſummum, quod dari poterat, beneficium debeant manumittenti, unuſquiſque vero ad eum, a quo beneficiis ornatus eſt, amandum obſtrictus ſit: (Lib. I. §. CCXXVI. 37.) 58. ingratiſſimi mortalium eſſent liberti, niſi patronos, tanti muneris auctores, venerarentur perpetuo, & 59. non modo ea omnia, quae ſibi hi ſtipulati ſunt, bona fide praeſtarent. (§. LXXXVIII. 57.) ſed & 60. viciſſim illos omni officiorum beneficiorumque genere proſequerentur, vel, 61. ſi deſint vires, ſaltim gratum animum quavis ratione oſtenderent. (*) (Lib. I. §. CCXXVIII. 47.) Quid libertus? ejuſque officia.

(*) Libertatem, datam ſervis, pro maximo beneficio imputabant veteres. Simo Terentianus *Andr. I,* 1. *v.* 10.

Feci, e ſervo ut eſſes libertus mihi,
Propterea, quod ſerviebas liberaliter:
Quod habui, ſummum pretium perſolvi tibi.

Efficiebat enim hoc beneficio patronus, ut ſervus ex re fieret perſona: adeoque loco patris eſſet liberto, qui ideo ejus nomen perinde, ac filius, adſumebat. Lactant. *div. inſt. IV,* 3. Hinc & egenti patrono alimenta non ſecus, ac filius, debebat, *l.* 5. §. 18. *ſequ. l.* 9. *D. de agnoſc. & alend. lib.* Et quemadmodum filius, quamvis alias imperfecta ſit ad gratum animum obligatio, tamen patris beneficia penſare, eique alimenta ſufficere cogebatur: ita & libertus cogebatur, qui praeterea ob ingratitudinem praegnantem in ſervitutem poterat revocari, §. 1. *Inſt. de cap. deminut. l. un. C. de ingrat. lib.*

Digitized by Google

CAP. V.

DE SOCIETATE COMPOSITA, QUAM FAMILIAM VOCAMUS, OFFICIIS-QUE IN ILLA OBSERVANDIS.

§. XC.

Quid familia? QUemadmodum ipſas ſocietates minores ſimplicioreſque in magis COMPOSITAS coaleſcere poſſe, obſervavimus: (§. XVIII. 50.) ita ejus rei exemplum praebent ſocietates hactenus recenſitae. Quoties enim illae in majorem ſocietatem conſentiunt, naſcitur inde FAMILIA, quae eſt ſocietas, ex conjugali, paterna atque herili compoſita (*). Unde conjuges, parentes, & domini dominaeque ratione hujus ſocietatis PATRESFAMILIAS & MATRESFAMILIAS; liberi FILII FILIAEVE FAMILIAS; ſervi & ancillae SERVI SERVAEVE FAMILIARES adpellantur.

(*) Eodem fere redit definitio Ulpiani, *l. 195. §. 2. D. de verb. ſignif. Iure proprio* FAMILIAM *dicimus plures perſonas, quae ſunt ſub unius poteſtate, aut natura, aut jure ſubjectae, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum ſequuntur, utputa nepotes & neptes, & deinceps.* Attamen nos paullo latius accipimus vocabulum. Quum enim jureconſultus eo conjuges tantum, parentes, & liberos cujuſcumque gradus, comprehendat: nos & ſervos ancillaſque familiae partem eſſe cenſemus, quos & ipſe paullo poſt familiae nomine venire, obſervat §. 3. *Servitium quoque ſolemus vocare* FAMILIAS. Alias veteribus FAMILIA proprie ſuit ſervitium, quaſi *famulia*, ceu ex inſtituto oſtendit Claud. Salmaſ. *Exercit. Plin. p.* 1263. Parentes vero & liberi DOMUS vocabulo denotabantur: veluti apud Apuleium *Apolog. p.* 336. *edit. Gen. Elmenhorſtii: Ipſe* DOMI *tuae rector, ipſe* FAMILIAE *dominus.* Nobis ergo FAMILIA eſto, quidquid veteres *domum* & *familiam* vocabant.

Quem penes ſit in hac ſocietate directio. §. XCI. Quum vero, quo major eſt ſocietas, eo minus fieri poſſit, ut tanta ſociorum multitudo media neceſſaria communi conſenſu ac ſuffragio inveniat: (§. XIX. 57.) nemo non videt, 1. hanc ſocietatem debere eſſe inaequalem & rectoriam, adeoque 2. uni ex his ſociis merito deferendam eſſe poteſtatem, reliquorum actiones ad ſocietatis illius finem dirigendi. Quumque patrifamilias & tamquam marito poteſtas quaedam competat in uxorem, (§. XLV. ſequ.) & ejus, tamquam patris, imperium in dubio materno praevaleat, (§. LIV. 14.) & denique ejuſdem, tamquam domini, indubium ſit imperium in ſervos cujuſcumque generis: (§. LXXXII.

LXXXII. & LXXXIV,) fieri non poteſt, 3. quin poteſtatem actiones totius familiae ad ſocietatis hujus finem dirigendi PATRIFAMILIAS vindicemus (*), at ita tamen, 4. ut MATERFAMILIAS, tamquam utriuſque fortunae ſocia, illum ope ac conſilio juvare omnino teneatur. (§. XLIII. 53.)

(*) Enimvero id quoque intelligendum eſt de eo, quod fit regulariter. Alias enim id aliquando aliter ſe habere, jam ſupra oſtendimus (§. XLVII.) Quis enim negaverit, Reginam, quae cui extraneo nupſit, eſſe caput familiae ſuae, maritique tunc non alias partes eſſe, quam quae regulariter uxoris eſſe ſolent, nempe, ut ope & conſilio reginae uxori adſit? Docent id exempla, quorum recens adhuc memoria eſt.

Finis hujus ſocietatis in ſtatu naturali & civili.

§. XCII. Ceterum hujuſmodi familia vel in ſtatu naturali vivit, nulli mortalium obnoxia, (§. VI.) vel cum aliis in civitatem coaluit. Priore caſu finis hujus ſocietatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam neceſſariarum, adquiſitio, verum etiam mutua adverſus omnes hoſtes defenſio: ac proinde 5. eatenus recte rationes ſubduxerunt ii, qui hujuſmodi familiam minoris cujuſdam civitatis ſpeciem prae ſe ferre exiſtimant (*). Poſteriore, quia ſingulae familiae adverſus concivium injurias judicum auxilio; adverſus communes hoſtes reipublicae viribus tutae ſunt, non alius finis eſſe poteſt hujus domeſticae ſocietatis, quam adquiſitio rerum, ad ſuſtentandam beatioremque reddendam familiam neceſſariarum.

(*) Ita vero rationes ſubduxit Ariſtotel. *Polit. III, 6.* ubi fatetur, *patresfamilias ſingulos ſegreges uti* τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὥσπερ πόλει, *domo ſua, tamquam civitate, & ſibi ipſis, tamquam ſi ſocii bellorum eſſent, auxilium ferre contra injuriam inferentes.* Nec aliter fere philoſophatus eſt Hobbeſ. *Leviath. Cap. XX.* Quamvis vero proprie haec non ſit civitas, ceu ipſe paullo poſt fatetur Ariſtoteles, οὐδ᾽ ὅταν ἂν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσι. *Ne ſic quidem eſſe videretur civitas accurate rem contemplantibus*: civitati tamen ſimillima eſt hujuſmodi familia quin ſaepe, ubi in magnam hominum multitudinem excreverit, eam in civitatem vel rempublicam evaſiſſe, tradit Plato *in Politico, ſeu de regno Tomo II. Op. edit. Serrani.*

Poteſtas patrisfamilias in ſtatu naturali.

§. XCIII. Quum ergo in ſtatu naturali finis hujus domeſticae ſocietatis non ſolum ſit rerum neceſſariarum adquiſitio, verum etiam defenſio adverſus aliorum injurias: (§. XCII.) conſequens eſt, 6. ut paterfamilias omnia jura, ſine quibus hic finis obtineri non poſſet, exercere, adeoque 7. non modo rem familiarem, prout id commodiſſimum videtur, inſtituere, & 8. quid cuique in familia curandum adminiſtrandumque ſit, praecipere, & quemque 9. ad rationes reddendas compellere, verum etiam 10. omnia principis jura in familia ſua exercere, 11. leges ferre, 12. ſupplicia a ſonti-

ſontibus ſumere, 13. foedera cum aliis pangere, quin 14. & bellum gerere, 15. pacemque facere cum hoſtibus poſſit (*).

(*) Exemplo erunt Abraamus, Iſaacus, Jacobus, qui tamquam principes familiarum ſegregum, omnia haec majeſtatis jura exercuerunt. Sic Abraamus, Lotho ab hoſtibus abducto, cum regibus victoribus juſtum bellum geſſit, junctis ſibi aliorum patrumfamilias foederatorum auxiliis. *Geneſ.* XIV, 14. *ſequ.* & 24. Idem foedus iniit cum Abimelecho, *Geneſ.* XXI, 22. quod deinde renovavit Iſaacus, *Geneſ.* XXVI, 26. *ſequ.* Sed & Jacobus eodem exemplo cum Labane foedus percuſſit, *Geneſ.* XXXI, 44. *ſequ.* ejuſque familia bellum, licet injuſtum, intulit Chamori, ejuſque filio, Sichemo. *Gen.* XXXIV, 25. Sed & legem de Diis peregrinis amovendis familiae fert Jacobus. *Gen.* XXXV, 2. Judas vero, ejus filius, nurum ad vivicomburii ſupplicium damnat. *Gen.* XXXVIII, 24. 25. Quorum non ignarus Nicolaus Damaſcenus *Excerpt. Peireſc.* p. 490. Ἀβράμης ἘΒΑΣΙΛΕΥΣΕ Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς, τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης. *Abraamus* REGNAVIT *apud Damaſcum, advena, utpote qui cum exercitu veneris e regione ſuper Babylonem, quae Chaldaeorum dicitur.* Et Juſtin. XXXVI, 2. *Poſt Damaſcum Azelus, mox Adores, & Abraham, & Iſrahel* REGES *fuere.*

Itemque in ſtatu civili.

§. XCIV. Contra ea quum familiae, quae cum aliis in civitatem coaluit, non alius finis eſſe poſſit, quam rerum neceſſariarum adquiſitio: (§. XCII.) facile patet, 16. tam eminentia jura hic non competere patribusfamilias, ſed 17. ea tantum, ſine quibus res neceſſarias adquirere non poſſet familia, quaeque paullo ante (§. XCIII, 6. 7. 8. 9.) deſcripſimus; immo 18. hic etiam matrisfamilias aliquas partes eſſe, quum 19. ad ea jura, quae patrifamilias, tamquam familiae ſuae principi, competunt, eam vix concurrere patiatur verecundia ſexus, patriſquefamilias prae illa eminentia.

Simplices ſocietates huic compoſitae non debent eſſe impedimento.

§. XCV. Quandoquidem vero porro in ſocietatibus compoſitis ſimplicium vel minorum utilitas majorum fini non debet repugnare: (§. XXIV, 75.) facile patet, 20. ſocietates, conjugalem, paternam, & herilem, ita comparatas eſſe oportere, ut ne fini utilitatique totius familiae ſint impedimento (*), adeoque 21. hinc officia quaedam naſci, ſocietati huic compoſitae propria, quorum alia PATERFAMILIAS & MATERFAMILIAS ſibi invicem; alia UTERQUE reliquis familiae membris; alia haec familiae membra patri matriquefamilias; alia denique HAEC ipſa ſibi invicem praeſtare tenentur. Cel. Wolff. *de vita ſociali hom.* §. *CXCIV.*

(*) Quia enim unus homo hic plures perſonas ſuſtinet, (§. LXIII. *) idemque e. g. & patrisfamilias & domini, & patris, & mariti officio fungitur; diverſa etiam ſunt ejuſdem jura diverſaeque obligationes. Quum vero ex omnibus his ſtatibus compoſita ſit ſocietas, quam FAMILIAM vocamus: has diverſas obligationes tales eſſe oportet, ut una conſiſtere poſſint.

At

At conſiſtere non poſſunt, quae ſibi invicem repugnant. Non ergo diverſae obligationes debent ſibi invicem repugnare.

Officia patris matrisque familias, tum mutua, tum erga familiam.

§. XCVI. Quum ergo in hac ſocietate primae ſint partes patrisfamilias, (§. XCI, 3.) ſed ita tamen, ut materfamilias eum ope & conſilio juvare teneatur: (ibid. n. 4.) ſequitur, 22. ut PATRISFAMILIAS ſit, praecipere, quid factu opus ſit, 23. familiam univerſam, & ſingula ejus membra, prout cujuſque conditio exigit, alere, 24. eos, qui quid adverſus familiae decus communemque utilitatem admittunt, pro eo, ac ſocietatis ſimplicioris jura id permittunt, coercere, 25. matrisfam. dignitatem auctoritatemque tueri: HUJUS vero, 26. dare operam, ut a liberis ſervisque omnia ex praeſcripto fiant (*), 27. abſente marito ejus vice fungi, denique 28. obſequii & venerationis exemplum praebere univerſae familiae, tanto majorem in domo habitura auctoritatem, quo magis mariti auctoritatem tueri atque amplificare ſtuduerit.

(*) Socrates apud Xenophont. *Oecon.* Cap. III. §. XV. Νομίζω δὲ γυναῖκα κοινωνὸν ἀγαθὴν οἴκου οὖσαν, πάνυ ἀντίῤῥοπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, ἔρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τοῦ ἀνδρὸς πράξεων τὰ κτήματα, ὡς ἐπιτοπολὺ, δαπανᾶται δὲ διὰ τῶν τῆς γυναικὸς ταμιευμάτων τὰ πλεῖστα, καὶ εὖ μὲν τούτων γιγνομένων, αὔξονται μὲν οἶκοι, κακῶς δὲ τούτων πραττομένων, οἱ οἶκοι μειοῦνται. *Exiſtimo autem, uxorem, quae in domo bona ſit ſocia, tantumdem habere momenti ad utriusque utilitatem, quantum vir habeat. Nam plerumque viri opera facultates in domum veniunt, & maxima pars earum, uxore promente, conſumitur. Quae quidem ſi recte fiant, amplificantur domus: ſin male, deminuuntur.*

Officia utriusque ratione ſocietatum ſimpliciorum.

§. XCVII. Quumque ita temperandae ſint ſocietates ſimpliciores, ne univerſae familiae utilitati impedimento ſint: (§. XCV, 20.) facile patet, 28. contra officium facere patremfamilias, ſi matremfam. officio ſuo in educandis liberis functuram, impediat: 29. multoque minus hanc eſſe excuſandam, ſi liberos parum morigeros indulgentia ſua reddat deteriores: denique 30. utrosque peccare, ſi diſcordia ſua efficiant, ut liberi parentum vel incuria, vel exemplo, corrumpantur. Similiter inde intelligitur, 31. male ſe habere ſocietatem domeſticam, ſi ſervorum ancillarumque curae permittantur liberi, vel 32. cum his verſentur pro lubitu (*), vel 33. ſervi ancillaeque heris minoribus conſilium auxiliumque ad quaevis vitia impune praeſtare, vel 34. liberi hos atrocius tractare poſſint.

(*) Quum enim plerique ſervi ancillaeque ex faece hominum, ac proinde male educati ſint: fieri non poteſt, quin liberi eorum exemplo corrumpantur. Immo aliquando adſentari eos videas liberis, & auxilio eſſe ad quaevis nefanda, quales plerique ſervuli a Plauto & Terentio in ſcena ſiſtuntur. Prudenter Plutarchus *de inſtit. lib.* p. 4. commendat proverbium, ὅτι ἂν χωλῷ παροικήσῃς, ὑποσκάζειν μαθήσῃ, *ſi cum claudo habites, fore, ut ſubclaudicare diſcas;*

cas. Ex quo colligit, *pluſquam deridiculum eſſe, quod plerisque uſu veniat, parentes, quum, ſervorum quos habeant, probos, alios agriculturae, alios rei nauticae, alios mercaturae, alios administrationi rei familiaris, alios uſurae exercendae adhibere: ſi quod vero inveniant mancipi.... ebrioſum ac gulae deditum, & ad omnia inutile negotia, id eos liberis praeficere.* Perinde vero eſſe, patet, ſive liberis praeficiantur malae frugis homines, ſive parentes eos cum illis familiariter verſari patiantur.

In familia bene conſtituta omnia redeunt ad ordinem. §. XCVIII. Ex eodem patet, 35. rem omnem redire ad ordinem, in univerſa familia cum cura ſervandum. Quum vero tunc omnia ORDINE fieri dicantur, ſi omnia fiant, iis obſervatis circumſtantiis, quas negotii indoles exigit: conſequens eſt, 36. ut ſingulis in familia certa munia deleganda, ab iisque 37. penſum ſevere exigendum, quin 38. ſinguli ita adſueſaciendi ſint, ut partes ſuas non modo ea, qua par eſt, cura ac diligentia, verum etiam 39. juſto tempore, 40. locoque, quo decet, exſequantur, denique, 41. ut quodlibet inſtrumentum & quaelibet ſuppeilex non modo nitida & integra ſit, ſed & 42. eo loco, quo oportet, reperiatur (*).

(*) Omnia haec ex inſtituto demonſtravit Xenophon in aureo *Oeconomici* libello, ubi ſiſtit Iſchomachum, de recta rem familiarem adminiſtrandi ratione cum uxore ſermocinantem, & *Cap. VIII.* hanc facientem cogitationum ſuarum ſummam, quemadmodum in choro, exercitu, nave, ita & in ſocietate domeſtica, primum, ſecundum, ultimum eſſe ORDINEM, ejus vero perturbationem evertere omnia, quin & maximum rerum pretioſiſſimarum adparatum inutilem reddere. Quo in primis pertinent, quae §. *VIII.* diſſerit: Ἡ δ᾽ ἀταξία ὅμοιόν τι μοι δοκεῖ εἶναι, οἷον εἰ γεωργὸς ὁμοῦ ἐμβάλοι κριθὰς, καὶ πυροὺς, καὶ ὄσπρια. κἄπειτα, ὁπότε δέοι ἢ μάζης, ἢ ἄρτου, ἢ ὄψου διαλέγειν δέοι αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ λαβόντα διευκρινημένοις χρῆσθαι. *Ordinis autem perturbatio quaedam mihi ſimile videtur eſſe, ac ſi agricola eodem loco conjiciat hordeum, triticum, legumina. Deinde, ſi vel offa, vel pane, vel obſonio ſit opus, neceſſe ſit eum ſingula ſeligere, pro eo, quod jam ſecreta ſumere ad uſum debebat.*

Officia inferiorum membrorum familiae. §. XCIX. Denique ex his omnibus, quae totius FAMILIAE officia ſint, facile intelligitur. Quum enim omnes a patrefamilias exſpectent alimenta, conditione ſua digna: (§. XCVI, 23.) conſequens eſt, 42. ut omnia ad utilitatem ejus referre, 43. quiſque, quod ſibi delegatum eſt, diligenter curare, 44. patri matrique familias reverentiam & obſequium praeſtare, &, 45. quod primum ac praecipuum erat, nihil agere debeant, quod vel conjugum concordiam turbare, vel educationi liberorum impedimentum objicere, vel lucrum, quod ex ſervorum operis jure exſpectare poterat paterfamilias, intervertere poſſit.

Digitized by Google

CAP. VI.

DE SOCIETATIS CIVILIS ORIGINE, FORMA ET ADFECTIONIBUS.

§. C.

Status civilis fere omnibus gentibus placuit.

Quamvis ſocietates, quas adhuc deſcripſimus, ſufficere potuiſſe videantur hominibus ad vitam bene beateque tranſigendam: fuit tamen hominibus ratio conſultiſſima, cur in maximas illas ſocietates, quas CIVITATES vel RESPUBLICAS vocamus, coaleſcere mallent, conſenſuque tam communi hunc ſtatum civilem praeferrent naturali, ut vix ullam hodie reperias gentem tam barbaram, apud quam non aliquod ſaltim civitatis vel reipublicae ſimulacrum reperias (*).

(*) Teſtes ſunt ii, qui terras olim ignotas tum ſeptentrionales, tum Americanas, luſtrarunt, & pleraſque in iis gentes vel regi cuidam parere, vel communi conſilio de negotiis publicis decernere animadverterunt. Quae enim quidam auctores de Cafris, populiſque in monte Caucaſo habitantibus, immo & inſulanis quibuſdam Americanis narrant, (Vid. Hert. *Elem. prud. civ. I*, 1. p. 45. Becmann. *Hiſt. geogr. IX.* 8.) ea ita ſunt comparata, ut parum explorata retuliſſe videantur, nulla ibi imperia eſſe ſuſpicati, ubi non viderent palatia regia, ſatellitia, aulaeque ſplendorem. Sane Cafros Petrus Kolbius, qui diutius in illo Africae angulo commoratus eſt, deſcriptos eſſe ait in XVII. nationes, quarum ſingulis praeſit princeps, quem *Kouqui* vocent, quemadmodum ſingulis pagis, quos *Kralle* adpellitent, aliquis praefici ſoleat, quem penes & jus ſit, delinquentes puniendi. Addit, de negotiis publicis omnes pagorum praefectos conſulere in medium, praeſide principe nationis, qui & exercitui praeeſſe ſoleat. Vereor, ne aeque falſa ſint, quae de Aboriginibus & Gaetulis refert Salluſt. Catil. *Cap. VI.* & *Jugurth. Cap. XVIII.* de Numidis Strabo *Geogr. Lib. XVII. p.* 1191. *edit. nov.* de Bebriciis Valer. Flacc. *Argonaut. Lib. IV. v.* 102. de Troglodytis Plin. *Hiſt. nat. V*, 8. de Siculis denique Homer. *Odyſſ. Lib. decimo v.* 112. ubi & ſtatum illum naturalem ita elegantiſſime deſcribit:

Τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι, οὔτε θέμιστες.
Ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα
Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι· θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσι

Nec fora conciliis fervent, nec judice: tantum
Antra colunt umbroſa: altiſque in montibus aedes
Quiſque ſuos regit uxorem natoſque: nec ulli
In commune vacat ſocias extendere curas.

An ob rerum indigentiam?

§. CI. Quamvis vero permulti ſint, qui de civitatum & rerumpublicarum origine ſolliciti, rerum plurium indigentiam homines ad ſocietates civiles ineundas impuliſſe, cenſeant: Plato *de rep. Lib. II.* vel ideo tamen id minus opinabile eſt, primo, quod civitatiş veſtigium jam *Geneſ. IV*, 17. exſtat, (§. XIII. *) quum nondum ea hominum multitudo impleſſet mundum, ut adeo magna eſſe potuerit rerum neceſſariarum indigentia: deinde, quod nihil obſtitit, quo minus & extra civitates locus eſſet commerciis: (§. XI, 30.) denique, quod multo major rerum omnium indigentia fuit, ex quo, inſtitutis civitatibus, luxus & libido gliſcere coepit (*).

(*) Sic Abraamum, Iſaacum, Jacobum, quos aliquamdiu extra ſocietatem vixiſſe diximus, (§. XCIII. *) quamvis non niſi agriculturae & rei pecuariae darent operam, commode tamen & ſuaviter vixiſſe, maximaſque opes adquiſiviſſe, nullaque re indiguiſſe, animadvertimus. *Geneſ. XXIV*, 35. *XXXIII*, 11. Et ſane quum ſatis mature familiae etiam ſegreges agros colere, vites plantare, quin & aurum, argentumve noſſe, arteſque utiliſſimas invenire coeperint: *Geneſ. XIII*, 2. *XXIV*, 35. quid deſiderare ultra potuiſſent magnopere homines, etiam extra civitates viventes, ſi luxus abfuiſſet?

An ob vitae elegantiam cultumque morum?

§. CII. Deinde, elegantia vitae morumque cultus homines priſcae frugalitatis vix potuit ſubigere, ut libertati naturali ſtatum civilem praeferrent. Praeterquam enim, quod illa morum elegantia plerumque vanitatem ſapit, & adfectatum adulandi ſtudium fere pro morum cultu venditatur: (§. XII. *) nihil etiam impedit, quo minus & homines, in ſtatu naturali viventes, & rationem excolere, & morem ad elegantiam componere poſſint. Quin exempla Abraami, Iſaaci, & Jacobi, qui cum familiis ſuis ſuas ſibi res ſolis habebant, nec in ſocietatem civilem coaluerant, denuo docent, & in naturali ſtatu viventes homines omnem barbariem deterſiſſe moribus, & decori fuiſſe obſervantiſſimos (*).

(*) Argumento eſſe poteſt morata Abraami oratio ad Melchiſedecum: *Geneſ. XIV*, 22. *ſequ.* ejuſdem inſignis humanitas in excipiendis hoſpitibus: *Geneſ.* XVIII, 2. *ſequ.* colloquium ejuſdem plane inſigne cum filii Chethi. *Geneſ.* XXIII, 7. *ſequ.* Quin & ſervos ita inſtituiſſe Abraamum, ut decori morumque elegantiae eſſent ſtudioſiſſimi, vel illa Eleaſaris legatio ad Nachorem probat. *Geneſ.* XXIV. 22. *ſequ.* Nec barbarorum hominum eſt ille Jacobi, ex Meſopotamia redeuntis, cum Eſauo congreſſus, quando fratres inter ſe veluti certabant non modo verbis humaniſſimis, ſed & donis, aliiſque amoris ſignificationibus. Si porro verum eſt, quod tradit Joſephus *Antiqu. Jud. I*, 9. Abraamum fuiſſe non modo arithmetices, verum etiam τὰ οὐράνια ἔμπειρον, *ſideralis ſcientia peritum*, nec non, quod alii addunt, οἰκονομικὴν in familia ejus magnopere excultam ac ad ſummam paene perfectionem perductam eſſe: Vid. Suid. *voce* Ἀβραάμ. Juſtinus *Hiſtor.*

XXXVI,

XXXVI, 2. nemo dubitaverit, quin artium ac ſcientiarum culturae etiam in ſtatu naturali fuerit locus, neque ideo in civitates fuerit diſcedendum.

An utilitatis juſtitiaeque fruendae cauſſa?

§. CIII. Tales & reliquae cauſſae ſunt, ob quas in civitates coaluiſſe homines, exiſtimant. Nam quod alii juſtitiae fruendae cauſſa, Heſiod. *Theogon.* v. 87. alii τȣ συμφέροντος χάριν, *utilitatis cauſſa*, Ariſtot. *Ethic. VIII*, 11. alii denique veluti idem Ariſtot. *I*, 1. & 2. incitante natura, conſtitutas eſſe civitates, exiſtimant: id omne ita comparatum eſſe, arbitramur, ut quidem aliquid ex vero trahat, nec tamen ἀμέσως impuliſſe videatur homines, ad ſtatum libertatis aequalitatiſque cum civili commutandum (*).

(*) Quid enim obſtitiſſet, quo minus & patresfamilias ſegreges jus dicerent familiis? (§. XCIII, 11. 12.) Deinde cur non ad utilitatem ſuffeciſſe dicamus ſocietates ſimpliciores, maxime quum liberum cuique eſſet, adquirere, quidquid vellet, & contra plane ceſſarent vectigalia, tributa, aliaque munera perſonalia ac patrimonialia, quae nunc ſaepe civium facultates exhauriunt? Et ſane ſi natura a ſolitudine abhorret, eumque ſtatum tamquam miſerrimum depinxit Pufendorffius: an Abraamum vixiſſe in ſolitudine credimus, quem praeter uxorem, pellicem, & utriuſque liberos tam numeroſa ſervorum caterva ſtipabat, ut trecentos & octodecim vernas armatos in aciem educere poſſet? *Geneſ. XIV*, 13. Sane, ſi homines natura feruntur in ſocietatem, non illico feruntur in ſocietates illas maximas, quas multa habere, a quibus natura hominis quam maxime abhorret, ex inſtituto docuit Pufendorffius *jur. nat. & gent. VII.* 1, 4. Verum tamen eſt, in ſtatu civili & juſtitiam rectiſſime adminiſtrari, & eum ad publicam privatamque utilitatem, ſi bene ac prudenter ſit inſtitutus, permultum conducere, & hunc naturae hominis quam maxime eſſe conſentaneum. Sed haec conſequi magis hunc ſtatum dixeris, quam ut ad cauſſas προηγουμένας referri poſſint.

Vera cauſſa, quae homines movit, fuit vis improborum.

§. CIV. Quare, ſi rem omnem paullo accuratius, adhibita in conſilium ratione, conſideres: ii demum rem acu tetigiſſe videntur, qui vim improborum & originem & occaſionem conſtituendis civitatibus dediſſe ſtatuunt. Quum enim in ſtatu naturali omnes ſint aequales ac liberrimi, (§. V. & VI.) & ea tamen ſit hominum improborum indoles, ut aliis dominari, eoſque ſub jugum mittere, rebuſque ſpoliare, mirifice cupiant: 1. fieri profecto non potuit, quin plures patresfamilias ejuſdem ingenii vires unirent, alioſque ſibi obnoxios redderent. Quumque magna ſocietas non poſſit non eſſe inaequalis & rectoria: (§. XVIII, 58.) conſequens eſt, 2. ut illa latronum turba ſibi ducem elegerit, certamque ei formulam imperii praeſcripſerit, atque inde 3. nata ſit societas civilis vel respublica (*), quippe quae nihil aliud eſt, quam inſignis hominum multitudo, nulli alii mortalium obnoxia; & ſub communi imperante ſecuritatis ſuae cauſſa certis legibus conſociata.

(*) Ita ipſa recta ratio nos ad civitatum originem inveniendam veluti manuducit. Sed ei maximum omnino pondus accedit ex antiquiſſima hiſtoria, quam e ſacris litteris, tamquam ex limpidiſſimo fonte, hauriendam eſſe, inter omnes conſtat. Sane enim ante diluvium non בני אלהים *filios Dei*, uti vocantur *Geneſ. VI*, 1. ſed Caini poſteros primos civitatem condidiſſe, ſatis manifeſtum eſt ex *Geneſ.* III, 17. Et ſi vel maxime largiamur Jo. Clerico *Comment. p.* 40. *tenuem* hanc fuiſſe *caſarum collectionem*, *maceria forte*, *aut ſepe viridi cinctam*, (quod tamen non adeo certum & explotatum eſt,) multarum tamen familiarum ſocietas ſine qualicumque civili regimine intelligi vix poteſt. Deinde poſt diluvium primus Chuſi filius, Nimrodus; *in terris potens eſſe*, regnumque Babyloniae condere, id eſt, alios opprimere, &, ut imperata facerent, cogere coepit, *Gen ſ. X*, 8. *ſequ.* nec antiquioris regni apud Moſen ſit mentio; quum tamen aliquot ſaeculis poſt Abraami temporibus, plurium regum ac dynaſtarum nomina ac res geſtae occurrant. Et quis dubitet, quin principio rerum ex violenta illa hominum oppreſſione natae ſint civitates & respublicae, quum id multo poſt ſaepiſſime contigerit? Sane enim occaſione latrociniorum potentiſſima regna nata eſſe, petitis ex omni hiſtoria exemplis, ex inſtituto demonſtravit Hertius *Elem. prud. civ. I*, 3, 4. *p.* 77. *ſequ.*

Quae coëgit & innocentes, ut & ipſi conſociari vim vi repellerent.

§. CV. Tot ergo conglobatorum veluti hominum vim metuentibus etiam juſtiſſimis patribusfamilias, non aliud occurrere potuit remedium, quam ut vim vi repellerent. (§. X, 24.) Quumque, ubi pauciores non ſufficiunt fini obtinendo, ipſa neceſſitas hominumque malitia homines in ſocietates coaleſcere cogat: (§. XIII.) conſequens eſt, 4. ut & probos & juſtos patresfamilias, improborum metu, vires jungere, & ſub communi imperio certis legibus conſociari, adeoque 5. in ſocietatem civilem, vel rempublicam coaleſcere oportuerit (*). (§. CIV, 3.) Ex quo porro colligimus, 6. in ſtatu integritatis nullas futuras fuiſſe reſpublicas, adeoque 7. nugas agere, qui vel tales futuras fuiſſe, tamquam ex tripode pronunciarunt, vid. Becmann. *Meditat. pol. XI*, 5. vel 8. ſtatum illum integritatis, tamquam principium juris naturae & gentium obtrudere eruditis conati ſunt. (Lib. I. §. LXXIV, 26.)

(*) Facile ergo jam tranſigent, qui cauſſam civitatum dicunt eſſe vim & metum, uti Bodin. *de rep.* I, 6. II, 6. Hobbeſ. *de cive* I. nec non qui, ut ſua tenerent, homines civitates conſtituiſſe contendunt, veluti Cicero *de Offic.* II, 21. qui denique infirmitatem familiarum ſegregum homines putant ſubegiſſe, ut libertatem illam naturalem cum ſtatu civili permutarent, quod in mentem venit Grotio *de jure belli & pacis proleg.* §. XIX. & *Lib.* I. *Cap.* IV. §. VII. Omnia enim haec, licet verbis videantur diſcrepare, eodem tamen redeunt, hominesque metu hominum, & ſui tuendi cauſſa, civitates conſtituiſſe, ſatis perſpicue oſtendunt.

Duplex civitatum origo.

§. CVI. Itaque 9. duplex eſt civitatum origo. Aliae enim 10. ad vim aliis inferendam, opprimendoſque innocentes; 11. aliae ad vim vi repellendam, civeſque defendendos coaluerunt. 12. Il-

larum

larum finis injuſtiſſimus; harum juſtus eſt. Unde 13. illas rectius LATRONUM COETUM; has 14. JUSTAS RESPUBLICAS dixeris. Sed, quemadmodum ſaepe contingit, ut quarum rerum vitioſa origo eſt, eae deinde, animadverſo errore, emendentur, & contra, quae recte ſe habent, paullatim in pejus ruant: ita & fieri poteſt, 15. ut latronum coetus, poſito illo alios opprimendi conſilio, in juſtas reſpublicas; 16. hae vero, relicta poſt tergum humanitate, in latronum coetus abeant: attamen 17. & in illis, & in his, ratione civium, finis idem ſit, puta, eorum SECURITAS (*).

(*) Sic, quamvis piraticae illae Afrorum respublicae magis ad opprimendos ſpoliandosque alios, quam ad ſolam mutuam defenſionem, ſint comparatae, & eatenus parum a latronum coetubus differant: tamen aeque ſecuritatem civium, tamquam finem, ſibi ponunt ob oculos, ac aliae juſtae respublicae, ac proinde non modo quaevis praeſidia ſibi adverſus exterorum vim circumponunt, ſed & laeſis jus dicunt rigidiſſime, poenisque acrioribus efficere conantur.

Ne vaga proſilias fraenis natura remotis.

Itaque communis quidem hic finis eſt omnium rerumpublicarum, ſed ita, ut priores, ſi illum finem obtineant, jus ac virtutem parum curent; hae ideo finem illum intendant, ut utroque bono ſine impedimento fruantur, vel, uti rem exprimit Apoſtolus, ἵνα ὑπὸ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι, *ut ſub regibus, & omnibus in eminentia conſtitutis, tranquillam & quietam vitam ducant cum omni pietate & honeſtate.* 1. *Tim.* *II*, 2.

§. CVII. Quum ergo finis omnium civitatum rerumque publicarum ſit SECURITAS civium, (§. CVI. 17.) ex fine vero ſocietatum de mediis, ipſiſque ſociorum juribus & officiis judicandum ſit: (§. XV, 42. 43.) conſequens eſt, 18. ut ea omnia agenda ſint ab iis, qui in civitatem coaleſcunt, ſine quibus finem illum communem, puta ſecuritatem, obtinere non poſſent. Quumque vis illa, ſecuritati inimica, in conglobatis improborum hominum viribus conſiſtat: (§. CIV, 1.) fieri non poteſt, 19. quin & alii, qui ſe adverſus illos ſecuros praeſtare cupiunt, vires unire, adeoque 20. tot homines in ſocietatem majorem ac maxime compoſitam coaleſcere debeant, quot probabiliter ſufficere videantur, ad vicinorum vim vi juſta repellendam (*).

Finis civitatum ſecuritas civium.

(*) Hinc otioſa quaeſtio, quot perſonae conſtituant civitatem vel rempublicam? Quamvis enim quindecim liberi homines populum conſtituere videantur Apuleio *Apolog. p.* 304. alii tres familias paullo diffuſiores ſufficere exiſtiment ad rempublicam: Valer. Max. *IV*, 4, 8. *IV*, 6, 5. auctores tamen harum opinionum vix rationem habuiſſe videntur finis civitatum, puta SECURITATIS, ea vero, junctis perſonis quindecim, vix obtinetur, ſed numerus debet intendi pro multitudine eorum, a quibus nobis metuimus. Hinc & univerſa hiſtoria docet, initio minimas fuiſſe civitates, minima imperia, quae plerumque patriae limitibus finirentur. Neque enim in vicinia

potentiora imperia erant, quae illis metum incuterent. Simulac vero potentiores, oppreſſis vicinis, majora imperia conſtituerant: minores reſpublicae paullatim in ſyſtemata civitatum, vel majores reſpublicas, coaluerunt, ut pares eſſent viciniis potentioribus. Quod in Graecia poſt Perſicam cladem; in Germania poſt Druſi & Germanici victorias, contigiſſe, ſatis conſtat.

Reſpublica in hominum multitudine conſiſtit.

§. CVIII. Non ergo 21. civitas, ceu recte animadvertunt Nicias *apud Thucydidem VII,* 14. & Themiſtocles apud *Juſtin. Hiſt. II,* 12. in territorio, urbibus, moenibus, tectis, ſed in hominibus conſiſtit: nec 22. opus eſt, ut integrae familiae, ex utriuſque ſexus perſonis compoſitae, conſocientur, ſed 23. ſufficit, ſi vires animoſque jungant plures, quibus vel ſatis virium ſit ad hoſtes debellandos, vel ſatis ingenii ad eoſdem circumveniendos: quamvis 24. negari nequeat, unius aetatis fore reſpublicas, quas non familiae, ſed perſonae ſingulae, quantacumque ſit earum multitudo, conſtituunt (*). Flor. *I,* 1.

(*) Poſſe rempublicam ſine territorio, urbibus, moenibus, tectiſque conſiſtere, argumento eſſe poterit reſpublica Hebraeorum, ſine exemplo ſanctiſſima, quae quadraginta annos per deſerta Arabiae loca ſine certa ſede, ſine lare certo, ſine moenibus & tectis, oberravit, donec in promiſſa Palaeſtina certum veluti domicilium ſibi conſtitueret. *Num. XIV, 33.* Deinde fieri poſſe, ut reſpublica ſine familiis conſtet, nemo negaverit, qui monarchiam papalem, a Pufendorffio & Thomaſio accuratiſſime deſcriptam, paullo accuratius fuerit contemplatus. Neque enim ad Amazonum regnum jam provocare auſim, de quo, quae dicuntur, pleraque multi graviſſimi auctores in dubium vocant. Relinquitur ergo id unum, rempublicam conſtituere congruam hominum multitudinem, nec eam exſtinctam videri poſſe, occupato licet territorio, quamdiu populus, hoſtibus profligandis haud impar, ſuperſtes fuerit. Sic ſane perſtitit Athenienſium reſpublica, quamvis Attica terra univerſa a Perſis teneretur, quoad perſtitit claſſis, in quam ſeſe Themiſtocles cum univerſo populo, omnibuſque, quae moveri poſſent, contulerat. Nepos *Themiſtocl. Cap. II.* & ſtulta erat oratio Adimanti, jus dicendi ſententiam adimentis Themiſtocli, τῷ μὴ ἔστι πατρίς, *quippe cui non ſit patria*, quum contra recte reſponderet Themiſtocles, ὡς εἴη καὶ πόλις, καὶ γῆ μέζων, ἤπερ κείνοισι, ἔστ' ἂν διηκόσιαι νέες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι· οὐδαμοὺς γὰρ Ἑλλήνων αὐτοὺς ἐπιόντας ἀποκρούσεσθαι, *ſibi eſſe & ſolum, & urbem multo majorem, quam illis, tantiſper, dum eſſent illis ducentae naves armatae. Nullos enim ex Graecis illos invadentes poſſe propulſare.* Herodot. *Hiſt. Lib. VIII. p. 305. edit. Henr. Steph.*

Eam oportet conſentire in finem & media.

§. CIX. Quum ergo civitas conſiſtat in conſociatione tantae hominum multitudinis, cujus vires junctae non ſint impares vicinorum potentiae, (§. CVI, 20.) ſine conſenſu vero non intelligatur ſocietas: (§. XIV.) conſequens eſt, 25. ut & civitates vel reſpublicae, interveniente pacto, conſtituantur, ſive 26. homines ultro in hanc ſocietatem conſenſerint, ſive 27. is conſenſus initio vi fuerit extortus, ſive 28. aliqui conſtitutae jam reipubli-

cae

Digitized by Google

cae ſivè ultro, ſive coacti, acceſſerint: ſive 29. prognati ex civibus, eo ipſo, dum in ea, tamquam parentibus aliquando ſucceſſuri, educantur, conſenſiſſe praeſumantur (*). (§. XVII. 46. ſequ.)

(*) Sic Albanorum coloni & illa paſtorum praedonumque colluvies, quae Romulum ſectata, juxta Tiberim tuguriola poſuit, initio ſtatim in hanc novam rempublicam ultro conſenſit. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Lib. I.* p. 72. Sic populo Romano, poſteaquam jam inſtituerat reip. formam, ultro & per modum foederis acceſſere Sabini. Liv. I, 13. Inviti contra, diruta patria urbe, Romanam civitatem auxere Albani. Liv. I, 29. Nec poſtea umquam dubitatum, prognatos ex civibus Romanis cives eſſe, niſi vel ultro ſolum verterent, vel aqua & igni interdictis etiam invitis eſſet in aliam civitatem migrandum.

Eorum, qui ultro civitatem conſtituunt, pactum primum.

§. CX. Ex eo ergo patet, 30. civitates quoque, uti alias ſocietates, vel conſenſu ULTRONEO, vel VI & COACTIONE intervenient, ſive conſtitui, ſive augeri. (§. XVI.) 31. Ubi ultroneo conſenſu coaleſcit illa multitudo, fieri non poteſt, quin *primum* ac praecipuum *pactum* praecedere debeat, nempe quo omnes conſentiunt in rempublicam aliquam ſeu civitatem conſtituendam. Quumque hoc pactum 32. & liberum eſſe debere, & 33. ſub conditione iniri poſſe, nemo non intelligat: per ſe patet, 34. eum, qui non conſentit, vel cujus conditioni non ſatisfit, extra ſocietatem hanc manere, reſque ſuas ſibi habere poſſe (*).

(*) Id circa primum pactum & hodie obſervandum eſſet, ſi nova reſpublica per conſenſum conſtitueretur. At id paullo rarius, aliquem conſtituta jam republica ſibi ſtipulari, ut ei cum familia rem ſuam ſibi habere liceat, quia forma reip. democratica, quam ipſe ſuaſerit, non placuerit. Exemplum tamen Otanis, Perſae, eſt apud Herodot. *Hiſt. Lib.* III. *p.* 124. Quum enim occiſis Magis, qui furtim regnarant, principes Perſarum de republica conſulerent in medium, & ſententia Otanis de populari inſtituenda republica, reliquis omnibus diſpliceret · demum ita loquutus fertur: *Ἄνδρες στασιῶται, δῆλα γὰρ δή, ὅτι δεῖ ἕνα γέ τινα ἡμέων βασιλέα γενέσθαι, ἤτοι κλήρῳ γε λαχόντα, ἢ ἐπιτρεψάντων τῷ Περσέων πλήθεϊ τὸν, ἂν ἐκεῖνοι ἕλωνται, ἢ ἄλλῃ τινὶ μηχανῇ. ἐγὼ μέν νυν ὑμῖν οὐκ ἐναγωνιεῦμαι. οὔτε γὰρ ἄρχειν, οὔτε ἄρχεσθαι ἐθέλω· ἐπὶ τούτῳ δὲ ὑπεξίσταμαι τῆς ἀρχῆς, ἐπ' ὧτε ὑπ' οὐδενὸς ὑμέων ἄρξομαι, οὔτε αὐτὸς ἐγὼ, οὔτε οἱ ἀπ' ἐμεῦ ἀεὶ γενόμενοι. Viri factioſi, quoniam conſtat, neceſſe eſſe, unum aliquem e nobis regem fieri, ſive per ſortem, ſive permiſſu Perſarum per multitudinis electionem, ſive qua alia ratione: equidem ego vobis non refragor, quippe qui neque praeeſſe cupio, neque ſubeſſe. At hac lege vobis jus meum imperii cedo, ut nulli veſtrum aut ipſe ego, aut ullus meorum, ſubſit.* Addit Herodotus, ceteros ejus poſtulatis adſenſiſſe, & inde factum eſſe, ut ſola haec familia inter Perſas in ſtatu naturali viveret, nulli mortalium obnoxia · *Καὶ νῦν αὕτη ἡ οἰκίη διατελέει μούνη ἐλευθέρη ἐοῦσα Περσέων, καὶ ἄρχεται τοσαῦτα ὅσα αὐτὴ θέλει, νόμους οὐκ ὑπερβαίνουσα τοὺς Περσέων. Atque ad hunc uſque diem ſola haec familia inter Perſas libertatem retinet, nec imperio, niſi quantum ei viſum fuerit, paret, leges Perſarum non tranſgrediens.*

§. CXI.

Eorumdem ſubſequens decretum.

§. CXI. Quum vero ſocios non modo in eumdem finem, ſed & in eadem media conſentire oporteat, (§. XIV.) iſque conſenſus in magna hominum multitudine magnaque ſocietate ſperari non poſſit, niſi ſit rectoria, adeoque regimen aliquod inſtituatur, cujus a voluntate totius populi voluntas pendeat: (§. XIX, 58.) conſequens eſt, 35. ut multitudo illa decernere debeat, quale ſit futurum illud regimen (*), &, 36. quamvis illi reliquorum decreto ſtare non teneantur, qui ſub conditione certi regiminis in futuram ſocietatem conſenſerunt, ſi alia reip. forma, quam velint, placeat populo: (§. CX, 34.) 37. ii tamen, qui pactum illud primum pure inierunt, ſuffragiis plurium ſeſe ſubmittere omnino debeant.

(*) Magnopere falluntur, qui tale decretum umquam factum eſſe negant. Nam hos vel ſola Romanae reip. origo erroris convincet. Quum enim inter illam urbis Albanae ſentinam, quam exhauriendam putabat Numitor, nec non paſtorum & praedonum turbam, quae ſe jam antea in Latio crebris excurſionibus locupletaverat, conveniſſet, ut in communem rempublicam coaleſcerent: Romulus, vocata concione, populum rogavit, ecquam reipublicae formam reliquis anteferendam exiſtiment? Dionyſius vero Halicarnaſſeus, qui rem omnem accuratiſſime deſcripſit *Antiqu. Rom. Lib.* II. *p.* 80. obſervat, populum, intellecto Romuli conſilio, illico reſpondiſſe: *Ἡμεῖς πολιτείας μὲν καινῆς οὐδὲν δεόμεθα. τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν οὖσαν κρατίστην παραλαβόντες οὐ μετατιθέμεθα, γνώμῃ τε ἑπόμενοι τῶν παλαιοτέρων, ὡς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως αὐτὴν κατεστήσασθαι, καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι, οὐ γὰρ τήνδε μεμψαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευομένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ἐλευθερίαν τε καὶ ἄλλων ἀρχήν· περὶ μὲν δὴ πολιτείας ταῦτα ἐγνώκαμεν. Nobis nova reipublicae forma non eſt opus, nec a majoribus probatam, & per manus traditam mutabimus; ſed & priſcorum conſilium ſequemur, quos non ſine inſigni prudentia illam reip. formam inſtituiſſe credimus, & praeſenti fortuna contenti ſumus. Cur enim illam incuſemus, quum ſub Regibus nobis contigerint bona, quae apud homines habentur praecipua, libertas, & imperium in alios? Et haec eſt noſtra de republica ſententia.*

Nec non alterum pactum.

§. CXII. Denique, ubi de reip. forma convenit, 38. nihil populo deeſt ad perfectam rempublicam, quam ut eam eaſque perſonas, quas ſibi imperare velit, eligat (*), & ei iiſve 39. certam imperii formulam, jam tum ſuperiore decreto expreſſam, praeſcribat, quae formula tunc 40. recte LEGIS fundamentalis nomine venit, quum & ea, quae pactis caventur, paſſim leges appellentur, ac proinde 41. imperantes ſive unum, ſive plures, non minus, quam cives obligat, adeo, 42. ut nihil actum merito cenſeatur, ſi quid contra legem hanc reipubl. primariam, vel πόλεως συνθήκην κοινήν, actum ſit.

(*) Denuo hunc ordinem in inſtituenda Romanorum republica ſervatum eſſe, ex laudato Dionyſii Halicarnaſſ. loco intelligimus. Quum enim imperium

rium regium, cui jam Albae plerique adſueverant, retinere decreviſſent: illico de eligendo Rege ſolliciti, ſubjiciunt: τὴν δὲ ἡμῖν πόλιν οὐχ ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλον, ἢ σοὶ, προσήκειν ὑπολαμβάνομεν, τοῦ δὲ βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι, καὶ πολλὴν σύνεσιν διεγνωκότες, πολλὴν δὲ σοφίαν οὐ λόγῳ μᾶλλον, ἢ ἔργῳ μαθόντες. *Ceterum eum honorem non alii magis, quam tibi, convenire perſuaſum nobis eſt, tum ob genus regium ac virtutem, tum vero maxime, quod te hujus coloniae ducem habuimus, multamque in te gravitatem ac ſapientiam animadvertimus, non tam verbis, quam factis, edocti.* Similiter paullo poſt populo in curias & tribus deſcripto, electiſque centum patribus, cui ſenatum & commune reipublicae conſilium conſtituerent, ipſe Romulus, teſte eodem *p.* 87. inter eos ita partitus eſt reipublicae adminiſtrationem, ut penes REGEM eſſet cura ſacrorum, legum & conſuetudinum patriarum cuſtodia, judicia de criminibus gravioribus, jus referendi ad ſenatum, & populum in concionem convocandi, penes SENATUM jus, de rebus omnibus, quas rex ad eum referret, de plurium ſententia decernendi: denique penes plebem jus, auctore ſenatu, magiſtratus creandi, leges ſanciendi, & de bello, ſi Rex permitteret, decernendi. En formulam novi imperii, vel legem fundamentalem, quam accuratius, quam quiſquam alius, deſcripſit auctor πολιτικώτατος, quaeque tamdiu Romae viguit, donec Tarquinius adfectaret tyrannidem.

§. CXIII. Hoc modo naſci oportet civitatem, quoties populus ultro illam inſtituit. Quoties vero ille, perdomitus a populo potentiore, cum illa victrice gente in unam rempublicam coaleſcit: 43. in primum quidem pactum de communi conſtituenda republica procul dubio conſentit, quia, ſi diſſentiret, non acciperet oblatas a victoribus conditiones, ſed perire, quam ſub jugum mitti, mallet: at 44. de forma reipublicae vix audietur deditiorum ſententia, nec 45. in eligendis perſonis regnatricibus ullae eorum partes ſunt, quibus in ſolo obſequio gloria relicta eſt (*). *An eadem pacta interveniant, ſi coacti in civitatem coaleſcant?*

(*) Res tamen omnis redit ad deditionis leges, quae aliquando duriores, aliquando mitiores eſſe ſolent, prout vel certa, vel ambigua eſt victoria. Ita ſane, quum Sabini & Romani aequo paene Marte pugnaſſent, viſum eſt utriſque bellum foedere finire, cujus leges has cenſet Dionyſ. Halic. *Lib. II. p.* 111. *Ut Romae pari poteſtate, parique honore regnarent Romulus & Tatius: ut urbs deductum a conditore ſervaret nomen; & ſinguli cives Romani, ſicut antea, vocarentur, univerſi autem a Tatii patria, communi adpellationis complexu, Quirites denominarentur: ut Sabinis jus civitatis Romanae daretur, quicumque id cuperent: utque hi cum ſuis ſacris reciperentur in tribus & curias.* Tale fuit hoc foedus, ex cujus legibus Sabini & ad conſtituendam rempublicam quodammodo admittebantur.

§. CXIV. Aliquando 46. contingit, ut victo populo nova obtrudatur forma reipublicae (*), ſimulque 47. victor ſibi ſtipuletur, ut haec nova reſpublica, tamquam inaequali foedere juncta, ſe comiter veneretur. Quo caſu res ipſa docet, 48. & pacta illa, quae *Nec non ſi victor populo victo novam rei*

publ. formam obtrudit?

quae ſupra deſcripſimus, (§. CX. CXII.) & decretum de reipublicae forma, (§. CXI.) intervenire debere: at 49. populum victum non ultro, ſed coactum, in haec omnia conſentire.

(*) Mos hic erat Athenienſium, ut civitatibus omnibus, a ſe perdomitis, ſtatum popularem; Lacedaemoniorum, ut regimen optimatium obtruderent. cujus inſtituti rationem reddit Xenophon *de republ. Athen. Cap. I. §. XIV.* & *Cap. III. §. X. ſequ.* Exempla paſſim collegit Ubbo Emm. *vet. Graec. Tomo III.* ſed ſufficerit unicum *p. 249. ſequ.* Apud Samios ſtatum popularem inſtituerant, everſumque aliquoties, inſtauraverant Athenienſes. A Lyſandro vero, Lacedaemonio, expugnata urbe, pro populari imperio ὀλιγαρχία illic inſtituta eſt. Quas fortunae viciſſitudines & aliae viderunt Graecae civitates, prout vel penes Athenienſes, vel penes Lacedaemonios erat maris imperium. Id vero ſine vi & coactione contingere non potuiſſe, facile unusquisque animadvertit.

Omnes cives voluntates ſuas ſubmittere debent voluntati imperantium.

§. CXV. Ceterum, quemadmodum omnium ſocietatum una voluntas, unuſque intellectus concipi debet: (§. XX, 59.) ita 50. idem dicendum eſt de civitate vel republica, ita conſtituta. Quum vero plures ſocii eumdem finem eademque media intelligere & velle non aliter poſſint, quam ſi uni pluribusve id negotii detur, ut de fine, mediiſque ad finem adſequendum neceſſariis diſpiciant: (§. XVIII, 55.) conſequens eſt, 51. ut idem fieri oporteat in civitate (*). Denique, quum aliis id negotium dare idem ſit, ac VOLUNTATEM SUAM ALTERIUS vel ALIORUM VOLUNTATI SUBMITTERE: per ſe patet, 52. cives reipublicae omnes voluntates ſuas uni pluribuſve ſubmittere debere, adeoque 53. eum eoſve imperare, cui quibuſve cives voluntates ſuas ſubmiſerunt.

(*) Non aliter fieri poteſt, ut plures idem velint, quam vel per CONSPIRATIONEM, ut omnes idem ſentiant & velint, vel per SUBMISSIONEM, ut plures voluntates ſuas unius vel plurium voluntati ſubmittant. Prius nunquam ſperandum eſſe, facile ii intelligent, quibus perſpecta ſunt contraria hominum ſtudia, ingeniorum ſtupor, diverſaeque voluntatum inclinationes. Seneca *Epiſt. CII. Putas tu, poſſe ſententiam unam eſſe omnium? non eſt unius una.* Itaque ſupereſt modus poſterior, ut plures voluntates ſuas alterius vel plurium voluntati ſubmittant. Quemadmodum enim periret procul dubio navis, repleta quantacumque hominum turba, niſi illa multitudo communem ſalutem permitteret uni gubernatori, perito rei nauticae, & omnia acturo, ut navem ex hieme marique ſcopuloſo ſervet: ita fieri non poteſt, ut tot hominum myriades, quae in tam magnam ſocietatem coaleſcunt, ex tam gravibus procellis civilibus, quae quotidie ingruunt, ad incolumitatem perveniant, niſi ab uno pluribuſve regerentur. Recte ergo Arrianus *Diſſ. Epict. I, 12.* τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας τὴν αὑτῶν γνώμην ὑποτάττειν τῷ νόμῳ τῆς πόλεως, *bonos cives voluntates ſuas ſubmittere legi civitatis*, obſervat.

Inde naſcuntur reſpubli-

§. CXVI. Ex eo vero porro conſequitur, ut, quum voluntates ſuas cives ſubmittere poſſint vel UNI, vel PLURIBUS, vel UNI-

VERSAE

VERSAE MULTITUDINI, 54. non poſſint inde plures, quam tres regulares reip. formae naſci. Nam 55. quoties omnes cives voluntates ſuas unius perſonae phyſicae voluntati ſubmittunt, naſcitur inde MONARCHIA, REGNUM vel PRINCIPATUS (*). Sin 56. plurium voluntati ac decreto; ARISTOCRATIA. Denique 57. ſi id, quod univerſa civium multitudo communi ſuffragio decrevit, pro totius civitatis vel reipublicae voluntate habetur, ea reipublicae forma POPULARIS, vel DEMOCRATICA adpellatur.

cae vel monarchicae, vel ariſtocraticae, vel democraticae.

(*) Equidem Polybius *Hiſt. VI*, 2. diſtinguit inter μοναρχίαν & βασιλείαν, & utriuſque differentiam ita deſcribit: Πρώτη μὲν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία· ταύτῃ δ' ἕπεται, καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία. *Prima*, MONARCHIA, *ſine ulla arte & naturae impetu conſtituitur: hanc vero ſequitur, atque adeo ex ea originem habet, quum acceſſit ars & emendatio*, REGNUM. Sed quum ea, quae magis minuſve expolita ſunt, ſpecie non differant: id diſcrimen hic inculcare nihil attinet.

§. CXVII. Enimvero, quum, ſive unus, ſive plures, ſive omnes, imperent, non alio jure praeſint reipublicae, quam quod reliqui cives eorum voluntati voluntates ſuas ſubmiſerunt: (§. CXV, 53.) conſequens eſt, 58. ut injuſte imperent, quibus ſuam voluntatem non ſubmiſerunt cives. Hinc, 59. ſi unus injuſte occupat rempublicam, monarchia in TYRANNIDEM; 60. ſi loco collegii optimatium pauci imperium invadunt, ariſtocratia in OLIGARCHIAM; denique, 61. ſi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum omnia pro lubitu decernit, democratia in OCHLOCRATIAM degenerat (*). 62. Quas reipublicae formas vitioſas regularibus admodum ſimiles eſſe, & proinde 63. has in illas facile degenerare, recte obſervavit Polyb. *Hiſt. VI*, 1. idque ipſa experientia ſatis confirmat.

Quibus opponuntur tyrannicae, oligarchicae, & ochlocraticae.

(*) Id quoque eleganter vidit ſcriptor πολιτικώτατος Polyb. *ibidem p. 629.* Διὸ καὶ γένη μὲν ἓξ εἶναι ῥητέον πολιτειῶν· τρία μὲν, ἃ πάντες θρυλοῦσι, καὶ νῦν προσείρηται. τρία δὲ τὰ τούτοις συμφυῆ· λέγω δὲ μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, ὀχλοκρατίαν. *Itaque genera rerumpublicarum ſtatui ſex debent: tria, quae omnium ore jactantur, quaeque modo poſita ſunt a nobis: tria cognatae cum his naturae; dominatum dico unius, paucorum, & turbae vulgaris.* Pro tyrannide quidem hic ponit monarchiam; quippe quam illum a regno diſtinguere, diximus: (§. CXVI. *) ſed ipſe paullo poſt ſubjicit: μεταβαλλούσης δὲ βασιλείας εἰς τὰ συμφυῆ κακὰ, λέγω δὲ εἰς τυραννίδα, κ. τ. λ. *Regnum ubi ad congenita mala degeneravit, nempe* TYRANNIDEM. Talis & reliquorum civilis prudentiae auctorum philoſophia eſt, quam hic pluribus inculcare non opus eſt. Cui non dictus Hylas?

§. CXVIII. Quum vero tres illae regulares rerumpublicarum formae in totidem vitioſas oppoſitas facillime degenerent: (§. CXVII, 63.) non mirum eſt, 64. pauciſſimas ſemper repertas fuiſ-

Quid reſ- publicae mixtae?

ſe civitates, quae ex tribus illis unicam eligerent: ſed 65. pleraſque vel omnes illas formas veluti in unam conflaſſe (*), vel 66. duas certe ita commiſcuiſſe, ut una alteram veluti in officio contineret. Quumque 67. a potiore fieri ſoleat denominatio: inde non poſſunt non varia naſci regnorum, ariſtocratiarum, & democratiarum genera, quae 68. RERUMPUBLICARUM ne MIXTARUM, an irregularium nomine venire debeant, noſtra parum refert. Add. HERT. *Elem. prud. civ. I*, 11, 8. *p.* 2320. *ſequ.*

(*) Et hanc quidem optimam omnium rerumpublicarum formam eſſe, obſervat Polyb. *Hiſt. I.* 1. *p.* 628. Δῆλον γὰρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων συνεστῶσαν. *Manifeſtum eſt, eam rempublicam cenſeri debere optimam, quae ex omnibus iſtis, quas diximus, formis ſit compoſita.* Et Cap. *VIII. p.* 638. magnopere laudat Lycurgum, quod οὐχ ἁπλῆν οὐδὲ μονοειδῆ πολιτείαν, *non ſimplicem atque uniformem* conſtituerit *rempublicam*: ſed optimarum quarumque rerumpūblicarum virtutes omnes ac proprietates in unum copulavit, ne, ſi qua iſtarum ſupra modum augeretur, ad vitia congenita deflecteret, ſed, dum cujuſque vis mutuo omnium niſu in contrarium retrahitur, nulla pars illarum vergat uſquam, aut nimium propendeat, verum aequis ponderibus librata & aequa lance ſuſpenſa quam diutiſſime reſpublica duret, non ſecus ac fieri ſoleat in navibus, quas hinc inde par vis ventorum impellat. Sic & Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiq. Lib. II. p.* 82. ubi rempublicam Romanam a Romulo eodem fere modo inſtitutam fuiſſe, refert, illam mixturam vocat κόσμον τῆς πολιτείας, additque: ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσμων αὐταρκέστατον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, *hanc ego concinnam reipubl. formam ceteris omnibus reip. conſtitutionibus, praefero, ut paci aeque, ac bello, idoneam.* Omitto jam ejuſdem generis teſtimonia Zenonis apud Laërt. *VII*, 131. Ciceronis apud Non. Marcellin. *de verb. propr. IV*, 292. Tacit. *Annal. IV*, 33.

Quid civitatum ſyſtemata? §. CXIX. Denique, quum & totae ſocietates in unam majorem coaleſcere poſſint: (§. XVIII, 49.) conſequens eſt, 69. ut & plures reſpublicae, ſalva cujuſque forma & independentia, icto foedere, in unam majorem ita coaleſcere poſſint, ut, quae ad communem omnium ſalutem ſecuritatemque pertinent, communi conſilio junctiſque viribus exſequantur (*). Quales conſociatae reſpublicae 70. FOEDERATAE, ACHAICAE, itemque SYSTEMATA CIVITATUM adpellantur.

(*) Pufendorffius tum ſingulari *de ſyſtematibus civitatum* diſſertatione, quae inter ejus *Diſſ. acad. ſelectas p.* 210. *ſequ.* occurrit, tum de *jur. nat. & gent. VII*, 5, 16. *ſequ.* exiſtimat, civitatum ſyſtemata emergere vel *mediante communi rege*, quando plura ſeparata regna vel ex conventione, vel ex occaſione matrimonii, hereditatis, aut victoriae unum & eumdem habeant regem, ita tamen, ut ideo in unum regnum non coaleſcant, ſed ſingula juxta ſuas leges fundamentales a communi rege adminiſtrentur, vel *per foedus*: eademque principia fere ſequitur Hert. *Elem. prud. civ. I*, 12, 6. *ſequ.* Enimvero aut unum regnum alteri ita ſubjicitur, ut in communi imperio nul-

Digitized by Google

nullae ſint ejus partes: veluti olim regna Macedonicum, Syriacum, Aegypriacum, Romanis ſubjecta: aut ſuas quodlibet res ſibi habet, ut hodie imperium Romano Germanicum, Hungaria & Boëmia: aut ita coaluerunt, ut veluti unum regnum conſtituant, uti hodie Anglia & Scotia, Polonia & Lithuania. Primo caſu regnum perdomitum in provinciae formam redigitur, nec cum altero ſyſtema aliquod conſtituit. Nec altero caſu dici poteſt, duo regna coaluiſſe in σύστημα, quum nihil commune inter ſe habeant, ſed princeps tantum duas perſonas ſuſtineat. Supereſt ergo tertius tantum caſus, ubi duo illa regna vel duo populi, quum voluntates vireſque ad communem defenſionem univerint, unam omnino ſocietatem majorem conſtituunt, adeoque ſyſtematis nomen ob definitionem, hoc paragrapho datam, jure meritoque ferunt. Addatur G. G. Titius ad Puſend. *de offic. hom. & civ. II*, 8, 13. *ſequ.*

Monarcha titulum quemcumque honoris recte adſciſcit.

§. CXX. Quum ergo MONARCHIA naſcatur, quoties omnes cives voluntates ſuas unius perſonae phyſicae voluntati ſubmittunt: (§. CXVI, 55.) conſequens eſt, 71. ut perinde ſit, quo dignitatis vocabulo, Imperatoris, Regis, Ducis, an Principis utatur. 72. Ut, quum neminem ſuperiorem agnoſcat, qualecumque dignitatis nomen recte de novo adſciſcat (*), quamvis 73. non aeque facile cogere poſſit exteros reges ac reſpublicas, ut ei novum illud dignitatis nomen tribuant, adeoque 74. ipſae prudentiae regulae ſuadeant, ut, priuſquam majus illud ἀξίωμα adſumat monarcha, aliorum regum rerumque publicarum audiat ſententias, ſibique novos illos titulos honoris diſerte ſtipuletur.

(*) Quum enim ſummi imperantes ſecum invicem vivant in ſtatu naturali, (§. IV. 3.) iſque ſit ſtatus libertatis & aequalitatis: (§. V. & VI.) ſequitur, ut monarcha monarchae ſit aequalis, nihilque eum impediat, quo minus pari cum aliis dignitate in republica ſua frui velle, adeoque novum titulum, cui tuendo ſe parem eſſe intelligit, adſciſcere poſſit. Vidit noſtra aetas duo exempla, quae & poſteritas venerabitur, FRIDERICI I. Pruſſiae Regis, & PETRI I. Ruſſorum Imperatoris, quorum alter primus Regii nominis, alter Imperatorii dignitatem genti ſuae intulit, uterque poſtea ab aliis Imperatoribus Regibuſque his inſignibus nominibus ornatus. Equidem intolerabilem faſtum ſuum eo tempore, quo coronam ſibi impoſuerat ſempiterna gloria digniſſimus princeps, FRIDERICUS I. prodere non dubitaverat Clemens Papa XI. ſuae poteſtatis ſuique arbitrii eſſe ratas, Reges creare: ſed doctrinam illam Hildebrando aliquo, quam Clemente, digniorem, & ipſis Romanae eccleſiae alias dediriſſimis principibus abominabilem, magno adparatu profligavit illuſtris academiae noſtrae Cancellarius, Jo. Petr. a Ludewig, qui & totam hanc quaeſtionem variis opuſculis *de auſpicio regio* editis, praeclare illuſtravit, quibuſcum & V. C. Everardi Ottonis diſſertationem elegantiſſimam *de titulo Imperatoris Ruſſorum*, quae ejus *diſſertationibus juris publici & privati Part. I.* p. 135. inſerta eſt, merito conjungendam cenſemus.

Jura omnia majeſtatis ſolus exercet.

§. CXXI. Ex eodem patet, 75. monarcham omnia agere ſuo arbitrio, & 76. quamvis prudentiores merito adhibeat in conſilium,

Digitized by Google

eorum tamen ſuffragia non ſententias, ſed conſilia eſſe. 77. Eumdem agere ubique & ſemper, adeo, ut vere dici coeperit a temporibus Hadriani Imperatoris: ἐκεῖ τε ἡ Ῥώμη, ὅπου ποτ᾽ ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. *Roma eſt, ubi Imperator eſt.* Herodian. *Hiſt. I, 6.* 78. Nullum denique eſſe jus majeſtatis, quod non exerceat princeps: (§. CXII, 18.) immo 79. monarchiae nomen vix tueri regnum, in quo ullus alius jus quodcumque majeſtatis independenter a rege exercet (*).

(*) Reipublicae enim, tamquam unius perſonae moralis, unus debet eſſe intellectus, unaque voluntas. (§. CXV, 50.) Jam ſi praeter monarcham alius quodcumque jus majeſtatis independenter a rege exerceret: non eſſet totius reip. unus intellectus & voluntas. Ergo nec futura eſſet reſpublica: ſed reſp. in republica. Salvum ergo fuit Merouecidarum imperium, quamdiu perſtitit regum auctoritas. Ea ſubruta, & jus belli & pacis ad ſeſe trahentibus majoribus domus, precario veluti imperabant reges, donec Pippino placuit regni decus genti ſuae inferre. Adeo eo ſenſu verum eſt dictum Homeri *Iliad. β.*

> Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
> Εἷς βασιλεύς.
> *Non bonum eſt multos imperare; unus eſto imperans,*
> *Unus rex.*

quamvis tyrannos ſaepe eo abuſos eſſe, non ignoremus. Vid. Sueton. *Calig. Cap. XXII.*

Quid interſit inter monarcham & tyrannum? §. CXXII. Quamvis vero omnia ſuo arbitrio agat monarcha: (§. CXXI, 75.) non tamen agere aliud debet, quam quod finis civitatis, (§. CVII, 18.) puta ſecuritas civium, (§. CVI, 17.) requirit. Ex quo conſequitur, 80. ut populi ſecuritas, & ſalus ſuprema monarchae lex eſſe debeat, 81. eoque ipſo hic differat a tyranno, qui ad ſuam tantum ſecuritatem utilitatemque omnia refert, 82. quumque ſcelere quaeſita bonis artibus retineri nequeant, parum penſi habet civium ſuorum perniciem, dum ipſe ſtatum ſuum conſervet (*).

(*) Huc pertinent omnes artes tyrannicae, de quibus accuratiſſime Ariſtot. *Polit. V, 10. ſequ.* Quum enim omnes tyranni, conſcii ſibi odii civium, meticuloſiſſimi eſſe ſoleant; non poſſunt, quin omnem eminentem virtutem opprimant, virorum excellentium, tamquam eminentium papaverum, capita demetant; ſeveriſſime animadvertant in innocentes ſub obtentu laeſae majeſtatis, criminis fere unius eorum, qui crimine vacant: inimicitias ac diſcordias inter cives ſerant: litterarum omnem ſplendorem exſtinguant: peregrinos praeferant civibus: hos denique dignitatibus, opibuſque ſpolient, & redigant ad incitas. Quae omnia quam injuſta, quamque fini civitatis contraria ſint, facile unuſquiſque animadvertit. Unde recte Polyb. *Hiſt. II, 59. p. 202.* Αὐτὸ γὰρ τοὔνομα (τυράννου) περιέχει τὴν ἀσεβεστάτην ἔμφασιν καὶ πάσας περιείληφε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας. *Nam ipſum tyranni nomen ſummae impietatis ſignificationem conjunctam habet, injurias ſceleraque omnia complectens, quae inter homines ſolent verſari.*

§. CXXIII.

Quomodo jura majeſtatis exerceantur in ariſtocratia?

§. CXXIII. Deinde ex ARISTOCRATIAE definitione (§. CXVI, 56.) colligimus, 83. penes totum optimatium collegium eſſe debere majeſtatis jura omnia, eaque adeo 84. non aliter explicari poſſe, quam de communi totius collegii ſententia. 85. Opus ergo eſſe certo loco, ubi frequentes conveniant, & de republica conſulant in medium, nec non 86. certo definitoque tempore, quo ſenatus ordinarius habeatur, niſi, 87. quae quotidie ex improviſo incidere ſolent, negotia ſenatum extra ordinem indictum poſtulent. Praeterea, quum plurium conſenſus ſperari non poſſit, niſi per ſubmiſſionem: (§. XVIII, 55.) conſequens eſt, 88. ut & in ariſtocratia pauciores ſe ſubmittere debeant voluntati plurium, adeoque 89. plurium ſententiae vincant pauciores, 90. in pari vero ſententiarum numero, nihil actum videatur, niſi vel is, qui praeſidet collegio, pondus addat alterutri parti, vel 91. talis ſit cauſſa, ut locus ſit CALCULO MINERVAE (*). Denique, quum vitioſa forma, oppoſita ariſtocratiae, OLIGARCHIA vocetur, (§. CXVII, 63.) illaque in hanc facile degeneret: (ibid. n. 60.) res ipſa exigit, 92. ne quid decerni valide poſſit, niſi maxima optimatium parte, e. g. duabus tertiis, praeſente.

(*) CALCULUS MINERVAE dicitur, quando in pari condemnantium atque abſolventium numero reus a poena criminis liberatur. Nam, quum Oreſtes, parricidii accuſatus, in Areopago cauſſam diceret, iique, qui damnandum cenſebant reum, uno calculo vincerent abſolventes, Minerva his unum calculum adjeciſſe fingitur, ut in pari ſuffragiorum numero abſolveretur. Quae poſtea lex paene omnibus gentibus placuit, uti praedixiſſe Minervam fingit Euripides *in Iphigen. Taur. v.* 1268.

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὁ δὲ νόμος τεθήσεται,
Νικᾷν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' αἰεί.

Et ceteris lex iſta promulgabitur,
Ut uſque paribus calculis vincat reus.

Conf. Boecleri *diſſert. ſingularis de calculo Minervae*, & viri celeberrimi, Henr. Cocceii *diſſ. de eo quod juſtum eſt circa numerum ſuffragiorum, & de calculo Minervae. Cap. II.* ubi vir doctiſſimus §. X. hanc naturalem adfert rationem hujus juris, quod prior rei ſtatus condemnatione mutetur, abſolutione maneat, adeoque tunc vere nihil agatur. Quum ergo major tantum pars novi aliquid facere, & ſtatum priorem mutare poſſit: ſequitur, ſi pares ſint, ut nihil agatur, ſed prior rei ſtatus maneat, isque adeo abſolvatur.

Quomodo in democratia?

§. CXXIV. Nec aliter ſeſe res habet in DEMOCRATIA. Quum enim in ea, quod univerſa civium multitudo communi ſuffragio decernit, pro totius civitatis vel reipublicae voluntate habeatur: (§. CXVI, 57.) ſequitur ſane, 93. ut majeſtas hic ſit penes totum populum, isque 94. tunc omnia jura majeſtatis exerceat. Quumque id aliter fieri non poſſit, quam ſi populus confluat in comitia,

tia, & de negotiis obvenientibus conſulat in medium: per ſe patet, 95. hic quoque certum locum, ubi coëat populus, 96. ſtatosque dies, quibus comitia habeantur, definiendos eſſe, 97. ratumque haberi, quod populus ſive curiatim, ſive tributim, ſive viritim, pluribus ſuffragiis decreverit. Denique 98. facile in OCHLOCRATIAM degeneraturam eſſe democratiam (*), ſi minori parti populi, abſentibus vel excluſis reliquis, ſuffragii jus permittatur, ex ipſa ochlocratiae definitione (§. CXVII, 61.) facile intelligitur.

(*) Tunc vero miſerrima eſt reipublicae conditio, maxime ſi accedant demagogi, quorum incitata ſtimulis tribuniciis plebs furit, omniaque ſurſum deorſumque verſat, donec demagogorum aliquis tyrannidem occupet, idemque contingat, quod Athenis contigiſſe refert Phaedrus *Fab. I*, 2.

Athenae quum florerent aequis legibus:
Procax libertas civitatem miſcuit,
Fraenumque ſolvit priſtinum licentia.
Hinc, conſpiratis factionum partibus;
Arcem tyrannus occupat, Piſiſtratus.

Ceterum de demagogorum artibus videndus eſt Hertius *Elem. prud. civ. Part. II. ſect. XXIV.* §. *XXIII. p. 496.*

Quomodo in rebuspublicis mixtis?

§. CXXVI. Quum vero & MIXTAE, quas vocant, reſpublicae aliquando optimae, & ideo inventae ſint, ut una forma alteram veluti in officio contineat: (§. CVIII.) res ipſa docet, 99. jura majeſtatis vel omnia, vel quaedam, in his civitatibus ita communicari debere vel cum optimatium collegio, vel cum multitudine populi, ut ordo unus, inconſulto altero, decernere nihil poſſit: non vero 100. ita dividi poſſe illud jurium majeſtatis exercitium, ut unus, altero inſcio vel invito, aliquid agat. Siquidem ita impediri non poſſet, quo minus reſpublica in republica naſceretur (*).

(*) Hinc informis omnino erat reipublicae Romanae ſtatus, quum eo delapſa eſſet, ut plebs, tribuniciis inſtincta furoribus, inconſulto reliquo populo, leges ferre, & de capite civium Romanorum jus ſuo arbitrio dicere, & omnia patrum magiſtratuumque decreta turbare poſſet, quum ſine plebe populus nec leges ferret, nec judicaret, nec de bello ac pace decerneret. Quum vero, ubi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum pleraque pro lubitu decernit, in *ochlocratiam*, adeoque vitioſam reip. formam degeneret civitas: (§. CXXIII, 61.) Romanam remp. tum parum ab ochlocratia abfuiſſe, facile eſt ad intelligendum.

Quomodo in ſyſtematibus civitatum?

§. CXXVII. Quod ad SYSTEMATA CIVITATUM attinet, quum illa vel ex duobus pluribuſve regnis, quae ſub communi capite veluti in unum regnum coaluerunt, (§. CXIX.*) vel ex pluribus civitatibus, foedere junctis, (§. eod.) oriantur: facile patet, 101. priore caſu regna iſta, niſi plane ſint παμβασιλείαι, praeter communem regem communia etiam habere debere comitia, 102. ad eaque utriuſque regni ordines, certo numero, pro virium ratione eſſe evocandos. Poſteriore vero caſu 103. civitates ſingulas immanentia

nentia majeſtatis jura ſuo arbitrio; 104. tranſeuntia, quae ad communem ſecuritatem pertinent, communi conſilio exercere, ac proinde 104. delegatos a ſingulis homines collegium aliquod, ſive perpetuum, ſive temporarium, debere conſtituere, quod de rebus ad communem ſecuritatem pertinentibus conſulat in medium, &, quid factu opus ſit, re prius cum civitatibus ſuis communicata, decernat (*).

(*) Talis olim Amphyctionum, nec non civitatum Achaicarum, ſenatus, de quo plura Boecler. diſſ. *de Amphyction.* & Ubbo Emm. *vet. Graec. Tom. III. p.* 305. Sed quum hodie exemplum hujuſmodi ſyſtematis, ſenatuſque in eo neceſſarii, praebeant florentiſſimae Belgarum Helvetiorumque reſpublicae, quas Joſ. Simlerus, Templeus aliique viri docti accuratiſſime deſcripſerunt: non eſt, quod hic actum agere velimus.

Magna eſt ſyſtematum civitatum diverſitas.

§. CXXVIII. Enimvero cum pleraque ad foederis leges, quibus coaluerunt, redeant: (§. CXIX, 69.) fieri non poteſt, 105. quin hae reſpublicae ſint diverſiſſimae, 106. aliaeque arctiore, aliae paullo laxiore vinculo ſint conjunctae, 107. aliae plus, aliae minus inter ſe commune habeant: immo & 108. quibuſdam communia aeraria, officinae monetariae, armamentariaque ſint, quibuſdam non ſint: denique 109. quaedam praeſidem quemdam, communiſque foederis veluti cuſtodem, ſenatui praeficiant, aliae ab hoc inſtituto abhorreant: denique 110. nec jus ſuffragii, nec modus ea, quae ad communem ſecuritatem neceſſaria ſunt, contribuendi, nec reliqua inſtituta eodem ubique modo ſeſe habere poſſint.

Cap. VII.

DE SUMMA POTESTATE, EAMQUE ADQUIRENDI MODIS.

§. CXXIX.

Imperium omne ſummum & [illegible].

QUum, qui coaleſcunt in rempublicam, antea in ſtatu naturali vixerint, (§. III.) iſque fuerit ſtatus aequalitatis & libertatis: (§. V. & VI.) conſequens eſt, 1. ut civitas & poſtea nemini mortalium ſubjecta ſit, 2. omniaque, quae conſervando ſtatui ſuo neceſſaria eſſe exiſtimat, libere peragere, nec 3. ab ullo in exercitio jurium ſuorum turbari, vel 4. ad reddendas geſtorum rationes adigi poſſit. Quum ergo haec omnia, conjunctum acce-

pta, vocentur IMPERIUM SUMMUM & ΑΝΥΠΕΥΘΥΝΟΝ: conſequens eſt, 5. ut in omni civitate vel republica ſit imperium ſummum & ἀνυπεύθυνον (*).

(*) Loquimur de REPUBLICA proprie ſic dicta, quam ſupra definivimus, quod ſit multitudo hominum, nulli alii mortalium obnoxia, & ſub communi imperante ſecuritatis ſuae cauſſa conſociata. (§. CIV, 3.) Quamobrem populus, ab alio victore in poteſtatem redactus, non rempublicam conſtituit, ſed PRAEFECTURAM vel PROVINCIAM, quia aliis eſt obnoxius. Ex eadem ratione non reip. ſed MUNICIPII nomine venit multitudo, ſub communi quidem imperante, conſociata, ſed regno tamen, vel reipublicae majori ſubjecta. Unde, quamvis jureconſulti municipia ſaepe vocent reſpublicas, & hinc mentionem faciant reipublicae Antiochenſium, *l.* 37. *D. de reb. auct. jud. poſſid.* Heliopolitanorum, *l.* 4. *C. qui pot. in pign.* Theſſalonicenſium, *l.* 23. *C. de evict.* Tuſculanorum, *l.* 38. §. 5. *D. de legat.* III. Sebaſtianorum, *l.* 21. §. 3. *D. de ann. leg.* Arelatenſium, *l.* 24. *D. de uſu & uſufr. leg.* Sardianorum, *l.* 24. *D. de ann. legat.* tamen, ubi accuratius loquuntur, *eos, qui pro civitate legatione funguntur* negant REIP. *cauſſa abeſſe. l.* 16. §. *ult. D. ex quib. cauſ. maj.* Multum ergo refert, quo ſenſu accipias reip. vocabulum.

Monarchomachorum error. §. CXXX. Quum ergo in omni civitate vel republica ſit imperium ſummum & ἀνυπεύθυνον, (§. CXXIX, 5.) & cives tamen voluntates ſuas vel uni, vel pluribus, vel univerſo populo ſubmiſerint: (§. CXV, 52.) conſequens eſt, 6. ut quibuſcumque voluntates ſuas ſubmiſerunt cives, ii & imperio illo ſummo & ἀνυπευθύνῳ gaudeant, adeoque 7. illi a nemine, praeterquam a Deo, judicari, multoque minus 8. a populo ſupplicio aliiſque poenis adfici poſſint, adeoque 9. peſtilentiſſimum ſit illud dogma monarchomachorum, quod populus ſit ipſo rege vel principe ſuperior, & 10. penes illum *realis*; penes hunc *perſonalis* tantum *majeſtas* reperiatur (*).

(*) Eſt haec doctrina Franc. Hotomani, Stephani Junii Bruti, cujus ſub nomine alii Hub. Languetum, alii Ge. Buchananum, alii alios latitare contendunt, Sidney, Althuſius, Pareus, Jo. Milton, & alii, de quibus praeter *Obſ. Halenſ. VI.* 1. legendus eſt Jo. Franc. Budd. *Hiſt. jur. nat. & gent.* §. *LII.* Ceterum πρῶτον illud ψεῦδος, quo in tranſverſum acti hi viri doctiſſimi populo omnia permittunt in reges & principes, in eo conſiſtit, quod conſtituentem ſemper ſuperiorem eſſe exiſtimant conſtituto, quodque adeo populus, qui ſibi regem & principem conſtituerit, (§. CXII, 38.) non poſſit non rege vel principe illo a ſe conſtituto eſſe ſuperior. Sed id non minus abſonum eſt, ac ſi ſervus, qui ſe ultro domino alicui in ſervitutem obnoxiam addixit, (§. LXXIX, 8.) ſeſe domino ſuperiorem dicere vellet, quia ſibi ipſe dominum conſtituerit. Vid. Grot. *de jure belli & pac. I,* 3, 8. V. A. Zach. Huber. *Diſſ. Lib. II. p.* 124. *ſeqq.* Potius ratio ipſa ſatis agnoſcit, eum non poſſe dici ſuperiorem, qui alterius voluntati voluntatem ſuam ita ſubmiſit, ut voluntati ſuae veluti renunciarit. Quod quum faciat populus, ubi coaleſcit in rempublicam: (§. CXXIX, 5.) qua, quaeſo, fronte is ſe rege ſuperiorem dicet?

§. CXXXI.

Digitized by Google

§. CXXXI. At, quia tamen eatenus tantum voluntati ſummorum imperantium voluntates ſuas ſubmiſerunt cives, quatenus id exigit finis ſocietatis civilis, vel reipublicae, (§. XV, 42. ſequ.) id eſt, communis, ob quam potiſſimum in civitatem coaluerunt, ſecuritas: (§. CVII.) non poſſumus non inde colligere, 11. nefarie illos blandiri ſummis poteſtatibus, qui illis perſuadent, licere, quod libeat, 12. nec civibus ab imperantibus fieri poſſe injuriam, immo 13. illorum vitam, exiſtimationem, facultates, ipſamque conſcientiam, ita in principum poteſtate ac arbitrio eſſe, ut illis in ſolo obſequio relicta ſit gloria. Ex quo fonte quum promanent omnia, quae magna adſeveratione humano generi obtrudere conati ſunt Nic. Machiavellus, Thomas Hobbeſius, & quicumque poſtea *obedientiam paſſivam* defenderunt in Britannia (*): 14. haec principia omnia non minus peſtilentia eſſe, ac monarchomachorum dogmata, nemo temere negaverit. Nec non Machiavelliſtarum.

(*) De Machiavello & Tho. Hobbeſio omnia nota ac pervulgata ſunt. Nec quisquam eſt, qui non meminerit, quid inter auctores librorum, quos *Julianum* & *Jovinianum* inſcripſerunt, aliosque viros doctos, contrariis ſtudiis agitatum ſit in Britannia. Quin & Grotium *de jure belli & pac. I, 3, 8. ſequ.* quodammodo praeluſiſſe huic doctrinae de paſſiva, quam vocant, obedientia, non pauci cenſent, quamvis ſecundum eum vindicias dederit vir laudatiſſimus, Zach. Huberus *ibid. p.* 222. *ſequ.* Sane ſive vi aliquis ſibi ſubjecerit populum, ſive hic ſibi imperantem ultro elegerit: nefas erit principi, injuriis adficere populum ſuum, eumque hoſtili animo opprimere. Priore enim caſu, dum in deditionem accepit populum, hoſtilem animum depoſuit. Poſteriore nihil poteſtatis habet, niſi quantum ei in ſe detulit populus: quem ſane principi dediſſe facultatem, civibus, tamquam mancipiis abutendi, nemo dixerit. Nec jus ſceleri datur loco 1. *Sam. VIII*, 11. Sive enim illud משפט המלך vel *jus regis*, de more & facto explices, uti *jus latronis*, *l.* 5. *D. ad leg. Pomp. de parricid.* ſive de dominio eminente, quod magiſtri Judaeorum faciunt, & cum eo celeberrimus Thomaſ. *ad Huberi de jure civit. I, 2, 7, 13. pag.* 58. ſive denique de jure, eatenus obligatorio, ut illi reſiſti nequeat, uti jus accipit Paullus *l.* 11. *D. de juſt. & jure*, & hunc ipſum locum erudite interpretatur V. A. Zach. Huberus *ibid. pag.* 237. inde ſane demonſtrari non poteſt, jus tale eſſe imperantibus, quale illis Machiavellus & Hobbeſius eorumque imitatores, ſervum pecus, attribuere auſi ſunt. Non ſane tale jus ſibi adrogabit princeps bonus,

Οἷος Ὀδυσσεὺς ἔσκε μεθ' ὑμετέροισι τοκεῦσιν,
Οὐδὲ τινὰ ῥέξας ἐξαίσιον, οὐδέ τι εἰπὼν
Ἐν δήμῳ, ἥτ' ἐστὶ δίκη θείων βασιλήων.

Qualis apud veteres divus regnabat Ulyſſes,
Qui nulli civi dicto factove nocebat.
Scilicet hoc hominem Dis immortalibus aequat.

§. CXXXII. Quia ergo ſummi imperantes a nemine, praeterquam a Deo, judicari, multoque minus ſupplicio adfici poſſunt a Imperantes ſacroſancti.

populo: (§. CXXX, *6. 7.*) merito inde colligimus, 15. ſacroſanctum eſſe omne ſummum imperium, 16. ſacroſanctos & ipſos imperantes, adeoque 17. maximum crimen merito habendum eſſe illud, quod perduelles, rebelles & ſeditioſi admittunt. Quin, 18. quamvis forte in theſi concedendum ſit, iis, qui hoſtilem animum adverſus populum oſtendunt, tamquam tyrannis, poſſe reſiſti: 19. in hypotheſi tamen illam regulam fere inutilem eſſe, certiſſimum eſt, quia imperantes a nemine, praeter Deum, judicari, adeoque & ab illo ſolo decidi poteſt, verene hoſtilem animum adverſus populum gerant, nec ne (*).

(*) Plura eam in rem dixit Thomaſ. ad Huber. *de jure civ. I, 9, 2. 20. p. 316. ſequ.* Exemplum ſane Henrici IV. Imp. ſi paullo accuratius expendatur, ſatis ſuperque unumquemque convincet, quam periculoſum ſit populo ea de re permittere judicium. Erat ille princeps fortiſſimus, cujus id unum conſilium erat, ut jura imperii poteſtatemque regiam, ſibi impuberi paene extortam, vindicaret. Ringebantur epiſcopi & clerici, in quos faba illa cudi videbatur, quibus nihil facilius erat, quam juvenem feroeiorem, juriumque ſuorum curioſiſſimum, tamquam hoſtem eccleſiae ac reipublicae traducere, & non modo plebi, ſed & principibus imperii, quos ſaeculares vocant, immo & Gregorio Papae perſuadere, eum hoſtili animo adverſus eccleſiam & rempublicam furere, ita denique inſtruere ſcenam, ut princeps optimus, quantumvis manu fortis & plerumque victor, ab ipſo demum filio regno opibuſque, tamquam hoſtis eccleſiae & reip. ſpoliaretur. Adeo periculoſum eſt, non modo plebi infimae, ſed & proceribus, judicium permittere de principum actionibus.

Nec tamen quidquid illis libet, licet.

§. CXXXIII. Quum tamen nec omnia promiſcue liceant principi: (§. CXXXI.) conſequens eſt, 20. ut ille vim inferre non poſſit civium conſcientiis, nec 21. quidquam iis imperare, quod voluntati Dei, tamquam ſupremi legiſlatoris, refragetur. (Lib. I. §. LXXXVII. *) 22. Nec jure ſuo aliquem injuſte & ſine praegnante ratione privare, quum cives potius rerum ſuarum ſecure fruendarum cauſſa in ſocietatem civilem coierint. (§. CVI, 17.) 23. Ut civibus, in ſumma calamitate conſtitutis, liceat quidem omnia experiri, ut jus ſuum obtineant, immo &, 24. imminente majore periculo, patriam dulciaque linquere arva: (§. XXII, 71.) non tamen 25. arma corripere adverſus principem vel rempublicam. (Lib. I. §. CCXXXII, 19.)

Quid ſi regnum illis datum ſub lege commiſſoria?

§. CXXXIV. Quamvis vero haec generatim de imperantibus dicenda ſint: contingere tamen poteſt, 26. ut imperium alicui tradatur, certis pactis adſtrictum, additaque lege commiſſoria, ſi pactis illis non ſatisfiat. Tunc vero 27. injuriam non fieri imperantibus, ubi ſubinde moniti civium libertatem opprimere non deſinant, ſi illis abrogetur imperium: ex natura pactorum facile intelligi-

ligitur, quemadmodum 28. & vitio non verti poteſt civibus, ſi eos, qui ſibi imperium ſine juſto titulo adrogarunt, & quibuſcum nondum tranſegerunt, depactive ſunt (*), imperare prohibeant.

(*) Hinc male Brutus & conjurati occiderunt Caeſarem. Quamvis enim hic imperium uſurparet in civitate libera, idque ſine juſta cauſſa extorſiſſet civibus ſuis: hi tamen jam pridem in eo adquieverant, ac veluti renunciaverant libertati ſuae. Et ſane quum Brutus ipſe apud Ciceronem *Epiſt. ad Brut. IV.* non audeat Antonium, hoſtilis animi erga rempublicam maniſeſtum, praejudicare, reque ad ſuum arbitrium tractis, eum tamquam hoſtem adgredi: quo jure interimere potuit Caeſarem, quem tantum abeſt, ut ſenatus populuſque Romanus hoſtem judicarit, ut potius ei ſollemniter dederit fidem? Quare nec rectae rationi ſatis convenit illud Caeſaris apud Lucan. *Pharſal. Lib. I. v.* 351.

Detrahimus dominos urbi, ſervire paratae.

Si enim urbs, id eſt, tota civitas dominos habere cupit: quo jure Caeſari aut cuicumque alii civi licuit bello civili illi *dominos detrahere?*

Imperium ſe exſerit per jura majeſtatis. Ea quid? & quotuplicia?

§. CXXXV. Quum vero omne imperium ſit ſummum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXIX, 5.) conſequens eſt, 29. ut cum illo conjuncta ſint omnia jura, ſine quibus finis ſocietatis civilis, puta ſecuritas, obtineri non poſſet, quaeque conjunctim MAJESTAS, vel MAJESTATIS JURA adpellantur. Quum vero duplex ſit illa ſecuritas, INTERNA, qua cives a concivibus ſecuri praeſtantur, & EXTERNA, qua ab hoſtium vi atque armis defenditur reſpublica: facile patet, 30. duorum etiam generum eſſe jura majeſtatis, quorum 31. alia, quae ratione civium competunt, IMMANENTIA; alia, quae erga exteros exerceri poſſunt, TRANSEUNTIA adpellantur (*).

(*) Omnia haec turbarunt prudentes noſtri, qui, poſtquam ad jus publicum animum adpulerant, id ſibi negotii crediderunt ſolum dari, ut, tamquam coqui Plautini, diverſiſſima jura miſcerent. Quum enim *II. Feud.* 56. de JURIBUS REGALIBUS, quae cum feudis conjuncta eſſe ſolent, quaedam legerent: eadem illa eſſe exiſtimarunt cum majeſtatis juribus; quum tamen multum interſit, utrum regalia quis, tamquam vaſallus, *dependenter*, uti vocant; an jura majeſtatis, tanquam ſummus imperans, *independ nter* exerceat. Deinde, quum eo juris feudalis loco non omnia jura, quae alias ab imperantibus exercentur, recenſeantur: crediderunt doctores, ibi tantum agi de juribus, quae ſalva majeſtate communicari cum vaſallis poſſint, atque hinc ea vocarunt REGALIA MINORA, quibus MAJORA, id eſt, uti illis viſum, incommunicabilia oppoſuerunt. Ita adhuc plerique ſubduxerunt rationes, quos ſolite reſellit celeberrimus Thomaſ. *ad Huberi de jure civ. I, 3, 6, 3. p. 91. ſequ.* Quum ergo hic non ſit quaeſtio de jure clientelari, ſed publico univerſali, ſeu gentium: ſatius viſum eſt, cavere ab illa confuſione JURIUM MAJESTATIS & REGALIUM, & naturam jurium majeſtatis eorumque diverſa genera potius ex reipublicae vel ſocietatis civilis indole, id eſt, ex ipſo fonte, quam ex Henningii Arniſaei, Regn. Sixtini, aliorumque ejuſdem commatis, auctorum, lacunis derivare.

Quaenam ſint immanentia?

§. CXXXVI. Si ergo INTERNA SECURITAS in eo conſiſtit, ut cives a civibus ſecuri praeſtentur : (§. CXXXV.) neceſſe ſane eſt, 32. ut cum ſummo imperio conjuncta ſint jura LEGES FERENDI, 33. eademque ad facta adplicandi, quam SUPREMAM JURISDICTIONEM vocare licebit, nec non jus 34. iis, qui quid contra leges admiſerunt, malum aliquod repraeſentandi, vel POENAS infligendi, 35. TRIBUTA & VECTIGALIA pro reipublicae neceſſitate EXIGENDI, 36. ADMINISTROS & MAGISTRATUS CONSTITUENDI, denique 37. circa ſacra aeque ac 38. COMMERCIA aliaque, quae ad decus civitatis pertinent, operam dandi, ne quid reſp. detrimenti capiat.

Quaenam tranſeuntia?

§. CXXXVII. Quumque & EXTERNAM SECURITATEM ab hoſtium vi & armis intendant ii, qui in communem coaluerunt rempublicam: (§. CXXXV.) conſequens eſt, 39. ut a ſummo imperio ſejungi non poſſit jus FOEDERA percutiendi, 40. LEGATOS mittendi, 41. BELLUM gerendi, 42. faciendi PACEM, quippe ſine quibus fieri non poſſet, ut ſalva ſit civitas. Niſi enim foedera pangendi jus haberet: impar ſaepe eſſet reſpublica impotentior potentiori. Si legatos mittendi facultas denegaretur: foedera non pangerentur. Si belli paciſque jus ceſſaret: non ullum eſſet medium vim vi repellendi, adeoque nec obtineri poſſet finis, qui in ſecuritate conſiſtit.

An dividua ac communicabilia?

§. CXXXVIII. Haec vero jura majeſtatis, quum ex ſummi imperii indole manifeſto fluant, 43. ab illo divelli nequeunt, ut non ſtatim unitas voluntatis tollatur, & naſcatur reſpublica in republica. (§. CXXI. *) At, quum tamen ſaepe ita miſceantur vel omnes, vel plures rerumpublicarum formae, ut una veluti alteram in officio contineat: (§. CXVIII, 66.) contingere poteſt, 44. ut vel omnia, vel pleraque majeſtatis jura non ab una peſona unove collegio, ſed communiter a pluribus, vel ab univerſo populo exerceantur, & tunc 45. opus ſit comitiis, in quibus ſummus imperans de communi ordinum ſententia haec jura exerceat (*).

(*) Exemplo eſſe poteſt florentiſſimum Britanniae regnum, in quo, ſalvis potentiſſimo Regi praerogativis circa bellum & pacem, nec leges novae feruntur, nec tributa & onera nova indicuntur, nec alia, quae ad totius regni decus ac ſalutem pertinent, ſtatuuntur, niſi in regni comitiis, quae ibi *Parliamentum* vocant. Ita & in Germania nihil, quod ad univerſum imperium pertinet, niſi de communi Imperatoris, Electorum, Principum ac Ordinum ſententia decerni, idemque fere in Polonia, & hodie in Suecia obſervari, ſalvis tamen auguſtiſſimo Imperatori regibuſque potentiſſimis praerogativis, quae in Germania *reſervata* adpellantur, in vulgus notum eſt. Immo in ipſis ſpecialibus Germanici imperii rebuſpublicis ſimile quid obſervavit Hert. *de legib. conſultat. & judic. in ſpecial. Imp. Rom. Germ. rebuſpubl.*

§. CXXXIX.

Imperium adquiritur, vel per electionem vel per ſucceſſionem.

§. CXXXIX. Ceterum, quia & forma reipublicae initio totius populi conſenſu conſtituta, & ipſae perſonae imperantes ab eodem populo electae, iiſque certae leges fundamentales praeſcriptae ſunt: (§. CXI. ſequ.) facile patet, 46. neminem adquirere ſibi imperium poſſe in republica, niſi volente populo, & ſecundum fundamentales reipublicae leges. Secundum eas vero 47. aut ELECTITIA eſſe imperia, aut 48. SUCCESSIVA, 49. eamque diviſionem non modo ad *monarchias*, ſed & ad *ariſtocratias* & quodammodo ad *democratias* pertinere (*).

(*) Sic quando intra paucas familias ita veluti concluſum eſt imperium, ut illis ſolis, qui ex illis prognati ſunt, jure ſanguinis competat. jus in ſenatu dicendae ſententiae: ARISTOCRATIA illa procul dubio eſt ſucceſſiva. Quales ariſtocratias hodie fere Venetiis, Januae, Epidauri, Noribergae, florere obſervavit Hert. *Elem. polit. I.*, 10, 16. *p.* 212. *ſequ.* Contra, ſicubi optimates vel a populo cum plena poteſtate eliguntur, vel ab ipſo collegio cooptantur, ELECTITIA erit ariſtocratia. Vid. Huber. *de jure civit. I*, 8, 1, 17. *p.* 292. Sic & ſi in qua DEMOCRATIA non aliis jus ſuffragii daretur, quam civibus ORIGINARIIS: illa quodammodo ſucceſſiva eſſet; ſin & *adſcititiis*, ELECTITIAE ſimilis.

Quid juſtum circa electionem imperantis?

§. CXL. Imperium ELECTITIUM eſt, quando populus, incidente interregno, ſibi imperantem creat, & in eum conſentientem confert imperium. Quumque populus jus illud eligendi vel ipſe in comitiis exercere, vel certis perſonis in perpetuum dare poſſit: conſequens eſt, 50. ut is, qui ab illis, quibus eligendi jus eſt, pluribus ſuffragiis eligitur, pro legitimo imperante ſit habendus (*), dummodo 51. oblatum ſibi imperium accipiat, & 52. ſecundum leges fundamentales habilis ſit ad regendam rempublicam, quin & 53. ipſa electio eo ritu ac ordine facta ſit, quem leges publicae vel mores civitatis ac reipublicae exigunt.

(*) Itaque vix legitimos dixerit principes, qui per ſeditionem a turba, vel ab exercitu, cui eligendi jus non eſt, ad imperium ſunt evecti. Quod poſtremum rempublicam Romanam ſaepenumero tantum non peſſumdediſſe, vel exempla Othonis, Vitellii, Veſpaſiani, nec non Peſcennii Nigri, Clodii Albini, & Septimii Severi docent. Hinc Plutarchus *in Galba p.* 1053. loquutus de tempore, quo, ut ait Tacit. *Hiſt. I*, 4. *evulgatum fuerit imperii arcanum, poſſe principem alibi, quam Romae, fieri*, quaſſatam, inquit, convulſamque tunc eſſe rempublicam Romanam, quaſi fabuloſis Titanum motibus (τοῖς λεγομένοις Τιτανικοῖς πάθεσι καὶ κινήμασι,) quum eodem paene tempore hinc inde transferretur principatus ex avaritia & licentia militum, qui largitione & praemiis corrupti imperatores imperatoribus, tamquam clavum clavo pepulerint. Vid. Petri Cunaei *Orat. IX. p.* 188. Adeo multum intereſt reipublicae, in qua electitium eſt imperium, perſonas eligentes, eligendaſque, & ipſum modum formamque eligendi certis legibus ita definire, ne ſimilia Titanicis illis motibus contingant.

§. CXLI.

Quid interregnum in republica electitia?

§. CXLI. Ex qua imperii electitii definitione (§. CXL.) porro patet, 54. in hujuſmodi imperio toties incidere INTERREGNUM, id eſt, ſtatum civitatis, a ſummo imperante ordinario deſtitutae, quoties ſummus imperans vel moritur, vel ipſe ſeſe abdicat, vel a populo illi abrogatur imperium, 55. niſi populus, vivo ac volente imperante, alium elegerit, ipſi ſucceſſurum 56. Deſignatum illum ſucceſſorem nihil juris habere vivo imperante, niſi quantum, volente illo, ei detulerit populus, vel 57. quantum ipſe ei delegare velit imperans, ſive abſens, ſive alia juſta cauſſa impeditus, quo minus ipſe praeſit reipublicae (*).

(*) Quum enim aliud ſit, imperanti abrogare imperium, aliud, eidem ſucceſſorem deſignare: fieri non poteſt, ut ſucceſſori deferatur facultas imperium reipſa capeſſendi, quin ſimul abrogatum eidem imperium videatur. Hinc animadvertimus regibus Romanorum, quos, vivo Imperatore, aliquando eligunt Germani, nihil poteſtatis reipſa dari, niſi Imperatores abſentes iis aliquam delegent, quod Carolum V. aliquando feciſſe, novimus. Similis paene eſt *coadjutorum*, quos vocant, conditio, quibus, vivis epiſcopis ac praelatis, nihil omnino poteſtatis competit, ſed certum tantum tribuitur jus ſuccedendi, ſi ſedem vacare, uti loquuntur, contigerit, ut adeo coadjutorum nomen ſine omine ferant. Illuſtr. Boehmer. *Jur. eccleſ. proteſt. III, 6, 23.*

An tempore interregni adhuc ſuperſit reſpublica?

§. CXLII. Quum vero hoc interregnum ſit ſtatus civitatis, a ſummo imperante ordinario deſtitutae, (§. CXLI, 54.) nec tamen populus tunc ceſſare velit rempublicam, dum de novo eligendo principe conſultat: conſequens eſt, 58. ut interea reipublicae praeeſſe debeant magiſtratus extraordinarii, quocumque nomine veniant, iique 59. vel nova electione, ordinum ſuffragiis, conſtituendi, vel, 60. quod conſultius eſt, in anteceſſum lege publica deſignandi, 61. quorum tamen ceſſare oportere poteſtatem, novo imperante electo, facile unuſquiſque intelligit. Quum vero hi imperantium vice fungantur ad tempus: mirum omnino eſt, 62. diſputare viros doctos, an tempore regni vera ſuperſit civitas vel reſpublica? quaeque illi forma adſignanda ſit (*)?

(*) Puſendorff. *de jure nat. & gent. VII, 7, 7.* de hoc ſtatu ita philoſophatur: Quia per poſterius pactum, regem inter & cives initum, interna civitatis perfectio & ſummum imperium actu provenit: inde, ſubjecto proprio imperii ſublato, ad imperfectam formam regnum delabi, fie, ut primigenio tantum pacto cohaereat, de quo ſupra pluribus dictum. (§. CX.) Illi tamen pacto tempore interregni non parum firmitatis addere vocabulum communis patriae, ſimulque quod plurimorum fortunae iſti loco ſint adnexae. Itaque interregni tempore regnum recte quidem cum Livio I, 17. vocari poſſe *civitatem ſine imperio, & quaſi exercitum ſine duce:* imperium tamen, quod & a Grotio *de jure belli & pac. I, 3, 7.* obſervatur, redire ad univerſum populum, adeoque formam quamdam democratiae prae ſe ferre. Ita Puſendorf-

ſius,

ſius, quem in pleriſque & Hertius ſequitur *Elem. prud. civ.* I, 12, 14. & Houtuyn. *Polit. gener.* §. C. *n. VI. ſequ.* Enimvero, quum plerumque vel in antecesſum deſignatus ſit interrex, vel aliquis, vel plures, communi ordinum ſuffragio eligantur, qui ad tempus eadem cum poteſtate, immo & aliquando multo majore, praeſint reip. quam ipſe imperans, juraque majeſtatis ſaltim ea, quae circa res moram non ferentes verſantur, exerceant: vix excogitari poteſt ratio, cur non perfecta dici poſſit haec, licet temporaria, reipublicae conſtitutio, & monarchica quidem, ſi uni, dyarchica, ſi duobus, ariſtocratica, ſi pluribus, tamquam principibus intercalaribus, reipublicae cura demandetur.

Succeſſio qualis in regnis, ubi populus nihil in ſpecie diſpoſuit?

§. CXLIII. Successivum imperium eſt, quando populi decreto electa eſt familia quaedam regnatrix, ut ex ea perſona aliqua ſemper praeſit imperio, quamdiu ex poſteris aliqua ſupereſt, quae per leges publicas praeeſſe poſſit. Quale imperium ſi conſtituere placuit: aut certum ſuccedendi modum definivit populus, aut nihil ea de re diſpoſuit. Poſteriore caſu 63. omnino praeſumirur, eum jus commune de ſucceſſionibus ab inteſtato probaſſe. At, quia tamen nec tanta prudentiae praeſumtio cadit in feminas, quanta in maſculos, (§. XLV. *) & praeterea facile contingere poſſet, ut per feminas regnum, veluti dotale, ad extraneos perveniret: hinc ſane 64. feminae non niſi in ſubſidium, & deficientibus demum maſculis, ad ſucceſſionem vocandas patet (*). Denique, quum & unitas voluntatis ſit veluti vita & anima reipublicae, (§. CXV, 50.) ea vero ſperari non poſſit, ſi duo pluresve regnum monarchicum vel pro indiviſo adminiſtrent, vel illud inter ſe partiantur: conſequens eſt, 65. ut e pluribus, regi ultimo aeque propinquis, primogenitus vel primogenita praerogativa jure meritoque donetur. (Lib. I. §. CCXCVII. *)

(*) Sunt, qui feminas ad imperia plane ineptas atque inhabiles exiſtimant, veluti Jo. Bodinus, ſed ex juris tantum Romani principiis, quae non ſtringunt gentes liberas. Et ſane quum in ipſa Hebraeorum theocratia judicis officio cum laude functa ſit Debora, & omnium fere gentium annales celebrent reginas, quae ſibi immortalem gloriam prudentia regnandi rerumque geſtarum magnitudine pepererunt: quis feminas indignas habeat imperio? Attamen, quum natura ut plurimum maſculos prae feminis quadam praerogativa donarit: non abſurdum eſt, exiſtimare, has tantum in ſubſidium eſſe ad ſucceſſionem vocandas. Ariſtotel. *Polit.* I, 8. τό τε γὰρ ἄῤῥεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον, εἰ μή που συνέστηκε παρὰ φύσιν. *Mas enim natura magis aptus eſt ad regnandum, quam femina, niſi in has aliquid praeter naturam exſtiterit.*

Qualis ibi, ubi populus diſpoſuit?

§. CXLIV. Ubi populus de ſucceſſionis ordine diſpoſuit, facile patet, 66. ſtandum eſſe populi voluntati. (§. CXII, 39.) Et hinc 67. ſive Francicam, quae feminas excludit, 68. ſive Castellanam, quae eaſdem admittit in ſubſidium, praeferat: 69. ſive li-

Digitized by Google

neae, ſive 70. gradus propioris habere malit rationem: ſive denique 71. extraordinariam plane & inſolitam ſuccedendi rationem lege publica firmet (*): rata erit populi voluntas, & ſacroſancta habebitur lex illa fundamentalis & publica. Ex quo porro colligimus, 72. poſſe etiam populum imperanti poteſtatem facere, ſucceſſorem, quem velit, ſibi deſignandi, nec non, 73. gliſcentibus de jure ſuccedendi litibus, partes ſuas interponere: quamvis experientia doceat, de cauſſa tam ardua plerumque, ut verbis Ennii utamur, non in jure manum conſeri, ſed mage ferro rem agi.

(*) Exempla quam plurima jam attulit Pufend. *de jure nat. & gent. VII, 7. 14.* Modus tamen maxime regularis eſt linealis, ut patri ſuccedat primogenitus, ejuſque poſteri primogeniti, quoad aliquis ex illa linea ſuperſit. Hinc, exſtincta linea regnatrice, admittatur ex proxima primogenitus, & ſic porro, quamdiu aliquis ex primi adquirentis poſteris ſupereſt. Quaeſitum etiam olim novimus, utrum is, qui primus liberorum, ſed ante regnum natus eſt, an is, qui, jam regnante patre, in lucem prodiit, primogeniturae juribus gaudere debeat? Sed quum in primogenitura tantum ordinis natalium habeatur ratio, nulla ratio eſt, cur frater natu minor ideo excludere debeat natu majorem, quod illum, vagientem in purpureis incunabulis, aula audiverit.

Interregnum ordinarium & extraordinarium.

§. CXLV. Itaque per electionem tantum perſona electa; (§. CXL.) ex jure SUCCESSIONIS tota familia regnatrix jus regnandi conſequitur. (§. CXLIII.) Quumque adeo prius jus cum perſona exſpiret, poſterius tamdiu duret, quamdiu durat regnatrix familia: conſequens eſt, 74. ut, exſtincta perſona electa, INTERREGNUM ORDINARIUM; 75. exſtincta familia regnatrice, EXTRAORDINARIUM (*) incidat, & tunc 76. in arbitrio populi ſit, cui genti hoc decus de novo conferre, & 77. utrum illam iiſdem legibus, imperio praeficere, an arctioribus limitibus ſuccedendi ordinem, ipſamque imperantium poteſtatem, circumſcribere malit.

(*) Tale incidiſſe ferebant Franci poſt annum DCCCCLXXXVII. mortuis Lothario & Ludovico, Carolingicae ſtirpis regibus. Hinc teſte Glabro Radulpho *Hiſt. II, 1. convenientes totius regni primates* Hugonem, Ducem Pariſienſem, *in regem ungi fecerunt.* Add. Aimon. *de geſt. Franc. V, 44.* Sed & Ruſſi, exſtincta Joannis Baſilidis prole, & principibus quibuſdam tragicis, Boriſio Gudenovio, Theodoro, Boriſii filio, Demetriis falſis, & Joanne Zuskio, miſere pereuntibus, electione quoque Uladiſlai Poloni male cedente, novam elegerunt domum regnatricem Michaëlis, Theodori, patriarchae, filii, ex qua poſtea ad noſtra uſque tempora Alexius, Joannes, Petri duo & Anna, vaſtiſſimo illi imperio praefuerunt. Quod enim ad Catharinam imperatricem attinet, eam non ſucceſſionis jure, ſed extremo mariti, Petri I. judicio ad illud faſtigium evectam eſſe, nemo ignorat.

Quomodo vi ad-

§. CXLVI. Tales ſunt imperium adquirendi modi, quoties ipſe ſibi populus imperantes conſtituit. Saepe enim vi & armis ſibi aliquis.

quis viam munit ad imperium. Quo caſu 78. populus devictus, licet coactus, tamen in novum illud imperium procul dubio conſentit: (§. XVI, 45.) ac, 79. ſive victor ſe eadem lege, qua antea principes uſi ſunt, imperium ſuſcepturum, polliceatur, ſive 80. novas ſibi ac ſucceſſoribus conditiones & plus poteſtatis ſtipuletur, ſive 81. quaedam, quae ſibi priores principes adrogarunt, victis remittat, id poſteris pro lege eſſe oportet (*).

quiratur imperium?

(*) Hinc recte Grotius *de jure belli & pac. III, 8, 1, 3. Poteſt*, inquit, *imperium victori adquiri, vel tantum, ut eſt in rege vel alio imperante, & tunc in ejus tantum jus ſuccedutur, non ultra: vel etiam ut in populo eſt, quo victor imperium habet ita, ut & alienare poſſit, ſicut & populus poterat.* Poſtremum tamen, quod de alienatione addit, paullo accuratiorem meretur inſpectionem. Nos dicimus, aut victorem cum rege tantum debellaſſe, aut cum ipſo populo. Si prius: eum in jura victi principis ſuccedere, nihilque mutare debere circa formam imperii, quemadmodum e. g. Guilielmus Arauſionenſis, uxoris nomine bello cum Jacobo confecto, nihil circa formam regni Britannici mutavit. Sin poſterius: eumdem ſuo jure tranſigere cum populo perdomito, adeoque in ejus arbitrio eſſe, velitne civitatem in provinciae formam redigere, quod Romani plerumque faciebant, an ei durioris imponere jugum, an clementiae edere ſpecimen, & quaedam iis remittere malit. Sic Alexander, clementiſſimus initio victor, Sidoniorum occupato regno, nihil mutavit circa imperii formam, illud Abdolonymo reſtituiſſe contentus. Curt. *IV*, 1. Turcae contra perdomito a ſe imperio Byzantino, jure victoriae multo duriorem conditionem, impoſuerunt, idem ſentientes, quod apud Caeſarem *de bello Gall. I, 36.* Arioviſtus, *jus eſſe belli, ut, qui viciſſent, iis, quos viciſſent, quemadmodum vellent, imperarent.* Denique Ageſilaus, teſte Xenophonte de *Ageſilao Rege Cap. I. §. 22. quaſcumque civitates in poteſtatem ſuam redigebat, iis adimebat ea, ὅσα δοῦλοι δεσπόταις ὑπηρετοῦσι, quae ſervi dominis praeſtant, προσέταττε, ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται· eaque tantum imperabat, in quibus homines liberi magiſtratibus parent.* Sed id quidem hodie rariſſime fiet, multoque rarius id, quod de temporibus ante Ninum refert Juſtin. *Hiſt. I, 1.* eos, qui bella geſſerint, *non imperium ſibi, ſed gloriam, quaeſiſſe, & contentos victoria abſtinuiſſe imperio.*

§. CXLVII. Quae quum ita ſint, omnes utique modi adquirendi imperium a populi conſenſu, ſive ultroneo, ſive vi, eaque vel juſta, vel injuſta, extorto, pendent. Ex eoque recte colligere nobis videmur, 82. non adeo firmo talo ſtare diſtinctionem inter imperia PATRIMONIALIA & USUFRUCTUARIA. Quamvis enim eam primus invenerit Grotius *de jure belli & pac. II, 6, 3. & I, 3, 12.* eumque deinde magno agmine ſequuti ſint viri docti: tot tamen difficultatibus tota illa doctrina premitur, ut, quae imperia ſint patrimonialia, quae uſufructuaria, ſciamus juxta cum ignariſſimis. Vid. Thomaſ. *ad Huber. de jure civit. I, 3, 2, 15. pag. 69. ſequ.*

Diviſio regnorum in patrimonialia & uſufructuaria.

§. CXLVIII. Nimirum Grotius exiſtimat, quaedam regna ita eſſe in imperantium dominio, ut inter vivos, & mortis cauſſa, libe-

An recte ſe habeat haec diviſio?

libere poſſint alienari: eaque ille PATRIMONIALIA vocat. Quaedam contra ita eſſe comparata ſtatuit, ut illa alienandi facultas ademta ſit imperantibus, quae ipſe USUFRUCTUARIA vocat, quamvis Thomaſius *Juriſprud. div. III*, 6, 135. ea commodius FIDEICOMMISSARIA dici poſſe, moneat. Sed quum I. res, quae in patrimonio alicujus eſt, non amplius ſit communis, (Lib. I. §. CCXXXV.) adeoque nec publica, quippe quae communionem, ſaltim poſitivam, ponit: (Lib. I. §. CCXXXVII, 13.) facile patet, regnum deſinere eſſe rempublicam, & in familiam degenerare, (§. XC.) ſi ſit in unius dominio vel patrimonio. Praeterea II. quum omnes civitates non imperantis, ſed ſecuritatis communis cauſſa ſint conſtitutae: (§. CVI, 17.) ex hac quoque cauſſa regnum non poteſt eſſe patrimoniale, ut non ſtatim deſinat eſſe reſpublica. Vid. perilluſtris hujus provinciae praeſidis, Jo. Gothofredi de Cocceiis, *diſſertatio de teſtamentis principum Part. II. §. XVI. ſequ.*

(*) Itaque vere contradictionem involvit regnum patrimoniale, quia regnum ſpecies reipublicae: (§. CXVI.) regnum vero patrimoniale res privata eſt. At praeterea plerumque in circulum abit illa tot virorum doctiſſimorum ſuffragio probata doctrina de regnis PATRIMONIALIBUS & USUFRUCTUARIIS. Si enim quaeras, an princeps quidam gaudeat facultate alienandi imperium, nec ne? reſpondent, permultum intereſſe, ſitne regnum *patrimoniale*, an *uſufructuarium*. At, ſi porro inſtes, rogeſque, quid ſit *regnum patrimoniale*, quid *uſufructuarium?* per illud ſe intelligere, quod alienari poſſit, per hoc, quod non poſſit, reſpondent. Criterium vero certum, unde conſtet, quaenam regna in patrimonio ſint, quae non ſint, adhuc deſideramus. Nam & deſpotica, & bello adquiſita, inalienabilia eſſe, nihil vetat, ceu recte obſervat Huber. *de jure civ. I*, 3, 2, 18.

Regni alienatio, niſi conſentiente populo, illicita.

§. CXLIX. Ex quo recte colligere nobis videmur, 83. non poſſe ullum imperantem regnum vendere, 84. donare, 85. permutare, 86. dividere, 87. teſtamento alicui legare, vel 88. aliis modis, quibus alias de patrimonio ſuo inter vivos & mortis cauſſa diſponere ſolent homines, in alios transferre, 89. niſi vel conſentiat populus, vel 90. hic eam de regno diſponendi illudque alienandi facultatem in regem vel principem diſerte tranſtulerit (*).

(*) Neque obſtant exempla, quae ex omnis aevi hiſtoria magno numero adcumularunt Grotius, Puſendorffius, & alii. Jam enim alios regna diviſiſſe, jam teſtamentis eadem in alios tranſtuliſſe, legimus. Praeterquam enim, quod non exemplis, ſed rectae rationis principiis, aeſtimanda eſt harum alienationum juſtitia: recte jam reſpondit perilluſtris Baro de Cocceiis *de teſtam. princ. Part. II.* §. *XVII. Vel effectum non habuere illae alienationes: vel cum conſenſu populi, ſive tacito, ſive expreſſo, factae ſunt: vel etiam vis praevaluit.*

Cap. VIII.

DE JURIBUS MAJESTATIS IMMANENTIBUS, QUIDQUE CIRCA EA JUSTUM SIT.

§. CL.

Securitas interna in juſtitia externa poſita eſt.

Jura majestatis immanentia ſunt jura, cum ſummo imperio inſeparabili nexu conjuncta, & ſine quibus cives a civibus ſecuri praeſtari non poſſent. (§. CXXXVI.) Quum ergo illa ſecuritas in eo conſiſtat, ut nemo ab altero cive laedatur, ſuumque cuique tribuatur, quod jure perfecto poteſt exigi: conſequens eſt, 1. ut ea praecipue poſita ſit in justitia externa, per quam intelligimus conformationem actionum externarum cum lege (*), adeoque 2. non male ratiocinentur ii, qui, civitates etiam juſtitiae fruendae cauſſa conſtitutas eſſe, contendunt, *ut data legibus vi, judiciis auctoritate, cultus agris, ſacris bonos, ſecuritas hominibus, certa rerum ſuarum poſſeſſio cuique conſtaret:* Vellei. Pat. *Hiſt. II,* 80. ac proinde 3. actum eſſe aiunt de republica, ex qua exſulat juſtitia, qua civitates continentur. Ariſtot. *Polit. I,* 2.

(*) Quamvis enim nemo non faſſurus ſit, multo praeſtantiorem eſſe justitiam internam, quae in conſtante ac perpetua laedendi neminem, ſuumque cuique tribuendi, voluntate conſiſtit: eam tamen in tot hominibus, qui in eamdem civitatem coaleſcunt, optandam magis, quam ſperandam, eſſe, facile eſt ad intelligendum. Suffeceris itaque, legibus ita in officio contineri homines, ut actiones externas ad legum normam componant, & nec alteri denegent quidquam, quod jure perfecto poſſint exigere, nec aegre cuiquam faciant contra jus & aequum. Attamen nihil reliqui facere decet bonos imperantes, ut & internam juſtitiam accurata civium inſtitutione ac diſciplina promotum eant. Iſocrat. *in Areopagit.* pag. 27. Δεῖ δὲ τοὺς ἐνπολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον· Οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσι, καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις, καὶ τοὺς μὲν κακῶς τεθραμμένους καὶ τοὺς ἀκριβῶς τῶν νόμων ἀναγεγραμμένους τολμήσειν παραβαίνειν· τοὺς δ' ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλῶς κειμένοις θελήσειν ἐμμένειν. *Decere prudentes magiſtratus, non porticus implere legibus, ſed efficere, ut cives animis inſitum habeant juſtitiae ſtudium. Non enim ſenatuſconſulta & plebiſcita, ſed praeclara inſtituta felicem efficere civitatem. Nam homines male inſtitutos leges etiam exquiſitiſſimas negligere audere: recte autem educatos demum bonis legibus obtemperare velle.*

Hinc imperantibus competit jus ferendi leges.

§. CLI. Quumque juſtitia externa, ad internam civium ſecuritatem comparata, in conformatione actionum externarum cum lege conſiſtat: (§. CL, 1.) conſequens eſt, 4. ut ad officium ſummorum imperantium pertineat, bonis LEGIBUS armare rempublicam, adeoque 5. illis non poſſit non competere JUS vel POTESTAS LEGES FERENDI, 6. earumdem ſuſcipiendi cuſtodiam, 7. quin & eas attemperandi fini, formae, utilitatique reipublicae (*), adeoque 8. aliquid iis adſtruendi, demendive, quin & capita quaedam vel plane abrogandi, vel ſaltim mutandi, prout id e republica futurum eſſe, animadvertunt: quod jureconſultis Romanis, formae reipublicae ſuae ſtilum adcommodantibus, eſt ROGARE, OBROGARE, DEROGARE, ABROGARE, SURROGARE. Ulpian. *Fragm. I*, 3.

(*) Quia enim in eo poſitum eſt juris naturalis ac civilis diſcrimen, quod illud ad actiones natura bonas malaſque internas ac externas; hoc ad indifferentes atque externas, quatenus ſaluti populi cujuſque vel reipublicae attemperandae ſunt, pertinet: (Lib. I. §. XVIII, 36.) fieri non poteſt, ut uniformes ſint omnium gentium civitatumque leges. Et hinc judicatu difficillimum eſt, quaenam diverſarum gentium leges civiles ſint reliquis praeferendae, & recte potius Herodotus *apud Stobaeum Serm. XXI. pag.* 180. Εἴ τις προθείη πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους, ἐκ τῶν πάντων νόμων διασκεψάμενοι ἀνελοίατο ἕκαστος τοὺς ἑαυτῶν· οὕτω νομίζουσι πολλῷ ἀρίστους τοὺς ἑαυτῶν νόμους ἕκαστοι εἶναι. *Si quis omne genus legum proponeret hominibus, & optimas ſibi, conſideratis omnibus, deligere juberet: ſinguli ſuas recepturi eſſent. Ita quilibet, omnium longe praeſtantiſſimas ſuas eſſe leges, exiſtimat.* Quae enim leges optimae ſunt uni genti pro ſuo fine, ſuaque reipublicae forma: eae alteri parum commodae eſſent futurae, & uni reip. noxiae, alteri eſſe poſſent utiliſſimae.

Quid lex civilis, & quod ejus objectum ſit?

§. CLII. Nimirum, quum unum in republica intellectum, unamque voluntatem eſſe oporteat, (§. CXV, 50.) tunc demum vero unus intellectus unaque voluntas ſit, ſi omnes eumdem finem eademque media perſpiciant, ad eaque actiones ſuas referant, quod tamen pro ingenii humani indole aliter quam voluntatibus omnium imperantium voluntati ſubmiſſis conſequi non licet: (§. CXV. (*). ſequitur, 9. ut imperantem oporteat oſtendere, ad quid ſuas actiones externas, alioquin indifferentes, referre, & ad quam normam eas componere debeant. Quod quum fiat praeſcriptis legibus civilibus: facile patet, 10. LEGES CIVILES eſſe praecepta generalia ſummi imperantis de actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicae componendis, adeoque 11. poteſtatem illam legiſlatoriam ſe eo uſque non extendere, ut leges divinas evertere poſſit. (Lib. I. §. XVII, 33.)

Quid imperanti liceat circa leges divinas

§. CLIII. Dicimus, leges civiles verſari in actionibus civium externis ac indifferentibus ad decus utilitatemque reipublicae attemperandis, (§. CLII, 10.) Quamvis enim ſaepe ipſa neceſſitas jubeat,

jubeat, imperantem 12. leges divinas, tum naturales, tum poſitivas, repetere, 13. eaſque extendere (*), 14. interpretari, 15. contra illas laeſis actiones & remedia civilia dare, immo & 16. poenas & ſupplicia comminari illis, qui leges, ab ipſo Deo immortali profectas, tam proterve violare auſi fuerint: res ipſa tamen docet, 17. tunc non ipſas has leges ſummo imperanti debere originem, ſed hunc, 18. veluti cuſtodem divinarum legum, dare operam, ut ſancta ſit earum in republica auctoritas.

(*) Equidem legi divinae & addi & detrahi quidquam vetuit ipſum ſummum Numen. *Deut. IV*, 2. Sed prius intelligendum procul dubio de laciniis legi divinae contrariis, vel de ἐθελοθρησκείᾳ, ad quam maxime proclivia erant Hebraeorum ingenia. Id vero non impedit, quo minus imperans prohibitionem divinam poſſit ulterius ad caſus, lege non expreſſos, proferre, ut veluti eo major cuſtodia circumponatur legi divinae. Solent id Hebraeorum magiſtri vocare ס״ג לתורה *ſepimentum legis*, quo longius arceantur homines, legem violaturi, & ipſi veluti primi aditus occluduntur. De hoc legis ſepimento vid. Schickard. *jur. reg. Cap. V. theor. XVIII. p.* 391. & ibi Carpz. *in Notis* Jo. Selden. *de uxor. Hebr. I*, 2.

§. CLIV. Quum vero leges civiles ſint praecepta ſummi imperantis de civium actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicae attemperandis, (§. CLII, 10.) tale vero ſit hominum ingenium, ut ſola obligatione interna parum moveatur: (Lib. I. §. VIII.) quin leges civiles, quae ad actiones indifferentes pertinent, ne poſſint quidem internam obligationem producere: (Lib. I. §. VII.) conſequens eſt, 19. ut omnes leges civiles ſanctione quadam poenali munitas eſſe oporteat, adeoque 20. duae ſint legis perfectae partes, PRAECEPTUM & SANCTIO poenalis: 21. praemia autem legi parentibus a republica non deberi, niſi aliquid non omnibus promiſcue civibus praecipiatur, ſed quidam eorum lege excitentur ad aliquid, publico bono, extra ordinem faciendum (*). **Legis partes.**

(*) Eſt hoc obſervandum contra Rich. Cumberlandum *de leg. nat. proleg. Cap. XIV. & Cap. V.* §. *XL.* ubi praemiorum promiſſionem non minus ad integritatem legis pertinere, ſtatuit, quam comminationem poenae. At legiſlator non debet praemia iis, qui faciunt, quod ſine crimine omittere non poſſent, ſed iis, qui quid extra ordinem faciunt reipublicae bono. (Lib. I. §. XCIX. *) Hinc fruſtra exſpectaret praemia, qui non occidit, adulterium non admittit, non furatur, quum id facientem poena potius maneret. At jure exigit praemium, qui a legiſlatore, praemiis propoſitis, excitatus, commeatum navibus advexit, qui ſuis impenſis novas fabricas armorum inſtituit, vel ſimile quid, ad quod non omnes & ſinguli tenentur, fecit. Ceterum inde inſignis Dei clementia elucet, quod, quum ſuo jure uti, hominibuſque, legem ſuam tranſgreſſis, poenam tantum minari potuiſſet, tamen & praemia polliceatur obtemperantibus, & quidem in mille generationes duratura. *Exod. XX*, 6.

§. CLV.

Digitized by Google

Quotuplex ſanctio illa poenalis?

§. CLV. Quandoquidem porro per poenam intelligimus effectum malum actionis legi repugnantis: (Lib. I. §. XCIX, 7.) 22. ille effectus malus conſiſtere poteſt non modo in malo quodam paſſionis, quod vitam, ſenſum, exiſtimationem, fortunaſque hominis, adficit, verum etiam 23. in nullitate actus, contra leges ſuſcepti, immo & 24. in utroque: qualem legem, quae & actum contrarium irritum pronunciat, & tranſgreſſori legis malum aliquod paſſionis irrogat, jureconſulti Romani ſolam PERFECTAM: 25. reliquas modo IMPERFECTAS, modo MINUS, QUAM PERFECTAS, adpellabant. Ulpian. *Fragm. I*, 1. Quum porro factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum, & ob inſignem circumſtantiarum varietatem diverſum eſſe poſſit: (Lib. I. §. C, 9.) conſequens eſt, 26. ut poena vel DEFINITA eſſe poſſit, vel INDEFINITA, ſeu ARBITRARIA.

Imperanti competit etiam poteſtas judiciaria?

§. CLVI. Quum vero fruſtraneae futurae eſſent leges, niſi adplicarentur factis, id eſt, niſi inquiratur, imputandumne homini ſit factum, nec ne; (Lib. I. §. XCV.) conſequens eſt, 27. ut in republica eſſe aliquem oporteat, quem penes ſit cognitio de imputatione actionum. Et, quia haec cognitio nihil aliud eſt, quam judicium de aliorum actionibus: (Lib. I. §. XCVII, 3.) facile patet, 28. neceſſariam omnino in republica eſſe POTESTATEM JUDICIARIAM. Denique, quia inter aequales nec magiſtratus, nec poena intelligitur: (§. VI, 11. ſequ.) 29. haec poteſtas in republica competere non poteſt, niſi ſuperiori, id eſt, ſummo imperanti (*), adeoque 30. illa inter immanentia jura majeſtatis recte refertur. (§. CXXXVI, 33.)

(*) Equidem in ſtatu naturali & patremfamilias jus dicere poſſe familiae ſegregi, jam ſupra obſervavimus. (§. XCIII, 10. ſequ.) At in civitate id fieri non poteſt; niſi quatenus id patrifamilias indulgent leges. (§. XCIV, 16.) Competit ergo in rebuſp. judiciaria illa poteſtas ſummis imperantibus, quos etiam vel maxime ob id conſtitutos eſſe, obſervant veteres. Heſiod. *Theogon. v.* 88.

Τούνεκα γὰρ βασιλῆες ἐχέφρονες, οὕνεκα λαοῖς
Βλαπτομένοις ἀγορῆφι, μετάτροπα ἔργα τελεῦσι.

Hac una reges ſapienti lege creantur,
Dicere jus populis, injuſtaque tollere facta.

Quotuplex illa, & quomodo exerceatur?

§. CLVII. Quum vero judicis ſit, leges ad facta adplicare, (§. CLVI.) facta vero, contra leges admiſſa, vel privatis, vel ipſi reipublicae detrimentum inferant: ſequitur, 31. ut omnia judicia vel PRIVATA ſeu CIVILIA, vel PUBLICA ſeu CRIMINALIA ſint, 32. illaque in diſtrahendis civium controverſiis; haec in puniendis maleficiis conſiſtant: Cic. *pro Caecin. Cap. II.* Et 33. quamvis vitio verti non poſſit principi, ſi hanc judicandi poteſtatem viris pruden-

prudentibus juriumque peritis (Lib. I. §. CI, 11. ſequ.) demandet, adeoque ubique magiſtratus & judices conſtituat: ſemper tamen 34. ad imperantem iis patere oportet viam, qui, ſeſe injuſta ſententia oppreſſos, conqueruntur, adeoque penes illum eſſe debet ſuprema cauſſarum dubiarum ἀνάλυσις (*).

(*) Hinc in rebuspublicis MONARCHICIS ad reges & principes; in ARISTOCRATICIS ad ſenatum optimatium; in DEMOCRATICIS ad ipſum populum provocandi jus eſt: nec temere conſtituendus eſt magiſtratus ſine provocatione: quod ne in Regibus quidem dictatoribuſque ſuis diu tulerunt Romani. Liv. *I*, 26. *II*, 8. *III*, 55. *X*, 9. Attamen, quum & provocationum abuſus haud exiguus ſit: non mirum videri poteſt, varia inventa eſſe remedia, quibus nimia provocandi temeritas coërceretur. Qualia ſunt privilegia de non adpellando, quibusdam magiſtratibus conceſſa, certa ſumma, quam adpellabilem vocant, lege definita, jusjurandum calumniae, pecunia quaedam, a provocante in caſum, ſi ſuccubuerit, deponenda, & ſimilia, quae an proſint reip. magis in civili prudentia, quam in juriſprudentia naturali, diſquiritur.

§. CLVIII. Quia judicis eſt, leges factis adplicare, &, an factum aliquod facienti imputandum ſit, diſquirere, (Lib. I. §. XCV.) imputatio vero conſiſtit in declaratione, utrum effectus, quem lex actioni adſignat, locum habeat, nec ne: (Lib. I. §. XCIX.) ſequitur ſane, 35. ut imperanti, cui ſumma eſt poteſtas judiciaria, competat etiam JUS POENAS INFLIGENDI. Et quandoquidem negari nequit, ei, qui legem fert, jus etiam eſſe, eidem ob juſtas cauſſas derogandi, quin eam plane abrogandi: (§. CLI, 8.) multo magis 36. eidem licebit, aliquem delinquentem ob juſtas & graves cauſſas ita lege ſolvere; ut ei gratiam poenae faciat (*). **Itemque jus poenas infligendi?**

(*) Negabant id Stoici; quorum pervulgatum erat illud dogma: *μηδέποτε συγγνώμην ἔχειν τὸν σοφόν. Sapientem non dare veniam, nec ignoſcere.* Diog. Laërt. *VII*, 123. Sen. *de clement. II*, *6. 7.* Sed quum & Deus ipſe, juſtiſſimus, gratiam delictorum faciat, ſalva juſtitia: quidni & ſapiens? quidni & imperans, qui, uti leges poenales fert, ita eas plane tollere, ac proinde & uni alterive veniam dare poterit? Sed *ob juſtas cauſſas:* quum, quemadmodum non niſi ob graves juſtaſque cauſſas leges feruntur, ita nec, niſi ob juſtas cauſſas, quidquam contra illas indulgeri poſſit. Quid vero, ſi poena ſit jure divino conſtituta? Tunc, ſi probetur, talem legem poenalem exſtare, in eam principi nihil licere, non diffitemur. (Lib. I. §. XVII, 33.) An vero exſtet, de eo dudum certant viri docti, & adhuc ſub judice lis eſt. Vid. Thomaſii *Diſſ. de jure adgrat. princ. circa poenam homicid.*

§. CLIX. Ex eo vero porro colligimus; 37. inter pares nullum eſſe jus puniendi (*), & 38. nec integritatem vitae, nec 39. alterius inveteratam peccandi conſuetudinem ulli aequali jus dare poenas **An hoc jus & inter pares obtineat?**

poenas infligendi, adeoque 40. naturam poenae non exhaurire definitionem vel Grotii, cui POENA *eſt malum paſſionis, inflictum ob malum actionis*, vel Becmanni, qui per illam *dolorem, propter delictum illatum*, intelligit: immo 41. non poenam, ſed *vindictam privatam* eſſe malum illud paſſionis, ab ipſo laeſo inflictum; 42. *laeſionem*, ſi a tertio, non ſuperiore, infligatur. 43. Neutrum vero permittendum eſſe in ſtatu civili, vel inde patet, quod poteſtas judiciaria ſoli imperanti, iiſque, quibus hic illam demandavit, competat. (§. CLVI, 29. §. CLVII, 33.)

(*) Loquimur enim hic de POENA CIVILI, proprie accepta, & ex lege irroganda, adeoque non de *conventionali*, ad quam ſe quis ipſe ſua ſponte obligat: nec de *ultione*, qua quis alterum ob flagitia beneficiis privat, ei amicitiam renunciat, ab ejus familiari conſuetudine ſe ſegregat: nec de *malis naturalibus*, quae ſibi quiſque peccando ſuo jumento invenit, veluti de morbis, doloribus, infamia. Denique multum intereſt inter *caſtigationem*, quam infligendi jus & parentibus, & aliquando marito, ac domino, concedunt leges. Haec enim ex arbitrio, per modum diſciplinae; poena proprie ſic dicta ex praeſcripto legum, per modum juriſdictionis, irrogatur. Inde vero ſua ſponte conſequitur, ut par parem punire nequeat, ſed is, quis fert legem, eamque factis adplicat. Quod quum ſolus imperans faciat: (§. CLIII. & CLVI.) huic quoque ſoli puniendi jus eſſe, manifeſtum eſt. Mira ergo eſt philoſophia Grotii *de jure belli & pac. II.* 20, 3, 1. ſatis indicare naturam, convenientiſſimum eſſe, poenas exigi a ſuperiore, non tamen demonſtrari poſſe, hoc eſſe neceſſarium, niſi vox *ſuperioris* eo ſumatur ſenſu, ut is, qui male egit, eo ipſo ſe quovis alio inferiorem cenſeatur feciſſe, & quaſi ex hominum cenſu detruſiſſe in cenſum beſtiarum, quae homini ſubjacent: quod a theologis quibuſdam ſit proditum. Quaſi vero ſuperioritas vel praeſtantia quaedam moralis ulli mortalium det jus puniendi, ac non potius exigatur ſuperioritas imperii. Thomaſ. *juriſprud. div. III*, 7, 31. Quare ſi laedens punitur a laeſo, non poena haec eſt, ſed vindicta, ſin a tertio, eſt nova laeſio. Utramque vero in ſtatu civili prohibitam eſſe, ipſe non diffitebitur Grotius. Quanto rectius ergo apud Terentium *Adelph. II*, 1. v. 34. Sanio, leno:

Leno ſum, fateor, pernicies communis adoleſcentium:
Perjurus, peſtis: tamen tibi a me nulla orta eſt injuria.

Quomplex poenarum finis?

§. CLX. Nec difficile erit, ex ipſa poenarum inventarum ratione de fine earumdem judicare. Quum enim poena proprie dicta nata ſit, ſtatu civili invecto, (§. VI, 12.) & jus illam infligendi, inter jura majeſtatis immanentia ſit, (§. CXXXVI, 34.) quorum non alius finis eſt, quam ſecuritas civium: (§. CXXXV.) conſequens eſt, 44. ut idem ſit poenarum finis. Quum vero ſecuri praeſtentur cives, ſive eo redigantur peccantes, ut nolint amplius delinquere, ſive, ut non poſſint, id eſt, ſive illi emendentur, ſive in poſterum iis adimatur peccandi facultas: facile patet, 45. priorem finem intendere poenas, quae, ſalva vita, infliguntur,

Digitized by Google

guntur, 46. poſteriorem ſupplicia, quae cum animae amiſſione conjuncta ſunt (*), uti loquitur Juſtinianus §. 11. *Inſt. de publ. jud.* Et quia non conſultum eſſet ſecuritati reipublicae, ſi ii tantum, qui deliquerunt, delinquere deſinerent, ab aliis vero idem eſſet metuendum: facile patet, 46. eadem opera & alios hoc exemplo moneri, ut delinquere vereantur, ac proinde 47. publice ſumenda eſſe a fontibus ſupplicia, niſi alia gravior cauſſa id impediat.

(*) Hinc ad poenas humanas non pertinet finis, quem vulgo jactant, expiatio puta reatus & ſatisfactio, quam juſtitiae divinae fieri debere, aiunt. Neque enim crudelitatis abſolveris Phalaridis ſimiles, qui ideo tantum delinquentes puniunt, ut miſeri dolores ſentiant. Nec juſtitiae divinae infinitae ſatisfieret nocentis hominis doloribus, niſi illi alia vere infinita ratione fuiſſet ſatisfactum. Sed talia qui jactant, vix rationem habere videntur poenarum originis, quippe quae eas in ſtatu tantum civili neceſſarias eſſe viſas, abunde doceret, immo nec inter juſtitiam divinam & humanam, poenaſque civiles & ſempiternas, quae impiis imminent, ſatis videntur diſtinguere.

§. CLXI. Quibus poſitis, facile etiam intelligitur, an in delinquente ſit obligatio ad poenam ſubeundam? Quum enim, qui in republica vivit, ad ea omnia obligatus ſit, ſine quibus reipublicae finis, id eſt, publica ſecuritas, ſperari non poſſet: (§. CVII, 18.) procul dubio 48. & delinquens obligatus erit ad poenam, quam lex definivit, ſubeundam, ſed non ad ſeipſum puniendum, adeoque 49. non tenetur quidem quiſquam, ut atrociſſimis ſuppliciis ſponte ſeſe offerat (*), nec tamen 50. ei ſit injuria, ſi convictus peccati juſtas det poenas, nec 51. fas ulli eſt, reſiſtere poteſtati ſupremae, poenam ex legis praeſcripto irrogaturae. *An delinquens obligatus ſit ad poenam?*

(*) Immo, quum poena ſit malum paſſionis, a quo natura omnium hominum abhorret, ne poena quidem foret, quae volenti infligitur. Quinctil. *Declam. XI. Fallitur, quiſquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur: nulla poena eſt, niſi invito. Non habemus ullum, niſi ab impatientia, dolorem, &c, ut aliquid crudele factum ſit metus facit. Supplicium quiſquam vocas, ad quod proſilitur? quod expoſcitur? Illo trahite damnatos, quo non ſequuntur.* Hinc barbarus mos eſt, cogere homines, ut ipſi ſibi manus inferant, abdomen incidant, venenum ſumant, vel aliud quodcumque mortis genus eligant. Non enim, ad quod malum aequo animo patiendum obligatus ſum, id mihi ſtatim ipſe ultro arceſſere jubeor.

§. CLXII. Ex fine vero poenarum (§. CLX.) colligimus, 52. poenas attemperandas eſſe fini reipublicae, ac proinde 53. ita comparatas eſſe debere, prout eas eſſe jubet interna civium ſecuritas. Ex quo porro ſequitur, 54. ut imperans, ad ea delicta punienda, ſit obſtrictus, quae ſecuritatem reipublicae turbant, aut efficiunt, ut cives commode & tranquille ſecum invicem vivere nequeant: non vero 55. puniri neceſſe ſit actus vitioſos mere internos, 56. *An delicta omnia & quae punienda ſint?*

nec lapſus minutiſſimos, a quibus nemo fere mortalium immunis eſt, 57. nec omiſſionem officiorum humanitatis, niſi 58. haec omnia in dedecus ac periculum reip. vergant, ac proinde ipſa neceſſitas & haec vitia coërceri jubeat (*).

(*) Sic ſane in crimine majeſtatis vel ſolam cogitationem & ſcientiam; apud gentes quaſdam & inhumanitatem, veluti inhoſpitalitatem, punitam animadvertimus. Exempla quaedam jam ſupra vidimus. (Lib. I. §. CCXVI. *) Jam addimus, & Germanos quondam humanitatem erga peregrinos legibus poenalibus ſanxiſſe. Sunt ſane ſanctiones tales in *lege Burgund.* XXXIII, 1. *Capitular.* I, 75. quibus trium ſolidorum mulcta irrogatur iis, qui hoſpiti advenienti tectum forumve negaverint. Quin Gothi aedes eorum, qui viatores tecto ter arcuerant, ex legis praeſcripto flammis conſumebant, teſte Joanne Magno *hiſt. Goth.* IV, 1. Add. *Elem. jur. Germ.* I, 18, §. 420. *.

Qui puniendi?

§. CLXIII. Ex ipſa porro poenae definitione (Lib. I. §. XCIX.) ſatis patet, 59. puniendos tantum eſſe, qui malum actionis commiſerint, 60. non eorum heredes, 61. multo minus totas familias (*), vel 62. vades, qui ſe ad ſupplicium pro alio ferendum praeter jus & fas obligarunt. (Lib. I. §. CXLVI, 15.) Denique, quum totae ſocietates unam veluti perſonam moralem conſtituant, (§. XX, 60.) adeoque & eas obligent leges, civibus reliquis praeſcriptae: (§. XXIV, 75.) nemo non videt, 63. univerſitates quoque & ſocietates delinquentes poſſe puniri, quamvis 64. ipſa humanitas ſuadeat, poenam ita temperari, ne eadem ſit noxiorum & innocentum conditio, & 65. ne ex infirmitate conſilii vel per errorem lapſi eamdem imperantium ſeveritatem ſentiant, ac ii, qui faces ac tubae fuerunt eorum tumultuum. Quin 66. in poenis univerſitatum, ne remedium ipſo morbo ſit gravius, id in primis agendum eſſe, *ut metus ad omnes, poena ad paucos perveniat.*

(*) Fuit haec Perſarum truculentia, de qua ex inſtituto Barn. Briſſon. *de regno Perſ.* II, 227. *p.* 591. *ſequ. edit. Lederl.* Ejus veſtigia etiam exſtant *Dan.* VI, 24. *Eſther.* IX, 14. Sed & hodie hanc crudelitatem paſſim imitari gentes orientales, jam pridem obſervatum eſt ab iis, qui illarum mores ac inſtituta paullo accuratius deſcripſerunt. Enimvero uti hic mos rectae rationi omnino refragatur: ita caveri nulla prudentia poteſt, quo minus indirecte poena, parentibus inflicta, etiam liberis detrimento ſit, maxime, ſi bona ex lege publicentur. Quod & moviſſe arbitramur legislatores humaniores, ut rariſſime locum eſſe voluerint huic poenae, & non niſi in crimine majeſtatis bona omnia a fiſco occupari juſſerint, ut, quantum in ipſis eſſet, ne indirecte quidem poenam ad liberos innocentes proferre viderentur.

Fundamenta de quantitate poenarum definienda.

§. CLXIV. Quales denique & quantae irrogandae ſint poenae, ex fine poenarum ſatis patet. Quum enim ille in ſecuritate civium poſitus ſit: (§. CLX.) conſequens eſt, 67. ut tantam eſſe oporteat poenam, quanta ſufficit ad metum hominibus incutiendum;

repri-

reprimendamque peccandi libidinem. Quumque ea ſit ingenii humani indoles, ut infixa pectoribus cupiditas non aliter, quam propoſito majore malo bonove, cohibeatur: (Lib. I. §. LII, 45.) merito inde colligimus, 68. metum non incuſſuram eſſe ſanctionem poenalem, niſi majus malum judicent homines, poenam legibus propoſitam ſubire, quam delictum omittere, voluptateque vel lucro, quod inde ſperant, carere (*).

(*) Exemplo eſſe poterit poena injuriarum, legibus XII. Tabularum ſancita, quae tam parum metus incutiebat hominibus protervis, at bene nummatis, ut voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tam tenui mulcta libentiſſime redimerent. Rem omnem refert Gellius *Noct. Attic.* XX, 1. quem locum, utut longiuſculum, hic totum legiſſe non poenitebit: *Nonne tibi quoque nimis videtur eſſe dilutum, quod ita de injuria puniendo ſcriptum eſt:* SI INJURIAM FAXIT ALTERI, VIGINTI QUINQUE AERIS POENAE SUNTO. *Quis enim erit tam inops, quem ab injuriae faciendae lubidine XXV. aſſes deterreant? Itaque Q. Labeo quoque veſter in libris, quos ad XII. Tab. conſcripſit, non probaret. Quidam, inquit L. Neratius, fuit, egregie homo improbus atque immani vaecordia, is pro delectamento habebat os hominis liberi manus ſuae palma verberare, eum ſervus ſequebatur, crumenam, plenam aſſibus, portans, &, quemcumque depalmaverat, numerari ſtatim ſecundum XII. Tab. viginti & quinque aſſes jubebat. Propterea, inquit, praetores poſtea hanc aboleſcere & relinqui cenſuerunt, injuriiſque aeſtimandis recuperatores ſe daturos, edixerunt.* Tantum ergo abeſt, ut hujuſmodi dilutior ſanctio hominum vaecordiam cupiditatemque reprimat, ut eam irritet magis, & ad peccandum veluti invitet.

§. CLXV. Ex his vero principiis jam porro colligimus, 69. non ferre reipublicae ſecuritatem, ut poena talionis peccantibus irrogetur (*), adeoque 70. nec ſufficere regulam, poenarum debere eſſe proportionem cum delictis, niſi illa non tam de ipſis factis illicitis, quam de libidine hujuſmodi facinora patrandi intelligatur. Praeterea, quum unum delictum altero magis noxium ſit reipublicae, unumque altero magis gliſcat in dedecus publicum: facile reddideris rationem, 71. cur, quo magis delictum laedit ſecuritatem publicam, eo acrioribus poenis ab eo deterreantur homines, & 72. cur, gliſcente delicto, poena quoque intendi ſoleat. Concluſiones inde elicitae.

(*) Probaſſe talionem videtur ipſe Deus, *Exod.* XXI, 23. *Lev.* XXIV, 50. *Deut.* XIX, 19. Notum quoque eſt illud Decemvirorum: SI MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO, apud Gell. *Noct. Att.* XX, 1. Sed uti legem divinam ipſi Hebraeorum magiſtri ita interpretantur, ut tales noxas pecunia potuiſſe expiari contendant: Conf. Joſeph. *Antiqu. Jud.* IV, 8. ita & apud Romanos hanc legem unquam in uſu fuiſſe, negat Caecilius, jureconſultus apud Gellium *ibid.* Et ſunt fortaſſis talia [illegible], quibus indicatur, non fieri injuriam illi, qui, quale alteri intulerit, tale ipſe quoque malum ferat, quamvis non ſemper idem ſuſtineat. Vid. Jo. Cleric. *ad Exod.* XXI,

22. Quo ſenſu & Pythagoras poenam ἀντιπεπονθὸς ſeu *parem paſſionem* eſſe dicebat. Utcumque ſeſe res habeat, talionem non ſemper locum habere, inde probatur, 1. quod aliquando vix poenae nomen meritura ſit hujuſmodi talio, e. g. ſi ei, qui mihi decem numos in via publica vi rapuit, totidem numos rapere jubear: ſi homo nullius dignitatis, qui magiſtratum percuſſit, ipſe quoque percutiatur. 2. Quod aliquando ne fieri quidem poſſit, ut idem patiatur delinquens, quod fecerat, e. g. ſi luſcus alteri utrumque oculum excluſerit. 3. Quod aliquando ita ſervari non poſſit aequalitas, ut non plus patiatur qui deliquit, quam is, in quem delictum admiſſum eſt. Sic e. g. ſcio noctuvagum occurrenti ſibi homini ita gladium adegiſſe per corpus, ut cuſpis ex tergo emineret, & hunc tamen, nullo inteſtino laeſo, brevi convaluiſſe. An vero vel omnes medici junctis conſiliis ita gladio trajeciſſent illum hominem, ut ſalvus evaderet.

In poenis definiendis circumſtantiarum habenda eſt ratio.

§. CLXVI. Quandoquidem tamen, uti in reliquarum actionum humanarum, ita & in delictorum imputatione, omnium circumſtantiarum habenda eſt ratio, earumque una ſaepe totam rem mutat: (Lib. I. §. C, 8. 9.) contingere ſane poteſt, 73. ut ob idem delictum in unum gravius, quam in alterum animadvertatur, adeoque 74. in definienda poena ratio ſit habenda non modo perſonae delinquentis, ſed & 75. ejus, cui delicto nocitum eſt, itemque 76. objecti, 77. effectus, immo & 78. loci, temporis, ſimiliumque περιστάσεων (*).

(*) Sic, quod ad perſonam delinquentem attinet, majorem omnino poenam meretur is, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas a delicto revocare debuiſſet, quam extraneus, ſtupidus, nullo ſpeciali vinculo obſtrictus, puer vel adoleſcens, plebeius. (Lib. I. §. CXIII, 52.) Majorem quoque poenam feret robuſtus, quam infirmior, &, ſi mulcta irrogatur, plus merito imperandum erit homini pauperi, quam pecunioſo alicui Neratio. Ita & ſi perſonae in dignitate conſtitutae, vel ipſi magiſtratui, illata ſit injuria, quis eam ſeverius vindicandam neget, quam ſi quis ex faece hominum contumelioſius habitus ſit? Praeterea, ſi privati res lucrifaciendi cauſſa contrectare delictum eſt, poena digniſſimum: quanto magis, peculatum admittere, vel ſacrilegio ſeſe polluere? Ita acrius puniri animadvertimus deſertionem militis, e ſtatione ſeſe proripientis, quam ex hibernis aufugientis ob effectum triſtiorem. Denique injuriam, alicui in templo & inter ſacra illatam, deteriorem videri, quam quae in loco privato alioque tempore facta ſit, omnes aequi rerum arbitri cenſent. Ut adeo non ſit publici ſaporis dogma illud Stoicorum, ἴσα τὰ ἁμαρτήματα εἶναι, *omnia delicta eſſe paria. Cic. Paradox. III.* Diog. Laërt. *VII*, 110. Contra quos diſputans Horat. *Serm. I.* 3. *v.* 115.

Non vincet ratio hoc, tantumdem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni infregerit horti,
Et qui nocturnus divum ſacra legerit. Adſit
Regula, peccatis quae poenas irroget aequas:
Ne ſcutica dignum horribili ſectere flagello.

§. CLXVII.

Poenae, emendationis cauſſa infligendae, non debent famoſae eſſe.

§. CLXVII. Sed ne id quidem praetermittendum videtur, quod, quum non omnes poenae ad deſtruendum hominem facinoroſum ſint comparatae, ſed ſaepe & id agatur, ut, qui deliquit, emendetur, & cautius mercari in poſterum diſcat, (§. CLX, 45.) caveri debeat, 79. ne omnes, qui poenas dant delictorum, infamia notentur, ſiquidem eo ipſo fit, ut non amplius idonea reipublicae membra habeantur, adeoque illis vix occaſio ſit, victum amictumque ſibi honeſtis artibus comparandi.

Principi competit jus imperandi tributa, & dominium aliquod eminens.

§. CLXVIII. Inter immanentia majeſtatis jura eſt etiam jus TRIBUTA & VECTIGALIA imperandi civibus, quin & eorum bona, exigente neceſſitate, reipublicae uſibus adplicandi, quod jus DOMINIUM EMINENS adpellare mos eſt (*). Quum enim ea omnia licita eſſe oporteat ſummis imperantibus, ſine quibus finem reipublicae, puta internam externamque ſecuritatem, obtinere non poſſent, (§. CXXXV, 29.) ſecuritas autem illa obtineri vix poſſet, niſi cives conferrent pecunias, ferendis reip. communis oneribus neceſſarias, & aliquando eorum bonis uterentur imperantes: conſequens eſt, 80. ut imperantibus competere debeat jus exigendi collatitiam pecuniam, & 81. dominium aliquod eminens exercendi.

(*) Fatemur tamen, non ſatis commode hoc adhiberi vocabulum, quum diverſi ſint DOMINII & IMPERII conceptus, & non illud, ſed hoc, competat imperantibus. Unde quod Grotius *de jure belli & pac. I, 1, 6.* primus vocavit *dominium eminens:* id Seneca *de benef. VII, 4.* rectius denominavit *poteſtatem. Ad Reges*, inquit, POTESTAS *omnium, ad ſingulos proprietas pertinet.* Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. jur. publ. II, 15. p. 290.* Hinc non male quidem Wittebergenſes JCti poteſtatem illam ex imperio, non dominio quodam, derivandam eſſe, contendunt adverſus Jo. Fr. Hornium: (Vid. Guil. Leyſeri collectionem ſcriptorum eriſticorum, quam *pro imperio contra dominium eminens* inſcripſit, ediditque *Witteb. MDCLXXIII.*) Sed dum lis eſt de vocabulo reique origine, & de ipſo jure imperantium bona civium urgente neceſſitate reip. uſibus adplicandi, nemo dubitat, cur vocabulum ſemel receptum plane proſcribendum putaremus, nullam omnino idoneam rationem vidimus.

Jus ejus circa bona civium in ſtatu reip. ordinario.

§. CLXIX. Quia ergo imperanti competit jus bona civium, urgente neceſſitate, reipublicae uſibus adplicandi: (§. CXXVIII, 81.) facile intelligitur, 82. eidem etiam, nondum urgente neceſſitate, jus eſſe, cuſtodiam veluti ſuſcipiendi bonorum privatorum (*), ut illa, urgente neceſſitate, in promtu ſint, ſufficiantque reipublicae, adeoque 83. & jus leges ferendi de bonis recte utendis, transferendis, & alienandis, (Lib. I. §. CCCXVII.) & 84. commercia tum foederibus firmandi, tum 85. certis legibus, prout e republica eſſe videtur, reſtringendi, quin &, 86. quae expor-

exportari e territorio, quaeque invehi liceat, definiendi, 87. leges ſumtuarias ferendi, 88. opificia provehendi, 89. agendique omnia, quibus effici poſſit, ut gliſcant opes civium, & reip. uſibus ſufficiant.

(*) Quo fundamento etiam nititur jus imperantium ſupremum, ut & tutores curatoreſve conſtituere pupillis, minoribus, morbo aliquo ſontico laborantibus, furioſis, prodigis, abſentibus, feminis, deinde his adminiſtratoribus certas leges praeſcribere, eos ad rationes reddendas adigere, & non ex fide gerentes removere poſſint. Intereſt enim reipublicae, rem horum hominum, qui ipſi ſupereſſe rebus ſuis nequeunt, ſalvam eſſe. Unde Plato *de Legib. Lib. XI.* pupillos non ad privatorum, ſed publicam civitatis curam pertinere ſcribit, eoſque vocat *παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην, depoſitum maximum & ſacratiſſimum* reipublicae. Quin ea re factum eſt, ut Germani jam inde ab antiquiſſimis temporibus ipſis imperantibus & magiſtratibus vindicarent ſupremam aliquam tutelam, de qua nos olim diſſerere meminimus in exercitatione *de ſuprema principum & magiſtratuum tutela.*

Nec non in extraordinario. §. CLXX. Et talia quidem ſunt jura, quae imperanti in ſtatu reipublicae ordinario competunt. Quum vero dominium illud eminens potiſſimum ſeſe exſerat in ſtatu extraordinario, vel urgente neceſſitate: (§. CLXVIII.) conſequens eſt, 90. ut imperanti fas ſit, tempore belli privatorum agros caſtris occupare, 91. iiſdem munimenta operaque publica imponere, *l. 9. C. de oper. public.* 92. ſegetes pabulando colligere, 93. vias publicas novas, deficientibus vetuſtioribus, per civium fundos munire, *l.* 14. §. 1. *D. quemadm. ſerv. amitt.* 94. aedes ſuburbanas, ubi Hannibal ante portas eſt, deſtruere, & quae ſunt hujus generis alia.

Quando dominio illi ſit locus? §. CLXXI. Quandoquidem vero id fieri tantum poteſt urgente NECESSITATE, (§. CLXVIII.) neceſſarium vero eſt, ſine quocumque reip. ſalus, quae ſuprema lex eſſe debet, (§. XXV, 78.) libertas, & ſecuritas, ſalva eſſe non poteſt: merito inde colligimus, 95. hanc poteſtatem non ſolum ſeſe exſerere, ſi quando id extrema reipublicae *neceſſitas* exigit, verum etiam, 96. quoties id vere eſt reipublicae *utile*: maxime, quum plerumque utilitas in neceſſitatem incidere ſoleat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p.* 292. Attamen 97. ei juri vix locus eſt, quando privata tantum principis utilitas in eo vertitur, ſi alicui jus quaeſitum auferatur; multo minus, 98. quando aliquid non neceſſitatis utilitatiſque, ſed voluptatis cauſſa, occupatur. Quin 99. hoc ipſum jus dominii eminentis ita comparatum eſt, ut bonus princeps facile patiatur, ejus fines regi, & illo non niſi modeſtiſſime uti velit (*). Bynkersh. *ibid.*

(*) Limitationes has merito adjunximus, ne hoc jus abeat in ſummam injuriam. Hinc graviter Deum indignatum eſſe animadvertimus Achabo Re-

gi,

Digitized by Google

gi, Nabotho extorturo vineam, tamquam palatio proximum, tantum, ut eam in hortum olitorium converteret. 1. *Reg. XXI*, 2. Nam & ad privatum regis improbi commodum, & ad voluptatem magis, quam ad utilitatem, pertinebat illa poſtulatio. Sed & Senatus Romanus litem ſecundum praetores, & contra M. Licinium Craſſum, dare noluit, quum illi per hujus fundum derivare vellent aquaeductum, qui ornatus & voluptatis magis, quam utilitatis, cauſſam habere dicebatur. Liv. XL, 51. Ita ſane cauſſam repraeſentavit Marc. Zuer. Boxhorn. *Diſquiſit. polit. caſu XXXI.* Et tamen laudatiſſimus Bynkershoek attulit diploma Guilielmi Arauſiaci, quo magiſtratui Leidenſi facta eſt poteſtas, areas privatorum, ſoluto poſſeſſoribus pretio, occupandi, & quidem non modo neceſſarias, ſed &, quae ad ornatum aedium academicarum, voluptatemque ſtudioſorum facere videantur, (*tot cieraat der z.lve, en de recreatien der Studenten eenig ſins dienlyk.*) Ubi tamen vir illuſtris prudenter addit: *Hac juris publici prudentia ego non uterer, nec uſus eſt Senatus Romanus in cauſſa Craſſi, nec etiam uſus eſſet Auguſtus*, de quo Sueton, *Aug. Cap. LVI. Forum anguſtius fecit; non auſus extorquere poſſeſſoribus proximas domos.*

§. CLXXII. Enimvero, quum communis reipublicae onera communibus erogationibus ferenda eſſe, ipſa aequitas doceat: (§. CLXVIII.) conſequens eſt, 100. ut unus civis prae reliquis non ſit onerandus, adeoque 101. ei, cui re ſua communis ſalutis utilitatiſve cauſſa carendum eſt, ex aerario vel arca publica ſatisfieri debeat (*), &, 102. ſi vel maxime id non in continenti fieri poſſit, id tamen poſtea ſuo jure exigant illi, qui re ſua exciderunt, niſi forte 103. contra legem prohibitivam aedificaverint, & aedificium illud, vel qualecumque opus, urgente reipublicae utilitate, deſtructum ſit. Tunc enim tantum abeſt, ut pretii refuſionem recte petant, ut & in poenam incidant, legibus expreſſam. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p.* 297. Qua conditione illo uti poſſint imperantes?

(*) Agnoſcunt hoc Grot. *de jure belli & pac. II*, 14, 7. Puſend. *jur. nat. & gent. VIII*, 5, 7. Huber. *de jure civit. I*, 3, 6, 44. & quicumque de hoc dominio paullo fuſius egerunt, inter quos palmam merito concedimus laudatiſſimo Corn. van Bynkersh. *ibid.* qui & Romanos id principium ſequutos eſſe, probat ex Tacito *Annal. I*, 75. & *l.* 9. *C. de oper. publ.* Et ſane pro eo eadem militat aequitatis ratio, quam pro lege Rhodia de jactu profert Paullus *l.* 1. *D. ad leg. Rhod. ut omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt.*

§. CLXXIII. Praeterea ex eadem definitione patet, 104. jus hoc tantum exercendum eſſe circa civium bona, non 105. circa bona extraneorum non hoſtium, apud nos reperta, adeoque 106. vix excuſandos eſſe principes, qui amicarum etiam gentium rebus & mercibus manus injiciunt, 107. dominos invitos ad pecunias ſibi credendas adigunt, 108. naves amicorum, in portubus ſuis repertas, ſiſtunt, iiſque ad trajiciendas copias ſuas, vel commeatum An illud & ad res exterorum non hoſtium proferri poſſit?

meatum avehendum, utuntur. Quamvis hae angariationes, quas vocant, & frequentes ſint, & eo colore excuſentur, quod naves etiam alienae, in alterius principis imperio repertae, quodammodo ſubditae ſint (*) eaeque angarientur ex recepta palam conſuetudine, qua civitates & imperia continentur.

(*) Quo colore quum ne uti quidem poſſent Graeci, a Cyri expeditione reduces, eorum facinus tanto videtur iniquius, quamvis id improbare non videatur Grotius *de jure belli & pac. II*, 2, 10. Auctor militibus fuerat Xenophon, uti ipſe teſtatur, *de expedit. Cyri V*, 1, 6. ut acceptis a Trapezuntiis navibus longis, ſubducerent naves tranſeuntes, eaſque, detractis gubernaculis, cuſtodirent, donec tantum habeant illorum numerum, ut iis vehi poſſint, ita tamen, ut ii, quos cum navibus ſubducturi eſſent, communi impenſa alerentur, quamdiu militum cauſſa manſerint, & mercedem pro vectura acciperent. Quod ſane facinus quodammodo excuſaſſet neceſſitas, ſi publicis auſpiciis militaſſent. Jam vero vix ullam perſpicere poſſum rationem, ob quam hujuſmodi jus competere potuerit manui militum, qui, invitis civitatibus ſuis, expeditionem cum Cyro fecerant, rebus potius praeclare geſtis, quam juſtitia cauſſae memorabilem.

Quid fiscus & aerarium. §. CLXXIV. Haec de DOMINIO EMINENTE. Ad TRIBUTA & VECTIGALIA quod attinet, reipublicae dupliciter intereſt, quam maximam pecuniae vim in promtu eſſe: primum, ut non deſit, unde imperantes pro dignitate ſuſtententur: deinde, ut & belli & pacis temporibus ſuppetat pecunia, nervus rerum gerendarum, quo adeo opus eſt, ut ſine eo fiat nihil, quo opus eſt. Itaque in rebus publicis duplex eſſe ſolet arca publica, in quam opes publicae influant, quarum altera pecuniam imperantium, deſtinatam ſuſtentationi, continens, FISCUS, altera, pecuniae publicae deſtinata, AERARIUM adpellatur (*), quam utramque eſſe quam locupletiſſimam, reipublicae omnino intereſt.

(*) Merito haec diſcernimus, quamvis aliquando in monarchiis adeo ſibi omnia vindicare ſoleant principes, ut inter FISCUM & AERARIUM, vix diſcrimen aliquod deprehendas. Auctor ſane eſt Dio Caſſ. *Hiſt.* LIII. *p.* 506. Auguſtum & pecuniam & milites in poteſtate habuiſſe, addita ratione: *Λόγῳ μὲν γὰρ τὰ δημόσια ἀπὸ τῶν ἐκείνου ἀπεκέκριτο, ἔργῳ δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνηλίσκετο. Nam licet pecunias ſuas ducis cauſſa ab aerario ſeparatas haberet: re ipſa tamen his quoque ſuo arbitrio utebatur.* Sed quum hic non, quid fiat, diſpiciamus, ſed quid fieri oporteat: merito diſtinguimus utramque arcam publicam, quam & in ariſtocratiis, aliiſque rebuspublicis, accurate diſcerni, animadvertimus.

Quid ad locupletandum fiſcum ſit excogitatum? §. CLXXV. Quum ergo in FISCUM inferantur pecuniae, imperantium ſuſtentationi deſtinatae: (§. CLXXIV.) aequum viſum eſt gentibus pleriſque, 109. non modo certa praedia, certoſque terrarum tractus, adſignari imperantibus, e quorum reditibus dignitatem tuerentur, quae hodie vocant DOMANIA, vel DOMANIALIA,

Digitized by Google

LIA, verum etiam 110. iiſdem relinqui portoria aliaque vectigalia: at 111. praecipue omnia *ἀδέσποτα*, intra reipublicae territorium, cedere imperantibus. (Lib. I. §. CCXLIII. ſequ.) Quam poſtremam fiſcum locupletandi rationem eo magis placuiſſe animadvertimus pleriſque gentibus (*), quo minore cum ſingulorum diſpendio eſt conjuncta.

(*) Maxime gentes originis Germanicae, de quibus Grot. *de jure belli & pac.* II, 8, 5. *Germaniae populi, quum principibus ac regibus bona quaedam eſſent adſignanda, unde dignitatem ſuam ſuſtinerent, ſapienter exiſtimarunt, ab illis rebus incipiendum: quae ſine damno cujuſquam tribui poſſunt, cujuſmodi ſunt res omnes, quae in dominium nullius pervenerunt. Quo jure uſos & Aegyptios video. Nam & ibi Regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis.* Enimvero, quae de Aegyptiis refert Grotius, petita ex Strabon. *Geogr. Lib. XVII. p.* 1148. *edit. noviſſ.* ea non tam ad Aegyptios, quam ad Romanos, Aegyptiorum dominos, pertinent. Ἴδιος enim λόγος non alius eſt, quam *procurator Caeſaris*, vel *rationalis*, & de eo refert Strabo, αὐτὸν τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστὴν εἶναι. *Illum in ea inquirere, quae in nullius dominio ſint, & ſeorſum Caeſari cedant*, id eſt, in bona caduca & vacantia, ceu recte ad eum locum notavit Caſaubonus.

§. CLXXVI. Quandoquidem ergo bona domanialia ad tuendam imperantium dignitatem ſunt comparata: (§. CLXXV, 109.) facile intelligitur, 112. ea eſſe inalienabilia, ac proinde 113. alienata a ſucceſſore, ſive univerſali, ſive ſingulari, poſſe revocari, nec 114. quidquam intereſſe, ſive pro parte, ſive univerſa ad alios privatos translata ſint, ſiquidem, quod noſtrum non eſt, ejus nec exiguam partem alienare poſſumus, uti recte ait Grot. *de jure belli & pac. II*, 6, 11. ubi tamen 115. alienationes illas, cum conſenſu populi factas, ſubſiſtere (*), & 116. fructus hujus patrimonii ab ipſo patrimonio diſtinguendos eſſe, recte monet. **Jura bonorum domanialium.**

(*) Sive initio conſenſerit populus, ſive alienationem poſtea demum ratam habuerit. Cujus rei exempla innumera vidit Germania noſtra. Quum enim tam profuſa fuerit veterum Imperatorum & regum liberalitas in bonis domanialibus, maxime in eccleſias transferendis, ut ex iis hodie vix quidquam ſuperſit: nemo tamen dixerit, licere imperatori, ea vindicare, quum eas alienationes jam pridem ratas habuerint Imperii ordines. Immo quamvis Imperator promittere ſoleat, ſe Imperii jura & reditus recuperaturum, *Capitul. Caroli VI. art. X.* id tamen ita intelligendum eſſe, monent ii, qui jus publicum Imperii Romano-Germanici exponunt, ut id ſalvis legibus publicis fiat. Et male res ceſſit pleriſque, qui de recuperandis imperii ſolliciti fuerunt, imperatoribus & regibus, veluti Henrico V. Rudolpho I. Alberto I. & aliis. Conf. Schwederi *Diſſ. de domanio imperii.*

§. CLXXVII. Quia praeterea & *ἀδέσποτα* imperantibus adſignare placuit: (§. CLXXV, 111.) non difficile erit, reddere rationem, **Jus fiſci circa ἀδέσποτα.**

nem, 115. cur fiſcus ubique paene ſua eſſe contendat ea, quae jure Romano vel communia, vel publica habentur, veluti 116. marium, quae territorium adluunt, commoda (*), 117. flumina, 118. ſilvas majores, adeoque 119. & jura piſcandi, venandique, nec non 120. jus fodiendi mineralia & metalla, 121. bona vacantia occupandi, 122. gemmas & lapillos mari ejectos colligendi, 123. alluviones, 124. novas inſulas, 125. alveos derelictos, quin alicubi 126. & theſauros, 127. & errones ac ſpurios vindicandi. Tametſi haec omnia ſecundum uſus gentium aliter aliterque ſeſe habere, recte obſervet Huber. *de jure civ. II*, 4, 4, 48: *p*.468.

(*) Nota ſunt, quae inter viros doctiſſimos Hug. Grotium, Jo. Seldenum, Rub. Jonſtonum, Petr. Baptiſtam Burgum, Guil. Welwodum, Jo. Iſaacum Pontanum, Theod. Grafwinckelium, & noviſſime inter Pufendorfium, Huberum, Jac. Gothofredum, Jo. Henr. Boeclerum, Corn. van Bynkershoek & Chriſt. Thomaſium, alioſque de dominio maris disceptata ſunt, quae jam repetere nihil attinet. Nos, uti mare nullius eſſe nemo negat, ita, quin illud occupari poſſit, occupantique cedat, nulli dubitamus, (Lib. I. §. CCXLI, 17.) maxime, quum id & olim eſſe factam, & hodie fieri, ipſa nos convincat experientia. At, quum occupari non ſoleant res inexhauſti uſus, nec earum uſu alios excludere fas ſit: (Libr. I. §. CCXXXV, 9.) in mari vero quaedam ſint exhauſti uſus, veluti captura piſcium majorum, & unionum, vectigalia, ſimiliaque emolumenta: quaedam inexhauſti uſus, veluti navigatio: illis alios excludi poſſe, his non poſſe, merito ſtatuimus. Multo magis ergo iis, qui certas terras transmarinas, tamquam ſuas, poſſident, licebit alios navigatione, quam vel occupationis, vel commerciorum cauſſa eo ſuſcipiunt, excludere, niſi pactis & foederibus aliud cautum ſit, quum unius cujuſque gentis in arbitrio ſit poſitum, utrum commercia cum extraneis permittere velit civibus, nec ne. At navigatione, quae ad provincias transmarinas, non noſtras, commerciorum cauſſa inſtituitur, non magis quis alios ſine injuria prohibere poteſt, quam uſu viae publicae, niſi navigantibus obſtent pacta & foedera. Talis eſt noſtra de quaeſtione illa ſententia, qui tamen ſuo quemque ſenſu abundare facile patimur, maxime quum de maris dominio armis potius & ſolida vi, quam verbis & argumentis, diſceptari ſoleat. Adeo verum eſt, quod cecinit Horat. *Carm. I. 3. v.* 21.

Nequidquam Deus abſcidit
Prudens Oceano diſſociabiles
Terras, ſi tamen impiae
Non tangenda rates tranſiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

Alia fiſci jura. §. CLXXVIII. Quum porro omnino interſit reipublicae, fiſcum eſſe quam locupletiſſimum: (§. CLXXIV.) non mirum eſt, 128. & alia jura, quae ad quaeſtum, conſervationemque rerum pertinent, fiſco concedi, in primis 129. jus cudendae monetae; 130. jus mulctas, 131. commiſſa, & 132. quaevis ſcelere quaeſita occupandi, & quae ſunt hujus generis alia, quae vulgo, licet parum commode, regalibus minoribus accenſentur. (§. CXXXV.*)

At hic quoque mores variant, prout quaevis civitas plus minuſve concedit imperantibus ſuis, vel hi plus minuſve longo uſu ſibi adrogarunt.

Aerarium locupletant tributa & vectigalia.

§. CLXXIX. Quod ad AERARIUM attinet, illud fere tributis & vectigalibus locupletatur, niſi tantum ſit agri publici, ut ejus fructibus reſpublica poſſit ſuſtineri. Quum enim per (§. CLXXIV.) imperantes nihil ſine pecunia pace belloque recte gerant, Tacit. *Hiſt. IV*, 74. &, non ſufficiente agro publico, illa non aliunde, quam a civibus peti poſſit: conſequens eſt, 133. ut rectores civitatum poſſint civibus imperare tributa & vectigalia, 134. ſive ſoli, ſive reliquorum ordinum conſenſu, prout id reipublicae forma exigit. 135. Ut ea poſſint imponere perſonis, fundis, mercibus importandis & exportandis, rebus fungibilibus, opificiis & commerciis, prout id commodiſſimum videtur, 136. dummodo & facultatum habeatur ratio (*), & 137. cives non ita opprimantur, ut ſe tamquam ſervos, omnia imperantibus, non ſibi, adquirere, jure conquerantur.

(*) Aequiſſimum hoc viſum eſt Ser. Tullio, Romanorum regi, quem magnam eo ipſo gratiam à populo iniiſſe novimus, quod apud Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. Lib.* IV. *p.* 215. permiſſurum ſe negaret, pauperes tributorum gravatos onere, aes alienum contrahere cogi, ac proinde ſe potius cenſurum bona omnium, & pro ſuo quemque cenſu conferre juſſurum, prout in magnis & bene inſtitutis civitatibus fieri ſolent, addita ratione: Δίκαιον τε καὶ συμφέρον τῷ κοινῷ τὸ αὐτὸ ἡγοῦμαι, τοὺς μὲν πολλὰ κεκτημένους πολλὰ εἰσφέρειν, τοὺς δ' ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα. *Juſtum enim exiſtimo, & reipublicae utile, ut, qui multum poſſident, multum conferant, parum vero, qui ſunt in re tenui.*

Quid circa illa juſtum ſit?

§. CLXXX. Quod ſi ergo in imperandis tributis & vectigalibus facultatum habenda eſt ratio, nec cives his oneribus ſunt plane opprimendi: (§. CLXXIX, 136. ſequ.) per ſe profecto patet, 138. non exigi debere, quod a civibus praeſtari nequit, nec 139. eos pacis temporibus ita enervandos eſſe, ut in re trepida nihil conferre poſſint: praeterea 140. nemini temere concedendam eſſe immunitatem, niſi tanti ſit ejus opera, ut haec pars publici oneris illa facile penſetur. Denique 141. collatitiam iſtam pecuniam & ſine nimia acerbitate colligendam, & 142. bona fide adminiſtrandam, & 143. iis rebus, quibus deſtinata eſt, impendendam eſſe, vel ipſe finis, ad quem comparata eſt haec collatio, ſatis oſtendit.

Jus principis conſtituendi miniſtros & magiſtratus.

§. CLXXXI. Porro inter jura majeſtatis immanentia etiam eſt JUS ADMINISTROS & MAGISTRATUS CONSTITUENDI. (§. CXXXVI.) Ubi per ADMINISTROS intelligimus, qui partem reipublicae, ſibi creditam, nomine imperantium adminiſtrant: per MAGISTRATUS,

qui

Digitized by Google

qui illam partem, nomine proprio, at dependenter a ſummo imperante, adminiſtrant. Quum ergo & adminiſtri vice imperantium; & magiſtratus dependenter ab iis rempublicam capeſſant: conſequens eſt, 144. ut ii a ſolo imperante conſtituendi ſint, 145. niſi hic vel aliis eligendi praeſentandive, vel 146. integro collegio cooptandi jus dederit. 147. Ut eidem obligentur ſpeciatim, ac proinde 148. illi & rationes reddere teneantur, & 149. ſi male fungantur munere, ab eo dignitate merito priventur, quin & 150. poenas dent, pro eo, ac merentur, ſi doli culpaeve majoris rei ſint (*).

(*) Non vero puniendum conſilium non fraudulentum, quod eventus deſtituit, quum hunc nemo praeſtet. Nec poenam meretur, qui principis ſui aut reipublicae mandatum exſequutus eſt, ſi illud in ſe juſtitiae, aut bonis moribus, non repugnat. Conf. V. A. Corn. van Bynkershoek. *Quaeſt. jur. publ.* II, 2. *p. 196. ſequ.* Barbarus ergo mos fuit Poenorum, praeſtantiſſimos duces mittentium in crucem, ſi quid praeter animi ſententiam accidiſſet. Nec minus deteſtabilis eſt Turcarum aliarumque gentium orientalium conſuetudo, qui & ipſi conſilium ex eventu aeſtimantes, capitis damnant omnes, quorum conſilium caruit eventu. Quin non modo juſti regulis refragatur haec truculentia, verum etiam prudentiae. *Si quis*, inquit vir laudatiſſimus, *rebus in arduis conſilium deſideret: plures ſunt, qui dare poſſunt, ſed nemo unus eventum praſtiterit; ſi & hunc exigas, ecquis erit, qui conſilio ſuo tibi adeſſe velit? vel duo, vel nemo.*

Officia imperantium & ipſorum miniſtrorum & magiſtratuum.

§. CLXXXII. Quemadmodum vero adminiſtris aeque, ac magiſtratibus, pars aliqua reipublicae creditur: (§. CLXXXI.) ita 151. & principis erit virtus maxima, noſſe ſuos, & dare operam, ut non niſi idoneos munerique pares eligat: 152. civium contra, non ambire munera, quibus ſeſe impares eſſe intelligunt, multoque minus 153. ea largitionibus aliiſque turpiſſimis artibus aucupari, niſi 154. ipſis imperantibus e republica videatur, ut & officia ſint in commercio. Praeterea res ipſa docet, 155. quemlibet adminiſtrum & magiſtratum omnem fidem ac diligentiam praeſtare, & reipublicae ſalutem ſibi ſupremam legem ducere debere: tantoque magis 156. in eam curam incumbere decere adminiſtrum ſummum ac primarium, cujus humeris imperans univerſam reipublicae molem impoſuit (*).

(*) Vocari hi ſolent MINISTRISSIMI, & de iis quaeri ſolet, primum an e republica ſit, univerſae reipublicae curam uni demandari? deinde, an id ſalvo jure fieri poſſit? Prior quaeſtio ad prudentiae civilis ſcriptores pertinet, inter quos hic legi merentur Hert. *Elem. prud. civ. I*, 10, 11. nec non Guil. Schroeteri & Jac. Thomaſii ſingulares de eo argumento diſſertationes. De poſteriore facile tranſigent, qui juris gentium principia paullo accuratius expenderint. Quum enim nihil vetet, quo minus aliis mandemus id, cui ipſi nos non ſufficere animadvertimus: quidni & princeps vices

ſuas

ſuas aliis mandet, maxime quum aetas, imperii magnitudo, aliaeque juſtae cauſſae, eum ad id faciendum impellere poſſint? Et ſi in ſe injuſtum non eſt, tutorium eſſe aliquod regnum, quando rex per aetatem illud capeſſere nondum poteſt: cur injuſtum ſit, illud adminiſtro ſummo demandari? Attamen injuſte ageret princeps, ſi ideo conſtitueret talem adminiſtrum, ut genio tantum indulgeat, nullamque reip. curam animum ſubire patiatur, quum illo tamquam adminiſtro uti, non ipſum imperium in eum transferre, debeat. Praeclare hoc mihi videntur vidiſſe Perſae, dum primarios rerum adminiſtros eleganter *τοὺς βασιλέως ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ βασιλέως ὦτα*, *oculos & aures* Regis adpellarunt, teſte Xenoph. *Cyropaed. VIII*, 2, 7. *p.* 483. de quibus plura Barn. Briſſon. *de regno Perſ. Lib. I.* §. *CXC. p.* 264.

Jus circa ſacra imperanti bus competens.

§. CLXXXIII. Inter praecipua quoque majeſtatis jura, quae ſummus imperans intra rempublicam exercet, eſt etiam JUS CIRCA SACRA, ſeu circa ECCLESIAM particularem, per quam hic intelligimus ſocietatem ſeu collegium, religionis gratia initum. Quum itaque omnia collegia & ſocietates ſimpliciores magis compoſitis ita ſint ſubordinata, ut nihil, quod majori illi ſocietati manifeſto refragetur, agere, ſalva juſtitia, poſſint: (§. XXIV, 66.) conſequens eſt, 157. ut & eccleſiam ſubordinatam eſſe oporteat reipublicae, adeoque 158. imperanti etiam competere debeat jus dirigendi res eccleſiae (*). Quod & inde ſolide probatur, quod reipublicae unam eſſe voluntatem oporteat, (§. CXV, 50.) talis vero non eſſet futura, ſi eccleſia particularis non ſubeſſet imperio, ſed ſinguli, alias imperio ſubjecti, eo ipſo, dum in hanc ſocietatem coaleſcunt, collegium liberum, & a ſummo imperante independens, conſtituere poſſent. Accedit, quod quum ea omnia jura cum majeſtate conjuncta ſint, ſine quibus ſecuritas civium obtineri non poſſet, (§. CXXXV, 29.) experientia vero doceat, ſecuritatem hanc, tum internam, tum externam, vel maxime turbaſſe homines obtentu religionis: quis principi deneget jus ſacra ita moderandi, ne quid reſpublica detrimenti capiat?

(*) Itaque hoc jus competit imperanti, qua imperanti, non qua epiſcopo, quod vulgo ſtatuunt, quorum ſomnium erudite profligavit illuſtris collega, Juſt. Henn. Boehmer. *diſſ. de jure epiſcopali Principum evangel.* Ac proinde otioſa fere eſt quaeſtio de epiſcopatu, quem Conſtantinus M. apud Euſebium *in vita IV*, 24. in convivali ſermone ſibi tribuit, *τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας*, *eorum, quae extra eccleſiam contingunt*, quemadmodum ſacerdotes ſint epiſcopi *τῶν ἔσω*. Nec magis rem acu tangunt, qui illud jus circa ſacra imperanti, vel tamquam primario eccleſiae membro, vel ex ſola conventione vindicant: quorum prius a Iaegero *de jur. ſuprem. poteſt. circa ſacra Cap. III. p.* 44. *ſequ.* factum novimus. Quum enim jus ſit majeſtatis: non alio titulo indigebit imperans, quo fretus illud exerceat, quam ſummi imperantis, unde & ipſi Romani, *jus publicum etiam in ſacris & ſacerdotibus conſiſtere*, jam pridem monuerunt. *l.* 1. §. 2. *D. de juſt. & jur.*

§. CLXXXIV.

Digitized by Google

An illud ſe extendat circa articulos fidei?

§. CLXXXIV. Religio, ob quam homines in ſocietatem illam, quam eccleſiam vocamus, coaleſcunt, (§. CLXXXIII.) duobus conſtat capitibus priore, ut rectas de Deo habeamus ſententias: (Lib. I. §. CXXVII, 16.) poſteriore, ut eumdem perfectiſſimo amore proſequamur. (ibid. §. CXXX. ſequ.) Inde facile patet, 159. circa prius caput nihil poteſtatis competere ſummo imperanti, quum intellectus cogi nequeat, (Lib. I. §. CXXIX. *) adeoque 160. eo uſque non porrigendum eſſe illud jus, ut imperans civibus novos fidei articulos imperare, vetereſque proſcribere, id eſt, 161. ipſis conſcientiis jugum imponere poſſit (*): quamvis, 162. ut illa, quae rationi & revelationi conſentanea eſſe credit eccleſia, recte doceantur, & potius ad pietatem adplicentur, quam 163. in ferales lites & jurgia convertantur, nec non, 164. ut ne hujuſmodi lites in reipublicae eccleſiaeque detrimentum evadant, omnino curare debeat.

(*) Procul dubio ergo proſcribendum eſt Machiavelli & Hobbeſii dogma peſtilentiſſimum, quo ipſa religio & conſcientia imperantium arbitrio ſubjicitur. (§. CXXXI.) Ut enim non urgeamus, quod paullo ante diximus, intellectum, utpote neceſſariam potentiam, coactionem non admittere, eique non magis imperari poſſe, ut, quod non credit, credat, quam oculo, ut, quod non videt, videat: quis non videt, quantam lanienam excitatura ſint haec principia, ſi Nero aliquis, aut Domitianus, aut Diocletianus, rerum potiatur, qui ſibi perſuadeat, religionem Chriſtianam minus prodeſſe reip. quam paganam, aut Mahumedanam, aut qui aliam plane novam comminiſcatur? Immo quis non videt, eam doctrinam, inſuper habito vero religionis fine, eam in inſtrumentum dominationis convertere?

An circa cultum Dei internum?

§. CLXXXV. Quod vero ad cultum divinum attinet, illum ſupra vel INTERNUM, vel EXTERNUM eſſe, obſervavimus. INTERNUS, quum ex ipſis Dei attributis, adeoque ex recta ratione, prono alveo fluat, (Lib. I. §. CXXX. ſequ.) ita comparatus eſt, 165. ut in eum nihil ulli mortalium liceat, (Lib. I. §. XVII, 32. ſeq.) ac proinde, 166. ne imperans quidem illum vel mutare legibus, vel abrogare poſſit: quamvis, 167. quum omnes homines ad gloriam ſummi numinis pro virili provehendam obſtricti ſint, (Lib. I. §. CXXVIII, 31.) nec principi denegandum ſit jus & officium curandi, ut cives praeclara illa doctrina de interno Dei cultu imbuantur, errantes reducantur in viam, impii, quoad ejus fieri poteſt, ad concipiendam ſummi Numinis reverentiam ſolidis demonſtrationibus & cohortationibus excitentur, immo & 168. dandi operam, ne vel atheiſmus vel ſuperſtitio gliſcat in republica.

An circa externum?

§. CLXXXVI. EXTERNUS cultus in actionibus externis, partim ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis, (Lib. I. §. CXXXV.)

Digitized by Google

§. CXXXV.) partim in actionibus arbitrariis, (ibid. §. CXXXVIII, 58.) conſiſtit. Priorum eadem eſt ratio, ac cultus interni, (§. CLXXXV, 165. ſequ.) adeoque 169. in eum ſibi nihil poteſtatis arrogabit bonus princeps: praeterquam 170. quod eum pro virili provehere ſtudebit (*). Poſteriores, 171. quum a ratione nec improbentur, nec praeſcribantur, (Lib. I. §. CXXXVIII, 61.) omnino ſubjectae ſunt imperantium arbitrio, adeoque 171. ea omnia his circa illas licita ſunt, quae nec rationi, nec revelationi refragantur.

(*) Hinc princeps non poteſt prohibere, quo minus homines de Deo colloquantur, eumdem hymnis celebrent, preces ad eumdem fundant, cetera: at poteſt praeſcribere, quo ordine, quaque ratione id publice fieri debeat. Hinc abſurda erat lex Darii, Medi, ne quis intra triginta dies aliquid petere audeat, ſive a Deo, ſive ab hominibus: *Dan. IV*, 7. at non abſurda cura Davidis, aliorumque piorum regum, ita inſtituentium cultum externum, ut nec hymnis carerent, nec eos cum gravitate decantandi rationem ignorarent.

§. CLXXXVII. Quum ergo circa actus cultus divini externi arbitrarios omnia licita ſint imperantibus, quae nec rectae rationi, nec revelationi refragantur: (§. CLXXXVI, 171.) conſequens eſt, 172. ut principi competat jus reformandi eatenus, ut ritus arbitrarios in melius formare, & abuſus, vere tales, tollere poſſit, quatenus ei leges publicae vel conventiones non obſtant: 173. jus publicandi emendandique leges eccleſiaſticas: 174. epiſcopos eccleſiaeque miniſtros conſtituendi, & minus idoneos dimittendi: 175. jus curam gerendi bonorum eccleſiaſticorum, operamque dandi, ut ſuis uſibus adhibeantur: 176. jurisdictio eccleſiaſtica circa perſonas, res, & cauſſas eccleſiaſticas, 177. jus indicendi dirigendique concilia & ſynodos (*): 178. jus coetus diſſentientium vel recipiendi, vel ob cauſſas praegnantes iis ſine injuria imperandi emigrationem.

Juris circa ſacra praecipua capita.

(*) Poſſunt hae indici ob varias cauſſas: veluti, ut dogmata ab aliis in dubium vocata, novis decretis & ſymbolis ſtabiliantur: deinde, ut patres de ritibus adiaphoris conſulant in medium: demum, ut, quae ad diſciplinam pertinent, communi conſilio ſanciantur. Primi generis ſynodi omnino naturae ac indoli religionis adverſantur, primo, quod non ſemper verum eſt, quod pluribus videtur, & in rebus, ad intellectum pertinentibus, vincere non poſſit ſuffragiorum numerus, ſed pondus & robur argumentorum: deinde, quod decreta illa, formulae, & ſymbola publica auctoritate, adeoque per modum legis, obtruduntur membris eccleſiae, quum tamen leges intellectui ferre nemo poſſit: denique, quod plerumque pars una ſibi judicium partes adrogat in alteram, adeoque judicat in propria cauſſa, ac proinde fieri facile poteſt, ut vulnera eccleſiae non ſanentur, ſed potius nova infligantur. Quod adeo firmat experientia, ut jam pridem faſſus ſit Gregorius Nazian-

Digitized by Google

zenus *Epiſt. LV. ad Procopium: nullum ſe conciliorum exitum felicem*, (χαρὰν) *deprehendiſſe*, *& habuiſſe illa potius* αὐξήσιν κακῶν, ἢ μείων, i. e. *malum potius iis exaſperatum, quam imminutum eſſe.* Reliquae ſynodi poſſunt eae quidem aliquando utiles eſſe eccleſiae: ſed tunc, quia eccleſia non gaudet poteſtate legiſlatoria, decreta non obligabunt; niſi accedat ſummorum imperantium directio & auctoritas.

Jus imperantium circa ſcholas & academias.

§. CLXXXVIII. Eccleſiae aeque, ac miniſtrorum & magiſtratuum, quin & aliorum bonorum civium ſeminaria ſunt SCHOLAE atque ACADEMIAE, quippe quarum iſte finis eſt, ut juvenes ad omnes honeſtas artes, quibus aliquando illis in variis vitae generibus opus futurum eſt, nec non ad probitatem, moreſque elegantes, ſolide inſtituantur. Ex quo fine conſequitur, 179. ut principis ſit, hujuſmodi lycea inſtituere, 180. ea bonis legibus ornare, 181. cathedris viros, ſolide doctos, diligentes, munerique ſuo pares praeficere, 182. dare porro operam, ne doctrinae reip. noxiae inculcentur, 183. diſciplinae curam gerere, & 184. prudenter cavere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus ferant (*), idemque contingat in academiis, quod de Megaricorum ſchola dicere ſolebat Diogenes, eam eſſe οὐ σχολὴν, ἀλλὰ χολὴν, *non ſcholam, ſed meram bilem.* Diog. Laërt. VI, 24.

(*) Dici non poteſt, quanto cum ſtudiorum ipſiuſque reip. detrimento conjuncta ſint bella illa ſcholaſtica. Plerumque enim ea movent homines inſulſi & inertiſſimi, quibus aliorum doctrina & induſtria eſt ſudes in oculis. Hi enim quo doctiores ſunt, eo magis ab illis litibus abhorrent. Res deinde geritur calumniis, conviciis, inſidiis, accuſationibus, quibus id ſe conſequuturos eſſe ſperant, ut vel opprimant hoſtem, vel eum ſuſpectum reddant auditoribus. Hinc porro evenit, ut doctores bonas horas, quas auditorum ſtudiis conſecrare debebant, ſcribendis libellis eriſticis impendant, ut auditores quoque, ſaepe totius controverſiae ignaros, trahant in partes, & ſic in ſectas abeat ille litigandi pruritus, aliquando etiam in pugnas & verbera. Quae omnia quam facile evertere poſſint ſcholas etiam florentiſſimas, nemo eſt, quin intelligat.

Jus eorumdem circa commercia.

§. CLXXXIX. Supereſt JUS imperantium CIRCA COMMERCIA. (§. CXXXVI, 38.) Quum enim ſine illis ſubſiſtere vix poſſit genus humanum, nedum reſpublica: (Lib. I. §. CCCXXV, 4.) facile patet, 184. in eam quoque curam incumbere debere rectores reip. ut & floreant commercia, & 185. recte omnia circa illa fiant. Et quandoquidem iis jura omnia competunt, ſine quibus finem obtinere non poſſunt: (§. CXXXV, 29.) conſequens eſt, 186. ut poſſint illi leges de commerciis, opificiis, exportandis importandiſque, expungendis accurate nominibus, re quoque monetaria, ferre, 187. negotiis inſtantes privilegiis ornare, 188. mercatoribus peregre negotiantibus foederibus armiſque ſecuritatem prae-

Digitized by Google

praeſtare: 189. ſocietates mercatorum majores munire privilegiis, & 190. generatim ea omnia agere, quibus foedera & pacta, cum aliis principibus rebuſque publicis inita, non refragantur (*).

(*) Totum hunc paragraphum mirifice illuſtrabunt binae diſſertationes; altera Jo. Fridr. L. B. Bachovii ab Echt *de eo quod juſtum eſt circa commercia inter gentes*, quae prodiit Ienae MDCCXXX. altera viri celeberrimi, Jo. Jac. Maſcovii *de foederibus commerciorum* Lipſiae MDCCXXXV. Quibuſcum ſi junxeris ſcripta eriſtica, quibus de controverſia, inter Batavos & Belgas, auguſtae domui Auſtriacae ſubjectos, de ſocietate mercatoria Oſtendenſi diſceptatum, in primis *la Refutation des argumens avancés de la part de Mrs. les Directeurs des Compagnies d'Orient & d'Occident des Provinces-unies contre la liberté de commerce des habitans des Pais-bas.* Hagae MDCCXXIII. & V. C. Jo. Barbeyrac *Défenſe du Droit de la Compagnie Hollandoiſe des Indes Orientales contre les nouvelles prétentions des Habitans des Pays-bas Autrichiens*: nihil erit, quod hujusmodi de quaeſtionibus poſſis magnopere deſiderare.

Cap. IX.

DE JURIBUS MAJESTATIS TRANSEUNTIBUS.

§. CXC.

Quia omne imperium eſt ſummum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXIX.) ſequitur, ut & plura imperia vel reſpublicae nemini mortalium ſubjecta ſint. (§. eod.) Quumque, qui in communi ſocietate civili non vivunt, in ſtatu naturali vivere dicantur: (§. IV, 3.) conſequitur ſane, 1. ut imperia & reſpublicae inter ſe invicem vivant in ſtatu naturali, adeoque 2. in ſtatu aequalitatis, & libertatis. (§. V. ſequ.) Et quia porro in hoc ſtatu laeſis nullum, niſi in ſe ipſis, praeſidium eſſe poteſt, ac proinde unicuique jus eſt, vim omnem atque injuriam a ſe propulſandi, idque, quod alter jure perfecto debet, vi extorquendi: (§. X, 24. ſequ.) nemo non videt, 3. cuivis imperio ac reipublicae JUS BELLI omnino competere (*). Bellum gerere omnino licitum.

(*) Poteſt id & aliunde luculenter probari. Ipſa enim natura non modo hominibus, & brutis animantibus indidit cupiditatem, ſe ſuaque vi tuendi, ſed & haec armis quibuſdam ad vim propulſandam inſtruxit. Horat. *Serm.* II, 1. v. 50.

Ut, quo quisque valet, ſuſpectos terreat; utque
Imperet hoc natura potens, ſic collige mecum.
Dente lupus; cornu taurus petit. Unde, niſi intus,
Monſtratum?

Digitized by Google

Qualia veterum teſtimonia complura collegit Grot. *de jure belli & pac. I*, 2, 1, 4. Deinde, quum ipſis, qui in ſocietate civili vivunt, privatis ideo jus ſit, ſe ſuaque vi tuendi, quod ipſis in promtu non eſt aliud praeſidium: (Lib. I. §. CLXXXI, 18.) multo magis id licebit populo libero, quum in ſtatu naturali nullus ſit communis laedentis & laeſi magiſtratus, a quo defendi poſſit. (ibid. §. CLXXXIII.) Plura juri bellandi argumenta ex ſcriptura ſacra oppoſuerunt veteris eccleſiae patres, uti Tertull. *de idolol.* Cap. XIX. *& de coron. milit.* Cap. XI. Origen. *Lib.* VIII. *adv. Celſum p.* 425. Eraſmus *in Milite Chriſtiano*, & *Adagior. Chil.* IV. *Cent.* I. *adag. I.* nec non poſtea anabaptiſtae, de quibus Arnoldus *in Hiſt. eccleſ. & haeret. Part.* II. *Libro* XVI. *Cap.* XXI. *n.* XXIV. Sed horum argumenta ſuo more profligarunt Grotius *ibid.* §. *V. ſequ.* & Huber. *de jure civ.* III, 4, 4, 6. *ſequ.*

Quid bellum?

§. CXCI. Per BELLUM vero intelligimus ſtatum liberarum gentium vel hominum, in ſtatu naturali viventium, juris ſibi perſequendi cauſſa vi dolove concertantium, propoſitumve concertandi retinentium (*). Ex qua definitione patet, 4. bellum non in ipſo tantum certandi actu, ſed & in hoſtili ſtatu certandique propoſito conſiſtere, adeoque 5. & inducias non ad pacis, ſed ad belli, ſtatum eſſe referendas: 6. non belli vero, ſed tumultus, vel vis publicae privataeve, nomine venire concertationem hominum, qui non ſuae poteſtatis, ſed ſub imperio ſunt.

(*) Ita definire viſum eſt bellum, quamvis alii definiant aliter. Ciceroni *de offic. I*, 11. omnis certatio per vim eſt bellum. At Grotius *de jure belli & pac. I*, 1, 2, 1. obſervans, uſu obtinuiſſe, ut non actus, ſed ſtatus, belli nomine veniat, eam Ciceronis definitionem ita extendat, ut bellum vocet *ſtatum per vim certantium, qua tales ſunt*. Sed quum haec definitio aeque in tumultum vel vim publicam privatamque, ac in bellum, cadat: paullo melior eſt illa Alberici Gentilis *de jure belli I*, 2. cui bellum eſt *publicorum armorum juſta contentio*, omnium optima vero ea, quam dedit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. jur. publ. I*, 1: *Bellum eſt eorum, qui ſuae poteſtatis ſunt, juris ſui perſequendi ergo, concertatio per vim vel dolum*, quam, quod ad ſenſum attinet, totam retinuimus.

Cui competat jus belli, & in quo conſiſtat?

§. CXCII. Quum ergo bellum gerant liberae tantum gentes, iique homines, qui in ſtatu naturali vivunt: (§. CXCI.) conſequens eſt, 7. ut jus belli poſteriore caſu ſit promiſcue omnibus, quippe inter ſe aequalibus; (§. V. & X.) 8. priore non niſi ſummis imperantibus: (§. CXXXVII, 41.) adeoque horum ſit 9. milites legere, vel conducere (*), 10. urbes & caſtra munire, 11. aerarium militare pecunia; 12. armamentaria tormentis & armis; 13. granaria commeatu; 14. navalia navibus replere; 15. bellum decernere, 16. milites hoſti, etiam cum ſummo periculo, opponere, 17. leges de diſciplina militari ferre, & ſimilia. Quum enim finis & hujus juris ſit ſecuritas externa, (§. CXXXVII.) & imperantibus omnia jura competant, ſine quibus finis obtineri

non

Digitized by Google

non poſſet: (§. CXXXV, 29.) jura haec omnia cum jure belli conjuncta eſſe oportere, facile unuſquiſque intelligit.

(*) Notum eſt, MILITIAM aliam LECTAM eſſe, quando unusquisque civis patriae militat, qualis olim Graecis civitatibus, ipſisque Romanis, libera adhuc civitate, placebat, hodieque placet Helvetiis: aliam MERCENARIAM, quando miles, etiam extraneus, certa mercede conducitur, quam Auguſtus ex politicis rationibus lectae praeferebat, conſilio Mecaenatis apud Dionem Caſſ. *Hiſt. Lib. LII. p.* 482. & quam hodie probant monarchae omnes, quibus non adductius eſt imperium: aliam denique SOCIAM, quando respublicae foederatae vel clientelares certum copiarum numerum ſubmittere tenentur, qualia olim erant Latinorum auxilia, Romanis ſubmittenda: de quibus militiae generibus legenda Herm. Contingii *diſſertatio ſingularis*. De mercenaria incidit quotidiana quaeſtio, an fas ſit principi amico in imperio populi amici militem conducere? Quod adfirmandum eſſe, niſi obſtet interdictum ſpeciale, & niſi conductitii illi jam patriae ſacramentum dixerint, erudite nuper defendit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. jur. publ. I*, 22.

§. CXCIII. Ex eadem belli definitione (§. CXCI.) ſatis perſpicuum eſt, 18. bellum decernere non poſſe magiſtratum, provinciae cuidam vel munimento praefectum, quamvis 19. eum urbem provinciamque, cui praeeſt, in repentino tumultu, etiam ſine juſſu ſpeciali, adverſus quemcumque adgreſſorem defendere debere, nemo dubitet. Immo & contingere poteſt, 20. ut provincia quaedam tam ſit diſſita a republica, ut praeſes non niſi tardius de imminente periculo certiores facere poſſit imperantes. Quo caſu, ſi jus decernendi bellum generali mandato praeſidi datum eſt, hunc recte etiam injuſſu ſuperiorum bellum gerere, extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur (*). An & magiſtratus bellum inferre poſſit?

(*) Hinc injuſtum erat bellum, quo Cn. Manlius Gallograecos adgrediebatur. Ob quam cauſſam etiam triumphum illi negatum eſſe, refert Liv. XXXVIII, 45. addita ratione, *quod quum nullam ibi cauſſam belli inveniret, quieſcentibus regiis, circumegerit exercitum ad Gallograecos, cui nationi non ex Senatus auctoritate, nec populi juſſu, bellum ab eo inlatum, quod quem umquam de ſua ſententia facere auſum?* Praeterea notum eſt, parum abfuiſſe, quin Senatus Germanis dedendum cenſeret Julium Caeſarem, quod injuſſu populi illis bellum intuliſſet. Sueton. *Jul. Cap. XXIV.* At, qui ab Hiſpanis, Luſitanis, Belgis, cum ſumma poteſtate in provincias Indicas & Americanas mittuntur, ii fere cum liberrima facultate belli paciſque mitti ſolent, adeoque ſaepe contingit, ut prius de confecto, quam de inchoato bello, nuncius domum perveniat.

§. CXCIV. Praeterea ex hac definitione diſcimus, 21. injuſtum eſſe omne ſingulare certamen, niſi juſſu ſummorum imperantium initum (*), adeoque 22. diſtinctionem Grotii inter bellum PUBLICUM & PRIVATUM otioſam eſſe, nec verae belli definitioni quadrare. 23. Multo minus juſti belli nomen mereri illud, quod An privatis ſit jus belli?

 cives

cives inter ſe, vel cum ipſa republica gerunt, quodque vulgo BELLI CIVILIS nomine venit. Denique & 24. vim, quam piratae & praedones veluti univerſo generi humano inferunt, non bellum eſſe, ſed funeſtiſſimum latrocinium, adeoque 25. hos omnes homines non juribus belli perfrui, ſed 26. tamquam ſecuritatis publicae turbatores puniri debere.

(*) Tale enim ſingulare certamen eſt BELLUM REPRAESENTATIVUM, quo veteres utebantur, dum ſelectos quoſdam ex utroque exercitu homines committebant, ſtipulati ſibi imperium in hoſtes, ſi victoria penes ſuos ſteriſſet. Complura hujus generis exempla ſuppeditant veteres annales, quae jam collegerunt Grot. *de jure belli & pac. III*, 20, 43. *ſequ.* qui tamen, iniqua eſſe illa certamina, exiſtimat, quia nemo ſit vitae membrorumque ſuorum dominus. Sed quum imperanti liceat, totos exercitus opponere hoſti: quidni & unum vel paucos? Alia eſt quaeſtio, an civilis prudentiae regulis conſentanea ſint bella haec repraeſentativa? De eo enim vel ideo licebit dubitare, quod ita aleae exponitur univerſa reſpublica, nec viribus reliquis novam fortunam experiri licet, ceu malo ſuo experti ſunt Albani apud Dionyſ. Halicarnaſſ. *Antiqu. Lib. III.*

Cauſſae belli juſtificae.

§. CXCV. Deinde, quum juris ſui perſequendi cauſſa bellum gerant gentes liberae: (§. CXCI.) conſequens eſt, 27. ut non niſi duae ſint CAUSSAE BELLI JUSTIFICAE: altera, ſi quis populus extraneus populum alterum injuſte laedat, vitaque, libertate, & opibus ſpoliare velit; altera, ſi jus perfectum deneget (*). 28. Ut prior ſit juſta cauſſa belli DEFENSIVI; poſterior OFFENSIVI, adeoque 29. tertia cauſſa, quam commentus eſt Grotius *de jure belli & pac. II*, 1. 2, 1. punitio nimirum ſcelerum, eo minus videatur admittenda, quo magis conſtat, parem a pari, adeoque gentem a gente, puniri non poſſe (*). (§. CLIX, 37.)

(*) Nec aliud evincit ratio Grotii ibid. n. 1. *Ac plane, quot actionum forenſium ſunt fontes, totidem ſunt belli: nam ubi judicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut, qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & interdicta alia, ne vis fiat. Ob factam, ut aut reparetur, aut ut puniatur, quos duos obligationum fontes recte diſtinguit Plato, nono de legibus. Quod reparandum venit, aut ſpectat id, quod noſtrum eſt, vel fuit, unde vindicationes & condictiones quaedam, aut id, quod nobis debetur, ſive ex pactione, ſive ex maleficio, ſive ex lege, quo referenda, quae quaſi ex contractu & quaſi maleficio dicuntur, ex quibus capitibus naſcuntur condictiones ceterae. Factum, ut puniendum, parit accuſationem, & judicia publica.* Hactenus Grotius. Sed quemadmodum a ſtatu naturali ad civilem vix licet ducere argumentum: ita non magis illud procedit, ſi quis ſtatum naturalem ex civili aeſtimare velit. Gens delicto ſuo aut gentem laedit, aut non laedit, e. g. ſi idola colat, carne humana veſcatur. Priore caſu gens laeſa delinquentem juſto ac pio bello adgreditur, non tamen *punitivo*, ſed *defenſivo*. Poſteriore nullum plane jus eſt belli gerendi, quia punire delinquentem non poteſt, niſi ſuperior.

§. CXCVI.

An jure geratur bellum ob denegatum jus imperfectum?

§. CXCVI. Quemadmodum vero juris tantum perfecti denegatio juſtam belli cauſſam praebet: (§. CXCV, 27.) ita ſua ſponte inde ſequitur, 30. ut, ob jus imperfectum vel officium humanitatis denegatum, arma corripere non liceat, (§. X, 26.) adeoque 31. non ſint hae juſtae belli cauſſae, ſi quis alterius exercitui tranſitum neget, novas ſedes quaerentes nolit admittere, commerciorum libertatem petentibus det repulſam, belligerantibus hoſpitia, commeatum, pecuniam ſufficere nolit, niſi 32. talia vel ex pacto antecedente, vel 33. in extrema neceſſitate, petantur, vel ita ſint innoxia, ut ſine omni detrimento praeſtari poſſint (*). (§. X, 27. ſequ.) Talium enim denegatio omnino in laeſionem incidit, ac proinde bello defenſivo cauſſam ſuppeditat juſtiſſimam. (§. CXCV, 28.)

(*) Id raro contingit. Periculum enim vel ab ipſo tranſeunte imminet, vel ab hoſte, qui victoria potitus, malam gratiam referet vicino, qui tranſitum conceſſit. Si tamen vere innoxius ſit tranſitus, quem quis petit, iſque tam neceſſarius, ut alia via non pateat: is omnino laedere videtur, qui iter facientibus reſiſtit. Et huc referimus bellum ab Iſraëlitis juſſu Dei geſtum. *Num. XXI*, 21, 22. At Idumaeos ob eamdem cauſſam bello non petierunt. *Num. XX*, 21. ſive quod non aeque innoxius futurus fuiſſet ille tranſitus, ſive quod non aeque videretur neceſſarius, quum alia via Kadeſum pateret.

An recte geratur pro aliis?

§. CXCVII. Quum vero aliquando perinde ſit, ſive nos ipſi laedamur, ſive per latus alterius petamur, itemque ſive nobis jus perfectum denegetur, ſive aliis, quibus vel ex pacto, vel noſtrum cauſſa ad opem ferendam obſtricti ſumus: recte inde colligimus, 34. poſſe etiam pro aliis ſociis & foederatis bellum geri, immo & 35. pro vicinis, ſi certis argumentis, aut non levibus certe indiciis, conſtet, illorum ruinis & nos oppreſſum iri. Quis enim vitio vertat vicino, properanti ad reſtinguendum incendium, dum proximus ardet Ucalegon? Quis non veriſſimum putet illud vetus: *Tunc tua res agitur, paries quum proximus ardet?* At, quum ne pro nobis ipſis quidem juſtum bellum geramus, niſi juſta belli cauſſa ſit: (§. CXCV, 27.) 36. multo minus ſanctum piumque erit bellum, quando aliorum cauſſae injuſtae patrocinium ſuſcipimus.

Soli colores non juſtificant bellum.

§. CXCVIII. Ceterum, quamvis hae cauſſae facile diſcernantur a coloribus, quibus & ii, qui injuſtiſſima bella ſuſcipiunt, utuntur: his tamen plerumque plus, quam illis, deferunt homines, qui utilitatis potius ſuae, quam juſtitiae, habent rationem. Quandoquidem tamen ſolae, quas ſupra adduximus, (§. CXCV.) belli cauſſae pro juſtis habendae ſunt: facile patet, 37. injuſta contra eſſe bella, quae vel ſola, invitante occaſione, vicino quippe impara-

Digitized by Google

imparato, vel 38. ob utilitatem quamdam inſignem, vel 39. ob gloriam rerum gerendarum, 40. parandumque ampliſſimum imperium, vel 41. odio religionis, ſine alia juſta cauſſa, ſuſcipiuntur (*).

(*) Et neſcio ſane, an non jure huc referri poſſint bella iſta cruentiſſima, quibus medio aevo Mahumedanos laceſſebant Chriſtiani, quibuſque poſtea Americanos, gentem imbellem, & Europaeis nulla injuria cognitam, opprimere Hiſpani non dubitabant. Illis ſane non quidquam praetexebatur aliud, quam quod loca ſacra, & Hieroſolyma inprimis, illi homines, a Chriſtiana pietate alieni, injuſte poſſiderent, intereſſetque Chriſtianae religionis, eam hoc modo conſervari ac propagari. His, quod idololatria, immo daemonolatria, ſeſe polluiſſent gentes impiae. Sed quum religionem Chriſtianam armis propagare, locaque, quae ſacra tantum videntur hominibus, bello vindicare, nec ratio nec revelatio jubeat: & praeterea omnia bella, poenae cauſſa indicta, injuſta ſint: (§. CXCV, *29.*) haec quoque bella injuſtiſſima fuiſſe, ſtatuendum eſt. Unde recte Herm. Conringius *ad Lampad. p. 241. Quantumvis inter a temporis quamplurima fortiſſime etiam geſta ſint, quaeque aeternam zeli pariter ac animoſitatis mereantur gloriam: ſi tamen, quod res eſt, fateri licet, non poſſunt non expeditiones illae omnes ſummae ejus aevi regum principumque & imprudentiae, & injuſtitiae, & ſuperſtitionis jure merito notari.* Add. Jo. Franc. Buddei *exercit. de expeditionibus cruciatis* §. *V. ſequ.* Sed & Hiſpanorum ſententiam de Mexicanis, ob delicta adverſus naturam admiſſa, jure punitis, cujus ipſe Grotius *de jure belli & pac. II*, 20, 40. *ſequ.* patrocinium ſuſcipit, ipſi rejiciunt doctores Hiſpani, Victoria, *Relat. I. de Indis n. XL.* Vaſquius *Controverſ. illuſtr. I*, 25. Azorius, Molina, & alii.

Diſtinctio belli ſollemnis & minus ſollemnis otioſa.

§. CXCIX. Semel decretum bellum ſollemniter eſſe indicendum, pluribus gentibus viſum eſt, ac proinde notiſſima eſt diſtinctio belli in SOLLEMNE, vel JUSTUM, & MINUS ſollemne, vel INJUSTUM, quorum illud ex plerorumque ſententia eſt, quod a liberis gentibus, praevia ſollemni indictione; hoc, quod ab eo, cui jus belli non eſt, ſuſcipitur, nec indicitur ſollemniter. Enimvero, uti facile largimur, id fere in mores gentium iviſſe, ſplendidioremque pleriſque videri victoriam, quae praevia denunciatione, vel propoſito edicto, vel per faeciales, vel aliis ritibus facta, obtineatur: ita, quia ritus & ſollemnitates ab arbitrio hominum pendent, nec mores hujuſmodi jus gentium conſtituunt, (Lib. I. §. XXII. *) inter bella quoque INDICTA & NON INDICTA, quod ad effectum attinet, nihil omnino intereſt, 42. hanc diviſionem nullius momenti eſſe, merito arbitramur (*).

(*) Magni hanc diſtinctionem faciunt Grot. *de jure belli & pac. III*, 3. & Alberic. Gentil. *de jure belli II*, 1. quos deinde Puſendorffius, Huberus & alii ſequuti ſunt, duplicem interſerentes cauſſam: alteram, quod ex hac interpellatione conſtet, alio modo fieri non poſſe, ut noſtrum aut nobis debitum conſequamur: alteram, quia ita conſtet, non privato auſu, ſed voluntate utriuſque populi capitum, geri bellum. Enimvero hae rationes, utilem & honeſtam eſſe

ſe indictionem, probant, non item, eamdem eſſe neceſſariam, quia de utroque & alio modo, quam ſollemni facta denunciatione, conſtare poteſt. Recte itaque Dio Chryſoſtom. *orat. ad Nicomed.* etiam ex juris gentium principiis: *πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται· Pleraque bella ſine indictione ſuſcipiuntur.* Cauſſam jam peroratunt Thomaſ. ad Huberum *de jure civit. III*, 4, 4, 27. &, qui de moribus etiam Europaeorum noviſſimis erudite diſſeruit, V.A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. jur. publ. I*, 2. *pag.* 5. *ſequ.*

§. CC. Id vero ipſa recta ratio ſuadet, 43. non illico proruendum eſſe ad arma, ſed tum demum, quando populus hoſtilem animum adverſus nos oſtendit. (Lib. I. §. CLXXXIII, 25.) Quum vero is hoſtilem adverſus nos animum oſtendat, qui omnes aequas pacis conditiones pertinaciter reſpuit: (§. eod. *) merito inde colligimus, 44. priuſquam res manu ferroque geratur, rem, quam nobis abeſſe, vel deberi credimus, repetendam, 45. cauſſam dubiam, propoſitis utrimque argumentis, ad liquidum perducendam, 46. omniaque media bellum impediendi tentanda eſſe (*). Quo facto, 47. is procul dubio jure arma corripit, qui, juſtis propoſitis cauſſis, nihil aequi ab hoſte impetravit. Cauſſas belli oportet eſſe liquidas.

(*) Quorum mediorum tria potiſſimum commendant Grot. *de jure belli & pac. II*, 23, 7. *ſequ.* & Puſendorffius *de jure nat. & gent. V*, 13. 3. & *VIII*, 6, 3. colloquium, ſeu diſceptationem amicam, provocationem ad arbitros, & ſortem. Sed ſortis quidem in cauſſis publicis, praeterquam ſi res dividenda ſit, rariſſimus uſus eſt, nec ſolent facile principes & reſpublicae jura ſua fortunae arbitrio permittere. Reliqua media & inter gentes receptiſſima, & rectae rationi admodum conſentanea ſunt, quia nemo ſapiens vi & cum periculo repetere vult id, quod ſine vi conſequi poſſet: (Lib. I. §. CLXXXI, 20. *) ut adeo recte, quamvis ridicula occaſione, dicat miles Terentianus:

Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet.
Qui ſcis, an, quae jubeam, ſine vi facias?

Ad eumdem finem comparata ſunt ſcripta publico nomine edita, quae hodie vocant *Deductiones* & *Manifeſta*, quamvis poſteriora plerumque, ubi jam veluti intra teli jactum ventum eſt, non tam declinandi, quam indicendi juſtificandique belli cauſſa, publicari ſoleant. Vid. Jo. Hern. Boecleri *Exercit. de clarig. & manifeſtis.*

§. CCI. Quandoquidem vero juris ſui perſequendi cauſſa bella gerunt principes & gentes liberae: (§. CXCV.) conſequens eſt, 48. ut hoſti in hoſtem liceant omnia, ſine quibus ille jus ſuum obtinere non poſſet. Id vero quum obtinere numquam poſſit, niſi hoſtem in eum ſtatum redigat, ut vel non poſſit, vel nolit amplius hoſtilem animum oſtendere: 49. hoſtem quiſque ſuum & vi, & dolis, recte adgreditur, 50. ſternit, 51. ſpoliat perſonis rebuſque qualibuſcumque, 52. ceſſantibus omnibus officiis humanitatis, quibus hoſtis noſter adverſus nos fieri poſſet validior. (Lib. I. §. CCVIII, 14. *) Quin 53. ne injuſtum quidem dixeris hoſtem Quid hoſti in hoſtem liceat?

veneno utentem, vel percuſſores immittentem, quamvis illum contra mores gentium humaniorum, quos RATIONEM BELLI vocant, egiſſe, recte dixeris (*).

(*) Diſſentit quodammodo Grotius *de jure belli & pac.* III, 4. 15. & XVIII. Sed non ſtatim, quae magnitudinis animi laudem ferunt, ita ſunt comparata, ut omiſſa pro injuſtis habeantur. Venenis non uti ſolent gentes humaniores: at utuntur Turcae, Tartari, aliique populi orientales, qui tela & ſagittas venenis inficiunt. Hos ergo parum humanos, at non ideo injuſtos dixeris, quia hoſti in hoſtem omnia licent. Ita recte ad animi magnitudinem refertur, quod Coſſ. Romani ad Pyrrhum regem ſcripſerunt: *Nobis non placet pretio, aut praemio, aut dolis pugnare.* Gell. *Noct. Attic.* III, 8. At ideo non dixeris injuſtum facinus Ehudi, percutientis Eglonem, *Jud.* IV, 20. *ſequ.* vel Jaëlis, tempora Siſſerae clavo transfigentis, *Jud.* IV, 21. vel Judithae, Holofernem obtruncantis, ſi vera eſt illa hiſtoria. Praeterea mores gentium, quae reliquis humaniores videri volunt, aliquando parum abſunt ab adulatione. Qua de re illuſtr. Bynkersh. *Quaeſt. jur. publ.* I, 3. p. 17. *Adeo adulandi ferax fuit ſaeculum praeteritum, & hoc noſtrum, ut principes neque adulationis obliviſcantur inter ipſa arma. Unde nunc hoſtes hoſtibus precantur omnia proſpera, ſeque invicem vocant amicos, & hoſtium damno quaſi indolent. Atque ita eſt in Epiſtolis Ordinum generalium ad Angliae Regem 10. Jul. 16. Sept. & 26. Nov.* MDCLXVI. *& rurſus Angliae regis ad Ordines generales. 4. Aug. & 4. Octob.* MDCLXVI. *Quamvis autem utrique tunc temporis in mutuam perniciem accingerentur: attamen inter jus belli & officia amicitiae ſatis convenire ſcribunt Ordines, d. epiſtola 10. Jul. 1666. Quin & Gallorum rex, qui tunc quoque bellum gerebat contra Anglorum Regem, anno 1666. ad eum miſit legatum, qui conflagrationi urbis Londinenſis indoleret. Humanitatem, clementiam, pietatem, ceteraſque animi magni virtutes in bello exercere glorioſum eſt, ſed oppido putidum, ſolis verbis ludere. Quid enim, niſi verbis ludis, quum indoles conflagrationi urbis, quam ipſe cuperes incendere?* En egregia humanitatis ſpecimina. An ideo his injuſtiorem dixeris C. Popilium Laenatem, qui ſalutatus ab Antiocho rege, eum, niſi amicum, reſalutare noluit, & ne dextram quidem a Rege hoſte porrectam prehendere voluit? Polyb. *Excerpt. legat.* Cap. XCII. Liv. XLV, 12. Duriuſcula haec ſunt, at non injuſta tamen, immo aliquanto minus indecora, quam hoſtiles illae blanditiae.

An hoſtes foederibus & pactis decipere liceat?

§. CCII. Quum vero adverſus hoſtem tantum vi & dolis uti liceat: (§. CCI, 49.) conſequens eſt, 54. ut idem non liceat adverſus eum, quocum paciſcimur, quippe cui tunc, non tamquam hoſti, ſed tamquam paciſcenti nobiſcum, fidem damus (*). Ex quo patet, 55. turpiſſimam eſſe eorum perfidiam, qui inducias, ſive breves, ſive diuturnas, tempore nondum elapſo, rumpunt: quamvis 56. interea actus mere defenſivos recte ſuſcipere utramque partem, omnino verum ſit. Pufend. *de jure nat. & gent.* VIII, 7, 10. Nec magis 57. excuſanda eſt eorum perfidia, qui leges deditionis, vel 58. pacta de ſecuro commeatu, vel 59. quae de redimendis captivis ineuntur, turpiter violant, hic quoque hoſti in hoſtem omnia licere, ſtolide perſuaſi.

(*) Recte

(*) Recte ergo dolum bonum, quo hoſtes circumveniuntur, a perfidia diſcrevit Ageſilaus apud Plutarchum *in vita p. 600.* ubi hoc elegans ejus dictum memoratur: *ὅτι τὸ μὲν σπεισάμενον ἀδικεῖν, τῶν θεῶν ἐστι καταφρονεῖν· ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλὴ, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι. Itidem in foedere fallere, nihil aliud eſſe, quam Deos contemnere: hoſtium vero circumventionem non cum juſtitia modo, ſed & cum laude, & jucundo conjunctam eſſe compendio.* Quid ſi vero hoſtis antea fidem fefellerit: an non licet data occaſione, par pari referre? Non videtur. Quamvis enim perfidia paciſcentis unius alterum obligatione liberet: (Lib. I. §. CCCCXIII, *) id tamen intelligendum eſt de eodem pacto bilaterali, cujus conditioni alter ex ſua parte non ſatisfecit. Si vero cum eo, qui pacto non ſtetit, de novo paciſcor: tunc remiſiſſe videor priorem perfidiam, ac proinde obligatus ſum ad fidem ſervandam.

§. CCIII. Ex eodem axiomate colligimus, 60. non poſſe quemquam jure belli adverſus amicos uti, eo obtentu, quod periculum ſit, ne hoſtis ejus caſtella, munimenta, portus, ſit occupaturus: 61. nec magis licere hoſtes vel eorum naves intra territorium, vel portus amici populi caedere, vel capere, ſi hi non data opera illis receptum dent, quia haec vis cum injuria populi amici, cujus territorium vel portus vi introitur, conjuncta eſt. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quaeſt. jur. publ. I*, 8. Contra 62. nihil obſtare, quo minus eos, qui hoſtem noſtrum armis, commeatu, tormentis, ſimilibuſque rebus juvant, vi prohibeamus, & res iſtas pro commiſſis habeamus (*): Idem *ibid. Cap. IX. ſequ.* quamvis 63. ipſa omnino aequitas ſuadere videatur, ne promiſcue merces licitae cum illicitis, res amicorum cum hoſtilibus, in commiſſum cadant. Idem *I*, 12. *ſequ.* quocum jungenda diſſertatio noſtra *de navibus ob mercium illicitarum vecturam commiſſis.* Quid liceat adverſus alios non hoſtes?

(*) Concedit hoc & Grotius *Lib. III. Cap. XVII.* §. III. ſed addita reſtrictione, nihil facere debere eos, qui a bello abſtinent, *quo validior fiat is, qui improbam fovet cauſſam, aut quo juſtum bellum gerentis motus impediantur.* Sed quum is, qui neutrarum partium eſt, quaeſtionem hanc, uter juſtum, injuſtumve bellum gerat, non poſſit trahere ad arbitrium ſuum, & veluti judex ſedere, contra ea vero is, qui neutrarum partium eſt, *nullatenus interponere ſe debeat bello.* Liv. XXXV, 48. facile patet, huic reſtrictioni locum non eſſe. Vid. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. jur. publ. I*, 9. *p.* 69.

§. CCIV. Supra oſtendimus, hoſtem ab hoſte & perſonis & rebus jure ſpoliari. (§. CCI, 51.) Ex eo vero patet, 64. victoris in arbitrio eſſe, malitne perſonas captas in ſervitutem rapere, an, quod hodie plerumque inter gentes Europaeas obſervari novimus, tamdiu cuſtodire, donec vel permutentur cum aliis, vel, ſoluto lytro, redimantur. 65. Res quoque hoſtium, tum mobiles, tum immobiles, tum corporales, tum incorporales cedere victori, & 66. mobiles quidem ſimul ac in praeſidia victoris perlatae, 67. Quomodo adquiratur per bellum?

 immo-

immobiles & reliquas, ex quo occupatae fuerint: quamvis 68. firmam harum non eſſe poſſeſſionem, priuſquam ſuper illis, inita pace, fuerit tranſactum, 69. mobiles vero aeque ac perſonas & fundos, recuperatos, vel in priſtinam libertatem ſeſe vindicantes, jure poſtliminii gaudere, facile unuſquiſque intelligat (*).

(*) Multae hic occurrunt quaeſtiones ſpeciales apud Grot. *III*, 5. *ſeqq.* Pufend. *de jure nat. & gent. VIII*, 6, 20, *ſeqq.* veluti, quomodo res bello captae adquirantur? an & incorporales? an & actiones & credita? quomodo recuperentur? an & quibuſnam in rebus locus ſit juri poſtliminii? Sed quum pleraque haec potius ex moribus gentium decidi ſoleant, quaedam etiam ex principiis hactenus explicatis facile poſſint explicari; illis immorari nolumus. Solide ſuo more & haec tantum non omnia expoſuit V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. Lib. I. Cap. IV. ſeqq.*

Quid repreſſaliae? §. CCV. Sic juſtum bellum eſt, quoties gentes liberae inter ſe juris perſequendi cauſſa, vi dolove certant, vel propoſitum certandi retinent. (Lib. I. §. CCXCV.) Itaque 70. ſi non inter ipſas gentes & civitates incidit controverſia, ſed, ob denegatam civi noſtro juſtitiam, perſonis aut rebus alterius reipublicae, alias amicae, civium manus injicimus: hoc non belli, ſed REPRESSALIARUM (*) nomine venit: quamvis, 71. quum hujuſmodi exſequutio facile poſſit bello occaſionem dare, eam non a quovis privato, ſed ex decreto ſummorum imperantium, fieri debere, nec 72. ulterius extendendum eſſe, quam ut civi noſtro, cui jus dictum non eſt, ſatisfiat, facile unuſquiſque intelligat.

(*) Ita vocari coepit illud jus, ex quo invaluit. Veteres enim id ignorarunt, adeoque nec vocabulum ſuppeditat Latina lingua, quod ejus indolem exprimat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. I*, 24. Ejus aequitatem ex jure pignorandi, quod ſingulis competere exiſtimant, oſtendere conantur Grot. *de jure belli & pac. III*, 2, 7, 3. & Bodin. *de Rep. I*, 10. Sed hanc ſententiam jure merito rejecit Hert. ad Pufend. VIII, 6, 13. & ante eum Ziegl. *de jure majeſt. I*, 34, 8. ubi hic §. XXXII. jus illud magis ex jure belli derivari poſſe, exiſtimat. Et ſane ſi reſpublica injuriam ſibi, civibuſque illatam, bello recte vindicat: (§. CCXLV.) poterit etiam procul dubio ob injuriam uni alterive civium illatam manus alterius rebus injicere, niſi exiſtimare velis, non id, quod minus eſt, licere reipublicae, quum plus omnino liceat.

An & quomodo imperium in victos adquiratur. §. CCVI. Ceterum, quum in ſtatu naturali defenſionis jus tantiſper duret, dum hoſtis animum hoſtilem nondum depoſuit, (Lib. I. §. CLXXXIII, 25.) eum vero non depoſuiſſe videatur, qui eo ſe adduci non patitur, ut nobiſcum redeat in gratiam, ſed quaſvis honeſtas pacis conditiones reſpuit: (ibid. *) 73. injuria ſane non fit victo, ſi perſequatur jus ſuum, donec debellatum ſit, 74. ipſumque ſibi imperium in victos vindicet, illudque 75. ſuo arbi-

Digitized by Google

arbitrio conſtituat, (§. CXLVI.) & 76. tamdiu exerceat, donec vel inita pace certi quid ſtatuatur, vel 77. gens, vi oppreſſa, re nondum compoſita, ſeſe in priſtinam libertatem vindicet, vel a priore imperante liberali cauſſa manu adſeratur (*).

(*) Et tunc quoque utroque caſu aequiſſimum eſt, ut urbes, provinciae, genteſque recuperatae gaudeant jure poſtliminii: (§. CCIV, *69.*) adeoque priora jura recipiant, ſi illis nulla culpa, cur in hoſtium poteſtatem pervenerint, poſſit imputari, aut certe non admodum liquidum ſit, an hoſti acrius reſiſtere potuiſſent. Hinc, quum reipublicae Ultrajectinae, diſcedentibus Gallorum praeſidiis, de jure *ποστλιμινίου* controverſia mota eſſet a Friſiis, eo, quod illa ſeſe ultro dedidiſſe diceretur: Ultrajectini tamen priorem locum & ſtatum recuperarunt. Huber. *Praelect. ad digeſt. Lib.* XLIX. *tit. XV.* §. *IX.* Aliud tamen dicendum omnino videtur, ſi urbs, vel provincia, quae immemor fidei, imperantibus datae, ad hoſtes ultro deſciverat, armis reciperetur. Tunc enim indigna omnino eſſet hoc beneficio, ac proinde victoris in arbitrio eſt, cujus illam conditionis eſſe velit. Tale exemplum a Romanis factum novimus in Brutios, Lucanos, Campanos, qui ad Hannibalem defecerant, & maxime in Capuam, quae tantum abeſt, ut priſtina jura receperit, ut jure municipii, magiſtratibus, agro privata, in praefecturae formam redacta ſit. Liv. *XXVI, 16. ſequ.*

§. CCVII. Alterum jus majeſtatis, quod tranſeuntibus accenſeri poteſt, eſt JUS PANGENDI FOEDERA, per quae intelligimus conventiones gentium liberarum de rebus, ad utriuſque, vel alterius reipublicae utilitatem pertinentibus. Ex qua definitione ſatis patet, 78. eorum alia eſſe AEQUALIA, in quibus par eſt omnium foederatorum conditio: alia 79. INAEQUALIA, in quibus non par & aequum jus omnibus tribuitur, ſed alius foederatus deterioris, alius melioris conditionis eſt: id quod 80. tum ratione PRAESTANDORUM, tum ratione MODI PRAESTANDI, contingere poſſe, exempla quam plurima docent (*). Quid foedus, idque vel aequale vel inaequale?

(*) Sic ſaepe foederatus potentior minus potenti promittit ſubſidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel navium, & claſſiariorum numerum, & ſibi vel nihil, vel parum reſtipulatur. Tunc inaequale eſt foedus ratione PRAESTANDORUM. At ſaepe foederibus cavetur, ut reſpublica una alteram comiter veneretur, ne cui bellum injuſſu alterius faciat, ne claſſem habeat, ut tributum annuum pendat, ne fabros habeat, neque ferro, niſi in agricultura, utatur. 1. *Sam. XIII, 19, 20.* Quod & in primo foedere Porſenae cum populo Romano expreſſum eſſe, monet Plin. *Hiſt. nat. XXXIV, 14.* Quae omnia ſunt foedera inaequalia ratione MODI PRAESTANDI, ſiquidem alter foederatorum alterius veluti clientem ſe hoc praeſtandi modo profitetur.

§. CCVIII. Quumque gentes liberae de rebus omnibus, quae ad unius, vel utriuſque reipublicae, utilitatem pertinent, paciſci poſſint: (§. CCVII.) ſequitur, 81. ut & ea, quae jam antea ex juris naturae praeſcripto debentur, ſibi ſtipulari queant gentes & reſpu- Itemque vel ſimplex amicitiae vel ſingularis praeſtationis.

Digitized by Google

reſpublicae: quae foedera SIMPLICIA vel AMICITIAE vocare licebit (*), & 82. alia, ad quae praeſtanda alias gens genti non eſſet obſtricta: qualia foedera SINGULARIS PRAESTATIONIS adpellamus: Et 83. priora quidem ideo non ſunt fruſtranea, quod & non alia eſt certa ratio alterum ad praeſtanda officia humanitatis obligandi, quam per pacta, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) & ſaepe contingit, ut per bellum ceſſent officia humanitatis, (§. CCI, 52.) adeoque vel maxime neceſſarium eſt, ut per pactiones, & foedera redintegretur amicitia.

(*) Ad haec foedera Grotius *de jure & belli pac. III*, 15, 5. refert etiam ea, quae de jure hoſpitii, & de mutuis commerciis ineuntur, quatenus gentes utraque ſibi invicem jure naturali debeant. Enimvero, quum jus hoſpitii plura complecteretur officia, quae ex ſolo jure naturali non debebantur, de quibus accurate, ſuo more, egit Jo. Schulterus *de jure hoſpitii diſſ.* II. utrum vero extraneis, & quae commercia, concedenda ſint, in cujusvis reipublicae ſummorumque imperantium arbitrio poſitum ſit: (§. CLXXXIX, 186.) vix eſt, ut umquam haec foedera ad ea referri queant, quibus ſibi gens a gente nihil aliud, quam quod jure naturali debetur, ſtipuletur. Sane de nullis foederibus difficiliorem eſſe conſultationem, quam de foederibus commerciorum, exemplo ex Jac. Baſnagii *Hiſt. Belg. Tom. I. p.* 51. *&* 439. oſtendit vir celeberrimus, Jo. Jac. Maſcov. *diſſ. de foeder. Commerc.* §. *VI.* & foederum iſtorum memoriam in numis conſecrarunt Athenienſes, Smyrnaei, Epheſini & Alexandrini, ceu idem vir doctiſſimus probavit ex Ezech. Spanh. *de uſu & praeſt. numiſm. Diſſ.* III. *p.* 143. & *Diſſ.* XIII. *n.* IV. nec non ejuſdem *Orbe Rom. Cap.* IV. Vaillantio *de numis Imp. Graec. p.* 221. Quis vero foedus ſimplex amicitiae diuturnam conſultationem requirere, aut dignum videri, quod his monimentis aeternitati conſecretur, dixerit?

Foedera quaedam pacis tempore ineuntur.

§. CCIX. Utile alicui genti aliquid eſſe poteſt vel pacis, vel belli tempore: ex eoque conſequitur, 84. ut foedera alia ad PACEM, alia ad BELLUM pertineant. Quumque plerumque interſit reip. & pacem quam maxime ſtabilem & diuturnam eſſe, & cives fructum inde capere quam uberrimum: ad priorem finem merito referimus 85. foedera fidejuſſoria, quibus, pacis leges ſancte ſervatum iri, fide ſua promittunt, auxiliumque parti laeſae pollicentur ſponſores pacis (*): 86. foedera item de munimentis novis non exſtruendis, vel 87. praeſidiis noſtris in munimenta quaedam tuendorum finium cauſſa admittendis, quae vocantur *barriere tractaten*. 88. de ſubditis militibuſque fugitivis non recipiendis: 89. de receptu hoſtibus non dando, & ſimilia: ad poſteriora 90. foedera, quae commerciorum mutuorum cauſſa ineuntur.

(*) De his foederibus legi meretur Ulr. Obrechti *diſſ. de ſponſore pacis*, quae inter academicas ſeptima eſt, & Henr. Coccеii *de guarantia pacis. Francof. juxta Viadr. MDCCII.* Praecipua, quae hic moveri ſolet, quaeſtio haec eſt, an qui pro pace tuenda ſpoponderunt, generatim ad ineundam belli ſocietatem obſtricti

ſtricti ſint, ex quacumque cauſſa pacis leges violentur? id quod recte jam pridem negavit Puſendorfius *de jure nat. & gent.* VIII, 8, 7. ſi ex nova cauſſa pax rumpatur. Uti enim omnes fidejuſſiones ſunt ſtricti juris, & abſurda futura eſſet creditoris poſtulatio, qui a fidejuſſore exigeret debitum, quod poſt fidejuſſionem demum contraxerit debitor principalis: ita non magis juſta eſſet poſtulatio principis, vel reipublicae, urgentis, ut pacis ſponſor arma corripiat, ſi bellum ex nova plane cauſſa exarſerit. Neque enim iſte ſpopondit, niſi in eum caſum, ſi pax conventa rupta fuerit. Pax autem, ceu recte obſervavit Grotius *de jure belli & pac.* III, 20, 27. *ſequ.* tunc demum rupta cenſetur, ſi aliquid factum eſt vel contra id, quod omni paci ineſt, vel contra id, quod pacis legibus expreſſum eſt, vel contra id, quod ex cujuſque pacis natura debet intelligi. Res procul dubio veriſſima eſt, quod ad theſin attinet: quamvis, ubi in hypotheſi quaeritur, ſitne hic *caſus foederis*, nec ne? tota haec quaeſtio innumeris implicata ſit erroribus, ceu exempla recentiſſima ſatis ſuperque oſtendunt.

§. CCX. Sed & belli temporibus varia foedera utilitatis ſuae cauſſa pangunt gentes liberae, ſive cum AMICIS, ſive cum ipſis HOSTIBUS. Uti enim cum illis paciſcuntur, modo 91. de jungendis adverſus communem hoſtem viribus, qualia ſunt illa, quae vocantur *offund defenſiv-allianzen*, modo 92. de libero tranſitu per territorium, & commeatu concedendo, modo 93. de ſe bello non interponendo, quae foedera dicuntur *neutralitäts-tractaten*: ita cum his ſaepe convenitur, modo 94. ſuper tributis pendendis, 95. vel dedendis urbibus, modo 96. de captivis redimendis permutandiſve, de quibus foederibus, quae vocantur *cartels*, ex inſtituto egit Hert. *diſſ. de lytro:* modo 97. de induciis aliquot horarum, dierum, vel menſium, concedendis (*), & ſimilibus, quae in bello incidere ſolent, negotiis. Quaedam tempore belli.

(*) Ubi quaeri ſolet, a quo momento tempus illud currat? Equidem Grot. *de jure belli & pac.* III, 21, 5. a quo die menſura aliqua temporis incipere dicatur, eum diem intra menſuram non eſſe ſtatuit: ſed eum jam ſolide refellit Puſendorff. *de jure nat. & gent.* VIII, 7, 8. Itaque rectius ac ſimplicius creditur, ſi induciae placuerint a kalendis Juliis ad kalendas Septembres, utraſque illas kalendas comprehendi: itemque, ſi a kalendis Juliis per triginta dies factae ſint, kalendas Julias primum illarum diem eſſe, & pridie demum kal. Auguſti jus arma corripiendi reviviſcere.

§. CCXI. Praeterea utilitas illa, ob quam foedera iniri ſolent, vel ad perſonam imperantis pertinet, vel ad ipſam rempublicam. Ex quo ſequitur, 98. ut foedera alia PERSONALIA, alia REALIA ſint, & 99. illa cum perſona exſpirent; haec, exſtinctis etiam populi rectoribus, qui illa inierunt, perdurent. Ex ipſis vero definitionibus, hoc paragrapho datis, facile intelligitur, 100. foedera omnia, quae ad conſervandum tantum principis vel familiae ſtatum ſunt comparata, perſonalia; quaecumque vero ad ipſius reipubli- Quaedam perſonalia, quaedam realia ſunt.

publicae utilitatem facta ſunt, realia eſſe (*). Ad quam unicam regulam ea omnia, quae Pufendorſſius *de jure nat. & gent. VIII, 9, 6. ſequ.* diſſeruit, quam commodiſſime referri poſſunt.

(*) Aliquoties haec quaeſtio incidit, imperio Regibus a Romanis abrogato. Quum enim Sabinis foedus interceſſiſſet cum regibus: ſtatu reip. in popularem commutato, negarunt Sabini, Romanos ex foederibus illis, cum Tarquinio initis, fructum capere poſſe, bellumque indixerunt Romanis, ὡς λελυμένων σφίσι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς πεπαυμένος ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τοὺς ὅρκους· *quaſi ſoluto foedere, poſt ejectum regno Tarquinium, quocum foedus ictum fuerat.* Dionyſ. Hal. *Ant. Lib. V. p. 307.* Idem poſtea anno ab V. C. CCLXVII. cauſſati ſunt Hernici, negantes, foedus ſibi umquam interceſſiſſe cum populo Romano: quod autem cum rege Tarquinio ictum ſit, ſe jam finitum exiſtimare, quum is imperio exutus in exſilio ſit mortuus. Dionyſ. *Lib. VIII. p. 530.* Sed quum uterque populus, armis Romanorum victus, foedus hoc iniiſſet, (Vid. Dionyſ. *ibid. Lib. IV. p. 252. ſequ.*) nemo dubitare poterat, quin id non cum ſolo Tarquinio, ſed cum ipſa republica Romana eſſet initum, adeoque illud, & expulſo Tarquinio, perdurare oporteret.

An foedera & ſociis proſint? §. CCXII. Quod reipublicae utile eſt, id & ſociis foederatiſque illius reip. prodeſt: ac proinde 101. foederibus non modo nobis, verum etiam ſociis & foederatis, conſulere ſolemus, 102. ſive illorum generatim fiat mentio, ſive ſpeciatim & nominatim exprimantur. Ubi res ipſa docet, 103. poſteriore caſu non ad alios proferendum eſſe foedus, quam qui nominati ſunt in foederis legibus: 104. priore autem illud omnibus ſociis prodeſſe, qui tempore icti foederis ſocii fuerunt, 105. non illis, qui poſtea demum adſciti ſunt (*), quum pacta ad ea, de quibus non fuit cogitatum, non ſint producenda. (Lib. I. §. CCCXCIII, 21.)

(*) Ex facto haec incidit quaeſtio, quum Hannibal Saguntum obſidione premeret. Romani enim, Hannibalem eos injuſte adortum, querebantur, quia ex icto cum Carthaginienſibus foedere & a ſociis Romanorum abſtinere tenerentur Carthaginienſes. Hi foedere comprehendi negabant Saguntinos, quia eo tempore, quo foedus eſſet initum, nondum fuerint ſocii. Polyb. *Hiſt. III, 29.* Liv. *XXI, 19.* Sed quamvis Romanorum cauſſam tueatur uterque ſcriptor: non dubitarem tamen ego accedere Grotio, qui *de jur. bell. & pac. II, 16, 13.* & Carthaginienſibus non obſtitiſſe illud foedus exiſtimat, quo minus Saguntinis bellum inferrent, & Romanis jus fuiſſe, novos ſocios adſciſcere, eoſque adverſus Carthaginienſium vim defendere, ſtatuit. Nam nec Romani futuris ſociis diſerte caverant, adeoque exigere a Carthaginienſibus non poterant, ut ea, quae expreſſa non fuerant, &, de quibus cogitare vix poterant, ſubintelligerent: nec Carthaginienſes ſibi ſtipulati erant a Romanis, ne novos ſocios adſciſcerent, ac proinde nec obſiſtere poterant Romanis, novorum etiam ſociorum cauſſam ſuſcipientibus.

Quid ſponſiones, & §. CCXIII. Ceterum per ſe patet, quia foedus eſt liberarum gentium vel rerumpublicarum conventio, (§. CCVII.) 106. foedus

Digitized by Google

dus neminem pangere poſſe, praeter eos, quibus ut ita paciſcerentur, vel expreſſe, vel tacite, vel praeſumtive, mandatum ſit. Quare 107. quod miniſtri ſummae poteſtatis, ſine ejus mandato, promiſerunt, ratihabitione non ſequuta, non foederis, ſed SPONSIONIS nomine venit. Hinc certum quidem eſt 108. rempublicam non teneri, ut ratum habeat pactum, injuſſu ſuo ictum: 109. certum quoque, miniſtrum reipublicae, quacum pactus eſt, ad ſatisfactionem eſſe obligatum, quae ex faeciali Romanorum jure in eo conſiſtebat, ut nudus, revinctis in tergum manibus, dederetur (*): at 110. certum quoque eſt, plerumque cavillationem ſapere exceptionem non dati a republica mandati, quum reſpublica, quae civem ſumma cum poteſtate praefecit exercitui vel provinciae, eidem merito omnia cenſeatur mandaſſe, ſine quibus exercitus, vel provincia, immo ipſa reſpublica, ſervari non poſſet.

quid circa eas juſtum ſit?

(*) Exempla duo illuſtria ſunt apud Romanos, ſponſio puta Caudina, & Numantina, apud Liv. IX, 8. *ſequ.* LV, 15. Et Romani quidem tum irritum eſſe volebant foedus, quo Poſtumius Cos. & alii duces, exercitum ex Furculis Caudinis expediverant, quemadmodum nec ratum habebant turpem Hoſtilii Mancini pactionem cum Numantinis, cauſſati, utramque conventionem ſuo injuſſu factam eſſe. Sed quis dubitet, quin, exercitu in ancipiti periculo conſtituto, ducibus omnia conceſſa ſint, ſine quibus periculo explicari non poſſet, & quae tum e republica, tum e re militum eſſe, animadvertant? Omnino ergo aut ratae habendae ſponſiones illae, aut res in illum ſtatum, in quo ante ſponſionem fuerat, reſtituenda fuiſſet, ſi fidei ſervantiores, quam in excogitandis cavillationibus ingenioſiores eſſe voluiſſent Romani. Vid. omnino Chriſt. Thomaſii & Ge. Beyeri *diſſertationes de ſponſionibus Caudina & Numantina.*

§. CCXIV. Quia porro foedera ineunt gentes liberae: (§. CCVII.) facile intelligitur, 111. nihil intereſſe, noſtraene religioni addicti ſint, an alii, quam nos pro impia vel deteſtabili habemus: quia, quemadmodum privato non turpe eſt, cum alio, a religione ſua alieno, paciſci & contrahere: ita nec reipublicae, vel ejus rectoribus, vitio jure vertitur, ſi cum infidelibus ita paciſcantur, prout id exigit reipublicae utilitas. Nec jure divino (*) quidquam circa hanc veritatem, rectae rationis principiis ſubnixam, mutatum eſſe, erudite ac ſolide demonſtravit Grot. *de jure belli & pac. II, 15, 9. ſequ.*

An foedera pangere liceat cum infidelibus?

(*) Sic ſane conſtat, ante legem Moſaicam foedera cum Abimelecho contraxiſſe Abraamum & Iſaacum, cum Labane, quem idola coluiſſe certiſſime conſtat, Jacobum. *Gen.* XXI, 22. *ſequ.* XXVI, 26. XXXI, 44. Nec legem Moſaicam, jam latam, obſtitiſſe novimus Davidi & Salomoni, quo minus foedus cum Hieromo, Tyriorum rege, facerent. 2. *Sam. V*, 11. 1. *Reg. V*, 12. Et quis, quaeſo, ignorat foedera συμμαχικὰ Abraami cum Eſcole & Anero? *Gen. XIV*, 13. Davidis cum Achiſo, rege Philiſtaeorum? 1.

Sam. XXVII, 2. *ſequ.* & cum Thoi, rege Hemathenſium? 2. *Sam.* VIII, 10. Aſſae cum Benadado? 1. *Reg.* XV, 18. *ſequ.* Quae obverti ſolent huic doctrinae, ex 2. *Paral. XIX*, 2. *XXV*, 2. iis jam ſatisfecit Grotius *ibid.*

Officia circa foedera.

§. CCXV. Ceterum, quum foedera ſint conventiones: (§. CCVII.) conſequens eſt, 112. ut omnia, quae ſupra de pactis diximus, etiam circa foedera habeant locum: 113. Ut adeo nihil foederibus debeat eſſe ſanctius, 114. nihil foedifragorum perfidia deteſtabilius. 115. Ut tamen, quia nulla ſocietas alienam utilitatem ſuae anteponere tenetur, (§. XXIII, 74.) nec reſpublica foederata alteri ex foedere ſubvenire cogatur, ſi id ejus rationes non ferant, e. g. ſi ipſa bello prematur, vel alio modo periclitetur (*): nec 116. umquam foederatus ad bellum injuſtum, pro ſocio ſuſcipiendum, ſit obligatus.

(*) Attamen id tum demum juſtam rationem habet, ſi verum eſt periculum, non, ſi hujusmodi cauſſa perfidiae tantum obtenditur. Id verò plerumque fieri, tum inter rectores civitatum, tum inter privatos, quotidiana querela eſt: eamque amicorum ceſſationem ac tarditatem elegantiſſima fabula de caſſita, avicula, in ſegete nidulante, repraeſentavit Aeſopus apud Gell. *Noct. Attic. II*, 29. qui ideo monet, unicuique in ſe ipſo potiſſimum praeſidium eſſe debere, non in amicis & ſociis, hominibus, inani ſaepe opera, philoſopha ſententia, qui aureos montes plerumque polliciti, vix minima praeſtent. Quod & Ennius in ſatyris monuit apud eumdem Gellium, ubi haec ejus ſervatur ſententia:

Hoc erit tibi argumentum, ſemper in promtu ſitum,
Ne quid exſpectes amicos, quod tute agere poſſis.

Jus ſummorum imperantium circa pacem.

§. CCXVI. Haec de foederibus generatim: quorum nobiliſſima procul dubio ſpecies eſt pactum, quo bella inter gentes finiuntur, quodque FOEDERIS PACIS nomine venire ſolet. Quum vero pax ſit ſtatus reip. ordinarius, ac veluti naturalis, bellum ſtatus extraordinarius, & praeternaturalis: nemo non animadvertit, 117. imperantes & ad conſervandam tuendamque pacem, & ad illam, 118. ſi forte rupta ſit, quamprimum reformandam teneri: adeoque 119. ferina eſſe bella, quae non geruntur propter pacem, quae *una triumphis innumeris potior.*

Quid foedus pacis?

§. CCXVII. Per FOEDUS PACIS intelligimus conventionem inter gentes, bello mutuo implicitas, qua controverſiae per modum tranſactionis finiuntur. Ex qua definitione patet, 120. pacem omnem ſua natura eſſe debere perpetuam, adeoque, 121. ſi tantum ad certum tempus, quantumvis longum, tranſigatur, non pacem iniri, ſed inducias tantum (*), quia ita nec controverſia, quae gentes illas colliſit, finitur, & manet adhuc certandi propoſitum: qualem ſtatum non ad pacem, ſed ad bellum pertinere, jam ſupra obſervavimus (§. CXCI.)

(*) Et

(*) Et tamen ſaepe hujuſmodi induciae pacis nomen adſumunt, quia interea non ſolum actus belli, ſed & ſtatus, plane videtur ceſſare, perinde ac ſi hoſtilem animum plane depoſuiſſent belligerantes. Ita Lacedaemonios in annos L. Romanos in annos C. pacem feciſſe novimus. Juſtin. *Hiſt. III.* 7. Liv. *I*, 15. Sozom. *Hiſt. eccleſ. IX*, 4. Recentiora exempla Hiſpanorum & Luſitanorum, Suecorum & Danorum, Anglorum & Scotorum, Venetorum & Turcarum, qui vix aliter quam ad certum tempus de pace cum Chriſtianis conveniunt, collegerunt Puſendorff. *de jure nat. & gent. VIII*, 7, 4. *& ibi* Hertius *p.* 1249.

§. CCXVIII. Quum ergo pax coaleſcat per modum tranſactionis: (§. CCXVII.) conſequens eſt, 122. ut fiat dato aliquo, vel retento, vel promiſſo: nec 123. in pacis conditione requiratur aequalitas: neque adeo 124. alteruter paciſcentium jure conqueri poſſit de laeſione, quantumvis enormiſſima: quum plerumque victor victo conditiones qualeſcumque ferat, & ita natura eveniat, ut hic duriores quaſdam conditiones admittere, quam plane perire, malit (*).

An ei ob[illegible] exceptio laeſionis?

(*) Dummodo ex ipſis pacis legibus, victum has conditiones vere admiſiſſe, conſtet. Si enim per cavillationem calumnioſamque interpretationem, aut plane per vim apertam, duriores conditiones, in quas numquam conſenſit, victo obtruduntur: jure hic, ſibi injuriam fieri, conqueritur. Sic inſignis cavillator erat Q. Fabius Labeo, qui, quum Antiochus rex dimidiam partem navium Romanis tradere deberet, omnes ejus naves productas medias diſſecuit, ut Antiochum tota claſſe ſpoliaret. Valer. Max. VII, 3. quam decipiendi artem fortaſſis a Campanis didicerat, quos ipſos quoque arma, ab hoſtibus pro parte dimidia tradenda, diſſecuiſſe, memoriae prodidit Polyaen. *Stratagem. VI*, 15. Et quis non deteſtetur apertam vim, qua victis Romanis, quibuſcum tranſegerant tamen, inſultabant Galli Senones, quum illis mille pondo auri ex foedere adpendentibus, hi non modo pondera iniqua adferrent, ſed & ponderi adderent gladium, dicerentque: *vae victis eſſe.* Liv. *V*, 48.

§. CCXIX. Multo minus ergo 125. paci, paullo durioribus conditionibus initae, recte opponitur exceptio metus. Neque enim illi exceptioni umquam locus eſt, ſi jus cuidam fuit, alterum ad dandum aliquid faciendumque cogendi. (Lib. I. §. CVIII, 42.) Bellum autem inter gentes aeque juſtum eſt cogendi medium, ac judicis auctoritas inter ejuſdem reipublicae cives. (§. X, 24.) Neque obſtat, bellum injuſtum alterum geſſiſſe, adeoque vel eo nomine vim injuſtam adhibuiſſe videri victorem, victo duriſſimas conditiones extorquentem. Praeterquam enim, quod judicium de juſtitia belli neuter belligerantium ſibi jure adrogat, quippe in ſua cauſſa judex futurus: remiſiſſe omnino injuriam illam videtur victus, dum cum victore tranſegit, & ad ἀμνηςίαν, quae omnibus hujuſmodi foederibus inſeri ſolet, ſeſe obligavit. (*)

Nec no[illegible] exceptio quod metus cauſſa

Digitized by Google

(*) Et ita facile intelliges, quid reponendum ſit Puffendorffio, qui, huic exceptioni locum eſſe, contra Grotium (*Lib. II. Cap. XVII. §. XX. & Lib. III. Cap. XIX. §. XI.* defendit *in jure nat. & gent. VIII*, 8, 1. Aliud enim eſt, exceptionem quod metus cauſſa paci opponere; aliud, ideo bellum redintegrare, quia pars victrix, uſa occaſione, vi aliquid contra pacis leges egerit. Poſteriore enim caſu juſtam belli cauſſam naſci, facile largimur: (§. CXVIII. *) prius autem fieri poſſe negamus. Et haec tamen parum diſtinxiſſe videtur Puſendorffius. Immo rem illud ipſum exemplum, quod ibi allegat, ſatis illuſtrat. Quaerit Polybius *Hiſt. III*, 30. an juſtum fuerit bellum Punicum ſecundum, quod adverſus Romanos ſuſceperint Carthaginienſes? Idque non obſcure adfirmat, ex ea ratione, quod Carthaginienſes καιρῷ πεισθῆτε ἀμύνεσθαι τοὺς σὺν καιρῷ βλάψαντας, *occaſione utantur, ulciſci eos, qui per occaſionem temporum ipſis nocuerint.* Quod perinde eſt, ac ſi ſcripſiſſet, prodeſſe Poenis debuiſſe exceptionem quod metus cauſſa, quia Romani quondam, iis inter res domi ancipites verſantibus, Sardiniam magnamque vim pecuniae extorſerint. Sed ſane in pacis legibus inter Romanos & Carthaginienſes de Sardinia nihil fuerat cautum, ac proinde injuſte, & contra pacis leges, eam occupaverant Romani, ſola invitante occaſione, quod Carthaginienſibus domi eſſet, quod agerent, ceu ipſe fatetur Polybius *I*, 88. Quare non paci, qua bellum Punicum primum compoſitum, exceptionem metus opponebant Carthaginienſes, ſed, pacem illam a Romanis ruptam eſſe, occupata per occaſionem Sardinia, conquerebantur.

An & pax cum civibus rebellibus ſervanda?

§. CCXX. Quaerunt Grot. *III*, 19, 6. & Puſendorffius *de jure nat. & gent. VIII*, 8, 2. an & pax, cum civibus rebellibus inita, ſervanda ſit? Id quod contra Boxhornium *Inſt. polit. I*, 14, 19. & Lipſii ſententiam recte adfirmant. Quum enim pax coaleſcat per modum tranſactionis, (§. CCXVII.) is vero, qui cum eo, a quo laeſus eſt, tranſigit, remiſiſſe illi injuriam, cenſeatur: ſequitur ſane, 126. ut & imperantes his hominibus immorigeris gratiam fecerint delicti, adeoque 127. pax illa, niſi ex nova cauſſa, ſalva juſtitia, reſcindi non poſſit, praeterquam, 128. ſi illa ob inſignem rebellium dolum, vel ſtatum principis, cum illis paciſcentis, ab initio non conſliterit (*).

(*) Ita quum a. MCCCCLXXXVIII. Brugenſes Maximilianum I. Regem ad ſe in urbem invitatum, inaudita paene perfidia, cepiſſent, & ad pactionem ſatis turpem adegiſſent: tantum abeſt, ut illa poſtea rata eſſe videretur Friderico Imp. ut Machliniae in procerum conventu decerneretur, Maximilianum promiſſis illis non teneri. Jo. Joach. Muller. *Reichstags-Theatr. in Maximil. I. Act. I. Cap. VIII.* Et ſane, quum dolo malo injuſtiſſimaque vi principem in captivitatem redegiſſent cives, eumque non prius dimitterent, quam omnia ex eorum ſententia promiſiſſet: promiſſum hoc vi injuſtiſſima extortum fuit, adeoque obligare illum non magis potuit, quam quod nobis latro aliquis extorquet.

Obligatio pacem paciſcentium,

§. CCXXI. Ceterum, quemadmodum aliorum foederum, (§. CCXV, 13.) 129. ita & pacis leges ſumma religione ſervandas, ac

ae proinde 130. & tempus, intra quod illas impletum iri, promiſſum eſt, ſtricte interpretandum, & 131. ne moram quidem purgare licere, facile patet. Vid. Grot. *III*, 20, 25. Sed & id nemo non intelligit, 132. MEDIATORES, qui officium conciliandae inter belligerantes pacis in ſe ſuſceperunt, & SPONSORES, qui, veluti pro paciſcentibus ſpoponderunt, ex pacto obligari paciſcentibus (*), ſiquidem, dum illi in ſe receperunt id officium, etiam ad id, quod exigit hoc officium, ſeſe obſtrinxiſſe cenſentur. Ex quo porro colligimus, 133. mediatorum eſſe, non uni parti favere prae altera, ſed 134. utriuſque cauſſam ſine amore vel odio expendere, 135. & aequa quaevis, atque utiliſſima utrique ſuadere: 136. ſponſorum vero, dare operam, ut pacis legibus ex utraque parte ſatisfiat, & 137. illi parti, quae contra illas laeditur, ope, ac conſilio, quin & copiis promiſſis, ſubvenire. rum mediatorum & ſponſorum.

(*) Idem dicendum de OBSIDIBUS, id eſt, perſonis, pro fide paciſcentis reipublicae veluti oppignoratis, ſive ultro & ſua voluntate acceſſerint, ſive ab eo, qui imperium habet, dati ſint. Grot. *de jure belli & pac. III*, 4, 14. Priore enim caſu ex ſuo conſenſu obligantur, poſteriore ex conventione inter imperantem ſuum, & alterum, quocum pax coaluit, inita. Hinc vero colligimus, 1. non eſſe obſidum fugere, nec 2. reipublicae, obſides veluti poſtliminio recipere. Unde Cloelia obſide fugiente, recte poſcebat Porſena, ut obſes dedatur, ſi non dedita fuerit, pro rupto ſe foedus habiturum, interminatus. Recte etiam Romani hoc pignus pacis ex foedere reſtituerunt. Liv. *II*, 13. 3. Obſides non eſſe pro ſervis aut bello captis habendos, adeoque 4. nec bona mortuorum, tamquam inteſtabilium, fiſco poſſe vindicari, quamvis duro illo ac aſpero jure uterentur Romani. *l.* 31. *D. de jure fiſci*. 5. Eorum obligationem cum perſona exſtingui, ac proinde uno obſidum mortuo, pro altero tantum λύτρον deberi. 6. Pace rupta, obſidos in vinculis haberi libertateque & bonis ſpoliari poſſe, quamvis durius ſit, eoſdem occidere, ſi pax, ſine eorum culpa, rupta ſit. Sed de his plura Grotius *de jure belli & pac. III*, 20, 52. *ſequ.* Pufend. *de jure nat. & gent. VIII*, 8, 6. Schilter, opuſculo ſingulari *de jure obſidum*.

§. CCXXII. Quum imperantibus competat jus pangendi foedera, & pacem cum hoſtibus redintegrandi, (§. CXXXVII, 39. 42.) id vero ſine internunciis fieri non poſſit: conſequens eſt, 138. ut iiſdem competere debeat JUS MITTENDI LEGATOS. Et quum is, qui legatos alterius recipit, eo ipſo illis liberum acceſſum reditumque promittere merito cenſeatur: (Lib. I. §. CCCXCI. 10.) conſequens eſt, 139. ut legati & apud hoſtes debeant eſſe ſacroſancti, & non modo 140. juriſdictione ejus, ad quem miſſi ſunt, exemti, qua de re egregia ſunt, quae commentatus eſt V. A. Corn. van Bynkersh. libello eximio, *de foro legatorum*, verum etiam 141. facultate praediti, ea omnia loquendi, ſcribendi, agendi- Jus mittendi legatos, eorumque ſanctimonia.

 gendi-

gendique, quae reſpublica loqui, ſcribere, agere juſſit, dumne 142. hoſtilem animum adverſus principem vel rempublicam, ad quam venerunt, oſtendant (*).

(*) Hujus hoſtilis animi ſi luculenta argumenta exſtent, nec princeps vel reſpublica legatum admittere cogitur, & finibus excedere eum jure meritoque jubet, quod & tunc fieri ſolet, quando, rupto foedere, bellum cum iis, qui illum miſerunt, exardeſcit. Neque enim tenemur hoſtem intra fines, & veluti domum noſtram, recipere, adeoque nec ejus miniſtrum vel mandatarium.

Varii gentium mores circa legatos.

§. CCXXIII. Reliqua, quae de legatis dici poterant, & prolixiſſime traduntur a Marſelario, Wicquefortio, & aliis, aut ex paucis his principiis fluunt, aut ad mores potius gentium, quam juris gentium praecepta, pertinent. Qualia ſunt, quae de legatorum juriſdictione in familiam ſuam, de eorumdem ſacris domeſticis, immunitate, aedibus, earumque jure aſyli, itemque de ſollemni eorum receptione & dimiſſione, de ſalutationibus eorum, ipſiſque variis eorum ordinibus, honorum titulis, ſimilibuſque quaeſtionibus, diſputantur: nec non quod vulgo in mores ivit, ut tempore belli inviolabilitate gaudeant tubicines & tympanotribae, quemadmodum apud Graecos κήρυκες, quorum jam apud ipſum Homerum *Odyſſ.* κ. *v.* 59. & 102. & τ. *v.* 244. & *Iliad. Libro decimo v.* 14. & 178. ſaepius fit mentio. Sed iis nos quidem hic jam immorari nolumus.

Cap. X.

DE OFFICIIS CIVIUM.

§. CCXXIV.

Officia civium vel generalia vel ſpecialia.

QUid juris ſummo imperanti tum in republica, tum extra illam, competat, pluribus hactenus diximus. De CIVIUM OFFICIIS nobis eo brevioribus eſſe licebit: quo facilius illa ex ipſis imperantium juribus, tamquam correlata illorum, (Lib. I. §. VII.) derivantur. Nimirum quum cives, vel tamquam cives, vel prout aliquae partes reipublicae illis creditae ſunt, conſiderari poſſint: 1. eorum OFFICIA vel GENERALIA ſunt, vel SPECIALIA, quorum *illa* ex communi obligatione, qua ſummo imperio obſtricti ſunt, *haec* ex peculiari, quo in republica funguntur, munere prono alveo fluunt.

§. CCXXV.

Digitized by Google

Generalia officia erga rempublicam.

§. CCXXV. Officia generalia debentur vel ipſi *reipublicae*, vel ejus *rectoribus*, vel reliquis, quibuſcum in ſocietate vivunt, *civibus*. Quum enim tota RESPUBLICA ſit ſocietas, unuſquiſque vero ſocius obligatus ſit ad actiones ſuas communi ſocietatis fini attemperandas: (§. XXII, 65.) ſequitur, 2. ut civis ſecuritate ac ſalute publica nihil prius, nihilque antiquius habere, & 3. nec vitam, nec opes ea cariores habere (*), ſed 4. ejus commodis, quavis juſta honeſtaque ratione, ſtudere debeat.

(*) Eſt haec illa obligatio erga patriam, quam eo uſque produxerunt veteres, ut eam omnes omnium caritates complecti, neminemque pro ea mortem oppetere dubitare debere, tradant. Cic. *de offic. I*, 17. *III*, 23. Nam notum eſt πολυθρύλλητον illud: *Dulce eſſe, pro patria mori.* Quod exagitans Jo. Clericus *Art. crit. II*, 2, 5, 16. neſcire ait homines, quid per vocabulum iſtud *patriae* intelligant. *Reipſa enim*, inquit, *quid erat patria Athenienſi aut Romano? Si ſolum intelligas, Italia & Attica; pro quibus cur pulcrum ſit mori, nulla ratio eſt, potius quam pro Africa, aut pro Aſia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus ſis, quam alia quaevis, in qua commode vitam degere queas: ſtultumque adeo eſt, mori pro agello in occaſum, aut in ſeptentriones ſpectante, potius, quam vivas, in alio, qui magis ad orientem ſolem, aut ad meridiem vergat. Si homines malis: quae fuerunt reſpublicae Athenienſis & Romana, praeter ſocietates latronum, ſi eas probe introſpiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat.* At inania haec ſunt, & de quibus vere dicas:

Nil intra eſt oleam, nil extra eſt in nuce duri.

Patriam enim nec agellus conſtituit, ad orientem vel occidentem ſitus, nec coetus hominum, qua hominum, cui plures ineſſe poſſunt latrones, nebulones, & ſtolidi: ſed ipſa illa ſocietas civilis, a cujus ſalute noſtra omnium ſalus pendet. Unde ſatius omnino eſt, ſalva republica mori, quam ruptum videre illud ſocietatis vinculum, quo ſolo vita, libertas, dignitas, & fortuna noſtra continentur. Sane Jeremias, propheta, aliter philoſophatur, quam Jo. Clericus. *Utilitati*, inquit, *ſtudete illius civitatis, in quam ego Deus vos abduci paſſus ſum, & orate pro ea ad Jehovam. Si enim illi bene eſt, & vobis bene erit. Jerem. XXIX*, 7. Nonne & hi captivi reponere potuiſſent: an ſtudeamus nos utilitati agri illius potius, quam alterius cujuſvis? An oremus pro tot latronibus, idololatris, impuris, laſcivis, quibus civitas illa Babylonica differta eſt? Sed non eos jubet Deus ſtudere utilitati agri Babylonici, nec hominum, illum colentium, ſed reipublicae, qua ſalva, & ipſi ſalvi futuri ſint.

Erga ſummos imperantes.

§. CCXXVI. Deinde, quum in eo poſita ſit veluti vita reipublicae, ut cives omnes voluntates ſuas voluntati ſummi imperantis ſubmittant: (§. CXV, 52.) conſequens eſt, 5. ut boni cives SUMMIS IMPERANTIBUS, tamquam ſuperioribus, obligentur ad amorem venerationis & obedientiae, (Lib. I. §. LXXXVI.) adeoque 6. non modo ſumma reverentia eos proſequi, (*) ſed & 7. eorum legibus & juſſibus promtum obſequium praeſtare, nec 8.

eos,

eos, tamquam ſacroſanctos, verbis factiſve laedere (§. CXXXII, 15. ſequ.) debeant. Quumque praeterea illis ex pacto ſint obligati: (§. CXII, 38.) facile intelligitur, 9. cives imperantibus obſtrictos eſſe ad fidelitatem, iiſque incumbere, 10. ut nec ſtatum reipublicae convellant, nec 11. novis rebus ſtudeant, nec 12. ulli alii magis, quam imperantibus ſuis adhaereant.

(*) Eaque non modo interna, ſed & externa, quae in certis honorum titulis geſtibuſve, in quavis republica recepus, conſiſtunt. Ita apud Perſas cives oportebat προσκυνεῖν, reges appellare βασιλέας βασιλέων, iiſdem acclamare: *Vivas a tenum*, cetera. De aliis honorum titulis, geſtibuſque, ex inſtituto egerunt alii, in primis Becmann. *Notit. dignit. diſſ. VI.* Quamvis vero, ut his ritibus verbiſque honoris utantur cives, jure exigant imperantes: non tamen ulla eſt ratio, quamobrem ad eadem cogi poſſint extranei, veluti legati principum & rerumpublicarum, qui, ſi ex ſuae gentis ritu reverentiam exhibuerint principi extero, officio ſuo omnino videntur defuncti. Conf. Corn. Nep. *Conon. Cap. III.*

Erga concives. §. CCXXVII. Praeterea, quum ſociorum ſit, ita vivere cum ſociis, uti id communis ſocietatis finis exigit: facile patet, 13. bonorum civium eſſe, cives ſuos amare, 14. cum iiſdem pacifice vivere, 15. & non modo ſuum cuique tribuere, ſed & 16. civibus plus humanitatis, quam extraneis, exhibere: denique 17. non obtrectare inter ſe, aut invidere aliis, quos aut natalium ſplendor, aut imperantium benevolentia, aut eximia quaedam merita ad ſublimiorem dignitatem evexerunt, aut 18. qui eminent virtutibus (*), aut qui denique 19. in colligendis opibus fortunam paullo benigniorem, quam alii, experti ſunt.

(*) Eſt hoc vitium potiſſimum democratiis admodum familiare: quippe quae nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferre poſſunt. Hinc ferale illud Epheſinorum decretum, ob quod eos dignos eſſe aiebat Heraclitus, ut omnes adulti morerentur: Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω. εἰ δὲ τις τοιοῦτος, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων. *Noſtrum nemo meritis excellat, quoniam, ſi quis erit talis, alibi degat, & cum aliis.* Diog. Laert. IX, 2. Quot viri praeclari Athenis labefactati ſint illa teſtula, quam ὀστρακισμὸν vocabant, ex hiſtoria eorum ſatis notum eſt. Vid. Corn. Nep. *Themiſtocl. Cap. VIII. Ariſtid. Cap. I. Cimon. Cap. III.* Sigon. *de republ. Athen.* II, 4.

Specialium officiorum fundamenta. §. CCXXVIII. Specialia civium officia omnia ex fine illius muneris, quo in republica funguntur, fluunt: ac proinde 20. res ipſa docet, ſingulos obligatos eſſe ad ea omnia facienda, quae fini muneris ſui conveniunt, 21. eaque omnia omittenda, quae fini illi muneris ſui repugnant: ſed & 22. ad nullum ambiendum munus, cui ſe impares eſſe intelligant. 23. Ex quibus paucis regulis, quae ſint officia ducum, conſiliariorum, legatorum, quaeſtorum,

Digitized by Google

ſtorum, magiſtratuum, judicum, miniſtrorum eccleſiae, profeſſorum & doctorum, militum (*), facile unuſquiſque intelligit.

(*) Itaque non neceſſarium fuerit, ad ſingulorum officia ſpecialia deſcendere. De iis tamen ſatis prolixe egit Puſendorff. *de offic. hom. & civ. II*, 18, 7. *ſequ.* quem hic conſuli velim ab iis, qui talia requirunt.

§. CCXXIX. Ceterum 24. officia civium generalia tamdiu durare, quamdiu cives ſunt, 25. ſpecialia tamdiu, quamdiu certis muneribus praeſunt, facile intelligitur. Civis autem aliquis eſſe deſinit variis modis. Quum enim reſpublica conſtet ex hominum multitudine, (§. CVIII, 23.) quam *populum* adpellamus: ſequitur, 26. ut, exſtincto diſperſove populo, (quod terrae motu, bello, inundationibus, ſimilibuſque calamitatibus publicis contingere poteſt,) pauci ſuperſtites cives eſſe deſinant, niſi hi ſtatum ſuum tantiſper tueantur, dum in juſti populi numerum iterum excreverint: (*) 27. non autem deſinere quem civem eſſe, ſi populus debellatus alii civitati, tamquam provincia, adcreſcat, quia tunc alterius civitatis fit civis, nec 28. ſi formam mutet reſpublica, quia tunc idem populus manet. *Civis aliquis eſſe deſinit, everſa republica.*

(*) Paucos illos ſuperſtites ad modum privatorum ſibi adrogare poſſe dominium rerum, quas antea populus poſſederit, non autem imperium illius populi, cenſet Grot. *de jure belli & pac. II*, 9, 4. Sed quamdiu ſuperſtitibus manet animus, habendi communem imperantem, ei ſubmittendi voluntates ſuas, vireſque omnes ſecuritatis externae internaeque cauſſa uniendi: quidni maneret reſpublica? Ita ſane manſit Athenienſium reſpublica, quando praelio perditis & deſperatis rebus, ad tantam inopiam redacti fuerant Athenienſes, ut, conſumta militari aetate, peregrinis civitatem, ſervis libertatem, damnatis impunitatem darent, & libertatem ſuam vix tueretur illa hominum colluvies. Juſtin. *Hiſt. V*, 6.

§. CCXXX. Quum ergo mutata reip. forma idem maneat populus: (§. CCXXIX, 28.) conſequens eſt, 29. ut ſalva illi maneant foedera realia, quae populo illi antea cum aliis civitatibus interceſſerant: (§. CCXI, 99.) 30. ſalva etiam ſint pacta publica, priore adhuc ſubſiſtente reipublicae forma, cum privatis inita: 31. ſalvae denique obligationes populi iſtius, qui mutavit formam reipublicae. Non autem 32. cives teneri ex factis eorum, qui injuſte invaſerint rempublicam, vel 33. contra leges fundamentales aliquid egerint (*), vel inde patet, quod in horum imperium numquam conſenſerunt. *Non mutata reipublicae forma.*

(*) Hinc Athenienſes, excuſſo triginta tyrannorum imperio, legem condiderunt: ὁπόσα ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐπράχθη, ἢ δίκη ἐδικάσθη, ἢ ἰδίᾳ, ἢ δημοσίᾳ, ἄκυρα εἶναι. *Ut quaecumque ſub triginta tyrannis acta, aut judicia facta ſint, ſive privatim, ſive publice, irrita eſſent.* Demoſthen. in *Timocrat.* pag.

pag. 782. Et ſimilem fere Honorii Imperatoris conſtitutionem de actis Heracliani tyranni damnandis habemus in l. 13. C. Theod. de his quae ſub tyrann. Attamen moderanda haec videntur, 1. ſi obſequio e re nascatur, & populus in ſe tractum ceperit, vel in rem ejus verſum ſit, 2. ſi per errorem quis imperium tenuerit, a populo electus, arg. l. 3. D. de offic. praet. in quam legem diſſertationem elegantem de electione magiſtratus inhabilis ſcripſit Jac. Gothofredus, 3. ſi quis initio juſtum tenuerit imperium, & poſtea demum tyranni perſonam induerit, quo refero l. 2. & l. 3. C. Theod. eod. ubi Conſtantinus M. legitime geſta & reſcripta Licinii rata eſſe jubet.

An ſi diviſum imperium, vel in coloniam quis adſcriptus? §. CCXXXI. Praeterea ex eodem principio (§. CCXXVIII. 28.) colligimus, 34. non deſinere aliquem civem eſſe, ſi per diviſionem ex una civitate plures fiant, vel 35. plures in unum ſyſtema coaleſcant: quamvis 36. priore caſu contingere poſſit, ut quis non prioris, ſed novae civitatis, civis ſit. Si coloniam deducere decrevit reſpublica: permultum intereſt, qualis illa ſit colonia. Quum enim aliae ita exeant majore patria, ut ſingularem conſtituant rempublicam, ad nihil aliud obſtrictam metropoli, niſi ut eam comiter venerentur: aliae, ut pars civitatis matricis maneant (*): facile patet, 37. priore caſu idem contingere, quod, diviſo imperio, fieri diximus, 38. poſteriore autem nullam mutationem circa obligationem priorem civium, qui coloniis adſcripti ſunt, fieri.

(*) Tales colonias mittere ſolebant Graeci veteres. Unde apud Thucydidem Lib. I. p. 25. Corcyraei: Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὁμοῖοι τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκπέμπονται. *Neque enim coloni in colonias mittuntur, ea conditione, ut ſint ſervi: ſed ut iis, qui in antiqua patria relinquuntur, pares ſint.* Quibus reſpondent Corinthii apud eundem p. 28. Ἡμεῖς δὲ οὐδ' αὐτοί φαμεν ἐπὶ τῷ ὑπὸ τούτων ὑβρίζεσθαι κατοικίσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἡγεμόνες τε εἶναι καὶ τὰ εἰκότα θαυμάζεσθαι· αἱ γοῦν ἄλλαι ἀποικίαι τιμῶσιν ἡμᾶς καὶ μάλιστα ὑπὸ ἀποίκων στεργόμεθα. *Nos vero reſpondemus, ne nos quidem idcirco ipſorum coloniam collocaſſe, ut ab ipſis contumelia adſiceremur, ſed ut ipſorum duces eſſemus, ac conveniens nobis honor ab illis redderetur. Ceterae enim coloniae nos comiter venerantur, & ab iis maxime diligimur.* Itaque colonorum horum tantum erat τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, καὶ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς γέρα τὰ νομιζόμενα διδόναι, *comiter venerari metropolin, atque in ſollemnitatibus conſuetos honores dare*, uti idem loquitur Thucydides ibid. p. 18. addens, quod & ſcholiaſtes monet, in eo praecipue conſtitiſſe τὰ γέρα, ut in publicis ſacrificiis, diſtribuentes viſcera, civibus metropoleos primam partem, vel καταρχὰς darent. Plura de honore, quo hujuſmodi coloni antiquae patriae cives proſequebantur, dixit Henr. Valeſ. not. ad Excerpta Peireſc. p. 7. At alia omnia obſervabant Romani, *quorum coloniae jura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii, habebant*, teſte Gellio Noct. Attic. XVII. quum tamen ipſi, Albanorum coloni, plane ſui juris ab ipſa origine fuiſſent, & non tantum non comiter venerarentur veterem patriam, ſed & plane ſub ſuam redigere poteſtatem, non dubitarent. Quod ipſis merito exprobrat Metius Fuſetius apud Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. III. p. 143.*

§. CCXXXII.

§. CCXXXII. Deinde, quum civis, quis ſit ratione reipublicae, quam cum aliis conſtituit, vel in quam ſe ultro contulit: (§. CIX, 26. & 28.) ſequitur ſane, 39. ut civis quis eſſe deſinat, ſimul ac civitate patria ultro eo conſilio emigravit, ut in alteram ſeſe civitatem conferat, ibique conſtituat Lares fortunaeque domicilium 40. niſi leges publicae vel migrare cives plane vetent, veluti apud Argivos, apud quos, ut ait Ovid. *Metamorph. Lib. XV. v.* 28. An per migrationem.

Prohibent diſcedere leges;

Poenaque mors poſita eſt patriam mutare volenti.

vel 41. eam libertatem, non niſi deducta certa bonorum parte, indulgeant, quod apud pleraſque Europae gentes in mores iviſſe, novimus. Ut 42. civitatem quidem, at non obligationem erga patriam mutent ii, qui ad hoſtes transfugiunt, ac proinde 43. retracti ex fuga jure puniantur.

§. CCXXXIII. Denique, quum eos, qui in ſocietate aliqua vivunt, nec ſeſe ſocietatis legibus accommodant, recte abs ſe ſegregent reliqui ſocii: (§. XXII, 70.) 44. idem & civibus procul dubio licebit, adeoque 45. malis civibus exſilium jure irrogatur: eoque facto, 46. illi procul dubio cives eſſe deſinunt, quod tamen 47. non perinde dicendum videtur de relegatis, maxime, qui adhuc fundos poſſident in republica, nec non 48. de interdictis, qui in certum locum, reipublicae noſtrae ſubjectum, deportantur, ut ibi vitam inſuavem ducant, vel certas operas praeſtent. Quin 49. generatim exiſtimarim, eos, qui ob delictum jure civitatis excidunt, privilegiis quidem civium privari, non autem eo ipſo liberari ab obligatione erga patriam rempublicam; eatenus ſaltim, 50. ne illi aegre faciant, aut Coriolanum imitati, cives ſuos infeſtis armis perſequantur. Liv. *II*, 35. *ſequ.* An per exſilium?

F I N I S.

Digitized by Google

INDEX

RERUM ET VERBORUM.

Numeri Romani librum , Arabici paragraphum ; Aſteriſci * ſcholion indicant.

A

ACADEMIAE. Circa illas jus principis. II. 188
Acceptatio an neceſſaria ? I. 284
quotuplex ? ibid.
Acceſſio quid ? I. 250
Quid naturalis, induſtrialis , mixta ? ibid.
naturalis fundamentum. I. 251
induſtrialis inducit communionem poſitivam. I. 256. 257
fortuita ſpecies occupationis. I. 250 *
Acceſſorium an ſemper ſequatur principale ? I. 258
Acclamationes fauſtae plerumque in adulationem abeunt. I. 205 *
Achaicae civitates quae ? II. 18. II. 119
Actio quid ? I. 25
bona vel mala. I. 1. I. 116
interna & externa. I. 25
humana, naturalis, libera, neceſſaria. I. 29
ſpontanea , invita, ultronea , coacta, mixta, I. 58
juſta & injuſta, honeſta , inhoneſta, turpis, inhumana. I. 118
quae objectum juris naturae ? I. 28 ſeq.
an externa tantum ? I. 193 *
quae imputetur ? I. 112
an invita & coacta ? I. 109
an urgente temperamento , adfectu, conſuetudine, edita ? I. 110
an de aliorum actionibus judicare ſit cujusvis ? I. 97 *
an quaedam ſua natura juſta ? I. 70
Addictio in diem quid ? I. 357
Ἀδέσποτα ſibi vindicant imperantes. II. 175
quid circa ea juſtum ? II. 177
Adfectionis ratio habetur in acceſſione induſtriali. I. 258
pretium quid ? I. 332
ejus quando ratio habeatur in ſatisfactione ? I. 212.
Adfectus an impediant libertatem voluntatis ? I. 55
quibusnam facilius reſiſtatur ? I. 110 *
a ratione regendi. I. 149
Adferruminatio quid ? I. 260
Adgratiandi jus principi competens. II. 158
Adgreſſorem quando occidere liceat ? I. 185
Adjunctio quid ? I. 260
cui res, cui quid adjunctum , adquiratur ? I. 260
Adminiſter quis ? II. 181
circa eum quid juris ſit principi ? II. 181

Adoptio

Digitized by Google

Adoptio an juris naturae? II. 55
Adpellatio. vid. *provocatio.*
Adplumbatura, quid circa eam juſtum. I. 260
Adprobatio ſubſequuta pro conſenſu eſt. I. 263
Adquirendi modi originarii. I. 239
derivativi. I. 240
Adſcendentium ſucceſſio. I. 301
Adſecuratio quid? I. 203
quid circa eam juſtum? I. 204
Aedificium cujus ſit, in alieno ſolo, vel aliena materia exſtructum? I. 261
Aequalitas hominum, fundamentum officiorum erga alios. I. 272
quaenam ſervanda in ſocietate? I. 381
Aequitas quid? I. 103
fundamentum interpretationis reſtrictivae. I. 103
Aerarium quid? I. 174
in illud influunt tributa & vectigalia. II. 179
Agentis conditio conſideranda in imputatione. I. 113
Agere homo ſemper cupit bene. I. 3
cur aeque facile male, ac bene agat? I. 3
Agri arcifinii & limitati. I. 254 *
Aliena res domino reſtituenda. I. 323
quid ſi ejus dominus non adpareat? I. 324
Alienatio quid? I. 267
neceſſaria & voluntaria, pura & conditionalis. I. 267. 278 *
praeſens & futura. I. 268
Allianzen, foedera offenſiva & defenſiva. II. 210
Alluvio cui adquiratur? I. 254
Alveus derelictus cui adquiratur. I. 255
Ambigue quando loqui liceat? I. 204
Amneſtiae lex omni paci inſeri ſolet. II. 219
Amor quid? I. 80
quotuplex? I. 82. & 85
juſtitiae. I. 82
humanitatis & beneficentiae. I. 83
devotionis & obedientiae. I. 86 ſequ.
amicitiae. I. 86. & 88
benevolentiae. I. 86. & 89
purus quid? I. 130 *
Amor erga Deum. I. 91. & 130
erga ſeipſum I. 136 ſequ.
erga alios. I. 172
noſtri, non debet major eſſe amore Dei. I. 155
principium eſt juris naturae. I. 79
ejus objecta. I. 90
Angariationes inter gentes an juſtae? II. 173
Animalia quando fiant capientium? I. 246
vulnerata an intercipi poſſint? I. 246 *
Antichreſis quid? I. 369
quid circa eam juſtum? I. 372. 383
Ἀπηλγηκότες, qui? I. 33 *
Arbor in confinio poſita: ex ea quis fructus adquirat? I. 265
Ariſtocratiae origo. II. 116
quomodo in ea exerceantur jura majeſtatis? II. 123
in ejus Senatu ſententiae plurium vincunt pauciores. II. 123
Atheiſmi & ſuperſtitionis comparatio otioſa. I. 133 *
ejus plures falſo ſuſpecti. I. 129 *
Atheus an juſte agere poſſit? I. 14
Auctio quid? I. 359
Averſatio quid? I. 52
Averſio, per illam quando contrahatur? I. 359
Αὐτοχειρία, vid. mors voluntaria.

B.

B *Arriere*-Tractaten. II. 209
Bellum gerere licet. II. 190
quid? II. 191
cur ejus jus? II. 192
an & a magiſtratu recte indicatur? II. 193
an & a privatis? II. 194
an recte dividatur in publicum & privatum? ibid.
quid civile? ibid.
quid repraeſentativum? ibid.
ejus cauſſae juſtificae. II. 195
defenſivum & offenſivum. ibid.
punitivum an detur? ibid.
an ob jus imperfectum denegatum poſſit indici? II. 196
an pro aliis recte ſuſcipiatur? II. 197

injuſti ejus colores. II. 198
ſollemne & juſtum, vel minus ſollemne & injuſtum. II. 199
cauſſae ejus liquidae eſſe debent. II. 200
BELLI RATIO (*la raiſon de guerre*) quid? II. 201 *
per illud quomodo adquiratur? II. 204
ejus jus. I. 183
in ſtatu naturali omnibus competit. II. 10
Benedictio quid? I. 203. 205
Beneficentia. Ad eam obligatio. I. 221
quid? I. 122
unde proficiſci debeat. I. 223
Beneficentiae amor. I. 83
ad eum quomodo obligemur? I. 84
Beneficia quid? I. 113. * I. 222
ſapienter diſpenſanda. I. 224
neceſſitati & conditioni alterius attemperanda. I. 225
in iis obſervandi gradus neceſſitudinis. I. 226
Blaſphemiae crimen. I. 128
inexcuſabile. I. 160 *
Bruta an jure naturae obligentur. I. 20
an ab hominibus jugulari queant? I. 232 *
aliquando digna amore benevolentiae. I. 90 *
an iis certa officia debeamus. I. 90
Buccinatores in bello inviolabiles. II. 223

C.

Adaverum oppignoratio. I. 384 *
Caelibatus an contra J. N.? II. 34
Calculus Minervae quid? II, 123 *
Calumnia quid? I. 154
an eam refellere debeat vir bonus? I. 154
Capti bello in ſervitutem non injuſte detruduntur. II. 80
Carne humana an veſci liceat in extrema neceſſitate? I. 166
Carnifex an vi coactus recte occidat innocentem? I. 168
Cartel quid? I. 210
Caſtigationis a poena differentia. II. 159 *
Caſum fert dominus. I. 211
Cauſſa actionis phyſica & moralis quid? I. 112
Cauterio uſta cur dicatur conſcientia? I. 48 *
Ceſſio quid? I. 266
ejus differentia a delegatione. I. 418
aliquando latius accipitur. I. 266
rei communis quid? I. 273
quid circa eam juſtum? *ibid.*
Cives voluntates ſuas ſubmittere tenentur imperantibus. II. 115
in eorum bona quid juris imperanti? II. 169. ſequ.
officia eorum generalia & ſpecialia. II. 224
generalia erga remp. II. 225
erga ſummos imperantes. II. 226
erga concives. II. 227
ſpecialia. II. 228
Quando eſſe quis deſinat? II. 229 ſequ.
Civitates quomodo oriantur? II. 18 *
earum ſyſtema quid? II. 119
vid. & *Reſpublica.*
Coacta actio. I. 58
eſt actio voluntaria. I. 59
voluntas nihilominus voluntas. I. 59
I. 109 *
Coactio quando jure fiat? I. 109 *
Cogitatione etiam laedi quis poteſt. I. 193
Collateralium ſucceſſio. I. 302
Coloniarum varia genera. II. 231 *
Commercia circa ea jus imperantium. II. 169. II. 189
eorum origo. I. 325 *
neceſſitas. I. 326
quid? I. 327
per contractus tantum potuerunt inſtitui. I. 327
Commiſſoria lex. I. 357. 130.
an jure nat. illicita in pignore? I. 373
ſub ea & imperium dari poteſt. I. 134
Commixtio qualis modus adquirendi? I. 263
Commodantis officia. I. 349
Commodatarii officia. I. 343

Commodatum qualis contractus ? L. 342
Communio quid ? L. 231
positiva & negativa, aequalis, inaequalis, perfecta, imperfecta. L. 231
positiva unde nata ? L. 237
in negativa initio fuerunt omnia. L. 238
quae in ea permanserint, introducto dominio ? L. 235
cur ex ea discessum ? L. 234
cur & ex positiva ? I. 238
bonorum inter conjuges. L. 238.
Communis res dividua vel individua. L. 270
in commune possidebantur res inventae. L. 248 *
Compensatio quid ? L. 409
quid circa illam justum ? L. 410
locum tantum habet in debitis liquidis. L. 410
Concilia de rebus ecclesiasticis. II. 187
Concubina a pellice diversa. II. 50 *
Conditio quid ? L. 401
cur impossibilis & turpis jure Rom. in ultimis voluntatibus pro non adjecta habeatur ? L. 402 *
ea non exsistente obligatio solvitur. L. 414
Condonatio quid ? & quomodo fiat ? L. 408
Conductoris officia. L. 362
Confusio, modus adquirendi. L. 263
Conjugium societas licita & simplicissima. II. 26
ejus finis. II. 27
quid ? II. 28
an in eo certos gradus prohibeat jus naturae ? II. 41
Conjugum habilitas ratione aetatis. II. 31.
eorum officia ex fine matrimonii derivata. II. 44
nec non ex pacto. II. 43
Conscientia quid ? I. 33 sequ.
bona & mala. L. 35
antecedens & consequens. L. 36
tenera. L. 37
instigans, revocans, admonens. L. 38
recta, erronea. L. 39
certa, probabilis. L. 40
dubia vel scrupulosa. L. 51
libera, minus libera. L. 42
dormitans, expergefacta, cauteriata. L. 43
tranquilla, remordens, irrequieta, anxia. L. 44
remordens an ex metu supplicii ? I. 44 *
an actionum humanarum norma ? L. 45
an, dubia illa, actus suspendendus ? L. 46
Consensus omnium gentium non semper justitiae argumentum. L. 71 *
nec principium juris naturae. *ibid.*
quid sit ? L. 263 *
paciscentium. L. 396
Conservare hominem quid dicatur ? L. 2
Conspiratio. Per eam an consensus civium sperandus ? II. 115 *
Contractus quid ? L. 385. & 405
onerosi, benefici, & aleam continentes. L. 328 *
a quibus ineantur ? L. 384
de quibus rebus. L. 384
Cordi inscriptum cur dicatur jus naturae ? L. 15 *
Corpus ad hominis essentiam pertinet. L. 141 *
aeque ac mens perficiendum est. L. 142. 150
ejus exercitationes an apud omnes eaedem ? L. 150 *
alterius non laedendum. L. 190
Correalis obligatio quid ? L. 374
ejus effectus. L. 377
Corruptio quid ? L. 189
Creatae res, in eas quod jus habeant homines ? L. 232
Cultus Dei externus an ex ratione demonstrabilis ? L. 135 *
fluere ille debet ex amore Dei. L. 136
& timore ejus. I. 137
nec non ex fiducia in Deo collocata. L. 138
publicus qualis ? L. 138
vid. & *Dei cultus*.

D.

Damno cum alterius nemo debet fieri locupletior. I. 257 *
damnum quid ? I. 321 *

Debitoris

Debitoris obligatio. I. 366
Decipere quid? I. 199
hoſtem licet, falſo rumore ſparſo. I. 200 *
Deductiones quid? II. 202 *
Defenſio ſui cur licita? I. 182
ejus requiſita. I. 184 ſequ.
pro quibus rebus permiſſa? I. 286 ſequ.
vid. & *Moderamen inculpatae tutelae.*
Deformitas an & quando imputetur? I. 106 *
Defraudatio quid? I. 322
Dejectio violenta. I. 321
Delegatio quid? & quid circa illam juris? I. 321
Delicta an omnia punienda? II. 162
Delinquens an obligatus ad poenam? II. 161
Demagogi qui? II. 124 *
Democratia quomodo oriatur? II. 116
in ea quomodo excerceantur jura majeſtatis? II. 124
ea in ochlocratiam facile degenerat. II. 117. & 124
Deponentis officium. I. 349
Depoſitarii officia. I. 345
Depoſitum qualis contractus, & quid in eo juſtum? I. 344
Deſtruere quid dicatur hominem? I. 2
Deus. Ad ejus agnitionem ſibi comparandam omnes obligati. I. 126
de ejus exiſtentia gentes omnes perſuaſae. I. 126
de eo recte ſentiendum. I. 127
ejus unitas. I. 128 *
ejus gloria provehenda. I. 129
quomodo colendus? I. 135
amandus? I. 91. 125. I. 130
ei obſequendum. I. 131
Idem timendus. I. 131
in eo collocanda fiducia. I. 134
auctor eſt juris nat. I. 7.
ejus jus in res creatas. I. 10 *
eo non exiſtente, futurum non eſſet jus naturae. I. 14
cogitationes etiam hominum perſpectas habet. I. 98
Diſpoſitio libera, effectus dominii. I. 306
ejus effectus. I. 307
Diſſenſus mutuus, modus ſolvendi obligationes. I. 418
Diſſimulatio quid? & an licita? I. 199
Divinatio an licita? I. 133
Diviſio rerum quid & quomodo fiat? I. 266
I. 269
cur ad eam quilibet recte provocet? I. 269 ſequ.
ea vel aequalis, vel inaequalis. I. 271
an aliquis condominorum in ea ſibi praecipuum recte petat? I. 271
rerum imperfecte communium diviſio quomodo fiat? I. 272
Divitiae quid? & an ad eas quaerendas quis obligatus? I. 151
Divortium an, & quando licitum? II. 49
Dolores an morte a ſe amoliri liceat? I. 165 *
Domania quid? & cur inventa? II. 175
Dominium quid? I. 231
communioni negativae oppoſitum. I. 234
cur interdictum? I. 235
aliud in communione poſitiva, aliud in proprietate conſiſtit. I. 235. & 237
plenum & minus plenum. I. 280
directum & utile. *ibid.*
minus pleni ſpecies. I. 281
triplex dominii effectus. I. 306
aliquando per leges civiles reſtringuntur. I. 317
itemque per pacta & diſpoſitiones priorum dominorum. I. 318
eminens quid? II. 168
quando ei locus ſit? II. 161. & 172
an & ad res exterorum non hoſtium porrigatur? II. 173
Dominus omnem ex re ſua utilitatem merito capit. I. 307
eam & deſtruere & corrumpere poteſt. I. 308
itemque alienare. I. 309
& poſſeſſionem adprehendere & retinere. I. 310
nec non vindicare. I. 311
quatenus ſibi vindicet acceſſiones & fructus? I. 312 ſequ.
in uſu rerum ſuarum non eſt impediendus. I. 319
Dominus qua poteſtate gaudeat in ſervos mercenarios? II. 82. 83
quia

qua in ſervos obnoxios? II. 84 ſequ.
ejus officia erga ſervos mercenarios. II. 83
& obnoxios. II. 86
Donatio quid? I. 383
inter vivos & mortis cauſſa. I. 222
Dotium origo. II. 48 *

E.

Ebrietas quae imputetur? I. 106
Ebrius an recte paciſcatur? I. 392
an delinquens duplicem mercatur poenam? I. 50 *
Eccleſia circa eam quodnam jus imperantis? II. 183. 187
Educatio liberorum finis conjugii. II. 27
qualis eſſe debeat? II. 60
Elargiri quando dicamur beneficia? I. 221
Electio imperantis. Quid circa eam juſtum? II. 140
Electitium regnum. II. 139
Emancipatio liberorum qualis apud Romanos? II. 71 *
Emphyteuticum jus. I. 281
Emtio venditio in uſu eſſe coepit invento nummo. I. 350
in ea neuter contrahentium laedendus. I. 352
an illam vitiet error. I. 352
ei quaevis pacta recte adjiciuntur. I. 357
in ea & quidvis recte excipitur. I. 358
poteſt ſub quacumque conditione fieri. I. 358
per auctionem, ſub haſta, per averſionem ſpei. I. 359
Ἐνέχυρα quid veteribus? I. 106 *
Epiſcopale jus an imperanti recte tribuatur? II. 183
Error quid? I. 17
an omnis culpabilis? I. 18
cum ignorantia ratione imputationis convenit. I. 107
juris vel facti quando imputetur? I. 108
an pactum vitiet? I. 393
an emtionem? I. 352
Vid. & *Ignorantia.*
Evictio debetur ſocio. I. 274
ut & emtori. I. 356
Exheredatio quando juſta? I. 62
Exiſtimatio quid? I. 153
ad eam tuendam, amplificandamque obligati ſumus. I. 153
an vi defendi poſſit? I. 187
alterius non laedenda. I. 191
ſimplex & intenſiva. I. 191
Exponere infantes impium. II. 62
Expromiſſor quid? I. 374
ejus obligatio. I. 378
Exſecratio quid? I. 205
ea uti non licet. I. 205

F.

Fabulis quando uti liceat? I. 200
Facti circumſtantiae in imputatione conſiderandae. I. 100
Facultates, quae dicantur? I. 151
Falſiloquium quid? I. 201
eo quando uti liceat? I. 200
Famam tueri quiſque tenetur. I. 153
Fames extrema an det homini jus carne humana veſcendi? I. 166
an res alienas contrectandi? I. 170
Familia quid? II. 90
quem penes ejus directio ſit? II. 91
ejus finis in ſtatu naturali & civili. II. 92
ei impedimento eſſe non debent ſocietates ſimpliciores. II. 95
in ea quae officia patrisfamilias? II. 96
& reliquorum. II. 98
in ea omnia redeunt ad ordinem. II. 98
Felicitas in quo conſiſtat? I. 79
noſtram intendit Deus. I. 77
ad eamque nos obligat. I. 78
Feudi origo. I. 281
Fictio quid? I. 201
quando ea uti liceat? I. 200 *
Fidejuſſio quid? I. 374
pro quibus rebus admittenda. I. 375
Fidejuſſorum obligatio. I. 376
eorum beneficia an juris nat.? I. 376
Fiducia in Deo collocanda. I. 134
ejus judicium apud Romanos famoſum. I. 204 *
Filiae nuptae & dotatae an jure excludantur hereditate paterna? II. 72
Filiusfamilias quis? II. 90

Finis.

Finis Dei in creatione hominum. I. 77 *
Fiſcus quid? II. 174
eum quid locupletet? II. 175
ejus jura circa adventum II. 177
Fluminis vis qualis adquiſitio? I. 2:4
Foedus quid? II. 2.7
aequale & inaequale, ibid.
inaequalia quotuplicia? II. 207
ſimplicia & ſingularis praeſtationis. II. 208
belli & pacis tempore inita. II. 209. ſequ.
perſonalia & realia. II. 211
an ea & ſociis, & quibus, proſint? II. 212
an pangere liceat cum infidelibus? II. 214
circa ea officia. II. 217
Foedus pacis. vid. *pax.*
Foetura animalium, modus adquirendi. I. 252
Fructus ex arbore, in confinio poſita, cui adquirantur? I. 265
Fuga, ad eam num quis obſtrictus ſit, qui ſe adverſus adgreſſorem defendit? I. 185
Fugiens an liceat proterere obſtantem? I. 169
Fungibiles res quid? I. 364 *
Furtum quid? I. 321
an & ab eo admittatur, qui urgente extrema neceſſitate, aliquid contrectat? I. 170 *

G.

GEnere in eodem reddere, quid? I. 364 *
Geſtibus quoque nemo laedendus. I. 195
Gradu non modo, ſed & linea, propiores in hereditate praeferendi. I. 296
Gratitudo quid? I. 227
ad eam obligatio. ibid.
de ea regulae. I. 228
Guarantia pacis. II. 209

H.

HEredes neceſſarii an jure naturae? I. 304
eorum ſucceſſio in jura & obligationes defuncti. I. 305
propiores non modo ratione gradus, ſed & ratione lineae habentur. I. 296 *
Hereditas. De ea quatenus diſponere liceat jure naturae? I. 291
an ſibi deſtinatam heres accipere teneatur? I. 2 4
Herilis ſocietatis origo. II. 76
Herus & *hera* qui? II. 77
Homo homini natura aequalis. I. 172
ergo aequaliter tractandus ab aliis. I. 177
Honor quid? I. 87 *
an vi defendi poſſit? I. 187
Hoſpitii jus an ad foedera amicitiae referendum? II. 208 *
Hoſtiles res per fictionem pro nullis habebantur apud Romanos. I. 247 *
Hoſtis. Quid illi in hoſtem liceat? II. 201
an foederibus & pactis decipi poſſit. II. 202
an ei debeantur humanitatis officia? I. 218
Humana carne an veſci liceat in extrema fame? I. 166
Humanitatis amor quid? ejuſque differentia ab amore juſtitiae? I. 83
an & amicis & quibus prae reliquis debeatur. I. 220
ad eum quomodo obligemur? I. 84
hoſtibus denegari poteſt, ſi nobis inde damnum imminet. I. 258
Hypotheca quid? I. 283. I. 369
quid circa illam juſtum? I. 283. & 369
an in territorio conſtitui poſſit a gentibus liberis? I. 371

I.

JActus mercium alienarum quando licitus? I. 170
Ignorantia quid? I. 47
an omnis culpanda? I. 48. I. 107
voluntaria, involuntaria. I. 107. 150
juris & facti. I. 108
vincibilis & invincibilis. I. 50. I. 107
juris naturae quando non imputetur? I. 47
principiorum boni & mali inexcuſabilis. I. 49
ex ea ſaepe aliquid boni fit. I. 16
Immunitas a tributis non temere pluribus concedenda. II. 24 *
Imperantes ut eligantur? II. 49
ſunt ſacroſancti. II. 132
iis tamen non, quidquid libet, licet. II. 133
eorum

eorum officium circa miniſtros & magiſtratus. I. 182
jus circa ſacra. II. 183
Imperium quomodo adquiratur. II. 146. & 239
an recte diſtinguatur in patrimoniale & uſufructuarium? II. 147. ſequ.
alienari nequit, niſi populo conſentiente. II. 149
in eo etiam jus naturae obſervandum. II. 21 *
in omni republica eſt ſummum & ἀνυπεύθυνον. II. 179
ejus vis ſeſe exſerit per jura majeſtatis. II. 135
vel electitium vel ſucceſſivum. II. 239
Impietas quid? ea rectae rationi repugnat. I. 128
Impudentia vitanda. I. 106 *
Imputatio quid? I. 95. ſequ.
quomodo differat a conſcientia? I. 97
fit vel in foro divino, vel in humano. I. 98
ejus effectus meritum. I. 99
quando habeat locum? I. 100
quando ceſſet. I. 105
Quae actiones imputentur vel non? I. 105. ſequ.
quid in ea ſpectandum? I. 113. ſequ.
omiſſionis actionum. I. 115
Inceſtus quis juris gentium? II. 41. 47
Incluſio, ſpecies acceſſionis. I. 260
Induciae ad ſtatum belli pertinent. II. 191. & 210
quomodo earum tempus computandum. II. 210 *
Induſtria. Ad eam unuſquiſque obligatus eſt. I. 152
Infamia non omnia delicta ſequi debet. II. 167
Ingratitudo ſimplex & praegnans. I. 227 *
an ob eam detur actio forenſis? I. 227
Inimicis non deneganda humanitas. I. 219
Injuria quid? I. 191
ea laeditur alterius exiſtimatio. *ibid.*
Inſula nova cui adquiratur? I. 253
Intellectus quomodo ad actiones humanas concurrat? I. 30. & 32
ejus imbecillitates. I. 47. ſequ.
ad ejus culturam unuſquiſque obligatus. I. 146. ſequ.
alterius non eſt laedendus. I. 188
Interpretatio legis an in J. N. neceſſaria? I. 101 *
ejus fundamenta. I. 102
reſtrictiva, extenſiva, declarativa. I. 103
authentica, uſualis, doctrinalis. I. 104
Interregnum quid? II. 142
ordinarium & extraordinarium. II. 145
an eo durante ſubſiſtat reſpublica? II. 142
Intextura ſpecies acceſſionis. I. 260
Inventio rerum nullius. I. 248
& pro derelictis habitarum. I. 249
Invita actio quae? I. 58
eadem ac involuntaria? I. 159
Inundati agri dominium non exſtinguitur. I. 255
Judicia privata & publica. II. 157
Judiciaria poteſtas jus majeſtatis. II. 156
Jurare qui & quomodo debeant? I. 207
Juriſdictio in perſonas & res eccleſiaſticas penes principem. II. 157
Juriſprudentia naturalis quid? I. 12
eadem & divina recte dicitur. *ibid.*
Jus & obligatio correlata. I. 7
pro lege acceptum quid? I. 9
ſine lege concipi non poteſt. I. 9 *
Jus civile, quomodo differat a naturali. I. 18
utilitati reip. attemperandum eſt. I. 36 *
in eo maxima juris naturae utilitas. I. 19
Jus gentium quid? I. 21
an a jure naturae diverſum? I. 23
an ex moribus gentium aeſtimandum? *ibid.* *
Jus jurandum quid? I. 203
ejus uſus. I. 206
variae ſpecies. *ibid.*
cujuſvis religioni eſt attemperandum. I. 207
ex mente deferentis interpretandum. I. 208
an ſervandum ſemper ab eo, qui juravit, alterum nullius rei a ſe repulſam laturum. I. 208 *
ejus effectus. I. 209
an ei per cavillationem ſatisfiat? I. 209 *
Jus majeſtatis, vid. Majeſtas.
Jus Naturae quid? I. 12
ejus auctor Deus. I. 10

ejuſdem norma recta ratio. I. 11
an ad actiones tantum externas pertineat? I. 193 *
homines & in ſtatu naturali obligavit. I. 7
praeceptivum & permiſſivum. I. 13
an futurum eſſet, ſi non exſiſteret Deus? I. 14
cur dicatur cordibus hominum inſcriptum? I. 15
an & in infantibus reperiatur? I. 15
ejus harmonia cum S. S. I. 16
eſt immutabile. I. 17
quomodo differat a jure civili? I. 18
& a jure gentium. I. 22
an ex utilitate naſcatur? I. 18
an & bruta obliget? I. 20
Ius omnium in omnes, an principium juris Naturae? I. 73
an omne ex pacto oriatur? II. 9
perfectum & imperfectum. I. 197
talionis I. 190.
vitae & necis an competat parentibus in liberos? II. 57
an dominis in ſervos? II. 84
Iuſtitia quid? I. 220
diſtributiva. I. 279 *
interna & externa. II. 150
in hac conſiſtit ſecuritas reipublicae interna. II. 150
expletrix & attributrix. I. 119
Juſtitiae amor quid? I. 82
ad eum perfecte obligamur. I. 84
divinae & humanae fundamentum eſt voluntas Dei. I. 65
divinae & humanae differentia. I. 66
Juſtum natura tale. I. 11 *
quid? I. 12

K.

K*Αϑῆκον* quid Stoicis? I. 119 *
Κήρυκες ſacroſancti & inviolabiles, apud Graecos. II. 223

L.

L*Abor*, ad eum obligari ſumus. I. 152
ab immodico tamen abſtinendum. I. 145
Laedens tenetur ad ſatisfactionem. I. 210
Laedere quid? I. 125
nemo laedendus. I. 128. 78. 192
Largitas quid? I. 221 *
Legatos mittendi jus. II. 222
eorum jura. II. 222. 223
an indemnes illi praeſtandi, ſi quid caſu damni paſſi ſint? I. 349 *
Leges ferendi poteſtas jus majeſtatis. II. 151
civiles quid? II. 152
circa divinas quid liceat imperanti? II. 153
earum ſepimentum quid? II. 153 *
perfectae, imperfectae, minus, quam perfectae. II. 55
humanae an admittant exceptionem neceſſitatis? I. 159
an divinae adfirmativae? I. 159
an divinae negantes? I. 161. ſequ.
divinae quid & quotuplices? I. 64
naturales Deum auctorem habent. I. 10
Lex imputaturo actionem perſpecta eſſe debet. I. 100
& rite interpretanda. I. 101
ejus, ſi perfecta ſit, quot partes, & quae eſſe debeant? II. 154
ei adnexa ſanctio poenalis definita, indefinita, arbitraria. II. 155
fundamentalis reip. quid? II. 112
ſine ea boni fuiſſe dicuntur primaevi homines. I. 8 *
Liberi parentibus debent amorem devotionis. II. 67. 68. 70
erga eos officia parentum. II. 66
eorum obligatio erga parentes, ſoluta horum poteſtate. II. 72. & 74
eorum ſucceſſio in bona parentum. II. 297. ſequ.
Libertas quid? I. 4. II. 6 *
virtute praeditorum. I. 42 *
voluntatis. I. 53. ſequ.
naturalis, politica, vel civilis & juris gentium. II. 6 *
Libertus quis? II. 89
ejus officia. *ibid.*
Licita non omnia honeſta. I. 38 *
Linea facit heredes propiores. I. 296 *
Litteris loco ſermonis utimur. I. 195 *
Locatio conductio, invento nummo, invaluit. I. 350. I. 360
quid circa eam juſtum? I. 360. ſequ.
Locatoris officia. I. 361

M.

M.

Machiavelliſtarum principia. II. 131
Magia ſuperſtitioſa fugienda. I. 133
Magiſtratus qui? II. 181
quid circa eos juſtum? *ibid.* & ſequ.
Ma. ſtas realis an penes populum in monarchia, perſonalis penes principem? II. 130
ejus jura quis in monarchia, ariſtocratia, & democratia exerceat? II. 123 ſequ.
quis in rebuſp. mixtis? II. 125
quis in ſyſtematibus civitatum? II. 126
ejus jura quid? II. 135
an eadem ac regalia? II. 135 *
immanentia & tranſeuntia. II. 136. ſequ.
an ſint dividua? II. 138
Maledictio quid? I. 203
illicita. I. 205
Mandantis officia. I. 349
Mandatarii officia. I. 347
Mandati contractus, ejuſque indoles. I. 346
Manifeſta, ſcripta, quid? II. 200 *
Manumiſſio quid? II. 88
Mare an in dominio? II. 177
Mariage de conſcience. II. 50 *
Maritalis poteſtas qualis? II. 46
an pacto mutari aliquid circa illam poſſit? II. 47
Maritus an caſtigare poſſit uxorem? II. 46
onera matrimonii ferre tenetur. II. 48
an gaudeat imperio in uxorem? II. 45
Maſculi an feminis in ſucceſſionibus praeferendi? I. 297
Mater obligata eſt ad infantes lacte ſuo alendos. II. 61 *
Materfamilias quae? II. 90
Matrimonium quatenus indiſſolubile? II. 49
imperfectum, putativum. II. 50
ſenum veluti honorarium. II. 32
extra id omne genus libidinum vetitum. II. 35
ejus onera ferre tenetur maritus. II. 48
Mediatorum pacis officium. II. 211
Membrum an abſcindi poſſit vitae ſervandae cauſſa? I. 165
Mendacium quid? I. 199
quomodo a falſiloquio differat? I. 201
Mens perficienda pro virili. I. 350
Meritum effectus imputationis. I. 99
Metalla nobiliora cur adhibita, ut pretio eminente fungerentur? I. 335
Militia lecta, mercenaria, ſocia. I. 192 *
Milites an quidam fugientes excludi poſſint caſtello, ne ſimul hoſtes irruant? I. 167 *
Miniſtriſſimus quis dicatur? II. 182
Miſſilia cui adquirantur? I. 249
Mixtae actiones an dentur? I. 58
Moderamen inculpatae tutelae quid? I. 163 166. & 180
ejus limites. I. 181
adverſus quos eo uti liceat? I. 182
quamdiu ei locus ſit in ſtatu naturali? I. 183
& civili? I. 184
Monarcha quemvis honoris titulum ſibi recte adſciſcit. II. 120
in monarchia ſolus exercet jura majeſtatis. II. 121
quomodo a tyranno differat? II. 122
Monarchiae origo. II. 116
Monarchomachorum error. II. 130
Monetam cudendi jus ad fiſcum pertinet. II. 178
Mores quid? I. 55
an libertatem voluntatis impediant? I. 55
Morganatica lex. I. 50
Mori quid? I. 143
Mors quando intrepide obeunda? I. 143
voluntaria ſemper injuſta. I. 144
Mulctae ad fiſcum pertinent. II. 178
Municipium an ſit reſpublica? II. 129 *
Muſchirung quid? I. 270 *
Mutuum quid? I. 364
in eo transfertur dominium. I. 365

N.

Naufragium. In eo quid juſtum pro vita ſervanda? I. 167
Neceſſitas an habeat legem? I. 155
ejus favoris quodnam fundamentum ſit? I. 156
quid & quotuplex? I. 157
quae favorem mereatur? I. 158
regulae de favore neceſſitatis. I. 159 ſequ.
an ea urgente quis contrectare vel perdere

dere poſſit res alienas? I. 170
Negotiorum geſtoris officia. I. 348
Negotiorum geſtio. I. 346
ejus, cujus negotia geſta, officium. I. 349
Nepotes quomodo avis ſuccedant? I. 299. ſequ.
Neutralitäts - Tractaten. II. 210
Noachi praecepta an norma J. N.? I. 16. & 72
Nobilitatis gentilitiae origo. I. 105 *
Nolle & non velle an ſynonyma? I. 52
Norma actionum an indigeat homo? I. 4
quid? I. 8
ejus requiſita. I. 5. ſequ.
juris naturae an eadem cum ejuſdem principio? I. 60
non in nobis ipſis, ſed extra nos quaerenda. I. 61
an illa ſit voluntas Dei? I. 62
Novatio. I. 389
quid ſit? I. 418
Nummi definitio Ariſtotelica. I. 329 *
ejus loco variis rebus uſae ſunt aliae gentes. I. 335 *
quantum illi pretii ſtatuendum? I. 336
eo nondum invento, quale commercii genus in uſu fuerit? I. 337
Nuptias facit conſenſus. II. 29
an ius ritus quoſdam deſideret I. N.? II. 42
qui eas facere poſſint? II. 32. ſequ.

O.

Obedientia quid? I. 87 *
Obligatio quid? I. 6
externa & interna. I. 7
ejus correlatum jus? I. 7
ſpecie obligationis nobiliſſima eſt interna, attamen jus naturae & externam deſiderat. I. 8 * & 9
perfecta & imperfecta. I. 9
ſolvitur variis modis. I. 406
ſolutione. I. 407
compenſatione. I. 409
condonatione. I. 411
mutuo diſſenſu. I. 412
temporis lapſu & non exſiſtente conditione. I. 414
morte. I. 415
ſtatus mutatione. I. 416
rei interitu. I. 417
novatione & delegatione. I. 418
Obſequium erga Deum quid? I. 131
Obſidum jura & obligationes. II. 221 *
Occaſio quid? I. 114 *
peccandi vitanda. I. 114 *
Occidendum non eſt. I. 179
Occupatio quid? I. 222
quomodo fiat? I. 242
per univerſitatem, & per fundos. I. 243
bellica unde derivanda? I. 147
Ochlocratia. In eam facile degenerat democratia. II. 117. 124
Odium, quid? I. 80
Officioſitas quid? I. 222
ad eam obligamur. I. 229
Officium quid? I. 113. 120. 172
perfectum & imperfectum. I. 173. ſequ.
abſolutum & hypotheticum. I. 175
fundamentum perfectorum officiorum. I. 175
hypotheticorum. I. 176
imperfectorum. I. 214
imperfecta aliquando in perfecta tranſeunt. I. 216
naturalia, Chriſtiana, civilia. I. 123
Oligarchia, in eam degenerare poteſt ariſtocratia. II. 177. 123
Optimum. Ad id eligendum ſumus obligati. I. 92 * I. 181 *
Ordo in familia bene conſtituta præcipuum. II. 98
naturae an principium juris naturalis? I. 76

P.

Pacis externae ſtudium an principium juris Naturae? I. 73
Paciſcentium conſenſus mutuus eſſe debet. I. 396
Paciſci qui poſſint? I. 392
an & pro aliis liceat? I. 403
Pactum. Ex eo officia hypothetica. I. 176
quid? I. 385
a contractu quomodo differat? I. 385
an utile, quod initum ex ignorantia vel errore? I. 393
an, quod dolo malo elicitum? I. 394
an, quod vi extortum? I. 395
an quod factum de rebus impoſſibilibus? I. 397
vel de turpibus? I. 398

an,

an, ſi conjunctum ſit cum alterius detrimento? I. 399
cur pacta ſint neceſſaria? I. 386
maxime in ſtatu naturali. II. 11
ea ſervanda. I. 387 ſequ.
alia unilateralia, alia bilateralia, alia obligatoria, alia mixta. I. 389
& nuda obligant. I. 390
alia expreſſa, alia tacita. I. 391
alia pure, alia ſub conditione, alia ex die vel in diem ineuntur. I. 401
ſub conditione impoſſibili vel turpi inita non valent. I. 401 ſequ.
Pactum de ſucceſſione an valeat? I. 292
reddendae viciſſitudinis quid? I. 341
de commodando. I. 357
protimiſeos, de evictione praeſtanda, vel poena in caſum poenitentiae ſolvenda. I. 357
de retrovendendo. I. 357
antichreticum. I. 369
de rebus factiſve alienis. I. 300
Pagus qualis ſocietas? II. 18 *
Parentes jure divino an ad ſucceſſionem vocati? I. 301 *
inter eos & liberos ſocietas. II. 51
eorum poteſtas in liberos unde, & quanta ſit? II. 53. 63 ſequ.
quibus competat? II. 54 ſequ.
an & jus vitae & necis comprehendat? II. 52
an jus venumdandi noxaeve dedendi? II. 58
officia eorum erga liberos. II. 58 ſequ.
iis quid debeant liberi? II. 67. ſequ.
poteſtas eorum quomodo ſolvatur? II. 91 ſequ.
an ea ſoluta ceſſent liberorum officia? II. 72. 74
Paſſio quid? I. 25
an eam dirigat jus naturae? I. 27
Paterfamilias quis? II. 90
ejus poteſtas in ſtatu naturali. II. 93
& civili. II. 94
ejus ac matrisfamilias officia. II. 96 ſequ.
in ſtatu naturali jus dicit familiae. II. 93
II. 156 *
Patriae quid debeamus? II. 225
an dulce pro ea mori? ibid. *
Patria poteſtas, vid. *Parentes.*
Paupertas an recte imputetur? I. 152
eam bonus vir aequo animo ferre debet. I. 52 *
Pax quid? II. 217
circa eam jus imperantium. II. 216
ei an obſtet exceptio laeſionis. II. 218
nec non exceptio quod metus cauſſa. II. 219
an & cum rebellibus inita valeat? II. 220
ejus ſponſores quinam? II. 209. 221
Peccatum exiguum nullum putat virtutis ſtudioſus. I. 37 *
quid? I. 117
Pecunia pretium eminens. I. 329
ejus definitio Ariſtotelica. I. 329 *
Pellex quid? II. 50 *
Perfectionis definitio. I. 2 *
Perficere quid dicatur hominem? I. 2
Perfidia an obligationem perimat? I. 443
Periculo ſeſe offerre improbum. I. 155 *
alterum exponere ſine ratione, injuſtum. I. 79
Periculum rei venditae & nondum traditae quem penes eſſe debeat? II. 353
Permutatio, antiquiſſimum commercii genus. I. 333 *
contractus antiquiſſimus. I. 337
apud omnes gentes recepta. ibid.
quid ſit? I. 338
vel ſimplex, vel aeſtimatoria. I. 338
quid circa utramque juſtum? I. 339 ſeq.
aeſtimatoria quomodo differat ab emtione venditione? I. 350 *
Phariſaeorum vita auſtera, jejunia, largitiones, an actiones bonae? I. 116 *
Pignoris jus quid? I. 293
Pignus quid circa jus contractum juſtum? I. 370
an, eo intereunte, liberetur debitor? ibid. *
Piſcatio, ſpecies occupationis. I. 244
Plantatio ſpecies acceſſionis & quid circa eam juſtum ſit? I. 264
Poena quid? I. 99
ejus definitio Grotiana. II. 159
vel naturalis, vel poſitiva. I. 66
conventionalis. II. 159 *
eam aliquem metuiſſe declaratur per impue

Digitized by Google

imputationem. I. 99
qualem transgreſſoribus minetur jus naturae. I. 66
eam infligere an poſſint pares? II. 159
eam irrogandi jus eſt penes imperantem. II. 158
qui & gratiam ejus facere poteſt. I. 158
ejus finis. II. 160
an ad illam obligatus ſit delinquens? II. 161
quanta ea eſſe debeat? II. 164 ſequ.
an famoſam eam eſſe expediat? II. 167
Πολυανδρία apud omnes gentes prohibita. II. 36
Πολυγυνία an licita? II. 36 ſequ.
pro ea qui ſcripſerint? II. 37 *
Poſſeſſio quid? I. 231
effectus dominii. I. 306
domini a nemine debet interverti. I. 320
Poſſeſſor bonae fidei loco domini eſt. I. 312
quos fructus percipiat? II. 314 ſequ.
malae fidei quos fructus reſtituat? I. 316
etiam caſum ferre tenetur. I. 317 *
Praefectura an reſpublica? II. 129 *
Praemium an & quando quis mereatur. I. 99 *
Praeſcriptio an praeſidium reperiat in jure nat. & gentium. I. 323 *
Pretium quid? I. 328
vulgare & eminens. I. 329
quomodo vulgare definiendum? I. 330 ſequ.
adfectionis quid? I. 332
eminens cur inventum? I. 333
ejus requiſita. I. 334 ſequ.
vulgare, vel legitimum, vel conventionale. I. 345 *
Primogenitus an natu minoribus praeferendus in regno? II. 297. I. 143
Princeps. vid. *imperans.*
Principium juris naturae, quid? I. 60 * I. 67
ejus requiſita. I. 68
non conſiſtit in ſanctitate Dei. I. 69
nec in interna actionum juſtitia. I. 70
nec in conſenſu omnium gentium. I. 71
nec in ſeptem Noachi praeceptis. I. 72
nec in jure omnium in omnes. I. 73
nec in pacis externae cuſtodia. *ibid.*
nec in ſtatu integritatis. I. 74
nec in ſocialitate. I. 75
nec in ordine naturae. I. 76
nec in utilitate humani generis. *ibid.*
nec in theocratia morali. *ibid.*
ſed in amore, I. 79
idque eſt principium verum, evidens, & adaequatum. I. 94
Probabiliſmi lubricum fundamentum. I. 40
Promiſſio perfecta & imperfecta: an illa tantum obliget? I. 389 *
Promittere an poſſumus pro aliis? I. 403
Proprietas quid? I. 231
ejus origo. I. 237
Provincia an ſit reſpublica? II. 129 *
Provocatio ad quem ſuprema dirigenda ſit? II. 157 *
Ψεῦδος Graecis & mendacium & falſiloquium denotat. I. 201 *
Pudicitiam an vi liceat defendere? I. 186
alterius non laedenda? I. 192
ejus ſollicitationi a quibuſdam gravior poena propoſita, quam ſtupro violento. I. 192 *
Pupillorum & tutorum mutua obligatio. II. 75
Puniendi qui ſint? II. 163
an & univerſitates? II. 163

R.

Rapina quid? I. 321
Raptorem inter & raptam an nuptiae ratae ſint? II. 29
Recht quid Germanis? I. 9 *
Reformandi jus imperanti competens. II. 187
Regalia quid? II. 135 *
majora & minora. *ibid.*
Regnum. vid. *imperium.* an a monarchia differat? II. 116
hereditarium cujus ſit originis? L 105 *
Religio non conſiſtit in ſola probitate vitaeque integritate. I. 127 *
Relocatio tacita. I. 363
Remiſſio quid? & quomodo fiat? I. 411
Repraeſentationis jus aequitati naturali conſentaneum. I. 299
ei an & inter collaterales ſit locus? *ibid.*
Repreſſaliae quid? & quid circa eas juſtum ſit? II. 205
Reſervationes mentales reſpuit jusjurandum. I. 208
Res nullius quaenam? I. 241

amiſ-

Digitized by Google

amiſſae & furtim; vel vi ſurreptae manent in dominio prioris domini. I. 241
alienae dominis reſtituendae. I. 323
dividuae & individuae quomodo dividendae. I. 270
Reſpublicae quomodo oriantur? II. 18. & 194. ſequ.
Achaicae. II. 119
cur inſtitutae? II. 106
quomodo juſtae a latronum coetibus differant? II. 106
earum finis. II. 106 ſequ.
mixtae quid? II. 118
earum forma quae veteribus viſa ſit optima? II. 118 *
foederatae quae? II. 119
quot perſonae conſtituant rempublicam? II. 107. ſequ.
an ſine territorio conſiſtat? II. 108
pacta & decretum, per quae populus coaleſcit in rempublicam. II. 109 ſeq.
ejus formam novam aliquando victores victis obtrudunt. II. 114
in omni rep. eſt imperium ſummum & *ἀνυπεύθυνον*. II. 129
ea everſa, cives eſſe deſinunt. II. 229
an & forma priore mutata. II. 230
Reſtitutio rei alienae, quando neceſſaria, vel non? I. 323 ſequ.
Retrovenditionis pactum. I. 357
Reus ſtipulandi vel promittendi. I. 374

S.

Sacra. Circa ea jus majeſtatis. II. 183
in quonam illud conſiſtat? II. 184 ſequ.
Sanctitas Dei non eſt juris naturae principium. I. 69
Sanitas alterius non laedenda. I. 179
Satio, ſpecies acceſſionis. I. 264
Satisfactio quid & quotuplex? I. 211
quomodo praeſtanda? I. 212
Scholarum cura pertinet ad principem. II. 188
Scotatio, ſpecies traditionis ſymbolicae. I. 276
Scriptura ſacra an principium cognoſcendi I. N.? I. 16
Scriptura loco ſermonis eſt. I. 195
quid circa eam juſtum? I. 262
Scrupuloſa conſcientia quid? I. 41
Scrupulus quid? *ibid.* *
Securitas civium, finis rerumpublicarum? II. 107
in quo conſiſtat. II. 150
Senes an recte contrahant nuptias? II. 32
Sermonem homo prae brutis peculiarem habet. I. 194
quid ſit ſermo? I. 195
quomodo illo utendum? I. 196 ſequ.
Servi mercenarii cujus conditionis? II. 82
itemque obnoxii? II. 84 ſequ.
utrorumque officia erga dominos. II. 87
familiares qui? II. 90
Servilis hominum vitiis deditorum ſtatus. I. 42 *
Servitus in re aliena quid? I. 281
perſonalis & realis. I. 282
Servitus hominum obnoxia an ſit contra jus naturae? II. 78
an quis in eam ſe ipſe addicere poſſit? II. 79
quomodo finiatur? II. 88
quotuplex? II. 77
Servus quis? II. 77
Socialitas an principium I. N? I. 75
Socidae contractus. I. 363 *
Societas quomodo conſtituatur? II. 13
quid? II. 14
ratione finis diverſae ſunt ſocietates. II. 15
aliae juſtae & licitae, aliae injuſtae & illicitae, II. 15
aliae ultroneae, aliae coactae. II. 16
ſimplices aliae, aliae compoſitae. II. 18
aequales vel inaequales. II. 19
initur conſenſu. II. 17
habetur pro una perſona. II. 20
Ejus obligationes eaedem ac ſingulorum hominum. II. 21
quales illae ſint ratione ſociorum? II. 22
ratione aliorum. II. 23. 24
Societas contractus. I. 379
ea eſt vel univerſalis, vel generalis, vel ſingularis. I. 380 ſequ.
an ea liceat excedere, invito ſocio? I. 382
conjugalis. vid. *conjugium*.
paterna. vid. *parentes*.

herilis. vid. *ſervitus.*
familiae. vid. *familia.*
Sociorum officia. II. 25
ſibi invicem tenentur ad praeſtandam evictionem. I. 274
Solutio quid? & quid circa eam juſtum ſit? I. 407. ſequ.
Somnia an imputentur? I. 106 *
Specificatio, ſpecies acceſſionis & quid circa illam juſtum ſit? I. 259
Sponſalia quid? II. 30
Sponſio quid? & quid circa eam juſtum ſit? II. 213
Sponſoris pacis officium. II. 209. 221
Spontanea actio quae? I. 58
Spontaneitas quid? I. 53
Status quid? II. 2
phyſicus & moralis. II. 2
naturalis & adventitius. II. 3
naturalis an hic opponatur ſtatui brutorum? II. 4
eſt ſtatus aequalitatis. II. 5
& libertatis. II. 6
in eo vigere debuit jus naturae. II. 7
non ergo in eo jus omnium in omnes. II. 9
in eo viventibus jus belli eſt. II. 10
pacta in illo maxime neceſſaria. II. 11
an tanta ejus miſeria quanta vulgo illi tribuitur? II. 12
ei cur ſtatum ſocialem praetulerint homines? II. 13
ſocialis quid? II. 14
Status integritatis an principium juris naturae? I. 74
civilis omnibus fere gentibus placuit. II. 100
vera ejus rei cauſſa. II. 101 ſequ.
Status mutatio modus ſolvendi obligationes. I. 416
Submiſſio voluntatum quid? II. 115 *
Succeſſio teſtamentaria an & quatenus juris naturae? I. 268
Succeſſio ab inteſtato, ejus fundamentum. I. 285 ſequ.
liberorum. I. 297 ſequ.
adſcendentium. I. 301
collateralium. I. 302 ſequ.
qualis in regnis ſucceſſivis obtineat? II. 142 ſequ.
Francica & Caſtellana. II. 143
Succeſſivum imperium quid? II. 143
Superficiei jus. I. 281
Superſtitio quid? I. 132
ejus effectus & cum atheiſmo comparatio. I. 133 *
Suum quid quiſque dicat? I. 175. 231
Συμβολαί, σύμβολα, συμβόλαια commercia cur Graecis dicta? I. 328
Synodi cur & quomodo indicendae? II. 187 *
Syſtema civitatum quid? II. 18 * II. 119
iſtorum diverſiſſimae ſpecies. II. 128

T.

Tacere quando liceat interrogatis? I. 200
Taciturnitas, quid? I. 201
Talionis jus an locum inveniat? II. 165
Temperamentum an impediat libertatem voluntatis? I. 54
Territorium occupatum cujus ſit? I. 243
Teſtamentum. vid. *Succeſſio.*
ejus origo. I. 268
quid ſit? *ibid.* & 286
an ex jure naturae? I. 287 ſequ.
quid ex mente Grotii? I. 290
Theocratia moralis an principium juris naturae? I. 76
Theſaurus inventus cui cedat? I. 249
Tignum junctum an ſolvi queat? I. 261 *
Timor Dei quid? I. 131
Tractatus quid? I. 389 *
Traditio quid? I. 266
an ad transferendum dominium neceſſaria? I. 275
quotuplici modo fiat? I. 276. & 284
ſymbolica. I. 276
quis per eam transferre poſſit dominium? I. 277
ex qua cauſſa per eam transferatur dominium? I. 278 ſequ.
fieri debet accipienti. I. 284
ante eam cujus in venditione ſit periculum? I. 353
Tranſactio quid? I. 389. II. 75
Tributa indicere jus majeſtaticum. II. 168
quid circa ea juſtum? II. 179 ſequ.
Tutela quid? II. 75
& quamdiu duret? II. 75
ſupre-

Digitized by Google